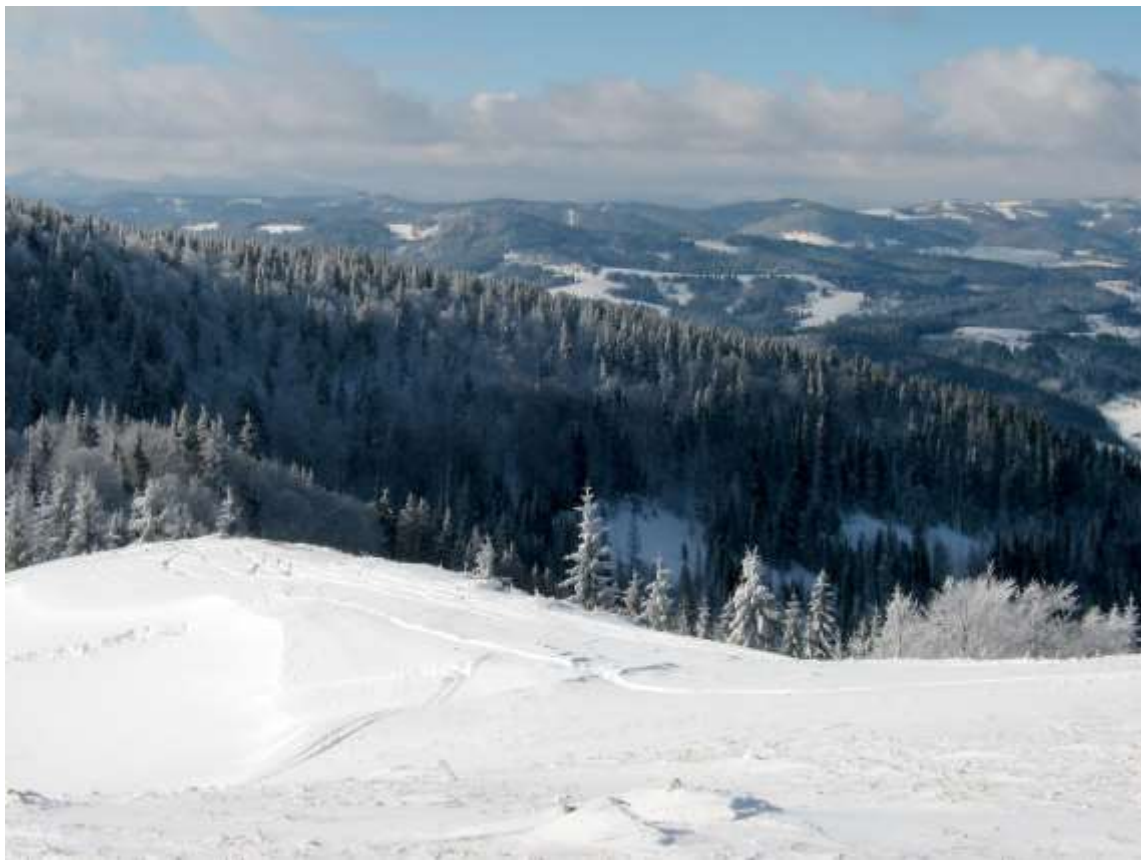

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С. СКОВОРОДИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН І ГЕОГРАФІЇ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД "ХАРКІВСЬКИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ"**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали VI Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(28 лютого - 1 березня 2023 р., м. Харків)**

**Харків
2023**

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Кафедра суспільно-економічних дисциплін і географії
Обласний комунальний заклад
«Харківський організаційно-методичний центр туризму»**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали VI Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(28 лютого - 1 березня 2023 р., м. Харків)**

**Харків
2023**

УДК: 338.48:911: 322: 314.1: 37:502:551:63: 504:379.852:811

Редакційна колегія:

О.О. Ніколаєнко – д.і.н, професор кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

О.О. Зеленько - к.е.н, доцент, завідувач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

Ю.І. Муромцева – к.е.н., доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

С.В. Некос – к.г.н, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

П.І. Лоцман – к.г.н, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

В.Д. Холодок – к.наук з держ управління, директор обласного комунального закладу "Харківський організаційно-методичний Центр Туризму";

Т.Г. Гуцан – к.п.н., доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

Т.С. Коптева – доктор філософії зі спеціальності 103 Науки про Землю, викладач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
протокол № 3 від 15.03.2023*

Географія та туризм: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (28 лютого - 1 березня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю. І. Харків: ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, 2023. – 684 с.

У збірнику представлено матеріали, присвячені актуальним питанням сучасної географічної науки та туризмознавства.

Розглянуто освітні тенденції у галузях географії та туризму, проблеми природничої географії, висвітлення реалізації Сталого розвитку в екологічній, економічній та соціальній сферах, розглянуто питання про стан і розвиток туризму в світі та Україні, перспективи післявоєнного відновлення і використання туристичних ресурсів, природної та культурно-історичної спадщини України.

Для викладачів, аспірантів, магістрів, студентів вищих навчальних закладів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, галузевої термінології, наявність плагіату, імен власних та інших відомостей.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, 2023

ЗМІСТ

Розділ 1. Нові виклики та тенденції в сучасній системі освіти України й світу

<i>Л. Б. Заставецька, Т. Б. Заставецький, О.О. Семеген</i> , ЗАСТОСУВАННЯ ПІДХОДІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ.....	12
<i>Т. Г. Сокол, Г. П. Шука</i> ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	20
<i>Т. Г. Назаренко</i> ІНТЕГРАЦІЯ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ	24
<i>С. В. Гришко, Т. В. Зав'ялова</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.....	28
<i>Т. Karpenko, O. Sakhnovska</i> EXAMINATION SYSTEM IN MODERN CHINESE EDUCATION	33
<i>В. С. Яценко</i> МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ ЯК ПРОВОДИТИ ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	38
<i>М. І. Харламов</i> ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ОСВІТИ	48
<i>І.М. Логовський</i> ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТОЛОГІЯ»	51
<i>О. М. Хорошев</i> ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	54
<i>Л. А. Прохорова, О. В. Непша</i> ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ГЕОЛОГІЧНИМИ КОЛЕКЦІЯМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	60
<i>А. А. Проценко, О. В. Котова, Г. П. Суханова, О. Г. Кириєнко</i> МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАНЯТЬ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИМ ТУРИЗМОМ.....	66
<i>Є. С. Ємельянова</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	69
<i>Е. Т. Соколова, А. К. Свириденко</i> ГЕЙМІФІКАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	72
<i>В. І. Тригуб Р. В. Деде</i> КЛАСИЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СЬОГОДЕННЯ.....	76

<i>В. З. Мисько, Т. В. Недра</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИХОВАНЦЯМИ ТУРИСТСЬКО-КРАСЗНАВЧОГО ТА ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО ВІДДІЛІВ ПЗО.....	84
<i>V. Vlasenko</i> THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES FOR THE CAREER IN TOURISME AND THE STUDENTS EXCHANGE PROGRAMS.....	92
<i>S. Tokar, Y. Yemelyanova</i> THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE SKILLS IN THE TOURISME SECTOR.....	97
<i>В. Д. Попов</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	103
<i>Д. П. Демчук-Маригіна</i> МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ LEARNING APPS ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ШКОЛІ.....	110
<i>А. Е. Мікаїлов</i> ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ШЛЯХОМ ЗАСВОЄННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	119
<i>Г-М. С. Колесник</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО ГУРТКА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	124
<i>Б. В. Голубничий, І. С. Красільник</i> ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ	128
<i>В. К. Бабич</i> ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	135
<i>О. В. Скорогод</i> СТРУКТУРА ТА СУЧАСНИЙ СТАН БРИТАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ.....	140
<i>С.І. Сімакова</i> СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	146
<i>Д.О. Грабчак</i> ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	152

Розділ 2. Природнича географія та науки про Землю

<i>В. О. Фесюк</i> МЕТОДИКА ТА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВТРОФІКАЦІЇ ОЗЕР З ВИКОРИСТАННЯМ ДАНИХ ДЗЗ.....	157
<i>С. В. Буднік</i> ДИНАМІКА ПО ДОВЖИНІ ТА У ЧАСІ МУТНОСТІ ВОДИ У РІЧЦІ СЛУЧ.....	161
<i>В. М. Петлін</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИРОДНИЧОЇ ГЕОГРАФІЇ ЯК ОСНОВА ВИОКРЕМЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ.....	168
<i>Р.Ю.Шевченко</i> КОНЦЕПЦІЯ СТВОРЕННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ГЕОПРОСТОРОВИХ ДАНИХ КАРТОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ ІНТЕРНЕТУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ (НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕОПОРТАЛУ ПЗФ УКРАЇНИ).....	172
<i>Н.С. Новотарська, О. В. Лазарева</i> ЕВОЛЮЦІЯ ГЕОДЕЗІЇ ЯК НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ.....	182
<i>T. Basiuk, M. Yakovyshyna, A. Guzyuk</i> DEVELOPMENT OF GEO-TOURISM ON THE EQUIPMENT AS A PREREQUISITE FOR THE CREATION OF GEOPARKS.....	187
<i>А.С. Іващенко, О. В. Лазарева</i> РОЛЬ ГЕОДЕЗІЇ ЯК НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ.....	198
<i>О. В. Непша, А. В. Дьячкова, Л. І. Дьячкова</i> ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ҐРУНТІВ АГРОПІДПРИЄМСТВА «РОЗІВКА» МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	201
<i>В. В. Чаленко, Л.В. Недострелова</i> СЕЗОННІ КОЛИВАННЯ КІЛЬКОСТІ ДНІВ З ТУМАНАМИ В ОДЕСІ.....	206
<i>Т. С. Павловська, О. В. Пархомук, О. Є. Нікон</i> ТРИВАЛІСТЬ І ЧАСОВІ РАМКИ КЛІМАТИЧНИХ СЕЗОНІВ НА МЕТЕОСТАНЦІЇ МАНЕВИЧІ (ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ).....	209
<i>Т.А. Музика, Л.В. Недострелова</i> ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ВОЛОГОСТІ ПОВІТРЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	215
<i>Т. Д. Прилуцька, П. І. Лоцман</i> СПРИЙНЯТТЯ ЛАНДШАФТУ.....	219

Розділ 3. Реалізація екологічної складової Сталого розвитку та подолання наслідків військових дій в Україні.

<i>І. В. Гукалова</i> ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОЦЕСИ.....	224
<i>І. М. Постернак, С. О. Постернак, О. С. Постернак</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ.....	231
<i>І. К. Нестерчук, В. В. Саволюк</i> ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА РОЗРОБЛЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	241
<i>Ж. І. Бучко, А-Р. В. Чубата</i> РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН».....	245
<i>О. М. Левада, Я. Ю. Непша</i> СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	250
<i>Л. М. Горбач, В. В. Горбач, Н. М. Мельчук</i> ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ.....	257
<i>Т. С. Коптєва</i> БЕЗПЕРЕРВНА ДІЯ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛАНДШАФТНУ ОРГАНІЗАЦІЮ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО - ТЕХНІЧОЇ СИСТЕМИ.....	264
<i>О. В. Скорогод</i> СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН В ШАХТАХ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПОРІВНЯННЯ З КРАЇНАМИ СВІТУ.....	271
<i>С. Г. Мельниченко</i> ХАРАКТЕРИСТИКА РИБНОГО РІЗНОМАНІТТЯ ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ ДНІПРОВСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОРИДРУ В МЕЖАХ УКРАЇНИ.....	275
<i>І.К. Нестерчук, П. І. Кривець</i> ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ) В МЕЖАХ КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	284
<i>С.В. Добровольська</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПРОМИСЛОВОЇ РОЗРОБКИ АНАДОЛЬСЬКОГО РІДКОЗЕМЕМЕЛЬНОГО РОДОВИЩА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ВПЛИВУ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН НА ДОВКІЛЛЯ.....	287

Розділ 4. Реалізація соціально-економічної складової Сталого розвитку та подолання наслідків військових дій в Україні

<i>Г.С. Кашина, Н.В. Писаренко</i> ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	292
<i>С.В. Білоус, Т.Б. Завадовський, Н.М. Лемега</i> СФЕРА ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ.....	297
<i>О. О. Афоніна</i> ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКАЗНИКІВ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	303
<i>Ю. І. Муромцева</i> НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙ В УКРАЇНІ, ЗУМОВЛЕНИХ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ 2022 РОКУ	308
<i>Т.Карпенко, А. Тertychna</i> PROBLEMS OF GENDER EMPLOYMENT IN THE LABOR MARKET OF UKRAINE.....	317
<i>Л. С. Безугла, М. В. Дворніков,</i> РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ГЕОТУРИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	323
<i>А. М. Іванов</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ.....	326
<i>Н. В. Якименко-Терещенко, В. Д. Холодок</i> СТІЙКИЙ ТУРИЗМ ТА РОЗВИТОК.....	333
<i>Д. В. Кузьмін, С. З. Весперіс</i> ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ КІНЦЕВОГО СПОЖИВАЧА ПОСЛУГ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0.....	336
<i>Н. В. Мельник, А. В. Мельник, Р. Є. Качаровський</i> ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ НАПРЯМ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ТУРИЗМУ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ.....	342
<i>В. Р. Монастирський, Н. М. Ганич, О. М. Гаталяк</i> СТАНОВЛЕННЯ КУОРТУ ШАЯН НА РИНКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ	351
<i>А. В. Ільницька, Г. В. Омельчак</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЛІКУВАЛЬНО – РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	357
<i>В. С. Малигіна, В. І. Ячмін</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТУ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	360

О. В. Тхожевський, Ю. Б. Миронов ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ.....	365
О. В. Лелюк МОЖЛИВОСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	368
І. Р. Рудакевич ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	374
О. А. Федій, В. О. Яковенко ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПОЛТАВЩИНИ.....	380
І. В. Пархоменко ГЕОГРАФІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН	384
С. В. Загоруля ТУРОПЕРАТОР «СУЗІР’Я КАРПАТ»: ЕКСКУРСІЙНІ ТА ДОДАТКОВІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	389

Розділ 5. Перспективи розвитку туристичної галузі в Україні й світі

І.Г. Смирнов, С.П. Запотоцький, О.О. Любіцева, Д.Ю. Гринюк АМІШІ – АМЕРИКАНСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ «СТАРОВІРИ»: ГЕОГРАФІЯ ПРОЖИВАННЯ ТА ПОРІВНЯННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	392
Г.Я. Ільницька-Гикавчук ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	399
В. О. Однолько СТАНДАРТНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ РОЗВИТКУ ГОСТИННОСТІ.....	403
T. Karpenko, O. Lakotova, D. Shyian, D. Sopov FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EXCURSIONS ACCORDING TO THE TOUR PROGRAMS OF TECHNOGENIC TOURISM (on the example of Kryvbas).....	409
М. В. Белікова ЕКСКУРСІЙНІ ТА МУЗЕЙНІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ.....	413
В. М. Маховка ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЛТАВЩИНІ.....	417
Г.І. Гапоненко, К.І. Крутько ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	422

<i>Н. А. Горожанкіна, З. В. Бойко</i> КВЕСТ-ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	432
<i>Т. Ю. Чайка</i> СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ.....	436
<i>В. А. Худавердієва</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ: ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	440
<i>Л. В. Забуранна, О. П. Трикіша</i> РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	450
<i>О. О. Носирєв, А. П. Литвиненко</i> ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ: СВІТОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ.....	456
<i>М. Д. Балджи, А. О. Мачулко</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ У ПОВОЄННИЙ ЧАС.....	461
<i>І. В. Поручинська</i> СПОРТИВНО-ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ ЯК СЕКТОР ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	466
<i>В. А. Худавердієва, С. А. Бугай</i> МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ В ТУРИЗМІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	469
<i>О. О. Фастовець</i> РЕГІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ 2022.....	479
<i>Н. М. Куреда, Є. Ю. Штена</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО КУРОРТНОГО ТУРИЗМУ	483
<i>М. В. Бєлобородова, В. І. Фірсєв</i> ОЗДОРОВЧИЙ ТА МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	486
<i>І. О. Бориславський</i> ОСОБЛИВОСТІ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У БОТЕЛЯХ ТА ФЛОТЕЛЯХ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	491
<i>Д. В. Шиян, Н. А. Нестеренко</i> КВІТКОВИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	494
<i>С. М. Фіногєєва, Н. М. Колосінська</i> МОЖЛИВІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ ЯК СКЛАДНИКА ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	499
<i>І.О. Остапчук, Я. В. Тодосан</i> РОЗРОБКА УКЕНДНИХ ВИННИХ ТУРІВ ІЗ КРИВОГО РОГУ.....	504

І. В. Чайка ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕ-ТУРИЗМУ ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЯ.....	511
І. О. Остапчук, К. С. Лазарєва ТУРИСТИЧНІ КВЕСТИ. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	515
Розділ 6. Рекреаційно-туристичний потенціал України та його відновлення і використання	
С. В. Міхелі ПРИРОДНИЙ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ.....	524
Б. Д. Кіндратюк ДЗВОНИ ТА ДЗВІНИЦІ В АРЕАЛІ КАРПАТ І ПРИКАРПАТТЯ: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.....	535
М. П. Мальська, О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич СУЧАСНИЙ ХАРАКТЕР ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	547
О. С. Гончарова ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СЕЛИЩА СТАРИЙ САЛТІВ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	556
В.В. Мендерецький, У.І. Недільська, М.В. Марущак ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НІГІНСЬКОГО РЕГІОНУ (КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН, ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	562
О. Ф. Гелевера РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЕКТОВАНОГО ЧОРНОЛІСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	570
І. М. Нетробчук ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В РОЖИЩЕНСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	580
Л. Б. Альтгайм ЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ.....	584
І. Р. Кузик, Р. В. Фентон, К. Р. Флінта ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЕЛИКОБЕРЕЗОВИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	592
Ю. І. Жук РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПРОГНОЗИ.....	601

<i>О.О. Носирєв</i> ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ЯК СКЛАДОВА АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	606
<i>А.М. Манько, Ю.В. Зінько, Х.В. Ардан</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ СЕЛА КРИВОРІВНЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ГУЦУЛЬЩИНИ.....	612
<i>В. Р. Монастирський, Р. В. Ганич</i> РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧОРНОГІРСЬКОГО МАСИВУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	620
<i>Н.В. Бакало</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЙНОЇ СПАДЩИНИ ПОЛТАВЩИНИ.....	633
<i>Т.М. Безрукова</i> НІМІ СВДКИ БІОГРАФІЇ ГЕНІЯ. ПАМ'ЯТНИКИ ТА ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЖИТТЯМ І ДІЯЛЬНІСТЮ Г.С. СКОВОРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	638
<i>С.Є. Краснік</i> РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАСНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	657
<i>Л. А. Бондаренко, Б. О. Бочинський</i> ВИКОРИСТАННЯ ІТ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	664
<i>О. О. Носирєв, А. А. Чернат</i> СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	671
<i>І. В. Левченко</i> СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТАНАЦІЙ.....	677
<i>Є. Р. Сенічкіна</i> СТАН ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ.....	681

Розділ 1. Нові виклики та тенденції в сучасній системі освіти України й світу

УДК 371.911

*Леся Богданівна Заставецька, д. геогр. наук,
професор, завідувач кафедри географії
та методики її навчання*

*Тарас Богданович Заставецький, к. геогр. наук,
доцент кафедри географії України і туризму*

*Оксана Олегівна Семеген, к. геогр. наук,
викладач кафедри географії та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

ЗАСТОСУВАННЯ ПІДХОДІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Освіта в інтересах сталого розвитку покликана допомогти суспільству віднайти конструктивні та творчі рішення для насущних та майбутніх глобальних проблем, а також підвищити стійкість та життєздатність суспільства. Єдиним інструментом, здатним так змінити поведінку людей, щоб вони могли оцінювати свої дії та приймати рішення, враховуючи вимоги сталого розвитку, є освіта і просвіта у всіх їх формах і проявах. Освіта в інтересах сталого розвитку має бути спрямована на формування навичок та моделей поведінки, на зміну ціннісних та етичних установок суспільства у напрямку найбільш раціональної діяльності у питаннях навколишнього середовища, економічного та соціального розвитку.

Не зважаючи на те, що концепція сталого розвитку дістала в останні десятиліття широку популярність, однак вагомих результатів з її практичної реалізації вдалось досягти обмеженому колу країн. Скромність досягнутих результатів у напрямі до стійкому розвитку більшість учених пояснюють відсутністю серйозної уваги до одного з найважливіших механізмів

становлення стійкого майбутнього - освіти. Значення освіти як ефективного фактору реалізації концепції сталого розвитку була підкреслена з моменту офіційного прийняття цієї концепції.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. В українському суспільстві ідея впровадження концепції сталого розвитку в систему освіти знайшла схвальні відгуки. Відповідно, Постановою Кабінету Міністрів України за № 634 затверджено Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, складовими якої є системна перебудова вітчизняної освіти на засадах сталого розвитку. Серед українських дослідників, які вивчали впровадження ідей сталого розвитку у вітчизняну освіту варто зазначити праці О.Є. Висоцької, яка виділила основні принципи, функції та напрями розвитку освіти сталого розвитку; О.М. Ляшенко, який зосередив увагу на інформаційно-комунікативних аспектах сталого розвитку закладів освіти; Л. М. Шабаєва – окреслила сутність сталого розвитку та його особливості в контексті позашкільної освіти. У дослідженнях В. М. Боголюбова, І.М. Кореневої, Л. Л. Палехової, Д. А. Палехова, В. В. Підліснюк, С. Д. Рудишина, Ю. А. Скиби, І. О. Солошич, В. Я. Швеця та інших розглядаються окремі питання вищої освіти для сталого розвитку

Метою статті є дослідження впровадження ідей та принципів концепції сталого розвитку в шкільну географічну освіту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта для сталого розвитку – це динамічна концепція, що включає всі аспекти поінформованості суспільства, освіти та підготовки з метою забезпечення чи розширення розуміння взаємозв'язку між питаннями сталого розвитку та розвитком знань, навичок, перспектив та цінностей, які дадуть можливість людям будь-якого віку прийняти на себе зобов'язання щодо створення стійкого майбутнього та володіння ним. Тобто метою освіти для сталого розвитку є популяризація, встановлення зв'язку та створення мережі з метою надання допомоги всім

педагогам для включення цілей і завдань сталого розвитку у їх власні програми. Розвиток мислення, орієнтованого у майбутнє, – ключове завдання освіти.

Сучасна шкільна географічна освіта в Україні націлена на впровадження ідей сталого розвитку в навчальний процес. Ця теза простежується, в першу чергу, у відображенні положень даної концепції у формулюванні ключових компетентностей, що відображені в програмах з географії для ЗОШ.

Реалізація шкільної географічної освіти в Україні, сформованої на засадах сталого розвитку, має реалізовувати наступні завдання:

- виховання всебічно-розвиненої особистості на цінностях екологічної культури та етики, відповідального ставлення до навколишнього середовища;
- формування знань про цілі та концепцію сталого розвитку, нормативно-правові документи, які регулюють розвиток територій на засадах сталого розвитку в Україні;
- виховання підростаючого покоління як розумних та відповідальних споживачів природних та енерго-ресурсів, води;
- формування в школярів розуміння необхідності раціональної переробки сировини, зменшення кількості відходів;
- вивчення ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій життєзабезпечення людини, раціонального їх використання в народному господарстві країни, конкретних регіонів;
- впровадження принципів, норм та цінностей екологічної етики, етики відповідальності, переведення їх у площину практичної діяльності, повсякденного життя, що сприятиме формуванню стійких, екологічно врівноважених звичок та традицій;
- розвиток духовного потенціалу особистості у контексті особистісно-орієнтованої та гуманоцентричної педагогіки, що передбачає визнання безумовної цінності кожної людини, її права на саморозвиток та самореалізацію;

- формування культури міжособистісної комунікації на засадах принципів сталого розвитку;
- виховання соціально-активної та інноваційно спрямованої особистості, адаптованої до динаміки сучасного життя;
- формування культури здоров'я підростаючого покоління на засадах розуміння єдності природи та людини, залежності здоров'я людини від стану довкілля;
- формування інформаційної культури сучасного школяра [12].

Сучасне формування освітнього середовища та контенту відбувається на основі компетентнісного підходу, який відображає інноваційні аспекти розвитку освіти. Основним нормативним документом, який визначає формування компетентностей в освітньому процесі в ЄС стала Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Документ був розроблений когортою провідних європейських вчених впродовж 2000-2006 рр. та імплементований в систему освіти ЄС Європейським парламентом та Європейською Радою [14].

В сучасних умовах посиленої глобалізації та європеїзації компетентнісний підхід отримав поширення і за межами ЄС, в тому числі в Україні. У Законі України «Про освіту» (2017) компетентнісний підхід офіційно затверджений як базовий, і стверджується, що «метою освіти проголошує всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Здійснивши аналіз шкільної програми з географії [16; 17], можемо зробити висновок, що серед представлених у ній ключових компетентностей географічної освіти є ті, які мають безпосереднє відношення, а також ті, які є у певній мірі дотичними до реалізації географічної освіти на засадах сталого розвитку.

Потенціали компетентності екологічної грамотності і здорового життя та наскрізної змістової лінії екологічної безпеки та сталого розвитку простежуються в розрізі практичних робіт та досліджень з географії у всіх курсах викладання. Наприклад, у 6 класі при вивченні теми «Атмосфера» виконуються практичні роботи «Розв'язування задач на зміну температури повітря й атмосферного тиску з висотою» та «Складання графіка зміни температури повітря, опадів, рози вітрів, їх аналіз» – зорієнтовування учня: розмірковує про відповідальність людської діяльності за стан атмосфери. Під час виконання дослідження «Розробка міні-проекту з утилізації побутових відходів» – учень презентує міні-проекти з утилізації побутових відходів.

У 7 класі під час дослідження «Взаємодія Світового океану, атмосфери та суходолу, її наслідки» – учень пояснює взаємозв'язки між природними компонентами у географічній оболонці, у тому числі – на прикладі своєї місцевості пропонує шляхи розв'язання екологічних проблем Світового океану.

Під час виконання всіх практичних робіт із вивчення материків, а саме: «Африка», «Південна Америка», «Австралія», «Північна Америка», «Євразія» - учень презентує добірку матеріалів про один із прикладів порушення природної рівноваги на материку та шляхи її відновлення.

У 8 класі п'ять практичних робіт, кожна з яких націлює учня на усвідомлення цілісності природи і взаємозв'язку її об'єктів та явищ, учень наводить приклади та робить висновки щодо необхідності утилізації і переробки відходів, розуміє необхідність охорони атмосферного повітря, залежність його стану від різних видів діяльності людини, усвідомлює необхідність ощадного використання та охорони водних ресурсів України,

необхідність ініціативи створення розгалуженої системи природозаповідних територій, характеризує сучасну екологічну ситуацію в Україні та своєї місцевості тощо.

У 9-11 класі у шкільному курсі географії теж простежується формування компетентностей, спрямованих на реалізацію ідей сталого розвитку у більшості практичних робіт, наукових досліджень, а також під час вивчення окремих тем.

Висновки. Оскільки освіта для сталого розвитку має інтегративний характер, вона повинна бути включена у зміст загальної освіти як наскрізна, структуруючи загальний напрямок формування знань, вмінь та навичок учнів. Однак вона може бути також складовою варіативної частини навчання і подана у вигляді окремих факультативних курсів.

В сучасному глобалізованому, швидко мінливому світі для результативного функціонування у всіх сферах людської діяльності з урахуванням економічних, екологічних, соціальних та культурних аспектів в єдиному руслі необхідні нові кадри. Це фахівці, які мають такі якості, як критичне та міждисциплінарне мислення, здатність до самостійного прийняття обдуманих та відповідальних рішень, аналіз цінностей та норм етики в єдиному розумінні всіх елементів, що формують сталий розвиток суспільства. Причому цими рисами повинні володіти не тільки керівники та службовці вищої ланки. Тільки тоді, коли в умах всіх людей на землі (або принаймні більшій її частині) буде ясне уявлення, що саме від їх професійної та повсякденної діяльності залежить майбутнє нашої планети, тоді ми зможемо говорити про стійкий, неруйнівний розвиток людства. Саме таку освіту, що відповідає всім переліченим вимогам, прийнято називати освітою для сталого розвитку суспільства [18].

Освіта виступає центральним елементом у зусиллях з розробки та просування стійких рішень для потреб у галузі розвитку як народів, так і всієї планети. Освіта дозволяє людям зрозуміти характер та масштаб проблем у галузі сталого розвитку; вона дає можливість сформувати критичний,

нестандартний і творчий підхід, необхідний пошуку нових, ефективніших рішень загальносвітових проблем.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, прийнятий Верховною Радою України. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Report of the United Nations Conference on Environment and Development: United Nations Resolutions Adopted by the Conference in Rio de Janeiro. New York: United Nations, 1992, [Official site United Nations]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
3. The Dakar Framework for Action. Education For All: Meeting our Collective Commitments. Dakar, 2000, ED-2000/conf/211/1 [Official site UNESCO]. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001202/120240R.pdf>
4. Environment for Europe. Fifth ministerial conference. KIEV, 2003 [Official site United Nations]. URL: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/305/77/PDF/G0330577.pdf>
5. Johannesburg Declaration on Sustainable Development. Johannesburg, 2002, [Official site United Nations]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml
6. The future we want. Draft resolution submitted by the President of the General Assembly, 2012, A/66/L.56 [Official site United Nations]. URL: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/436/90/PDF/N1243690.pdf>
7. Mel'nik T. E. Integration of higher educational establishments of education for sustainable development //Alma mater (journal of higher education). 2013, vol. 9.Pp. 80-84
8. Education and public awareness for sustainable development. Report of the Secretary-General United Nations, 2001, E/CN.17/2001/PC/7 [Official site United Nations]. URL: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/292/60/PDF/N0129260.pdf>

9. UN Decade of Education for Sustainable Development 2005 - 2014. ED-2007/WS/17 [Official site UNESCO]. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001416/141629r.pdf>

10. Draft International implementation scheme for the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014), 2005, 172 EX/11 [Official site UNESCO]. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001403/140372r.pdf>

11. Rudyshyn S., Koreneva I. Development of University Students' Ability to Understand the World Scientific Pattern. *The Advanced Science Journal*. United States. 2014. ISSUE 5. P.7–12.

12. Висоцька О.Є. Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.

13. Коренева І. М. Екологічна та розвивальна освіта як історичні витоки освіти для сталого розвитку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Вип. 35. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2017. С.259–269.

14. Локшина О.І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. №3. С.21-29.

15. Ляшенко, О. М. (2020). Сталий розвиток закладів вищої освіти: локальні інформаційно-комунікативні аспекти. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2 (58), 97–102. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-58-97-102>

16. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія 6 – 9 класи. 2022. (Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>

17. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія 10-11 класи. Рівень стандарту. 2022. (Наказ Міністерства освіти і

науки України від 03 серпня 2022 року № 698). 2022. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>

18. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року Указ Президента України; Стратегія від 25.06.2013 № 344/2013. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013?find=1&text=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA#w1_5.

19. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України №722/2019. URL :
<https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

20. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

УДК 37.013«364»(477)(063)

*Тетяна Георгіївна Сокол, к.пед.н., доцент,
доцент кафедри спеціальних туристичних дисциплін.
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ*

*Галина Петрівна Шука д.пед.н., професор,
професор кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут ім. Ф.Ракоці II, м. Берегове*

ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Діджиталізація різних сторін функціонування сучасного суспільства вплинула також на розвиток сучасної вищої освіти, що знайшло відображення, зокрема, у широкому використанні дистанційної форми навчання. Цьому сприяла не тільки світова пандемія ковіду, але й позитивні сторони технології

дистанційного навчання. Так, дистанційній формі навчання притаманна низка позитивних рис, не властивих традиційній формі навчання off-line. Це створення принципово нового, глобального освітнього простору через доступність навчання без обмежень в часі і просторі, можливість використання багатьох джерел інформації, підвищення ступеню самоорганізації слухача, розвиток його творчого потенціалу, рівні можливості одержання освіти незалежно від місця перебування та стану здоров'я студентів [1].

В Україні на розвиток і поширення системи дистанційної освіти активно вплинули військові дії на території нашої країни. Через війну, розв'язану росією проти України, багато українців були змушені покинути місця свого постійного проживання, рятуючись від небезпеки і переїхати в інші, безпечніші регіони або й за кордон. Так, за деякими даними до інших країн переїхали 26 000 викладачів і 670 000 учнів різних рівнів навчання [2]. Росіяни знищують освітню інфраструктуру. Тільки за січень 2023 року держава-терорист пошкодила 3051 заклад освіти, з них – 420 зруйновано повністю [3]. За таких умов значення дистанційної освіти зростає. І хоча питання розвитку дистанційної освіти останнім часом розглядалися багатьма науковцями та педагогами, але в умовах війни, перманентного оголошення тривоги, енергетичної кризи ці умови чим далі ускладнюються і ставлять перед педагогічною спільнотою нові проблеми, що вимагають термінового вирішення.

Енергетична криза призвела до необхідності виділення різним областям України певних лімітів на використання електрики і, відповідно, до періодичних відключень світла, що не завжди співпадає по регіонах, в яких знаходяться викладач і студенти. Крім того, нажаль, графіків відключень світла не завжди дотримуються, а також існує можливість так званих аварійних відключень. Все це дуже ускладнює створення та виконання постійного графіку занять. Для навчальних контактів можуть бути використані мобільні телефони або система Wi-Fi, зокрема, в найближчих пунктах, де світло залишається. Але

це створює додаткові труднощі для викладача стосовно використання наочності в лекції і для студентів, які змушені перепідключатися. Тому часто розклад стає «плаваючим», зростає значення створення додаткових контактних майданчиків спілкування викладача і студентів, наприклад, у додатках Вайбер або Телеграм, які мають значне поширення. В Україні застосунок Viber встановили 97% власників смартфонів, а кількість активних користувачів Telegram в січні 2021 року перевищила 500 мільйонів щомісяця [4].

Труднощі дистанційного навчання в часи війни посилюють значення самоосвіти, індивідуального підходу до навчання. Фактично, саме навчання перетворюється на індивідуальне. І важливою умовою успішності такого навчання стає сумлінне ставлення до нього самих здобувачів, їхнє прагнення до знань, сформованість навичок самостійної роботи з матеріалом. А робота викладача великою мірою передбачає не стільки подачу знань, скільки консультування, методичну допомогу учням в освоєнні цього матеріалу. На перший план виходить створення сучасних навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників, хрестоматій тощо. Створення нового типу підручників і посібників, зокрема, електронних, як зазначається в нормативних документах Міністерства освіти і науки України, «потребує принципової перебудови структури і змісту навчальної книги, наповнення її відповідними засобами організації навчальної діяльності, переорієнтації з виконання інформаційно-репродуктивної функції на діяльнісну, вмотивовану на ініціативу та самостійність учнів» [5].

В сучасних умовах не всі студенти можуть брати постійну участь у навчальних заняттях, що спричинено низкою причин як об'єктивного, так і, нажаль, суб'єктивного характеру, обумовлених зміною пріоритетів і низьким рівнем вмотивованості слухачів. Це вимагає також зміни методів контролю і оцінки результатів навчання в бік диференційованого підходу до їх оцінювання. На основі рефлексії власного педагогічного досвіду можна запропонувати такий підхід. Студентам пропонується низка поточних та підсумкових завдань

– від найпростіших, репродуктивних (тести, теоретичні питання, практичні завдання середнього ступеню складності тощо) до складних, творчих (аналітика, проекти, вирішення більш складних практичних завдань тощо), від виконання яких залежить рівень оцінки в балах. Відповідно, високі бали можуть отримати здобувачі, які небайдуже і творчо підходять до предмету, демонструють високий рівень сформованості компетентностей. У всіх інших формуються тільки базові знання і компетентності з відповідною оцінкою у нижчих балах.

Таким чином, можна зазначити, що вища професійна освіта в Україні в часи війни має вирішувати цілу низку проблем, пов'язаних з організацією дистанційної освіти в умовах енергетичної кризи і еміграції, з підвищенням індивідуалізації та самоорганізації навчання, з необхідністю створення навчальних матеріалів нового типу та диференціації методів контролю, що потребує подальшого дослідження і визначення шляхів їх вирішення.

Література

1. Прибилова В.М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. / Проблеми сучасної освіти. Випуск № 4. 2013. URL: <https://periodicals.karazin.ua>article>download>
2. Навчатись завжди: як зміниться українська освіта після війни. URL: <https://mind.ua › openmind › 20242872-navchatis-zavz>
3. «Освіторія» – онлайн-медіа про освіту та виховання. URL: <https://osvitoria/media>
4. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1183 від 31.10.2018 р. «Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників». URL: <https://imzo.gov.ua>

УДК 372.891

*Тетяна Геннадіївна Назаренко, д. пед. н., професор,
завідувачка відділом навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ*

ІНТЕГРАЦІЯ В ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Зміст Концепції Нової української школи (НУШ) висвітлює світосприймання змін, які відбуваються в системі української освіти, що закладені в Законі «Про освіту» [6]. Головною метою НУШ – є навчання та виховання нового громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини. Замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть різноманітних компетентностей, як предметних, так і ключових. Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, а також цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи у професійному та приватному житті [2].

З огляду на це, змінюється весь погляд на освіту. В тому числі й на географічну. **Географія** – це комплекс природничих та суспільних наук, що вивчає географічну оболонку Землі, закономірності розміщення господарства (економіка) і населення (демографія), розглядає навколишній світ (екологія) як єдину систему. Сьогодні більше не перебуває **в промисловій економіці, сьогодні спостерігається економіка знань та компетентностей. Саме міждисциплінарне навчання лежить в основі нових підходів до освіти.** Оскільки географія розвивається на стикові природничих і суспільних наук, включаючи в себе коло проблем взаємодії суспільства і природи в територіально-просторовому розрізі, то й закономірно, що посилюється її

взаємодія з іншими науками, таким чином інтеграція при навчанні географії припускає посилення діяльнісно спрямованого навчання [3].

Область географічного значення комплексна. Вона інтегрує біологічні, геологічні, економічні, соціальні, політичні та інші науки. Саме тому географія сьогодні не має чітко окреслених меж. Особливо це відчувається в системі шкільних дисциплін. Будь-який шкільний предмет вже сам по собі інтегрований. В географії це зробити досі не вдається. Фізична географія більше тяжіє до природничих дисциплін, а конструктивна (соціально-економічна) – більш гуманітарна, в результаті чого зміст фізичної географії все більше прагне до природознавства, а конструктивної – до суспільних дисциплін. Для виконання ідеї інтегрованого навчання зміст доцільно будувати з позицій єдності географії в логіці взаємодії і взаємозумовленості небесного, земного і людського початку нашої планети. Такий підхід дозволяє інтегрувати зміст географії на рівні створення комплексних курсів, методичною основою конструювання яких є традиційні поняття, закони, методи географічної науки. Такі поняття, як географічна оболонка, географічне середовище, географічна зона, географічний комплекс є інтегрованими. Вони характеризують певні зв'язки і поєднання природних, соціальних та економічних явищ і процесів на конкретній території. Можна виділити наступні дидактичні підстави введення в навчальний процес комплексних навчальних завдань:

- необхідність введення світоглядного змісту, що дасть уявлення про комплексність значної частини проблем, з якими стикається людство і кожна людина окремо;
- необхідність введення змісту, що відобразить інтеграційні процеси в сучасній науці;
- дидактична доцільність введення такого типу завдань регулюватиметься принципом відповідності змісту освіти загальним принципам розвитку природи і суспільства.

Важливо, що саме формулювання проблеми визначає обсяг і структуру навчального матеріалу, тобто відбирається тільки той матеріал, який працює на вирішення цієї проблеми.

Характерною особливістю сучасного наукового пізнання поряд з диференціацією наук є між наукова взаємодія, взаємне проникнення наук, їх інтеграція і взаємозв'язок. Ці об'єктивно існуючі між наукові зв'язки зумовлені збільшенням кількості міждисциплінарних об'єктів вивчення. У зв'язку з цим актуальним є створення інтегрованих шкільних курсів і впровадження їх в шкільну практику, таким чином при реалізації цього інтегрований урок стане однією з основних форм організації навчання.

Взаємопроникнення ідей і методів різних наук є відмінною рисою нашого часу. Інтеграція, комплексний підхід необхідний для вирішення екологічних, економічних та соціальних проблем суспільства. У наш час взаємозв'язок природи й людини особливо актуальний. Але які б не були програмні вимоги та методичні вказівки, вони будуть здійснюватися лише за умови обізнаності вчителя про сутність інтегрованих зв'язків.

Як зазначено в новій модельній навчальній програмі з географії (2022): «Сучасна географічна освіта має викликати в учнів цікавість і захоплення світом та його людьми і ці почуття мають залишитися з ними на все життя. Навчання має надати учням знання про різноманітні місця, людей, ресурси, природне і людське середовище, а також глибоке розуміння основних фізичних і суспільних процесів на Землі. Географічні компетентності забезпечують формування в учнів просторової уяви та мислення, пояснюють, як природні та суспільні об'єкти, явища і процеси на Землі в різних масштабах формуються, взаємопов'язані та змінюються з часом» [5]. А це все можливо лише за дотриманні інтеграції в навчанні.

Реалізувати інтегрований зміст географічної освіти в закладах загальної середньої освіти можливо за допомогою інтегрованих курсів за вибором, які

були створені науковими співробітниками відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України [4].

Інтеграція, тобто органічне поєднання відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, є однією з *найперспективніших інновацій*, яка закладає нові умови діяльності вчителів та учнів і має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального географічного матеріалу [1, с. 23]. Сьогодення настільки швидкоплинне, що не можна дати знання окремої науки не спираючись на знання інших наук.

Оскільки традиційна «монологічна» система в освіті втратила свою практичну ефективність і в сучасній школі навчальні дисципліни часто мають «конкуруючий» характер, тобто протидіють один одному, претендуючи на більшу значимість у порівнянні з іншими («предметний шовінізм»), а кожна з шкільних дисциплін сама по собі має набір відомостей з певної галузі знань, саме тому не може претендувати на системний опис дійсності, то за допомогою інтеграції створюється можливість вийти за межі шкільної дисциплінарної предметності.

Застосування інтегрованих курсів за вибором географічного змісту сприятиме розвитку наукового стилю мислення, дасть можливість широкого застосування природничо-наукового методу пізнання, сформує в учнів загальне розуміння географії, математики, екології, економіки тощо, надасть над предметні знання, вміння і навички.

В основі інтегрованих змістових ліній покладена гуманістична спрямованість. Це означає, що знання набувають характеру особистісно важливих, близьких кожному учневі. Стирається знеособленість знань, на перший план виходить соціальна важливість навчального матеріалу. Це спрямовує вчителя на пошук яскравих, живих прикладів, на адаптацію до актуальних інтересів учнів, на особисту значимість навчального географічного матеріалу для підлітків.

Література:

1. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/722404/1.pdf> (дата звернення 13.14.2021).
2. Концепція НУШ <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
3. Концепція географічної освіти в основній школі. URL: <http://undip.org.ua/info/1023/> (дата звернення 18.02.2022).
4. Курси за вибором з економіки та економічної географії. Методичний посібник для вчителя /укладач Т. Г. Назаренко. – Х.: Вид. група «Основа», 2020. – 192 с. – (Б-ка журн. «Географія»). <http://lib.iitta.gov.ua/720721/1/.pdf>
5. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти
<https://drive.google.com/file/d/1fJuTRkedVRRsdaS6iVAu4yTWhE25sHp3/view?usp=sharing>
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 02.02.2022).

УДК 37.016:911.2:004.032.6

*Світлана Вікторівна Гришко, к.геогр.н., доцент
доцент кафедри географії та туризму,
Тетяна Василівна Зав'ялова,
ст. викл. кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Сьогодення пред'являє свої вимоги до освіти і вимагає від нас пошуку нових форм роботи на уроці. У багатьох сучасних школах для вирішення цього завдання застосовуються численні інноваційні технології. Застосування цих

технологій немислиме без застосування нових інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ), які допомагають розкривати педагогічні і дидактичні функції цих методів, дозволяють інтенсифікувати процес навчання, підвищити темп уроку [4,5,8].

Незважаючи на тенденції сучасності, комплексне використання технічних засобів навчання на уроках географії досі залишається проблемним питанням багатьох шкіл, і причиною цього не завжди є відсутня матеріальна база чи нестабільне підключення до Інтернету (хоча це теж суттєві перепони для модернізації освітнього процесу). Майже на кожну перевагу комп'ютерних технологій знаходиться проблема, яка обмежує, а іноді й унеможливорює використання ІКТ.

Головною функцією комп'ютера в закладі освіти на сучасному етапі є демонстрування (події, явища, портрета, схеми ...), тобто візуалізація текстової інформації. З урахуванням шести-семи уроків на день на учнів чекає значне навантаження наочностю, яка у вигляді частини уроку має позитивний вплив на якість запам'ятовування інформації, але у великих кількостях створює протилежний ефект – мозок дитини стомлюється сприймати дані одного виду. Тому надмірне використання наочності на уроці швидко призводить до неуважності та зниження зацікавленості в темі уроку [7].

Для уникнення наведених ситуацій доцільно застосовувати демонстрацію тих об'єктів і явищ, які дійсно складно уявити: вулканізм, утворення цунамі, атмосферні фронти. Для пояснення більш близьких для учнів і зрозумілих тем замість комп'ютера доцільно використати моделі, колекції, матеріали екскурсій, тощо.

Роботу в групах, роботу в парах, змінювані трійки та більшість інших інтерактивних методів можна реалізувати за допомогою ІКТ тільки в тому випадку, якщо урок географії проводиться у комп'ютерному класі. За умов використання одного на клас мультимедійного комплексу дієвою залишається тільки демонстраційна функція та частково контролююча.

Використання додаткових функцій навчальних програм, робота з шарами географічних карт, заміна контурної карти віртуальною – все це теж потребує наявності декільком комп'ютерів (ноутбуків) або інтерактивної дошки.

Інтерактивна дошка на уроках географії може повністю замінити мультимедійний комплект. Окрім демонстраційних можливостей, цей технічний пристрій дає змогу моделювання ситуацій, ефективного контролю та залучення до роботи кожного учня. Головні переваги – мобільність і багатофункціональність, основний недолік – відсутність у більшості шкіл.

У разі нестачі комп'ютерного обладнання та його застарілості є альтернатива – учнівські смартфони. Однак і робота з ними потребує значних професійних навичок учителя. Якщо не в усіх учнів класу є гаджети, роботу з ними на уроці краще не проводити. Працювати групою з одним смартфоном вкрай незручно, крім того це посилює і підкреслює соціальну нерівність у класі. У цьому випадку смартфон доцільно застосовувати в самостійній дослідницькій діяльності [3].

Незважаючи на велике розмаїття мобільних додатків географічного змісту, більшість із них містять загальну стандартизовану інформацію (найпопулярніші – прапори країн світу, столиці) та відносно обмежені можливості використання на уроці. Крім того, такі додатки створюються у напівавтоматичному режимі, а їхні автори – це програмісти з невеликим досвідом та обмеженими знаннями з географії, тому часто такі додатки містять незначні з точки зору програмування і суттєві з географічного погляду помилки (наприклад, переплутані столиці двох країн). З урахуванням того, що не всі учні можуть вибрати саме той софт, який є найбільш оптимальним, підбір і рекомендація мобільних додатків входить до завдань учителя. На цьому етапі з'являються нові перешкоди: недостатній рівень технічної обізнаності педагога, відсутність у нього смартфона чи планшета й відсутність вільного часу на аналізування запропонованого програмного забезпечення.

Ще одна суттєва проблема мобільних додатків – переважна більшість

англомовні та російськомовні. Українського контенту не так багато, як хотілося б українському вчителю. І навіть серед тих, що мають у своїй програмі опцію української мови, не всі рекомендовані до використання (тобто, перевірені на відповідність програмі й протестовані) Міністерством освіти і науки України.

Проблема використання педагогами хмарних технологій є актуальною та малодослідженою, оскільки ці технології стрімко розвиваються. Серед недоліків хмарних технологій можна назвати необхідну наявність високошвидкісного Інтернету, потребу у захисті конфіденційної інформації, залежність від постачальника послуг, меншу функціональність [2].

Педагогічні програмні засоби, у т.ч. електронні підручники та інтерактивні карти можуть мати певні недоліки, неточності, помилки технічного змісту. При виборі освітнього ресурсу насамперед необхідно звернути увагу на такі його характеристики, як:

- інформативність (відповідність змісту програми, навчально-тематичному плануванню, змістом використовуваного учнями підручника; наявність на диску додаткового матеріалу в обсязі, необхідному і достатньому для вирішення поставлених учителем навчальних цілей і завдань тощо);
- інтерактивність (можливість організації зворотного зв'язку, різноманітних контактів: учитель-учень, учень-учень, вчитель – група учнів, група учнів – група учнів, учень – група учнів);
- зручність використання (зручний і зрозумілий вчителю і учню інтерфейс, меню, посилання, переходи за розділами, навігатор);
- оформлення (загальна естетика, зручність і зорова легкість сприйняття) [1,6].

У цьому випадку пропонувані електронні ресурси, навчальні посібники, навчальні програми зможуть суттєво підняти планку якості географічної освіти, підсиливши його практичну значимість і навчальну привабливість як для учня, так і для викладача на уроках і в позаурочний час [8].

Аналіз проблеми використання ІКТ в освітньому процесі засвідчує, що

перехід до комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання, створення умов для їх розробки, апробації та впровадження, раціональне поєднання новітніх засобів навчання з традиційними – складна педагогічна задача, що потребує вирішення цілого комплексу психолого-педагогічних, організаційних, навчально-методичних, матеріально-технічних та інших питань. А серед них – розробка відповідного навчально-методичного забезпечення для використання інформаційно-пошукових систем, гіпермедійних, мультимедійних, телекомунікаційних та мережевих технологій; формування інформаційної культури вчителів та учнів, їхня підготовка до практичного використання засобів ІКТ у своїй професійній діяльності.

Література:

1. Булгаков В. П. Практика методів і засобів ІКТ та комп'ютерно-орієнтованих технологій при вивченні курсу географії в загальноосвітній школі. *Проблеми сучасного підручника*. 2018. Вип. 21. С. 57-64.
2. Використання хмарних технологій на уроках географії https://paralellgeo.blogspot.com/2016/03/blog-post_14.html (дата звернення: 14.02.2023)
3. Мамзенко Н.О. Використання мобільних додатків у навчанні покоління Z на уроках географії та біології : Обласна науково-практична Інтернет-конференція «XIII Хмурівські читання - кафедра TiMCO» URL: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura13/mamzenko-nataliya-oleksandrivna-vykorystannya-mobilnyh-dodatkov-u-navchanni-pokolinnya-z-na-urokah-heohrafiji-ta-biologiji/>. (дата звернення: 10.02.2023)
4. Непша О. В., Передерій Д. М., Блищик М. В. Новітні технології в освіті у сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Журнал. 2020. Вып. 9(65). Ч. 4. С. 56-61.
5. Непша О. В., Гришко С. В., Опашко Г. І., Рішко А. Р. Мотивація до використання сучасних інформаційних технологій на уроках географії. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Журнал. 2020. Вып. 10

(66). Ч. 5. С. 85-89.

6. Покась Л.А. Використання мультимедіа технологій на уроках фізичної географії. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2016. №1. С. 38-42.

7. Юхимович О. Використання комп'ютерної техніки під час вивчення географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2003. №5. С.16-20.

8. Prokhorova L., Hryshko S., Nepsha O. The use of modern innovative educational technologies in the school course of geography. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes / Edited by Magdalena Gawron-Lapuszek Yana Suchukova Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology. Monograph 43*. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2021. P.686-694.

УДК 37.0(510)

*Tetiana Karpenko, PhD, senior lecturer,
Department of Geography and Methods of Teaching,
Oleksandra Sakhnovska, graduate student
of the Faculty of Geography, Tourism and History,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*

EXAMINATION SYSTEM IN MODERN CHINESE EDUCATION

Today, China's education system is similar to America's - because this was the inspiration for the reform of China's education system in 1922. At the age of six, Chinese children start attending primary school (xiaoxu 小学). After six years, three years of "lower middle school" (chuzhong 初中) follow at another school. After passing the exam, three years of "higher secondary school" (gaozhong 高中) follow, culminating in the entrance exam to Gaokao University 高考. Successful completion of the Gaokao allows you to study at a university or college. Most Chinese start their studies immediately after the Gaokao at the age of 18. A bachelor's degree (benke 本科) usually lasts four years. Anyone who then wants to study for a master's degree

(shuoshi 电影 or yanjiusheng 研究生), which also lasts four years, usually has to take another exam. In addition to this main direction of the Chinese education system, there are also vocational schools, but they are in comparatively less demand.

Since the 1980s, the proportion of Chinese youth enrolled in secondary (high school) and tertiary (university and college) education has increased dramatically. If in 1978, a year after the gaokao exams were abolished during the Cultural Revolution, less than 1 percent of China's 18- to 22-year-old population was studying at a university, forty years later almost half were. While under Mao access to university was primarily determined by family class background, since the 1980s performance in the gaokao has been the deciding factor for university education.

In addition to this basic model, there are also some regional gaokao variants, for example with additional test components or less freedom of choice. In addition, some provinces include previous school scores in the assessment, responding to frequent demands by critics that the futures of millions of children should not be decided on the basis of a single test.

There are ways to at least partially bypass the examination system. In 1984, the system of so-called delegated students (baosongsheng 保送生) was introduced in ten selected schools and then spread to other educational institutions. According to this, students with certain extraordinary achievements (for example, in sports or mathematics) can bypass the entrance exams and be enrolled directly in another level of school. In absolute terms, these students represent only a small proportion: in 2012 there were almost 8,600 students with a total of 6.8 million new places in educational institutions. However, this type of students is disproportionately represented in elite schools. Attending private educational institutions that have only been allowed since the 1990s, such as international degree preparatory high schools or private universities, is an (expensive) way to avoid the gaokao.

In the German media, the Chinese education system and the Gaokao are primarily associated with high pressure to perform at a young age and with strict discipline [5,p.57]. The Chinese authorities also emphasize this pressure to succeed,

which is mainly due to the fact that studying in Gaokao is a crucial factor in getting into a good university, and therefore subsequently to a good job and thus a good future in general. Also, Chinese films such as the 2013 comedy *Young Style* (qingchun pai 青春派) show how parents and teachers judge Chinese high school graduates for doing well in school. Gaokao - especially in the last year before the actual exam, which is only used for revision and exam preparation. In a 2016 survey, more than 87.5% of students surveyed said they slept an average of less than seven hours a day while preparing for the gaokao. Although most students have adapted to this high pressure, it also leads to psychological problems and even suicide in some children.

However, Chinese surveys show that fewer and fewer Chinese schoolchildren agree with the proverbial statement "one exam decides your whole life" (yi kao ding zhongshen 一考定终身): in a 2018 survey by Chinese online news portal Sina, more half of the 20,000 students surveyed indicated that they did not believe the gaokao was their only chance for a good future. As an alternative, respondents mention additional exams from well-known educational institutions that allow you to study there without the Gaokao exam, special exams for art schools or athletes, as well as the opportunity to study abroad. Another 2019 survey by Internet company Tencent (Tengxun 腾兰) has already shown that the Gaokao generation born after 1990 places less importance on their parents' or grandparents' generation. (Tengxun Xinwen 2020).

In the same 2019 survey, more than half of the 43,000 respondents, when asked what the Gaokao's biggest goal is, is that they give all Chinese people a "relatively fair chance [of education]" (xiangdui gongping de jihui 电影全方发动). (Tengxun Xinwen 2016) This argument is also popular among Chinese state media targeting foreign readers. [China Daily 2020] The lower the respondents' income, the more they agree with the statement that the gaokao is fair and offers opportunities for social advancement through education. (Tengxun Xinwen 2016) In fact, security

measures such as metal detectors, fingerprint and face scanners, and devices that block cell phone signals make it difficult, if not impossible, to cheat on the gaokao exam itself. (Huang 2017) At the same time, more than half of respondents in a 2020 Tencent survey found that the gaokao exam in their province was unfair: they thought it was particularly unfair that the number of points required to enter a good educational institution varied from province to province. province, (Tengxun Xinwen 2016). Apart from the question of the different number of points required in different provinces, China's delegated apprentice system (baosongsheng 保送生) has also been repeatedly criticized. Cases where the children of influential people were able to enter prestigious educational institutions as delegated students without a gaokao through the system caused outrage in the 2000s. Therefore, after 2014, this practice was somewhat limited. [1, p.515]. In fact, the Chinese education system cannot live up to the meritocratic claim symbolized in the Gaokao that only performance matters. [3,p. 43] Since according to statistics, success in Gaokao depends primarily on socio-demographic factors such as parents' education level, place of residence and family financial status:

- First of all, as in many other countries, good schools in China are located in expensive residential areas. Access to a good high school is often only possible by moving to a more expensive apartment or making other payments to the school.
- Second, attending private tutoring schools is necessary to get good grades in the Gaokao and other exams. Thus, China's tutoring market has now reached a huge size, with 2020 estimates of revenues in the tutoring sector ranging from €203 billion (more than Greece's GDP) to €340 billion (slightly lower) [2, p.34-55]. GDP of Ireland). (Chan 2019) In July 2021, the central government in Beijing cracked down and severely restricted non-profit education. From an official point of view, the pressure on children, young people and their parents should be reduced. (Chang 2021; Ni 2021; Wang 2021)

- Thirdly, in China (as in Germany), the cultural capital of parents plays an important role: visits to museums, theaters or a large number of books at home can be afforded primarily by middle-class urban families.

In rural areas, on the other hand, access to education is much worse. Urban residence (hukou 户口) is required to move to the largest and most important Chinese cities. Therefore, many children of the so-called migrant workers (nongmingong 内容工), who work in cities but do not live there, hardly have the opportunity to attend school in cities. Therefore, a large number of these children stay with relatives in the country and often do not attend local schools. (Schulte 2014, 522-525) While on average all urban children attend secondary school, 13-20% of rural children aged 15-17 do not. Studies have also shown that more than half of rural students have an IQ below 90.

This gap between urban and rural areas is also related to the fact that the health of rural children deteriorates soon after birth: most rural children suffer from delays in cognitive, social or language development. Often, the poor financial situation in rural areas leads to malnutrition, which in turn can lead to anemia and thus indirectly impair the learning process. These children are also extremely susceptible to diseases such as intestinal worms. Myopia is another serious problem: many students with myopia cannot afford glasses. However, the news about the good performance of Chinese students in the PISA studies and the related concerns about the undeniable competitive advantages of the Chinese education system ignore this disparity between urban and rural China. Because the Chinese PISA results are in no way generalizable to the whole of China: the tests were conducted only in the "educational megacities" of Shanghai 上海 and Beijing 北京 and the economically strong provinces of Zhejiang 浙江 and Jiangsu Jiangsu [4,p.236]. Schooling has been compulsory for nine years since 1986 in the People's Republic of China: although in the economically strong, urbanized regions of the country almost all children of the same age group attend secondary school, the reality is that most children in the

country looks different, because many people there do not finish it. Therefore, it is impossible to make general statistical statements about the Chinese education system.

Literature:

1. Assembly, G. Sustainable development goals. In Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development; United Nations: New York, NY, USA, 2015.

2. Psacharopoulos, G. Returns to investment in education: A global update. World Dev., 2020, 1325–1343.

3. Hanushek, E.A.; Woßmann, L. The Role of Education Quality for Economic Growth; The World Bank: Washington, DC, USA, 2017.

4. Thomas, V.; Wang, Y.; Fan, X. Measuring Education Inequality: Gini Coefficients of Education; The World Bank: Washington, DC, USA, 2019.

5. Lee, T.H. Education in Traditional China: A History; Brill: Leiden, The Netherlands, 2020; Volume 13.

УДК 372.891

Володимир Сергійович Яценко,

канд. пед. н., ст. наук. сп.,

ст. наук. сп. відділу навчання географії та економіки,

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7948-2983>

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ ЯК
ПРОВОДИТИ ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Упровадження модельних навчальних програм (МНП) у Новій українській школі (НУШ) є важливою метою розвитку природничої освіти на сучасному етапі. Кафедра суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди здійснює підготовку здобувачів вищої – майбутніх фахівців вищої кваліфікації у середніх та спеціалізованих закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), які

мають володіти теоретичними знаннями й практичним навичками їх ефективного застосування в процесі організації власної педагогічної діяльності й у розробці проєктів, що ґрунтується на актуальній теорії та методиці навчання географії. І тому, постає проблема, як на доступному рівні донести необхідну інформацію для учнів ЗЗСО при цьому здійснюючи інтегруюче навчання природничих наук. Ми підготували, як поради на тему «Як проводити екологічні дослідження». У даних рекомендаціях ми будемо ґрунтуватися на основні положення МНП «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для ЗЗСО (автори-упорядники: Білик Ж.І., Засєкіна Т.М., Лашевська Г.А., Яценко В.С.) [1].

1. **Формуємо систему природничих понять і термінів**, зокрема, екологічних (відповідно теми). Наприклад, визначення поняття «екологія». Учням 10 – 11 років складно засвоїти поняття, які ми беремо із класичних енциклопедій або словників, довідників тощо, радимо максимально спростувати майбутнім учителям визначення понять, які вивчаються (зрозуміло у розумних межах). При цьому важливо на достатньо високому рівні зберегти науковість визначення, достовірність та ін. особливості. Наприклад, як варіант до обговорення на семінарських заняттях відповідного курсу, *«Екологія – наука, яка вивчає взаємодії рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів і вірусів між собою та з довкіллям»¹*.

¹Тут і далі авторський текст.

Як ми бачимо, запропонований варіант не суперечить класичному визначенню але більше націлений на формування науково-образного мислення учнів ЗЗСО; повторює основні таксономічні категорії найвищого рангу (царства) і головне містить у собі спільні і відмінні риси об'єктів для дослідження. Окремим важливим аспектом нашого спільного обговорення з вами може бути, як формувати у майбутнього вчителя методика навчання формування природничих понять.

Завжди цікаві для учнів ЗЗСО екскурси в історію науки, зокрема у введення поняття у науковий обіг, за яких умов це здійснювалося та всебічний огляд (опис) науковиці/науковця, який (які) внесли найбільший вклад в обґрунтування понятійно-термінологічних визначень. Наприклад, «*поняття «екологія» вперше запропонував німецький біолог Ернст Гекель в 1866 році. За характером організмів, які вивчає екологія, вирізняють екологію людини, екологію тварин, екологію рослин, екологію мікроорганізмів та інше; за типами рослинних угруповань – екологія лісу, екологія степу, екологія луків, екологія боліт, екологія водойм тощо. Екологія розробляє методи охорони природи та заходи з мінімізації наслідків екологічної кризи».*

2. Прикладний характер екологічних досліджень. Тепер перейдемо до практичної сторони справи. За сучасного стану НУШ в умовах повномасштабної війни доволі проблематично, як для учителя географії, так і для батьків питання організації пошуково-дослідницьких заходів у природі (заняття у природі, пошукові експедиції, екскурсії, квести тощо). Це пов'язано, насамперед, із безпековими питаннями, і вони головні. Отож, ми пропонуємо здійснити самостійні учнівські екологічні дослідження теоретично (на основі опрацювання різноманітних географічних джерел), а після завершення війни, зробити це на місцевості (це дуже важливий аспект взагалі в екологічних дослідженнях, і у виховному плані також. Майбутній учитель географії про це пам'ятатиме, чи не так?).

*Перше питання, яке досліджують юні екологи (учні ЗЗСО) назвемо їх так, стосується найважливішої ланці у природі – ліс. Але ліс, це поняття доволі складне, багатопланове, отож, рекомендуємо розпочати з простішого. Наприклад, на першому етапі дослідження, вивчити питання, **які дерева підлягають охороні?** «1) Однією з важливих рис є вік дерева і, відповідно, його товщина (обхват стовбура на рівні 1,30 м від землі). Деревя, які досягли свого солідного віку (для різних порід дерев він різний) можуть підходити під категорію **вікових**. Для тополі, верби – це може бути 100 років, для ясена,*

в'яза, бука – 200 років, для липи – 300 років, для дуба – 400 років. 2) Важливим є визначення висоти дерева. Цей показник можна визначити візуально, використовуючи вимір кутової величини (табл. 1)».

Таблиця 1

Середня тривалість життя дикорослих і культурних дерев

<i>Дикорослі</i>	<i>Культурні</i>
<i>Тис ягідний – 4000</i>	<i>Грецький горіх – 2000</i>
<i>Ялівець – 3000</i>	<i>Яблоня – 200</i>
<i>Дуб, каштан – 2000</i>	<i>Груша – 200</i>
<i>Липа – 1000</i>	<i>Виноград – 100</i>
<i>Сосна – 600</i>	<i>Абрикос – 100</i>
<i>Бук, тополя – 500</i>	<i>Горобина – 100</i>
<i>Ялина – 500</i>	<i>Слива – 50</i>
<i>В'яз – 400</i>	<i>Черешня – 30</i>
<i>Береза, граб – 200</i>	<i>Персик – 20</i>
<i>Акація – 50</i>	<i>Гриби – від декількох днів до декількох років</i>

На другому етапі дослідження, вивчити питання **які первоцвіти підлягають охороні?** Наприклад, можна запропонувати власну роповідь (бажано доволі емоційну) про первоцвітів. «Первоцвіти – це екологічна група рослин, яка нараховує близько 500 видів. Розпускання квітів у них відбувається ще до появи листків на деревах. За короткий період вони встигають відквітнути і перейти в стан спокою. Надземна частина при цьому відмирає. Підсніжники, проліски, ряс, горицвіт весняний, сон-трава, шафран сітчастий, цибуля ведмежа, конвалія, вовчі ягоди пахучі, тюльпан дібровний – це неповний перелік первоцвітів, що зустрічаються в Україні».

Важливим і доволі традиційним залишаються ілюстративні матеріали до заняття, починаючи від плакатів до електронних ресурсів у форматі «3D». У кожного з них свої особливості застосування під час вивчення або проведення досліджень у природі. Це може бути друга тема для обговорення з майбутніми учителями географії. Як порадою, можна скористатися матеріалами сайту Всесвітнього фонду природи WWF [2]. Це одна з найвпливовіших та

найбільших незалежних природоохоронних організацій у світі, що нараховує понад 5 мільйонів прихильників і має представництва у більш ніж 100 країнах світу, у т. ч. в Україні (мал. 1).

Мал. 1. Як захистити «червонокнижні первоцвіти» [2].

Далі учнів ЗЗСО слід ознайомлювати із заборонаю торгівлі рідкісними та що зникаючими видами рослин та їх частинами, відповідальність громадян, що порушують закони України: «Про рослинний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про Червону Книгу України», та згідно з вимогами ст. 88, 88-1, 90 Кодексу України про адміністративні правопорушення караються штрафами (за кожен окрему рослину також визначено компенсацію: за одну гілочку *черемши* (*цибулі ведмежої*) – 62 грн., за одну квітку *шафрану* (*крокуса*) чи *підсніжника* залежно від виду – від 49 до 62 грн., *сон-трави* залежно від виду – від 37 до 62 грн.: станом на 09.02.2023 р. [3]).

На *третьому етапі* переходимо до вивчення тваринного світу. Вивчаємо, *які ссавці підлягають охороні?* Вірогідно, що дослідити червонокнижний вид тварин своєї місцевості – доволі складна і марудна справа. Адже, вони у рідкості живуть біля населених пунктів – як правило, це території природно-заповідного фонду України. Доступ до них доволі процедурно складний в організованій групі учнів ЗЗСО, тим більше в умовах військового часу. Більш простішим (реалістичним) проєктом дослідження може стати вивчення таких рідкісних для України тварин, як зубри. Вони є у безпечній доступності у зоологічних парках в усіх регіонах країни. Отож, починаймо дослідження із загального: *«згідно з Червоною книгою України природоохоронний статус зубрів – зниклий у природі. В Україні знищення зубрів відбулося наприкінці XVIII століття – початку XIX століття».*

А відновлення зубра розпочалося у 1965 році під патронатом відомого вченого Михайла Заблоцького (табл. 2).

Таблиця 2

Регіони поширення зубра в Україні

Регіони	Ареал поширення у природо-охоронних територіях
Поділля	ДП «Хмільницьке лісове господарство»
Галичина	НПП «Сколивські Бескиди» та ДП «Мисливське господарство «Стир»
Буковина	ДП «Сторожинецьке лісове господарство» та ДП «Берегометське лісопромислове господарство»
Слобожанщина	ДП «Конотопське лісове господарство»
Середня Надніпрянщина	Державна організація «Резиденція «Залісся»
Волинь	ДП «Мисливське господарство «Звірівське»

Цікавими манівськими роботами (це третя доволі специфічна тема здійснення пошуково-дослідницької роботи учнями ЗЗСО обов'язкова до обговорення на семінарських заняттях майбутніх фахівців) можна наповнити на жаль, опис у формі дослідження, негативного досвіду несумісності з людською

діяльністю відмічене у Рівненській, Івано-Франківській та Чернігівській областях, де зубри зникли впродовж останнього десятиліття.

Четвертим етапом пошуково-дослідницької роботи учнів ЗЗСО стають власні дослідження. Що можна запропонувати учням/ученицям:

1. *«Працюючи з додатковою літературою, виявіть тривалість життя дерев, які знаходяться поблизу вашої школи. Запишіть у щоденник досліджень дерева-переможці за тривалістю життя вашої місцевості. Здійсніть експедицію з вивчення цього дерева, про результати дослідження повідомите найближчу наукову установу або центр.*
2. *Станьте учасниками природоохоронної акції «Сон-трава». Програма-завдання: 1) Виявіть, чи зростає у вашій місцевості сон-трава (укажіть точно місце зростання). 2) Опишіть місце, де зростає сон-трава: відстань від населеного пункту, рельєф. Бажано намалювати схему. Визначить приблизно площу, яку займає місце зростання сон-трави. **Увага: на територіях заповідників спостереження проводити не треба!** 3) Повідомите, чи зриває місцеве населення сон-траву, які заходи вживають школа, гуртки юннатів або юних екологів для їх збереження. Чи проводиться роз'яснювальна робота серед населення? 4) Чи є у вашій місцевості природоохоронні території (заказники, пам'ятки природи), на яких зростає сон-трава?».*

Зрозуміло, що ми представили лишень один варіант із величезної різноманітності об'єктів для дослідження за даною тематикою. І вибір тут, як правило, чомусь за учителем. А насправді, бажано цей вибір надавати учням. У майбутнього учителя географії є вибір: пропонувати об'єкти для дослідження самостійно і охопити 99% учнів класу або давати вибирати учням/ученицям – можливість охопити до 1% тих, які дійсно бажають і навчаються. Над цим питанням слід поміркувати.

У буд-якому випадку, цікавими формами узагальнення особистісних досліджень учнів/учениць є створення чогось... спільного як результат дослідження (*п'ятий етап*). Наприклад, *«сьогодні ми з вами дізналися про те,*

як вивчати та охороняти віковічні дерева, первоцвіти й зубрів в Україні. Тож пропонуємо вам стати тими дослідниками, які можуть внести посильний внесок у проведення екологічних досліджень рідного краю. У кожному регіоні України є свої особливості прояву екологічних проблем, тож і досліджувати можна різні за тематикою питання. Для цього пропонуємо скористатися **екологічним календарем** (дати на 2025 рік), і вибрати для дослідження тему, яка вас найбільше зацікавила. Успіхів!» (табл. 3).

Таблиця 3

Екологічний календар 6 класу на 2025/2026 н.р.

День	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень
1						Всеукраїнська екологічна акція по охороні квітів-первоцвітів «Первоцвіт»		Міжнародний день птахів	Весняна декада спостереження за птахами (1-10 травня)
11				Міжнародний день гір		День підгодівлі лісових звірів			
16								День довкілля	
17	Всесвітній день прибирання								
18					Великий зимовий облік птахів (18-25 січня)				
20							Всесвітній день Землі		День зникаючих видів
21							Всесвітній день посадки дерев		
22							Всесвітній день води	Міжнародний день Землі	
24									Європейський день парків
29	Всесвітній день моря							День народження Всесвітнього фонду дикої природи	

Але найдієвішими діями у сфері екологічних досліджень були, є і будуть заходи прикладного характеру (*шостий етап*). Багато наших учнів закінчивши школу поринають у свої професійно-життєві сфери але на все життя у них

залишаються у пам'яті робота на місцевості, туристичний похід, краєзнавча екскурсія та ін. Наприклад, які види навчальної діяльності можна організувати у групах:

1. *«Організуйте та проведіть екологічну акцію «Первоцвіти» за декількома напрямками: 1) проведення роз'яснювальної роботи серед місцевого населення; 2) проведіть заняття на природі на тему «Казкова країна пролісків»; 3) організуйте конкурс на кращий екологічний малюнок серед учнів школи; 4) здійсніть дослідження нових місць зростання рідкісних видів у своїй місцевості.*
2. *Вивчіть питання природоохоронних заходів з порятунку зубрів у вашому регіоні (переважно листяні та мішані ліси): 1) визначення нових осередків існування; 2) регулярне проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо необхідності збереження зубра».*

Не забувайте систематично продовжувати ознайомлювати з правилами поведінки учнів у природі (*сьомий етап*). Наприклад, *«більша частина первоцвітів занесена до Червоної книги України. Це всі види підсніжників, всі види сон-трави, вовчі ягоди пахучі, тюльпан дівровний, шафран сітчастий, горицвіт весняний та інші. Ці рослини підлягають суворій охороні. Їх не можна зривати, викопувати чи в інший спосіб використовувати частини цих рослин. Продавати дикоростучі рослини забороняється!».*

Загалом нам вдалося коротко охарактеризувати сім етапів щодо організації і проведення екологічних досліджень учнями ЗЗСО, які послугують майбутнім учителям географії у професійному вдосконаленні.

Теоретичний аспект: фокус уваги зосереджено на системі формування природничих понять і термінів, де пропонують складні для засвоєння теми перенести на семінарські заняття з методики навчання географії у педагогічній співпраці з молодим поколінням.

Прикладний аспект: екологічних досліджень укладено як план до дій майбутніх учителів географії природничо-географічних факультетів закладів

вищої освіти (ЗВО). Етапи досліджень: I – дерев; II – первоцвітів; III – савців; IV – власні вивчення; V – презентування результатів вивчення; VI – робота на місцевості та VII – формування навичок поведінки у природі. Більш детальніше про методику формування географічних уявлень (образів) учнів/учениць у профільній школі читайте далі [5].

Література

1. Білик Ж. І., Засекіна Т. М., Лашевська Г. А., Яценко В. С. Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти URL. : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-roetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pryrod.nauky.5-6-kl.Bilyk.ta.in.14.07.pdf (дата звернення: 04 вересня 2021).
2. Всесвітній фонд природи WWF. URL. : <https://wwf.ua/about-wwf/about-wwf/> (дата звернення: 11 лютого 2023).
3. Кошарська О. На Хмельниччині стартувала операція «Первоцвіт-2023». Які штрафи? URL. : <https://vsim.ua/Groshi/na-hmelnichchini-startovala-operatsiya-pervotsvit-2023-yaki-shtrafi-11766897.html> (дата звернення: 09 лютого 2023 р.).
4. Яценко В.С. Основи формування географічних уявлень (образів) учнів у профільній школі. Проблеми сучасного підручника : Зб. наук. праць / За наук. ред. акад. В. М. Мадзігона. К. : Ін-т пед. НАПН України, 2010. Вип. 10. С. 215-220.

УДК 378.6

*Михайло Іванович Харламов, д.іст.н., професор,
завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків*

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ОСВІТИ

Протягом всієї історії людства культура була фактором облагородження людини, виявлення того позитивного, що закладено в ній. В культурі суспільства фіксувалися досягнення людини в галузі пізнання себе, суспільства, природи, в творчому перетворенні духовного життя суспільства та його речового, матеріального середовища. Гуманітарна культура – це, в першу чергу, пізнання, засвоєння та розвиток духовного (тобто нематеріального) світу людини, тих притаманних лише людині специфічних якостей, що відрізняють його від інших живих істот, це пробудження та звеличення людського в людині [1. с. 10]. Гуманітарна культура – це культура бачення людини та його творення, що робить особистість суб'єктом регіональної, національної та світової культури. Предметом гуманітарної культури є не тільки внутрішній світ людини, але й суспільство – суспільна свідомість в тій її частині, що відображує успіхи людства в пізнанні духовної та соціальної сутності людини та специфічних, притаманних лише людині форм діяльності. Гуманітарна культура як інтегративне утворення включає в себе різноманітні сфери культури, об'єднані поняттям «буття людини». Це культура моральна та правова, соціально-політична, художньо-естетична, комунікативна, психологічна, валеологічна, екологічна тощо. В гуманітарній культурі всі вказані сфери мають спільну основу – гуманістичну етику. Гуманістична етика – це філософське вчення про людину як головну земну цінність. При цьому обґрунтовується, що метою життя людини є саморозвиток, розкриття та реалізація закладених у ньому творчих здібностей. Як стверджував відомий

філософ ХХ сторіччя Еріх Фромм, який розробляв проблеми гуманістичної етики, «вміння жити» - це вміння творчої самореалізації [2, с. 27].

Проблеми формування гуманітарної культури у представників української нації є достатньо актуальними на теперішній час. Особливо дані аспекти повинні досліджуватися у представників молодого покоління українців, в першу чергу серед студентства. В Національному університеті цивільного захисту України (місто Харків) на базі кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету проводилася науково-дослідна робота з теми «Формування гуманітарної культури студентів та курсантів НУЦЗ України». Окремими з напрямів роботи є дослідження впливу Інтернет – ресурсів, впливу художньої літератури та фільмів на формування гуманітарної культури молоді НУЦЗУ. У дослідженні впливу вищезазначених факторів на гуманітарну культуру молоді, здійсненому співробітниками кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін приймали участь близько 500 курсантів та студентів 1-4 курсів, які відповідали на ряд питань. Після обробки отриманих даних були отримані певні результати, що достатньо чітко висвітлили характеристики впливу літератури, відеофільмів та інтернету на формування гуманітарної культури молоді Національного університету цивільного захисту України. Так переважна більшість опитаних респондентів (98 %) мають інформацію про те, що в Інтернеті можна віднайти корисну інформацію з різноманітних галузей науки, включаючи філософію, мистецтвознавство, естетику, педагогіку, культурологію тощо, тобто базових складових сфер гуманітарної культури. До того ж майже усі опитувані використовували Інтернет – ресурси для здобуття інформації з вищезазначених проблематик. Хоча при цьому 72 % опитуваних респондентів зізналися в тому, що пріоритетною метою здобуття знань з гуманітарних дисциплін було написання доповідей, рефератів та курсових робіт. Слід зазначити, що враховуючи специфіку Національного університету цивільного захисту України, тобто його профільну технічну спрямованість, необхідно зауважити,

що більшість курсантів та студентів все ж таки цікавляться гуманітарними питаннями, тобто формування гуманітарної культури молоді університету здійснюється на належному рівні. Велику роль у формуванні гуманітарної культури молоді здійснюють викладачі та куратори, які в своїй роботі також використовують можливості всесвітньої інформаційної мережі. В контексті формування гуманітарної культури молоді використання літератури є також значущим. 98 відсотків опитуваних використовували друковану літературу для отримання інформації про надбання світової та української культури та мистецтва. Однак близько 80 відсотків респондентів визнали, що метою отримання даної інформації є підготовка до занять. Серед жанрів художньої літератури найбільш популярними є фентезі, детектив, роман. Нажаль книги з історичним та мистецьким наповненням не мають популярності серед молоді Харкова. Перегляд відеофільмів також свідчить про зниження інтересу студентів до документальних, наукових та науково_популярних фільмів. Серед пріоритетних жанрів є – фільми жахів, фентезі, бойовики. І хоча дослідження проводилося лише на базі одного з вузів Харкова, можна з великою долею вірогідності, що подібні результати можна отримати і в інших вищих навчальних закладах нашого міста. Виходячи з отриманих результатів можна прийти до деяких висновків. Інтернет отримує все більшу популярність, тому його використання для ефективного формування гуманітарної культури сучасного студентства є необхідним і вкрай важливим. Нажаль книги втрачають вплив на формування культури молодої людини, однак просвітницька робота викладачів, кураторів, батьків, засобів масової інформації повинна проводитися у дусі необхідності використання літератури взагалі, та художньої літератури зокрема. Тим більше, що з великою частиною надбань світової та української культури можна ознайомитися лише прочитавши книгу. Необхідно активніше впроваджувати в навчальний процес перегляд корисних та цікавих відеофільмів, щоб змогли зацікавити студентів, дати поштовх до наступних творчих пошуків.

Література:

1. Гуманітарна культура особистості – основа та мета сучасної освіти – К.: 2008. – 119 с.
2. Фромм Э. Человек для себя. Иметь или быть? Пер. с англ. А. А. Чернышевой. – Киев, 1997. – 215 с.

УДК 378.147.091.33-027.22:793.7]:32-027.21

*Ігор Миколайович Логовський, к. істор. н., доцент,
старший викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національного університету цивільного захисту України, м. Харків*

ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТОЛОГІЯ»

Використання ділових ігор в освітньому процесі вищої школи в Україні не набуло, на наш погляд, достатнього поширення. Запозичені з практики бізнес-стратегій, ділові ігри застосовуються, як найчастіше, при вивченні основ менеджменту, банківської справи або паблік рілейшнз. Суспільно-політичні науки в процесі опанування їх здобувачами вищої освіти, в основному, лишилися осторонь використання ділових ігор. Тому пропонуємо свій досвід використання ділових ігор при проведенні семінарських занять з навчальної дисципліни «Політологія», та запрошуємо до дискусії всіх зацікавлених науково-педагогічних працівників. Використовуються дві ділові гри з умовними назвами «Створи парламентську республіку» та «Вибори Президента (передвиборчий штаб)». Доцільність використання ділових ігор в процесі викладання навчальної дисципліни «Політологія» зумовлена двома факторами: по-перше, дисципліна викладається здебільшого вчорашнім школярам, які в силу недоліків існуючої системи шкільної освіти фактично не мають уявлення про систему організації політичної влади в нашій державі, її адміністративно –

територіальний устрій та місцеве самоврядування. По-друге, політологія зазвичай викладається в нашій державі як суто теоретична дисципліна, на відміну від американського підходу, де вона розглядається як галузь практичного, прикладного знання, конкретних алгоритмів політичного управління, формування громадських навичок та свідомості. Особливо ця проблема постає при вивченні українських підручників, які написані фаховими філософами, соціологами, істориками тощо, але ви не знайдете розділів, написаних головами передвиборчих штабів, політтехнологами, лідерами політичних партій чи парламентських фракцій, колишніми президентами чи прем'єр-міністрами. Тому застосування ділових ігор у процесі викладання навчальної дисципліни «Політологія» закріплює конкретні знання щодо устрою політичної системи нашої держави, формує навички самостійного аналітичного мислення щодо існуючих недоліків політичної системи України та шляхів їх реформування. Розглянемо це на прикладі застосування в навчальному процесі ділової гри «Створи парламентську республіку». На наш погляд – саме парламентська республіка є найбільш вдалою формою реалізації представницької демократії на Європейському континенті, що отримала розвиток в провідних економічно і соціально розвинених країнах: Німеччині, Великій Британії, Італії, Іспанії, Бельгії, Нідерландах тощо. Гра проводиться після завершення навчальної теми «Держава як головний політичний інститут» й передбачає 3-4 основних гравця (умовних лідерів партій парламентської більшості та опозиції). Решта навчальної групи – умовні депутати, тобто гра відбувається у вищому законодавчому органі країни – парламенті. Проводиться обрання спікера парламенту, формування коаліції більшості, процедура обрання прем'єр-міністра, формування нового уряду, створення «тіньового уряду» парламентською опозицією, голосування за програму діяльності уряду, процедура розпуску парламенту чинним прем'єр-міністром (цю роль модератора виконує викладач), початок процедури висування вотуму недовіри до чинного уряду, та процедура запиту на вотум довіри від цього ж уряду.

Паралельно умовна верхня палата парламенту (Сенат) обирає Президента країни (за німецькою моделлю). Також можливо обіграти процедуру висування вотуму недовіри окремому члену уряду та дію принципу солідарної відповідальності. Треба зазначити, що «лідерів парламентських партій» краще визначити заздалегідь, бо починати краще з формальної процедури заснування політичних партій (згідно з національним законодавством України), створення партійних блоків, висування кандидатів в депутати за партійними списками. Протягом ділової гри викладач може проконтролювати засвоєння здобувачами вищої освіти політологічних знань щодо процесу формування виконавчої влади в парламентській моделі республіки (яка застосовується і в нашій державі), а також розібрати недоліки дуального способу формування Кабінету Міністрів в Україні. Зазначимо, що при дотриманні чіткої модерації гри викладачем та розподілу часу, ця ділова гра може бути проведена протягом 35-40 хвилин, причому щонайменше 7-9 здобувачів вищої освіти, задіяні в процесі, можуть отримати оцінки, і ще лишається щонайменше 30 хвилин для проведення додаткового опитування.

Щодо проведення ділової гри «Вибери Президента», то спочатку викладач-модератор повинен обрати тип президентської республіки, в якій будуть проходити вибори голови держави, французький чи американський, і, відповідно до обраної моделі, здобувачі вищої освіти (голови передвиборчих штабів кандидатів) повинні організувати проведення виборів свого кандидата, вирішуючи проблеми висування кандидата, фінансування виборчої кампанії, організацію членів виборчих комісій, юридичного захисту результатів виборів, тощо. Паралельно розглядається обсяг повноважень голови держави в обох моделях президентської республіки, як і головні повноваження Президента нашої держави (для порівняльної характеристики цих моделей). Правильно організована ділова гра триває 25-30 хвилин, прямо задіяти треба 4-6 здобувачів вищої освіти, решта навчальної групи поділяється на персонал виборчих штабів кандидатів за відповідними напрямками.

На наш погляд, використовувати ділові ігри можливо також при вивченні інших навчальних гуманітарних дисциплін практично-прикладного спрямування, наприклад «Основ демократії».

Література:

1. Білоус І. Ділові ігри з педагогічної етики. Київ: Шкільний світ, 2016. 144 с.
2. Коломієць В.С. Ігри в структурі професійної підготовки: Зб. наук. праць / за ред. А.Й. Капської. Київ, 1999. С.153–160.
3. Носаченко І.М. Диференційований підхід до навчання учнів за допомогою ігрових методів: Наук.-метод. зб. / відповід. ред. Н.Г. Ничкало. Київ: НДІ педагогіки, 1992. 174 с.

УДК 37.01

*Олександр Миколайович Хорошев,
к.і.н., доцент, Національний університет
цивільного захисту України, м. Харків*

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

В умовах глобальних змін світового співтовариства виникають нові загрози та виклики національній безпеці кожної країни. Вони передбачають не тільки захист національних інтересів, але й створення необхідних умов для розвитку особистості, суспільства, держави та державних інститутів.

Процеси глобалізації мають великий вплив на функціонування різних систем суспільства, здебільшого визначаючи напрямки їх розвитку. Під вплив цих викликів (демографічних, технологічних, економічних, соціальних, політичних, екологічних) підпадає й навчальна система, що призводить до необхідності перегляду існуючих парадигм освіти, а також до виникнення низки проблем, а саме: доступність якісного навчання, соціалізація молоді та формування толерантності в суспільстві, посилення конкуренції навчальних систем, адекватність навчальних програм викликам сучасного світу тощо. При

цьому ці проблеми характерні як для розвинених країн, так і для тих держав, що розвиваються. Наприклад, питання загального доступу до навчання, цифрова нерівність, корегування існуючих навчальних програм є актуальними як для країн Африки та Латинської Америки [7], так і для всіх європейських держав [1].

У Стратегії Євросоюзу Europe 2020 [3] у якості основних викликів для систем освіти країн Європи були названі старіння населення, дефіцит навичок трудової діяльності, а також зростання глобальної конкуренції та високій рівень безробіття.

Першочерговим завданням сучасної освіти є розвиток безперервної системи навчання протягом усього життя людини, щоб вона у будь-якому віці змогла знайти своє місце у житті та на ринку праці. У зв'язку з цим в останні роки активізувалися дискусії щодо стрімкого розвитку онлайн-навчання, у тому числі й неформального. З одного боку, це сприяє прогресу у галузі «навчання через все життя», оскільки дозволяє на будь-якому етапі існування людини отримати необхідні знання, навички, нову професію та кваліфікацію. З іншого боку, цей вид освіти не повинен повністю підміняти собою систему очного навчання, оскільки далеко не всі навички та компетенції можна розвинути у онлайн-формі. Цей аспект було відображено у Маніфесті для навчання дорослих у XXI столітті [5], який акцентує увагу на обмеженості електронного навчання, зокрема у плані соціальної взаємодії. Окрім того, через розвиток цифрових технологій і телекомунікацій змінюється і роль педагога тільки як викладача до посередника, модератора, куратора, який має можливість підтримувати нові формати навчання. Саме це підкреслює важливість конструктивної взаємодії всіх форм отримання освіти, тобто вони повинні доповнювати одне одного.

Досить важливим вважається також не тільки формування професійних навичок працівника, але й заохочення його до ініціативності, можливості

швидко здобувати нові знання та генерувати нові ідеї. Тобто розвиток освіти повинен носити випереджаючий характер.

Проблеми розвитку так званих «навичок XXI століття» були визначені ще у 80-і роки XX століття. Зокрема, доповідь Національної комісії з покращення якості освіти США в 1983 році визначила наступні базові основи як фундамент навичок і компетенцій XXI століття: інтерес до освіти і навчання, розуміння та використання навичок на практиці, критичне мислення, можливість до комунікації і володіння технологіями [6]. При цьому фактично до 2000-х років під компетенціями XXI століття малися на увазі в основному ІКТ-навички [4]. В умовах глобалізації економіки, знань і технологій, метою системи освіти є формування «працівника знань», який є здатним створювати нові ідеї, продукти і рішення. В резолюції ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», яку було прийнято ще в 2015 році, серед цілей і завдань було зазначено не тільки забезпечення рівного доступу до якісної інклюзивної освіти напротязі всього життя, але й збільшення частки населення, яка має навички, необхідні для працевлаштування та ведення підприємницької діяльності [8]. Тобто спостерігається тенденція, коли потрібними стають не стільки спеціалісти з дипломом, а з конкретними навичками. Причому важливим стає опанування універсальними навичками та компетенціями, які можуть допомогти конкретній людині бути більш гнучкою в мінливих умовах соціально-економічного середовища. Згідно з Маніфестом для вчителів, який було прийнято на конференції «Професійний образ та ідеал вчителя», організованої Радою Європи в 2014 році, формування універсальних навичок і компетенцій (системне і критичне мислення, вміння працювати у команді, швидко реагувати на зміни, адаптивність у роботі з різними технологіями тощо) виступає одним з основних викликів сучасної системи освіти [2, с. 15]. В зв'язку з цим у ряді держав проводиться робота з модернізації навчальних систем з метою приведення їх у відповідність до потреб часу.

Україна в цьому відношенні не є виключенням. Перед нашою системою освіти також стоять вищезазначені проблеми та виклики. Старіння населення викликає актуальність розвитку геронтонавчання, у тому числі як інструменту зниження рівня функціональної неграмотності, демографічного навантаження і безробіття, а також адаптації до мінливих умов життєдіяльності. Це може втілюватися як у формі семінарів та короткострокових курсів, так і у формі навчання в університетах «третього» віку.

Спостерігається також розрив між існуючою системою підготовки спеціалістів і потребами сучасної економіки, в результаті чого виникає необхідність посилення контролю за конкурентоздатністю української системи освіти. В той же час існують і деякі особливо важливі для вітчизняної реальності виклики:

- інформаційно-технологічний;
- інтелектуальний;
- інноваційний;
- соціокультурний;
- адміністративний.

Інформаційно-технологічний виклик пов'язаний зі зміною технологій, розвитком цифрового середовища і штучного інтелекту. Він має глобальний характер, однак для України ця проблема є особливо гострою, у тому числі у зв'язку зі «старінням» знань, навичок та деяких компетенцій. Опитування роботодавців показують що період «старіння» навичок в еру технологізації та діджиталізації економіки постійно зменшується і зараз становить близько п'яти років, у зв'язку з чим перед системою освіти постає завдання своєчасного реагування на ці зміни. І тут велике значення має рівень розвитку системи безперервної освіти дорослого населення та її гнучкість. Щоб мати можливість відповісти на інформаційно-технологічні виклики, навчальна система сама має йти в ногу з часом. При цьому важливі не тільки наявність цифрової інфраструктури, розвиток процесів комп'ютеризації та інформатизації, але й володіння працівниками сфери навчання відповідними компетенціями в цій

галузі, а також вміння використовувати їх на практиці, в тому числі і в навчальних цілях.

Інтелектуальний виклик характеризується конкуренцією за висококваліфіковану робочу силу. Саме відповідність кваліфікації молоді до вимог роботодавців сприяє більш повній реалізації трудового потенціалу. Приведення до відповідності цих категорій залежить від якості роботи всієї системи освіти, причому не тільки професійної, але й загальної. Однак часто сучасні програми не зорієнтовані на розвиток навичок, які потрібні саме роботодавцям. Тому актуальним стає необхідність формування універсальних навичок і компетенцій, починаючи ще зі шкільного часу.

Інноваційний виклик полягає не тільки в необхідності використання інновацій в навчальному середовищі, але й у формуванні інноваційного мислення, навичок і культури як у викладачів, так і у студентів, без чого неможливе досягнення завдань збільшення конкурентоздатності як самої системи освіти, так і країни в цілому. Однак в умовах сучасної реальності система освіти найчастіше націлена не на розвиток креативності та творчого мислення, а на репродуктивне засвоєння знань і навичок.

Соціокультурний виклик знаходить своє відображення, наприклад, у процесах інтернаціоналізації освіти, в тому числі на основі принципів, які було закріплено у Болонській декларації (конвергенція систем вищої освіти, програми подвійних дипломів, академічна мобільність тощо), а також, з іншого боку, необхідність забезпечення єдності навчального простору країни. Слабкою ланкою цього напрямку є недостатній рівень володіння іноземними мовами як серед студентів, так і серед викладачів.

Ще однією важливою складовою соціокультурного виклику є створення «ринкового іміджу» освіти, яка розглядається як послуга, а працівники цієї сфери як обслуговуючий персонал, що призводить до розвитку клієнтського підходу і споживчого ставлення з боку суб'єктів навчального процесу.

Адміністративно-управлінський виклик пов'язаний з процесами бюрократизації, збільшення обсягів «паперової» роботи, з недостатнім фінансуванням освіти тощо. Необхідність підготовки значної кількості звітних та інших видів документів через посилення контролю за ефективністю (що негативно впливає на якість освіти) в умовах дефіциту фінансування доповнюються виконанням нерегламентованих і неоплачуваних видів діяльності. Наслідком цього є підміна творчого характеру діяльності педагога формалізованим показником ефективності.

Окрім цього залишаються невирішеними проблеми старіння кадрів, обмеженості доступу до якісної освіти, недостатній рівень залучення навчальних організацій до інноваційних процесів тощо.

Таким чином, світові глобалізаційні процеси призводять і до глобалізації освіти. З одного боку, позитивним наслідком цього процесу є взаємодія і взаємообмін найкращими навчальними практиками і педагогічним досвідом, а з іншого – це несе й певні ризики, які пов'язані з необхідністю ефективного поєднання традицій та інновацій, розповсюдженням комерціалізації освіти згідно з вимогами ринкової економіки.

Вирішення зазначених проблем і відповідь на сучасні виклики, які стоять перед системою освіти як України, так і всього світу, визначає формування спеціальних вимог до якості інституціонального середовища. Це вважається особливо актуальним через неперервну динаміку інституціональних правил, яка також є наслідком процесу глобалізації. При цьому зміни в навчальній сфері мають бути спрямовані як на забезпечення реалізації прав людини на отримання якісної освіти, так і на ефективне функціонування самого інституту освіти, який має сприяти формуванню і накопиченню людського капіталу, збільшенню конкурентоздатності і національної безпеки нашої держави.

Література:

1. Education for all 2000—2015: achievements and challenges. — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2015. — 499 p.

2. Education for Change — Change for Education. Teacher manifesto for the 21st century of the conference “The Professional Image and Ethos of Teachers”. — Strasbourg : Council of Europe, 2014. — 40 p.
3. Europe 2020. — URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
4. Jenson, J. Critical Review and Analysis of the Issue of “Skills, Technology and Learning” — URL: http://www.edu.gov.on.ca/eng/research/Jenson_ReportEng.pdf
5. Manifesto for Adult Learning in the 21st Century. — Brussels : Europ. Assoc. for the Education of Adults, 2016. — 16 p.
6. National Commission on Excellence in Education. A Nation at Risk: The Moral Imperative of Educational Reform. — URL: <https://www2.ed.gov/pubs/NatAtRisk/index.html>
7. Otara A. The Future of Education and Its Challenges in Africa. International Journal of Humanities and Social Sciences, 2012, vol. 2(9), pp. 151-156.
8. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development — URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

УДК 373.5.091.33:[5+91]

*Лариса Анатоліївна Прохорова, к.геол.н., доцент
доцент кафедри географії та туризму,
Олександр Вікторович Непша,
ст. викл. кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ГЕОЛОГІЧНИМИ КОЛЕКЦІЯМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Геологічна будова території – це основа, на якій розвивається все живе, тому вивчення геологічного будови і геологічних об’єктів дуже важливо. Формування умінь працювати з геологічними зразками повинні бути базовими

при вивченні шкільної географії, адже геологія у школах окремо не вивчається, а є частиною шкільного предмету «Географія».

Зовнішньої оболонкою Землі є земна кора, вона більш доступна для вивчення ніж внутрішні оболонки, тому піддається ретельнішому аналізу. Починаючи вивчати географію в школі, спочатку необхідно сформуванати у учнів уявлення про будову та склад земної кори. Для цього можна запропонувати учням вибудувати логічний ланцюжок «Хімічні елементи – мінерали – гірські породи – речовинний склад земної кори», вона відображає супідрядність понять один одному. Елементарною складовою земної кори є хімічні елементи, з яких складаються мінерали, з мінералів складаються гірські породи, які формують речовинний склад земної кори. З цими поняттями школярі стикаються досить рано (ще при вивченні курсу «Вивчаємо природу» в 5 класі), і постійно повертаються до них (навіть у старших класах, вивчають мінерали та гірські породи як корисні копалини, які використовуються людиною для отримання різних благ).

Вивчати мінерали і гірські породи краще на конкретних зразках, адже як говориться краще один раз побачити, чим сто раз почути. Геологічні колекції, використовуються для роботи, можуть бути загальними, містять зразки мінералів та гірських порід різних класів, та регіональними, містять зразки характерні для якоїсь певної місцевості [7].

За змістом геологічні колекції можуть бути:

- колекції мінералів і гірських порід;
- колекції корисних копалин;
- колекція викопних організмів.

При роботі зі школярами, геологічні колекції можна, створювати самим, наприклад, під час гурткової роботи та шкільних походів можна зібрати колекцію мінералів та гірських порід, поширених в вашому регіоні [1,2].

При зборі колекцій необхідно дотримуватись певних правил. Насамперед перш чим вирушити за зразками необхідно вивчити геологічну будову

території, ознайомитися з описом мінералів та гірських порід, що зустрічаються на території. На будь-якої території можна знайти відповідні геологічні зразки, навіть якщо ви живете не в гірській місцевості. Зразки осадових гірських порід: пісок, глина, суглинок поширені практично повсюдно і залягають не глибоко від поверхні (грунтоутворюючі породи) або виходять на поверхню у вигляді геологічних оголень. Породи та мінерали щільного будови можна зустріти у вигляді валунів і валунчиків, часто великі їх скупчення бувають в долинах річок, струмків. Так ж в залізничних насипах і відсипних дорогах серед щебеню можна, можливо зустріти цікаві геологічні зразки. Знайдені в польових умовах зразки поміщають у обгортковий папір або пакетики, мішечки, оформляється етикетка – вказується місце виявлення, прізвище того хто знайшов. Потім прийшовши в клас, зразки очищають, по необхідності миють і сушать, визначають назву зразка. Для зберігання сипучих зразків можна використовувати скляні баночки, картонні коробочки, пластикові контейнери, тверді зразки, в ідеалі, зберігаються в спеціальних коробках. Усі вони мають бути акуратно підписані. Така робота, виконана разом з вчителем, привчає учнів до акуратності і порядку, формує у них навички роботи в польових умовах, розширює кругозір і прищеплює інтерес до географічної науки та любові до рідного краю, його природних багатств.

На теперішній час існує величезна кількість різноманітних готових тематичних геологічних колекцій, які можуть бути використані для вивчення відповідних розділів шкільної географії. Наприклад, сайт «Українська сучасна школа» пропонує для загальноосвітніх шкіл наочно-дидактичний матеріал Колекцію «Мінерали та гірські породи». Колекція містить 20 натуральних зразків корисних копалин Світу, що найбільше поширені [3]. Правда не варто забувати, що натуральне, природне каміння це досить дороге задоволення, особливо якщо вони представляють якусь естетичну цінність і широко використовуються.

Знання мінералів і гірських порід, хоча б самих простих і найбільш

поширених дуже важливо для формування різнобічно розвинених учнів та розширення їхнього кругозору. В учнів мають сформуватися уявлення про те, що таке «мінерали», «гірські породи», «корисні копалини» і «скам'янілості». До мінералів які необхідно обов'язково знати та відрізнити, відносяться кварц, слюда та польовий шпат. Усі вони є важливими породоутворюючими мінералами (наприклад, з них складається граніт). Кварц та польовий шпат найбільш поширені у земній корі. До гірських породам відносяться граніт, базальт, пісок, глина, суглинок, вугілля, крейда і т. ін. Граніт та базальт магматичні породи – основа земній корі, складають кристалічний фундамент, решта – осадові породи поширені по всій поверхні Землі і широко використовуються для різних цілей.

Робота з геологічними колекціями мінералів на уроках географії полягає у вивченні мінералів та їх опис. При описі мінералу спочатку необхідно оцінити зовнішні його ознаки, які кидаються в очі, потім визначити інші його властивості по можливості (залежить від оснащення кабінету географії)

1. Зовнішній вигляд мінерального агрегату (поодинокі кристали або зростки);
2. Колір мінералу;
3. Колір риси (колір сліду який мінералу залишає на неглазурованій порцеляновій поверхні, може співпадати з кольором мінералу, а може не збігатися);
4. Блиск (металевий, неметалевий – жирний, перламутровий, восковий, скляний і тощо);
5. Прозорість (прозорий, напівпрозорий, непрозорий);
6. Твердість (визначається з допомогою шкали Мооса або підручних засобів – ніготь 2,5 бали, ніж – 5,5 балів, терпуг – 7 балів і т.ін.);
7. Магнітність (здатність мінералу відхиляти стрілку компасу);
8. Розчинність в воді;
9. Горючість, запах [5].

Більшість визначників мінералів ґрунтуються на їх фізичних властивостях, тому знання властивостей мінералів необхідно щоб вміти визначати їх самостійно [4].

При роботі з колекціями скам'янілостей, необхідно відзначити форму збереження (повна, часткова, відбиток, зліпок і тощо) описати зовнішній вигляд викопного організму і по можливості внутрішню будову, далі за допомогою визначників, визначити вид організму. Ознайомитися з часом його життя та умовами проживання. Дослідження викопних організмів – одне із методів визначення віку гірських порід. Знаючи в який період геологічної історії Землі жив той чи інший організм, виявлений у пластах землі можна зробити висновок, що дані породи утворилися з ним приблизно в один час.

Таким чином, ми бачимо, що знання мінералів і гірських порід і вміння їх визначати це базові знання та вміння, які необхідні учням для розуміння цілісної картини світу. Самостійний збір колекцій мінералів та гірських порід формує в учнів багато різних навичок як навчальних, так виховних (національно-патріотичне та екологічне виховання), а також поведінкових норм (орієнтування в природі, працьовитість, дбайливе ставлення до живих організмів і т.ін.) [4,6,8].

Література:

1. Даценко Л.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Самек Ю.І. Місце екскурсій і походів у вивченні корисних копалин в шкільному курсі географії. *Географія та екологія: наука і освіта*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 17- 18 квітня 2008 р. Умань: СПД Сочінський, 2008. С. 44-47

2. Зав'ялова Т.В. , Непша О.В., Прохорова Л.А. Туристський похід з учнями по вивченню геології рідного краю. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи*: збірник матеріалів II-ої Міжнародної науково-практичної конференції / редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря. Баку –Ужгород – Дрогобич:

Посвіт, 2017. С. 401-403.

3. Колекція «Мінерали та гірські породи» URL: https://umschool.com.ua/ua/produkcija/geografiya-umschool/kolektsiyi_ta_gerbariyi/kolektsiya_minerali_ta_girski_porodi__demonstratsiyu (дата звернення: 14.02.2023)

4. Непша О.В. Шкільна геологічна екскурсія як засіб екологічного та національно-патріотичного виховання *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики*: матеріали XI Міжнародної Інтернет-конференції (Мелітополь, 22-24 січня, 2019 року) /за заг. ред. В.І. Лисенка, Н.М. Сурядної. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 122-123.

5. Пічугін Б., Федченко Ю. Шкільний визначник мінералів і гірських порід. К.: Рад. шк., 1982. 136 с.

6. Половка С.Г. Геологія в шкільному курсі фізичної географії. Матер. Всеукр. інтер.-конф. «Інформаційний банк і бази даних у підготовці майбутнього вчителя географії», 5 квіт. 2013 р. Умань: УДПУ, 2013. С. 30-34.

7. Прохорова Л.А., Непша О.В., Зав'ялова Т.В. Деякі прийоми та методи вивчення мінеральних ресурсів в школі. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. С. 208-211.

8. Прохорова Л.А., Непша О.В., Зав'ялова Т.В. Роль і місце геологічних знань і умінь в шкільній географічній освіті. *Формування стратегії міжнародної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології*: тези міжнародної науково-практичної конференції. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. С. 179-182.

УДК 796.5.004.67-053

*Андрій Анатолійович Проценко, к.пед.н., доцент
доцент кафедри теорії та методики фізичного
виховання і спортивних дисциплін,
Олена Володимирівна Котова, к.пед.н., доцент
доцент кафедри теорії та методики фізичного
виховання і спортивних дисциплін,
Ганна Петрівна Суханова,
ст. викл. кафедри теорії та методики фізичного
виховання і спортивних дисциплін,
Олександр Геннадійович Кириєнко,
ст. викл. кафедри теорії та методики фізичного
виховання і спортивних дисциплін,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя*

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЗАНЯТЬ СПОРТИВНО- ОЗДОРОВЧИМ ТУРИЗМОМ

Сьогодні традиційне проведення фізкультурно-спортивних і оздоровчих заходів оновлюється за рахунок розробки і впровадження широкого спектру інноваційних форм, методів і педагогічних технологій. Фахівцями йде пошук шляхів та способів їх удосконалення з урахуванням майбутньої професійної діяльності студентів як форми самовдосконалення особи.

Заняття спортивним туризмом є найважливішим фактором і необхідною умовою здорового способу життя студентів. Особлива роль занять туризмом відводиться в формуванні і розвитку фізичних і психофізичних якостей особистості студента для збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді [1].

На сьогодні лише звучать заклики бути здоровим, а соціальна середа і реальна практика свідчать про погіршення здоров'я молоді, загострення серцево-судинних захворювань та інших хронічних та інфекційних захворювань, а також сучасний рівень урбанізації, науково-технічного прогресу, комфорту є причиною хронічного « рухового голоду».

Студентство, особливо на початковому етапі навчання, є найуразливішою частиною молоді, оскільки стикається з низкою труднощів, пов'язаних зі збільшенням навчального навантаження.

На сучасному етапі формується новий погляд на розвиток системи вищої освіти, її можливостей і перспектив. Саме заклади вищої освіти мають реальну основу, щоб надавати знання, вміння та навички, які будуть позитивно впливати на здоров'я студентської молоді, її поведінки і способу життя.

Туристична оздоровчо-спортивна діяльність є однією з найдоступніших та наймасовіших форм рекреації. Її значущість постійно зростатиме, оскільки вона є ефективною оздоровчою технологією, покликаної боротися з гіподинамією – проблемою сучасного суспільства [2].

У зв'язку з цим потреба комплексного використання засобів спортивно-оздоровчого туризму в фізичному вихованні студентів набуває особливого значення.

Студенти, особливо на початковому етапі навчання в закладах вищої освіти, вразливі до набуття різних дисфункцій організму, так як стикаються з різними проблемами в адаптації до нових умов життя. Знижується рухове навантаження і, як наслідок, виникає ряд проблем зі здоров'ям. Вирішення цих проблем полягає в єдиному рішенні – фізичній культурі, яка є невід'ємною частиною навчання у навчальних закладах. Але, на жаль, не всі студенти розуміють користь оздоровчого туризму. Для кращого розуміння використання фізичної культури і досягнення найкращих спортивних результатів необхідно сформулювати низку мотивацій. Таким чином, можна, можливо з впевненістю сказати, що проблема мотивації до заняття оздоровчого туризму є актуальною психологічною проблемою сучасних студентів.

Мотивація – це фактор, котрий повністю визначає поведінкові мотиви кожної людини. Саме вона визначає причину будь-якого дії. Студент повинен усвідомити важливість занять спортом, адже при них формується здоровий спосіб життя та здатність викоренити ряд фізіологічних порушень, пов'язаних

із порушеннями функцій серцево-судинної та інших систем. Також важливим критерієм у формуванні мотивації є фізична активність [2].

Спортивний туризм складається з наступних видів: туристичне багатоборство; подорожі; вітрильний туризм; кінний туризм; комбінований туризм; екстремальний туризм.

Студентська молодь як найбільш фізично активна частина населення може бути залучена до всіх видів спортивного туризму.

Заняття спортивним туризмом зі студентами мають свої характерні особливості:

- ефективний метод оздоровлення організму, так як тривалий проміжок часу студенти знаходяться на природі та зайняті активними видами діяльності;
- загальнодоступність та посиленість, тому що студенти з різною фізичною підготовкою, інтересами і різної статі можуть займатися туризмом і вибирати той вид спортивного туризму, котрий буде їм найкращим чином підходити;
- масовість, оскільки спортивний туризм є громадський рух, мета якого формування здорового способу життя людини і суспільства загалом;
- багатофункціональність, так як спортивний туризм задовольняє спортивні, духовні та пізнавальні потреби людини (виховує любов до природі, сприяє розвитку волевих якостей і прояву ініціативи, дає можливість спілкування і розширює кругозір);
- спортивна дисципліна, тому що існують щаблі (розряди) і звання майстри спорту, які присвоюються в туристично- спортивних змаганнях [2,3].

Спортивний туризм має також яскраво виражене військово-прикладне значення так як заняття спортивним туризмом сприяють вихованню високих моральних якостей людини – почуття обов'язку, відповідальності, мужності і патріотизму.

Теперішні студенти – це основний трудовий резерв нашої країни, це майбутні батьки, і їх здоров'я і благополуччя є запорукою здоров'я та

благополуччя всієї нації.

Література:

1. Котова О.В. Теоретичні аспекти спортивно-туристичної діяльності. Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності: збірник наукових праць, Харків: ХДАФК, 2016 С.149-154.
2. Мулик К.В., Мулик В.В. Мотивація школярів та студентів до спортивно-оздоровчих занять з туризму. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту. 2015. № 7. С. 33-39.
3. Chalii Liudmyla, Kindrat Vadym. The place of sports and recreation tourism in physical activity of students of higher education institutions. Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society. № 2(42). 2018, pp. 91-95.

УДК 811

*Євгенія Степанівна Ємельянова,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Державний біотехнологічний університет,
м. Харків*

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Актуальна проблема пошуків підвищення ефективності навчання іноземної мови студентів закладів вищої освіти немовних спеціальностей не є новою. Ще в працях празьких лінгвістів, які заклали функціональний напрямок у мовознавстві, вважалося, що мова функціонує в певному середовищі, у зв'язку з чим необхідно вивчати систему мовних елементів в аспекті їх функціональної взаємодії відповідно до мети й умов соціального спілкування. Вивчення тексту з позицій семантики і синтактики вважається недостатнім; розглядаючи мовленнєву творчість в динаміці, важливого значення набула прагматика. Реалії сьогодення змістили акцент на навчання

не тільки роботі зі спеціальною літературою, але й професійно-орієнтованого спілкування. В наш час головною метою є підготовка фахівця, здатного використовувати іноземну мову як інструмент професійної діяльності, що передбачає наближення змісту викладання до потреб практичної діяльності спеціаліста [4, с. 17]. Тому центрального місця набуває розвиток мотивації, умінь і впевненості молодих людей при контакті з новим професійним та мовним середовищем.

У сучасних закладах вищої освіти навчальний мовний матеріал зорієнтовано на формування професійної комунікативної компетентності студентів, засвоєння актуальних моделей спілкування та сучасної термінології відповідної сфери. Наукові та виробничі поняття, виражені термінами, за самою своєю природою прагнуть до міжнародності. Тому досягнення достатнього рівня іншомовної професійної компетентності неможливо без глибоких теоретичних і практичних знань законів формування, розвитку та структури термінології відповідної галузі/Системне значення терміна запрограмовано відповідним термінологічним полем. Однак слово є провідником не лише власне лінгвальної інформації – воно синергетичне, адже виявляє свою значущість не лише у системі мови. Усвідомлення студентами синергетичної природи слова вважаємо надзвичайно важливим для оволодіння навичками міжкультурної комунікації, необхідними для ефективної діяльності у сучасному іншомовному професійному середовищі.

Вагомим внеском у формування іншомовної компетентності є залучення студентів до реалізації загальноєвропейських програм із вдосконалення міжнародної освітньої, культурної та професійної мобільності молоді. Студенти нашого університету мають можливість пройти навчально-виробничу практику на підприємствах Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Данії, Франції, Німеччини, Австрії, Фінляндії, Швейцарії, Швеції та Норвегії. Мовно-професійні стажування в іншій країні формують звичку

сприймати новий досвід (нову мову, нових людей, нові способи поведінки і т.д.) і застосовувати інші компетенції, для того щоб діяти у реальній професійній ситуації [2; 3; 5].

Дійовим засобом формування навичок іншомовної комунікації студентів немовних спеціальностей також є проектні роботи з іноземної мови, оскільки в ході їхньої реалізації відбувається емоційно підсилена дієва орієнтація змісту, відтворення структури й функціональних ланок майбутньої професійної діяльності. На першому етапі навчання надається перевага інформаційним і ознайомлювальним проектам, на наступному – науково-пошуковим і виробничим. Поступово відбуваються позитивні зміни в мотиваційній сфері студентів, а саме – трансформація мотивів із навчально-пізнавальних у професійні й особистісно значущі. Найбільш цікаві з наукового погляду проекти стають основою для робіт, що можуть бути презентовані на студентських наукових форумах і конференціях іноземними мовами.

Таким чином, формування навичок іншомовної професійної комунікації студентів немовних спеціальностей є обов'язковим і важливим компонентом підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця.

Література

1. Берестень Е.Е. Лингвострановедение на уроке иностранного языка / Е.Е. Берестень // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія. – 2019. – № 1(17). – С. 85-92.
2. Гончаренко-Закревська Н., Дюканова Н., Петровська Н. Організаційні і лінгвопсихологічні аспекти інтерактивного підходу при формуванні іншомовної комунікативної компетенції //Перспективи та інновації науки. – 2022. – №. 1 (6).
3. Муромцева Ю. І. (2021) Переваги та особливості дистанційного навчання географії // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С.

Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С. 31–39.

4. Yemelianova Y. Термінолексика як компонент комунікативної культури фахівців аграрної сфери //Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». – 2012. – Т. 1. – №. 27. – С. 17-18.

5. Konovalenko T. V. et al. The possibilities of using distance learning in the professional training of a future foreign language teacher //Linguistics and Culture Review. – 2021. – Т. 5. – №. S2. – С. 817-830.

УДК 37.01

*Ельміра Тельманівна Соколова,
старший викладач кафедри математичної,
природничої та технологічної освіти,
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР,
Алла Константинівна Свириденко,
вчитель географії КЗО «Середня загальноосвітня
школа №58» ДМР, м. Дніпро*

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Бурхливі та трансформаційні зміни та процеси, які відбуваються в нашій державі, мають колосальний вплив на кожен сферу діяльності, в тому числі і на освіту. Відтак маємо розуміти, що попри усі виклики, маємо згуртуватися і реалізовувати вже зараз свої можливості для надання якісних освітніх послуг дітям. «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи» визначено десять ключових компетентностей, які має засвоїти здобувач освіти протягом навчання у загальноосвітньому закладі. Вони між собою тісно переплітаються і покликані сформувати відповідального громадянина, здатного критично мислити, висловлювати власну думку, приймати рішення, розв'язувати проблеми. Технології гейміфікації дозволяють адаптувати навчальні завдання

для учнів нового покоління, що відзначаються кліповим мисленням, фрагментарністю та поверховістю сформованих знань, швидким перемиканням від одного способу діяльності до іншого. В умовах роботи з такими учнями та впроваджуючи концепцію «Нова українська школа» в адаптаційному циклі для 5 класів ми розуміємо, що однією з важливих є розвиток інформаційно-цифрової компетентності, бо використання цифрових інструментів і технологій зможе зробити успішними наших дітей в майбутньому. Тому основним напрямком модернізації системи природничої освіти вважаємо використання інформаційно-комунікативних технологій. Адже метою природничої освітньої галузі, що регламентоване Державним стандартом базової загальної освіти, є формування особистості учням з науковим світоглядом, здатним раціонально використовувати природні ресурси. Критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування, здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях допоможе сучасним учням відповідально та виважено приймати рішення.

Метою дослідження є визначення актуальності гейміфікації освітнього процесу під час навчання інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» природничої освітньої галузі. Питаннями впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та гейміфікації освітнього процесу під час навчання предметів природничого спрямування у різні часи займалися В. Корнєєв, Н. Маслова Н., О. Пехота, П. Пухтаєвич, В. Самойленко, О. Стадник, В. Грушка та багато інших. Вони розглядають різні сторони цифровізації шкільних природничих курсів, діляться власними напрацюваннями щодо впровадження гейміфікації зокрема. Водночас, увесь час виникають нові інформаційні продукти, вдосконалюються прийоми застосування цих продуктів на уроках. Саме тому ця тема продовжує залишатися актуальною і потребує поглиблення її вивчення та запровадження серед педагогічної спільноти.

Сучасне життя немов калейдоскоп подій, що швидко змінюються. Інформаційний потік, в який потрапляє сучасна дитина, змушує її змінюватися, підлаштовуватися, вирішувати сотні завдань кожного дня, приймати все нові і нові рішення. В умовах застосовування різних методик навчання, а також використовуючи індивідуальний підхід, гейміфікуючи окремі компоненти для розкриття талантів, інтересів та захоплень здобувачів освіти є можливість підвищити мотивацію щодо опанування навчального матеріалу та досягнення очікуваних результатів навчання. Гра, поряд з працею та вченням, – один із основних видів діяльності людини. Гра залучає до освітнього процесу, розкриває дитину з несподіваного боку, допомагає вирішити складні навчальні завдання більш простим, природним для дитини способом [1, с. 25]. На початковому етапі навчання – це гра, надалі – проєктна діяльність, яка сприяє формуванню самостійності учня. Гейміфікація освітнього процесу передбачає наявність аудіо та візуальних ефектів, використання інтерактивного програмного забезпечення, які впливають на емоційні та понятійні сфери, сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу [2, с. 173]. Учням п'ятих класів дійсно складно зосередитися, вони весь час переключаються між справами, щоб вразити їх – необхідно справді постаратися. Використання таких засобів візуалізації як майндмеппінг, хмара слів, кроссенс, таймлайн, дозволяє перетворити навчання на захопливу гру. Всі ці візуальні засоби за допомогою такого ресурсу як Canva легко перетворюються на інтерактивні дидактичні матеріали. Так під час вивчення теми «Як прогнозують погоду» є можливість запропонувати роботу з інтерактивними флеш-картками для запам'ятовування назв та призначення метеорологічних приладів, за допомогою інструменту «хмара слів» учня можуть вписати народні прикмети та розібратися з їх значенням, за допомогою інструмента «ментальна карта» організувати вивчення сучасних кліматичних досліджень. Останнім часом дуже популярним видом діяльності при засвоєнні нового матеріалу, узагальнення чи контролю знань є технологія веб-квесту. Чудовим сервісом для цього є платформа

Genially. У цьому середовищі є багато безкоштовних шаблонів для створення веб-квестів. Під час застосування технології формульовального оцінювання було створено веб-квест «Вивчення Всесвіту», виконуючи завдання, діти мали зібрати чотири цифри, які в кінці вставити у віконечко коду і отримати бонус [3, с.35]. Діти в ході гри відчують свою важливу місію в порятунку Землі від інопланетян, це стимулювало їх на гарне виконання завдань і готувало до діагностувальної роботи на наступному уроці. А під час вивчення теми «Де на суходолі є вода?» проходимо вікторину «Перегони з плавання», правильними відповідями діти допомагають плавцям швидше дістатися фінішу.

Таким чином, слід зазначити, що учні в межах навчання інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» опановують матеріал швидше та якісніше, якщо побачать природничі явища і процеси на власні очі, у вигляді аудіо-візуальних матеріалів, долучаться до вікторин, миттєвих опитувань, веб-квестів, віртуальних подорожей, онлайн-турнірів, тощо. Використання в освітній практиці технологій гейміфікації реалізує принцип неперервності освіти – «навчання впродовж усього життя», перейти від догматичного заучування до діяльнісного та компетентного підходу – підготовки фахівців, креативних і конкурентноспроможних в умовах сучасного виробництва.

Література:

1. Грушка В.В. Інтерактивні технології дистанційного навчання на уроках географії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2021. №1. С. 24–31
2. Кірман В. К., Соколова Е. Т. Системний аналіз математичної компетентності вчителя географії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2020. №1. С. 173–181
3. Кудирко В. І., Соколова Е.Т. Компетентнісний потенціал технології сіті-квесту в шкільній географічній освіті. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. 2020. №1(15), С. 34–40.

УДК 378.14 (477)

*Валентина Іванівна Тригуб,
к. г. н., доцент, доцент кафедри географії України,
грунтознавства і земельного кадастру,
Римма Вікторівна Деде, студентка 1 курсу ОП «Магістр»
спеціальності 106 «Географія», Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса*

КЛАСИЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СЬОГОДЕННЯ

Термін "університет" походить від латинського "universitas" – сукупність, об'єднання тих, хто вчить, і тих, хто навчається. Перші університети виникли у XI столітті. Це були співтовариства вчителів і учнів, наділених правами самоуправління, визначення змісту навчання, проведення досліджень, присудження учених ступенів.

За визначенням Дж. Ньюмена, університет – це місце викладання, розповсюдження і просування універсальних знань [6]. На думку Г. Дворцева, університети – це не тільки спеціальні установи, що призначені для навчання, а й важлива складова частина культури суспільства [1].

На межі XX-XXI ст. в багатьох зарубіжних країнах посилюється інтерес до дослідження університетської освіти, яка послідовно трансформується під впливом історичних, суспільно-політичних, економічних, культурних подій держави.

Маючи тривалу історію, університет – сучасна форма навчального закладу вищої якості, що дає високий рівень освіти, практичних вмінь і навичок з опанованого фаху. На оновленій ролі сучасного університету наголошують документи міжнародного, європейського та національного рівнів, особливостей його функціонування в умовах економіки знань та створення європейських просторів освіти й наукових досліджень.

У процесах сучасного реформування освіти в Україні виникла проблема щодо походження, правомірності використання й розуміння змісту терміна «класичний університет»[5].

Уперше в офіційних документах незалежної України термін "класичний університет" використано в Постанові Кабінету Міністрів від 5 вересня 1996 року "Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад", згідно з якою "університет (класичний університет) – багатoproфільний вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою із широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності [7].

Основними перевагами класичних університетів перед іншими типами вищих навчальних закладів є:

- 1) забезпеченість висококваліфікованими викладачами (наявність докторів наук і професорів) з широким спектром спеціальностей;
- 2) забезпечення підготовки здобувачів на високому інтелектуальному рівні на всіх рівнях: у магістратурі, аспірантурі та докторантурі;
- 3) наявність традицій, які формувалися протягом тривалого часу та вирізняються серед інших навчальних закладів науковістю та широким спектром підготовки фахівців;
- 4) становлення вищого навчального закладу (ВНЗ) як класичного університету протягом не менш ніж 20 років [5];
- 5) частка освітніх програм, що належать до природничо-наукових, математичних і гуманітарно-соціальних спеціальностей та напрямків, повинна

становити більшу частину від інших освітньо-професійних програм, ліцензованих у ВНЗ [5].

Загально визнано, що перші університети були класичними не лише за часом виникнення, а й за своєю структурою. Як правило, всі вони мали чотири факультети: богословський, юридичний, медичний, артистичний або підготовчий, який пізніше отримав назву філософського. На артистичному факультеті викладалися «сім вільних мистецтв»: спочатку тривіум (латинська граматики, риторика і діалектика), потім додавався квадривіум (арифметика, геометрія, астрономія і теорія музики), і саме ця система знань складала основу класичної університетської освіти. Лише після закінчення цього факультету можна було продовжити навчання на одному з трьох інших основних факультетів.

Першими класичними університетами Європи традиційно вважаються Болонський (1088р.) та Паризький (1200р.). Першими вищими навчальними закладами на зразок європейського класичного університету в Україні вважають Слов'яно-греко-латинську академію в місті Острог та Києво-Братську (Могилянську) колегію. Латиною всі університети називались академіями (або колегіями), бо латина була мовою науки і освіти тих часів, також і міжнародною мовою спілкування в Західній Європі.

На час проголошення незалежності України на її території в 1991 році існувало 10 державних університетів, діяльність яких було побудовано за зразком світових класичних: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський, Чернівецький, Ужгородський, Донецький, Сімферопольський, Запорізький [5].

На тепер до 5 кращих класичних університетів України за рейтингом 2022 року входять: Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний університет

«Києво-Могилянська академія», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (рисунок).

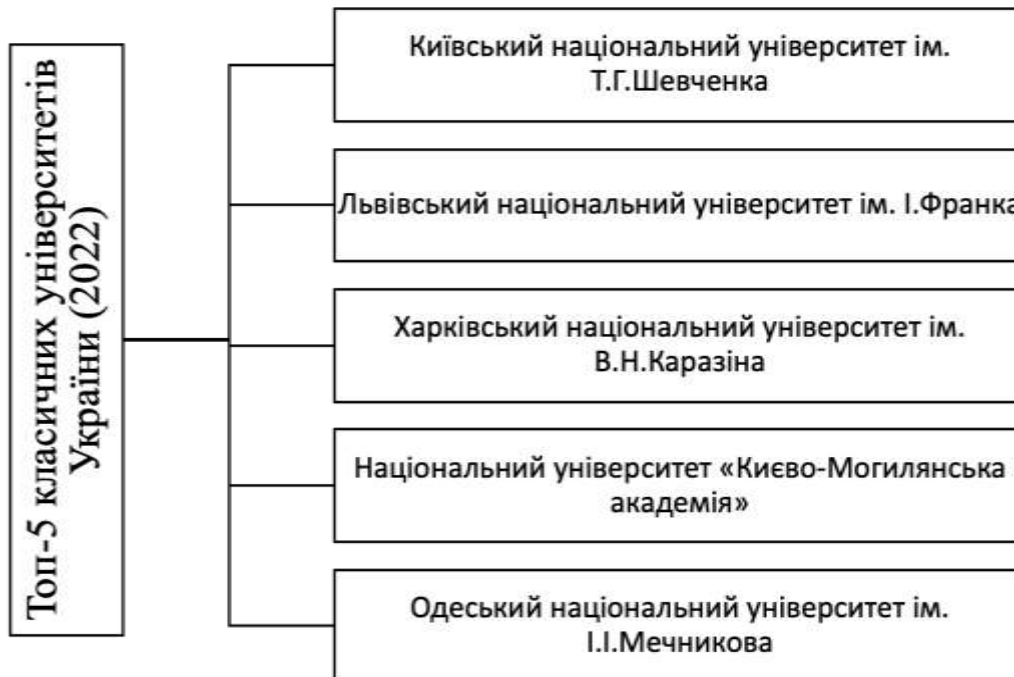

Рис. 1 Топ-5 класичних університетів України (2022)

(побудовано автором за джерелом [8])

Розглянемо історію створення та сучасні науково-освітні напрями саме «топових» класичних університетів України.

Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка було відкрито 15 липня 1834 р., у день пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира під назвою Імперський університет Святого Володимира. Спочатку на базі університету працював лише один філософський факультет із двома відділеннями: історико-філологічним та фізико-математичним. На перший курс було зараховано 62 студенти [3].

Після запровадження 1863 року нового університетського статуту в Київському університеті відбулося посилення науково-педагогічної діяльності; було розширено автономні права вузу, відкрито 15 нових кафедр, збільшено кількість викладачів і студентів. Завдяки реформам Київський університет на кінець 19 сторіччя перетворився на потужний навчально-освітній центр загальноєвропейського значення.

Незважаючи на колосальні збитки, упродовж повоєнних десятиліть головному вишу України вдалося не лише відновити втрачений потенціал, але й суттєво його посилити. Одразу ж після визволення Києва розпочалося відродження університету. На тепер Київський університет нараховує 12 факультетів: географічний, економічний, історичний, механіко-математичний, інформаційних технологій, комп'ютерних наук та кібернетики, психології, радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем, соціології, фізичний, філософський та хімічний [3].

Станом на 01.11.2020 року в Київському національному університеті навчалось 28085 студентів, із них 1620 осіб – іноземні громадяни. Впродовж останніх років кількість студентів постійно зростала, що пов'язано із збільшенням «престижності» навчання в КНУ.

Львівський національний університет ім. Івана Франка – один із найстаріших університетів України. Є «спадкоємцем» колегіуму (1608-1661 рр.) та академії (1661-1773 рр.) єзуїтів, Йосифинського університету (1784-1805 рр.), Львівського ліцею (1805-1817 рр.), Університету Франца I (1817-1918 рр.), Львівського університету Яна-Казимира (1919-1939 рр.), Львівського державного університету імені Івана Франка (1939-1999 рр.).

На початку свого становлення університет складався з двох відділів (факультетів) – філософського і богословського (теологічного). Роль середнього навчального закладу при Львівському університеті відігравала колегія, яка була підготовчим етапом для бажаючих продовжувати навчання.

Історичні джерела засвідчують, що у 1667 р. на філософському і теологічному відділах навчалось близько 500 студентів, а навчальний процес забезпечували вісім викладачів. У середині XVIII ст. кількість студентів збільшилося до 700 осіб, викладачів – до 15-17. Поляки становили 75% студентів, решту були українці та представники інших етнічних груп [2].

Майже до кінця XIX ст. в університеті діяло три факультети: юридичний, філософський і теологічний. Юридичний факультет був провідним в

університеті як за кількістю студентів та викладачів, так і за державними пріоритетами. У листопаді 1891 р., після тривалих зволікань, австрійський імператор Франц Йосиф I видав розпорядження про відкриття медичного факультету, що й відбулося урочисто 9 вересня 1894 р.

Наразі в університеті налічується 19 факультетів: філософський (1661), юридичний (1845), філологічний (1848), хімічний (1901), історичний (1939), механіко-математичний (1940), біологічний (1940), географічний (1945), геологічний (1945), іноземних мов (1950), фізичний факультет (1953), журналістики (1953), прикладної математики і інформатики (1956), економічний (1966), міжнародних відносин (1992), електроніки та комп'ютерних технологій (2003), культури і мистецтв (2004), педагогічної освіти (2015), управлінні фінансами і бізнесом [2].

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна заснований 17 листопада 1804 року з ініціативи видатного просвітника Василя Каразіна, а урочисто відкритий 29 січня (17) 1805 року в складі чотирьох факультетів: словесного, етико-політичного, фізико-математичного та медичного [4].

Серед випускників і викладачів університету – багато яскравих особистостей, життя і творчість яких не лише пов'язані з наукою, мистецтвом і літературою, громадською роботою або військовою службою, політичною діяльністю або служінням церкві, вони вплинули на розвиток окремих галузей або діяльність певних секторів економіки, на всю долю прийдешніх поколінь. Каразінський університет – єдиний в Україні, де навчалися і працювали три лауреати Нобелівської премії: біолог Ілля Мечников, економіст Семен Кузнець і фізик Лев Ландау. Імена деяких каразінців увічнено в географічних назвах, ними названо космічні об'єкти, рослини й мінерали, закони й формули. Усі вони творили в багатьох галузях науки та культури, але були об'єднані Каразінським університетом [4].

Наразі в університеті налічується 17 факультетів: біологічний; геології, географії, рекреації та туризму; економічний; іноземних мов; історичний;

комп'ютерних наук; медичний; математики і інформатики; міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу; психології; радіофізики, біомедичної електроніки та комп'ютерних систем; соціологічний; фізичний; філологічний; філософський; хімічний; юридичний.

Національний університет «Києво-Могилянська академія» бере свій початок у 1632 року, з року заснування Києво-Могилянської академії, шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл. Це був вищий навчальний заклад, який за змістом і обсягом навчальних програм відповідав вимогам європейської вищої школи. Колегіум стає школою європейського рівня і набирає слави вищого навчального закладу не тільки в Україні, а й за її межами [9].

Офіційне відродження Києво-Могилянської академії як сучасного університету розпочалося із здобуттям Україною незалежності. Перший набір студентів відбувся у 1992 році. Наразі у Києво-Могилянській академії діють 6 факультетів: гуманітарних наук, економічних наук, соціальних наук та соціальних технологій, інформатики, правничих наук, природничих наук.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова відкрито у 1865 році під назвою Імператорський Новоросійський університет. Його історія починається з 1804 року, коли в Одесі було відкрито комерційну гімназію, яка в 1817 році стала йменуватися "Рішельєвським ліцеєм". До 1837 року ліцей набрав характеру вищої школи, і саме на його базі наказом Олександра II від 10 червня 1862 року було створено Новоросійський університет. Його офіційне відкриття відбулося 1 травня 1865 року. Спочатку в університеті існувало три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний та правничий, а пізніше, у 1900 році, було відкрито медичний факультет [5].

Одеський університет продовжував свою діяльність і в тяжкі роки війни.

Наразі в університеті налічується 11 факультетів: біологічний; геолого-географічний; економіко-правовий; історії та філософії; математики, фізики та інформаційних технологій; міжнародних відносин, політології та соціології;

психології та соціальної роботи; журналістики, реклами та видавничої справи; романо-германської філології; філологічний, хімічний. Одеський університет імені І. І. Мечникова протягом багатьох десятиліть входить в список найбільш престижних учбових закладів України.

Отже, класичні університети на території України пройшли тривалий період свого становлення і функціонування. На тепер вони є авторитетними й широко визнаними навчально-науковими закладами як в Україні, так і за кордоном.

Література

1. Дворцова Г. Класичний університет як культурне середовище особистості. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2011. №39(2). С.32-36. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2011_39%282%29_7
2. Енциклопедія історії України: Т. 6. К.: Наукова думка, 2009. 790 с.
3. Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка. Історія. Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/history/#3-1> (дата звернення 21.01.2023).
4. Історія Харківського університету (1804-2006): У 3 ч. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 770 с.
5. Масальський В., Демиденко Г. Класичні університети України: історія походження та зміст терміна. Схід, № 7 (107). 2010. С.105-110.
6. Ньюмен Дж. Г. Ідея Університета: пер. с англ. С. Б. Бенедиктова ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. Минск : БГУ, 2006. 208 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад», № 1074. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KP961074>
8. Рейтинги ВНЗ України. Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/86578/> (дата звернення 21.01.2023)
9. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії. Київ: Академія, 2003. 181 с.

УДК 374 : [55 + 911]

*Володимир Зіновійович Мисько,
магістр географії, керівник гуртка,
Тетяна Володимирівна Недря, керівник гуртка,
культурорганізатор туристсько-краєзнавчого відділу,
Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне об'єднання,
м. Кам'янець-Подільський*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИХОВАНЦЯМИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ТА ЕКОЛОГО- НАТУРАЛІСТИЧНОГО ВІДДІЛІВ ПЗО

Організація науково-дослідницької роботи у сучасній школі розвиває пізнавальний інтерес школярів, стає основою позитивного ставлення до навчання, має системний пошуковий характер. Сучасному суспільству з його швидкими змінами потрібні освічені, моральні, зацікавлені люди, які можуть самостійно приймати рішення в ситуації вибору, здатні до співпраці, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, готові до міжкультурної взаємодії, володіють відчуттям відповідальності за долю країни, за її соціально-економічне процвітання, здатні оперативно сприймати й творчо працювати з інформацією, що постійно оновлюється. Враховуючи те, що пріоритетні способи мислення формуються в ранньому підлітковому віці, стає зрозумілим, що навички науково-дослідницької діяльності необхідно формувати ще в школі.

Практичні досягнення науково-дослідницької діяльності з географічних дисциплін, як моделі реалізації принципу безперервної освіти дозволяють зробити висновок про те, що розвиток її системи максимально розкриває творчий та інтелектуальний потенціал дитини під час її розвитку, надає ранній успішний досвід творчої інтелектуальної діяльності, оскільки дослідження свідчать, що вчитися мислити у вищому навчальному закладі, не навчившись цьому в школі, практично неможливо [1].

Науково орієнтована діяльність вихованців гуртків сприяє ранньому виявленню й розвитку професійних схильностей дітей і підлітків, формуванню лідерських якостей, умінню працювати в команді, умінню аргументовано доводити свою точку зору, залученню до наукової праці.

В географічних методах вивчення території особливе місце займають польові дослідження, які дають можливість зібрати первинну інформацію про певну територію, спрогнозувати розвиток суспільних і фізико-географічних процесів і явищ. Польові методи застосовують під час географічних експедицій, коли юні дослідники вивчають певну територію чи явище одноразово або час від часу [2].

Чільне місце серед фізико-географічних досліджень займають геологічні наукові пошування, які дають змогу вихованцям гуртків туристсько-краєзнавчого та екологічного напрямів розширити знання учнів про геологічну будову, мінерали і гірські породи рідного краю, навчитись розрізняти за основними характеристиками найпоширеніші мінерали та гірські породи, а також розвинути практичні уміння застосовувати набуті теоретичні знання, спостережливість, навчитись складати геологічні, палеонтологічні, мінералогічні колекції [7].

Вихованці гуртків мають можливість представляти результати своїх наукових геологічних досліджень на захисті науково-дослідницьких проєктів для учнів 6-8 класів «Перший крок у науку», який започаткував у 2022 році Хмельницький обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді. Конкурс покликаний сприяти виявленню, а також розвитку творчих та інтелектуально здібних та обдарованих дітей, стимулюванню та пропагуванню науково-дослідницької й експериментальної роботи серед учнівської молоді.

Для якісного проведення гуртківцями геологічних досліджень необхідна базова теоретична підготовка, яка включає вивчення геологічного минулого України, краю, внутрішніх та зовнішніх процесів, якими зумовлені зміни земної кори, форм рельєфу. В навчальних програмах гуртків «Географічне

краєзнавство», «Екологічне краєзнавство» та «Природа рідного краю» передбачено певний обсяг годин на вивчення геологічної і геоморфологічної будови рідного краю та України в цілому. Пропедевтичні знання з геології та геоморфології вихованці гуртка «Природа рідного краю» отримують під час вивчення теми «Рельєф нашої місцевості», коли діти розглядають особливості рельєфу своєї місцевості, різні рельєфні ландшафти, різноманітність гірських порід і мінералів, корисних копалин своєї місцевості та використання корисних копалин у господарській діяльності населення свого регіону, ерозійні процеси та заходи боротьби з ними та інші [6].

Практичних навичок юні дослідники набувають під час краєзнавчої екскурсії «Рельєфний дизайн місцевості рідного краю» та під час вивчення гірських порід, мінералів, корисних копалин за колекціями. Дослідницький практикум «Які корисні копалини є у моєму краї?» дасть можливість вихованцям вірно збирати і визначати гірські породи краю, складати колекції корисних копалин та виявляти їх властивості.

У подальшому на заняттях юні дослідники знайомляться із мінералами та гірськими породами, їхньою генетичною класифікацією, походженням та просторовою диференціацією типових гірських порід краю. Особлива увага звертається на ролі живих організмів у формуванні ґрунтового покриву та гірських порід. Зокрема, на заняттях гуртка «Екологічне краєзнавство» звертається увага на вивченні природи місцевості (поблизу будинку, школи, вулиці, села, міста; району, області – основні ознаки) та природних факторів, що зумовлюють різноманіття і структуру рельєфу та природних ландшафтів України і рідного краю (клімат, геологічні породи, ґрунти тощо) [5].

Гуртківцям важливо засвоїти методику проведення найпростіших геологічних досліджень: добір спорядження, вибір місцевості для огляду, правила запису польових спостережень та збору зразків. Не менш важливим у дослідженнях є фіксація рослинності, яка слугує індикатором залягання певних гірських порід.

На заняттях вихованці гуртків вивчають основні риси сучасного рельєфу краю, абсолютні й відносні, максимальні й мінімальні висоти, форми рельєфу різного порядку, характерні для території краю, чинники їхнього формування і поширення, знайомляться із приладами та інструментами для вивчення рельєфу та ґрунтового покриву.

Практичні заняття гуртка «Географічне краєзнавство» включають: укладення нарисів праісторії краю за палеогеографічними картами і схемами, ознайомлення з викопними рештками організмів, ознайомлення з колекціями мінералів та гірських порід, вправлення у визначенні мінералів та гірських порід, а також екскурсії до геологічного відслонення, польове ознайомлення з місцевими формами рельєфу (Рис. 1). Важливе значення для юних дослідників мають вправлення у роботі з геодезичними приладами та моделювання рельєфотворчих процесів [4].

Програмою гуртка «Екологічне краєзнавство» передбачені краєзнавчі екскурсії та походи з метою ознайомлення і вивчення природних і штучних ландшафтів, гірських порід і мінералів, визначних геолого-геоморфологічних пам'яток природи, корисних копалин та закономірності їхнього розміщення [6].

Геологічні дослідження мають на меті дослідити геологічну, будову і корисні копалини території, що вивчається. Вони також передбачають й відбір зразків гірських порід і мінералів.

Для проведення польових геологічних досліджень вихованці гуртків, перш за все, повинні мати елементарні знання з основ геології. Саме на заняттях гуртка діти отримують відомості про типи гірських порід, їх генетичне походження та умови їх залягання, а також про роботу з гірським компасом, вивчають правила опису гірських порід та відбору їх зразків.

Керівник гуртка, який керує науково-дослідницькою роботою, спочатку знайомить вихованців із геологічною будовою та корисними копалинами району дослідження.

**Рис. 1. Розгляд колекції мінералів і гірських порід на занятті гуртка
«Природа рідного краю»**

Перед виходом у польові умови рекомендується ознайомитись в місцевій геологічній організації із геологорозвідувальними роботами, які проводились або проводяться в районі дослідження. Така підготовча робота значною мірою полегшить наукові геологічні дослідження і зорієнтує вихованців в тому, на що потрібно, в першу чергу звернути увагу [1, 3].

Геологічні дослідження в поході мають характер маршрутного геологічного знімання. За ходом маршруту описують відслонення, реєструють водні джерела, відбирають зразки гірських порід і проб води. При необхідності гуртківці із керівником можуть здійснити невеликі екскурсії і до місць цікавих геологічних об'єктів (геологічних пам'яток, родовищ корисних копалин, відслонень, виходів джерел підземних вод тощо).

Геологічні спостереження та збирання зразків корисних копалин найзручніше вести в тих місцях, де гірські породи виходять на денну поверхню та утворюють геологічні відслонення – природні або штучні, котрі повинні

бути предметом уваги вихованців-дослідників. Найлегше знайти відслонення гірських порід у долинах річок, ярах, кар'єрах, шахтах, штольнях, ровах, балках, колодязях тощо (Рис. 2).

Рис. 2. Геологічні дослідження із вихованцями гуртка «Екологічне краєзнавство» у Смотрицькому каньйоні (м. Кам'янець-Подільський)

У процесі обстеження геологічних відслонень та ярів можна натрапити на досить цінні й рідкісні знахідки скам'янілостей, відбитків і кісток викопних тварин, які жили в часи відкладання осадових гірських порід [1]. Такі знахідки (кістки, зуби, мушлі, відбитки частин тварин і рослин) слід збирати особливо акуратно, бо викопні рештки дозволяють з'ясувати вік тих порід, в яких вони були знайдені (Рис. 3).

Аби мати повну картину геологічної будови території дослідження, необхідно зібрати зразки гірських порід, визначити їх, а також виготовити геологічну картосхему місцевості із нанесеними на неї результатами польових досліджень (характерні природні і штучні геологічні відслонення, залягання шарів, виходи жил, розміщення корисних копалин за видами, наявність об'єктів палеофауни тощо) [1, 7].

Рис. 3. Вихованці гуртка «Географічне краєзнавство» у Цибулівському кар'єрі під час пошуку скам'янілих решток силурійського періоду

Під час геологічних досліджень також слід звернути увагу на карстові явища – печери, провалля, ями, лійки тощо. Варто з'ясувати умови виникнення таких явищ і шкоду, яку вони завдають місцевому господарству. Місця проявів карстових явищ наносять на маршрутну карту. Якщо немає небезпеки, можна зробити детальні дослідження печер і викреслити їх схематичні плани.

Висновки. Перші наукові дослідження вихованців гуртків в галузі геології будуть сприяти розширенню, систематизації і поглибленню знань про природу рідного краю, перспективи використання місцевих ресурсів в інтересах краю і країни, розкритті закономірностей природних процесів і явищ, що відбуваються у регіоні; засвоєнню основ екологічних знань, умінь і способів діяльності, перетворенні їх у стійкі переконання, що забезпечуватимуть успішну взаємодію з природою; формуванню у вихованців активної громадянської позиції, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки у навколишньому світі.

Гурткова робота у сучасній школі займає важливе місце і виконує функції, які не можуть забезпечити ніякі інші форми роботи, так як вона сприяє

вихованню активності, самостійності, формує пізнавальні інтереси вихованців, дає можливість системного поглибленого вивчення цікавих для них тем.

Якісно проведена науково-дослідницька діяльність є запорукою високих результатів юних вихованців Кам'янець-Подільського позашкільного навчально-виховного об'єднання у різноманітних наукових конкурсах. Зокрема, за останні три роки роботи юних дослідників гуртків «Географічне краєзнавство», «Екологічне краєзнавство» і «Туристське багатоборство» отримували найвищі нагороди на обласному та всеукраїнському рівні. Насамперед, це стосується юних дослідників, які приймають участь у конкурсах «Перший крок у науку», «Моя Батьківщина – Україна!», «Знавці географії», «Геологічній олімпіаді» та ін.

Теоретична базова підготовка та практичні навички, отримані під час занять, екскурсій, походів та експедицій дають у подальшому відмінні результати і на вищому рівні – на рівні Малої академії наук.

Реалізація впровадження основ науково-дослідницької діяльності в середній, старшій (і, певним чином, в початковій) школі дозволяє залучати все більше вихованців до участі в різних конкурсах і проектах, олімпіадах і турнірах (очних і заочних, що проводяться як традиційно, так і з використанням нових інформаційних технологій), до написання науково-дослідних робіт у Малій академії наук. Сьогодні активне залучення вихованців гуртків до науково-дослідницької діяльності – вимога часу.

Література:

1. Костриця М.Ю. Практикум з географічного краєзнавства. К. : Радянська школа, 1979. 160 с.
2. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. К. : Вища школа, 1994. 188 с.
3. Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Географія» та «Освіта». К., 2017. 80 с. (з табл., картами та рис.)

4. Навчальна програма «Географічне краєзнавство» (Основний рівень) Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист Міністерства освіти і науки України №1/11-7084 від 14.07.2017). Копилець Є.В., Омельченко Д.Г.

5. Навчальна програма «Екологічне краєзнавство» (Основний рівень, три роки навчання) «Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах» (протокол засідання Науково-методичної комісії з позашкільної освіти від 25.05.2018 року, лист ІМЗО від 06.06.2018 № 22.1/12-Г-306) Шелегеда В. І.

6. Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль [збірник /за загальною редакцією доктора педагогічних наук В.В.Вербицького]. К.: НЕНЦ, 2020. с. 100.

7. Рєпніна В. Краєзнавчо-пошукова діяльність учнів у позашкільному закладі // Географія та основи економіки в школі. 2000. № 1. С. 34-35.

УДК 811

*Vadym Vlasenko, IV th year student,
Faculty of Mechatronics and Engineering,
State Biotechnological University, Kharkiv*

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES FOR THE CAREER IN TOURISME AND THE STUDENTS EXCHANGE PROGRAMS

*Scientific adviser - Yevgeniya Yemelyanova, PhD,
Docent, Associate Professor Departement of Language Training,
State Biotechnological University, Kharkiv*

The proficiency in multiple foreign languages is a basic prerequisite for successful communication in the tourism industry, as well as for mutual understanding among students involved in the exchange programs with different

universities, especially in foreign countries. In this regard, tourism and mobility play a significant role, while intercultural contacts contribute to the development of intercultural dialogue. Obviously, the main goal of vocational education is to prepare a qualified worker of the appropriate level and profile, competitive in the labor market, competent, fluent in his profession and oriented in related fields of activity, ready for continuous professional growth, social and professional mobility. Raising awareness of the importance of foreign language proficiency as well as fostering the development of intercultural competence in the area of tourism and hospitality industry is extremely important.

The language policy supported by the Council of Europe promotes teaching and learning of several foreign languages in the European educational context. In accordance with the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR, 2001) it was proposed that EU citizens should be proficient in three European languages, their mother tongue (L1) and two other community languages, to ensure multilingualism as an essential characteristic feature of European identity[1;4;15]. Multilingualism has long been of interest to researchers but for the most part their research has been focused on sociolinguistic or psycholinguistic studies that have been carried on in this area [12]. However, the recent research into multilingualism has expanded into many new areas in the last years. It has often been noted that experienced language learners are better at learning an additional language than learners with less experience. As Cenoz [2, p.64] stated bilinguals have been found to be better than monolinguals at learning another language, while multilingual people have been found to be better than bilinguals in recognizing grammatical stimuli in artificial grammars [9; 13] and better than monolinguals at learning another language [3;4; 10]. Multilinguals may differ in increased positive effects such as motivation, attitudes and self-confidence [15], conceptual knowledge and intuition, enhanced cognitive skill [8], cognitive effects such as metalinguistic awareness [7] and making more effort to learn [11]. When discussing the role of the teacher in multilingual learning that it is important

to focus on the multilingual teacher. Teacher multilingualism is perceived as an advantage, even if the teacher only teaches one language. This means that an ideal language teacher has already had language learning experience and can transfer and use this knowledge in the classroom. As scientists state this language learning experience should be complemented by the study of language acquisition research as part of teacher education. Before multilingual awareness can be raised in the classroom, it needs to be manifested in the teacher through her/his own multilingual learning skills and knowledge [8; 9; 13]. Actually in accordance with the concept of modernization of the Ukrainian education the issues of communicative teaching of a foreign languages focused on achieving practical results, acquire special significance. The discipline "Foreign language", within the framework of the compulsory, is included in the State Educational Standards of the higher education system. Its goal is the formation and development of foreign language competence of a future specialist as a participant in professional communication in a foreign language in the field of science, technology, production and education. The analysis of the studies showed that there is no consensus in the interpretation of the concepts of “foreign language competence”, “foreign language competence” and “foreign language communicative competence”, and often they are used as synonyms.[9]. There is also no consensus on their structures. All authors are united in only one opinion, recognizing the multicomponent nature of their structure. Foreign language competence is considered by us as part of the professional competence of a future specialist. The acquisition of foreign language competence by students is to master communication in a foreign language, which allows it to be used to meet professional needs, realize personal business contacts and further professional self-education and selfimprovement, as well as in solving professional problems.

With a view to more efficient development of tourism industry, an emphasis should be placed on the development of multilingual competence, which is crucial for entering into intercultural dialogue [2; 7;14]. The development of international

relations of the state and their qualitative change, the internationalization of all spheres of public life make foreign languages really relevant in the practical and intellectual activities of man. All these dynamic phenomena emphasize the place of the subject “foreign language” in the system of higher professional education. Knowledge of a foreign language becomes an essential requirement for specialists in a market economy and in the context of globalization.

The field of tourism and hospitality, beside the communicative language ability it is extremely important to also develop the intercultural competence, or the ability of successful communication between members of different cultures. In order to develop intercultural competence, students should not only learn a foreign language, but such a process should also include intercultural training and intercultural exchange of ideas. It is evident that the knowledge and the skills acquired in this learning process will highly contribute to the development of tourism and hospitality services in general. Therefore, in today's world of globalization, the knowledge of foreign languages has evidently the key role for participation in students exchange programmes and the successful career in tourism.

References

1. Амеліна, С. М., & Гаманюк, В. А. (2013). Впровадження європейських освітніх стандартів у систему іншомовної освіти України. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов*, 162-171.
2. Ємельянова, Є.С., Амеліна, С.М., Жук, Л.Я. (2013). Термінологія і професійна комунікативна культура фахівців аграрної сфери: монографія. Харків: Щедра садиба плюс.– Х.: Щедра садиба плюс, 2013. – 260 с
3. Ємельянова Є.С. (2020) Вивчення термінології як компонента мови спеціальності фахівців галузі туризму // *Географія та туризм: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Лоцмана П.І.] – Харків: ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2020. С. 29 – 32.*

4. Ємельянова Є.С. (2021) Роль інформаційних центрів закладів вищої освіти Франції в організації самостійної роботи майбутніх фахівців з туризму // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С.39 – 41

5. Муромцева Ю. І. (2021) Переваги та особливості дистанційного навчання географії // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С. 31–39.

6. Муромцева, Ю. І. (2000). Соціальне партнерство як інструмент формування трудового потенціалу населення. *Соціальне партнерство та його роль в становленні ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць.*–Х.: ХІБМ, 147-152.

7. Пантелєєва, О.Я., Ємельянова, Є.С. (2021). Роль лингвистических, социальных и психологических факторов в процессе обучения иноязычной лексике // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, Т. 101, № 2 (Ч.2). (2021). С. 100 – 110.
<http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/320>

8. Фоменко Н.А. (2005). Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти. К.: ТОВ Видавничий дім «Слово», 2005. 216 с.

9. Demchenko, V., Semenyshyna, I., & Yemelyanova, Y. (2021). Психологічні особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних студентів. *Social work and education*, 8(1), 90-105.

10. Oxford, Rebecca L. & Marta Nyikos. (1989) Variables affecting choice of language learning strategies by university students. *Modern Language Journal* 75. 292-300.

11. Oxford R., Scarcella R. C. Second language vocabulary learning among adults: state of the art in vocabulary instruction System. 1994. № 22(2). Pp. 231-243
12. Ramsay, Ruth M.G. (2015) Language-learning, approach styles of adult multilinguals and successful language learners. In V. Teller and S. White (ed.), Studies in Child Language and Multilingualism, 73-96. New York: New York Academy of Sciences.
13. Skuttnab-Kangas, Tove. (2000) Linguistic human rights and teachers of English. In J. Hall & W. Eggington (ed.), The sociopolitics of English language teaching, 22- 44.
14. Thornbury S. (2009). How to teach grammar. London: Longman, 1999. 192 p.
15. Yemelianova, Y. (2015). La mobilité internationale comme composante de l'enseignement agraire technique ukrainien/Yemelianova Y.

УДК 811

*Sergiy Tokar, IV th year student,
Faculty of Mechatronics and Engineering,
Yevgeniya Yemelyanova, PhD,
Docent, Associate Professor
Departement of Language Training,
State Biotechnological University, Kharkiv*

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE SKILLS IN THE TOURISME SECTOR

Modern development of society, the growing need for communication and cooperation between countries and peoples with different languages, histories and cultures require significant changes in the approach to the study and teaching of foreign languages in educational institutions. Speaking a foreign language has become necessary for the personnel employed in the tourisme sector in order to increase international competitiveness within the sector to ensure the service

quality brought by modern tourism understanding. The purpose of teaching foreign languages is the formation of communicative competence, which means mastering the language as a means of intercultural communication; development of skills to use language as a tool in the dialogue of cultures and civilizations of the modern world. With a view to more efficient development of tourism industry, an emphasis should be placed on the development of multilingual competence, which is crucial for entering into intercultural dialogue. Multilingualism, as a key aspect of the European language identity, allows for a high-quality information exchange and raising awareness of the importance of multilingual education not only in tourism domain, but also with regard to other aspects of target language community. The development of multilingual competence will undoubtedly contribute to the establishment of more efficient communication and opinion exchange among different peoples.

In today's globalized world, the importance of knowing foreign languages is a necessity and multilingualism is viewed as an investment in the future. With the continued expansion of the European Union, European language policies are moving towards the teaching of 'at least two foreign languages from a very early age' and describe the knowledge of foreign languages as a 'basic skill' [11,p.80]. An integral part of learning a foreign language is mastering its grammar system. The main purpose of teaching foreign language grammar is to form students' communication skills, but without knowledge of grammar a person will not be able to fully understand the speech of others and build it in such a way that it is understood. Based on the above, in the context of successful learning of English, the problem of forming English-language grammatical competence becomes especially relevant.

There are several approaches to learning grammar. Communicative approach in the study of grammar assumes that the acquisition of grammar of a foreign language is carried out in the process of solving communicative problems, using grammatical forms in the language. New grammatical forms must be learned

in the process of their repeated repetition, in new communicative situations. In such learning, grammar is mastered by memorizing the forms used in language contexts. The disadvantage of a communicative approach is that the assimilation of grammatical material occurs at the subconscious level [12; 14]. According to researchers who have developed a conceptual approach to the study of foreign language grammar [2; 10], grammar is a tool that allows you to identify and understand, both inductively and deductively, grammatical concepts and their nuances (e.g., "completeness"). "Prediction", "whole", "part", "known", "specific", etc.), as well as ways to encode them by native speakers in morphosyntactic forms. Thus, the purpose of conceptual grammar is to improve the quality of understanding and speaking a foreign language by mastering grammatical concepts and phenomena.

Grammatical concepts are abstract representations, ideal models, materially expressed in the concept, term and endowed with a set of important and secondary features [3,4]. According to K. Balabanova [1], V.Demtchenko [1], Y.Muromtseva [4; 5], O.Panteleeva [6], I.Petrovska [10], R.Oxford [8], S.Thornbury [13], Y.Yemelyanova [2; 3] to teach the grammar of a foreign language means to form grammatical mechanisms specific to this language so that students simultaneously develop certain grammatical knowledge and skills. To achieve this grammatical goal you need: 1) consider learning grammar not as an end in itself, but as a means of mastering the methods of word change, word formation; 2) select the necessary and sufficient grammatical minimum, the assimilation of which will provide, on the one hand, a relatively correct grammatical design of productive speech activities, mainly speaking, on the other - will provide reception, i.e. comprehension in reading and listening, i.e. language it is a question of selection of an active grammatical minimum and a so-called passive minimum; 3) to provide strong and automated mastery of the grammatical minimum for active use in speech, i.e. to achieve such provision that during speaking it was enough to "run" only the first element, and all the others "work" according to a given program [2;

14]. Based on the above, we can identify the following general requirements for learning the grammatical side of the language: a) students must be able to grammatically correct their oral expressions, while focusing on its content; b) students must be able to recognize grammatical phenomena when reading and listening, focusing on the extraction of meaningful information. This goal must reply selected grammatical minimum.

Today, in connection with the assertion of the leading position of grammar in the formation of communicative competence, the problem of formation of grammatical skills is one of the most pressing. Grammar skill in its own way nature patchy and thus requires an integrated approach. By grammatical skill we mean the automated use of grammatical means in language [2]. It is evident that in the field of tourism and hospitality, beside the communicative language ability it is extremely important to also develop the intercultural competence, or the ability of successful communication between members of different cultures. In the process of learning a new language it is important to be aware of its cultural aspect(s), because the knowledge of other cultures helps a learner to learn a certain language and to assess cultural values of that language [6, p.105]. In order to develop intercultural competence, students should not only learn a foreign language, but such a process should also include intercultural training and intercultural exchange of ideas. It is evident that the knowledge and the skills acquired in this learning process will highly contribute to the development of tourism and hospitality services in general.

Therefore, raising awareness of the importance of foreign language proficiency as well as fostering the development of intercultural competence in the area of tourism and hospitality industry is extremely important. Considering the concept of grammatical skill, studying the goals and objectives of grammar teaching, in our opinion, grammatical skill is a synthesized action carried out in the parameters of skill formation and provides adequate morphological and syntactic design of a language unit of any level in language. In today's world of

globalization, tourism and mobility have a significant and important role, where intercultural contacts contribute to the development of intercultural dialogue. The knowledge of foreign languages has evidently the key role in the development of tourism which has a multiple role and is viewed as economic, social and cultural activity.

References

1. Демченко, В. А., Балабанова, К. Є., Ємельянова, Є. С. (2021). Реалізація компетентнісного підходу в самостійній роботі студентів закладів вищої освіти // Інноваційна педагогіка. 2021. Т. 239. №. 38. – С. 34 – 40.
2. Ємельянова Є.С. (2020) Вивчення термінології як компонента мови спеціальності фахівців галузі туризму // Географія та туризм: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Лоцмана П.І.] – Харків: ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2020. С. 29 – 32.
3. Ємельянова Є.С. (2021) Роль інформаційних центрів закладів вищої освіти Франції в організації самостійної роботи майбутніх фахівців з туризму // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С.39 – 41
4. Муромцева Ю. І. (2021) Переваги та особливості дистанційного навчання географії // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С. 31– 39.
5. Муромцева, Ю. І. (2014). Якість життя й використання трудового потенціалу населення в європейських країнах та Україні. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Економіка, (14), 69-77.

6. Пантелєєва, О.Я., Ємельянова, Є.С. (2021). Роль лингвистических, социальных и психологических факторов в процессе обучения иноязычной лексике // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, Т. 101, № 2 (Ч.2). (2021). С. 100 – 110.
<http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/320>
7. Фоменко Н.А. (2005). Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти. К.: ТОВ Видавничій дім «Слово», 2005. 216 с.
8. Oxford, Rebecca L. & Marta Nyikos. (1989) Variables affecting choice of language learning strategies by university students. *Modern Language Journal* 75. 292-300.
9. Oxford R., Scarcella R. C. Second language vocabulary learning among adults: state of the art in vocabulary instruction *System*. 1994. № 22(2). Pp. 231-243
10. Petrovska, I. (2010) Teaching and Learning Pragmatics: Speech Strategies for HR Employers, Faculty of Tourism and Hospitality Management in Opatija. Biennial International Congress. Tourism and Hospitality Industry. 1142-1149.
11. Ramsay, Ruth M.G. (2015) Language-learning, approach styles of adult multilinguals and successful language learners. In V. Teller and S. White (ed.), *Studies in Child Language and Multilingualism*, 73-96. New York: New York Academy of Sciences.
12. Skuttnab-Kangas, Tove. (2000) Linguistic human rights and teachers of English. In J. Hall & W. Eggington (ed.), *The sociopolitics of English language teaching*, 22- 44.
13. Thornbury S. (2009). *How to teach grammar*. London: Longman, 1999. 192 p.
14. Yemelianova, Y. (2015). La mobilité internationale comme composante de l'enseignement agraire technique ukrainien/Yemelianova Y.

УДК 371.37.01(09)

*Володимир Денисович Попов,
методист з географії та економіки,
КЗ Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
м. Суми*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Зміни, що відбуваються в сучасному освітньому просторі та віддзеркалюють тенденції розвитку світової освіти, висувають потребу запровадження в процес навчання технології критичного мислення.

Критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми є наскрізними вміннями Нової української школи [3].

Навчання, орієнтоване на досягнення такого життєво значущого результату як розвиток критичного мислення, здатне забезпечити самореалізацію кожного учня, а відтак, і майбутнє нашої держави.

Важливого значення набуває використання технології критичного мислення в процесі вивчення географії, що є надзвичайно потужною в цьому контексті.

Географія – єдиний навчальний предмет у закладі загальної середньої освіти, що допомагає особистості учня навчитися комплексно аналізувати, моделювати і прогнозувати як природні, так і соціально-політичні явища на трьох рівнях узагальнення: локальному, регіональному і глобальному.

Мета шкільної географічної освіти має багатокомпонентний характер і передбачає щодо учнів: всебічний розвиток особистості; створення навичок і накопичення досвіду самостійної навчально-пізнавальної діяльності; формування предметної географічної та ключових компетентностей, спрямованих на їхнє застосування в майбутньому дорослому житті (географічні

знання, уміння й навички, емоційно-ціннісне ставлення до довкілля та географічне бачення світу); розвиток критичного й творчого мислення [2].

У сучасних геополітичних умовах, на тлі складних світових процесів критичне мислення має пронизувати зміст навчання географії.

Потреба у формуванні і розвитку критичного мислення в учнів у процесі вивчення географії зумовлена інтенсивними соціальними змінами, що потребують аналізу і оцінки нових політичних і економічних умов, психологічної готовності до розв'язання нових сучасних проблем, що характеризуються динамічністю, недостатньою прогнозованістю [2].

Питання особливостей формування критичного мислення учнів в освітньому процесі розглядали Н. Вукіна, Н. Дементієвська, О. Пометун, С.О. Терно та інші вчені. Водночас, аналіз вивчення наукових джерел свідчить, що єдиного тлумачення поняття «критичне мислення» не існує.

З педагогічної точки зору, під критичним мисленням розуміють тип мислення, що характеризується здатністю людини бачити проблеми, ставити запитання; аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [6].

Варто зазначити, що критичне мислення формується поступово та є результатом щоденної праці вчителя і учнів. При цьому, педагог має створити на уроці умови, що забезпечать учням свободу для самостійного мислення і вирішення найскладніших завдань.

Запровадження технології критичного мислення в освітній процес передбачає відповідну структуру уроку, що складається з трьох основних частин: виклик (вступна), осмислення (основна) та рефлексія (підсумкова), кожна з яких відповідає відповідному етапу процесу навчання: сприйняття, осмислення, застосування.

Так, етап «виклик» допомагає сформувати в учнів особистий інтерес до вивчення теми уроку, отримання нової інформації. У процесі індивідуальної,

парної, групової роботи, спільних прогнозувань, озвучування проблемних питань тощо учні мають подумати та розповісти іншим про те, що вони знають з обраної теми для обговорення. При цьому вчитель має пробудити, викликати інтерес до теми уроку, що створює підґрунтя для сприйняття ними нових знань.

На етапі «осмислення» учні знайомляться з новою інформацією, аналізують, визначають особисте її розуміння. Цей процес навчання передбачає розвиток в учнів уміння самостійно працювати з інформацією, виділяти головне, суттєве, сприяє формуванню в них предметних компетентностей.

Обов'язковими є індивідуальний пошук учнів способу розв'язання проблеми і обмін ідеями у групах чи загальному колі, причому особистий пошук мусить неодмінно передувати обміну думками. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення кожного учня, оскільки в ході освітнього процесу учні виконують такі розумові дії: сприймання нової інформації; розуміння – здатність викласти інформації своїми словами; застосування – уміння побачити можливість застосувати певну ідею; аналіз – уміння знайти причини і наслідки, складові частини комплексної ідеї; синтез – уміння поєднати кілька ідей в одну нову, створити нову версію ідеї; оцінка – уміння робити висновки щодо адекватності певної інформації або джерела для пояснення якогось явища [1].

Етап «рефлексія» надає учням можливість зіставити мету з досягнутими результатами, спланувати необхідну корекцію. Під час рефлексії учні мають розмірковувати, обдумати те, про що вони дізналися та що знадобиться чи вивчатиметься в майбутньому.

Допомагають учням з інтересом опановувати нові знання на уроках географії, працювати з інформацією, формувати уміння робити логічні висновки, приймати обґрунтовані рішення, розвивати відкритість до думок інших, давати оцінку розумовому процесу, спрямованому на результат, різноманітні методи та прийоми.

Правильний підбір методів та прийомів, відповідно до мети та змісту навчання, вікових особливостей учнів, сприяє розвитку в них пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує світогляд [5].

Важливими, зокрема, є прийоми, що базуються на таксономії навчальних цілей і результатів, розробленій американським ученим і психологом Бенджаміном Блумом. За його класифікацією, знання учнів – це лише перший, найпростіший рівень. Крім цього, учений виділяє ще п'ять рівнів цілей (результатів) навчання, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є цілями нижчого порядку (мисленням низького рівня), а наступні три (аналіз, синтез, оцінювання) – вищого порядку (мисленням високого рівня). Саме мисленнєві операції високого рівня і є власне самостійним критичним мисленням [6].

Одним із популярних прийомів на уроках критичного мислення є «Куб Блума», на гранях якого написано слова: назви, чому, поясни, запропонуй, подумай, поділись. Ця технологія унікальна тим, що, відповідно до зазначених дій в словах, дозволяє вчителю сформулювати питання різного характеру.

Так, питання «назви» передбачають відтворення знань та мають містити найпростіші запитання з теми уроку. Блок запитань «чому» дозволяє сформулювати причинно-наслідкові зв'язки, тобто описати процеси, що відбуваються з конкретним явищем, предметом. Питання «поясни» є уточнюючими, що допомагають побачити проблему в різних аспектах та сфокусувати увагу учнів на всіх її сторонах. Елемент припущення, вигадки містять творчі питання «подумай». У рубриці «запропонуй» учні мають запропонувати свій варіант, ідею, власне бачення розв'язання проблеми, тобто пояснити, як використати ті чи інші знання на практиці. Питання блоку «поділися» призначені для активізації розумової діяльності учнів, вчать аналізувати, виділяти факти, оцінювати значимість отриманих результатів.

Розглянемо це на прикладі теми 5. Гідросфера та система Землі, 11 клас, курс «Географічний простір Землі»: «назви» (Назви водойми, що належать до вод суходолу), «чому» (Чому найбільші в світі річкові басейни мають Амазонка та Конго?), «поясни» (Поясни, чому регіони Європа, Азія та Океанія мають приблизно однакові показники водозабезпеченості в розрахунку на 1 км² площі, але значну різницю в розрахунку на 1 особу?), «запропонуй» (Запропонуй власні способи розв'язання проблеми забруднення водойм і подолання водного дефіциту), «подумай» (Подумай, що відбудеться на Землі, якщо розтануть гірські льодовики?), «поділись» (Поділись, що ти відчуваєш, коли бачиш сміттєзвалище на березі водойми, де завжди відпочиваєш?).

Використання технології розвитку критичного мислення «Куб Блума» передбачає два варіанти формулювання питань. Перший, більш легкий, за якого питання формулює вчитель, використовується на початковій стадії, коли потрібно познайомити учнів зі способом роботи з кубом. Другий – питання формулюють безпосередньо учні. Цей варіант вимагає певної їх підготовки, оскільки придумати питання репродуктивного характеру простіше, ніж питання-завдання, що потребують певного досвіду.

Цей прийом учитель може використовувати за умови попереднього складання запитань або скористатися кубуванням як методичною стратегією, що надає можливість зрозуміти явище в шести площинах: опиши, засоціюй, порівняй, проаналізуй, аргументи «за», аргументи «проти», застосуй [4].

Прийом «Фішбоун» (скелет риби) або діаграма Ішикави дає можливість учням розрізняти складові частини у явищах та подіях, виокремлювати причини та наслідки, аргументувати відповідь та підтверджувати її прикладами. Основа для виконання роботи за схемою – проблема, що є в тексті або в розповіді вчителя. Її записують у «голові» скелета, а висновки, шляхи розв'язання, що виникають у процесі діяльності, фіксують у «хвості». Отже, голова – питання теми, верхні кісточки – причини явища або проблеми, нижні –

зміст понять, факти, що підтверджують існування проблеми, хвіст – відповідь на питання, шляхи вирішення проблемного завдання.

Записи мають бути лаконічними у формі ключових фраз або слів, що відображають зміст. Найефективнішим цей прийом є на уроках узагальнення і систематизації знань.

Під час використання прийому «Дискусійна сітка Елвермана» учитель має запропонувати учням проблемне питання, після чого вони записують аргументи «за» і «проти». У подальшому об'єднуються в групи за переконаннями та відстоюють свою позицію.

При вивченні та ознайомленні учнів, зокрема з корисними копалинами, Світовим океаном, видами руху води в океані, впливом зовнішніх сил на рельєфоутворення, рослинністю, тваринним світом, ґрунтоутворюючими чинниками, забруднювачами вод суходолу, типами озер, річками, природними зонами тощо ефективними є такі прийоми як: створення кластерів, асоціативних кушів різної тематики, інтелект-карт тощо.

Використання технології критичного мислення на уроках географії є можливим завдяки запровадженню в освітній процес методу проєктів, що є одним із перспективних, оскільки його використання створює умови для творчої самореалізації учнів, сприяє підвищенню в них мотивації для отримання знань, розвитку інтелектуальних здібностей, отриманню досвіду розв'язання дослідницьких та творчих завдань.

Під час роботи над проєктом учні звертаються до необхідної інформації з різних навчальних предметів, самостійно ведуть пошукову, дослідницьку, експериментальну роботу, працюють індивідуально, в парах, групах, обмінюються інформацією, аналізують і оцінюють її, приймають колективне рішення щодо її розв'язання.

Формуванню в учнів критичного мислення сприяють інтерактивні технології навчання. Такі технології активізують пізнавальну діяльність учнів, створюють найсприятливіші, комфортні умови для опанування навчального

матеріалу, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Важливими в розвитку критичного мислення учнів є, зокрема метод дискусії, що дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї особистої думки, уміння оперувати аргументами, критично мислити.

При плануванні дискусії вчителю необхідно врахувати такі важливі моменти: час, його узгодженість з іншими видами роботи на уроці, місце; матеріали, необхідні для роботи; уміння учнів працювати в групі.

До інтерактивних методів технології опрацювання дискусійних питань належать: метод «Прес», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу» тощо [6].

Дискусію краще використовувати на уроках географії в старших класах, коли учні, у певній мірі, уже вмюють аналізувати проблемні ситуації, формулювати висновки, що сприятиме їх подальшому розвитку.

Перелік запропонованих прийомів та методів формування критичного мислення не є вичерпним. Існують також інші, використання яких у процесі вивчення географії потребує від учителя інноваційної діяльності, що є найголовнішою й беззаперечною ознакою уроку Нової української школи.

Отже, ефективним при вивченні географії, а відтак важливим завданням учителя, є визначення змісту та структури уроку, а також відбір технологій, що дозволить модернізувати, трансформувати процес навчання та комплексно сприятиме формуванню в учнів критичного мислення.

Література:

1. Використання технологій критичного мислення на уроках у початковій школі. URL: <https://nuschool.com.ua/method/teacher/69.html>.

2. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О.М. Топузова. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с. URL: <https://numl.org/.808681>.

3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://numl.org/.307961>.
4. Літвінчук Т.О. Формування ключових та предметних компетентностей на уроках географії. *Географія та економіка в рідній школі*. 2019. № 1-2. С. 44-48.
5. Методи навчання та їх класифікація. URL: <https://numl.org/.042781>.
6. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О.І. Пометун. Київ: видавництво А.С.К., 2004. 192 с. URL: <https://numl.org/.941781>.

УДК 37.09

*Дар'я Павлівна Демчук-Маригіна,
заступник директора з навчальної роботи
спеціалізованої школи I-III ступенів № 207
з поглибленим вивченням англійської мови
Деснянського району міста Києва*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ LEARNING APPS ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ШКОЛІ

Зміни шкільної освіти в умовах військового стану щодня стикають з новими і новими викликами. Важливою особливістю навчання учнів є гнучкість та вміння адаптувати методи викладання до умов оф лайн або онлайн освіти.

З урахуванням перебування частини шкіл тільки на онлайн навчанні, а великого відсотку учнів та вчителів за межами своїх постійних місць роботи – онлайн ресурси посіли вагоме місце як важливий метод реалізації інтерактивного навчання.

Часто вчителю складно підібрати сервіс який задовольнить його потреби для використання під час уроків. Деякі мають складний інтерфейс, або вузьке

коло можливостей, деякі не доступні для використання під час асинхронного навчання або мають обов'язкову фінансову оплату.

Одним ресурсів є платформа Learning Apps (<https://learningapps.org/>) яка своїм наповненням може бути використаня як інструмент викладання географії для класів різних вікових груп (рис. 1).

Рис. 1 Інтерфейс платформи Learning Apps

Сервіс Learning Apps є додатком Web 2.0 для реалізації освітньої мети у навчальних закладах різних типів [1]. Важливою перевагою сервісу є його доступність. Розглянемо приклади для використання ресурсу та його можливості.

Для зареєстрованих користувачів маємо великий вибір форм для створення вправ, окрім того зручну категорійну систематику, де ми можемо обрати необхідний для нас предмет (рис. 2).

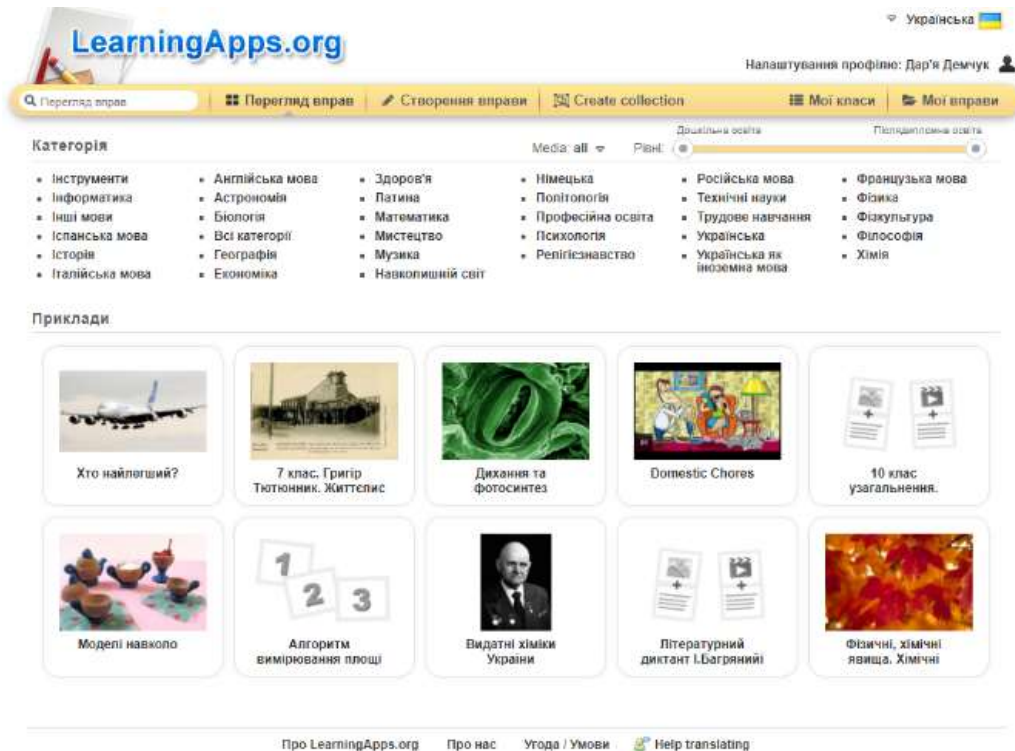

Рис. 2 Інтерфейс категорій платформи Learning Apps

Дослідимо можливості платформи для використання на уроках географії.

Обравши відповідний предмет у пошуковій категорії (рис. 3).

Рис. 3 Інтерфейс категорії «Географія» платформи Learning Apps

Розглянемо категорії, що пропонуємо нам платформа та приклади створення географічних вправ (рис. 4,5)

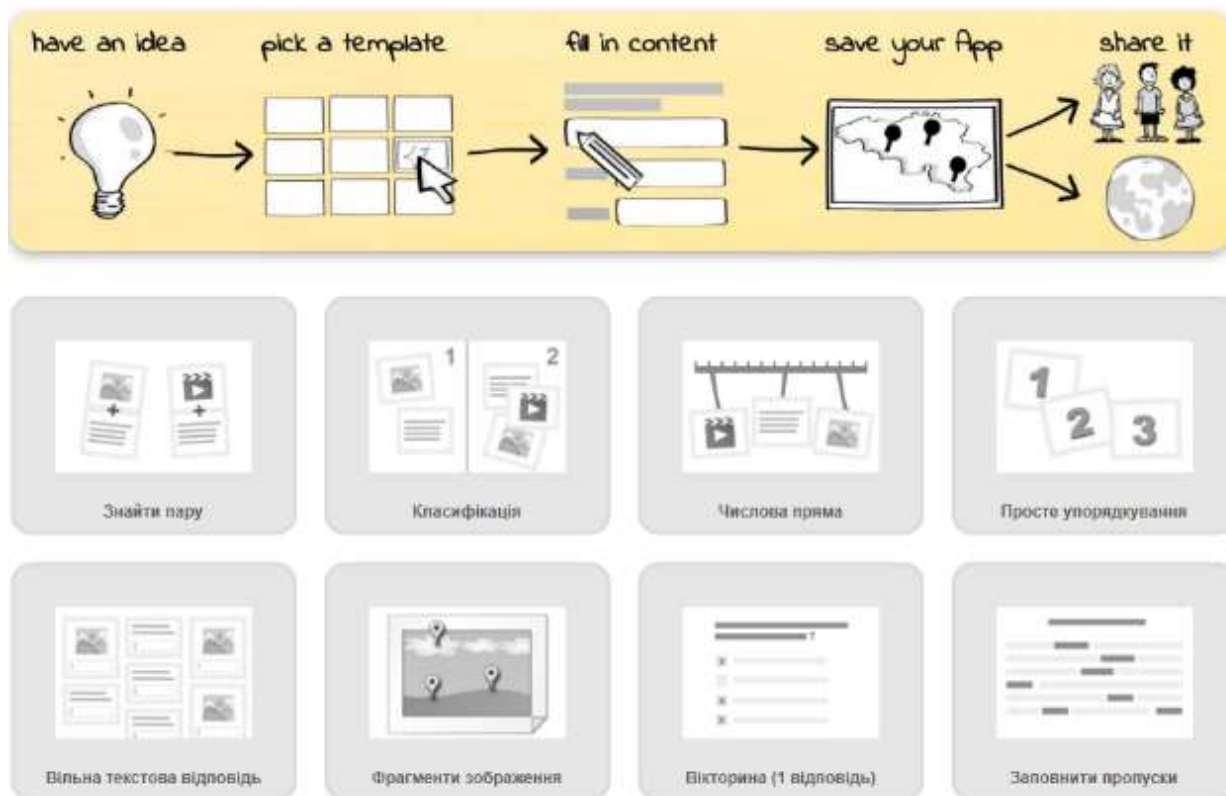

Рис. 4 Інтерфейс категорій платформи Learning Apps

Рис. 5 Інтерфейс категорій платформи Learning Apps

Для вивчення номенклатури карти зручним є вправа «Фрагмент зображення». В даній вправі нашим зображенням може стати карта світу, а відмітками об'єкти, що вивчаються (рис. 6).

Рис. 6 Приклад вправи «Фрагмент зображення» платформи Learning Apps

При виборі невідомого об'єкту нам пропонуються можливі варіанти для відповідей, з якого тільки один правильний (рис. 7).

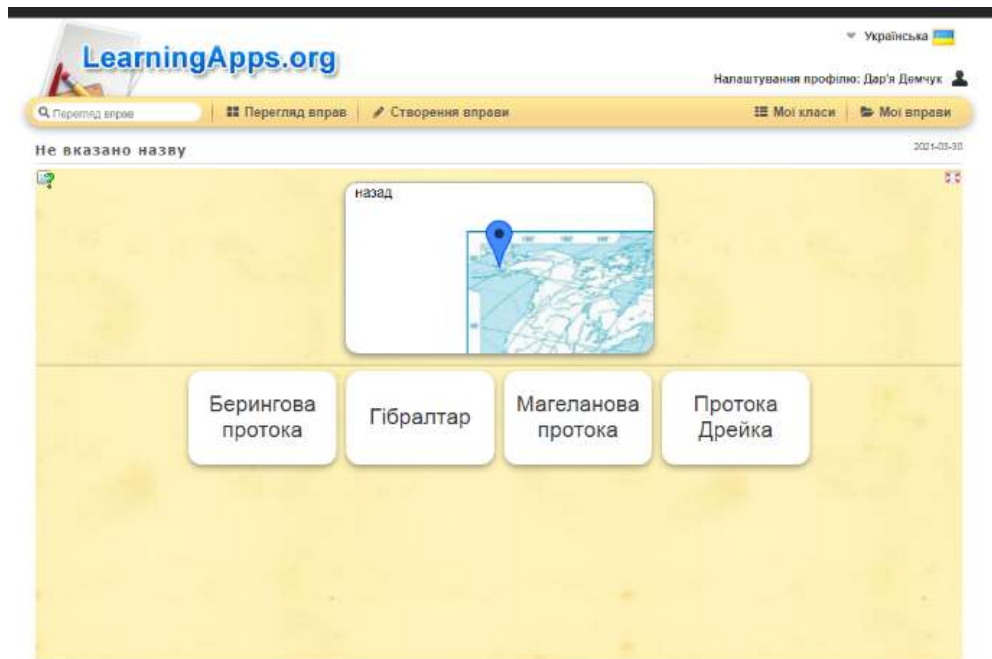

Рис. 7 Приклад вправи «Фрагмент зображення» платформи Learning Apps

Таким чином відбувається робота з картою та вивчення номенклатури. У даній вправі можна використати як контурну карту, як і фрагмент різних тематичних карт, в залежності від класу викладання та складності завдання (рис. 8).

Рис. 8 Приклад вправи «Фрагмент зображення» платформи Learning Apps

Вправа «Знайди слова» представляє собою чайнворд в якому зашифровані терміни відповідної теми, а запитання – це визначення понять. Завдання – знайти слово до кожного запитання (рис. 9).

LearningApps.org

Due to maintenance work, LearningApps will not be available from: 08.03.2023 21:00 (GMT+2) to probably 09.03.2023 07:00 (GMT+2).

Налаштування профілю: Да

Перегляд вправ

Перегляд вправ

Створення вправи

Створити колекцію

Мо

ТОРГІВЛЯ ЯК ВИД ПОСЛУГ

Ч	И	З	Т	В	П	Ф	Ш	Я	І	Е	Ю	Н
Ж	Г	Н	Л	М	А	Г	А	З	И	Н	Б	А
П	Г	А	С	Е	А	Н	З	Щ	Ш	Д	Щ	Ф
С	Г	У	Р	Т	О	В	А	К	С	У	Є	Т
Є	И	Ч	П	Р	О	З	Д	Р	І	Б	Н	А
Е	К	С	П	О	Р	Т	Г	Є	М	А	Ц	Ч
Ч	Ч	Б	Г	Ц	Ю	Ю	Ч	Л	П	І	Ю	Л
Е	С	Ф	С	І	Б	М	С	Ф	О	М	Є	П
О	Е	Н	Г	Щ	Є	Р	Й	Є	Р	О	І	Е
Ц	И	І	Д	З	І	Я	А	И	Т	Л	У	Л
Г	А	Е	М	Л	Л	А	Р	Т	К	Л	Ь	Х

1. _____
один з гіпермаркетів
2. _____
вид торгівлі для особистого, сімейного, домашнього використання
3. _____
Асоціація держав Південно-Східної Азії
4. _____
вид торгівлі товарами з подальшим їх перепродажем у роздріб
5. _____
Північноамериканська зона вільної торгівлі

Рис. 9 Приклад вправи «Знайди слова» платформи Learning Apps

Вправа «Вгадай слово» представлена у вигляді вікторини з відкритими запитаннями. Учні повинні підібрати відповідь, відповідно до загаданої кількості букв у слові. Наприклад, питання стосовно теми «Глобальні проблеми людства» (рис. 10).

Рис. 10 Приклад вправи «Вгадай слово» платформи Learning Apps

Вправа «Відповідності сітки» - пошук визначень та понять до них. В нижньому полі екрану представлені поняття, в центральній частині – визначення. До кожного короткого визначення необхідно знайти пару. Наприклад, у темі «Транспорт» (рис. 11).

Рис. 11 Приклад вправи «Відповідності сітки» платформи Learning Apps

Як приклад попарного знаходження вправа «Знайди пару» та групування річки разом з її притокою (рис. 12).

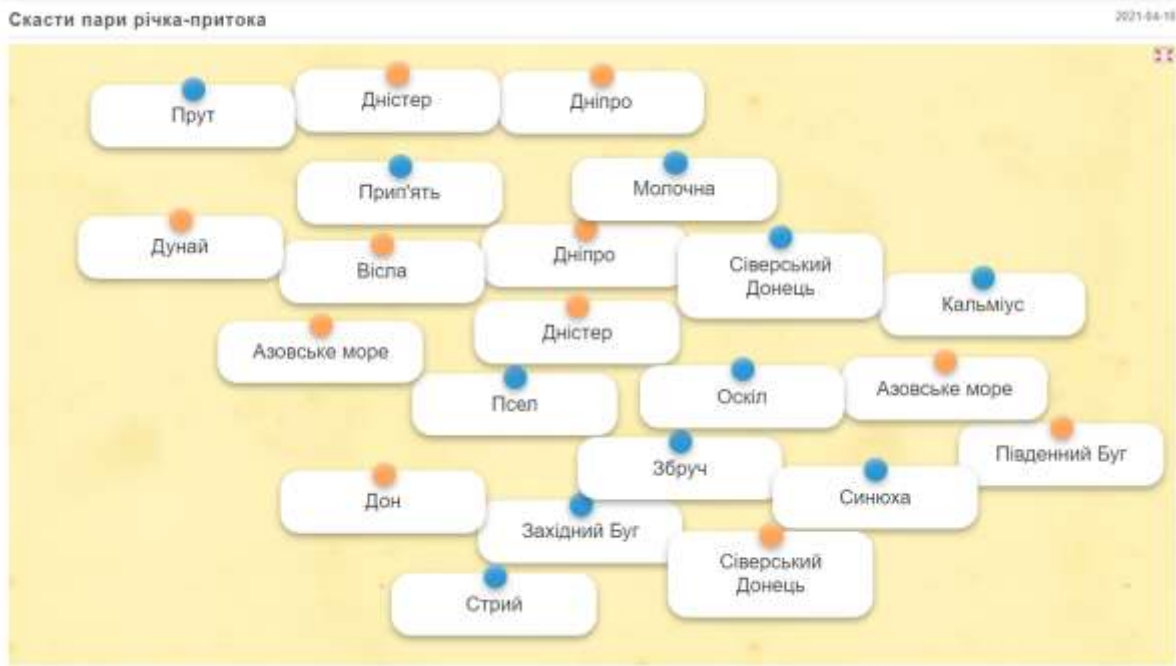

Рис. 12 Приклад вправи «Знайди пару» платформи Learning Apps

Важливим є те, що підказкою для учнів є колір позначки, адже пара має складатися з клітинок різних кольорів пунсону.

Вправа «Числова пряма» має на меті певну послідовність: хронологічна, згідно розмірів, кількісних, якісних показників. Наприклад, при вивченні біологічного різноманіття тваринного світу – це розташування тварин згідно максимально можливої швидкості, яку вона може розвинути (рис. 13).

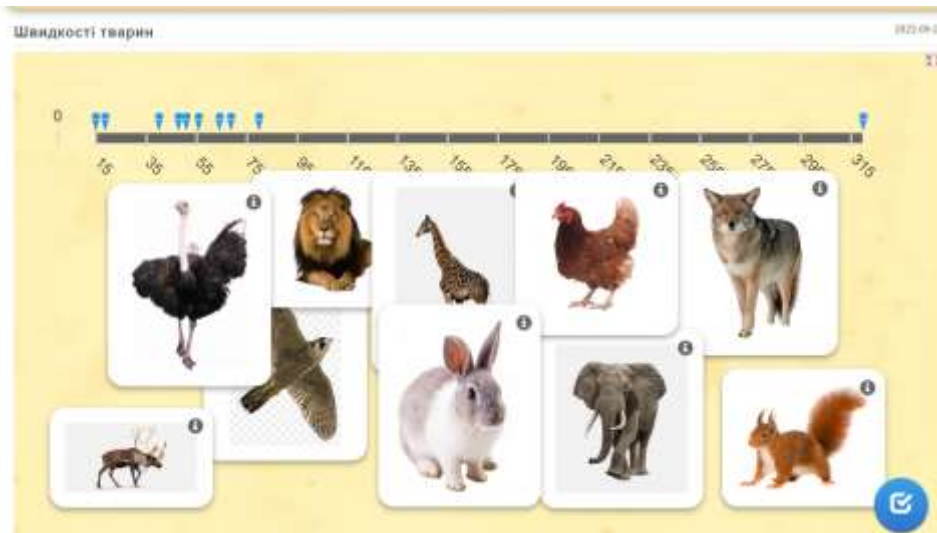

Рис. 13 Приклад вправи «Хронологічна послідовність» платформи Learning Apps

Окремою перевагою платформи є велика бібліотека публічних розробок, якими можна користуватися. За прикладом готової вправи можна створити схожу та зберегти у власні матеріали (рис. 14).

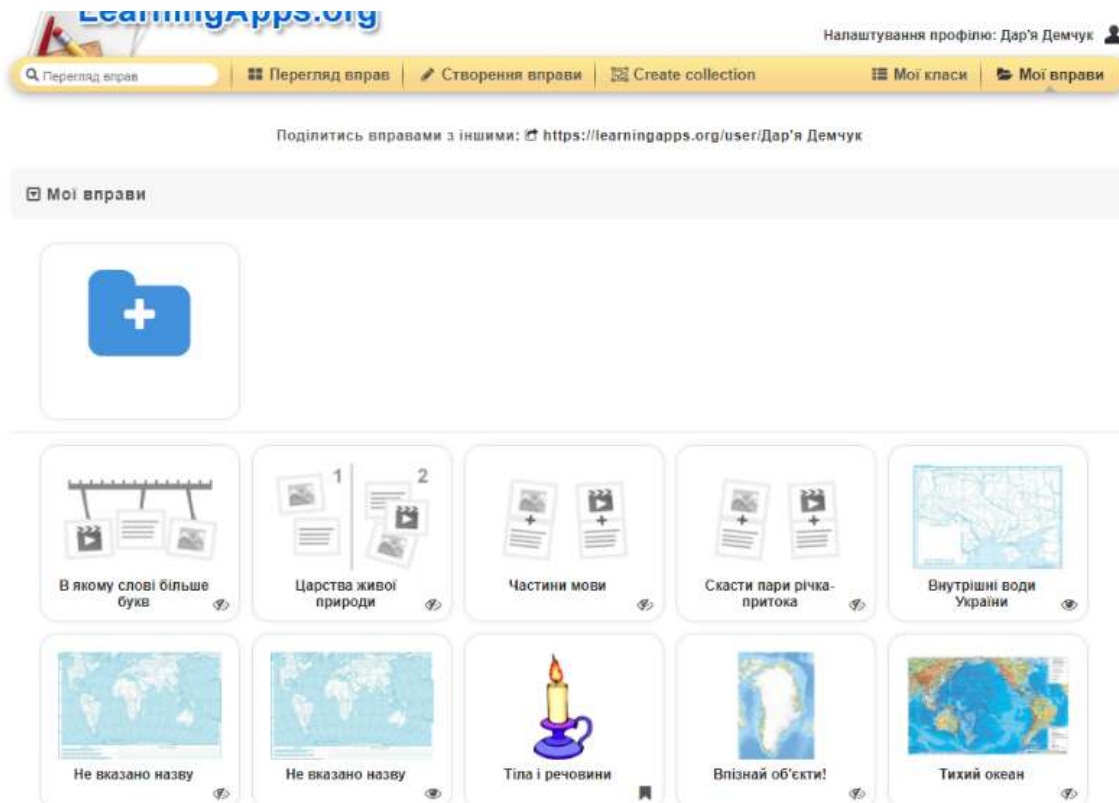

Рис. 14 Інтерфейс бібліотеки вправ платформи Learning Apps

Для надання доступу учням можна вивести на екран, поділитися посиланням або qr кодом. Можна використовуватися під час синхронного навчання, або як домашнє завдання для закріплення теми уроку.

Ресурс Learning Apps яскравий приклад технічно простих можливостей для збільшення інтерактивності уроків. Різні типи вправ, їх складність, тривалість можуть бути контрольовані вчителем та підібрані індивідуально для кожного класу. Простих інтуїтивний інтерфейс має можливість залучати учнів, навіть для асинхронного навчання або самостійного опрацювання вправи. Перевагами використання Learning Apps є залученість учнів до діяльнісного навчання, використання власних знань і вмінь та їх закріплення шляхом виконання інтерактивних вправ.

Література:

1. Аман І.С. Інтернет-сервіс мультимедійних дидактичних вправ LearningApps / І.С.Аман [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://internet-servisi.blogspot.com/p/learning-apps.html>.

УДК 911:37.02:510

*Арсен Едуардович Мікаїлов,
I курс магістратури,
кафедра фізичної географії та картографії,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м.Харків*

**ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
ШЛЯХОМ ЗАСВОЄННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

*Науковий керівник: Анатолій Михайлович Байназаров, к.г.н.,
доцент кафедри фізичної географії та картографії,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м.Харків*

Географія - наука, яка активно використовує міжпредметні зв'язки. Формуючи основу географічної компетентності, необхідно зауважити, що основні географічні задачі в курсах географії ґрунтуються саме на математичних законах і розрахунках. Тобто серед компетентностей, що формуються під час уроків географії достатньо часто саме математична компетентність представлена. Це повноцінно закладено в знання і розуміння основних механізмів функціонування і реалізації компетентнісної парадигми навчання, способів реалізації інтеграційного підходу сучасних практик компетентнісного навчання учнів.

Важливим фактором розвитку компетентностей є систематизація та поглиблення соціально-гуманітарних, професійно-фахових знань про сутність, специфіку географічної освіти. Відповідно до цього основне завдання сучасних закладів загальної середньої освіти полягає в ретельному доборі навчального

матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності, в активізації ролі самостійного навчання [1, с. 105].

Засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, які набуваються в засвоєнні навчальних предметів та предметних циклів, є наскрізні лінії — соціально значимі надпредметні теми, що сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому — розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях. За їх допомогою навчання стає більш націленим на практику, ніж на теорію [2, с. 25-30].

Активізація пізнавальної діяльності учнів, вироблення в них умінь творчо розв'язувати навчальні завдання, систематично поповнювати свої знання самоосвітою, застосовувати набуті знання на практиці – важливі завдання, які стоять сьогодні перед закладами загальної середньої освіти. Розв'язування задач і виконання вправ дає можливість організувати пізнавальну діяльність учнів на творчому рівні, бо аналіз задачі, пошуки шляхів її розв'язання і саме розв'язування – усе це творчі процеси, які дають можливість виховувати в учнів інтерес до змісту вивченого матеріалу, перетворювати знання учнів у стійкі переконання, формувати науковий світогляд, встановлювати міжпредметні зв'язки між основами наук, що вивчаються в закладах загальної середньої освіти, в першу чергу між географією та математикою, виробляти в учнів систему вмінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності. Задачі з географії з міжпредметним змістом є засобом і умовою розвитку пізнавального інтересу. Якщо учень має міцні знання й уміння з географії, то уміння розв'язувати прикладні задачі з використанням міжпредметної взаємодії суттєво активізує його пізнавальну діяльність.

Робота пов'язана із розв'язуванням задач різного характеру і змісту, створює умови для поглиблення знань учнів про кількісні і якісні показники, які характеризують процеси та явища в живій природі.

Аналізуючи навчальну (модельну) програму з географії, оновлену у 2022 році, можна встановити, що найчастіше математична компетентність у учнів 6-

11 формується саме в рамках виконання практичних робіт. Загалом було підраховано, що за всіма курсами це становить 23 практичні роботи [3,4]. Навіть, якщо оцінюється всього 4 практичних роботи на рік обов'язково, то найчастіше половина з них є з математичними розрахунками. Практичні завдання виконуються на уроці різними способами (фронтально під керівництвом учителя, групою або індивідуально за наданим планом) у процесі вивчення навчального матеріалу.

Формування математичної компетентності на уроках географії використовується під час застосування дослідницького методу викладання, для організації пошукової діяльності учнів, особливо під час складання графіків, діаграм, схем, економічних характеристик територій або країн та ін.

Серед курсів географії, де найбільше переважають теми з формуванням математичної компетентності можемо виділити курс 6 класу «Загальна географія», курс 8 класу «Україна у світі: природа, населення» і курс 11 класу «Географічний простір Землі», який є підсумовуючим курсом всього викладання даного предмета [3,4].

Розрахунки на уроках географії відбувається природних, демографічних, соціально-економічних процесів і явищ, а саме температури, вологості, тиску атмосферного повітря, задачі за топографічною картою та вимірювання за географічною картою, визначення природного приросту, сальдо міграції та загальної кількості населення, ресурсозабезпеченість та гідрологічних характеристик.

Сама математична компетентність на уроках географії полягає в формуванні вміння: застосовувати математичні методи для розв'язання географічних проблем і задач, розуміти й використовувати математичні моделі природних та суспільних явищ і процесів. А також ставлення: усвідомлення варіативності та значущості математичних методів у розв'язанні географічних проблем і задач.

Якщо розглядати окремі складові математичної компетентності, то можна виділити: методологічну, дослідницьку, процедурну, логічну та технологічну. Саме на уроках географії ефективно реалізується процедурна складова у поєднанні алгоритму розв'язування географічних задач, умінні систематизувати і розпізнавати топові помилки, та використання інформаційних (статистичних) джерел інформації. Дослідницька складова представлена формуванням задач на основі узагальнення або специфікації (наприклад метеорологічні розрахунки), а з використанням сучасних ГІС-технологій ще й побудова комп'ютерних моделей процесів, об'єктів або явищ.

Під час вивчення таких тем, як «Способи зображення Землі» і «Масштаб та його види» учні вимірюють площу класу, шкільної ділянки, що сприяє формуванню креслярських і вимірювальних навичок. Школярі також обчислюють відстані між містами, селищами, закріплюють знання про об'ємні геометричні тіла.

Формування компетентностей учнів зумовлене не тільки реалізацією відповідного оновленого змісту освіти, але й адекватних методів та технологій навчання. При підборі задач географічного спрямування потрібно виходити з тієї місцевості, на якій проживають учні, екологічної ситуації в ній, враховувати найбільш оптимальні шляхи пересування учнів після закінчення закладу загальної середньої освіти.

Досвід творчої діяльності учнів з географії має бути послідовно накопиченим, перевіреним та випробуваним з удосконаленням на практиці спроможності школярів до творчого розв'язання певних географічних проблем і ґрунтується на застосуванні здатності до критичного мислення учнів й засвоєних ними вміннях ефективного поступального творення в сфері географії. Такого роду завдання часто використовують під час географічних олімпіад різного етапу.

Формування математичної компетентності передбачає розвиток логічного мислення в учнів, особливо шляхом вирішення нестандартних задач.

Розв'язування задач виступає і як мета, і як засіб навчання. Уміння ставити і виконувати задачі – є одним з основних показників рівня розвитку учнів, відкриває їм шлях до оволодіння новими знаннями; знайомитись з новою ситуацією, описаною для розв'язування задач. За допомогою вирішення нестандартних задач розвиваються уява і фантазія, пам'ять і увага, гнучкість мислення, формуються уміння спостерігати, аналізувати, проводити порівняння, робити висновки. Міркування учнів стають послідовними, доказовими, логічними, а мова – чіткою, переконливою і аргументованою. У ході вирішення таких завдань найприроднішим способом можна формувати в учнів елементи творчого географічного мислення поряд з реалізацією безпосередніх математичних розрахунків. Щоб викликати в учнів постійну цікавість, вміння використовувати конкретний матеріал з життєвих ситуацій і переносити навички, отримані на уроці, у соціальне середовище, потрібно розв'язувати задачі, які містять у собі безпосередню інформацію про навколишнє середовище, соціально ціннісні способи діяльності.

Сформувати математичну компетентність може тільки кваліфікований учитель, компетентний у галузі педагогіки і психології, здатний інтегрувати математику з географією задля зацікавлення учнів та досягнення ними значних успіхів у вивченні цього предмета.

Література:

1. Вішнікіна Л., Топузов О. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії)// Українська професійна освіта. 2017. № 1. С. 103-112
2. Виглінська О.Т. Формування математичної компетентності учнів шляхом розв'язання задач на уроках географії. Методичний посібник, 2017. Сокаль, 2017. 33 с.
3. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г.,

Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.) URL:

<https://drive.google.com/file/d/1fJuTRkedVRRsdaS6iVAu4yTWhE25sHp3/view> (дата звернення 01.02.2023)

4. Навчальна програма з географії для учнів 10–11 класів (рівень стандарту) для ЗЗСО (автори Довгань А. І., Гладковський Р. В., Савчук І. Г., Совенко В. В.) затвердженою Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698) URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf> (дата звернення 01.02.2023)

УДК 796

*Ганна-Марія Сергіївна Колесник,
здобувач вищої освіти I (бакалаврського) рівня II року навчання, факультету
фізичного виховання і спорту Харківського національного педагогічного
університету ім. Г.С. Сковороди, м. Харків*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО ГУРТКА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник: Седимов Сергій Геннадійович, заступник директора з
виховної роботи, Олексієво-Дружківська спеціальна школа № 313
Донецької обласної ради*

На сьогоднішній день гостро стоїть проблема збереження здоров'я учнівської молоді, формування здорового способу життя підростаючого покоління, виховання любові до рідного краю, до історичних та культурних пам'яток. Туризм є найважливішою складовою здорового способу життя і виконує насамперед рекреативну функцію, беручи участь у туристичних заходах, учні відновлюють свої сили, зміцнюють своє фізичне, духовне та

психологічне здоров'я, знайомляться з визначними місцями, флорою та фауною різних місцевостей.

Метою організації гурткової роботи в закладах загальної середньої освіти є всебічний розвиток вихованця, формування самостійної діяльності у дітей, виховання інтересу до активного способу життя, сприяння популяризації спорту, реалізація гармонійного розвитку засобами туристсько-краєзнавчої діяльності. Основними цілями державного регулювання в галузі туризму є: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав [5]. Основу туризму складає переміщення особи (групи осіб) з місця постійного мешкання до іншого. Сучасний туризм має два види: спортивно-оздоровчий та комерційний, а також дві форми: міжнародний і внутрішній (подорожі в межах України). Як зазначив німецький поет Гете: «Без мандрівок не створюється жодна індивідуальність. Тому при організації освітнього процесу в початковому закладі необхідно приділити увагу (за рахунок факультативних годин, виховної позаурочної діяльності) туризму як обов'язкового – екскурсії, одноденні подорожі, так і активному туризму - з витратою відповідних фізичних зусиль туриста (пішохідний, велосипедний, водний). Положення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» визначає рекреацію, як «відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму, оздоровлення, любительського та спортивного рибальства, полювання тощо» [6]. Для розвитку активного туризму в закладі освіти краще застосовувати гурткову роботу.

Завданням туристсько-краєзнавчої гурткової роботи по-перше є навчити вихованця вести здоровий спосіб життя, дотримуватися гігієнічних норм, слідкувати за станом здоров'я, працювати над його зміцненням, формувати у дітей навички здорового способу життя, активно займатися фізичною культурою, вивчення першої (долікарської) допомоги, по-друге: вивчення історії рідного краю, його рослинного і тваринного світу, ознайомлення з пам'ятками історії та культури, з особливостями духовної культури окремих регіонів.

Донецька область багата на унікальні пам'ятки історії та культури, вона має багатий рослинний та тваринний світ, степові простори – з цим необхідно познайомитися, щоб краще пізнати Донеччину. Для того, щоб краще познайомитися з даним регіоном необхідно відвідати природній парк «Святі гори» (м. Святогірськ), Святогірський історико-архітектурний заповідник (на території колишнього Свято-Успенського монастиря), музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості (у с. Прелесне Слов'янського району), соляні шахти (м. Солідар), скеляне оголення крейдяних порід (с.Білокузьминівка. Костянтинівського району), дружківські скам'янілі дерева (сmt. Олексієво-Дружківка), Регіональний ландшафтний парк «Краматорський», Блакитні озера (с.Щурове) тощо. Такі подорожі можна організувати як одноденні поїздки так і 2-3-денні, в залежності від мети, програми, туристичного маршруту тощо.

Щоб правильно організувати мандрівку слід враховувати вік дітей, медичні показники кожного з вихованців, їх фізичні здібності та вподобання, погодні умови, географічне положення (рівнинна, гірська), умови проживання та харчування. До організації походів з наметами необхідно готуватись поступово і починати необхідно з позаурочних прогулянок протягом 2-3 годин, щоб познайомитися як саме поведуть себе діти поза стінами школи, в суспільних місцях, наскільки добре вони реагують на нестандартні ситуації тощо. Далі збільшувати час: вікенд, подорожі-одноденки – це допоможе з'ясувати

атмосферу і проблеми колективу (гуртка), згурпованість, вміння підтримувати один одного, відчутти себе єдиним цілим колективу, де «один за всіх і всі за одного». І лише тоді можна переходити до туристичних маршрутів на декілька днів. Де діти можуть освоїти допоміжні навички: куховарити, орієнтуватися на місцевості, прати і просушувати одяг, розкладати і підтримувати багаття, слідкувати за особистою гігієною в різних умовах.

На жаль через введення воєнного стану в Україні та проведення бойових дій на території Донецької області унеможлиблює роботу туристичного гуртка, бо по-перше: відвідування зазначених місць є небезпечним, по-друге: заклади світи перейшли на дистанційну форму навчання. Це ускладнює розвиток туризму в даному регіоні та унеможлиблюється як активний розвиток туризму, так і комерційний. Хоча за допомогою інформаційно-комунікативних технологій можна організовувати віртуальні екскурсії.

Слід зазначити, що деякі пам'ятки Донецької області постраждали в наслідок російської агресії та потребують відновлення :

- встановлення туристично-інформаційних дорожніх знаків українською та англійською мовами;
- відновлення, реконструкція, удосконалення існуючих та розробка нових туристичних маршрутів;
- облаштування рекреаційних зон;
- побудова нових об'єктів інфраструктури та реконструкція вже існуючих;
- забезпечення інформаційного супроводу галузі на даній території, шляхом покращення рекламних проектів.

Література:

1. Вільчковський С. С. Організація рухового режиму дітей 5-10 років у закладах освіти : навчально-методичний посібник. Тернопіль :Мандрівець, 2008. 227 с.
2. Грабовський Ю.А., Скалій О.В. Спортивний туризм.- Тернопіль: Навчальна книга- Богдан, 2009.

3. Зубалій М.Д., Петровський В.С. Пішохідний і лижний туризм. – Київ: Здоров'я, 1984.
4. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (наказ МО України № 96 від 06.04.1999 р.); Збірник наказів МО України №1 січень 2007 р.
5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13. с. 180.
6. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернетконференції (м. Луцьк, 15–16 травня 2018 р.). – Луцьк : Терен, 2018. – 100 с.

УДК 811

*Богдан Володимирович Голубничий, студент 4 курсу,
факультет мехатроніки та інжинірингу,
Іван Сергійович Красільник, студент 4 курсу,
факультет мехатроніки та інжинірингу,
Державний біотехнологічний університет,
м.Харків*

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

*Науковий керівник: Євгенія Степанівна Ємельянова,
канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна*

Актуальні зміни соціально-політичної ситуації у сучасній Україні вимагають від системи освіти пошуку нових методів і форм навчання термінології як важливого компонента мови спеціальності. Формування знань професійної іншомовної термінології у майбутніх фахівців туристичної

сфери є одним із головних завдань сучасної професійної підготовки у закладах вищої освіти, що базується на сучасних загальноєвропейських освітніх стандартах і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що оволодіння майбутніми фахівцями туризму англomовною спеціальною термінологією буде найефективнішим за умови застосування не традиційного підходу, який базується на перекладі лексичних одиниць, репродуктивному переказі тексту з ними, заповнення пропусків у реченнях, а саме проблемного навчання [4; 8; 12;13;15]. Суть такого навчання полягає у наступному: імплементації принципу проблемної і неповної інформації, забезпеченні високого рівня внутрішньої мотивації й емоційності, створенні діалогу студентів із викладачами і між собою та колективної розумової діяльності, розвитку критичного мислення. При цьому на особливу увагу заслуговує реалізація компетентісного підходу в організації самостійної роботи студентів закладів вищої освіти [3, с. 36]. Як підкреслено в роботах Гаманюк В.О. [2], Демченко В. А. [13], Ємельянової Є. С. [5; 16], Зоріної Ю.В.[7], Муромцевої Ю.І. [7; 8], Семінішиної І.В. [13], Пантелєєвої О.Я. [9] на відміну від традиційного навчання, спрямованого на засвоєння правил діяльності в повторюваних ситуаціях, інноваційні технології в підготовці фахівців орієнтовані на розвиток здібностей студентів до спільних дій у нових ситуаціях. У зв'язку із цим здійснюється перехід до нового принципу організації навчального процесу як цілісної навчально-виховної ситуації, в структурі якої виділяються такі компоненти: 1) навчально-пізнавальний; 2) навчально-організаційний; 3) соціально-комунікативний; 4) особистісноціннісний; 5) просторово-часовий. Взаємозв'язок таких компонентів забезпечує створення особливого професійно-освітнього простору, що характеризується багаторівневістю та системною організацією навчального процесу [1, с. 35; 15, с. 31]. На основі аналізу циклу дисциплін навчального плану майбутніх фахівців напряму підготовки “Туризм” зазначимо, що навчальна дисципліна

“Країнознавство” входить до циклу фундаментальної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. Програма курсу «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» для здобувачів вищої освіти бакалаврського ступеня зі спеціальності «Туризм» у Державному біотехнологічному університеті розрахована на всі чотири роки навчання, що дозволило здійснити детальний аналіз практики педагогічної діяльності. Сучасний студент часто сприймає процес навчання через тісний зв'язок з новітніми технологіями. На початковому етапі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням студенти більш зацікавлено й продуктивно опрацьовують термінологію сучасних мобільних додатків, інтернет-платформ, текстів науково-популярного характеру, періодичних видань, статей за фахом. Натомість студенти старших курсів, в яких уже сформовано предметно-понятійну базу спеціальності рідною мовою, досить якісно опрацьовують самостійно не тільки фахові інтернет-видання та мобільні додатки, відеоматеріали відомих блогерів туристичної сфери, але й термінологію з неадаптованих текстів наукового характеру [4]. Таким чином студенти не лише отримують певну суму знань та навичок іншомовної професійної комунікації, але й навчаються самостійно оперативно використовувати отримані знання у фаховій діяльності. Згідно робочої навчальної програми завданням вивчення фундаментальної дисципліни “Країнознавство” на рівні “бакалавр” є: 1) усвідомлення необхідності знати можливості ринків кожної країни та природно-ресурсну базу іноземного партнера; 2) вміння використовувати одержані знання у практичній зовнішньоекономічній діяльності України, враховуючи тенденції і перспективи розвитку міжнародних економічних відносин.

На сучасному етапі важливим фактом є те, що у результаті вивчення навчальної дисципліни “Країнознавство” студент має знати:

- 1) основні етапи історичного розвитку країн світу;
- 2) специфіку економічного розвитку країн та їх місце у світовій економіці;

3) етнокультурні особливості країн світу.

Основні сучасні вимоги до сформованих вмінь майбутніх фахівців сфери туризму (як внутрішнього, так і міжнародного):

- 1) характеризувати історико-економічний розвиток країн світу;
- 2) аналізувати економічне становище країн світу;
- 3) використовувати одержані знання для оцінювання тенденцій і перспектив розвитку міжнародних економічних відносин.

Аналіз змісту та структури навчальних програм дисциплін “Ділова іноземна мова” та “Англійська мова професійного спрямування” виявив недостатній міждисциплінарний зв’язок з країнознавством при вивченні фахової термінології, хоча на сьогоднішній день для досягнення успіху у професійній діяльності фахівцям сфери туризму необхідно впевнено володіти англомовною термінологією, розвиток і формування якої відбувається значною мірою під впливом країнознавчих дисциплін. Важливим є зауваження Ю.Муромцевої в роботі “Переваги та особливості дистанційного навчання географії» [8] про те, що сьогодні здійснення науково-пошукової роботи студентами у аудиторному і дистанційному форматах вимагає обов’язкових знань фахової термінології державною та іноземною мовами [8, с.34]. Вивчення термінології передбачає реалізацію низки завдань: надання студентам теоретичних і практичних знань, необхідних для достатньо вільного орієнтування в основних поняттях та визначеннях, які застосовуються в термінології та термінознавстві; ознайомлення студентів з основними способами творення, моделями, типами, структурносемантичними особливостями, стилістичними та соціолінгвістичними функціями сучасних термінів; навчання студентів основним методам та прийомам перекладу термінів у фахових текстах і в процесі професійної комунікації [4; 5; 6]. Фахова термінологія туризму тісно взаємодіє з іншими терміносистемами, тому внаслідок частотої міграції термінів межі терміносистем досить умовні. Ряд термінів переходять з однієї

системи в іншу без переосмислення, наприклад: vaccination, malaria (медицина); white water rafting, bungee-jumping (спорт); avalanche, stalactite (географія); в інших – повністю або частково змінюють семантичне значення, відповідно до потреб терміносистеми, яка їх запозичує, наприклад: to downgrade як економічний термін означає to give sth a lower grade, value or status, а в туристичній сфері – to move to a lower grade or quality of services or accommodations. Міжгалузєва лексика підмови туризму містить у своєму складі терміни, що належать до економічної термінології: tariff, corporate rate, BBB tax (bed, board, beverage tax), cancellation charge; транспортної: car rental, bareboat charter, camping trailer; спортивної: mountaineering, cave tubing, bungee-jumping; харчування: Asian breakfast, brunch, a la carte menu та інші. Аналіз лексем туристичної сфери дозволив, зокрема, виділити окремі тематичні групи англійських термінів, що належать до сфери туристичного бізнесу: види подорожей ділової сфери (green tourism, conducted tour, religious tourism, coastal cruise, hosted tour); типи розміщення ділових партнерів (presidential suite, beehive-style hotel, boarding house, honeymoon room, superior chalet); транспорт (glass-bottomed boat, cruise liner, camper van, jumbo jet, shuttlebus); спорт та розваги (canyoneering, rafting, scuba diving, cave tubing); харчування (coffee shop, continental breakfast, pool bar, high class all inclusive); послуги (baby-listening service, aircraft leasing, forget something program); тарифи та оплата (cancellation charge, departure tax, complementary ticket, average daily rates); документи (health declaration form, hotel voucher, ski pass, accident insurance) [1]. Кожну з виділених лексико-семантичних груп можна, у свою чергу, поділити на дрібніші, вузьчі групи за предметною приналежністю. Наприклад, серед лексичних одиниць англійської мови, що позначають поняття “розміщення”, можна виокремити такі підгрупи: види готелів (floatel – готель на воді), види приміщень в готелі (hospitality suite – приміщення для зібрань та зустрічей), побутові зручності та устаткування (tester – балдахін над ліжком), службовці (bell captain – старший портьє) [1].

Але у будь – якому разі, впевнене оволодіння фаховою термінологією базується на урахуванні країнознавчого аспекту. При цьому основними критеріями відбору термінів для опрацювання є їх частотність, значущість, доступність в когнітивному плані та відповідність поставленим цілям навчання і реаліям сьогодення [4, с. 30].

Таким чином, ефективність навчання фахової термінології майбутніх фахівців сфери туризму залежить від усвідомлення актуальних принципів навчання студентів закладів вищої освіти, доцільного і обгрунтованого їх вибору, що базується на компетентністному міждисциплінарному підході. Такий підхід при вивченні термінологічної лексики допомагає студентам формувати й розвивати навички, знання та вміння, необхідні для того, щоб стати справжніми професіоналами в туристичній галузі.

Література

1. Большой глоссарий терминов международного туризма / The Great Glossary of terms for the International Tourism / [ред. М. Б. Биржакова, В. И. Никифорова]. – СПб. : Изд. дом “Герда”, 2002. – 704 с.
2. Гаманюк, В. (2013). Європейські освітні стандарти як орієнтир іншомовної освіти в Україні. *Educational Dimension*, 39, 170-177.
3. Ємельянова Є.С. (2020) Вивчення термінології як компонента мови спеціальності фахівців галузі туризму // Географія та туризм: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Лоцмана П.І.] – Харків: ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2020. С. 29 – 32.
4. Емельянова Е.С. Научные принципы обучения специальной терминологии в высшей школе. Мир языков: ракурс и перспектива: [Электронный ресурс]: материалы VI Международной науч.-практ. конф., Минск, 22 апреля 2015 г. В 7 т. Т.6 / редкол. : Нижнева (отв.ред.) Электрон. Текст дан. Минск: БГУ, 2015. Загл. С экрана № 002912062015. Деп.в БГУ 12.06.2015. – том 1. – 128 с. – С. 22 – 30.

5. Емельянова Е. С. Терминологические заимствования как отражение межкультурного взаимодействия в языке //Язык и межкультурная коммуникация. Великий Новгород. – 2011.
6. Зорина Ю. В. К проблеме обучения терминологии как способу международного сотрудничества //Фундаментальные исследования. – 2007. – №. 3. – С. 20-20.
7. Муромцева Ю. І. (2021) Переваги та особливості дистанційного навчання географії // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С. 31– 39.
8. Муромцева, Ю. І. (2020). Соціально-демографічні чинники розвитку туризму на Харківщині. Історія та географія, (56), С. 110-116.
9. Пантелєєва, О.Я., Емельянова, Є.С. (2021). Роль лингвистических, социальных и психологических факторов в процессе обучения иноязычной лексике // Духовність особистості: методологія, теорія і практика, Т. 101, № 2 (Ч.2). (2021). С. 100 – 110.
<http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/320>
10. Фоменко Н.А. (2005). Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти. К.: ТОВ Видавничий дім «Слово», 2005. 216 с.
11. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму //К.: Слово. – 2004.
12. Шаров С. В. Самостійна робота як умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців //Сучасні тенденції розвитку української науки: матеріали Всеукр. наук. конф.(21-22 липня 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький). – Переяслав-Хмельницький, 2017. – №. 5. – С. 35-38.
13. Demchenko, V., Semenyshyna, I., & Yemelyanova, Y. (2021). Психологічні особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних студентів. *Social work and education*, 8(1), 90-105.

14. Skuttnab-Kangas, Tove. (2000) Linguistic human rights and teachers of English. In J. Hall & W. Egginton (ed.), The sociopolitics of English language teaching, 22- 44.

15. Yemelianova, Y. (2015). La mobilité internationale comme composante de l'enseignement agraire technique ukrainien/Yemelianova Y.

УДК 811

Вадим Костянтинович Бабич
студент 1 курсу магістратури,
факультет мехатроніки та інжинірингу,
Державний біотехнологічний університет, м.Харків

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник: Євгенія Степанівна Ємельянова,
канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки
Державний біотехнологічний університет, м. Харків

У сучасних закладах вищої освіти України оволодіння іноземною мовою професійного спрямування дає можливість зрозуміти іншомовну культуру, краще усвідомити місце своєї рідної культури у величезному інтегрованому світі, набути комунікативних компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності. У самій природі мови як соціальному явищі закладений процес інтеграції, що перебуває в постійному розвитку. Тому іноземна мова як навчальна дисципліна має інтегративний характер і є міждисциплінарною за змістом. Країнознавство є невід'ємною частиною вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти, адже мову не можна вивчати у відриві від знання особливостей культури, історії, географії, традицій, переваг в їжі, одязі і поведінці її носія. Національна мова, розвивається разом з народом, вбирає в себе всі результати його культурологічної, політичної та економічної діяльності. Оскільки в житті

окремо взятого народу постійно відбуваються зміни, це безпосередньо відбивається і в мові. Тому дуже важливим є включення елементів країнознавчого матеріалу в процес навчання іноземної мови.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що оволодіння країнознавчою інформацією передбачає знайомство з основними етапами історичного розвитку країн світу; специфікою економічного розвитку країн та їх місцем у світовій економіці; етнокультурними особливості країн світу. Як підкреслено в роботах Берестень [1], Галай О.П. [2], Гончаренко-Закревської Н.В. [3], Ємельянової Є. С. [4; 5], Желуденко М.О. [6], Коноваленко Т.В. [9], Муромцевої Ю.І. [7], Петровської Н.О. [3], Сабітової А.М. [6] уведення країнознавчого аспекту як необхідної компоненти навчання при підготовці фахівців у закладах вищої освіти орієнтовано на розвиток здібностей студентів до спільних дій у нових ситуаціях, що є нагальною вимогою сьогодення. У зв'язку із цим здійснюється перехід до нового принципу організації навчального процесу як цілісної навчально-виховної ситуації, в структурі якої виділяються такі компоненти: 1) навчально-пізнавальний; 2) навчально-організаційний; 3) соціально-комунікативний; 4) особистісноціннісний; 5) просторово-часовий. Взаємозв'язок таких компонентів забезпечує створення особливого професійно-освітнього простору, що характеризується багаторівневістю та системною організацією навчального процесу [4, с. 116]. Вимоги до рівня іншомовної лінгвокраїнознавчої соціокультурної компетенції: спосіб та стилі життя в країнах, мова яких вивчається та співвідносні з ними соціальні цінності, норми, традиції та звичаї; соціокультурний портрет країни, народів та мов, які функціонують у конкретних культурних спільнотах; духовна, фізична та матеріальна культура країн, мова яких вивчається; культурна спадщина, культурна ідентичність та ментальність народів, мова яких вивчається; соціокультурні норми поведінки в умовах міжкультурної комунікації [6; 8]. Таким чином, кожне заняття з іноземної мови має бути

одночасно і заняттям з країнознавства. Під країнознавством розуміють головним чином передачу культурних і соціальних знань про країну та людей, чия мова вивчається. З одного боку, тексти і вправи повинні пробуджувати інтерес студентів до країнознавчої інформації. З іншого боку, передача інформації з країнознавства повинна служити вивченню мови. Предметні сфери лінгвокраїнознавства охоплюють історію, географію, економіку, державний устрій, політичне та культурне життя країни, мову якої вивчають тощо. На занятті з іноземної мови інтерес студентів до країни, людей, традицій повинен бути пробуджений і задоволений. При включенні національно-культурного компонента у зміст викладання іноземної мови необхідно підбирати адекватні засоби для його засвоєння на дидактико-методичному підґрунті. При виборі країнознавчого матеріалу велике значення мають потреби і інтереси студентів, а також рівень володіння мовою. Запропоновані інтерактивні завдання повинні навчати студентів знаходити і аналізувати самостійно інформацію на задану тему, використовуючи при цьому різні джерела, такі як карта, інтернет, співрозмовник, текст. На особливу увагу сьогодні заслуговують сучасні інформаційні технології, переваги і методологію використання яких описують сучасні науковці [4; 7; 9], адже останніми роками заняття для студентів закладів вищої освіти в більшості випадків вимушено мають організовуватися в дистанційному режимі. Отриману в аудиторії або у дистанційному режимі лінгвокраєзнавчу інформацію треба закріпити на практиці, тобто включити в мову: в діалозі, монологі, написанні твору, виконанні тестових завдань. Викладач в цій ситуації має виконувати консультативну і спрямовуючу функції. Такі елементи «самостійності» на занятті надають студентам впевненості і створюють імітацію виконання реальних завдань. Подібний підхід готує студентів до майбутнього професійного життя і формує необхідні навички прийняття самостійних рішень і роботи в команді. Сучасні науковці доводять, що на сьогоднішній

день існує недостатній міждисциплінарний зв'язок з країнознавством при вивченні фахової термінології, хоча на сьогоднішній день для досягнення успіху у професійній діяльності фахівцям необхідно впевнено володіти спеціальною термінологією, розвиток і формування якої відбувається значною мірою під впливом країнознавчих дисциплін [2; 4; 5; 8; 9]. Усвідомлене володіння фаховою термінологією завжди базується на урахуванні країнознавчого аспекту. При цьому основними критеріями відбору термінів для опрацювання є їх частотність, значущість, доступність в когнітивному плані та відповідність поставленим цілям навчання і реаліям сьогодення [4, с. 30].

Таким чином, ефективне навчання іноземної мови майбутніх фахівців у закладах вищої освіти залежить від усвідомлення актуальних принципів навчання студентів закладів вищої освіти має базуватися на міждисциплінарній основі з урахуванням країнознавчого аспекту, що допомагає студентам формувати й розвивати навички, знання та вміння, необхідні для досягнення успіху у майбутній професійній діяльності.

Література

1. Берестень Е.Е. Лингвострановедение на уроке иностранного языка / Е.Е. Берестень // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія. – 2019. – № 1(17). – С. 85-92.
2. Галай О. П. Роль країнознавства у вивченні іноземної мови // Іноземна мова в сучасних концепціях навчання розглядається як відображення культури відповідного народу–як оволодіння іншомовною культурою і як засвоєння світових духовних цінностей. Соціальне замовлення //Нові концепції викладання іноземної мови в світлі сучасних вимог. – С. 26.
3. Гончаренко-Закревська Н., Дюканова Н., Петровська Н. Організаційні і лінгвопсихологічні аспекти інтерактивного підходу при формуванні іншомовної комунікативної компетенції //Перспективи та інновації науки. – 2022. – №. 1 (6).

4. Ємельянова Є. С. Сучасні інтернет-технології як метод формування професійної комунікативної культури (з досвіду міжнародної співпраці)/Ємельянова ЄС //Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи: М-ли Всеукраїнської науково-практичної конф. – Т. 16. – С. 116-117.

5. Емельянова Е. Тенденции развития украинской сельскохозяйственной терминологии как результат межкультурного взаимодействия (история и современность) //Tradiție și inovație în cercetarea filologică. – 2016. – Т. 2. – С. 54-58.

6. Желуденко М. О., Сабітова А. П. Лінгвокраїнознавство як відображення мовної картини світу //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». – 2017. – №. 3. – С. 134-138.

7. Муромцева, Ю. І. (2000). Соціальне партнерство як інструмент формування трудового потенціалу населення. *Соціальне партнерство та його роль в становленні ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць.–Х.: ХІБМ*, 147-152.

8. Yemelianova Y. Термінолексика як компонент комунікативної культури фахівців аграрної сфери //Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». – 2012. – Т. 1. – №. 27. – С. 17-18.

9. Konovalenko T. V. et al. The possibilities of using distance learning in the professional training of a future foreign language teacher //Linguistics and Culture Review. – 2021. – Т. 5. – №. S2. – С. 817-830.

10. Tanana S., Serhiichuk O. To the concept of communicative competence in professional education activities of a teacher in the establishment higher education : дис. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2020.

УДК 371.911

*Олена Володимирівна Скорогод,
здобувач IV курсу спеціальності «Середня освіта. Географія»,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків*

СТРУКТУРА ТА СУЧАСНИЙ СТАН БРИТАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

*Науковий керівник: Юлія Ігорівна Муромцева, к.е.н., доцент,
доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків*

Поширення інноваційних технологій в освітній галузі стало об'єктивною закономірністю, зумовленою новими викликами у часи пандемії covid-19, військовою агресією росії проти України. У складних умовах реформування нашої системи освіти все більшої ваги набуває вивчення і аналіз тенденцій розвитку освіти за кордоном, особливо у передових країн світу.

Питаннями удосконалення та реформування української освіти займаються багато фахівців різних спеціальностей, які працюють в системі вищої освіти, зокрема такі дослідники, як Ю. Богач, Т. Боголіб, В. Бойко, О. Василик, Д. Грішнова, Б. Данилишин, Є.Смельянова [2, 3], К. Грищенко, М. Євнух, В. Євтушевський, С. Єрохін, І. Каленюк, В. Кремень, К. Корсак, В. Куценко, В. Луговий, С. Михаць, Ю.Муромцева [5, 6], О. Навроцький, Д. Ніколаєнко, С. Ніколаєнко, К. Павловський, К. Павлюк, О. Поліщук, О. Сидоренко, А. Чухно, Г. Штейн, В. Юхименко, В. Яблонський та інші.

Британія – це саме та країна, яка з найперших швидше всіх реалізувала себе в освітній сфері. Її система освіти розвивалась протягом багатьох поколінь і досі керується жорсткими вимогами щодо якості навчання.

«Закон про освіту», прийнятий у 1944 році, в основному узагальнив систему освіти в цій країні. Спільнота освіти Британії до 1980 року характеризувалася помітною децентралізацією, плани для навчання розроблялися на шкільному рівні. Міністерство освіти надавало рекомендації, а вчителі вже самотужки готували матеріал та навчальні програми. [7]

Зазвичай в освітній системі Великої Британії та Північної Ірландії виділяють три підсистеми: Англія та Уельс, Північна Ірландія та Шотландія. Дві перші – мало чим відрізняються один від одного, бо шотландська підсистема розвивалася в ізольованих умовах. Також британська освіта має приватний та державний сектори. Переважає – державний, на який дуже впливають місцеві органи влади. Держава контролює процес навчання з допомогою законодавства, оподаткування та фінансування. [7]

Для кожного громадянина віком від 5 до 16 років освіта була і є обов'язковою. А кваліфіковані особи з британською освітою признаються у всьому світі.[4] В основному, використовують в процесі навчання окремі шкільні програми – англійські та шотландські. Друга програма відрізняється тим, що в початковій школі навчаються до 12 років.[9]

Для дітей віком від 2 до 5 років існує дошкільна освіта. Дитячі садки та дошкільні заклади зазвичай отримують фінанси від держави. Їх завдання – розширити кругозір дитини, сформувати навички спілкування, прискорити соціалізацію та підготувати до початкової школи. Варто також зазначити, що дошкільна освіта у Великій Британії не обов'язкова.[1]

У початкову школу діти йдуть в цій країні зазвичай в 5 років (на англ. «primary school»). Всього навчання в ній триває 6 років.[4] В цей період діти вивчають основні предмети, такі як англійська, математика, музика та малювання.[5]

Досягнувши 11 років, дитина переходить до середньої школи (на англ. «secondary school») і там продовжують навчатися ще 6 років.[4] В середніх класах до основних предметів додаються біологія, фізика та хімія. Інші

предмети учень обирає самостійно. Навчання у британській школі відбувається з вересня по липень і триває 39 тижнів, з перервою на різдвяні та весняні канікули, що тривають по 2 тижні.[8]

Після завершення середнього курсу учень отримує загальне свідоцтво про середню освіту – GCSE (General Certificate of Secondary). Середні школи готують до іспитів на отримання цієї кваліфікації. Саме в цей період закінчується обов'язкова освіта і учні мають можливість на працевлаштування. Багато шкіл в Англії дозволяють отримати кваліфікацію GCSE іноземним студентам, а також існують міжнародні школи і коледжі, що приймають іноземних дітей на цю програму. Більшість іноземних дітей приїждять на навчання у класичні британські школи-пансіони, що пропонують програми повної середньої освіти та підготовки в університет.

A-Levels – найбільш поширена навчальна програма після 16 років. Це програма останніх чотирьох років британської середньої школи, що готує студентів до вступу в вищий навчальний заклад і триває 2 роки. Студенти складають іспити у 18-річному віці. [4]

Якщо піднятися на сходинку вище, то наступним етапом буде вища освіта в університеті. Вища освіта у Великій Британії є державною, навчання здійснюється у понад 850 вищих навчальних закладах (43 університетах, 159 педагогічних коледжах, 30 політехнічних інститутах).

Класичним навчальним закладом Великої Британії є коледж. Імперський коледж Лондона (Imperial College London) – один з найпрестижніших і відомих на весь світ університетів. Цей ВУЗ сконцентрований на точних науках, медицині та бізнесі, і досяг у цих сферах світового визнання. В університеті працюють 14 Нобелівських лауреатів та понад сотня викладачів з іншими престижними нагородами. Сюди щорічно вступає приблизно 17 тисяч випускників.

Манчестерський університет (The University of Manchester) — один з найбільш впливовіших англійських університетів з переліку «червоної

цеглини». Має великий асортимент факультетів, наприклад мистецтво, право, соціальні науки, педагогічний, медицина, стоматологія, біологічні науки і т.д.
[1]

Також в список перспективних вузів Великої Британії варто віднести Бірмінгемський університет (University of Birmingham). Він розташований у центральній частині міста Бірмінгем, Англія. Є головним університетом серед університетів «червоної цегли». В середньому кількість студентів кожного року сягає перевищує 30 тисяч. На період 2007 року Бірмінгемський університет займав 4 місце у рейтингу найбільш вимогливіших серед абітурієнтів університетів Великої Британії.[1]

Курс університетського навчання триває у Великій Британії, як правило, 3 роки (у Шотландії – 4 роки). Навчальний рік поділяється на 3 триместри. Основними формами організації навчання є лекції, семінари, дискусії, тьюторські заняття – заняття невеликої групи студентів з одним наставником протягом усього вузівського періоду. Тьютор, або ж наставник, тримає в полі зору успішність студента, формування його як спеціаліста.[7]

До після дипломних програм відносять магістратуру (також і MBA) та докторські програми. Магістерські програми тривають рік і передбачають захист дипломної роботи. Для іноземних студентів можливе пряме зарахування в магістрату, необхідними вимогами для вступу є наявність закінченої вищої освіти (ступеня бакалавра) зі прохідним середнім балом та підтвердження рівня англійської мови сертифікатом IELTS/TOEFL. [4]

Також на сьогодні у Великобританії налічується приблизно декілька тисяч мовних шкіл, що викладають англійську мову для іноземців. Для забезпечення належної якості урядом країни створено декілька спеціальних організацій, які дозволяють проводити акредитацію усіх навчальних закладів та уважно слідкувати за якістю навчання.[4]

Отже, для покращення ситуації у сфері освіти потрібно мобілізувати зусилля суспільства та опанувати досвід провідних країн світу. Для цього

необхідно запровадити докорінну реформу системи освіти, створити умови для конкуренції між державними та приватними ВНЗ. Використовувати інновації у змісті, методах, засобах і формах навчання та вихованні особистості, в управлінні системою освіти, в організації освітнього процесу, у структурі закладів освіти.

Література:

1. Бірмінгемський університет [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82.

2. Ємельянова, Є. С. Актуалізація проблем викладання іноземних мов у сучасній українській вищій освіті. *учасникам Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Україна на шляху державотворення: історія та сучасність»*, 251.

3. Ємельянова, Є. С. Сучасні інтернет-технології як метод формування професійної комунікативної культури (з досвіду міжнародної співпраці)/Ємельянова ЄС. In *Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи: М-ли Всеукраїнської науково-практичної конф* (Vol. 16, pp. 116-117).

4. Манчестерський університет [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82.

5. Муромцева Ю. І. Необхідність формування статистичної грамотності у студентів-географів / Ю. І. Муромцева, С. В. Некос //

Географія та туризм : матеріали V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, Харків, 28 лют. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. П. І. Лоцмана]. – Харків, 2022. – С. 6–16.

6. Муромцева, Ю. І. "Якість життя й використання трудового потенціалу населення в європейських країнах та Україні." *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Економіка* 14 (2014): 69-77.

7. Освітня система Великої Британії [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0_%D1%83_%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97;

8. Система освіти в Англії [Електронний ресурс] // Карандаш . – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://karandash.ua/ua/articles/sistema-obrazovaniya-v-anglii/>.

9. Система освіти Великобританії [Електронний ресурс] /Abroad. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://abroad.ihstudy.com/info/sistema-osviti-velikobritaniyi>;

УДК 378.147

*Світлана Ігорівна Сімакова,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри початкової і професійної освіти
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Сучасні освітні тенденції в Україні та світі сприяють зміні вимог, що висуваються до особистості сучасного фахівця. В умовах стрімкої технологізації суспільства затребуваними стають висококваліфіковані фахівці, які володіють не тільки широким спектром теоретичних знань, а разом із тим і практичними вміннями й навичками здійснення професійної діяльності, розвинутим креативним та критичним мисленням, що потребує усвідомленого здійснення самостійної навчальної роботи майбутніми фахівцями вже на етапі їх професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є предметом ґрунтовних наукових досліджень: Н. Бойко, В. Буряка, Н. Головка, В. Мерецького, І. Нагрибельної, Л. Орел, О. Тамаркіної, С. Хоменко, І. Хом'яка, С. Шарова та ін. Окремі аспекти організації самостійної роботи майбутніх вчителів музичного мистецтва окреслено: А. Бондаренко, Л. Гаркушею, О. Горожанкіною, Ж. Карташовою, Т. Киченко, Ю. Мережко, Т. Пухальським та ін.

Попри наявність наукових робіт присвячених характеристиці сутності та специфіки організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти, актуальним залишається визначення особливостей організації самостійної роботи під час професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва, що окреслює відповідну *мету* нашого дослідження, яка полягає у визначенні сутності та

змісту самостійної роботи в системі професійного самовдосконалення майбутніх фахівців музичного мистецтва.

Для з'ясування сутності поняття «самостійна робота» ми звернулися до аналізу психолого-педагогічних джерел. Так, у словниково-довідниковій літературі надаються такі визначення поняття «самостійна робота»:

– індивідуальна чи колективна навчальна діяльність; здійснюється без безпосереднього керівництва педагога [3].

– самокерована навчальна діяльність, у той час як види навчальної діяльності, керовані іншими (зазвичай викладачем) є прямою її протилежністю. Поряд із тим, обсяг самостійної роботи може бути різним та коливатися в широких межах від виконання короткострокового завдання до самостійного засвоєння цілого факультативного курсу [2, с. 167];

– метод навчання та самоосвіти, передумова дидактичних зв'язків різних методів між собою. В процесі самостійної роботи суб'єкти навчальної діяльності виступають у якості активних творчих особистостей, творців власної культури, ерудиції, готовності до майбутньої діяльності [4, с. 675];

Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що *самостійна робота у закладі вищої освіти* являє собою індивідуальну чи колективну самокеровану навчальну діяльність здобувачів вищої освіти, яка спрямована на забезпечення особистісного та професійного становлення майбутніх фахівців, має гнучкі змістові можливості та творчий характер виконання.

Відповідно до Закону України «Про Вищу освіту» самостійна робота є основною формою організації освітнього процесу у закладі вищої освіти поряд із навчальними заняттями, практичною підготовкою та контрольними заходами [1].

Аналіз положень про організацію самостійної роботи у закладах вищої освіти України, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців музичного мистецтва свідчить про те, що самостійна робота здобувачів вищої освіти під

час їх професійної підготовки спрямована на оволодіння комплексом професійних знань, умінь та навичок через самостійне опрацювання навчального матеріалу. Навчальний час відведений на самостійну роботу здобувачів вищої освіти складає не менше ніж $1/3$ та не більше ніж $2/3$ від загального обсягу навчального часу, який відведено на вивчення навчальної дисципліни. Основними завданнями здійснення самостійної роботи у закладі вищої освіти є: – самостійне оволодіння, систематизація, розширення набутих теоретичних знань, практичних умінь та навичок; – формування самоосвітніх та пошуково-аналітичних умінь і навичок; – формування професійно-значущих якостей та властивостей особистості; – розвиток пізнавальної активності та самостійності; – розвиток навчальної мотивації, професійних та творчих інтересів, морально-духовних цінностей особистості; – формування потреби у неперервній самоосвіті та самовдосконаленні протягом життя; – розвиток організаційних умінь та навичок, умінь раціонального розподілу позааудиторного часу. Для самостійної роботи характерними є такі функції:

- 1) **Пізнавальна функція** характеризується самостійним опануванням здобувачами комплексом академічних знань з навчальних дисциплін;
- 2) **Самоосвітня функція** полягає у розвитку умінь і навичок самостійного здобуття професійних знань та творчого їх застосування у практичній діяльності;
- 3) **Прогностична функція** характеризується розвитком умінь із самооцінювання ходу виконання навчальних завдань та прогнозування можливостей отримання певних результатів;
- 4) **Коригувальна функція** утворена можливостями аналізувати та відповідним чином коригувати власну навчальну діяльність;
- 5) **Виховна функція** полягає у формуванні самостійності як провідної властивості особистості, яка забезпечує її становлення.

Детальний аналіз виокремлених науковцями форм самостійної роботи майбутніх фахівців музичного мистецтва в аспекті їх підготовки до різних видів музично-педагогічної діяльності дозволяє охарактеризувати їх ключові особливості. Так, самостійна робота майбутніх фахівців музичного мистецтва в

процесі виконавської підготовки передбачає: 1) вивчення біографічної та довідникової літератури з метою визначення жанрових та стильових особливостей музичних творів; 2) здійснення художньо-педагогічного та виконавського аналізу музичних творів; 3) попереднє ознайомлення з музичними творами, що охоплює роботу без інструмента (зорове ознайомлення з нотним текстом, візуальний аналіз особливостей музичної форми, фактури твору тощо; прослуховування музичного твору в аудіо або відеозаписі з подальшим аналізом виконавських інтерпретацій з метою визначення особливостей емоційно-образної сфери музичного твору) та за інструментом (читання нотного тексту з аркушу, його цілісне виконання без урахування технічних помилок та труднощів); 4) детальна робота над розучуванням кожного фрагменту музичних творів через пропрацювання елементів фактури, охоплення ритмічної структури музичного твору та її окремих елементів, роботу над фразуванням, опрацювання засобів музичної виразності, роботу над технічним втіленням художніх засобів, опрацювання педалізації, визначення відповідної аплікатури при виконанні інструментальних творів тощо; 4) робота над виконавським втіленням музичних творів, що передбачає створення власної виконавської інтерпретації музичного твору, яка полягає у втіленні особистісного тлумачення динамічних, артикуляційних та інших технічних засобів та поряд із тим, індивідуальне трактування художньо-образної сфери музичного твору; 5) самостійне опрацювання виконавського репертуару (розширення виконавського репертуару шляхом вивчення додаткових музичних творів, в тому числі, шкільного репертуару); 6) імпровізаційна діяльність (створення музичних творів під час їх виконання, без попередньої підготовки); 7) композиторська діяльність (створення власних музичних творів); 8) участь у концертах та творчих заходах (відвідування та безпосередня участь у концертах, різноманітних творчих та музично-просвітницьких заходах).

В аспекті професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва на нашу думку, доцільно виокремити такі види

самостійної роботи: 1) здійснення самостійної роботи під час лекційних, семінарських, практичних, індивідуальних занять, консультацій (складання опорних чи розгорнутих конспектів, розробка таблиць та схем, доповнення прослуханої лекції, виконання творчих завдань, складання термінологічних словників, написання контрольних робіт, опрацювання психолого-педагогічних та історичних джерел тощо); 2) підготовка до лекційних, семінарських, практичних чи індивідуальних занять (підготовка повідомлень, доповідей, мультимедійних презентацій, наочностей, написання анотацій, відгуків, складання конспектів, розробка сценаріїв виховних заходів тощо); 3) здійснення дослідницької самостійної роботи (участь у наукових гуртках, наукових конференціях, форумах, круглих столах, конкурсах наукових робіт, написання наукових тез, статей, розробка дослідницьких проєктів, підготовка рефератів, курсових, дипломних робіт тощо); 4) самостійне ознайомлення з додатковою навчальною, науковою та методичною літературою.

На наш погляд, здійснення самостійної роботи майбутніми фахівцями музичного мистецтва передбачає дотримання таких етапів:

- 1) Аналіз поставленого завдання, усвідомлення мети його виконання та очікуваних результатів;
- 2) Здійснення пошуково-аналітичної діяльності з добору навчальної інформації з метою її опрацювання та систематизації;
- 3) Послідовне планування кожного етапу самостійної роботи;
- 4) Підбір відповідних методів для вирішення поставленого завдання;
- 5) Реалізація розробленого плану здійснення самостійної роботи;
- 6) Фіксація результатів самостійної роботи, їх представлення та обговорення;
- 7) Здійснення самоаналізу та самооцінки.

Отже, спираючись на здійснене дослідження присвячене визначенню сутності та змісту самостійної роботи майбутніх фахівців музичного мистецтва ми можемо зробити висновок, що систематичне здійснення самостійної роботи

в процесі професійної підготовки визначає успішність процесу професійного самовдосконалення майбутніх фахівців музичного мистецтва, оскільки систематичне самостійне опрацювання навчального матеріалу, здійснення пошуково-аналітичної діяльності, виконання творчих завдань з навчальних дисциплін сприяє підвищенню пізнавальної активності, ініціативності та самостійності здобувача вищої освіти в навчальному процесі, формуванню самоосвітніх умінь та навичок, розвитку навичок самоорганізації і самоуправління, детермінує самосвідомість у здійсненні професійних завдань та таким чином стає підґрунтям ефективності процесу професійного самовдосконалення. Поряд із тим, систематичність здійснення самостійної роботи під час професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва стає чинником визначення та реалізації творчих здібностей та якостей особистості, формування її професійних інтересів та ціннісних орієнтацій, посилення мотивації до здійснення професійно-педагогічної діяльності, професійного та творчого зростання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні шляхів підвищення ефективності самостійної роботи майбутніх фахівців музичного мистецтва в процесі їх професійної підготовки.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.01.2023).
2. Словник - довідник з професійної педагогіки / ред. А. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf> (дата звернення: 23.01.2023).
3. Словник термінів і понять з педагогіки вищої школи : посібник / В. Приходько та ін. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2005. 181 с.

4. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення: 23.01.2023).

УДК 811

Даяна Олександрівна Грабчак
студентка I курсу магістратури
інститут “Кіберпорт”,
Державний біотехнологічний університет, м.Харків

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник: Євгенія Степанівна Ємельянова,
канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки
Державний біотехнологічний університет, м. Харків

Реалії сьогодення вимагають від студентів закладів вищої освіти України сучасних навичок роботи з інтернет ресурсами для самостійного пошуку інформації і опанування іноземними мовами. Специфіка застосування інтернет-ресурсів у процесі навчання іноземної мови полягає у двосторонньому характері навчального процесу – як в аудиторії під керівництвом викладача, так і позааудиторній самостійній діяльності студентів. Онлайнові та офлайнові матеріали, які Інтернет представляє для користувача, дозволяють самостійно перевіряти правильність виконаних вправ, не покидаючи простору, застосовувати найрізноманітніші банки даних, енциклопедичні та довідкові видання, діставатися до носіїв мови, незважаючи на відстань і час [1; 4; 6]. Одним із безперечних положень сучасної педагогіка є розуміння того, що Інтернет жодним чином не заміняє викладача. Бездумне, адекватно не спрямоване на доцільну роботу використання інформаційного простору не

може не завдати шкоди таким користувачам і тому очевидно, що розумному використанню інтернет-ресурсів треба навчати. Нерідко недосвідчені користувачі починають «скачувати» все поспіль (програми для вивчення англійської мови, відеоуроки, аудіокнижки, електронні книги, підкасти з іншомовних сайтів тощо, керуючись лише тим, що знайшли можливість зробити це безкоштовно. Втім, отримати матеріали ще не означає цілеспрямовано і систематично працювати з ними. Лише комплексний підхід наявності мети і доцільно дібраних матеріалів може дійсно сприяти поступу в оволодінні іноземною мовою [2; 3; 4; 5; 6; 8]. При цьому важливу роль відіграє огляд та аналіз наявних популярних інтернет ресурсів, що і становить мету нашої роботи.

Розглянемо найпопулярніші сучасні інтернет-ресурси для вивчення іноземних мов користувачами. Наприклад, BBC Learning English - можливість вивчати британську англійську мову з рівня lower intermediate (нижче середнього). Безліч напрямків, відео та аудіо матеріалів з текстівкою і транскрипцією. Один з розділів присвячений конкретно для роботи над вимовою. Курс 6 Minute English - шестихвилинні ролики на різні теми один з найпопулярніших серед користувачів. Livemocha - це справжнісінька соціальна мережа для вивчаючих іноземні мови. Livemocha - спільнота ентузіастів: вчителі, лінгвісти і, звичайно, всі хто просто вивчає іноземну мову. Члени спільноти допомагають один одному вчитися. Виконали завдання - носії мови виправляють помилки. Також є практика обміну текстовими повідомленнями. Відео або аудіо-чат забезпечать кращу практику. Можете знайти напарника: ви вчите англійську, а йому допомагаєте у вивченні російської і все це в режимі реального часу. На ресурсі Bussu теж можна знайти англomовного співрозмовника, до речі, крім англійської та російської тут можна вивчати ще 10 мов. На ресурсі велика кількість уроків для запам'ятовування лексики, постановки вимови та інших аспектів вивчення мови. LinguaLeo- напевно, самий захоплюючий ресурс як для дорослих, так і для дітей. Величезна

бібліотека відео, аудіо і текстових матеріалів. Тематичні курси, особистий словник з озвученням. Набір тренувань: аудіювання, кросворди, переклад слів. З журналу розвитку ви можете дізнатися свій реальний і можливий прогрес у вивченні мови. Duolingo - сайт сподобається навіть дітям. Пропонуються численні письмові уроки та диктанти. Розділ для практики вивченої лексики, за один курс ви можете вивчити до 2000 слів. У міру проходження уроків користувачі паралельно допомагають переводити веб-сайти та інші документи. ESLPod - це жива американська англійська мова, багато подкастів, які охоплюють всі сфери життя, завжди присутній гумор. Лексика за рахунок методу подачі досить легко засвоюється і закріплюється. Lang8 - ви можете опублікувати для перевірки будь-який матеріал: твір, запис для блогу чи домашнє завдання. Все це буде перевірено носіями мови, зареєстрованими на сайті. Engvid - відеоуроки англійської мови. Усі записи розділені за категоріями в залежності від рівня знання мови і об'єднані за тематикою - можна дивитися уроки для підготовки до іспитів або уроки, що пояснюють конкретні аспекти граматики. Exam English - це супер сайт для тих, хто готується до міжнародних мовних іспитів IELTS, TOEFL та до інших. Також ви зможете пройти онлайн тести і визначити свій рівень англійської на даний момент. Loyalbooks - має більше 7000 безкоштовних аудіокниг англійською мовою. Завантажуйте вподобану книгу, слухайте в дорозі на роботу, додому, в будь-яку вільну хвилину і вчіть мову. На окрему увагу заслуговує Skype, адже він дозволяє не просто листуватися, а й спілкуватися наживо. Це прекрасна можливість проводити індивідуальні заняття у зручний для Вас час, але Ви можете і просто познайомитися з носієм мови і поспілкуватися з ним. Таке спілкування дає відмінні результати, хоч і не такі швидкі, як заняття з професіоналом. Сервіс Mylanguageexchange дозволяє займатися в групах, тобто по суті, в чатах. Так ви зможете навчитися чогось у носіїв мови і обмінятися з ними своїми знаннями. В якості платної послуги тут доступ до можливості підбору друга по листуванню. Соціальна мережа InterPals створювалася спеціально для навчання

іноземним мовам. Тут можна спілкуватися з іноземцем за своїм вибором, але поступово він став більше схожим на сайт знайомств, оскільки багато виставляють тут свої кращі фото і спілкуються далі на цікаві для себе теми. Безліч корисної інформації для свого навчання у вигляді уроків, словників, тестів і т.п. можна знайти на каналі Linguaspectrum. Для відточування майстерності у вимові і написанні коротких диктантів варто вирушати на Dailydictation. Деякі люди не можуть сприймати інформацію в сухому і нудному вигляді. Англійська граматики часто виглядає саме так. Сайт Grammar.net пропонує використовувати різноманітні великі картинки, щоб представити граматику схематично і зрозуміло. Для тих, хто краще запам'ятовує правила у вигляді схем і візуальних образів - це ідеальний варіант. Learnenglish.de - це великий ресурс, на якому можна знайти тематичний словник, де визначення слів запропоновані у вигляді картинок. Також тут знайдеться безліч цікавих диктантів, ігор, уроків для викладачів або самостійної роботи студентів.

Таким чином, огляд і аналіз популярних на сьогоднішній день інтернет-ресурсів для вивчення іноземної мови дозволяє зробити висновок про те, що для досягнення успіху необхідно обрати оптимальну кількість ресурсів для самостійної роботи, керуючись комунікативною, лінгвістичною, соціокультурною і прагматичною метою навчання. Тільки систематична і послідовна робота з обраними ресурсами, комплексний підхід дозволяють досягти успіху у самостійному вивченні іноземної мови.

Література

1. Богатирьова Г. А. Формування комунікативної культури студентів в сучасних соціально-економічних умовах [Електронний ресурс] //Режим доступу: http://www.rusnauNa.com/10_NPE_2008/Pedagogica/29641.doc.htm. – 2008.

2. Добротвор О. В. Умови формування комунікативної компетентності молоді в навчальному процесі.[Електронний ресурс] //Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvkyu/2009_18/27.pdf. – 2009. – Т. 1

3. Ємельянова Є. С. Сучасні інтернет-технології як метод формування професійної комунікативної культури (з досвіду міжнародної співпраці)/Ємельянова ЄС //Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи: М-ли Всеукраїнської науково-практичної конф. – Т. 16. – С. 116-117.

4. Ємельянова Є. Сучасні стратегії навчання фахової термінології у процесі формування професійної комунікативної компетенції //INNOVATIONS IN EDUCATION: PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, PEDAGOGY. – С. 76.

5. Муромцева Ю. І. (2021) Переваги та особливості дистанційного навчання географії // Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. проф. Лоцмана П. І.]. Харків : ХНПУ, 2021. – С. 31– 39.

6. Петрова О. Б., Попова Н. О., Акавець І. В. Застосування інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов як реалізація основних дидактичних принципів. – 2012.

7. Alieva A., Kovalchuk I. Tokareva., O., Sytnyk, O., Yemelyanova, Y.(2021). Foreign language professional competence of students in the process of learning english for vocational purposes //AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research. – Т. 1. – С. 99-105.

8. Konovalenko T. V. et al. The possibilities of using distance learning in the professional training of a future foreign language teacher //Linguistics and Culture Review. – 2021. – Т. 5. – №. S2. – С. 817-830.

9. Tanana S., Serhiichuk O. To the concept of communicative competence in professional education activities of a teacher in the establishment higher education : дис. – ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2020.

Розділ 2. Природнича географія та науки про Землю

УДК 556.552

*Василь Олександрович Фесюк,
доктор геогр.наук, професор,
завідувач кафедри фізичної географії
Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк*

МЕТОДИКА ТА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВТРОФІКАЦІЇ ОЗЕР З ВИКОРИСТАННЯМ ДАНИХ ДЗЗ

Евтрофікація відбувається внаслідок збільшення вмісту у водоймах біогенних сполук, супроводжується зниженням продуктивності водойм, вибуховим розвитком одноклітинних водоростей («цвітіння води»), дефіцитом кисню, загибеллю гідробіонтів. В результаті евтрофікації значна частина біоти водойми може загинути, а екосистема водойми катастрофічно змінитись. На розвиток процесів евтрофікації в озерах, найбільшою мірою, впливають температура води та надходження хімічних речовин, перш за все, біогенних.

Розглянемо прояв евтрофікації на прикладі озер Турійської ТГ. Оскільки озера знаходяться на досить невеликій території однієї територіальної громади, то температурний режим водної поверхні в них не сильно відрізняється. Звісно ж є певні відмінності у нагріванні, пов'язані із глибиною озер і характером перемішування води у них. Проте більшою мірою в цих умовах впливає надходження забруднюючих речовин. Вплив на формування хімічного складу води досліджуваних озер чинять як природні чинники так і антропогенні фактори. Загалом за вмістом забруднюючих речовин озера Турійської ТГ можна віднести до слабо забруднених. За вмістом переважної більшості хімічних речовин не фіксується перевищення ГДК. Але концентрації окремих речовин дещо перевищують ГДК. Як видно з табл. 1, в першу чергу це

стосується біогенних речовин (сполук азоту і фосфору).

Таблиця 1.

Вміст біогенних сполук у воді озер Турійської ТГ

Концентрація, мг/дм ³	Велище	Озерянське	Дольське	Болотне	Туричанське	ГДК
Нітрати	43	46	48	50	45	50
Нітрити	3,4	3,8	3,3	3,5	3,7	3,3
Фосфати	0,35	0,36	0,42	0,45	0,48	0,17

Для дистанційного моніторингу евтрофікації озер останнім часом широко застосовуються методи дистанційного зондування Землі. Зокрема, в роботі [1] обґрунтовано перспективність їх застосування для оцінки якості водного середовища міських водойм.

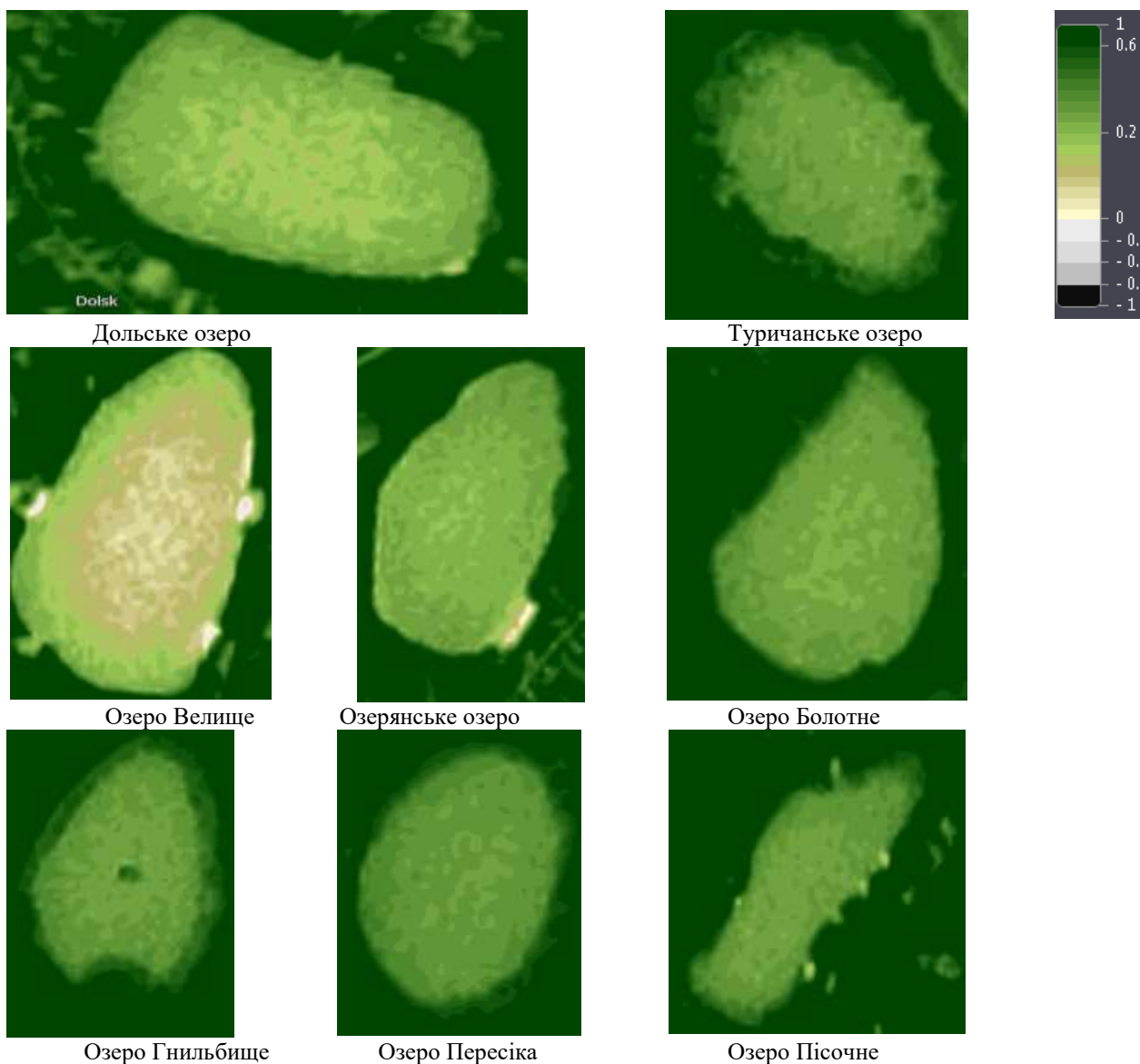

Рис. 1. Індекс NDVI для озер Турійської ТГ, побудовані в EO Browser для супутникових знімків місії Sentinel-2 за 24.08.2022 р.

Найчастіше для оцінки евтрофікованості водойм застосовують нормалізований диференційний вегетаційний індекс (NDVI). Оскільки він дозволяє кількісно оцінити приріст зеленої біомаси і простий у розрахунку [4]. Зелені рослини відбивають хвилі світла певної довжини. NDVI змінюється в діапазоні від -1 до 1. Фактично він показує стан рослинності виходячи з того як саме рослини відбивають світло, а отже в якому вони перебувають стані. Від'ємні значення NDVI характерні для води. Чим менше значення NDVI, тим чистіша вода в озері, тобто менше водоростей та вищих водних рослин. Чим вищі значення NDVI, тим інтенсивніше відбуваються евтрофікаційні процеси [3]. В літній період для окремих озер Полісся значення NDVI може досягати 0,6-0,7. Для озер Турійської ТГ характерні нижчі значення NDVI, що відповідають низькому (0,1-0,2) чи середньому (0,3-0,4) рівню евтрофікованості [2].

Процес евтрофікації для різних озер проявляється різною мірою. Як видно з рис. 1, найвищі значення NDVI (нормалізованого диференційного вегетаційного індексу) характерні для озер із найвищою евтрофікацією, які повільно перетворюються в болота. Наприклад, для озер Гнильбище, Болотне, Туричанське характерні значення NDVI 0,3-0,4. Найменші значення NDVI (0,1-0,2) характерні для найчистіших і найглибших озер (Велище, Дольське). Також чітко помітна кореляція рівня евтрофікації і вмісту розчинених біогенних речовин (табл. 1).

Варто також зазначити, що на гідроекологічний стан озер також впливають процеси, що відбуваються на водозборі. Оскільки досліджувані озера невеликі за розміром, як правило, карстового походження, то їх водозбори теж мають невеликі розміри. Отже, зв'язок між озером і водозбором дуже сильний. Наслідки такого впливу дуже різноманітні. Наприклад, якщо озера знаходяться в лісовому масиві, господарський вплив в цьому випадку буде мінімальним. Екологічний стан озера буде хорошим. Якщо озеро

знаходиться в межах селитебної території, на його берегах розміщуються приватні садиби, поля, ферми, склади паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, то всі ці чинники будуть погіршувати стан водойми. Також на гідроекологічний стан впливає інтенсивність рекреаційного використання озера та розвиток рекреаційної інфраструктури, зокрема, відсутність централізованої каналізації на базах відпочинку, розміщених на берегах озер.

Підсумовуючи варто зазначити, що хоч рівень евтрофікації більшості озер Турійської ТГ на сьогодні не дуже високий, але необхідно вже реалізовувати заходи для протидії цим негативним процесам. Зокрема, слід зменшити надходження біогенних речовин в озера, поліпшити їх гідрологічний режим та протидіяти потеплінню клімату.

Література:

1. Федоровський О. Д., Хижняк А. В, Томченко О. В. Оцінка якості водного середовища міських водойм з використанням методів системного аналізу на основі комплексування даних ДЗЗ. Космічна наука і технологія. 2021. Т. 27. № 5. С. 11-18.
2. Фесюк В.О., Ярмолук Д.Л. Озера Турійської територіальної громади як центральний об'єкт перспективного регіонального ландшафтного парку «Турійське поозер'я». Проблеми хімії та сталого розвитку. 2022. №4, С. 100-108.
3. NDVI. URL: <https://apps.sentinel-hub.com/eo-browser/?zoom=16&lat=51.06328&lng=24.8132&themeId=DEFAULT-24T23%3A59%3A59.999Z>
4. Fedoniuk M. A., Kovalchuk I. P., Fesyuk V. O., Kirchuk R. V. , Merlenko I. M. , Bondarchuk S. P. Differences in the assessment of vegetation indexes in the EO-Browser and EOS LandViewer services (on the example of Lutsk district lands). Conference Proceedings, International Scientific Conference “Geoinformatics–2021”, May 2021. URL: https://eage.in.ua/?page_id=2414

УДК 551.311+556.54

*Світлана Василівна Буднік, д. геогр. н.,
ст. н. с., провідний гідролог Центральна геофізична
обсерваторія ім. Б.Срезневського, м. Київ*

ДИНАМІКА ПО ДОВЖИНІ ТА У ЧАСІ МУТНОСТІ ВОДИ У РІЧЦІ СЛУЧ

Мутність води в річках є показником ерозійно-аккумулятивних процесів і якості води [1-3,6,7,9,13]. Ерозійно-аккумулятивні процеси являють собою взаємодію води, підстилаючої поверхні та русла протягом усієї гідрографічної мережі: від схилових не руслових потоків до гирл великих річок [4, 7,10]. Усі види ерозійно-аккумулятивних процесів тісно взаємопов'язані між собою та визначають транспортування та перевідкладення наносів у руслах річок. Як висока мутність, так й низька мутність може негативно відбиватися на пропускну́ї спроможності русел річок, стійкості берегів, зміні річкових профілів, зникнення заболочених місць тощо [14]. За довжиною річок та в часі мутність води в річках зазнає змін, на які впливає господарська діяльність людини та зміни клімату [1-3, 13, 15]. Розорювання та сільськогосподарська експлуатація орних земель призвели до інтенсифікації ерозійної активності. Виведення з сівозмін частини схилових земель, впровадження протиерозійних методів землеробства сприяло стабілізації ерозійної активності на водозборах багатьох річок. До основних факторів формування мутності води в річці відносять характер випадання опадів або сніготанення, ерозійно-аккумуляційні процеси на водозборі річки та особливості водного режиму самої річки [7]. Істотний вплив на величини мутності води в річках також має заліснення водозборів та заростання русел річок водяною рослинністю. На багатьох річках простежується зв'язок між витратами води та мутністю, проте цей зв'язок часто буває не однозначним, на підйомі та спаді рівнів води криві залежності мутності води від витрат води розходяться [9]. Розподіл у просторі мутності річок досить складний [10] і залежить від кліматичної зони та рельєфу

місцевості [6]. Верхов'я багатьох річок нині замулилися, проте є відомості про збільшення довжин річок на 10%. Можливо ерозійні процеси у верхів'ях, що викликали збільшення довжини річок, таки визначили замулення тих самих верхів'їв річок. Спроби їх розчистити спеціалізованою технікою призведуть до повторної активізації ерозійних процесів у верхів'ях та погіршення якості водних ресурсів. Мутність води як показник її якості широко застосовується не лише для оцінки її придатності для побутових та питних потреб та використання у промисловості, а й рибо - господарських нормативах. Зміни мутності річкової води можуть викликати порушення встановлених складних енергетичних та речовинних зв'язків між різними компонентами та ярусами екосистеми, змінювати умови зростання та видовий склад водної рослинності, зменшувати кормову базу іхтіофауни, ускладнювати міграцію та орієнтацію гідробіонтів у потоці води, призводити до порушення їх активності або загибелі. Найбільш чутливими до змін мутності води є багатоклітинні водорості та вища водна рослинність річкових біоценозів. Підвищена мутність води помітно знижує проникнення світла та призводить до погіршення умов фотосинтезу занурених макрофітів. Досить чутливим до підвищеної мутності води є фітопланктон. В результаті зростання мутності річкової води змінюється видовий склад фітопланктону. При мутності води 1,6-3,2 кг/м³ ракоподібні гинуть на п'яту добу; при мутності води більше 0,8 кг/м³ їх ріст та розмноження пригнічуються й т.п. [13, 15]. Вивчення зміни стоку наносів у часі та просторі в регіонах з різними фізико-географічними умовами дозволяє вирішити низку питань під час експлуатації річок у забезпеченні населення та промисловості якісними водними ресурсами, у судноплавстві запобігти аваріям на водних шляхах тощо.

Досліджувалася зміна мутності води у річці Случь по довжині річки та у часі. Річка Случ є правою притокою річки Горинь, що, у свою чергу, є притокою річки Прип'ять (Басейн річки Дніпро, Басейн Чорного Моря). Річка Случ протікає частково у лісостеповій зоні та зоні змішаних лісів України. Як і

інші річки досліджуваного регіону, відчуває вплив кліматичних змін і антропогенної діяльності. Довжина річки складає 451 км, площа водозбору 13800 км², середня висота водозбору 230 м, залісненість становить 17% її території. У руслі річки розташовано три значні водосховища і є безліч невеликих ставків на її водозборі.

Матеріали спостережень показують відсутність однозначного зв'язку між мутністю та витратами води, цей зв'язок більше нагадує петлю, на підйомі паводку мутність вища, на спаді – нижча.

Для аналізу використовувалися матеріали багаторічних спостережень гідрометеорологічної служби України на низці стаціонарних постів, що розташовані на різних відстанях один від одного за довжиною річки. Використані матеріали з вимірюваних витрат води та мутності в гідрометричних створах водомірних постів за довжиною річки Случ і узагальнені матеріали за окремі роки, та багаторічний період на цих самих постах. Аналіз матеріалів спостережень проводився переважно графоаналітичним методом досліджень.

Кількість опадів і температура повітря на досліджуваній території в часі збільшуються, зростає в часі і випаровування з водної поверхні. Вивчення зміни водності річок басейнів Прип'яті показало [3, 12], що вона має різну спрямованість ходу в часі: на більшій частині території водність рік збільшується, а на меншій – зменшується. Стік наносів зменшується по всьому водозборі річки Прип'ять.

Проведені дослідження показали, що, як середня, так і максимальна мутність води за рік у річці Случ у часі зменшується, в той час як по довжині річки зміна мутності води проявляється не чітко, схоже на деяке збільшення мутності в замикаючому створі (місто Сарни). Хід у часі вимірюваних величин мутності води в річці Случ - м. Сарни, який показує, що в 1962-1988 роки мутність води в річці була значно вищою ніж у попередні та наступні роки. У ці роки проводилося активне освоєння болотних масивів і заболочених земель на

водозборі річки, залучення до сільськогосподарської діяльності раніше не використаних земель.

Дослідження, проведені на основі багаторічних матеріалів вимірювання витрат води на гідрометричних створах гідрометслужби показали, що на частині постів середня глибина води в річці зростає, а на інших циклічно коливається із загальною тенденцією до зменшення. Середня швидкість у них, відповідно, падає та зростає.

Збільшення глибини води та зменшення швидкостей потоку води сприяє утриманню водної рослинності в руслі, що у свою чергу зменшує мутність води. Збільшення глибини води у руслі в свою чергу визначає підняття базису ерозії ділянки річки (вгору за руслом), що також має сприяти зменшенню ерозійних процесів.

Циклічна зміна глибини води в руслі річки по створу посту за тривалий проміжок часу, швидше за все, свідчить про проходження певних стадій руслових макроформ по довжині русла.

У річках, у живленні яких з часом починає переважати ґрунтове живлення і де в межах створів рівні ґрунтових вод ростуть з часом середні глибини води в руслі зменшуються, а швидкості води зростають, там же де рівні ґрунтових вод зменшуються і починає збільшуватися поверхнева складова стоку – глибини води у річках збільшуються, а швидкості зменшуються. При цьому у всіх випадках стік наносів зменшується [3, 12]. По довжині русла річки встановлено наявність розвитку водної рослинності, проте на окремих постах (Громада) вона у окремі періоди відсутня, на посту р. Случ- м. Сарни – немає зовсім. Встановлено, що у природних умовах заростання русла, зазвичай, викликає суттєве збільшення гідравлічних опорів [5], тобто. рослинність гальмує вплив на потік води, що може викликати підпор рівнів води і створити умови для осадження зважених наносів. Про періодичність процесів заростання русел також йдеться у роботі [8], обсихання мілководдя призводить до тимчасового зникнення рослинності в руслі та появи її знову з плином часу. У

місці із зменшенням глибини води пост Громада зменшується і ширина річки, тобто. раніше зарослі мілководдя виявляються незатопленими водою, а в обводненій частині русла водна рослинність наростає поступово. На посту Сарни спостерігається збільшення глибини та швидкості води з часом, тому водна рослинність не формується і мутність води тут виявляється дещо підвищеною порівняно з іншими постами.

Аналіз впливу на середньорічну та максимальну мутність води фізико-географічних факторів показав, що ці залежності неоднозначні і часто розпадаються для окремих факторів на групи за роками з переважанням впливу будь-якого з факторів. Спостерігається чітке розшарування даних за роками для залежності максимальної мутності від запасів продуктивної вологи в шарі 0-20 см ґрунту. видно, що це розшарування по роках показує в одних випадках більшу залежність максимальної мутності води від середньорічної температури повітря, в інших випадках - атмосферних опадів за рік. На рис.1 видно, що максимальна мутність у всьому діапазоні вимірювань показує взаємозв'язок з максимальною температурою поверхні ґрунту, чим більша максимальна температура поверхні ґрунту, тим нижча максимальна мутність води на посту річка Случ – м. Сарни.

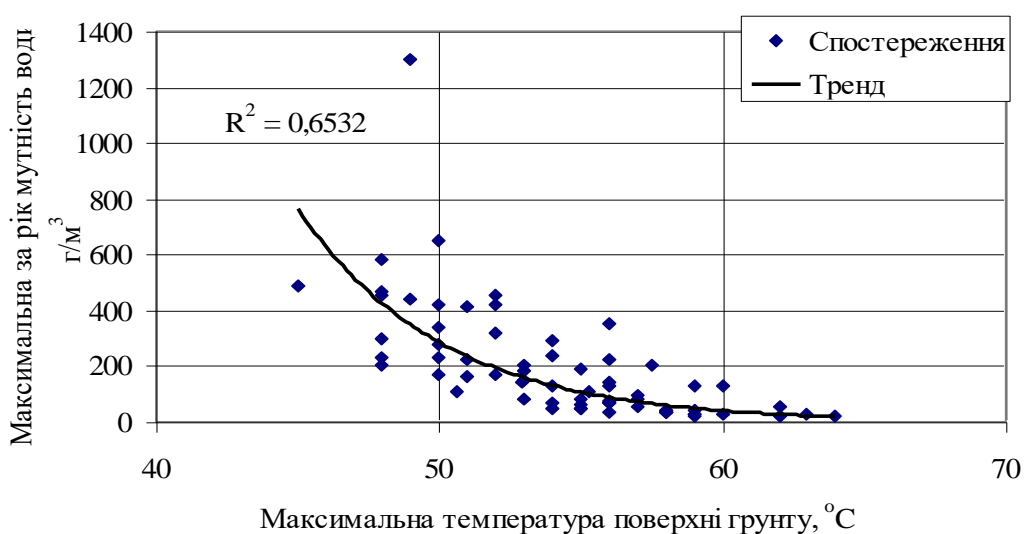

Рис.1. Залежність максимальної за рік каламутності води в річці Случ - Сарни від максимальної температури поверхні ґрунту (за метеостанцією Сарни)

Зі зростанням температури води мутність теж зменшується, що швидше за все пов'язано з тим, що ситуації при яких виникає підвищення мутності води в річках спостерігаються або в період сніготанення (весняний період з низькими температурами повітря та води) або в період випадання опадів (самі опади мають температуру наближену до нуля градусів), що сприяє охолодженню поверхні ґрунту та води в руслі річки.

Висновки. Проведені дослідження показали, що мутність води в часі в річці Случ падає, за довжиною річки і максимальні та середні значення мутності води коливаються, проте спостерігається тенденція до її зростання до гирла річки.

Серед причин зменшення мутності можна назвати: 1) агролісомеліоративні заходи на водозборі річки, гідротехнічне будівництво; 2) заростання русел; 3) зміна клімату, що сприяє зростанню температури поверхні ґрунту та заростанню русел.

У природно-кліматичних умовах, що склалися, радикальні заходи щодо регулювання ерозійно-аккумулятивних процесів у річці (розчищення русел) не можуть бути ефективними ні з екологічної ні з фінансової точки зору. Тут доцільно проводити контроль джерел надходження наносів у річки з водозборів та стежити за зміною водності самої річки. Раніше [3, 12] нами йшлося про доцільність застосування на водозборах протиерозійної організації території землекористування, що включає агролісо- меліоративні заходи, що дозволить регулювати відтік вологи з водозборів, знизити прогрів поверхні землі, забезпечити протипаводковий захист і сприятливо позначиться на виробництві сільськогосподарської продукції.

Література

1. Алексеевский Н.И. Формирование и движение речных наносов.- М.:МГУ, 1998, 202 с.

2. Барышников Н.Б., Самусева Е.А. Антропогенное воздействие на саморегулирующуюся систему бассейн - речной поток - русло. - СПб: Изд. РГГМУ, 1999. - 220 с.
3. Будник С.В. Антропогенное влияние на мутность рек Западный Буг и Припять. // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Естественные науки. 2018. Т. 42, №4. С. 532–539. doi: 10.18413/2075-4671-2018-42-4-532-539.
4. Голосов В.Н. Эрозионно-аккумулятивные процессы в речных бассейнах освоенных долин.-М.:ГЕОС, 2006, 296 с.
5. Векшина Т.В. 2010. Гидравлические сопротивления русел рек, зарастающих растительностью.// Ученые записки Российского государственного гидрометеорологического университета. Вып. 15. с.19-26.
6. Зузук Ф. В., Кутовий С. С., Соловей В. В. Залежність твердого стоку річок правобережної частини басейну Прип'яті від гідравлічних та гідрографічних характеристик річок та їх водозборів.// *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* № 8, 2011, с.11-16.
7. Маккавеев Н.И., Чалов Р.С. Русловые процессы.-М.:Изд-во МГУ, 1986, 264 с.
8. Папченков В. Г., Папченкова Г. А.Динамика и зарастание водохранилищ Волги.// *Водные ресурсы, 2020, том 47, № 4, с. 402–410*
10.31857/S0321059620040112
9. Тананаев Н.И. Эффект гистерезиса в сезонной изменчивости соотношения расхода и мутности воды рек криолитозоны Сибири и Дальнего Востока. // *Водные ресурсы, 2012, Т.39, №6, С.598-607.*
10. Чалов Р.С. Русловедение: теория, география, практика. Т.1.: Русловые процессы: факторы, механизмы, формы проявления и условия формирования речных русел. – М.: Издат. ЛКИ, 2008, 608 с.
11. Asselman N.T.V. (1999) Suspended sediment dynamics in a large basin: the river Rhine. // *Hydrological Proc., V.13, P.1437-1450.*

12. Budnik S.V. Spatio-temporal Changes in the Regime of Rivers in the Pripyat River Catchment and Climate Change.// Journal of Atmospheric Science Research, 2022. Volume 05, Issue 02, April. 1-9, DOI: <https://doi.org/10.30564/jasr.v5i2.4396>.

13. Florsheim J.L., Pellerin B.A., Oh N.H., Ohara N., Bachand P.A.M., Bachand S.M., Bergamaschi B.A., Hernes P.J., Kavvas M.L. 2011 From deposition to erosion: Spatial and temporal variability of sediment sources, storage, and transport in a small agricultural watershed. Geomorphology, 132: 272–286.

14. Thomas R. Kitsos et al. An Ocean Blueprint for the 21st Century.// Final Report. Washington, DC, 2004.// <http://www.oceancommission.gov>. 676 p.

15. Walling D., Spreafico M., Hu Chunhong et al. Sediment Issues & Sediment Management in Large River Basins Interim Case Study Synthesis Report //International Sediment Initiative. Technical Documents in Hydrology.UNESCO Office in Beijing & IRTCES 2011. 88 p.

УДК 911.2:577.4:50(075.8)

*Валерій Миколайович Петлін,
д. геогр. н., професор, професор
кафедри фізичної географії Волинський національний
університет імені Лесі Українки, м. Луцьк*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРИРОДНИЧОЇ ГЕОГРАФІЇ ЯК ОСНОВА ВИОКРЕМЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ

Різноманіття й глибина сучасних теоретичних напрацювань у царині природничої географії спроможні стати загальними засадами для наближених наукових природничих напрямів зокрема туристично-географічних. Це стосується не лише традиційного дослідження ландшафтної диференційованості території й на цій основі інтерпретації різноманітних показників, а й визначення функціонально-організаційних залежностей у

виділених територіальних системах, що надає змоги більш глибоко визначати наявні, насамперед природні, властивості експлуатованих систем. Значною мірою це стосується ресурсної складової територіальних систем, яка широко використовується зокрема у реалізації туристично-географічної їх експлуатації.

Такі ресурси передусім мають екологічний характер. Їх складають сукупність середоутворювальних компонентів, що забезпечують типову для певної території екологічну рівновагу в ландшафтній сфері [5, с. 375]. Ці компоненти утворюють середовище й забезпечують екологічну рівновагу певним територіальним системам [4, с. 394]. Американський еколог Кеннет Ватт вважає, що екологічні ресурси – це все те, що забезпечує організму й суспільству можливість підтримувати швидкість перетворення енергії на оптимальному рівні. Існує п'ять мінливих ресурсів: простір, час, речовина, енергія та різноманіття. Загалом екологічні ресурси притаманні територіальним утворенням є часткою їх інтегральних ресурсів системного утворення, яке експлуатується різними господарськими галузями і підтримує життя на Землі. Часто зауважують, що сьогодні все довкілля перетворилось на єдиний інтегральний ресурс, який інтенсивно використовується людиною [6, с. 493].

Оскільки суспільство в наш час перетворилось на інформаційний чинник щодо впливу на середовище, то актуальними стають й інформаційні ресурси. Їх сприймають як інформацію і знання, у вигляді духовного робочого чинника нового типу, який взаємодіє з матеріальними чинниками й забезпечує динаміку соціальних систем. Такі ресурси викликають приріст вільної енергії в мультисистемах природокористування за рахунок зменшення їх ентропії. Особливості інформаційних ресурсів полягають у 1) на відміну від матеріальних ресурсів, з розвитком суспільства і зростанням використання знань вони зростають, а не зменшуються; 2) вони самі по собі мають потенційне значення, але у взаємодії з іншими ресурсами (технічні засоби, технології, енергія, речовина тощо) виявляються як рушійна сила; 3) ефективність їх використання визначається вторинним виробництвом знань:

одержанням нових знань менш витратним шляхом інформаційної взаємодії, а не прямою їх генерацією; 4) у інформаційному суспільстві вони стають безпосередньою продуктивною силою, з чим пов'язане збільшення ефективності суспільної праці на декілька порядків [1, с. 17].

Та оскільки найчастіше під час туристичного експлуатування територіальних систем використовують саме ресурси, які надала їм природа, то вони належать саме природним ресурсам. Тобто це тіла й сили природи, які на цьому рівні розвитку виробничих сил і вивченості можуть бути використані задля задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності [3, с. 169]. До таких ресурсів належать: стійкість територіальних систем, безпечність туристичного експлуатування, наявність в них рекреаційно-туристичних цінних об'єктів, загальна споглядальна цінність тощо. Реальне врахування природних ресурсів будь-яких територій з рекреаційно-туристичною метою доцільно реалізовувати на основі її просторового диференціювання на закономірні територіальні утворення (ландшафтні системи). Отже, в цьому ракурсі природні ресурси можна сприймати як природні туристично-рекреаційні тобто фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і послуговують або можуть слугувати для організації відпочинку, туризму, лікування й оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі чинники багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій тощо [8, с. 114].

Окремим блоком доцільно розглядати рекреаційно-туристичні історико-культурні ресурси. До них належать рекреаційно привабливі пам'ятки історії, архітектури, археології, місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні

особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї тощо. Всі ці рекреаційні ресурси приваблюють людей, спроможні задовольнити їхні духовні потреби і втамувати жагу до пізнання, забезпечити зміну довкілля для психоемоційного відновлення особистості [2, с. 202]. Щодо саме природничої географії, то тут існує вимога розглядати такі ресурси як складові певних територіальних систем тобто з їх середовищем. Пропонується оперувати поняттям «ресурсний простір» як певної частини двомірного географічного простору, який використовує система для одержання необхідної кількості речовини й енергії.

Загалом туристично-географічні ресурси належать до збалансованого ресурсокористування як процесу контрольованого безперервного використання природних ресурсів, за якого економічний ефект туристично-географічної експлуатації територіальних систем досягається за збереження і відновлення екологічного балансу та екологічного потенціалу в природних і антропогенно-модифікованих геосистемах, та зменшується ймовірність виникнення і розвитку екологічних ризиків [7, с. 135].

Література:

1. Кущерець В. І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект): Дис. ... д-ра філос. Наук. Київ, 2003. 24 с.
2. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ. Знання, 2008. 343 с.
3. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов. Москва, Мысль, 1972. 285 с.
4. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. Київ: Т-во Знання, КОО, 2002. 550 с.
5. Некос В. Ю., Некос А. Н., Сафранов Т. А. Загальна екологія та неоекологія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 596 с.

6. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник /За ред. Л. Г. Мельника, М. К. Шапочки. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 759 с.

7. Приходько М. М. Екологічна безпека природних і антропогенно модифікованих геосистем: монографія / М.М. Приходько. Київ: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. 201 с.

8. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

УДК 528.94

*Роман Юрійович Шевченко, канд. географ. наук,
доцент кафедри заповідної справи та рекреаційної діяльності
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління, м. Київ*

**КОНЦЕПЦІЯ СТВОРЕННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ
ІНФРАСТРУКТУРОЮ ГЕОПРОСТОРОВИХ ДАНИХ
КАРТОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ ІНТЕРНЕТУ ПРИРОДНО-
ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ (НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕОПОРТАЛУ
ПЗФ УКРАЇНИ)**

Хмарний картографічний ресурс інтернету природо-заповідного фонду (Національний геопортал ПЗФ України) – це інноваційна і комунікаційна інформаційна платформа для формування бази геодезичних даних, просторової інформації і геосервісів природоохоронного змісту для потреб туризму та рекреації. Створений Національний геопортал ПЗФ України, відповідальним адміністратором якого є Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління об'єднує різні канали комунікацій, надаючи розгорнений картографо-геодезичний контекст і загальне представлення всієї природоохоронної інформації України еколого-туристичного змісту.

Мета функціонування Національного геопорталу ПЗФ України – створення інструменту сучасної інформаційно-технічної інфраструктури з візуалізацією і розподіленою обробкою даних про туристичні та рекреаційні об'єкти природозаповідання для розвитку науково-дослідницької, проектно-пізнавальної діяльності і вирішення складних інформаційно-аналітичних завдань на базі геоінформаційних технологій.

Основне практичне призначення Національного геопорталу ПЗФ України – організація і підтримка розподілених природоохоронних геопросторових даних за допомогою будь-якого Web-браузера/Gadget-застосунку, тобто надання інтегруючого інтерфейсу для доступу до різнорідних масивів національної туристичної еколого-природозахисної та природознавчої геоінформації в організації туристсько-екскурсійної діяльності на території нацпарків України.

Концепція створеного Національного геопорталу ПЗФ України з адміністрування та управління інфраструктурою геопросторових еколого-туристичних даних картографічного ресурсу інтернету природно-заповідного фонду України (www.gis.dea.edu.ua) ґрунтується на науково обґрунтованих правових та нормативних юридичних засадах його функціонування.

Засади створення та робота спеціалізованого проблемно-орієнтованого картографічного хмарного ресурсу інтернету (Національного геопорталу ПЗФ України) відповідають наступним законодавчо-правовим документам, підзаконним розпорядчим актам, нормативно-технічним та сертифікаційно-стандартизованим регламентам, а саме, Законам України [1, с. 13-17]: «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 23.12.1998 р. № 353-XIV; «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» від 23.12.1998 р. № 353-XIV; «Про географічні назви» від 31.05.2005 р. № 2604-IV; «Про охорону навколишнього природного середовища» зі змінами від 13.04.2020 р. № 554-IX; «Про природно-заповідний фонд України» зі змінами від 13.04.2020 р. № 554-IX. Постановам Кабінету Міністрів України: «Порядок

функціонування національної інфраструктури геопросторових даних» від 26.05.2021 р. № 532; «Про затвердження Порядку загальнодержавного топографічного і тематичного картографування» від 4.09.2013 р. № 661. Наказом Держгеокадастру: «Класифікатор інформації, яка відображається на топографічних картах масштабів 1:10 000, 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, 1:500 000, 1:1000 000» (Затверджений начальником Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України № 297-А від 25.03.1998 р. і погоджений з начальником Центрального топографічного управління Генерального штабу Збройних сил України під час воєнного стану № 423-19 від 10.04.1998 р.); «Про введення в дію Переліку відомостей, які містять службову інформацію» від 29.07.2015 р. № 212; «Про затвердження національного стандарту ДСТУ 8774:2018 «Географічна інформація. Правила моделювання геопросторових даних» від 11.08.2018 р. № 158; Положенню «Про порядок організації контролю при виготовленні цифрових карт (Затверджено начальником Укргеодезкартографії від 14.02.1997 р.)». Відповідає ДСТУ ISO 19131:2019 «Географічна інформація. Специфікація геоінформаційного продукту» (ISO 19131:2007; Amd 1:2011, IDT).

Розглянемо картографо-геодезичну та геоінформаційну технологію та засади створення та функціонування туристичного контенту Національного геопорталу ПЗФ України. Національний геопортал ПЗФ України має трирівневу архітектуру, а саме:

- *Кластер А: «Сервер бази туристичних та рекреаційно-екскурсійних даних».* Функціонал призначення – зберігання геопросторових даних геодезичних координат винесених в натуру контурних складових туристичних об'єктів на території об'єктів ПЗФ України. Картографічна візуалізація геопросторових даних туристичних об'єктів літописів природи та іншої рекреаційної інформації, яка має контурну та зональну координатну GPS-прив'язку до світової планової та висотної системи.

- *Кластер Б: «Краудсорсингові картографічні програмні сервіси».* Надає технічні можливості функціонування відкритого доступу для створення і редагування геопросторової бази даних туристичних еколого-природоохоронних реєстрів, обробки матеріалів передекскурсійного рекогносцирування та екологічного моніторингу впливу на довкілля туристичного маршруту; складання тематичного шару електронних еколого-туристичних карт.

При укладанні серії еколого-туристичних та екскурсійно-рекреаційних картографічних моделей пропонується застосовувати підкладки цифрової основи з наступних картографічних сервісів інтернету (геопорталів) [3, с. 21-27]:

- *Google Earth* (функціональні можливості дозволяють наносити контури туристичних маршрутів та рекреаційних зон, проводити геотегінгову та геокешінгову локалізацію об'єктів туризму та рекреації на території ПЗФ, представлення та зберігання координованих туристичних баз даних у різних цифрових картографічних форматах, адаптованих до всіх ГІС-пакетів для подальшого використання).
- *Google Map* надає можливості формування відкритої (для потреб і запити всіх туристів та рекреантів) та закритої корпоративної бази даних (проектних груп розробки еколого-туристичних маршрутів) при укладанні геопорталів об'єктів ПЗФ України.
- *OpenStreetMap* акумулює функції оперативне (польового, полігонного) редагування поточної туристичної інформації, отриманих за допомогою Gadget-застосунків: *Geodezist, GPSStatusPro, Compass*.
- *WikiMapia* – картографічний довідник (атлас) системи бази знань «Науки про Землю» із функціями відкритої коректури туристичної інформації (зараз, під час війни, доступ тимчасово закритий).
- *Mapillary (Panoramio)* формується розробниками туристичного маршруту картографічний фото каталог ексклюзивних туристичних природних об'єктів (флори та фауни) на території ПЗФ України.

Кластер В: «Картографічно-геоінформаційне забезпечення».

Технологічно картографічні сервіси Національного геопорталу ПЗФ України функціонують і розташовані (розквартировані) у приміщенні Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у м. Києві.

Виходячи із концептуальних положень проєктної документації про створення Національного геопорталу ПЗФ України, основним нормативним документом, що регламентує його функціонування при реалізації завдань з організації туристсько-рекреаційної діяльності на території ПЗФ України, визначені наступні: наукове обґрунтування освітньо-просвітницької, туристсько-рекреаційної діяльності, координації захисту ексклюзивних еколого-туристичних об'єктів та музейних установ природно-заповідного фонду, що підпорядковано Департаменту природно-заповідного фонду та біорізноманіття Мінзахистдовкілля; релаксаційно-оздоровча діяльність, картографічне забезпечення ведення державного кадастру природно-заповідних територій, червоно- та зеленокнижного рослинного і тваринного світу, картографування національної екомережі та проєктів ландшафтного планування нових туристичних ексклюзивів, реалізація національної програми збереження біологічного різноманіття, біо- та екобезпеки та спеціального використання природних ресурсів України для потреб туризму та рекреації (економіки та екології вражень).

Сучасне функціонування Національного геопорталу ПЗФ України у зв'язку із надзвичайною ситуацією воєнного характеру відбувається в оффлайн (закритому, корпоративному) режимі. За минулий рік проведеться перманентне наповнення картографо-геодезичної інформації еколого-туристичного змісту. В польових, а потім у камеральних (кабінетних) умовах реалізується оперативне коригування й оновлення геопросторових даних. Це створило умови і дозволяє картографічно візуалізувати засобами ГІС-технологій геопросторові дані туристичних управлінь заповідників, нацпарків, РЛП (регіональних

ландшафтних парків) Мінзахистдовкілля. Забезпечується безперервний доступ до картографічних туристичних шарів геопорталу із відповідними графо-аналітичними та фотографічними (геотегінговими) даними. Присутня безперервність хостингу геоданих у періоди блекауту. Тематичні туристичні бази даних геопорталу вже інтегровані до Публічної кадастрової карти України Держгеокадастру України. Виконане картографічне геоінформаційне обґрунтування створення масштабних цифрових атласних проєктів територіальної організації туристичної діяльності на територіях НПП (національних природних парків) за вищезазначеними кластерами у серверах.

Сервер туристичних баз даних Національного геопорталу ПЗФ України містить базу геопросторових даних із визначеними реєстрами та сигнатурами, що притаманні будь-якій тематичній карті: межі адміністративно-територіального устрою та зареєстрованих в державному кадастрі земельних ділянок, контурів та функціональних зон об'єктів ПЗФ, географічні дані електронного каталогу туристичних об'єктів в базах геопросторової еколого-природоохоронної інформації для потреб туризму. Працює реєстр географічної, екологічної, туристсько-рекреаційної, еколого-топографічної та біологічної інформації [2, с. 410-412].

Робота Національного геопорталу ПЗФ України стикається із наступними перепонами. Це функціонування складових управління та адміністрування. Геоінформаційна платформа включає та забезпечує необхідний картографічний та географічний набір модулів технічних складових функціонування геопорталу. Відповідно до штатного розпису структурного підрозділу Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління – це Центр адміністрування інфраструктури геопросторових даних ПЗФ України.

Функціонал управління включає: *модуль картографічних служб*. Надаються функції та можливості визначати вид інтерфейсу геопорталу в залежності від тематичної візуалізації даних. Це може бути інстальований Gadget-застосунок на окремий об'єкт ПЗФ із туристичними об'єктами (рис. 1).

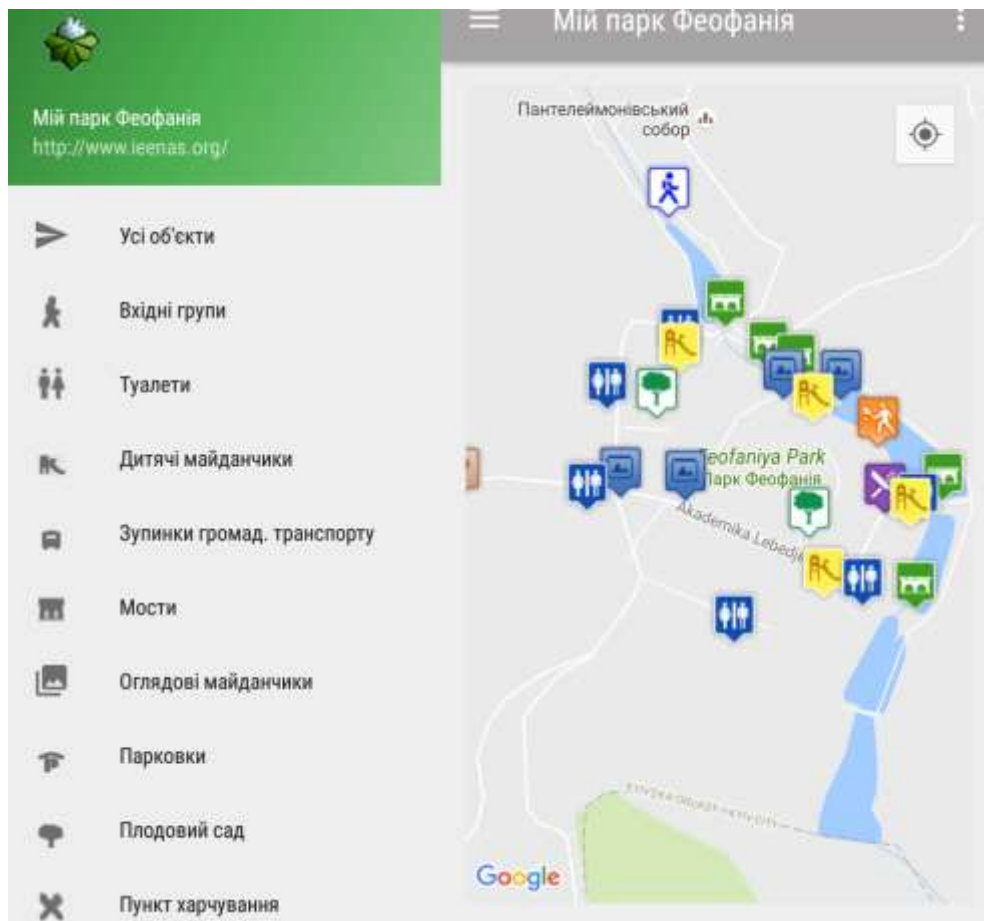

Рис. 1. Автономний тематичний модуль Національного геопорталу ПЗФ України – Gadget-застосунок, цифрова карта об'єктів туризму та рекреації «Мій парк Феопанія», м. Київ (використано маркери із Map Icons Collection, www.mapicons.mapsmarker.com)

Модуль обробки даних складається із функції авторизації та персоналізації, службу геоінформаційної безпеки доступу до геопросторової інформації, функція редакції та інтернет-публікації. Модуль контролю якості та застарівання геоінформації формує картографічні каталоги за хронологією та систематизацією змісту геоданих (функціонал картогеоменеджменту).

Необхідною складовою функціональності Національного геопорталу ПЗФ України є набір базових геопросторових даних спеціалізованого тематичного картографічного ресурсу для потреб туризму та рекреації.

Виконуючи «Порядок функціонування НІГД (національної інфраструктури геопросторових даних)» визначено перелік об'єктів екологічного туризму та рекреації, які оприлюднені у Національному геопорталі ПЗФ України, який вже є складової Публічної кадастрової карти

України. Це *опис адрес* місцезнаходження туристичних об'єктів, населений пункт, особливості вулично-дорожньої (транспортно-логістичної) мережі; можливі види трансферного забезпечення туристів; *гідрографічна візуалізація*: водні об'єкти та гідротехнічні споруди; *рельєф*: цифрові моделі рельєфу, що включають позначки висот земної поверхні, батиметричну поверхню, тальвеги та вододіли; *кадастрово-землевпорядні характеристики та особливості* – земельні угіддя, рослинний покрив, ліси, землі під забудовою (громадською забудовою – готельно-ресторанні господарства), землі транспорту, технічної інфраструктури, землі, що використовуються для відпочинку та оздоровлення; землі під об'єктами та спорудами спеціального призначення сфери обслуговування.

Технічна складова візуалізації даних геопорталу: модуль *картографічної підкладки ГІС-моделей (дійсні цифрові ортофотоплани)*. Надають можливість високоточного картографування туристичної інфраструктури: будівель та споруд (туристсько-інформаційних центрів), територіальних меж об'єктів ПЗФ, розташування органів адміністративної та державної влади, заклади, підприємства, установ та організацій, відповідальних за об'єкти інженерної інфраструктури забезпечення сфери послуг: водовідведення та каналізація, управління та моніторинг за відходами, енергопостачання, заклади охорони здоров'я та соціального обслуговування. На картах необхідно позначати виробничі, промислові та логістичні об'єкти, споруди сільського господарства та аквакультури, територіальні зони регулювання, обмеження у використанні земель для потреб туризму та рекреації; частини території ПЗФ, щодо яких здійснюється особливе регулювання та обов'язкове звітування на міжнародному, загальноєвропейському, національному, регіональному та місцевому (локального) рівні (Смарагдова мережа); охоронні зони санітарної охорони, особливого використання заповідних земель, водоохоронні прибережні захисні смуги, пляжні смуги відведення, території особливого режиму непромислової (не господарської) забудови, ареали потенційного

забруднення, території потенційних надзвичайних екологічних ситуацій. На рис. 2 представлена цифрова карта геопорталу, що включають вище визначені компоненти. У зв'язку із бойовими діями, включаються тематичні модулі демонстрації буферних зон природного та техногенного ризику (при розташуванні об'єкту ПЗФ України у великому населеному пункті), рис. 3.

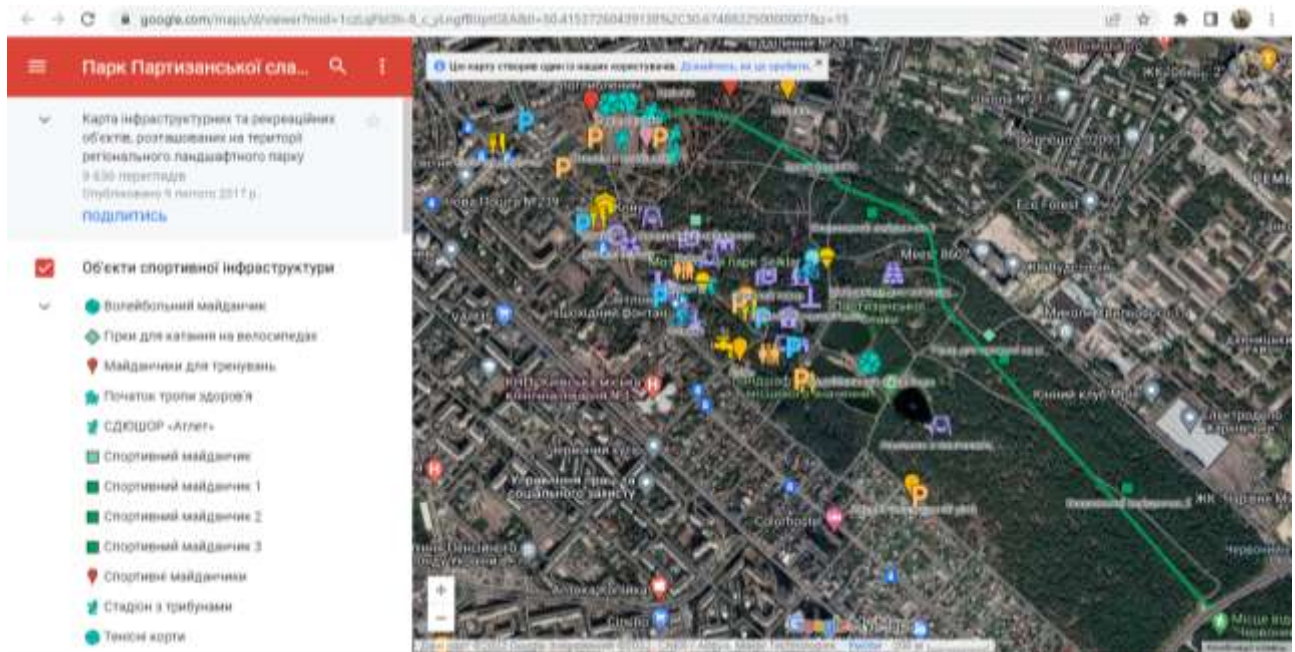

Рис. 2. Тематичний шар Національного геопорталу ПЗФ України – цифрова карта інфраструктурних та туристсько-рекреаційних об'єктів, розташованих на території регіонального ландшафтного парку «Парк партизанської слави», м. Київ

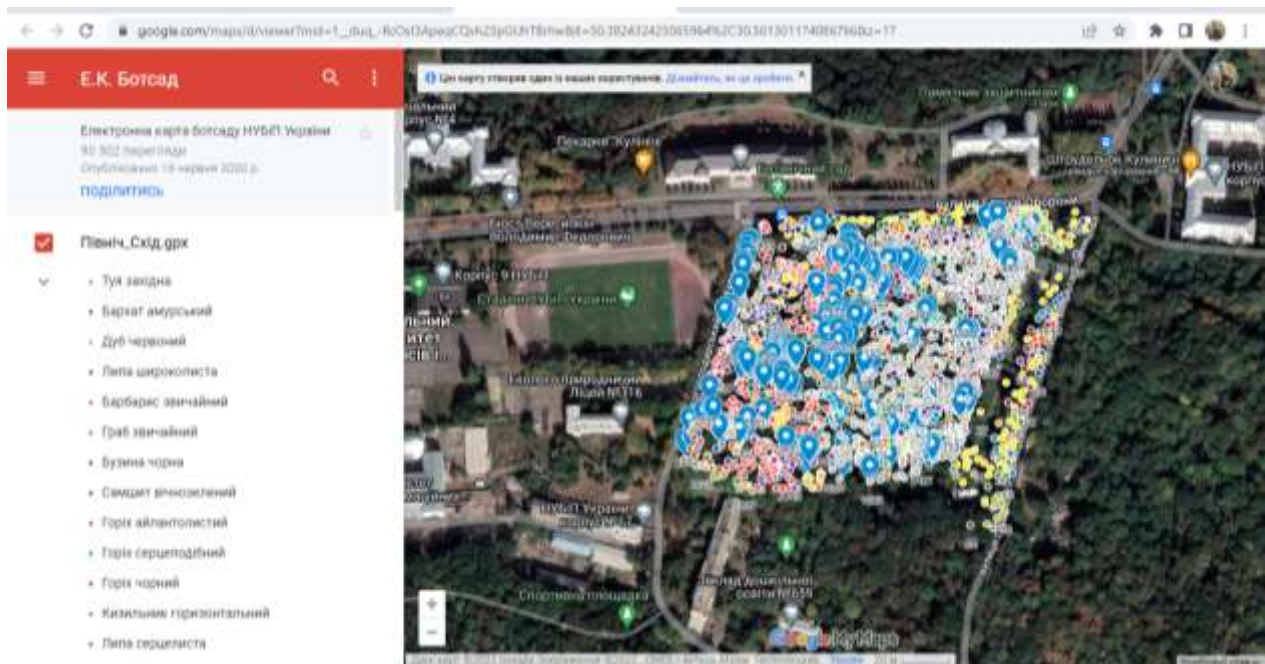

Рис. 3. Тематичний шар Національного геопорталу ПЗФ України – електронна карта ботанічного саду Національного університету біоресурсів та природокористування, м. Київ

Позначення зон природного ризику демонструються на цифрових топографічних планів масштабів 1 : 500, 1 : 1 000, 1 : 2 000, 1 : 5 000.

Національний геопортал ПЗФ України повноцінно запрацював на базі Публічної кадастрової карти України у січні 2022 р. На час воєнного стану допуск є закритим. Тому функціонують окремі автономні електронні карти для потреб туризму та рекреації. Геопортал ПЗФ є першим реалізованим проєктом застосування геоінформаційних технологій природоохоронної справи в туризмі.

Література

1. Методичні рекомендації щодо оприлюднення геопросторових даних та метаданих на національному геопорталі органами місцевого самоврядування. Київ. Держгеокадастр. 2021.
2. Rajabifard A., Binns A., Masser I., Williamson I.P. The role of sub-national government and the private sector in future Spatial Data Infrastructures. *International Journal of Geographical Information Science*. 2006. 20 (7).
3. Шевченко Р.Ю. Геоінформаційні системи в екології. Е-підруч. Київ. 2022.

УДК 332.2:528.2/.5

*Ніна Станіславівна Новотарська,
здобувач вищої освіти,
Олена Володимирівна Лазарєва, д.е.н., професор,
професор кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв*

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕОДЕЗІЇ ЯК НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ

Одна з найдавніших наук про Землю – геодезія. В своїй праці Калинич І.В., Гриник Г.Г., Ничвид М.Р. [3, с. 9] зазначили, що слово геодезія складається з двох грецьких слів «geo» – Земля, «désir» – розподіляти. Геодезія виникла в результаті практичної діяльності людей та їх потреби встановлення меж земельних ділянок, осушування земель та будівництва зрошувальних каналів та картографування територій. Ця наука про вивчення методів визначення форми і розмірів Землі, зображення її на картах та планах, рішення різноманітних екологічних, економічних, господарських та наукових проблем, а також створення систем координатів.

В сучасному розумінні геодезія це наука, що вивчає форму Землі і проблеми створення геодезичної мережі опорних точок на її поверхні, які слугують основою для топографічних зйомок і в різних військових, інженерних та інших роботах, що вимагають точних вимірювань і розрахунків на місцевості.

У роботах Калинича І.В., Гриника Г.Г., Ничвида М.Р. [3, с. 12] та Тельнова В. Г. [4, с. 16], а також Горлачука В. В., Семенчук І. М., Анисенко О. В., Мацька П. В. [2] широко розкрито та пропрацьовано питання історичного розвитку геодезії, як одної з найдавніших наук по Землю.

Геодезія має давнє походження. Вона виникла у зв'язку з необхідністю проведення певних вимірювань на місцевості і дослідження земної поверхні для

господарських потреб, таких як сільське господарство, будівництво, зйомки та картографування територій.

У 3 – 1 тисячолітті до н. е. в Єгипті та Вавилоні були створені шумерами перші зображення Землі схожі на карти. Шумери, народ, що населяв країну Шумер у 4 – 3 тисячолітті до н. е., були освіченими математиками, астрономами і землемірами, про це свідчить карта, яка була видавлена на глиняній табличці 25 століття до н. е. Вона була виявлена при розкопках за 300 км на північ від Вавилону.

Приблизно 5 – 4 тисячоліття до н. е. відбувається поява приватної власності, поділ земель та угідь на ділянки. При царі Саргоні в Месопотамії у 3 тисячолітті до н. е. фактично з'являється державний земельний кадастр. Показником цього було введення єдиної системи заходів у цій державі.

Поява держави та першого державного кадастру призвело до введення державних одиниць виміру, прийнятих нормативів вимірювання і оцінки метрики. Також почали винаходити перші геодезичні інструменти, а саме, мірну мотузку, жердини, землемірного хреста, висків.

У 3 тисячолітті до н. е. вже формується системи зрощення, які вимагають геодезичного забезпечення, а у будівництві міст з'являється регулярне планування, яке також потребує геодезичного обґрунтування. Саме так, до початку 1 тисячоліття до н. е. повністю сформувалася модель геодезії.

Основоположник природознавства, Фалес Мілетський, ввів поняття «сторони світу» (північ, південь, захід, схід) та «горизонт», по яких стали орієнтувати географічні карти. Анаксимандру (близько 610 – 546 роках до н. е.), учню Фалеса, приписують створення першої такої карти. Він створив карту світу з використанням масштабу, а в центрі була розміщена Греція.

Центральне місце у розвитку геодезії посідають письмена на папірусі, складені близько 300 років до н. е. - «Начала» Евкліда.

В 4 – 3 столітті до н. е. в Китаї почали писати твори, повністю посвячені географії, а згодом в царстві Цінь невідомий географ створив перший опис території.

Близько 276 – 195 роках до н. е., уродженцем міста Сієна, Ератосфеном Кіренським було проведене перше вимірювання радіуса Землі.

Давньогрецький учений Гіпарх вводить нововведення у 2 століття до н. е., а саме, щоб побудувати точну карту необхідно визначити розташування головних опорних пунктів, встановити їх географічну довготу і широту.

Вже у 2 столітті до н. е. Клавдій Птолемей написав знамениту географічну карту, яка передає найбільш докладно і достовірно уявлення про відомі йому країни, про які він говорить у своїй роботі «Керівництво по географії».

Також у 2 столітті до н. е. люди починають використовувати глобус. Перший, створений приблизно у 150 році до н. е., відомий глобус Кратеса, являв собою кулю на якій зображені два океани, які оточують Землю, між ними розташувалися чотири континенти, один з яких був відомим грекам населеним суходолом.

Процес виділення геометрії з землемірства почався у 5 – 1 столітті до н. е. та завершився до часу Евкліда. Аристотель дав вперше чіткий методологічний поділ геометрії і геодезії. Саме він запропонував термін «геодезія».

В 1 столітті до н. е. Герон Александрійський написав працю «Про діоптр»- найпростіший кутовий діоптр, праобраз сучасного теодоліта. Прилад являє собою лінійку з двома отворами для огляду, яку можна повертати в горизонтальній площині і за допомогою якої можна вимірювати кути.

У 1068 році, за наказом сина чернігівського князя Святослава Ярославича, Гліба, було виміряно відстань між містами Керч і Тамань по льоду Керченської затоки. За царювання Івана IV служиві люди зобов'язані були проводити зйомку і опис тих місцевостей, куди вони направлялись, так

було зібрано описовий і картографічний матеріал для створення карт Московії та прилежних до неї територій.

Розвиток сучасних методів геодезичних робіт та геодезії загалом почався тільки в 17 столітті. Ще на початку століття була винайдена зорова труба, яка була дуже значима для геодезичних робіт. У той самий час було запропоновано термін «триангуляція», що згодом стало одним із основних методів визначення опорних пунктів для топографічних зйомок. Поява теодоліту і поєднання його з зоровою трубою, забезпеченою сіткою ниток, дуже підвищило точність кутових вимірів, які стали найважливішою частиною робіт в триангуляції. У середині 17 століття винайшли барометр, який використовують для визначення висоти точок відносно земної поверхні.

У 1785 році Андріє-Марі Лежандр, французький вчений, ввів поняття про потенційну функції, це поклало початок розвитку теорії потенціалу, що мало велике значення для геодезії, особливо в питаннях вивчення фігури Землі.

На початку 19 століття з'явилася теорія помилок і принцип найменших квадратів. В зазначений час потреби геодезії підштовхнули до розвитку теорій поверхонь.

У 1828 році Гаусс запропонував прийняти за математичну поверхню Землі середній рівень моря. А в 1873 році німецький фізик І. Лістінг ввів поняття «геоїд» для позначення фігури Землі.

З кінця 19 століття методи геодезії та геодезичних робіт стали використовувати для вирішення різних геодезичних та інженерних задач, також для вивчення рухів земної кори і з'ясування її будови. Аерознімання почали використовувати у роки Першої світової війни для топографічних зйомок.

У 1925 році були проведені перші експериментальні роботи аерофотознімання і створення фотопланів в масштабах 1:2000 – 1:25000. Очолив ці роботи М. Д. Бонч-Бруєвич.

Професор Ф. М. Красовський у 1928 році науково обґрунтував методику створення опорних геодезичних мереж та визначив нові розміри еліпсоїда.

В 1946 році І. Вайсяля висловив ідею, а трохи пізніше розробив новий метод геодезичної зоряної триангуляції з використанням штучного джерела світла, який підійметься на аеробалоні.

Геодезичні роботи перейшли у нову стадію свого розвитку на початку 20 століття з винаходом комп'ютера і запуском штучних супутників Землі.

Сучасна геодезія тісно пов'язана з іншими науками, такими як математика, фізика, астрономія, електроніка, оптика та обчислювальна техніка. Сучасне геодезичне обладнання являє собою складний радіотехнічний та оптико-електронний комплекс.

За завданнями, що вирішуються, геодезія поділяється на ряд окремих дисциплін:

- вища геодезія (астрономічна геодезія, космічна геодезія, гравіметрія) для вивчення форми і розмірів Землі, методів високоточного вимірювання координат точок земної поверхні;

- інженерна геодезія – галузь геодезії, спрямована на виконання геодезичних досліджень під час зйомок, проектування та експлуатації будівель і споруд;

- маркшейдерія – галузь геодезії, спрямована на проведення геодезичних досліджень при проектуванні та розробці кар'єрів, шахт і будівництві тунелів;

- топографія – вивчення географії та геометрії місцевості з метою складання топографічних карт;

- гідрографія – галузь геодезії, спрямована на дослідження та опис у вигляді карт водних об'єктів;

- фотограмметрія – дисципліна, що вивчає вимірювання на аерофото та космічних знімках з метою складання планів та карт;

- картографія – дисципліна, що займається методами складання та видання карт [1].

Як можна побачити геодезія пройшла довгий час, щоб стати такою точною наукою про Землю, але її подальші перспективи є доволі вагомими і вона буде сьрімко розвиватися разом з іншими науками.

Література:

1. GeoGuide: про геодезію, картографію, геоінформатику та інше. GeoGuide.URL: <http://www.geoguide.com.ua/survey/survey.php?part=geod> (дата звернення: 12.02.2023).
2. Горлачук В.В., Семенчук І. М., Анисенко О. В., Мацко П. В. Геодезія: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015, 252 с.
3. Калинич І.В., Гриник Г.Г., Ничвид М.Р. Геодезія: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 248 с. ISBN 978-617-7825-16-5
4. Тельнов В. Г. Геодезія : навчальний посібник. Дніпро : НТУ, 2019. 317 с.

UDC 576.89.911.9:504.062.2

*Tetiana Basiuk, Ph.D. in geographical sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Geology and Hydrology
Margarita Yakovyshyna, senior teacher
department of tourism and hotel and restaurant business
Anastasia Guzyuk, student of the 3rd year specialty 106 «Geography»,
National University of Water And Environmental Engineering, Rivne*

**DEVELOPMENT OF GEO-TOURISM ON THE EQUIPMENT AS A
PREREQUISITE FOR THE CREATION OF GEOPARKS**

Today, in the modern world, new alternative types of tourism are gaining more and more popularity among travelers. One of these is geotourism («geological tourism»). This is a relatively new term that is positioned as a peculiar form of cognitive, ecological and local history types of tourism, for the implementation of

which the presence of attractive geomorphological territories is important.

Geotourism is closely related to geoheritage protection (geoprotection, geoconservation). The problem of studying and preserving the geological heritage is of great importance and is a priority task of the geological services of many developed countries of the world. This is also relevant for Ukraine. After all, the territory of our state has many diverse, and in some places unique objects, worthy of the attention of the whole world. One of the ways to solve this problem is to create geological parks (geoparks).

The development of geotourism in Ukraine has gained special relevance in recent years. A number of scientific works are devoted to the issue of classification and preservation of objects of the geological heritage of Ukraine. Problems of identification, certification and protection of valuable geological objects, as well as implementation of world experience in the field of their preservation are dealt with by A. Ishchenko, V. Hrytsenko, N. Gerasimenko, V. Manyuk and others.

The purpose of the work is to study the prospect of creating a geopark on the basis of the Basalt Pillars geological reserve, which will contribute to the development of geotourism in the Rivne region.

The object of the research is the geological reserve «Basalt Pillars», which is located in the Rivne region.

The geological environment is one of the most important components of the natural environment in which humans live. It is an integral element of the natural system, the practical value of which should be considered not only as a source of mineral raw materials, but also as a unique natural landscape created by many geological processes. The defining components of these landscapes are the outcrops of rocks and minerals of various ages and origins, which demonstrate fragments of geological history, processes of volcanic activity, patterns of formation of mineral deposits, features of the accumulation of rocks of various compositions, rare remains of fossil fauna and flora, etc. [1; 9; 13; 14; 18].

The problem of preserving rare objects of the geological environment, that is,

fragments of inanimate nature, arose a long time ago, but only in the last decade has humanity realized the need to unite the efforts of all countries of the world, aimed at protecting unique geological monuments of nature from destruction and destruction, and preserving for descendants of geological heritage [13].

Geotourism is closely related to geoheritage protection. Most of the geotourist attractions are under legal protection at the same time (in Ukraine, according to the legislation - as natural monuments, nature reserves or as part of nature reserves, national natural and regional landscape parks). Natural monuments are individual unique natural objects that have scientific, educational, historical, cultural and aesthetic significance.

A geological monument is a unique object (a complex of interconnected objects) of natural origin or a site that most fully and clearly characterizes the course of geological processes and their results for a given area; characterized by scientific value, available for direct inspection and study [3; 4; 7; 15].

Classifications of geological and geomorphological monuments in Ukraine were developed by H.E. Korotenko, A.S. Shchyrytsa, A.Ya. Kanevsky; V.P. Hrytsenko, A.A. Ishchenko, Yu.O. Rusko, V.I. Shevchenko; E.T. Palienko, A.V. Lapo, V.I. Davydov, N.G. Pashkevych, A.M. Karpunin, D.N. Kiselyov, A.V. Gusev and others, in Poland - S. Aleksandrovich.

In order to typify the surveyed geological monuments of nature (geosites), a classification is presented that synthesizes the classifications of the V.A.P. Wimbledon [17] and V. P. Hrytsenko [5] with some additions (figure).

The geotourism potential of a locality (region) is determined by the number and importance of geoheritage objects, their diversity and preservation, and accessibility for visiting. Territories with high geotourism potential, on the basis of which geotourist attractions (from the Latin *attrahere* - attractiveness), well-developed tourist infrastructure, organized informational, educational and promotional activities have been formed are called geotourist localities (regions). Geoparks are often organized on their basis, the main task of which is the

preservation of geoheritage, the development of geotourism and geoeducation [18].

The Rivne region has a powerful fund of natural monuments, which needs to be inventoried and preserved for future generations. The system of natural monuments cannot be created on the basis of administrative, economic and legal measures. Actions aimed at popularizing unique natural objects and using them for scientific-tourist and educational-tourist purposes may be more effective [1; 3; 4; 13].

Currently, the most popular direction in geotourism is travel to geoparks. According to the definition of UNESCO, a "geopark" is a territory in which one or more places of scientific importance are located, not only from a geological point of view, but also because of the mixture of archaeological, ecological and cultural values of this place [8].

A geopark is a nature conservation area of national importance, where particularly important, rare (or unique), aesthetically attractive geological and geomorphological objects of scientific, educational and recreational value are located [18]. These objects are part of the general concept of protection, education and sustainable (balanced) development, most of them have exceptional geological, mineralogical, paleontological and geographical value. In addition to objects representing geological heritage, geoparks also include archaeological, ecological, historical and cultural ones.

International experience shows that geoparks are created on the basis of existing natural conservation areas (reserves, landscape and national parks) and protected historical and cultural areas (cultural parks, historical centers), within which valuable objects of geoheritage are located [8]. The creation of such high-ranking geoprotection institutions requires detailed study, the development of a phased plan for their functioning, and the implementation of a number of organizational, educational, engineering and technical measures.

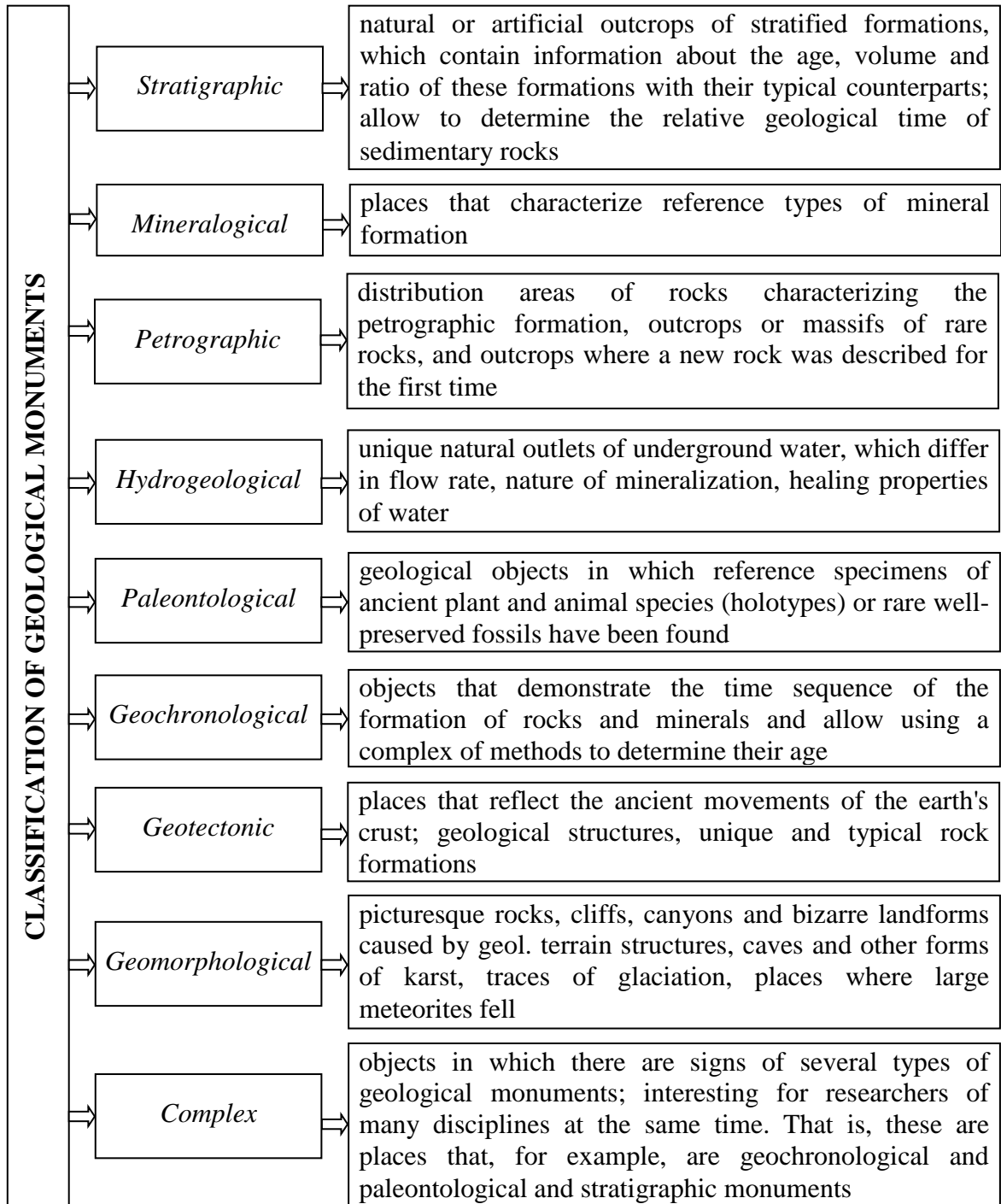

Figure. Classification of geological monuments

Ukraine has unique potential opportunities for geological parks, whose geological history is rich in events, and the modern geological environment stands out for its diversity. Many geological outcrops fit picturesquely into the surrounding landscapes, which have exceptional scientific and landscape-aesthetic value. There are good potential opportunities for the creation of geological parks both in the mountain systems of the Crimea and the Carpathians, and in the plain regions,

especially in the Volyn-Podilsky Upland, the Donetsk Ridge and the Ukrainian Crystalline Shield. However, due to the significant diversity of the geological environment of Ukraine, the selection of objects for the creation of the first geological park is not easy. As for the basalt pillars, since 1983 they have been protected as a geological natural monument of local importance on an area of 0.8 hectares. But such protection of a unique geological phenomenon cannot be considered satisfactory. On the contrary, it requires fundamental improvement. It would be expedient to create the first Ukrainian geological park in Rivne Oblast to protect the basalt pillars.

Basalt columns are igneous rocks broken by cracks into columnar structures characteristic of basalt. Basalt columns impress with their monumentality and geometric perfection. In the cross-section, basalt pillars have a shape from tetrahedrons to heptahedrons, which makes this material convenient for paving streets and paths.

Basalt outcrops in the area of the villages of Berestovets and Zlazno on the banks of the Horyn river were first described in 1862 by the geologist A. Myshchetskyi and called anamesites. In 1873, O. Karpinskiy described the Berestovets basalts as typical anamesites with olivine and native iron and gave their detailed mineralogical characteristics indicating their pre-Cretaceous age. Paraffius (1886), Tutkovskyi (1898), Kamenskyi (1927), Tokarskyi, Mazurek, and Malkovskyi (1928) were also involved in the research of basalts in the region [11; 12].

The geological reserve "Basalt Pillars" was created in 1972 on the basis of the Ivano-Dolyn basalt deposit, which consists of five quarries. The reserve is located on the western slope of the Ukrainian Crystal Shield. The area is 0.8 ha. The monument is complex: stratigraphic, petrographic, mineralogical, paleovolcanic [11].

Volcanogenic-sedimentary, volcanic and sedimentary formations of the Vendian, Cretaceous and Quaternary systems take part in the geological structure of the deposit. Industrial extraction of basalt is carried out by an open method. Some quarries are flooded, and, combined with the calm surface of the water, the basalt

columns look particularly picturesque. The most picturesque quarry with basalt pillars is located in the Yanova Dolyna tract near the village of Bazaltovogo. This is the only clearly pronounced columnar deposit of the most common rock - basalts on the territory of Ukraine [2; 6; 10; 11].

Basalt pillars are a real open-air mineralogical museum, where about 50 minerals have been discovered. Among them are native iron and copper, minerals containing iron and copper - azurite, hematite, cuprite, limonite, malachite, magnetite, olivine, pyrite, chalcocite, sanidine, jarosite, semi-precious stones - agate, amethyst, opal, chalcedony, jasper. Agate, which is formed in the cavities between the basalt pillars and has a great variety of colors and lines in its "pictures" [2; 11; 16].

Native copper deserves special attention. It was first discovered for geological science by the famous Polish geologist Stanislaw Malkowski in a basalt quarry near the village of Great Midsk. However, the local population mined copper here long before our era. This is evidenced by the fossil remains of copper mines in the vicinity of this village from the Bronze Age and Kyivan Rus. And the very name of the village speaks volumes. Copper hammers and axes, body crosses and icons, bronze necklaces discovered during archaeological excavations in Volyn Polissia, according to archaeologists, came precisely from Mydsk [11].

In the basalts and tuffs of the Rivne region, native copper is found in the form of small inclusions, crusts, small veins, large dendrite-like secretions, plates, and scales. Polish geologists found copper nuggets weighing up to 892 g. In 1999, the largest copper nugget in Ukraine, weighing 735.2 g, was found in the Rafaliv basalt quarry [11].

Geological exploration established that in the area where the Volyn traps are spread, copper reserves amount to about 25 million tons. Thus, Volynskoe Polissia is a copper-bearing area, which in terms of copper reserves is not inferior to the world-famous deposit in the state of Michigan in the USA [2].

Sedimentary rocks lying above the basalt columns (Cenomanian chalk, marls,

Middle Turonian limestones) contain a very large number of remains of organisms from past geological epochs. Therefore, it can be assumed that above the open-air mineralogical museum there is also a paleontological museum. Fossil remains of foraminifera, sponges, coral polyps, and brachiopods prevail here. Sea urchin cores and needles, belemnite rostrums, ammonite cores, remains of ringworms, shark teeth and vertebrae are somewhat less common. Turonian gastropod finds are of particular interest. Marine flora is represented by fossil remains of algae. All these paleontological remains testify to the richness of the fauna and flora of the sea basin, which in the Mesozoic era occupied the territory of modern Polissia [11].

Unique geological phenomena are combined with a picturesque landscape, which attracted the admiration of prominent geologists V. I. Vernadskyi, P. A. Tutkovskyi, and S. Malkovskyi. In particular, P. A. Tutkovsky dreamed of the times when basalt pillars would become accessible to tourists and nature lovers, and S. Malkovsky was so impressed by the beauty and wealth of nature of the Kostopil County that he wrote about the need to create a national park here, similar to Yellowstone in Northern America and believed in the reality of the implementation of this idea [16].

Basalt pillars are in no way inferior to existing geological parks in Europe in terms of their scientific and landscape-aesthetic significance. The difference is only in the approach to this problem. After all, many environmental protection initiatives in our country run into a wall of misunderstanding on the part of the authorities. Since it is believed that the creation of new nature reserves will have a negative impact on economic activity [11; 18; 19].

However, unlike reserves and national natural parks, this is not the case with geoparks. After all, the basis of each geological park is quarries, where mineral extraction is no longer carried out, and which are no longer of great economic importance. Therefore, the first task when creating geoparks should be a careful attitude to old quarries. First of all, it is necessary to prevent their destruction and clogging. It is necessary to reconstruct the old copper mines near the village of

Velikiy Midsk, to ban deforestation, which has become a massive phenomenon in Polissia. Allocating and zoning the territory for a geopark, laying tourist trails, replenishing existing collections and creating new museum exhibits is not a difficult task.

From the conducted research, we can conclude that geological resources allow people all over the world to earn money not only from carbohydrates and precious stones, but also from geological exclusives. As the experience of many developed countries shows, thanks to geoparks, the aesthetic-cultural, touristic and economic-ecological importance of regions increases significantly. Ukraine has a unique geological and natural diversity, therefore it is obliged to have at least one national geological park as part of the nature reserve fund. In our opinion, it is appropriate to create a geological park in the area of basalt pillars in the Rivne region on the basis of the "Basalt Pillars" geological reserve, which will be of great importance for the protection and popularization of geoheritage and the sustainable development of nature conservation areas in the region.

References:

1. Bohutskyi A. B., Zinko Yu. V. Doslidzhennia ta vykorystannia heospadshchyny Zakhidnoi Ukrainy [Research and use of geoheritage of Western Ukraine]. Okhorona i menedzhment ob'ektiv nezhyvoi pryrody na zapovidnykh terytoriakh. Ternopil. 2008. S. 22–33.

2. Volnenko N. P., Shkirinets V. M., Kalko A. D. Geologicheskie ob'ekty Rovenskoy kak sostavlyayuschaya sozdaniya geoparkichv [Geological objects of Rivne as a component of the creation of geoparks.]. Psihologo-pedagogicheskie osnovyi gumanizatsii uchebno-vospitatelnogo protsessa v shkole i vuze: sbornik nauchnykh trudov. № 1 (17). Rovno, 2017. S. 11- 17.

3. Geologichni pam'yatki prirodi Ukrayini : problemi vivchennya, zberezhennta ta ratsionalnogo vikoristannya [Geological natural monuments of Ukraine: problems of study, preservation and rational use]. K., 1995. 60 s.

4. Geologichni pam'yatki Ukrayini [geological monuments of Ukraine]: u 3 t.

/ za red. V. Kalinina, D. GURSKOGO, I. Antakovoyi. K. : DIA, 2006. T.1. 320 s.

5. Hrytsenko V. P., Ishchenko A. A. ta inshi. Heolohichni pamiatky pryrody Ukrainy: problemy vyvchennia, zberezhennia ta ratsionalnoho vykorystannia [Geological natural monuments of Ukraine: problems of study, preservation and rational use]. Kyiv, 1995. 60 s.

6. Derzhavna sluzhba heolohii ta nadr Ukrainy [State Geology and Subsoil Service of Ukraine]. Rezhym dostupu URL : <https://www.geo.gov.ua/>

7. Zinko Yu., Shevchuk O Pryrodookhoronni heomorfolohichni obiekty u strukturi heoturyzmu Zakhidnoi Ukrainy [Environmental protection geomorphological objects in the structure of geotourism in Western Ukraine]. Visnyk Lviv. un-tu. Seriiia heohr. 2008. Vyp. 35. S. 94-103.

8. Zinko Yu. V. Kravchuk Ya. S., Shevchuk O. S. Naukovo-praktychni y osvritni aspekty heoturyzmu. Fizychna heohrafiia ta heomorfolohii [Scientific, practical and educational aspects of geotourism]. K. : VHL -"Obrii", 2009. S. 127-139.

9. Ivchenko A. Heolohichna spadshchyna Ukrainy: vyvchaiuchy svitovyi dosvid [Geological heritage of Ukraine: studying world experience]. Heohrafiia ta osnovy ekonomiky v shkoli. 1998, № 3, S. 7-8.

10. Kalko A. D. Konstruktyvno-heohrafichnyi analiz mineralno-syrovynnoi bezpeky Ukrainy : Monohrafiia [onstructive-geographical analysis of mineral and raw material security of Ukraine: Monograph]. Rivne: Volynski oberehy, 2011. 327s.

11. Kalko A. D., Basiuk T. O., Volnenko N. P. Konstruktyvno-heohrafichni perspektyvy heoparku na bazi heolohichnoho zakaznyka «Bazaltovi stovpy» [Structural and geographical prospects of the geopark on the basis of the geological reserve "Basalt Pillars"]. Heohrafiia ta turyzm. K. : Alfa, 2018. Vyp. 44. S.132–140.

12. Lysenko O. A., Merushyn I. Ye. Heolohichni pamiatky «Bazaltovi stovpy» Ivanovoi Dolyny [Geological monuments "Basalt pillars" of Ivanova Dolyna]. Zbirnyk naukovykh prats UkrDHRI. №3. 2013. 98s.

13. Maniuk V. V. Monitorynh heolohichnoi spadshchyny, yak odniiei z

vazhlyvykh skladovykh navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [Monitoring of geological heritage as one of the important components of the natural environment]. V nauk.-prakt. konf. «Monitorynh navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: naukovo-metodychne, normatyvne, tekhnichne, prohramne zabezpechennia» Krym, Koktebel. 2010. S. 74 – 76.

14. Melnychuk I. V. Paleolandshafty Ukrainy v antropoheni: monohrafiia [aleolandscapes of Ukraine in the Anthropocene: monograph]. K., 2004. 208 s.

15. Pamiatky pryrody. Slovnyk-dovidnyk z ekolohii: navch.-metod. Posib [Sights of nature. Dictionary-handbook on ecology: educational method. Guide] / uklad. O. H. Lanovenko, O. O. Ostapishyna. Kherson, 2013. S. 135.

16. Sem chudes Ukrainyi [Seven wonders of Ukraine] / avt.-sost. A.A.Galganova; nauch. red. V.A. Kononenko; M-vo kulturyi Ukrainyi, Gos. zakl. «Nats. parlam. b-ka Ukrainyi ». M., 2011. 108 s.

17. Uimblon V.A.P., Herasimenko N.P. ta inshi. Problema okhorony heolohichnoi spadshchyny Ukrainy [The problem of protecting the geological heritage of Ukraine]. Kyiv, DNTs, RYS NANU, 1999. 129 s.

18. Shevchuk O. Heoparky yak forma zberezhennia heospadshchyny, rozvytku heoturizmu ta heosvity [Geoparks as a form of preservation of geoheritage, development of geotourism and geoeducation]. Visn. Lviv. un-tu. Ser. heohr. 2010. Vyp.38. S. 357–370.

19. Shevchuk O. Metodychni zasady stvorennia natsionalnykh heoparkiv v Ukraini [Methodological principles of creation of national geoparks in Ukraine]. Nauk. visn. Cherniv. natsion. un-tu: zb. nauk. prats. Vyp. 587–588: Heohrafiia. Chernivtsi, 2011. S. 82–88.

УДК 528:71:332

*Андрій Сергійович Іващенко,
здобувач вищої освіти,
Олена Володимирівна Лазарева, д. е. н., професор,
професор кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв*

РОЛЬ ГЕОДЕЗІЇ ЯК НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ У ПІСЛЯВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Геодезія є основною наукою, яка дає фундаментальні знання про зміст, метод виконання та обчислювальну обробку геодезичних вимірювань, проектування і побудову геодезичних мереж згущення, інженерно-геодезичні роботи, створення знакових та цифрових моделей земного простору [1, с. 6]. Сама наука геодезія є досить давньою наукою, що протягом тривалого часу розвивалася та отримувала нові напрямки. Навіть топографія та географія є відгалуженням від цієї науки.

Минув майже рік після початку повномасштабного вторгнення ЗС РФ на територію України. Через постійні обстріли цивільної інфраструктури зазнають руйнації житлові будинки, великі та малі підприємства, як наслідок велика кількість людей лишилася без дому та роботи (рис. 1).

Станом на жовтень 2022 року, за даними обласних військових адміністрацій, з 24 лютого по 18 жовтня на доступних для підрахунку територіях зафіксовано майже 160 тис пошкоджених або зруйнованих об'єктів. З них 60% – із ступенем руйнування понад 50%. Серед пошкоджених об'єктів нерухомості переважають житлові приміщення – понад 142 тис. З них понад 54 тис – із ступенем руйнування до 50%, 88 тис – 50-100% [2].

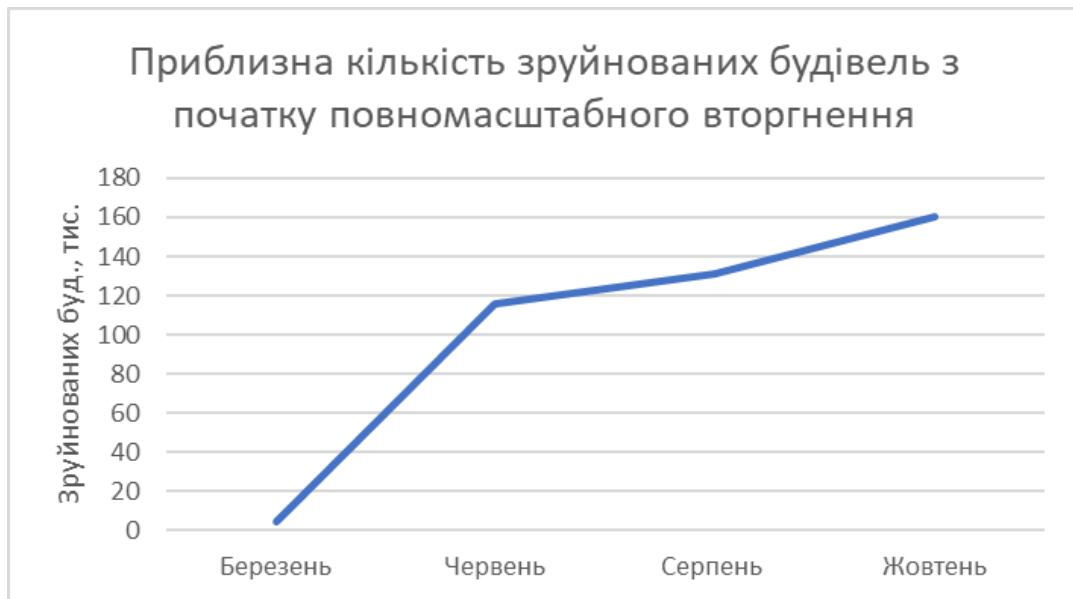

Рис.1 Приблизна кількість зруйнованих будівель з початку повномасштабного вторгнення

Джерело: сформовано автором

Відбудова населених пунктів є дуже важким та тривалим процесом, який залучує в себе фахівців з багатьох професій. Для відновлення цивільної інфраструктури міст та селищ одним з головних завдань буде складання Генеральних планів та земельпорядної документації, в розробці яких відіграє велику роль така наука як геодезія.

Тому у даній публікації спробуємо обґрунтувати у чому полягає роль геодезії у післявоєнній відбудові міст.

Загалом, на сьогоднішній день, геодезія, як наука, включає ряд окремих науково-технічних дисциплін, таких як вища геодезія, топографія, фотограмметрія, картографія, супутникова геодезія та інженерна геодезія [3,с. 6]. Серед усього ряду науково-технічних дисциплін варто виокремити інженерну геодезію, основне завдання якої полягає саме у створенні планів земельної ділянки, розробленні методів і приладів для пошуку, розробки і спостереження за стійкістю інженерних споруд та за деформаціями споруд та їх основ.

Після закінчення війни першочерговим завданням для інженерів-геодезистів, вважаємо, буде інспекція вцілілих будинків задля визначення

рівня деформації споруди. Це допоможе визначити чи підлягає будинок реконструкції, чи, у разі сильної деформації споруди, буде винесено рішення про непридатність будівлі або споруди для подальшої експлуатації.

Наступним завданням для спеціалістів у сфері геодезії стане допомога органам виконавчої влади у створенні Генерального плану міста (населеного пункту), мета якого полягатиме у регулюванні містобудівної діяльності в містах та інших поселеннях. Роль геодезії у створенні Генеральних планів полягає у тому, що саме фахівці у сфері геодезії володіють навичками, необхідними для створення детального кадастрового або топографічного плану місцевості, який з максимальною точністю відображатиме ситуацію на місцевості та навичками створення або допомоги у створенні землепорядної документації зокрема технічних звітів з кадастрового або топографічного знімання території.

Допомога геодезистів буде потрібною під час будівництва нових будівель або реконструкції старих чи деформованих будівель. Геодезист, провівши роботи з встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), надає будівельникам інструкції щодо того як правильно побудувати будівлю.

Нагальною проблемою в нашій країні є нестача фахівців зі спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій». Саме через нестачу фахівців ще до війни кадастрова мапа України була заповнена лише 70% і впродовж деякого часу відсоток наповненості лишався незмінним. Після перемоги нестача фахівців лише збільшиться, оскільки для кожної частково або повністю зруйнованої будівлі чи споруди необхідно буде підготувати документацію щодо її реконструкції або знесення. Тому необхідно заохочувати абітурієнтів до вступу на спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій» задля здійснення професійної підготовки провідних інженерів-геодезистів для наступних цілей:

- розробки Генеральних планів населених пунктів;
- створення служби нагляду за станом деформованих споруд;

- проведення робіт зі встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості).

Література:

1. Геодезія : навч. посіб. / В. Горлачук та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 252 с.
2. Економічна правда. 2,4 мільйона українців втратили домівки за час війни. Що з обіцяним житлом від держави?. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/> (дата звернення: 14.02.2023).
3. Шаульський Д. Інженерна геодезія : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ, 2013. 64 с.

УДК 911.2 (477.64)

*Олександр Вікторович Непша,
ст. викладач кафедри географії та туризму,
Анастасія Василівна Дьячкова,
студентка III курсу
природничо-географічного факультету
Лариса Іванівна Дьячкова,
студентка I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя*

**ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ҐРУНТІВ АГРОПІДПРИЄМСТВА
«РОЗІВКА» МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю (СТОВ) «Розівка» в адміністративному відношенні знаходиться на території с. Розівка Василівської територіальної громади на південному сході від м. Мелітополь в Мелітопольському районі Запорізької області [7].

Агропідприємство розташоване в степовій природній зоні, в сухостеповій підзоні. Клімат помірно-континентальний з яскраво вираженими посушливими явищами. Сумарна сонячна радіація становить 110 ккал/см² на рік. Середня кількість опадів становить 300-350 мм. Середня річна температура становить від 8 до 10°C, середня температура січня – 4°C, а липня +24°C - +25°C [8].

Основні види діяльності товариства: вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; вирощування зерняткових і кісточкових фруктів; розведення свиней; допоміжна діяльність у рослинництві [7].

Загальна площа земель агропідприємства задіяних у сільськогосподарському виробництві складає 520,2 га.

Основний ґрунтовий фон СТОВ «Розівка» утворився на вкритих лесовими породами плато під трав'янистою рослинністю. Переважаючим типом ґрунтів є чорнозем південний на лесових породах (рис. 1) [1,2,3,5].

Рисунок 1 – Карта ґрунтів Запорізької області [4]

Умовні позначки:

Чорноземи південні на лесових породах
Чорноземи південні малогумусні

-

Ґрунти агропідприємства «Розівка» за механічним складом відносяться до чорноземів південних легко-глинистих (табл. 1).

Таблиця 1

Ґрунти СТОВ «Розівка», складено за [1]

№ поля	Площа, га	Назва ґрунту	Механічний склад	Ступінь еродованості	Ступінь солонцюватості
1	65,0	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Відсутній	Відсутній
2	50,0	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Відсутній	Відсутній
3	111,8	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Відсутній	Відсутній
4	166,2	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Слабкий	Відсутній
5	6,0	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Відсутній	Відсутній
6	13,0	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Слабкий	Відсутній
7	108,3	Чорнозем південний	Легко-глинистий	Відсутній	Відсутній

Чорноземи південні на лесах за характером профілю нагадують чорноземи звичайні, але з коротшим переходом до ґрунтоутворювальної породи і деякою ущільненістю перехідного (НР) горизонту, а в сухому стані верхнього орного шару як наслідок прояву слабкої залишкової солонцюватості (рис. 2) [3].

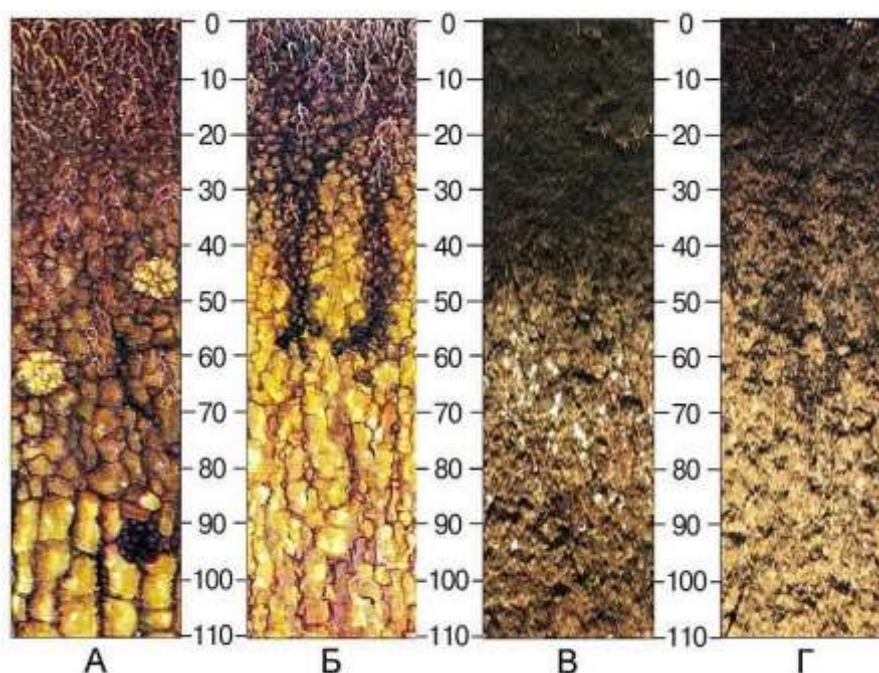

Рисунок 2 – Профілі чорноземних ґрунтів Запорізької області [6]

Умовні позначки: А – чорнозем звичайний середньо-гумусний; Б – чорнозем звичайний мало-гумусний; В – чорнозем міцелярно-карбонатний; Г – чорнозем південний

Загальна глибина гумусового профілю (Н+НРк) – 55-60 см, горизонт (Н) – 30-35 см завглибшки, темнувато-сірий, в орному шарі – грудкуватий, порохоподібний, в підорному шарі – зернистий. Спостерігається проникнення гумусу язиками у ґрунтоутворюючу породу. Карбонати містяться лише у вигляді білої борошняної «білоглазки» здебільшого на глибині 80-120 см. [3].

Механічний склад південних чорноземів легко-глинистий, переважно середньо-суглинковий і важко-суглинковий. За вмістом гумусу ці ґрунти відносяться до малогумусних (1,8 %). Розподіл колоїдів за профілем не відбувається. Мулуваті частки (<0,001 мм) рівномірно розподілені по горизонтах, вміст яких поступово збільшується з глибиною [3].

Чорноземи південні мають велику ємність вбирання, що характеризується значною насиченістю кальцієм та магнієм, та малим вмістом натрію. Це зумовлює слабколужну реакцію ґрунтового розчину.

Фізичні властивості південних чорноземів у порівнянні з звичайними характеризуються погіршенням водного режиму, що обумовлено кліматом та фізичним складом: слабкою структурою та ущільненням [3,8].

Чорноземи південні помірно забезпечені азотом, фосфором і достатньо калієм для зернових, але для технічних культур необхідно застосовувати помірні дози органічних та мінеральних добрив. Чорноземи південні відносяться до родючих ґрунтів, які можна з успіхом використовувати для вирощування всіх сільськогосподарських культур та садів, але в системі агротехнічних заходів нагромадження і збереження вологи повинні стояти на першому місці [3].

Література :

1. Агрохімічне обстеження ґрунтів Запорізької області. X тур. СТОВ «Розівка» Мелітопольського району. Запоріжжя: Запорізький центр «Облдержроудючість, 2011. 124 с.

2. Дьячкова А.В. Ґрунти агрогосподарства «Розівка» Мелітопольського району Запорізької області. *Наукове сьогодні: стан та перспективи регіональних досліджень*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Мелітополь, 19 травня 2021 р.) / за ред. Л.М. Донченко, І.А. Арсененко, С.І. Пачева, Л.І. Полякової, Я.В. Попенка, Л.А. Прохорової. Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2021. С.34-36.

3. Гришко С.В., Непша О.В. Фізико-хімічні властивості ґрунтів Запорізької області. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 6: Проектування суспільних та гуманітарних досліджень: колективна монографія* / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2021. С.241-255.

4. Карта ґрунтів Запорізької області. URL: <https://geomap.land.kiev.ua/obl-7.html>

5. Непша О.В. Значення гумусово-акумулятивного процесу ґрунтоутворення на формування ґрунтів Запорізької області. *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики*: матеріали XIII Міжнародної Інтернет-конференції Мелітополь, 19-21 січня, 2021 року). Мелітополь: Колор-Принт, 2021. С. 213-215.

6. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. 200 с

7. Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Розівка» URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/00853458/ (дата звернення: 12.02.2023)

8. Фізична географія Запорізької області: Хрестоматія / Л.М. Даценко., В.В. Молодиченко, В.П. Воровка та ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с.

УДК 551.5

*Владислав Васильович Чаленко,
магістр першого року навчання,
Лариса Василівна Недострелова,
канд. геогр. наук, доцент,
доцент кафедри метеорології та кліматології,
Одеський державний екологічний університет, м. Одеса*

СЕЗОННІ КОЛИВАННЯ КІЛЬКОСТІ ДНІВ З ТУМАНАМИ В ОДЕСІ

Вода є найважливішою складовою частиною атмосфери, оскільки випаровування і конденсація супроводжуються поглинанням і виділенням великої кількості енергії, від якої залежить багато видів рухів у атмосфері, які впливають на атмосферні процеси, а тому і на погоду. Загальна кількість опадів, які випадають з атмосфери за рік, дорівнює приблизно $5 \cdot 10^{14}$ тон, що в 40 разів перебільшує загальний вміст води в атмосфері. Ця цифра свідчить про інтенсивність вологообміну між земною поверхнею і атмосферою [4, с. 284].

Тумани відносяться до числа явищ погоди, що є особливо небезпечними для руху всіх видів транспорту. Керування автомобілем в умовах туману вимагає ще більшого досвіду, ніж у дощ. Іноді туман буває таким сильним і створює таку велику небезпеку, що необхідно перервати рух і терпляче чекати зміни погоди. Туман створює небезпечні дорожні умови. В аваріях під час туману беруть участь десятки автомобілів, гинуть та отримують травми велика кількість людей. Туман сильно зменшує зону видимості, сприяє обману зору, ускладнює орієнтування. Він спотворює сприйняття швидкості транспортних засобів і відстань до предметів. Здається, що предмет далеко (наприклад, світло фар зустрічного автомобіля), а насправді він близько. Швидкість автомобіля здається маленькою, а насправді він рухається швидко. Туман спотворює забарвлення кольору предмета, крім червоного. Тому сигнал світлофора червоний, щоб його добре було видно в будь-яку погоду. Наявність туману сильно ускладнює чи робить неможливими зліт та посадку літаків, ускладнює роботу повітряного та автомобільного транспорту, збільшує небезпеку руху на

дорогах. Тому дослідження кількості днів з туманами, їх повторюваності, умов їх утворення було і є досить актуальним.

Тумани – це видиме скупчення продуктів конденсації і сублімації водяної пари, яке знаходиться у завислому стані біля земної поверхні, і погіршує видимість до 1 км. Тумани з причин їхнього утворення поділяють на тумани випаровування, тумани змішування, тумани охолодження. Тумани випаровування утворюються над поверхнею води або дуже зволоженої суші, коли температура цієї поверхні вища за температуру повітря. Частіш за все вони утворюються над відкритими від льоду ділянками води. Повітря, яке пересувається з льоду на водну поверхню, є значно холоднішим, ніж вода. Під впливом інтенсивного випаровування з водної поверхні, над нею утворюється туман. Повітря над водною поверхнею прогрівається і розвивається інтенсивний турбулентний теплообмін і вологообмін. Але нестійкість розвивається лише в нижньому шарі. Вище цього шару інверсія зберігається. Через інверсію водяна пара затримується під нею і туман утворюється у нижньому шарі, від поверхні землі до інверсії. Тумани змішування утворюються, коли зустрічаються дві повітряні маси з різними властивостями. Для утворення туману змішування необхідно, щоб: різниця температури двох повітряних мас $\geq 10^{\circ}\text{C}$, вологість обох повітряних мас близька до стану насичення, абсолютні значення температури обох повітряних мас достатньо великі. Тумани охолодження поділяють на: радіаційні, адвективні, тумани сходження або схилів. Радіаційні тумани утворюються в результаті охолодження земної поверхні і прилеглих шарів повітря під впливом випромінювання і турбулентного перемішування. Після заходу сонця температура поверхні суші зменшується на 1°C за кожну годину. Зниження температури до $\leq \tau$ призводить до конденсації водяної пари і утворення туману. Радіаційний туман утворюється над сушею при безхмарному небі і слабкому вітрі (або штилі) в результаті охолодження повітря, коли його температура становиться нижче температури туманоутворення. Адвективні тумани

утворюються в результаті адвекції теплого повітря на холодну поверхню. Відбувається теплообмін між повітряною масою і підстильною поверхнею, температура повітря знижується і пара досягає стану насичення і пересичення, утворюється туман. Частим випадком адвективних туманів є берегові тумани. Утворюється на суші взимку при вітрі з моря. Адвективні тумани найбільш інтенсивні і займають великі площі. Вони можуть тривати декілька діб. Тумани сходження (схилів) утворюються, коли повітряна маса піднімаючись по схилу адіабатично охолоджується, і на якійсь висоті, де її температура стає рівною або меншою за точку роси, водяна пара конденсується і утворюється туман. При цьому стратифікація атмосфери має бути стійкою, інакше замість туману будуть утворюватися купчасті хмари [1, с. 107; 2, с. 301; 3, с. 322; 4, с. 337].

Метою роботи є аналіз сезонного розподілу туманів в Одесі за період 2011-2020 рр. В якості вхідної інформації використовувалися дані щоденних спостережень за атмосферними явищами у визначеному пункті дослідження.

Для режиму туманів характерною особливістю є сезонна мінливість, аналіз якої був наступним кроком у дослідженні. На станції Одеса взимку максимальна кількість днів спостерігалась в 2014 році та становила 25 днів, а також достатньо велику кількість зафіксовано у 2013 та 2019 роках – по 19 та 21 днів. Найменшу кількість було визначено протягом 2012 та 2016 років – 8 та 10 днів відповідно. Весною максимум днів виявлено в 2014 та 2018 роках – по 13 епізодів, а мінімум зафіксовано в 2012 році, який становить 5 днів. Невелику кількість можна спостерігати в 2020 році – 6 днів з туманами. Влітку максимальна кількість спостерігалась у 2020 році – 4 днів, в 2011 та 2012 роках визначено по 2 дні з туманами. Протягом 20013 та 2019 років влітку туманів не зафіксовано. Восени максимум визначено у 2020 році – 10 днів, а мінімальна кількість спостерігається у 2011 році – 1 день. Достатньо велику кількість зафіксовано в 2013 і 2019 роках, яка становить по 9 днів в кожному з наведених років. Протягом 2015-2018 років виявлено невелику кількість – 2-3 дні.

Сезонний розподіл кількості днів з туманами свідчить, що найбільша за період дослідження кількість спостерігалась взимку – 158 днів, що становить більше 50 % від загальної кількості. Весною було зафіксовано в Одесі за період в 10 років 91 день з туманами. Наступним по кількості туманів є осінній сезон, протягом якого було виявлено 56 випадків. Мінімальну кількість визначено влітку – 8 днів.

Література:

1. Борисова С.В., Катеруша Г.П. Метеорологія і кліматологія. Конспект лекцій. Одеса: «Екологія», 2008. 152 с.
2. Івус Г.П. Спеціалізовані прогнози погоди: Підручник. Одеса. 2010. 407 с.
3. Практикум з синоптичної метеорології. Під ред. Івус Г.П., Іванової С.М. Одеса: ТЕС, 2004. 419 с.
4. Шкільний Є.П. Фізика атмосфери: Підручник. Київ: КНТ, 2007. 486 с.

УДК 55(477.82):551.5

*Тетяна Сергіївна Павловська, к. геогр. наук, доцент,
доцент кафедри фізичної географії
Олександр Валентинович Пархомук,
студент 2-го курсу географічного факультету
Ольга Євгеніївна Нікон,
студентка 3-го курсу географічного факультету
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк*

**ТРИВАЛІСТЬ І ЧАСОВІ РАМКИ КЛІМАТИЧНИХ СЕЗОНІВ
НА МЕТЕОСТАНЦІЇ МАНЕВИЧІ (ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ)**

У наш час у світі існує багато глобальних проблем, однією з яких є зміна клімату, що виражається, насамперед, зростанням приземної температури повітря, непередбачуваним характером випадання опадів, частішим та більш інтенсивним проявом стихійних лих [15, с. 4]. Помітною також стає зміна

тривалості й хронологічних меж сезонів року: у середині минулого сторіччя в північній півкулі всі чотири пори року змінювалися «за розкладом», а тепер літо стає дедалі тривалішим та спекотнішим, зима – коротшає та теплішає, частіше проявляються такі явища як «несправжня весна», снігопади в теплий період року, лісові пожежі та інші природні катаклізми, що, безумовно, має негативний вплив і на сільське господарство, і туризм та рекреацію, і транспортну та житлово-комунальну сфери тощо. Дослідження показали, що такі фенологічні трансформації накладають відбиток на здоров'я людей, а також тягнуть за собою значні перебудови в навколишньому середовищі: відбуваються зміни часових меж міграцій перелітних птахів, зсув дат і термінів проростання, цвітіння й плодоношення деяких рослин, порушення ланцюгів живлення, розширення чи звуження ареалів мешкання популяцій певних видів дикої флори і фауни, зміну водних ресурсів місцевого стоку тощо. Екологічні та гуманітарні наслідки таких природних процесів відчутні і на глобальному, і регіональному, і на локальному рівнях. Тому в світі дедалі більше людей висловлюють занепокоєння через потенційні негативні наслідки зміни клімату для природи, суспільства та економіки [3, с. 1; 15, с. 4].

Вивченню змін клімату України та їх впливу на господарство та навколишнє середовище України присвячено низку праць вітчизняних дослідників, серед яких: Т. Адаменко, В. Антоненко, О. Барсукова, Д. Блищик, Л. Божко, М. Ваколюк, О. Власюк, О. Волошина, В. Волошин, О. Вольвач, О. Врублевська, Н. Данілова, О. Дронова, Д. Друмов, в. Дячук, Н. Єрмоленко, О. Жигайло, О. Ілляш, Г. Катеруша, О. Катеруша, Я. Коваль, Т. Костюкевич, В. Куришина, І. Лицур, В. Ліпінський, Н. Лобода, Г. Ляшенко, С. Мажура, Є. Маринін, Л. Польова, А. Польовий, М. Приходько, А. Рожкова, С. Свидерська, І. Семенова, З. Сербова, В. Ситов, І. Ставчук, С. Степаненко, С. Стойко, П. Феоктістов, М. Хвесик, І. Хоменко, В. Хохлов, О. Шевченко [2; 6; 10; 12, с. 4; 13–15].

Питання тривалості метеорологічних пір року, тенденцій змін їхніх кліматичних параметрів та хронологічних меж розглядали у своїх працях В. Бабіченко, В. Балабуха, Ю. Білецький, В. Гребельна, І. Горбань, О. Киналь, О. Лавриненко, Л. Малицька, М. Мельничук, В. Осадчий, Т. Павловська, О. Скобало та ін. [4–9; 11].

Метою нашого дослідження є визначення тривалості метеорологічних пір року на метеостанції (далі – МС) Маневичі Волинської області за останні 20 років (з весни 2001 р. до зими 2021 р.) та з'ясування хронологічних меж і тенденцій динаміки тривалості кліматичних сезонів за вказаний проміжок часу. Дослідження полягало в інтерпретації фондових даних Волинського обласного центру з гідрометеорології (далі – ВОЦГМ) з використанням математико-статистичного, порівняльного та графічного методів.

Для території Волинського Полісся, як і для всієї природної зони мішаних лісів, властива чотирьохсезонна структура річного циклу природи: чітко виражена весна, літо, осінь і зима. Перехід від однієї пори року до іншої, зазвичай, відбувається поступово.

Метеорологічною зимою вважають період, упродовж якого середньодобові температури повітря нижчі 0°C ; коли ж вони більші за 0°C – розпочинається метеорологічна весна; якщо вищі за 15°C – метеорологічне літо; коли опускається нижче 15°C – настає метеорологічна осінь [1, с. 101].

На МС Маневичі за досліджуваний період тривалість весни у середньому становила 85 днів, літа – 114, осені – 92, зими – 74 днів, проте у деякі роки спостерігалися певні відхилення від цих значень. Наприклад, у 2020 році весна тривала 148 днів, а в 2013 – всього 37 днів. Літо найдовшим було у 2002, 2012 рр. (132 дні) та у 2018 р. (146 днів), а найкоротшим (79 днів) – у 2006 р. Осінній період у 2013 році налічував 128 днів, а в 2018 р. – лише 56. Найтривалішою (126 днів) зима була у 2005/2006 рр., а найкоротшою (12 днів) – у 2019/2020 рр. (рис. 1).

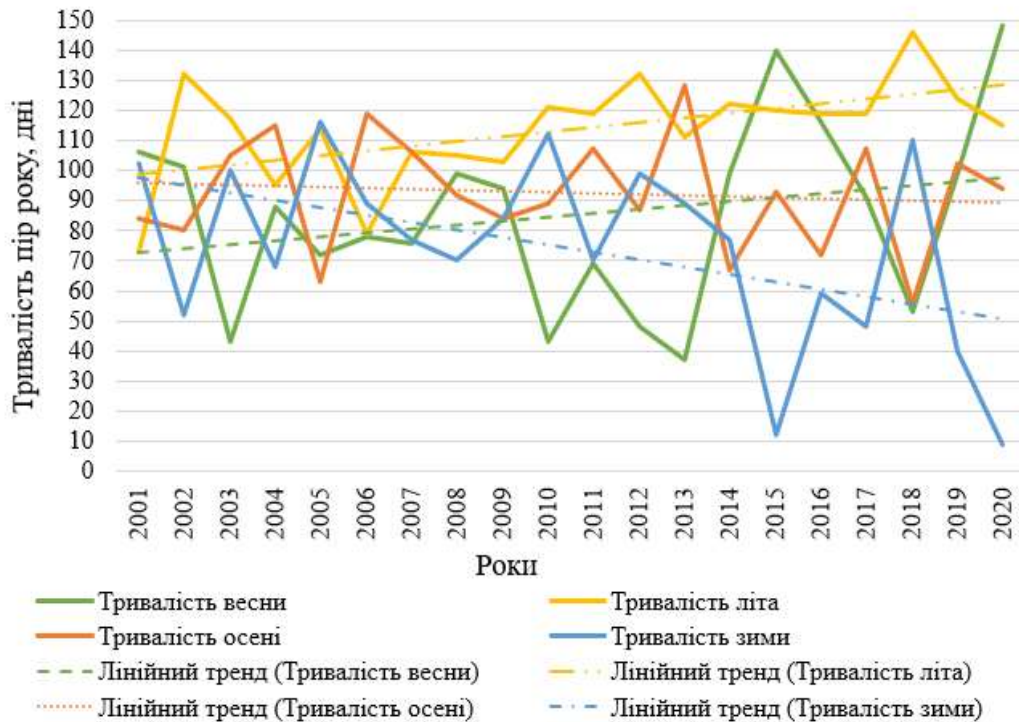

Рис. 1. Динаміка тривалості метеорологічних пір року на МС Маневичі (розраховано і проілюстровано авторами за даними ВОЦГМ)

Весна найчастіше розпочинається на початку або в середині березня, хоча в деякі роки – наприкінці лютого, або навіть у січні. У 2013 р. перехід середньодобових температур повітря вище 0°C припав на 30 березня. Літо розпочинається, переважно, у травні, в окремі роки – на початку червня (2001, 2004, 2006, 2009, 2020, 2021 рр.) та під кінець квітня (2010, 2012, 2018 рр.). У 2006 р. початок літа припав на 16 червня, що було найпізнішою датою початку цього сезону за весь досліджуваний період. Осінь настає у вересні, лише у 2001, 2003, 2006, 2007, 2010, 2013 та 2021 рр. вона розпочалась раніше – наприкінці серпня. Щодо зими, то вона, зазвичай, приходить в грудні, проте протягом семи (2001, 2002, 2005, 2010, 2014, 2016 і 2018) з досліджуваних років її початок припадав на кінець листопада.

Отже, аналіз динаміки тривалості метеорологічних пір року на МС Маневичі дозволяє засвідчити, що для цієї місцевості простежується тенденція до зростання тривалості літа й весни, зменшення тривалості зими; тривалість осені залишається відносно стабільною порівняно з іншими сезонами. У

структурі природного (фенологічного) року на МС Маневичі весна становить 23,3 %, літо – 31,2 %, осінь – 25,2 %, зима – 20,3 %.

На думку вчених, пролонгування таких тенденцій сезонних змін може супроводжуватися в майбутньому зміною тривалості вегетаційного періоду, зростанням повторюваності й інтенсивності хвиль тепла, зміною співвідношення рідких і твердих опадів, зменшенням тривалості залягання стійкого снігового покриву, зміною відносної вологості повітря, зростанням повторюваності та інтенсивності прояву стихійних гідрометеорологічних явищ, зміною режиму та обсягу місцевого стоку [15, с. 7]. Саме ці прогнозні аспекти зміни структури фенологічного року спонукають нас до подальших досліджень хронологічних меж і тривалості сезонів року у Волинській області, динаміки їхніх метеорологічних параметрів та впливу кліматичних тенденцій на природні компоненти довкілля і якість життєдіяльності населення регіону.

Література:

1. Киналь О. В. Тривалість та часові межі кліматичних сезонів у Чернівцях на зламі ХХ–ХХІ століть. *Проблеми гірського ландшафтознавства*, 2014. Вип. 1. С. 101–108.
2. Клімат України / [За ред. В. М. Ліпінського, В. А. Дячука, В. М. Бабіченко]. Київ: Вид-во Раєвського, 2003. 343 с.
3. Литовець Б. Літо півроку та снігові бурі: як зміниться клімат у північній півкулі до 2100 року // Токар. 02.04.2021. URL: <https://tokar.ua/read/44662>
4. Малицька Л. В. Дискомфорт погодних умов зимового періоду в Україні. *Український гідрометеорологічний журнал*, 2017. № 20. С. 26–36.
5. Мельничук М. А., Мілінчук В. В., Павловська Т. С. Тривалість й часові рамки метеорологічної зими на метеостанції Луцьк. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів (17 травня 2022 року, м. Луцьк). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2022. С. 133–136.

6. Осадчий В. І., Бабіченко В. М. Температура повітря на території України в сучасних умовах клімату. *Український географічний журнал*. Київ: Академперіодика, 2013. № 4. С. 32–39.
7. Павловська Т. С., Білецький Ю. В., Ступницька М. М. Тривалість і часові рамки кліматичних сезонів на метеостанції Світязь. *Сучасна наука та освіта Волині*: зб. матеріалів наук.-практ. онлайн-конф. (м. Луцьк, 20 листопада 2020 р.)/упоряд., голов. ред. О. Ю. Ройко. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 181–182.
8. Павловська Т. С., Мельничук М. А., Ступницька М. М. Тривалість й часові рамки зимового сезону у Волинській області на початку ХХІ сторіччя. *Актуальні проблеми регіональних досліджень*: матеріали V міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2020. С. 30–32.
9. Павловська Т., Білецький Ю., Ступницька М. Тривалість й часові рамки кліматичних сезонів на метеостанції Ковель. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 8–9 квітня 2021 р.) / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2021. С. 70–72.
10. Приходько М. Причини, наслідки і шляхи протидії зміни клімату. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2014. № 1. С. 35–43.
11. Скобало О., Горбань І., Гребельна В. Фенокліматична періодизація в заповіднику „Розточчя”. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*. 2013. Вип. 63. С. 98–109.
12. Степаненко С. М., Польовий А. М., Лобода Н. С. та ін. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України: монографія. Одеса: ТЕС, 2015. 520 с.
13. Стойко С. М. Потенційні екологічні наслідки глобального потепління клімату в лісових формаціях Українських Карпат. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів: НЛТУ України, 2009. Вип. 19.15. С. 214– 224.

14. Тенденції змін планетарного клімату та їх можливого впливу на основні сектори української економіки / за ред. Хвесика М. А. Київ: Логос, 2012. 268 с.
15. Шевченко О., Власюк О., Ставчук І., Ваколюк М., Ілляш О., Рожкова А. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна. Кліматичний форум східного партнерства (КФСП) та Робоча група громадських організацій зі зміни клімату (РГ НУО ЗК). Київ: Myflaer, 2014. 74 с. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/ukraine_cc_vulnerability.pdf

УДК 551.5

*Тетяна Анатоліївна Музика,
бакалавр четвертого року навчання,
Лариса Василівна Недострелова,
канд. геогр. наук, доцент,
доцент кафедри метеорології та кліматології,
Одеський державний екологічний університет, м. Одеса*

ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ВОЛОГОСТІ ПОВІТРЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вміст водяної пари сильно змінюється залежно від циркуляційних процесів, фізико-географічних умов місцевості, пори року, стану ґрунту та інших чинників.

Житомирська область розташована в центральній частині Східноєвропейської рівнини, в північно-західній частині України і займає площу 29,8 тис. км², що складає 4,9 % території України. За розмірами область одна з найбільших в Україні і поступається лише Одеській, Дніпровській, Чернігівській та Харківській областям [1, с. 23]. Територія області знаходиться у двох природно-кліматичних зонах – Лісостепу (19 %) та Поліссю (81 %). Ці території суттєво відрізняються геологічною будовою, ландшафтною структурою, ґрунтами, лісистістю, ступенем сільськогосподарського освоєння

території та видовим складом рослинного світу. Ґрунти та їх материнські породи Поліської частини області, по умовній широтній межі північніше Житомира, сформовані переважно на льодовикових та водно-льодовикових відкладах, за винятком височини Словечансько-Овруцького кряжу. Близьке розташування кристалічних порід до поверхні землі обумовлює розвиток процесів заболочування, які уповільнюють ґрунтоутворення на Поліссі, це призводить до формування в низинах торф'яників, торф'яно-болотних ґрунтів. Вигідне фізико-географічне та економіко-географічне положення сприяє компактному заселенню, господарському освоєнню території, створює передумови для життєвої діяльності людей [3, с. 54].

Особливості економічно географічного положення і природних факторів (ґрунтово-кліматичні умови, мінерально-сировинні, лісові і водні ресурси) у поєднанні створюють сприятливі умови для розвитку багатогалузевого сільського господарства та промисловості.

Житомирська область входить до вологої, помірно теплої агрокліматичної зони [2, с. 38; 5, с. 53]. Розташування області у помірному поясі північної півкулі визначає клімат як помірно-континентальний, з теплим та вологим літом та м'якою хмарною зимою. На клімат області великий вплив мають повітряні маси із північної частини Атлантичного океану, в меншій мірі - з боку Північного Льодовикового океану. У формуванні мікроклімату області велику роль відіграють сонячна радіація, лісистість, заболоченість, річкова система, ґрунтово - рослинний покрив.

Відсутність високих гірських піднять на території Житомирської області сприяє вільному переміщенню повітряних мас різного походження, що обумовлює значну мінливість погодних процесів в окремі сезони. Проте перехід від одного сезону року до другого, як правило, відбувається поступово.

Початок весняного сезону характеризується переходом середньої добової температури через 0 °С у бік зростання, відбувається це в середині березня. Із середини квітня до середини травня можливі заморозки в повітрі або на ґрунті,

які в цей період в залежності від інтенсивності вважаються небезпечним або стихійним явищем погоди. Протягом весни щомісячно зростає кількість опадів, особливо у травні, коли активізується конвективна діяльність. Літо триває з кінця травня до початку вересня, загалом сезон теплий та вологий. Переважний вплив на формування погодних умов має радіаційний фактор. Важливу роль відіграє трансформація повітряних мас в областях підвищеного тиску. Циклонічна діяльність представлена слабовизначеними циклонами, в зоні яких спостерігаються інтенсивні зливи, що можуть досягати критеріїв НЯ, а інколи – СГЯ, в поєднанні з небезпечними конвективними явищами – грозами, шквалами та градом. Осінь, а саме другій половині, відзначається різким посиленням циклонічної діяльності. Наприкінці вересня – початку жовтня починаються перші заморозки, з'являються та частішають тумани. Щомісячна кількість опадів порівняно з літнім періодом значно зменшується, але змінюється їх характер – дедалі переважають тривалі облогові дощі, які за кількістю можуть бути сильними, іноді - дуже сильними. Взимку на Житомирщині в залежності від співвідношення між циклонічним і антициклонічним типом погоди бувають як теплі, так і холодні зими. Теплі зими характеризуються частими виходами атлантичних і середземноморських циклонів із щільною хмарністю та опадами у вигляді мокрого снігу, дощу або мряки. Холодні зими спостерігаються при формуванні та стаціонарні антициклонів, внаслідок сталої адвекції арктичного повітря [3, с. 185; 4, с. 98].

Метою роботи є аналіз просторового розподілу відносної вологості повітря в Житомирській області за період з 2004-2018 рр. В якості вихідних даних в роботі використані дані спостережень за вологістю повітря на метеостанціях Житомир, Новоград-Волинський, Коростень, Овруч та Олевськ.

За результатами аналізу багаторічного ходу відносної вологості на станціях Житомирщини встановлено, що мінімальні усереднені показники вологості повітря відзначаються у квітні і коливаються в межах від 63 % до 69 %. Найнижче значення 51 % визначено у південній частині області на

метеостанції Житомир у квітні. Максимальні показники середньомісячної вологості спостерігаються у грудні і змінюються від 85 % до 89 %. Найбільше значення 94 % зафіксовано у грудні у північній частині області на метеостанції Овруч. Середні річні показники вологості коливаються від 75 % на півдні і до 79 % на півночі області.

Взимку відмічається найменша мінливість відносної вологості. Її значення постійно високі, внаслідок значної повторюваності циклонічних вторгнень, а також радіаційного вихолодження повітря в антициклонах, і наближаються до максимальних близько 90 %. У квітні проявляються риси літнього розподілу відносної вологості. У червні та липні відносна вологість вища травневої на 3-5 % у зв'язку зі збільшенням кількості опадів та зливами. Восени на досліджуваній території середня місячна відносна вологість змінюються від 74 до 88 %.

Аналіз отриманих результатів значень вологості повітря на п'яти станціях Житомирської області показав, що на всіх станціях в досліджуваний період відносна вологість повітря змінюється практично в однакових межах.

Література:

1. Атлас. Географія України. Київ, 1999. 115 с.
2. Врублевська О.О., Катеруша Г.П. Клімат України та прикладні аспекти його використання. Навчальний посібник. Одеса: ТЭС, 2012. 180 с.
3. Гавриленко О.П. Екогеографія України: навч. посібник. Київ: Знання, іл. (Вища освіта XXI століття), 2008. 647 с.
4. Карповський Ю. [та ін.]. Житомирщина. Довідник-путівник. Київ, 1974. 121 с.
5. Клімат України / За ред. Ліпінського В.М., Дячука В.А., Бабіченко В.М. Київ: Видавництво Раєвського, 2003. 343 с.

УДК: 911

*Тетяна Дмитрівна Прилуцька,
студентка II-го курсу спеціальності*

014 Середня освіта. Географія

Павло Ігорович Лоцман,

кандидат географічних наук, доцент,

доцент кафедри суспільно-економічних

дисциплін і географії історичного факультету,

Харківський національний педагогічний

університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

СПРИЙНЯТТЯ ЛАНДШАФТУ

На нашій Батьківщині є багато мальовничих куточків. Одне з них описав у своїй кіноповісті «Зачарована Десна» український письменник, кінорежисер, художник, класик світового кінематографа — Олександр Петрович Довженко. Його рідне село на Чернігівщині — Сосниця, — чудове місце України. Всьому світу відома краса природи наших мальовничих українських сіл, а особливими та по-своєму унікальними є села Чернігівщини.

Автор описав усі деталі прирічкового ландшафту Десни так, що за ним живописець може створити картину. Я вважаю, що цей художній опис ландшафту, це цілком грамотний опис з точки зору ландшафтознавства. Природа у кіноповісті відіграє майже провідну роль, вона нерозривно пов'язана з життям героїв твору. Її неповторна краса, з її рослинним і тваринним світом, природними кліматичними умовами навечно закарбувалася у кіноповісті та пам'яті читачів.

Десна — це ліва притока Дніпра, одна з найчистіших та найбільших рік України. Довжина складає 1130 км. [1] Навесні ця ріка розливається, затоплюючи луки та ліси, перетворюючи усі долини на озера, височини на острови. Над цією безмежністю води та зелені возвищуються ізрізані ярами, що поросли лісом уступи Деснянської тераси. [2, 3]

Художні засоби (персоніфікація, порівняння та інші) допомагають краще зрозуміти природу, вид, біорізноманіття, циклічну

динаміку ландшафту та інші аспекти його вивчення. Вони допомогли автору показати читачам усю чаруючу красу, прирічкового ландшафту Десни і її притоків, з усіма його особливостями. Тому, особливості ландшафту Чернігівщини заслуговують більш глибокого та детального аналізу (Рис. 1).

Неповторна краса природи проходить крізь увесь твір, її багатий світ: «...царство трав, річок і таємничих озер...» [4, с. 21]. Також опис городу, який «до того переповнювався рослинами, що десь серед літа вони вже не вміщалися в ньому.» [1, с. 1], а «У густому тютюні, квіти якого цвіли «поповими ризами», діти ходили, як у лісі...» [4, с. 11] — у цьому уривку Чернігівщина описується на субтопічному рівні просторового аналізу.

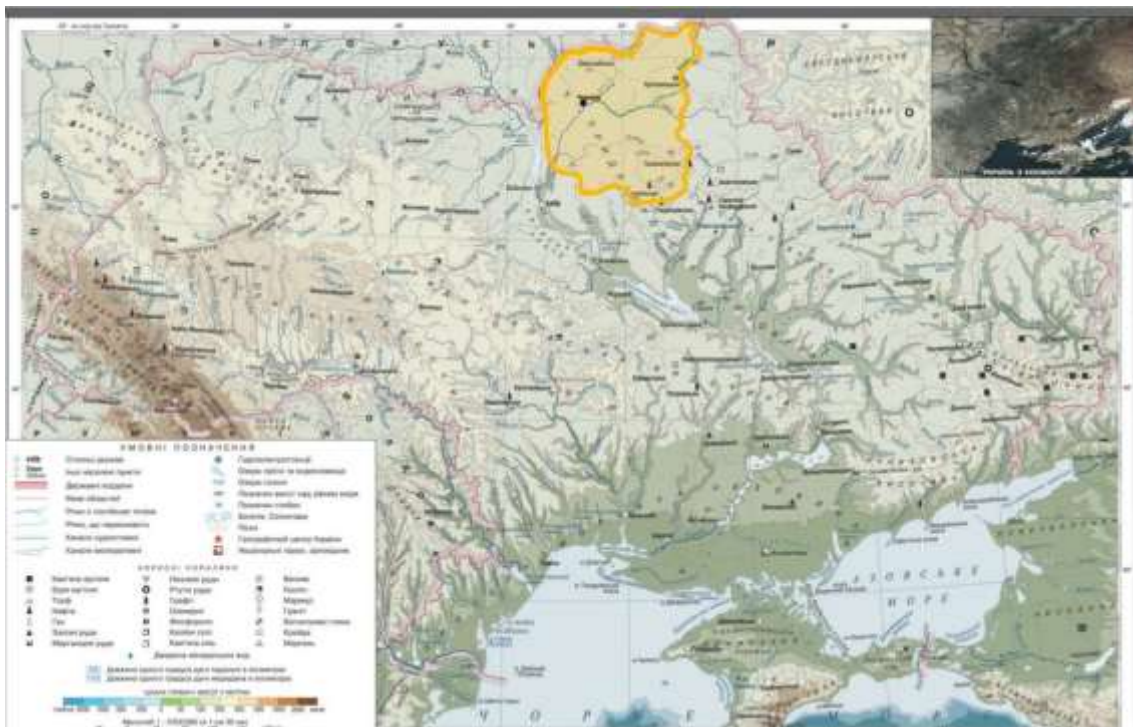

Рис. 1 Позначення Чернігівщини та Десни.

Також яскраво зображений у письменника тваринний світ Десни та її притоків: «...Любив пташиний щебет у саду і в полі. Ластівок любив у клуні, деркачів — у лузі. Любив плескіт води весняної. І жаб'яче ніжно-журливе кумкання в болоті, як спадала вода весняна.» [4, с. 10], «А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці...» [4, с. 22] — це опис прирічкового ландшафту на топічному та хоричному рівнях.

Рис.2. Прирічковий ландшафт Десни.

Ще письменник не оминув погодні та кліматичні особливості заплавної місцевості Чернігівщини : «Хмари по небу пливуть вибагливо й вільно і, пливучи в просторах голубих, вчиняють битви і змагання... Хмарний світ був переповнений велетнями і пророками» [4, с. 11] — це опис простору ландшафту в цілому, він виокремлює ландшафт Чернігівщини на хоричному рівні.

Навіть таке несприятливе явище як повінь Олександр Довженко вдало поєднав із сюжетом своєї кіноповісті: «Сходило сонце. Картина була незвичайна, неначе сон чи казка. Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ. Нічого не можна було впізнати. Все було інше, все краще, могутніше, веселіше. Вода, хмари, плав — все пливло, все безупинно неслося

вперед, шуміло, блищало на сонці. Весна красна!..» [4, с. 17] — це опис плав та прирiчкового ландшафту, він відповідає хоричному рiвню.

В описах Десни чiтко простежується поєднання людини й природи. «Дивлюся у воду — місяць у воді смiється. «Скинсья, рибо»,— думаю,— скидається риба. Гляну на небо: «Зiрко, — покотися» — котиться. Пахнуть трави над водою. Я до трав: «Дайте голос, трави» — гукають перепiлки» [4, с. 27] та «Жили ми в певній гармонiї з силами природи, – зимою мерзли, лiтом смажились на сонці, восени мiсили грязь, а весною нас заливало водою, i хто цього не знає, не знає тiєї радостi i повноти життя.» [4, с 16].

Україна, наша Мати, яку можна порiвняти з безцiнним дiамантом в оточеннi земель iнших країн. Дiамантом, який передали нам пращури i який ми повиннi залишити пiсля себе наступним поколiнням та зберегти i примножувати красу природи України.

Рис.3 Рідна моя Україна.

Література:

1. Географічна енциклопедія України : [у 3 т.] / редкол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. — К., 1989—1993. — 33 000 екз. — ISBN 5-88500-015-8.

2. Зуб Л.М., Карпова Г.О. Малі річки України: характеристика, сучасний стан, шляхи збереження. Режим доступу: http://urn.iatp.org.ua/ukr_rvrs/ukrrivers.htm.
3. Муромцева Ю. І. Методичні рекомендації до курсу "Рекреаційні ресурси світу" для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Географія всіх форм навчання / Ю. І. Муромцева, П. І. Лоцман, С. В. Некос ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. – 31 с.
4. Олександр Довженко «Зачарована Десна». <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=866>.

Розділ 3. Реалізація екологічної складової Сталого розвитку та подолання наслідків військових дій в Україні.

УДК 911.3

*Ірина Володимирівна Гукалова, д. геогр. н., професор,
провідний науковий співробітник
Інституту географії НАН України, м. Київ*

ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОЦЕСИ

Війна Росії проти України, нова агресивна фаза якої почалася 24 лютого 2022 р. і триває вже майже рік, призвела до величезних втрат людського потенціалу, суттєвого (з 2014 р.) розширення окупованих територій, жакливих руйнувань міст та сільської місцевості, знищення критичної інфраструктури і культурної спадщини, а відповідно – до негативних зрушень у демографічній структурі населення, економічних та екологічних втрат, оцінка яких сягає сотень мільярдів доларів [1]. До традиційних викликів, які стояли перед Україною до масштабного вторгнення, додалися нові, які не враховувалися або оцінювалися як малоімовірні, але тепер стали такими, що впливатимуть на формування якості життя українців на довгі роки наперед. З іншого боку, війна привернула увагу світового співтовариства до України та її спочатку гібридного, а тепер прямого протистояння Росії, зумовила безпрецедентні санкції проти держави-агресора і заходи військової та економічної підтримки, значно прискорила набуття нашою державою статусу кандидата в члени ЄС. Все це потребує докорінного перегляду політики регіонального планування, яка проводитиметься в екстремально важких умовах війни і в подальшому – поствоєнного відновлення.

Оскільки просторове планування є платформою, на якій визначаються і збалансовуються виклики, можливості та інтереси, пов'язані з розвитком

території і використанням її ресурсів, оцінюються різні сценарії розвитку, питаннями геопланувального аналізу опікувалися представники широкого кола галузей знань, у т.ч. географи. З величезного переліку науковців слід особливо відзначити праці В. Нудельмана, К. Мезенцева, Д. Мальчикової, Є. Маруняк, О. Топчієва, Л. Руденко, С. Лісовського, Ю. Палехи та багатьох ін. Тим не менш, повномасштабне відновлення громад, особливо в найбільш постраждалих від війни регіонах, потребує фундаментального розгляду проблем теоретичного, методологічного та інституційного забезпечення процесу планування в надзвичайних умовах дійсності і з урахуванням нової дорожньої карти держави на її оновленому європейському шляху. У даній статті звернемося до останніх змін у законодавстві, якими вже започатковано широку наукову дискусію.

Як відомо, головним чинним документом в Україні на сьогодні є Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 р., затверджена у 2020 р. на семирічний період (у зв'язку з синхронізацією українського планувального процесу з європейським) [2]. Дана стратегія визначає генеральний вектор розвитку регіонів і спирається на Цілі сталого розвитку України до 2030 року, що були затверджені Указом Президента України у 2019 р. [3]. Щонайменше ці два документи (а насправді їх більше) потребують серйозного теоретичного переосмислення, враховуючи реальність принципово іншого безпекового середовища життя українців з високим ступенем мінливості і невизначеності. Тим більше, що у межах зазначеного циклу стратегічного планування затверджувалися регіональні стратегії розвитку, а також стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад, які у зв'язку із масштабними бойовими діями щонайменше виглядають морально застарілими.

В якості відповіді на виклики війни 27 липня 2022 р. набуває чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389 – IX від 09.07.2022. Даний нормативний акт визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної

регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок війни [4]. Відповідно до нього були внесені зміни у Закон України «Про засади державної регіональної політики» та деякі інші документи. Документом передбачено, що крім загального Плану відновлення України, на рівні областей і громад розробляються та затверджуються регіональні і місцеві плани (програми). Пізніше Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» [5].

Серед змін, які було внесено, варто звернути увагу на наступні:

- запровадження трирівневої системи геопланування: державна стратегія – регіональна стратегія – стратегія розвитку громад;
- визначення нових функціональних типів територій для відновлення і стимулювання розвитку регіонів (території відновлення, полюси економічного зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку);
- актуалізація діяльності агенцій регіонального розвитку як повноправних учасників формування державної регіональної політики;
- створення єдиної геоінформаційної системи, на основі якої в онлайн режимі здійснюватимуть моніторинг та оцінку відновлення й розвитку кожної громади й регіону;
- визначення державного фонду регіонального розвитку основним фінансовим інструментом реалізації державної регіональної політики, а фонду відновлення та розвитку – основним джерелом відбудови України.

Відзначимо, що у вертикальній ієрархії планувальних стратегій відсутній районний рівень, хоча у 2020 р. відбулося укрупнення районів, пройшли вибори до районних рад. Де-юре районний рівень місцевого самоврядування в Україні залишився (в Конституції він присутній), але у новій системі планування він

відсутній. Отже, розробка та подальше впровадження стратегій місцевого розвитку (громад) відбуватиметься відповідно до стратегій на обласному рівні і державної стратегії розвитку.

Кардинально змінився підхід до визначення функціональних типів територій: якщо раніше це був інструмент ефективної підтримки регіонів з урахуванням їх потенціалу, ризиків і можливостей, а функціональні типи виділялися з урахуванням природно- і суспільно-географічного чинників, то тепер виділення типів пов'язується із спільністю проблем і запитів, спричинених війною і залежно від наслідків руйнувань.

Залежно від наслідків руйнувань і за визначеними Кабінетом Міністрів України показниками, громади та території відноситимуться до одного з чотирьох функціональних типів територій:

- Території відновлення – мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав;
- Регіональні полюси зростання – мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому;
- Території з особливими умовами для розвитку – макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку;

- Території сталого розвитку – самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах [6].

Чи повинна нова стратегія регіонального розвитку оперувати тільки цими функціональними типами територій чи все ж таки доцільно розглядати і інші типи територій, які нікуди не зникли через війну (наприклад, сільські території у несприятливих умовах, гірські території, прикордонні території у несприятливих умовах тощо)? Це питання потребує уважного розгляду. Інше питання, що нова стратегія має визначити типи уражених війною територій і встановити їх класифікацію в залежності не тільки від власне руйнувань, але й від шкоди місцевій економіці, змін демографічної ситуації і масштабів відтоку населення, екологічних збитків навколишньому середовищу і культурній сфері тощо.

Незважаючи на представлені вище дефініції, незрозумілими залишаються критерії ідентифікації територій різного типу, що унеможлиблює адекватне включення тих чи інших громад, районів до певних класифікаційних груп, а також обґрунтовану детермінацію проблем воєнного і поствоєнного розвитку, з якими вони стикаються. Великою перешкодою є також відсутність чи недостатня актуальність статистичних даних, або закриття доступу до багатьох з них через воєнний стан. Тому на порядку денному залишається питання вироблення методичних підходів до ідентифікації визначених функціональних типів територій та підбору соціально-економічних показників розвитку території відповідно до ситуації війни. Величезним питанням є виділення територій сталого розвитку, регіональних полюсів зростання, адже будь-які громади і райони в Україні наразі перебувають у зоні ризику і генерують неоднозначні імпульси на соціально-економічний розвиток свій і прилеглих територій.

Війна вимагає і перегляду пріоритетних завдань для досягнення Цілей

сталого розвитку. Як зазначають фахівці, незважаючи на те, що за часи адаптації ЦСР в Україні 42,6% ресурсів спрямовувались на реалізацію 16-ї цілі ЦСР – «Мир, справедливість та сильні інститути», вже нині стає зрозумілим, що інтерпретацію завдань (для України їх визначено дев'ять) в рамках даної цілі слід суттєво змінити [7]. Істотно актуалізуються і інші цілі, зокрема Ціль 1 «Подолання бідності», Ціль 6 «Чиста вода та належні санітарні умови», Ціль 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура», Ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання» тощо.

Тимчасова окупація територій, втрата портів на Азовському морі і закриття кордонів з Росією і Білоруссю суттєво вплинули на транзитний потенціал України і докорінно змінили її суспільно-географічне і геополітичне положення. Величезна вимушена міграція зумовила суттєвий перерозподіл населення та зміну його структури в регіонах України. Значна кількість населення виїхала за межі України і їх повернення можливе тим менше, чим довше триватиме війна. За рік війни було зруйновано тисячі об'єктів інфраструктури, у т.ч. критичної – енергетичної, транспортної, житлової і соціальної. Урбіциду зазнали найбільші міста України, що створило не тільки деструктивний вплив на простір міст, стан їх соціально-економічного розвитку, але і на міських жителів, культурну спадщину тощо. Масштаби деіндустріалізації регіонів внаслідок руйнування промислових підприємств є також величезними, значної шкоди заподіяно і сільському господарству. Відновлення економіки можливе, але її розвиток буде відбуватися у принципово інших умовах існування тепер вже перманентної загрози з боку Росії. Відповідно, розгляд всіх програм відновлення і розвитку буде відбуватися в координатах існування різних зон, які виділені щонайменше за їх близькістю/віддаленістю до зони бойових дій, тимчасово окупованих територій і кордону з Росією (Білоруссю), щонайбільше – за переліком чітко визначених науковцями критеріїв-наслідків війни.

Література:

1. В Кабміні порахували, скільки об'єктів треба відновити через війну. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/viyna-v-ukrajini-v-kabmini-porahovali-skilki-ob-yektiv-infrastrukturi-ta-budinkiv-treba-vidnoviti-12114063.html>
2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
3. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
5. Постанова КМУ від 14 жовтня 2022 р. № 1159 «Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-rozroblennia-provedennia-hromadskoho-obhovorennia-pohodzhennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia-oblasti-1159-141022>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
7. Резнікова Н. Як уникнути евтаназії української економіки // Український тиждень, 30 березня 2022 р. URL: <https://tyzhden.ua/iak-unyknyty-evtanazii-ukrainskoi-ekonomiky/>

УДК 502/504:330.34:621.311

*Ірина Михайлівна Постернак, к.т.н., доцент,
доцент кафедри організації будівництва та охорони праці, Одеська
державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса.*

*Сергій Олексійович Постернак, к.т.н., доцент,
технічний спеціаліст ПП «Композит», м. Одеса.*

*Олексій Сергійович Постернак, здобувач вищої освіти
СВО "Бакалавр" ОПП "Будівництво та цивільна інженерія",
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

У світі відбуваються зміни у підходах до формування енергетичної політики держав: здійснюється перехід від застарілої моделі функціонування енергетичного сектору, в якому домінували великі виробники, викопне паливо, неефективні мережі, недосконала конкуренція на ринках природного газу, електроенергії, вугілля – до нової моделі, в якій створюється більш конкурентне середовище, вирівнюються можливості для розвитку й мінімізується домінування одного з видів виробництва енергії або джерел та/або шляхів постачання палива. Разом з цим віддається перевага підвищенню енергоефективності й використанню енергії із відновлюваних та альтернативних джерел [1, с.5]. Це ставить перед Україною нові економічні та технологічні виклики: передбачається стале розширення використання всіх видів відновлюваної енергетики, яка стане одним з інструментів гарантування енергетичної безпеки держави [1, с.48].

На сьогодні у світі, зокрема в Україні, виникла істотна небезпека забруднення літосфери, атмосфери і гідросфери побутовими та промисловими відходами. У разі проведення досліджень, пов'язаних з вивченням проблеми забруднення побутовими відходами значна увага приділяється джерелам небезпеки промислового походження. А теоретично визнана екологічна безпека сонячних електростанцій (СЕС) збільшує число потенційних споживачів

сонячної енергії, особливо серед прихильників "зелених" технологій. Але слід відзначити, що у виробництві фотоелементів, а також в додатковому обладнанні для сонячних електростанцій (акумуляторах) найчастіше використовуються токсичні речовини. При цьому роль негативного впливу відходів від утилізації сонячних елементів у формуванні рівня екологічної безпеки України вивчена недостатньо.

Ринок сонячної енергетики зазнає значних змін від різних факторів: війна, COVID-19, зростання цін на енергоносії та інші. Розглянемо основні з них.

1. *Зростання попиту на відновлювальні джерела.* В Європі існує стабільний зростання попиту на відновлювальні джерела енергії (ВДЕ) останні двадцять років, щорічно зростає сумарна встановлена потужність проектів ВДЕ. Так, на графіку (рис. 1) нижче можна побачити динаміку росту встановлення фотоелектричних станцій (ФЕС) в Європі.

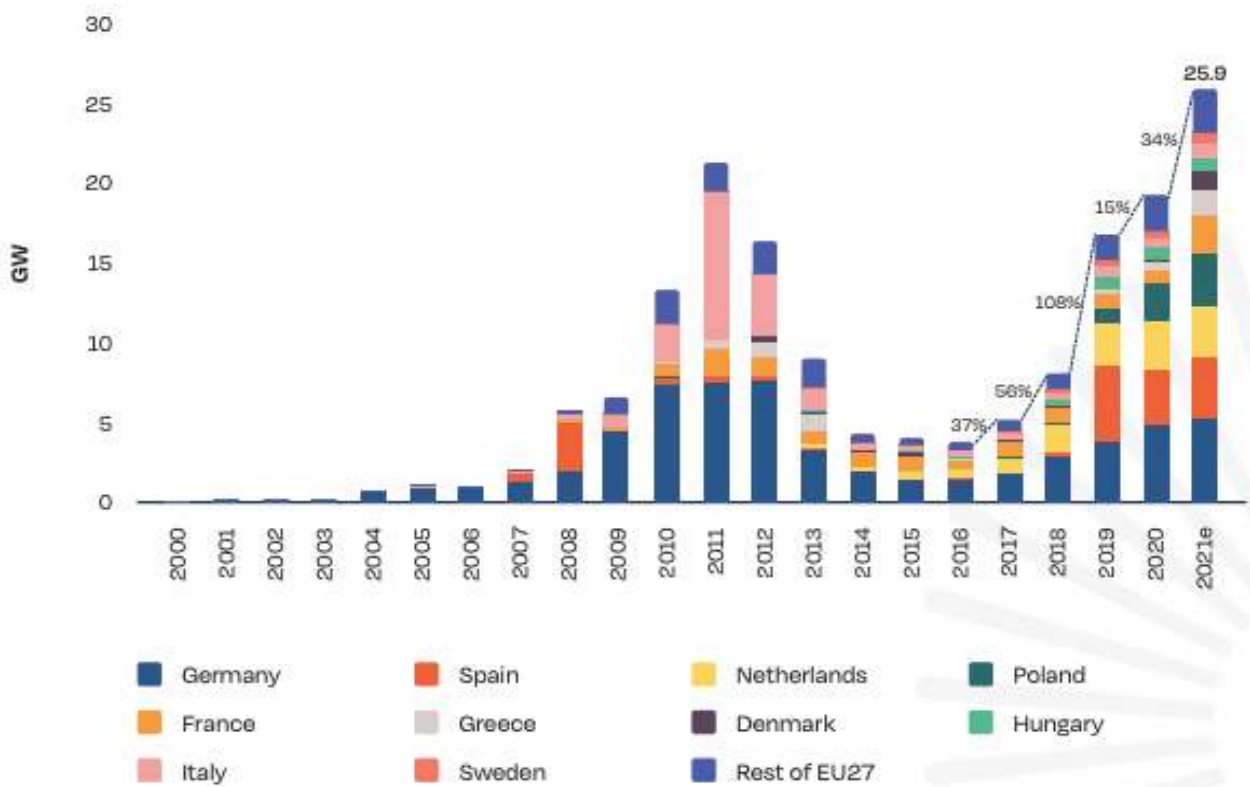

Рис. 1 – Щорічний приріст встановлених ФЕС в ГВт за 2000...2021роки [2].

Незважаючи на вплив COVID-19, сонячна енергетика стрімко розвивається, довівши, що вона є стійкою, передбачуваною та безпечною

технологією там, де інші джерела енергії зазнали невдачі. Зараз Європа на шляху до того, щоб стати першим кліматично нейтральним континентом у світі і сонячна енергія може допомогти досягти цієї мети, не лише забезпечуючи відновлювану ту гнучку енергію, але й створити мільйони робочих місць і забезпечити плавний перехід для всіх європейців.

З початком війни Росії проти України ціни на енергоносії зросли в декілька разів. Для прикладу середня вартість оптової ціни на електроенергію для Італії зросла з 60,40 до 307,99 Євро за МВт·год (рис. 2).

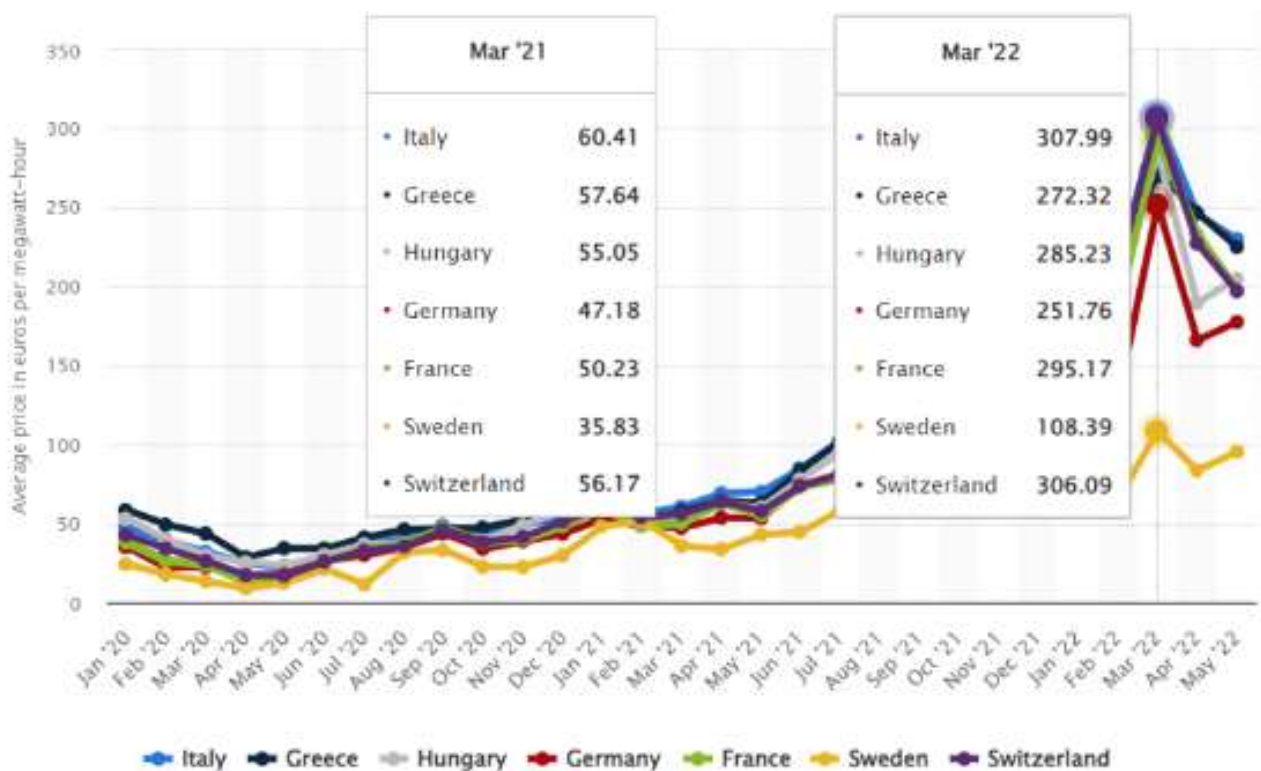

Рис. 2 – Середньомісячні оптові ціни на електроенергію в окремих країнах Європейського Союзу (ЄС) з січня 2020 року по травень 2022 року [2].

Подібні коливання ціни на енергоносії та плани Європи щодо нульових викидів [3...5] призвели до надзвичайного попиту на відновлювальні джерела енергії, в тому числі фотоелектричні станції (ФЕС). Утворився також запит на компоненти до них, зокрема на інвертори та системи накопичення. Виробники не були готові до подібного попиту, і зараз мають завантаження передплачених замовлень на тривалий період. Також є певні обмеження з можливою кількістю

вироблених товарів, в деяких виробників постала проблема дефіциту мікрочіпів.

У період з січня по червень 2022 року Європа імпортувала 40 ГВт модулів з Китаю, що становить понад 50% загального експорту китайських модулів. Для порівняння загальний обсяг експорту з Китаю в 2021 році становив 65ГВт, з яких 46% – це експорт до Європейських країн. Імпорт фотоелектричних модулів (ФЕМ) на весь 2022 рік – рисунок 3.

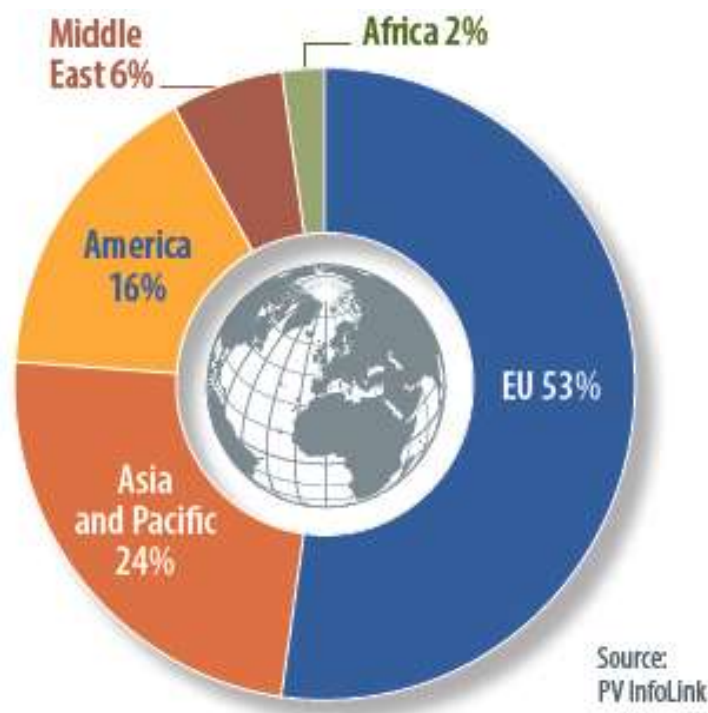

Рис. 3 – Структура експорту з Китаю ФЕМ на 2022р [2].

2. *Логістика до Європи.* Хвиля зараження *Omicron* (штамп COVID-19) призвела до 70-денного блокування Шанхаю, економічного центру Китаю і спричинила безпрецедентні збої в ланцюзі постачання. Це призвело до скорочення обсягів експорту з Шанхаю на 20...30% з початку карантину, збільшення термінів доставки з Китаю, зменшення об'ємів виробництва заводів, що знаходяться в цьому регіоні в тому числі виробництв обладнання для фотоелектричних станцій.

Хоча 2022 р. почався складно (початок військової агресії проти України), тарифи на вантажні перевезення знизилися приблизно на 20%, але ще не

досягли "передковідних" значень; і продовжуватимуть поступово знижуватися, але значне їх зниження малоімовірне, оскільки основні збої в ланцюжку постачання все ще існують. Нижче, на рисунку 4 відображений графік зниження цін на транспортування контейнеру з Китаю до Європи.

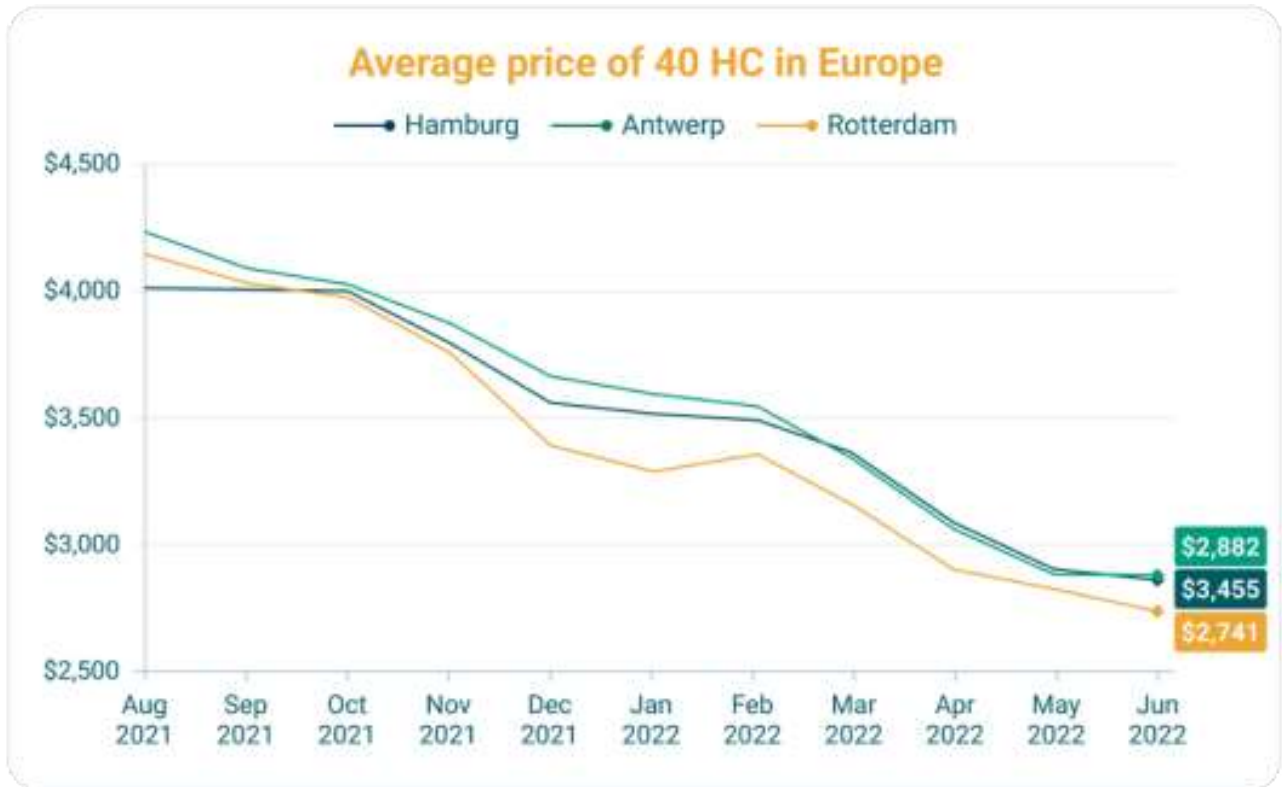

Рис. 4 – Середня ціна доставки 40-ка футового контейнера з Китаю до Європи [2].

3. *Логістика в Україні.* В Україні з початком війни майже всі логістичні ланцюжки були зруйновані. Для завезення обладнання в Україну в більшості випадків використовувався порт в Одесі, певна частина завозилась з Європи. Оскільки на сьогоднішній день єдиний маршрут поставок обладнання відбувається через Європу, багатьом дистриб'юторам, що вирішили продовжити працювати доводиться створювати нові взаємозв'язки зі складами в Європі та будувати нові маршрути постачання обладнання. Також важливим чинником є те, що багато транспорту задіяно для перевезення особливо важливих вантажів в Україну. В країні існує дефіцит автотранспорту для перевезення товарів, а ціна перевезення не є прогнозованою через зростання цін на паливо та його дефіцит в певні проміжки часу.

4. Зростання цін на ФЕМ. Більшість сонячних панелей побудовано з використанням полікремнію, матеріалу, який наразі в основному постачається з Китаю. Після десятиліття падіння цін, полікремній зараз досяг найвищої ціни з 2011 року. Більший, ніж очікувалося, попит у низький сезон посилив наявний дефіцит полікремнію в першій половині року, в результаті чого ціни постійно зростають (рис. 5). У січні 2021 року один кілограм китайського полікремнію коштував близько 13\$. Зараз ціни перевищують 43\$/кг і зростання цін не має жодних ознак зупинки. Це дозволило зрости цінам на модулі.

Polysilicon price development

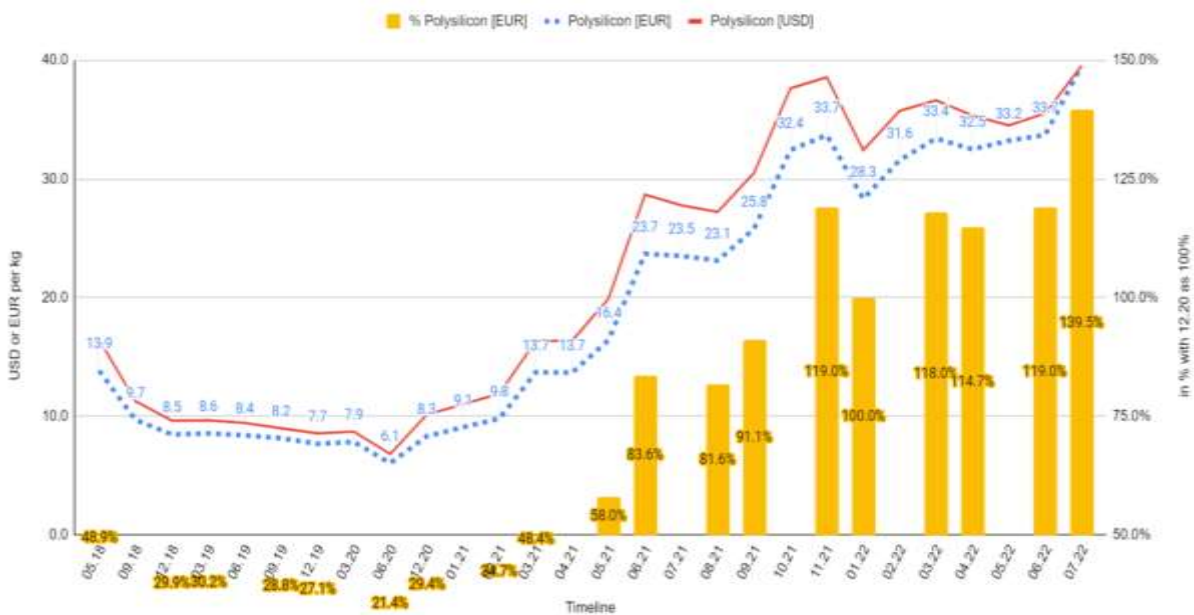

Рис. 5 – Ціни за полікремній в \$/кг [2].

Зростання цін на кремній призвів до росту цін на ФЕМ (рис. 6).

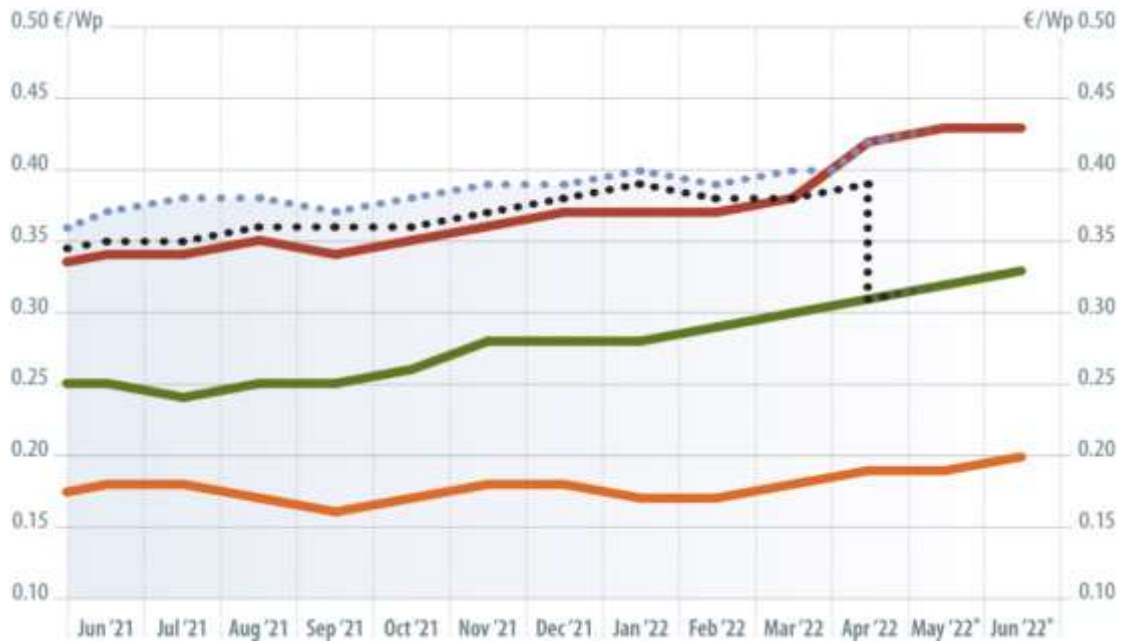

Рис. 6 – Індикативні ціни на ФЕМ відповідно до технології [2].

5. Ситуація на Українському ринку.

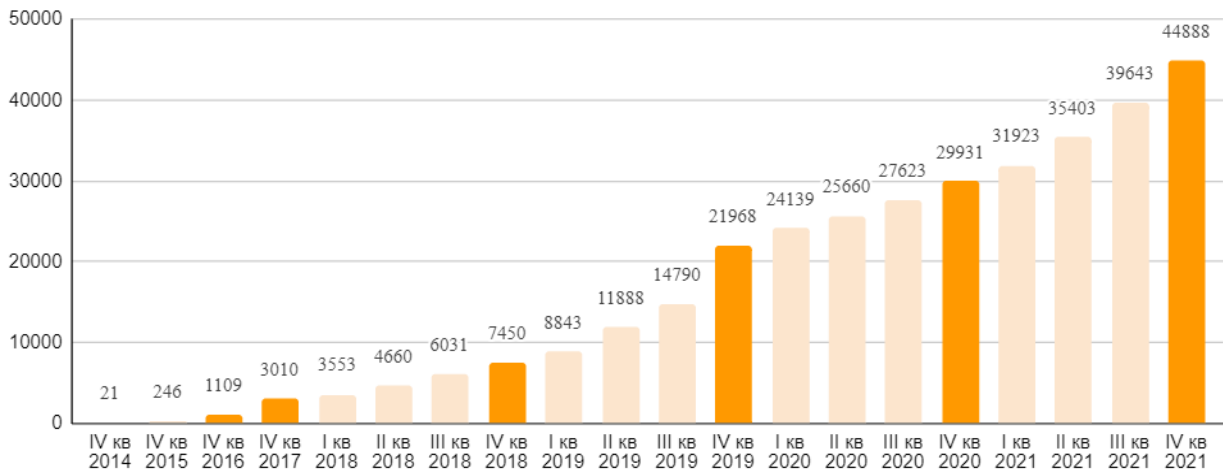

Рис. 7 – Загальна кількість СЕС домогосподарств України [6].

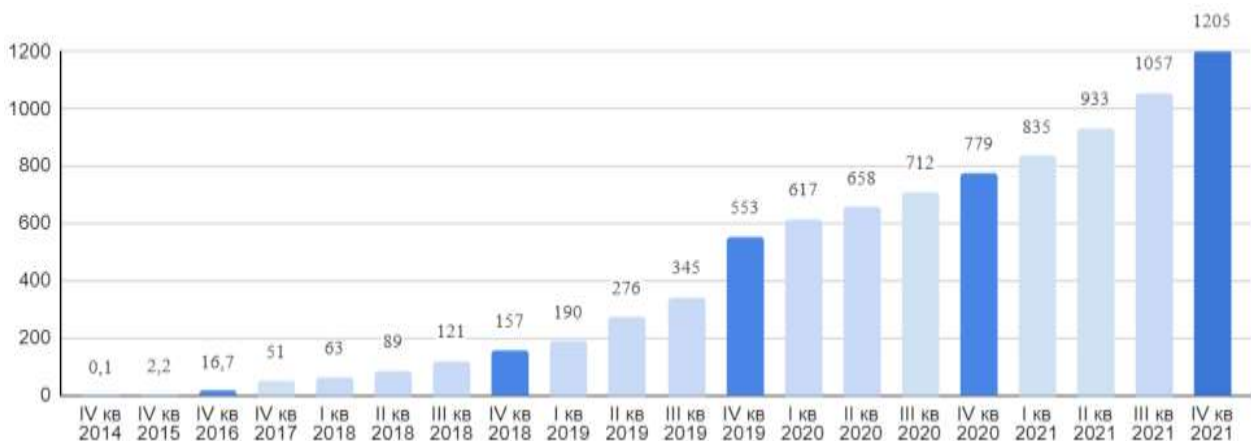

Рис. 8 – Загальна встановлена потужність СЕСд України, МВт [6].

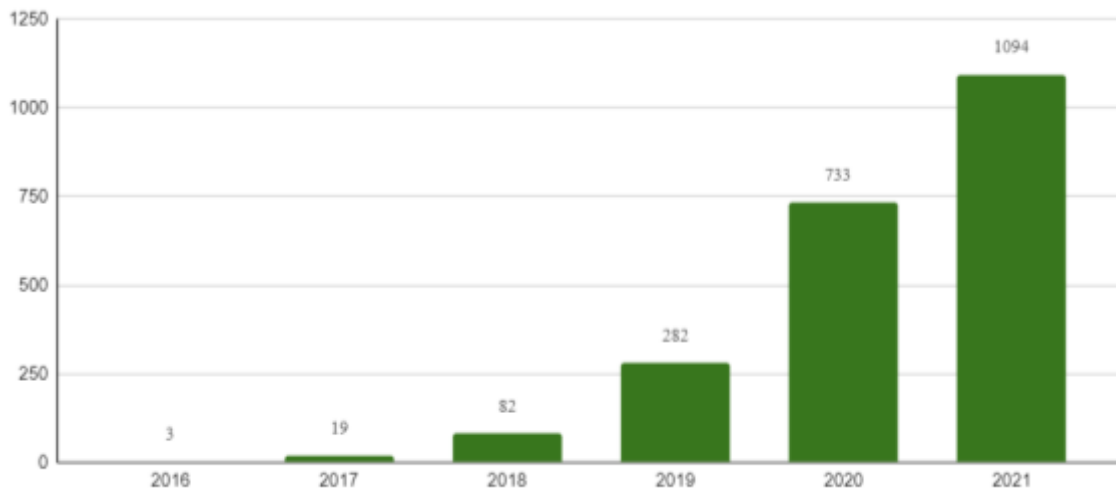

Рис. 9 – Обсяг реалізованої електроенергії *СЕС* України за "зеленим тарифом", млн. кВт·год [6].

З початком війни, будівництво нових об'єктів зупинилось на певний час. Проте, на сьогоднішній день ситуація змінилась. Незважаючи на порушення логістичних маршрутів та зв'язків, зростання цін на паливо, фотоелектричні модулі та системи акумулювання, відновлювальна енергетика є і буде основним сегментом розвитку енергетики світу і України включно.

Економічна діяльність починає відновлюватись, що спричиняє певний попит на різні категорії послуг і товарів.

А). Що було до війни?

В Україні існують два майже незалежних ринки сонячної енергетики це промислові об'єкти (50кВт...1ГВт) та приватні (до 50кВт).

Промислові об'єкти – це юридичні особи, що вирішили інвестувати в *ФЕС* для заробітку (продажу електроенергії по "зеленому" тарифу) чи економії (на власне споживання). Юридичні особи що вирішили інвестувати в "зелений" тариф майже зникли вже до війни, велика хвиля будівництва зникла в зв'язку з ретроспективними змінами тарифів та погіршенням умов роботи для "зеленої" генерації. Юридичні особи які вирішили інвестувати в *ФЕС* для зменшення споживання електроенергії з мережі, сформували новий тренд. Ціни на електроенергію для промислових споживачів вже стали більшими ніж ціна по "зеленому" тарифу.

Приватні об'єкти, частіше всього фізичні особи, що встановлюють *ФЕС* для "зеленого" тарифу для приватних домогосподарств чи *ФЕС*, що забезпечують економію електроенергії чи автономію від мережі (рисунки 7...9). Приватні *ФЕС*, що будували для "зеленого" тарифу, перед війною, були одним з найбільших секторів, що розвивав сонячну енергетику, проте і на нього намагаються впливати державні установи. Що викликало занепокоєння.

Б). Яким чином може розвиватись сонячна енергетика далі?

На сьогоднішній день, виведено багато об'єктів енергетичної інфраструктури з ладу, а саме: лінії електропередачі, трансформаторні підстанції, об'єкти генерації. Енергетика має прямий вплив на розвиток економіки, тому лінії електропередачі та трансформаторні підстанції потрібно відбудувати, об'єкти генерації потрібно створювати заново. В світі кредитні кошти вже не виділяються на застарілі системи генерації такі, як вугільні, мазутні і подібні. Можливим вирішенням проблеми є впровадження системи аукціонів (підписання договору між державою та інвестором на продаж електроенергії за фіксованою ціною на тривалий період) для відновлювальних джерел енергії з системами акумулювання енергії. Більшість проектів можуть бути побудовані в короткі терміни, а ресурси, що потрібні для цього запустять економіку країни.

Продовжили свій розвиток системи для забезпечення автономії та економії електроенергії для приватних та юридичних осіб. Даний сегмент буде розвиватись все з більшою інтенсивністю оскільки вартість енергоносіїв постійно зростає і вартість електроенергії з сонячної енергетики буде все більш привабливою у порівнянні з вартістю електроенергії від централізованих енергопостачальних компаній.

Від міністерства енергетики вже отримуються чіткі повідомлення про бажання "забезпечити 25% енергії з *ВДЕ* без підтримки з бюджету", що представлено в проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії

з альтернативних джерел енергії генеруючими установками споживачів» [2]. Даний проект може сформувавши тренди розвитку сонячної енергетики на наступні 5...10 років.

Зокрема, метою прийняття акту [7] є удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії генеруючими установками споживачів з урахуванням кращих світових практик з метою заміни поточної моделі "зеленого" тарифу новою моделлю, яка буде орієнтована на покриття власного споживання та не призводитиме до збільшення обсягу субсидіювання за рахунок інших споживачів, що відповідає цілі "Енергетична безпека", визначеної пунктом 9.1 Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів від 12.06.2020 № 471.

Література:

1. Енергетична стратегія України до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність", схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
2. Ринок сонячної енергетики в Україні і фактори, що впливають на нього. URL: <https://solarity.eu/ua/blog/rynok-sonjacnoji-enerhetyky-v-ukrajini-i-factory-sco-vplyvajut-na-noho/> (дата звернення: 23.01.2023).
3. Європейський парламент оновив цілі щодо ВДЕ. *Веб-сайт Avenston group (Розділ. Статті та аналітика)*. 27 вересня 2022р. URL: <https://avenston.com/articles/new-target-for-renewables/> (дата звернення: 26.01.2023).
4. Шлях Європи до чистої енергії. *Веб-сайт Avenston group (Розділ. Статті та аналітика)*. 31 серпня 2022р. URL: <https://avenston.com/articles/path-to-clean-energy/> (дата звернення: 26.01.2023).

5. Путь Европы к чистой энергии: инвестиционная возможность на сумму 5,3 триллиона долларов. *Веб-сайт поставщика стратегических исследований – BloombergNEF (BNEF) (Розділ. Блог).* 13 квітня 2022р. URL: <https://about.bnef.com/blog/europes-path-to-clean-energy-a-5-3-trillion-investment-opportunity/> (дата звернення: 27.01.2023).

6. Сонячні електростанції у приватних домогосподарствах (СЕСд): динаміка розвитку. *Веб-сайт Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Розділ. Діяльність. Відновлювальна енергетика).* URL: <https://sae.gov.ua/uk/content/sesd> (дата звернення: 29.01.2023).

7. Міністерство енергетики України. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії генеруючими установками споживачів. URL: <https://mev.gov.ua/rehulyatornyy-akt/pro-vnesennya-zmin-do-deyakykh-zakoniv-ukrayiny-shchodo-udoskonalennya-umov> (дата звернення: 29.01.2023).

УДК 911.5:502.171(477.42)

*Інна Костянтинівна Нестерчук, к. г. н., доцент
Вікторія Вікторівна Саволюк здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія),
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир*

ГЕОЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА РОЗРОБЛЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Дослідження, що пов'язані з вивченням особливостей використання території та оцінкою антропогенного навантаження на регіональному рівні, досить актуальні в умовах постійно зростаючого впливу суспільства на природне середовище. Значна кількість різноманітних екогеографічних

проблем наявна і в Житомирській області. В той же час рівень вивчення суспільно-природної взаємодії в області залишається вкрай недостатнім.

Аналіз та систематизація наукових праць щодо оцінки геоecологічного стану території (В.А. Анучина, В.А. Барановського, О.І. Воєйкова, О.П. Гавриленко, І.П. Герасимова, С.А. Генсірука, К.І. Геренчука, М.Д. Гродзинського, В.М. Гуцуляка, А.Г. Ісаченка, Г.С. Макуніної, Л.Л. Малишевої, О.М. Маринича, Ю.А. Олішевської, В.М. Пащенко, К.А. Позаченюк, В.С. Преображенського, О.Г. Топчієва, Л.П. Царика, І.Г. Черваньова, П.Г. Шищенко та ін.) показали, що дослідження з цілеспрямованого вирішення екологічних проблем вимагають подальшого опрацювання на регіональному рівні, які є основою інтегральної геоecологічної оцінки територій.

Під *геоecологічним аналізом* ми розуміємо не тільки поділ об'єкта дослідження на складові компоненти, але, насамперед, наукове дослідження екологічного стану інтегративної геоecосистеми “суспільство-природа” з метою її оптимізації, що є актуальним напрямком сучасної конструктивної географії, який базується на інтегративному поєднанні системного, географічного і екологічного підходів [3].

Методологічною основою геоecологічного аналізу природокористування слугує сукупність системного, ландшафтного, екологічного, ландшафтно-екологічного, історичного, соціально-економічного, а також ландшафтно-типологічного наукових підходів до оптимізації [2] (рис.1.).

Геоecологічний аналіз спирається на принципи: ландшафтно-функціональний, історико-ландшафтний, структурно-ландшафтний, ландшафтно-організаційний (проектний), для яких визначено систему методів послідовного дослідження (див. рис. 1.) [2].

Організація території поряд із соціально-економічними й правовими аспектами використання землі повинна враховувати і геоecологічні. Таким чином *геоecологічний підхід до організації території* повинен враховувати природно-географічні особливості морфологічних частин ландшафту та

практично наполягати у правильно визначеному (найліпшому) застосуванні земельного фонду кожної морфологічної одиниці ландшафту [4] та передувати розробці проєкту організації території (наприклад, адміністративної області), де будуть взаємно пов'язанні всі частини системи землекористування: рілля, природні сіножаті, пасовища (луки), лісові масиви, дороги, водні басейни, промислова забудова як єдине ціле.

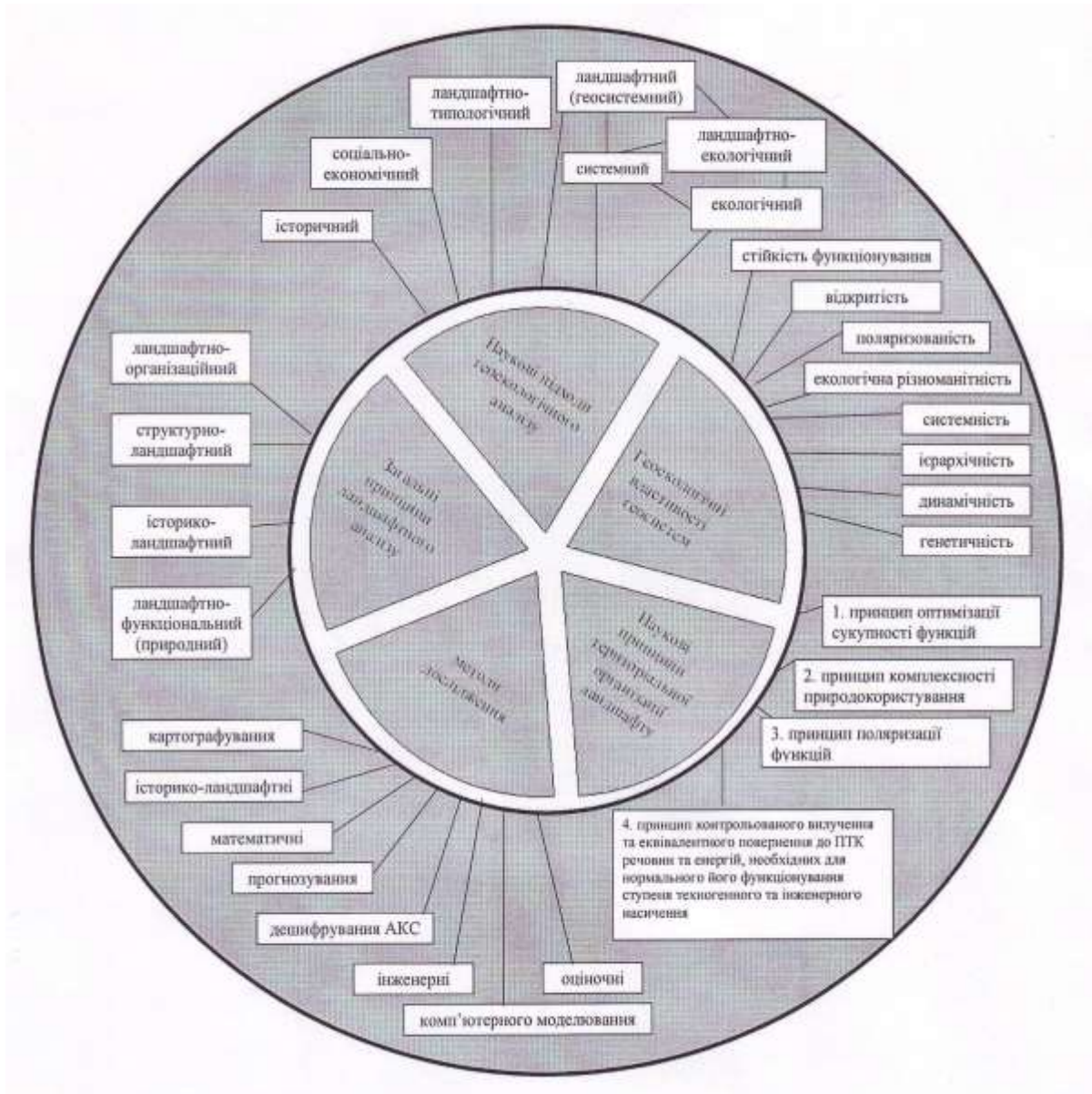

Рис. 1. Теоретичні основи геоекологічного аналізу

Високий загальний фон ландшафтного перетворення території Житомирщини визначається перш за все її значним сільськогосподарським освоєнням, меліоративним впливом й радіаційним навантаженням, тому

необхідною складовою оптимізації природного середовища є функціональна організація ландшафту. Початковим етапом такої роботи є визначення рівня антропогенної перетвореності (далі АП) природних систем регіону. Природокористування регламентується різними видами проектування: землевпорядним, лісогосподарським, меліоративним, природоохоронним, планувально-містобудівним, в основу якого покладено комплексний геоecологічний аналіз, необхідний для врахування співмірності техногенного впливу з природно-ресурсним потенціалом ландшафтів.

На наш погляд, найбільш доцільно використовувати в якості інтегрального показнику *регіональний коефіцієнт антропогенної перетвореності* природних систем на зональному рівні П. Г. Шищенка [2]. Оскільки, дослідження екогеографічних проблем, що виникають внаслідок освоєння території адміністративних областей, у переважній більшості випадків проводиться у розрізі адміністративних районів і показники антропогенних впливів не завжди вдається визначити, тому окремі дані дещо суб'єктивні і виражають лише загальні риси АП геосистем та тенденції антропогенного впливу.

Отже, теоретико-методологічна сутність геоecологічного аналізу природокористування, реалізується через основний принцип органічної єдності людини з природою, проявляючись через конкретні види природокористування. Обґрунтування оптимальних варіантів природокористування найповніше реалізується в рамках *геоecологічного аналізу* території як комплексного методу пізнання сучасного ландшафтогенезу, становлення, розвитку, стану та прогнозування просторово-часової структури різнорангових ландшафтних структур, який покликаний впорядкувати послідовність вивчення та оцінки природокористування з метою його оптимізації, поряд з яким геоecологічне районування (на рівні геоecологічних мікрорайонів) розглядається як оптимальний метод пізнання закономірностей та проблем територіальної взаємодії суспільства і природи.

Література:

1. Ландшафтна екологія : навч. посібник / О. В. Швайка, І. К. Нестерчук, Н. О. Рябцева та ін. Житомир : О. О. Євенок, 2017. 196 с.
2. Нестерчук І. К. Геоекологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2011. 312 с.
3. Охорона навколишнього середовища / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / за ред. Я. Б. Олійника. — К. : Ніка-Центр, 2006. — 264с. : рис.
4. Генсірук С. А. Регіональне природокористування : навч. посібник / С. А. Генсірук. – Л. : Світ, 1992. – 336 с.

УДК 338.48

*Жанна Іванівна Бучко, д. геогр. н., доцент,
доцент кафедри географії та менеджменту туризму,
Аліна-Роксолана Володимирівна Чубата, студентка,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці*

**РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАЦІОНАЛЬНОМУ
ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН»**

Актуальність дослідження організації туризму на території Національного природного парку «Дністровський каньйон» важлива тим, що тут та на периферії парку зосереджена багата природна та культурна спадщина, знаходяться численні туристичні бази, бази відпочинку, санаторії, а мережа рекреаційних та оздоровчих закладів щораз розширюється. Поряд з охороною природного середовища, важливе значення має збереження та відновлення багатой і унікальної культурної спадщини у контексті сталого розвитку, де визначальною перспективою розглядається рекреаційна індустрія.

Рекреаційна діяльність в межах НПП слугує відтворенню у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності фізичних і духовних сил людини шляхом

загальнооздоровчого, культурно-розважального, пізнавального відпочинку, туризму, фізичної культури і спорту. Об'єктами для здійснення таких видів діяльності слугують екологічні стежки. Створення мережі екостежок на основі розроблених проєктів спрямоване на вирішення ряду надважливих завдань щодо врегулювання взаємовідносин в системі людина-природа. При цьому забезпечується право на адекватний відпочинок при збереженні довкілля та сталого розвитку за домінування критеріїв, вимог і показників навколишнього середовища. Аналіз досліджень з цієї тематики дозволяє стверджувати, що в межах Поділля функціонує кілька видів еколого-туристичних маршрутів і стежок: туристичний маршрут, еколого-туристичний маршрут, еколого-освітня стежка тощо [3, с. 322].

Метою цієї публікації є визначення пріоритетних напрямів та завдань розвитку туризму й рекреації в національному природному парку «Дністровський каньйон», роблячи акцент на еколого-туристичній діяльності через формування мережі екологічних стежок та маршрутів.

Національний природний парк «Дністровський каньйон» відіграє визначальну роль у збереженні унікальних природних комплексів долини Дністра та його приток, де відслонюється потужний комплекс осадових товщ від наймолодших антропогенних і до найдавніших - силурійських відкладів палеозойської ери. Унікальними є дністровські травертинові скелі з природними чи рукотворними печерами. Здавна деякі з них були пристосовані під печерні храми і монастирі [3, с. 323].

Дністровський каньйон, згідно з рішенням всеукраїнського Інтернет-опитування, оголошеним 26 серпня 2008 року, визнаний одним із 7 природних чудес України. Територія НПП кластерного типу. Парк тягнеться вузькою смугою вздовж Дністра від його невеличкої лівої притоки річки Тумир на межі Івано-Франківської та Тернопільської областей до іншої лівої притоки - річки Збруч на межі Тернопільської та Хмельницької областей. З південного заходу територія обмежена фарватером річки Дністер і складається з п'яти ділянок,

тому що переривається по Дністру при переході межі Івано-Франківської області на лівий берег у двох місцях - від села Устя-Зелене до села Діброва і в селі Возилів. Ще в двох місцях, в межах м. Заліщики та смт. Мельниця-Подільська, Дністер і його прибережна зона не ввійшла до складу НПП.

Національний природний парк «Дністровський каньйон» створено на території Заліщицької громади. Тут активно проводиться природоохоронна та рекреаційна діяльність. На території НПП та в його околицях відомо близько 50 великих і малих печер. Серед них одні з найдовших у світі: Оптимістична (240,5 км), Озерна (134 км). Підземні лабіринти вражають красою різнобарвних кристалів та різними формами натічних утворень. Деякі з печер у давнину використовувалися для проживання та культових потреб.

На схилах каньйону привабливими для туризму й рекреації є джерела, що живлять струмки, які каскадами водоспадів збігають вниз до Дністра, Стрипи, Джурина. На річці Джурин розташований найвищий рівнинний водоспад України — Червоногородський водоспад (висота 16 м, 3 каскади).

Круті скелясті або заліснені береги та мальовничі острови є місцем зростання великої кількості рідкісних рослин. На річкових схилах збереглася реліктова лісова, наскельна та лучно-степова рослинність. Багато видів рідкісних та цінних рослин перебувають під охороною.

Цікавий та різноманітний тваринний світ Дністровського каньйону: скелі є оселищем птахів. Через важкодоступність схилів він досі маловивчений.

Теплий клімат у каньйоні відрізняє цю місцевість від інших територій Західної України. Стіни каньйону затримують сонячне тепло, захищають від холодних вітрів. Навесні все розцвітає на 2—3 тижні раніше, ніж на сусідніх територіях.

На території Дністровського каньйону близько 100 пам'яток живої і неживої природи світового, національного, регіонального та місцевого значень. На виняткову увагу і дбайливу охорону заслуговує наскельно-степова рослинність на дністровських стінках – релікти третинної флори: мигдаль степовий, барвінок

малий, хвощ великий, цибуля круглоголова, кругла і подільська, сон великий і чорніючий, холодок лікарський, півники угорські, ковила пірчаста, ясенець білий, горицвіт весняний та інші. Вивчення їх дозволяє зібрати цікавий матеріал про різноманітність степових угруповань та їх склад, шляхи міграції, генетичні зв'язки, дає змогу відновити картину рослинного світу того чи іншого району в минулому, з'ясувати його зональну природу [1, с. 13].

У Дністровському каньйоні охороняються законом 22 ділянки з наскельно-степовою рослинністю. Біля Дністра є ряд цінних парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення (Коропецький, Заліщицький), де ростуть рідкісні екзотичні та реліктові дерева. У Заліщицькому парку, заснованому в середині XIX століття, близько 50 видів і форм деревних чагарникових порід. Серед них – гінкго дволопатево віком понад сто років. Гінкго – одне з найстаріших дерев нашої планети, справжнє ботанічне чудо, яке, з'явившись ще наприкінці палеозойської ери (понад 300 мільйонів років тому), майже без змін дійшло до нашого часу.

Загалом на території національного природного парку знаходяться 62 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею понад 1500 га. Найціннішими для туристів є ботанічні заказники загальнодержавного значення «Жижавський», «Обіжевський» та «Урочище «Криве», пам'ятки природи загальнодержавного значення – «Урочище «Трубчин», «Урочище «Глоди», «Урочище «Заліщицька діброва» в Шутроминцях, найбільшу рекреаційну цінність становлять гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення «Червоногородський водоспад», «Русилівські водоспади», «Сокілецькі водоспади», мальовничі геологічні пам'ятки природи місцевого значення «Травертинові скелі в Литячому», «Порохівська скеля», «Космиринська скеля», «Рівна скеля», «Монастирська скеля», «Скеля семи джерел», ботанічні пам'ятки природи місцевого значення «Гінкго дволопатево», «Горіх ведмежий», «Дзвенигородські дуби», ландшафти в урочищах «Червоне», «Дністровсько-Берем'янський каньйон» та ін. [2].

В НПП «Дністровський каньйон» активно розвивається екологічний туризм з обладнаною мережею екотуристичних стежок. Упродовж останніх двох років спроектовано та розроблено нові екостежки: «Парк Бруніцьких», «Парк Молодіжний», «Траяновим валом до Дністра». Зокрема, екостежка «Траяновим валом до Дністра» протяжністю 4 кілометри достатньо повно розкриває краєзнавчі, історичні та природні цінності національного природного парку. Екологічна стежка «Парк Молодіжний» (протяжністю 800 м) розташована у місті Заліщики на території однойменного парку відпочинку, володіє значними естетичними, пізнавальними та виховними можливостями і сприяє підвищенню туристичної привабливості краю. Екологічна стежка «Парк Бруніцьких» протяжністю 600 м розташована у місті Заліщики безпосередньо на березі Дністра і дає можливість насолодитися давнім парком з архітектурною пам'яткою-палацом.

Основне призначення екологічних стежок - виховання екологічно-грамотної поведінки людини на природі, насамперед дітей та молоді, дбайливого ставлення до природи, її різноманітності та багатств, поширення знань про природу та людину, як невід'ємну частину навколишнього природного середовища. Усі маршрути екостежок докладно описані та відображені на картах, деякі облаштовані, а частина малих архітектурних форм ще заплановано, завершення їх облаштування та планова екотуристична діяльність передбачені на літній сезон 2023-го року.

Література:

1. Бабюк Л.М. Еколого-географічні підходи щодо раціонального використання ресурсів заповідних територій (на матеріалах екостежок Середнього Подністров'я) // Автореферат дисертації для здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Львів, 2012. – 20 с.

2. Бабюк Л. Регулювання рекреаційних потоків в межах проектованої екостежки «На хвилях Тіраса» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. - 2011. - Вип. 59. - С. 26-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_geograf_2011_59_9.

3. Царик П.Л. Щодо проблем організації рекреаційних послуг на водному маршруті «На хвилях Тірасу» в НПП «Дністровський каньйон» // Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки : матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). – Тернопіль : Вектор, 2020. – С. 322–327.

УДК 502.4 (477.43)

*Ольга Михайлівна Левада, к.геогр.н., доцент
доцент кафедри географії та туризму,
Ярослав Юрійович Непша, студент I курсу магістратури
природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У структурі природно-заповідного фонду Хмельницької області нараховується 536 об'єктів загальною площею 328663,98 гектарів [1,2,3] (рис. 1).

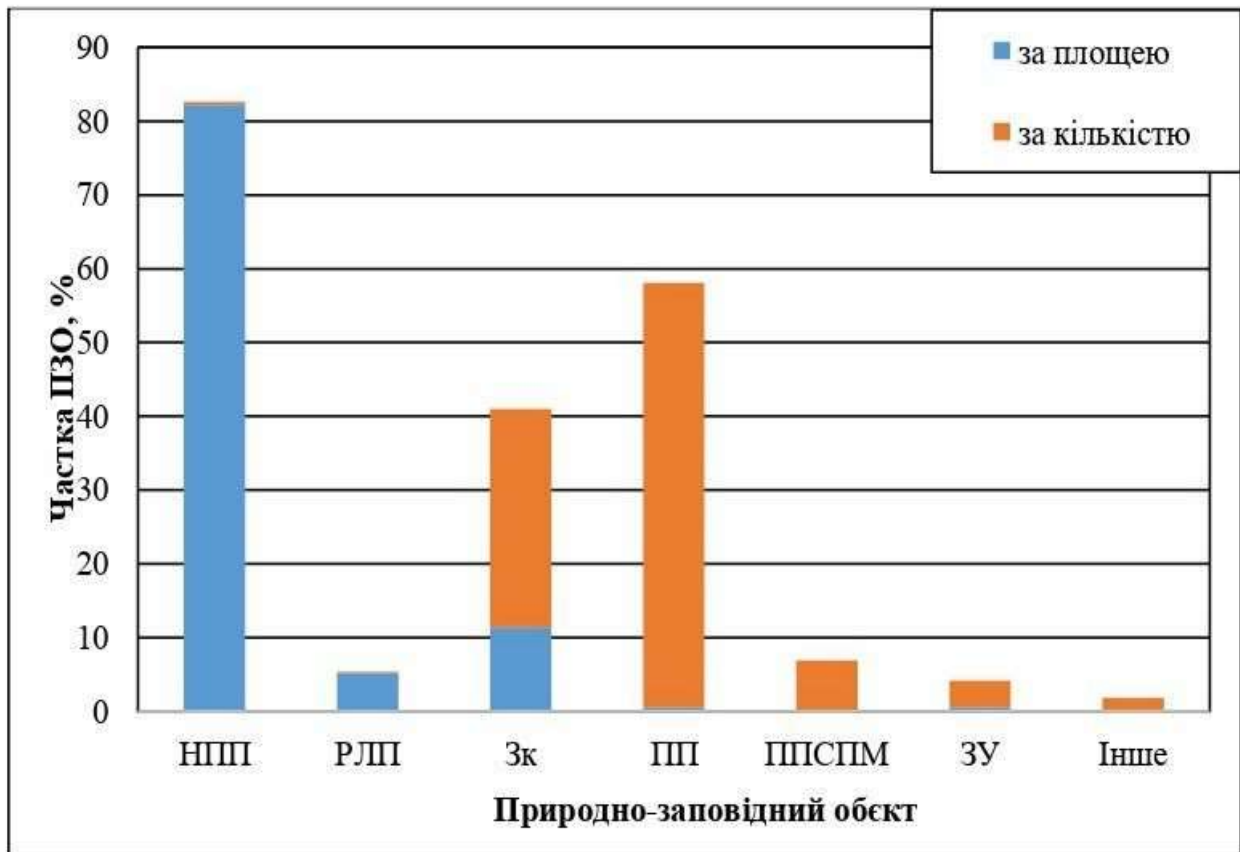

Рисунок 1 – Структура природно-заповідного фонду Хмельницької області [1,с.134]

Умовні позначки до рисунку 1: НПП – національний природний парк, РЛП – регіональний ландшафтний парк, Зк – заказник, ПП – пам'ятка природи, ППСМ – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, ЗУ – заповідне урочище, Інше – включає дендрологічні парки, ботанічні сади та зоологічні парки.

Під охорону взяті унікальні за своїми ландшафтами, багатством рослинного і тваринного світу, природні комплекси. На їх територіях зростає більше 150 видів рідкісних рослин для області та таких, що потребують особливої охорони, 116 видів є червонокнижними.

Загальнодержавний статус надано 42 об'єктам площею 280134,65 га, місцевого значення – 494 об'єктам загальною площею 48529,33 гектари(табл. 1) [2].

Таблиця 1

Площа природоохоронних об'єктів за роками (загальнодержавного та місцевого значення) в Хмельницькій області, складено за [3, с.122]

Категорії ПЗП	Площа, тис. га				
	2000	2010	2019	2020	2021
Національні природні парки	261316,0	261316,0	270078,7	270078,7	270078,7
Регіональні ландшафтні парки	15660,3	16915,3	16915,3	16915,3	16915,3
Заказники	18752,0	37454,0	37594,19	37664,19	37664,19
Заповідні урочища	1152,0	1648,5	1538,5	1538,5	1538,5
Пам'ятки природи	1252,0	1690,0	1791,26	1792,4	1792,4
Ботанічні сади	17,5	19,71	19,71	19,71	19,71
Дендрологічні парки	-	50,8	57,55	59,61	59,61
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	771,0	587,25	594,0	594,0	594,0
Зоопарки	1,57	1,57	1,57	1,57	1,57

До об'єктів природно-заповідного фонду, яким надано загальнодержавний статус, належать: 2 національні природні парки, 25 заказників (10 ландшафтних, 1 лісовий, 9 ботанічних, 5 гідрологічних), 5 пам'яток природи (1 ботанічна, 1 гідрологічна, 3 геологічні), 1 ботанічний сад, 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість та динаміка природоохоронних об'єктів за роками (загальнодержавного та місцевого значення) в Хмельницькій області, складено за [3,с.122]

Категорії ПЗФ	Кількість				
	2000	2010	2019	2020	2021
Національні природні парки	1	1	2	2	2
Регіональні ландшафтні парки	1	1	1	1	1
Заказники	141	157	158	159	159
Заповідні урочища	15	21	20	20	20
Пам'ятки природи	247	276	298	309	309

Ботанічні сади	1	2	2	2	2
Дендрологічні парки	-	4	5	6	6
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	36	36	36	36	36
Зоопарки	1	1	1	1	1

До територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення включені: 1 регіональний ландшафтний парк, 134 заказники (18 ландшафтних, 27 лісових, 21 ботанічних, 7 загально-зоологічних, 10 орнітологічних, 3 ентомологічних, 47 гідрологічних та 1 загально-геологічний), 304 пам'ятки природи (18 комплексних, 224 ботанічних, 4 зоологічні, 13 гідрологічних, 45 геологічних), 20 заповідних урочищ, 1 ботанічний сад, 1 зоологічний парк, 6 дендрологічних парків та 27 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [2,3].

З метою збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення Указом Президента України від 27 червня 1996 року № 474/96 створено національний природний парк «Подільські Товтри» загальною площею 261316 гектарів. Парк розташований на території двох адміністративних районів Хмельницької області: повністю охоплює Кам'янець-Подільський, і частину Хмельницького [6].

Указом Президента України від 02 серпня 2013 року № 420/2013 створено національний природний парк «Мале Полісся» загальною площею 8762,7 га задля збереження цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів східної частини Малого Полісся. Парк розташований на території Шепетівського району [5].

З метою збереження, відтворення та раціонального використання біологічного та ландшафтного різноманіття Малого Полісся, яке має важливе природоохоронне, естетичне, наукове, оздоровче, освітнє, рекреаційне значення рішенням шостої сесії Хмельницької обласної ради від 11.05.1999 року № 21

створено регіональний ландшафтний парк «Мальованка» площею 15660,3 гектарів. Рішенням одинадцятої сесії обласної ради від 30.03.2004 року № 23-11/2004 парк розширено за рахунок земель сільських рад Шепетівського району на 1255 гектара. Парк розташований на півночі Хмельницької області у межах Шепетівського району, його площа складає 16915,3 гектари [3].

Більшість територій та об'єктів ПЗФ Хмельницької області перебувають у незадовільному стані, відсутня інформація щодо сучасного стану біорізноманіття на території заповідних об'єктів, не дотримується режим територій, не здійснюється їх охорона та збереження, що призводить до втрати природної цінності заповідних об'єктів. Гостро постає проблема державного контролю за виконанням природоохоронного законодавства України. Сучасний стан дотримання вимог законодавства в частині функціонування об'єктів ПЗФ є вкрай незадовільним. Проблемними питаннями в розвитку ПЗФ області залишаються відсутність проєктів організації територій та об'єктів ПЗФ, утримання та реконструкції парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, а також відсутність закріплених на місцевості меж заповідних об'єктів, інформаційних та охоронних знаків, що призводить до порушення заповідного режиму територій, зміни площі та конфігурації меж, самозахоплення земель ПЗФ та загрози їх втрати [4, с.100].

На сьогоднішній день в області винесено в натуру (на місцевість) межі 194 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 33325,5 гектари. Програмою охорони навколишнього природного середовища Хмельницької області на 2021-2025 роки (Програма) стосовно природно-заповідного фонду області зазначено наступне: «Напрямок 2. Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі – збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та розробка місцевих схем формування національної екологічної мережі в межах області, у тому числі: створення об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення ефективної охорони

природних комплексів, збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну цінність, збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони» [2,с.24].

Програмою передбачено здійснення заходів щодо утримання об'єктів природно-заповідного фонду Хмельницької області та забезпечення дотримання заповідного режиму, у тому числі:

1) розроблення землевпорядної документації (проектів землеустрою з організації та встановлення меж 50 територій природно-заповідного фонду) зі встановленням меж в натуру (на місцевість) територій та об'єктів природно-заповідного фонду з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних природних комплексів;

2) ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень;

3) утримання об'єктів природно-заповідного фонду та забезпечення дотримання заповідного режиму, у тому числі: реалізація проектних рішень з утримання, реконструкцій територій та об'єктів природно-заповідного фонду; встановлення і поновлення інформаційних щитів, інформаційно-охоронних та межових охоронних знаків на об'єктах природно-заповідного фонду; облаштування і благоустрій на об'єктах природно-заповідного фонду [2,с.17-18].

За останні роки в Хмельницькій області проведено значну роботу з природоохоронної справи, особливо у плані розширення площі природно-заповідного фонду. Однак, ще необхідно прикласти чимало зусиль для його оптимізації, що робить зазначену вище Програму особливо важливою у цій сфері.

Література:

1. Майорова О. Ю., Ковальчук І. І., Прокоп'як М. З., Крижановська М. А. Природно-заповідний фонд Хмельницької області в контексті формування Смарагдової мережі. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2021. № 35. С. 131-139.
2. Програма охорони навколишнього природного середовища Хмельницької області на 2021-2025 роки <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-2021-2025-%D0%A5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення: 05.01.2022)
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2021 році. https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=1625 (дата звернення: 05.01.2022)
4. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки. Хмельницький, 2019. 214 с. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/strategiya-rozvytku-hmelnyczkoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf> (дата звернення: 06.01.2022)
5. Указ Президента України «Про створення національного природного парку «Мале Полісся» від 02 серпня 2013 року № 420/2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420/2013> (дата звернення: 06.01.2022)
6. Указ Президента України «Про створення національного природного парку «Подільські Товтри» від 27 червня 1996 року № 474/96 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474/96#Text> (дата звернення: 06.01.2022)

УДК 316.32

Людмила Миколаївна Горбач,
к. економ. н., доцент, директор,
Волинський інститут імені В'ячеслава
Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;
Вікторія Віталіївна Горбач, старший викладач
кафедри економіки та менеджменту;
Волинський інститут імені В'ячеслава
Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;
Наталія Миколаївна Мельчук, вчитель,
КЗ ЗСО «Луцький ліцей №18 Луцької міської ради»
м. Луцьк

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Глобальні проблеми з'явилися внаслідок нераціональної і масштабної людської діяльності: надмірного споживання ресурсів, відсутності бережливого ставлення до природи. Масштабність цих проблем зумовлює шукати шляхи їх вирішення на рівні співпраці всього людства. Глобальні проблеми ускладнені тим, що вирішенню однієї проблеми може протидіяти інша: вони взаємозв'язані і вимагають комплексного підходу у вирішенні. Загострення однієї з проблем, як правило, ускладнює вирішення інших. Вивченням глобальних екологічних проблем займалася низка вчених, зокрема: С. Боринець, О. Білорус, Ю. Козак, Т. Шемет, О. Борзенко, Л. Кістерський, О. Плотніков та інші. Проте, питання вивчене недостатньо та вимагає подальших досліджень. Тому, основною метою дослідження є висвітлення глобальних екологічних проблем, їх причин і наслідків.

Згідно визначення В. П. Максаковського, до глобальних проблем належать ті, які охоплюють увесь світ, усе людство, створюють загрозу для його теперішнього і майбутнього та вимагають об'єднаних зусиль, спільних дій усіх держав і народів для їх вирішення [6, с. 124].

Глобальні проблеми людства це сукупність всезагальних змін природи на планеті, обумовлені швидким ростом чисельності населення, виснаженням

природних ресурсів, зростаючим забрудненням навколишнього природного середовища, відсутністю або неефективною природоохоронною політикою, низьким рівнем екологічної культури [5, с. 112].

До глобальних проблем належать економічні, енергетичні, політичні, соціальні, демографічні, сировинні, екологічні, продовольчі та проблеми Світового океану, які стосуються всіх країн земної кулі незалежно від їхнього суспільно-політичного устрою і не можуть бути вирішені однією чи групою держав.

Світова спільнота досить чітко ставить на порядок денний подальшого розвитку цивілізації проблеми, які стоять нині перед людством у зв'язку із виснаженням природних ресурсів, демографічною і продовольчою проблемою, забрудненням навколишнього середовища, яке загрожує здоров'ю людей та існуванню природних екосистем, зменшенням біорозмаїття.

Глобальні екологічні проблеми це комплекс екологічних проблем, які проявляються на глобальному, регіональному і національному рівнях.

У контексті цього, значний прогрес досягнутий у розумінні проблеми взаємодії та взаємозалежності соціально-економічного розвитку і навколишнього середовища, у виробленні основних положень політики розвитку на глобальному, регіональному та державному рівнях. Прийняті важливі політичні рішення, покликані регулювати економічний розвиток, як світового співтовариства з сформульованими принципами сталого розвитку. Ці рішення є основою принципів природокористування, які зараз реалізуються.

До глобальних екологічних проблем учені відносять виснаження природних ресурсів, втрату біорізноманіття, забруднення атмосфери, «парниковий ефект», руйнування озонового шару, забруднення Світового океану, деградація земель, техногенні катастрофи, забезпечення людства прісною водою тощо.

Усвідомлення катастрофічності існуючого типу економічного розвитку, вичерпності природних ресурсів і взаємозалежності всіх еколого-економічних

процесів на планеті стало причиною початку розробки концепцій світового розвитку у зв'язку з екологічними обмеженнями. Особливо активно ці розробки почалися в розвинутих країнах Заходу, де в 70-ті роки ХХ ст. розвиток виробництва наштовхнувся на обмеженість природних ресурсів [1, с. 21]. Йдеться про формування концепцій екологічно ефективного виробництва, екологічно виправданого споживання та сучасного ефективного управління [3, с. 75-80].

В останні роки екологічні проблеми набувають глобального характеру. Декілька десятиліть тому, коли Римський клуб опублікував свою знамениту доповідь «Межі росту», основна увага акцентувалася на проблемі виснаження енергетичних і сировинних ресурсів планети, яка становить загрозу економічному росту. У 90-і роки людство починає усвідомлювати реальну небезпеку екологічної катастрофи, яка загрожує існуванню цивілізації. Це викликано деградацією життєво важливого для здоров'я людини природного середовища, втратами в генофонді планети у зв'язку зі зникненням багатьох видів рослин і тварин, руйнівним техногенним пресом на біосферу, зростаючим впливом парникового ефекту на клімат всієї планети.

Глобальне потепління клімату, яке нині спостерігається, зв'язане, в першу чергу, з посиленням так званого «парникового ефекту» із-за антропогенного збільшення концентрації вуглекислого газу, метану й інших атмосферних газів, змін у землекористуванні і ландшафтах. При цьому швидкість зростання концентрації CO₂ не має аналогів в історії Землі. Одну із основних причин різкого потепління клімату вбачають у перенасиченні атмосфери різними промисловими викидами, зокрема вуглекислим газом.

До наслідків змін клімату експерти відносять: природні катаклізми (урагани, шторми, землетруси, повені, затоплення територій); підвищення температур: зміна рівня Світового океану, опустелювання територій; нестача води; зменшення виробництва продовольства; процеси ерозії ґрунтів; незворотні зміни в екосистемах; втрата біорізномайття [9].

За підрахунками вчених понад 3 млрд осіб у світі ризикують внаслідок змін клімату зіткнутися з нестачею води. Зазначимо, що у світі за 100 років використання води збільшилося у 6 разів. Швидкий ріст населення разом із індустріалізацією, урбанізацією та інтенсифікацією сільського господарства, інтенсивним водоспоживанням для побутових потреб призводять до глобальної водної кризи [8].

Понад 1 млрд осіб, або 18% населення світу не мають доступу до постійних джерел води, а за прогнозними даними ООН до 2025 р. така кількість населення житиме в умовах гострого дефіциту води.

Нині все частіше в наукових публікаціях звертається увага на те, що проблеми водних ресурсів можуть призвести до серйозних політичних конфліктів між країнами та всередині країн, які навіть можуть перерости у військові конфлікти за доступ до обмежених джерел прісної води.

Згідно проведених досліджень спеціалістів Міжнародного інституту вивчення продовольчої політики (IFPRI) у Вашингтоні, близько 40 % сільськогосподарських земель у світі піддані процесам втрати родючості, що загрожує майбутньому розвитку планети [4].

За підрахунками спеціалістів, у результаті деградації ґрунтів щорічно зі світового сільськогосподарського обігу зникає 6-7 млн га землі. Тільки в Китаї з 1957 по 1990 р втрачено майже 15 % усіх сільськогосподарських угідь, а посівні площі в розрахунку на душу населення скоротилися вдвічі.

Понад 2/3 сільськогосподарських угідь світу є ерозійно небезпечними, 1/3 еродованими. За останні 120 років у світі ерозії піддалося близько 2,5 млрд. га земель. Ерозія супроводжується процесом дегуміфікації ґрунтів. Гумус є одним із найважливіших показників ґрунтової родючості. Скорочення його запасів спричиняє за собою зниження врожайності сільськогосподарських культур, виснаження, деградацію і руйнування ґрунтів. Високородючі ґрунти нині складають 3 % площі суші, середньородючі – 9 %. Людство щорічно втрачає

близько 7 млн га біологічно продуктивних ґрунтів унаслідок деградації агроландшафтів [2].

У 1990 році IPCC зазначила, що зміни клімату можуть суттєво впливати на міграції населення: мільйони людей змушені мігрувати внаслідок ерозії берегової лінії, затоплення сільськогосподарських земель. прибережних районів та деградації сільськогосподарських земель.

Вплив змін клімату на міграцію проявляється по-різному. Підвищення рівня моря може призвести до погіршення умов життя людей та необхідності переселення або переміщення людей у внутрішні райони деяких країн. Крім того, появиться популяція людей, які постійно переміщуватимуться.

Підвищення рівня моря здебільшого відобразиться на прибережних зонах і може призвести до втрати значної частини території деяких малих острівних держав. У літературі розглядаються такі види збитків від підвищення рівня моря: додаткові капіталовкладення в берегоохоронні споруди; збитки, пов'язані з втратами прибережних земель; затрати в результаті частих повеней

Зміна клімату асоціюється також засухами й опустелюванням, що відображається на добробуті сімей, особливо фермерів, які забезпечують домогосподарства продуктами харчування.

Засухи можуть призводити до виникнення циклічної або тимчасової міграції. Більшість таких людей екологічних емігрантів ймовірно, покидатимуть місця свого проживання на невеликі відстані і повертатимуться, і як тільки обставини це дозволятимуть.

На Конференції ООН Ріо-92 більшість неурядових організацій зацентрували увагу на тому, що основною проблемою розвитку є надвисокий рівень споживання у багатих країнах. Вони споживають 3/4 найважливіших природних ресурсів, зосереджують 4/5 світових доходів, а проживає тут лише 1/4 населення планети [7, с. 5].

Недосконалий розвиток технології переробки відходів, а також безвідповідальне відношення до проблем захоронення сміття можуть призвести

до засмічення значної кількості земель. Спалювання сміття, крім отруєння повітря, загрожує створенню нового виду небезпечного відходу токсичного попелу.

Тверді відходи виробництва вимірюються декількома десятками мільярдів тонн. У Світовий океан щорічно потрапляє близько 3,5 млн т нафти і нафтопродуктів, в атмосферу Землі 60 млн т аерозолей, 100 млн т діоксиду сірки. 70 млн. т оксиду азоту, 175 млн. т вуглецю, 22 млрд. т діоксиду вуглецю. Це призводить до поширення кислотних опадів і посилення парникового ефекту. До найбільш небезпечних забруднювачів навколишнього середовища відносять такі неорганічні й органічні речовини як: радіонукліди, важкі метали (ртуть, кадмій, свинець, цинк тощо), поліхлоровані біфеніли, поліароматичні вуглеводи, особливо бенз(а)пірен, діоксан, постійна дія яких викликає серйозні порушення діяльності основних життєвих функцій організму. Мабуть, людина перейшла допустиму екологічну межу дії на всі компоненти біосфери, що поставило під загрозу існування сучасної цивілізації.

Прогресуючий розвиток суспільства призвів до порушення екологічної рівноваги, посилення забруднення компонентів природи, що, в свою чергу, призводить до безповоротних змін у навколишньому середовищі і біосфері, деградації довкілля.

Отже, в останні роки глобалізація охопила всі сфери життя людського суспільства: економічні, соціальні, політичні, культурні. У сучасних умовах господарська діяльність все частіше призводить до непередбачуваних наслідків, загострення взаємовідносин суспільства з природою, руйнування природних комплексів. Екологічна ситуація в світі значно погіршилась у кінці 80-х років, багато місцевих і регіональних проблем почали набувати глобального характеру: широкомасштабне забруднення Світового океану і повітряного простору, знищення тропічних лісів, зменшення біорозмаїття.

Література

1. Бобылев С. Н. Экономика природопользования: учебник / С. Н. Бобылев, А. Ш. Ходжаев. – М.: Инфра-М, 2004. – 501 с.
2. Добровольский Г. В. Деграция почв – угроза глобального экологического кризиса // Век глобализации. – 2008. – № 2. – С. 54-65.
3. Завойська Л. Д., Лазор О. Я. Економічне підґрунтя менеджменту природних ресурсів на засадах сталого розвитку // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 75-80.
4. Ковалев Е. Органическое земледелие ответ на вызов времени // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 9. – С. 24.
5. Костин А. И. Экополитология и глобалистика. М., 2005.
6. Максаковский В.П. Глобализация как стержневая проблема мирового развития // География в школе. – 2004. - № 4. – С. 11.
7. Раковский С. Н. Проблемы глобального устойчивого развития и ООН / С. Н. Раковский // География в школе. – 2004. – № 5. – С. 5.
8. Церцек Н.Ф. 2003 год – Всемирный год пресной воды // География в школе. – 2003. – № 7. – С. 3.
9. IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007. – URL: <http://www.ipcc.ch>

УДК: 911.3

*Тетяна Сергіївна Коптєва,
доктор філософії зі спеціальності 103
Науки про Землю, викладач кафедри
суспільно - економічних дисциплін і географії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди, м. Харків.*

БЕЗПЕРЕРВНА ДІЯ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛАНДШАФТНУ ОРГАНІЗАЦІЮ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО - ТЕХНІЧОЇ СИСТЕМИ

Криворізька ландшафтно-технічна система безперечно радикально видозмінена система і звичайно цьому спонукають безліч чинників, які цілісно взаємопов'язані. Найважливіший і найвпливовіший механізм дії на Криворізьку ландшафтно-технічну систему (КЛТС) – техногенез.

У результаті дії техногенезу на території КЛТС з кожним роком збільшується площа гірничопромислових ландшафтів, які істотно впливають на ландшафтно організацію системи. Як наслідок уздовж залягання покладів залізної руди Криворізької структури повністю знищені північно-степові ландшафти, річища Саксагані та Інгульця [3]. Натомість утворилися та активно розвиваються антропогенні, переважно селитебні й промислові ландшафти, які зараз є фоновими у межах КЛТС і мають двоярусну будову.

Сучасні натуральні ландшафти КЛТС формувалися за рахунок ландшафтотвірних чинників (рис.1), насамперед це літогенні (геологічна будова території, рельєф і їх розвиток), кліматичні, гідрологічні (функціонування поверхневих вод), гідрогеологічні (підземні води), ґрунтові, рослинні [4]. Загалом натуральних ознак ландшафти КЛТС зазнали упродовж плейстоценової епохи антропогенного періоду кайнозойської ери – останні 1,5 млн. років. Л. М. Булава зазначає, історія

ландшафтів КЛТС менш складна, ніж у північних районах України, оскільки Кривбас був розташований у післяльодовиковій смузі [1].

Сучасну ландшафтну структуру КЛТС дослідив В. Л. Казаков, що внаслідок чого було визначено два підтипи, надряди, підкласи й ряди ландшафтів, а також 6 родів і 53 види ландшафтних геосистем [2].

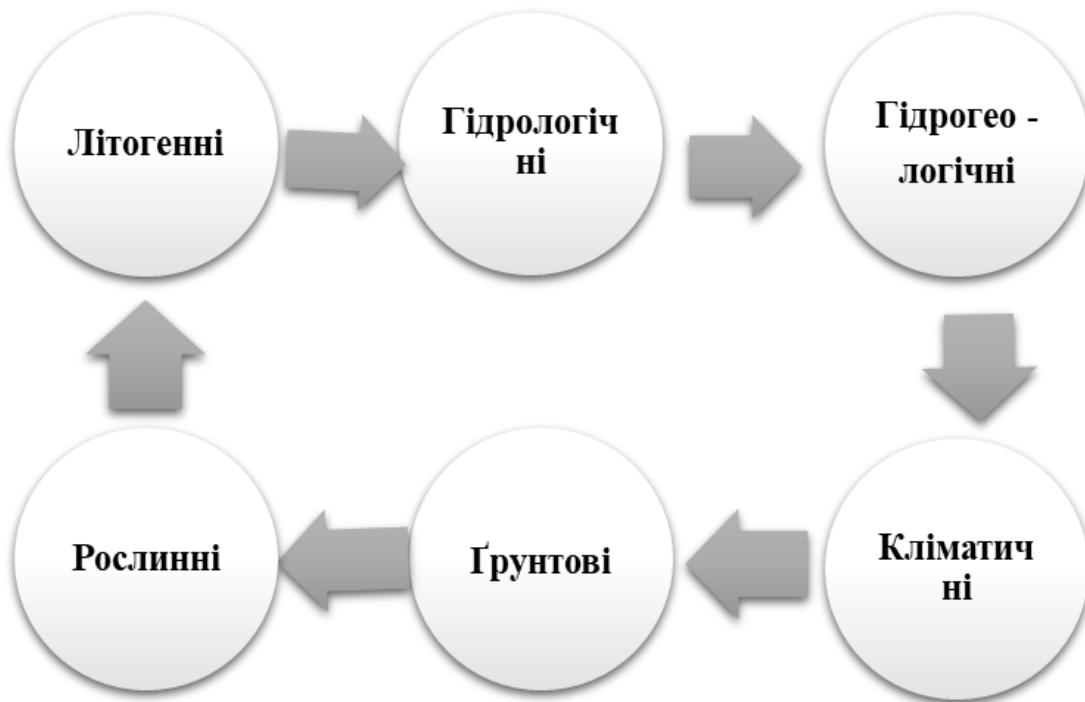

Рис.1. Ландшафтоутвірні чинники ландшафтної організації КЛТС

За рис.2. основними класами ландшафтів КЛТС виступають сільськогосподарські, селитебні, промислові (гірничі відвали, кар'єри, провалля та фабрично-заводські), водогосподарські, транспортні (дорожні), лісогосподарські, рекреаційні, белігеративні, обслуговуючі, пустищні (смітники, звалища та ін.), заповідні та інші ландшафти.

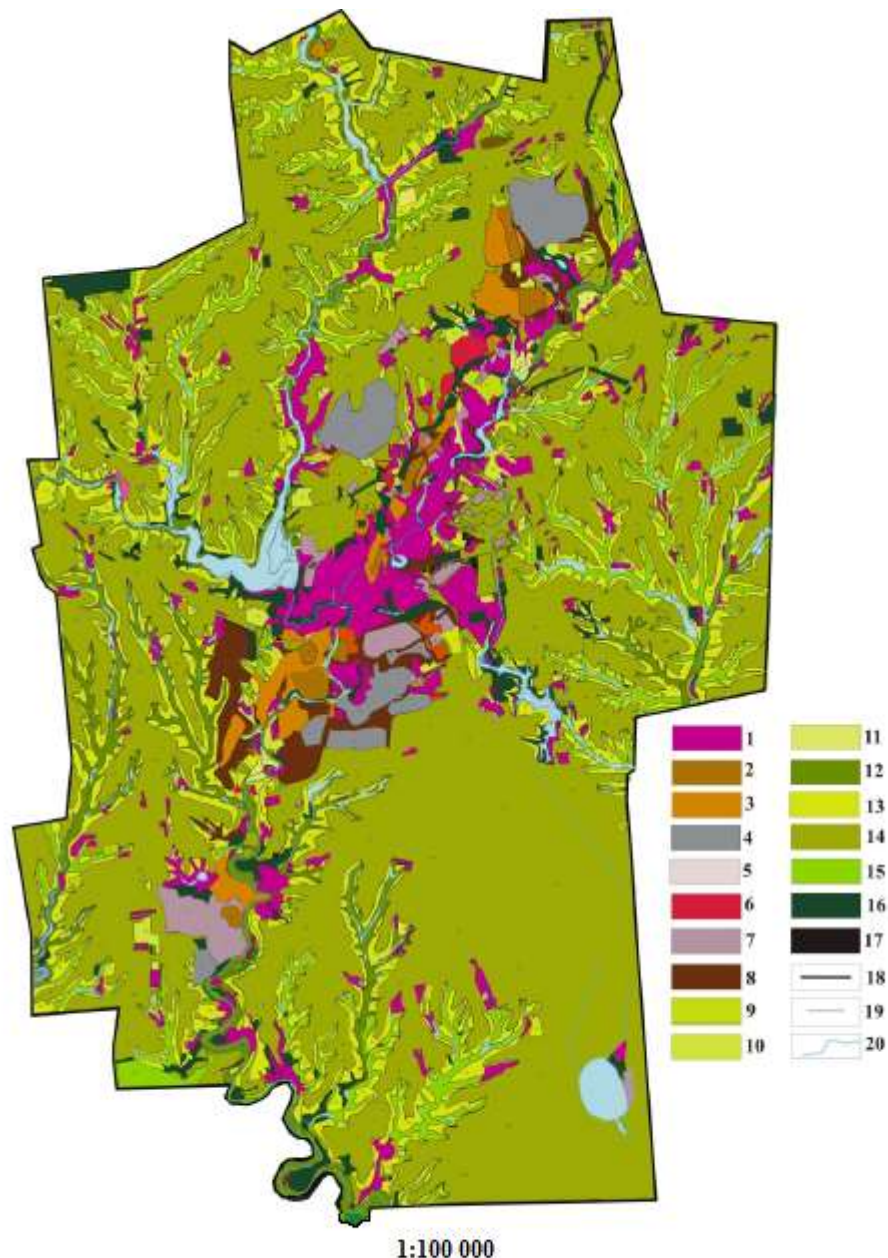

Рис. 2. Ландшафтна структура Криворізької ландшафтно-технічної системи[2].

1 – селитебні; 2 – кар’єрні; 3 – відвальні; 4 – екстрактивні; 5 – шахтні; 6 – провальні-просадочні; 7 – фабрично-заводські; 8 – постпромислові; 9 – городні; 10 – садові; 11 – пасовищні; 12 – польові заплавні; 13 – польові схиліві; 14 – польові приводороздільні; 15 – польові долинно-балкові; 16 – лісогосподарські; 17 – тафальні; 18 – межі Криворізької ландшафтно-технічної системи; 19 – межі типів ландшафтів; 20 – ріки, канали.

✓ *Сільськогосподарські* ландшафти займають найбільшу площу КЛТС – 61,2%, вони поділені на польові, городні, садові, пасовищні і дачні

(рис.3).

✓ *Селитебні* ландшафти займають на території КЛТС 13,1%.

За В. Л. Казаковим вони поділені на 2 підтипи: нежитлові (кладовищні) та житлові, які мають двоярусну будову (поверхневий та підземний яруси). До обслуговуючих ландшафтів належать побутові, управлінські, науково-навчальні і торгівельні підтипи [2]

Рис. 3. Сільськогосподарські ландшафти КЛТС

✓ *Лісогосподарські* ландшафти являють собою насадження лісових масивів. На території КЛТС відсутні натуральні ліси, лише лісозахисні і лісосмужні ландшафтні комплекси.

✓ До *водогосподарських* ландшафтів відносяться водосховища, ставки, канали та відстійники. Найбільше їх, особливо ставків, у заплавах річок Вісуні, Бокової, Жовтої, Зеленої (рис.4).

Рис.4. Водогосподарські ландшафти КЛТС

✓ *Белігеративні* ландшафти – це ландшафтні комплекси, які мають військове походження (військові полігони, окопи, вирви, кургани та інші). Кургани мають вік від кількох тисячоліть до кількох сотень років, практично всі розорані (рис.5).

Рис. 5. Белігеративні ландшафти КЛТС

✓ *Дорожні* ландшафти представлені залізничними, автомобільними, трубо- та електропровідними, пішохідними підтипами. Активне формування дорожніх ландшафтів розпочалося ще 200 років тому, і зараз тут щільна

транспортна мережа [4].

Рис. 5. Дорожні ландшафти КЛТС

✓ *Рекреаційні* ландшафти почали сформуватися наприкінці XIX ст. До них відносять парки, садиби, санаторії, профілакторії, турбази та інші зони відпочинку. Наразі площі рекреаційних ландшафтів продовжують зростати за рахунок функціонування постмайнових системи, як приклад Жовтневого та Карачунівського гранітних кар'єрів.

✓ *Пустинні* ландшафти представляють собою так звані «покинуті землі», до них належать постпромислові, постселитебні, смітникові, сільськогосподарські та водопустищні підтипи [4].

І внаслідок активної і безперервної дії гірничодобувної промисловості на території КЛТС утворюються великі площі промислових ландшафтів. Промислові ландшафти у свою чергу поділяються на власне промислові та гірничопромислові. Власне промислові ландшафти відносяться до великих промислових підприємств або районів. Гірничопромислові ландшафти формуються завдяки гірничодобувній і гірничопереробній техніці. На сьогодні гірничопромислові ландшафти докорінно видозмінили ландшафтну організацію КЛТС, і під впливом техногенезу невпинно зростає з кожним роком площі відвалів, кар'єрів, шахт, шламосховищ і т.ін. Видозмінена система потребує постійних оптимізаційних заходів щодо

покращення порушених земель внаслідок дії гірничодобувної промисловості.

Отже, безперервна дія гірничодобувної промисловості на території Криворіжжя, яка триває більше 150 років і продовжується понині. Зумовила до утворенню нової, складної й динамічної ландшафтної структури, з явною перевагою промислових, здебільшого гірничопромислових ландшафтів, які разом із селитебними ландшафтами формують сучасний ландшафтний фон КЛТС із обумовленою двоярусною будовою.

Література:

1. Булава Л. Н. Ландшафтний анализ території для цілей рекультивации и рационального использования нарушенных земель (на примере Криворожского горнопромышленного района): монографія. Київ: 1998. 160 с.

2. Казаков В. Л. Геоморфологічна структура кар'єрів і їх класифікації. *Актуальні проблеми геології, географії, екології*. 2001. Вип. 3. С. 31–36.

3. Коптева Т. С., Денисик Г.І. Криворізька ландшафтно-технічна система: розвиток, сучасний стан, шляхи оптимізації. *Фізична географія та геоморфологія*. 2021. № 105–107. С. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2021.1-3.03>

4. Коптева Т.С. Висотна диференціація та різноманіття гірничопромислових ландшафтів Криворіжжя: дисер. на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD). Вінниця: ВДПУ, 2021.163 с.

УДК: 911.3

*Олена Володимирівна Скорогод,
здобувачка 4 курсу бакалаврського рівня,
спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія)
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди, м. Харків*

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН В ШАХТАХ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПОРІВНЯННЯ З КРАЇНАМИ СВІТУ

*Науковий керівник: Тетяна Сергіївна Коптєва,
доктор філософії зі спеціальності 103 Науки про Землю,
викладач кафедри суспільно – економічних дисциплін і географії,
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди, м. Харків.*

Гірничодобувна промисловість є одним із значних джерел прибутку в світі, оскільки її зростання часто регулює потенціал отримання ресурсів та економічне зростання країн. Виходячи з різних характеристик видобутку корисних копалин, цю галузь можна класифікувати як геофізичну промисловість або хімічну промисловість. Однак, не зважаючи на те, що гірничодобувна промисловість є менш різноманітною та малою промисловістю, розуміння ініціатив щодо поводження з відходами або пошукових ініціатив з метою мінімізації відходів, що утворюються внаслідок видобутку корисних копалин, є необхідним для вирішення будь-яких техногенних катастроф або захисту навколишнього середовища.

Гірничодобувна промисловість вказує на групу процесів, пов'язаних із видобутком, управлінням і обробкою твердих корисних копалин природного походження з земної поверхні. Як продукт видобутку корисних копалин можна отримати різноманітні економічно цінні продукти — вугілля, алмаз, металеві руди, нафту тощо. Гірничодобувна промисловість також включає процеси, пов'язані з переробкою корисних копалин, видобутком відкритих копалин,

ринком гірничого обладнання тощо. Стійкість гірничодобувної промисловості значною мірою пов'язана з її відповідним промисловим впливом на навколишнє середовище, оскільки існує достатньо доказів шкідливого впливу гірничодобувної промисловості на середовища [5].

В Україні є неймовірно багаті та різноманітні корисні копалини у значній кількості та в незначній відстані один від одного. Перелік цих ресурсів складають запаси вугілля, залізної руди, природного газу, марганцю, солі, нафти, графіту, сірки, каоліну, титану, нікелю, магнію і т.д.

Найбільший видобуток залізної руди відбуваються в Криворізькому залізорудному басейні і внаслідок активної дії гірничодобувної промисловості в даному регіоні утворилася Криворізька ландшафтно-технічна система із фоновими гірничопромислових ландшафтами. Наявність великих запасів залізних руд більше 18 млрд. т, сприятливі природні умови і запити практики призвели до формування потужної техногенної зони на території Криворіжжя [2].

Гірничопромислові ландшафти розповсюдженні по всій території Криворізької ландшафтно - технічної системи, що зумовлено, передусім, особливостями просторового заляганням покладів залізної руди Криворізького залізорудного басейну. Основною причиною виникнення ландшафтних структур гірничопромислових ландшафтів є відкритий та закритий спосіб видобування залізної руди, відповідно, кар'єрний та шахтний [1]. Найглибші залізорудні шахти Криворіжжя: Гвардійська (1620 м), Тернівська (1605 м), Ювілейна (1500 м), Покровська (1260 м).

Найбільша кількість шахт в Україні по вугільній промисловості: вугільна шахта імені В.М. Бажанова, Білозерська, Білицька, Добропільська, Вінницька, Білоріченська, Скочинський вугільний рудник (Донецька область), вугільна шахта Гірське (Луганська область) [6].

Окрім вугілля, в Україні є багато великих родовищ з видобутку солей. Одна з найвідоміших на сьогодні – Соледар. На жаль, зараз в цьому місті

підприємство зупинене із-за військових дій. Проте, до повномасштабного вторгнення в Україну, продовжували добувати і переробляти сіль. А на глибині приблизно в 300 метрів, проводили екскурсії для туристів з інших областей нашої країни та для іноземців. Попри сьогоднішню ситуацію в країні, Соледарська ОТГ бажає в майбутньому використати свій потенціал у вигляді індивідуальних шахт. З цією метою розробляють проєкт комунального спелеологічного санаторію [3].

Порівнюючи Україну з відомими та високо розвинутими державами, вона займає 7 світову позицію по видобутку заліза, а саме це 39 млн тонн або 2,4% виробництва у світі після Китаю, Бразилії, Індії та Австралії. На 8 місці знаходиться Україна по видобутку марганцю – 651 тис. тонн або 3,6% з виробництва після ПАР, Австралії, Китаю, Габону, Бразилії та Індії. На 6 позиції в світі з видобутку титану – 431 тис. тонн і 6,3% виробництва в світі після Китаю, ПАР, Канади і Мозамбіку. 2 місце у світі Україна отримує із-за видобутку галію – 9 тонн і 2,9% світового виробництва після Китаю і 5 місце з видобутку германію (1 т – це 1% від світового видобутку після Китаю, Росії, США та Японії) [4].

Проаналізувавши показники видобутку нерудних корисних копалин, можна прослідкувати таку тенденцію:

- ✓ 6 місце по каолінам (2,4 млн тонн = 5,9% після Китаю, США, Німеччини, Індії та Чехії);
- ✓ 10 місце з силікату цирконію (26 тис. тонн = 1,9% після Австралії, ПАР, Китаю, Мозамбіку, Сенегалу, Кенії, Індії та Індонезії);
- ✓ 8 місце по графіту (13 тис. тонн – це 1,3% після Китаю, Бразилії, Північної Кореї, Канади та Мадагаскару) [4].

Показники по мінеральному паливу показують більш гірший результат:

- ✓ 13 місце за видобутком вугілля на електростанціях (це 18,9 млн тонн –

0,4% видобутку в світі після Китаю, Індії, США, Індонезії, Австралії, Колумбії, Польщі, В'єтнаму та Канади);

✓ 12 місце за видобутком коксівного вугілля (5,2 млн тонн – лише 0,5%

в світі після Китаю, Австралії, США, Індії, Канади, Монголії, Казахстану, Польщі, Мозамбіку та Колумбії);

✓ 10 місце за видобутком урану (1 т = 1,4% в світі після Казахстану, Канади, Австралії, Намібії, Нігеру, Узбекистану, Росії, Китаю та США) [4].

Однозначно видобуток корисних копалин в шахтах України відбувається на активному рівні, але внаслідок військових дій на території України велика кількість шахт припинили своє функціонування, особливо східні області, тому нажаль близько 5 років показники видобутку корисних копалин в рази будуть зменшені ніж в 2021 році.

Література:

1. Коптева Т. С. Гірничопромислові ландшафти Криворізької ландшафтно-технічної системи. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2021. № 35. С. 18–26. DOI:<https://doi.org/10.26565/1992-4224-2021-35-02>

2. Коптева Т.С. Висотна диференціація та різноманіття гірничопромислових ландшафтів Криворіжжя: дисер. на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD). Вінниця: ВДПУ, 2021. 163 с.

3. Унікальна соляна шахта - єдина в Україні - діє в Соледарській об'єднаній територіальній громаді [Електронний ресурс] // Асоціація міст України. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.auc.org.ua/uspiky/unikalna-solyana-shahta-yedyna-v-ukrayini-diye-v-soledarskiy-obyednaniy-terytorialniy-gromadi>.

4. Mining [Електронний ресурс] // UkraineInvest. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/mining/>.

5. Mining Industry - an overview [Електронний ресурс] // Science Industry. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/mining-industry>.

6. List of mines in Ukraine [Електронний ресурс] // Wikipedia. – 2022. –
Режим доступу до ресурсу:
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_mines_in_Ukraine

УДК [574.1:574.63] (282.247.32)

Софія Геннадіївна Мельниченко
здобувачка ступеня доктор філософії другого року навчання,
асистентка кафедри водних біоресурсів та аквакультури,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
м. Херсон

ХАРАКТЕРИСТИКА РИБНОГО РІЗНОМАНІТТЯ ВОДНО- БОЛОТНИХ УГІДЬ ДНІПРОВСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОРИДРУ В МЕЖАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Збереження різноманіття видового складу водних біоресурсів та його відтворення на сьогоднішній день є актуальним питанням, яке потребує негайного наукового обґрунтування. Рибне господарство є не тільки важливою галуззю економіки нашої держави, але й однією з головних складових забезпечення екологічної стабільності акваторій в межах країни.

Саме тому вивчення біорізноманіття гідробіонтів має на меті не лише подальше забезпечення стабільності економічної складової України, але й покращення екологічного стану та якості водних аквальних комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим аспектами функціонування водно-болотних угідь присвячені праці багатьох науковців, зокрема таких як: Зав'ялова Л. В., Корнієнко О. М. [1], Степанишина М. М., Криворотько В. [2], Бойко П. М. [3], Шапар А. Г., Скрипник О. О., Шпилька А. М. [4] та ін.

Проблеми збереження, існування та перспективи розвитку біологічного різноманіття Дніпровського екокоридору, а зокрема і іхтіофауни розкриті у

наукових доробках таких науковців: Новіцького Р. О. [5], Пилипенка Ю. В., Оліфіренка В. В., Рачковського А. В. [6], Ганжуренка І. В. [7] та ін.

Метою статті є дослідження видового складу гідробіонтів водно-болотних угідь в межах України.

Об'єктом дослідження є рибне різноманіття.

Предметом дослідження є характеристика рибного різноманіття водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору.

Матеріали і методи дослідження. Так званою «інформаційною базою» нашого дослідження стали наукові доробки зарубіжних та вітчизняних вчених.

У процесі дослідження, авторами використовувались такі методи: аналізу та синтезу – під час дослідження наукових доробок вітчизняних науковців в галузі біологічного різноманіття водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору; статистичний – під час обробки статистичної інформації щодо рибогосподарського потенціалу річки Дніпро в межах України; описовий – під час дослідження видового різноманіття іхтіофауни Дніпра.

Результати досліджень. Збереження та відтворення біологічного різноманіття є екологічною проблемою глобальних масштабів, для розв'язання якої на сучасному етапі науково-технічного прогресу використовуються різноманітні «інструменти». Створення так званої «екологічної мережі» є одним з головних заходів, який забезпечує збереження та відтворення природних систем.

Так, відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки», було створено один з найбільших у світі «екологічних коридорів» - Дніпровський екологічний коридор, який входить до складу загальноєвропейської екологічної мережі.

В межах Дніпровського екологічного коридору розташована чимала кількість антропогенних та природних екосистем, через що в межах його

території можна зустріти більше половини представників видів флори та фауни нашої держави.

На даний час, на території зазначеного екологічного коридору в іхтіофауні налічується приблизно 80 видів риб, що становить більшу частину водної флори України. Так, за класифікацією С. Г. Крижанівського (1949 рік) іхтіокомплекс водно-болотних угідь Дніпра відноситься до таких екологічних груп: фітофільні, літофільні, пелагофільні, остракофільні та групи риб, що виношують ікру [рис. 1].

Рис. 1. Екологічні групи фауністичного іхтіокомплексу Дніпра

Розроблено авторами за [8]

У результаті інтенсивного антропогенного впливу на всій акваторії Пониззя Дніпра і Каховського водосховища сформувалася доволі напружена ситуація з природним відтворенням практично по всіх видах водних біоресурсів, погіршився загально екологічний стан водойм. Оптимізувати

процес відновлення аборигенних риб можливо за рахунок оздоровлення місць нересту та нагулу молоді риб.

У процесі дослідження, нами був проаналізований видовий склад іхтіофауни найбільших водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору. Так, у межах водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору, виділяють наступні види риб [8]:

1. Верхів'я Київського водосховища (Прип'ятський та Дніпровський відроги, Тетерівська затока та суміжні акваторії водосховища), з них:

- поширені: лящ, плоскирка, щука, лин, судак, короп, чехоня, верховодка, краснопірка, окунь річковий, бички, іглиця морська пухлощока, тюлька азово-чорноморська, короп звичайний, товстолобик білий, товстолобик строкатий, амур білий, головень, в'язь звичайний, лящ, сом європейський, судак звичайний;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянкa російська, карась золотий, линь річковий, йорж-носар (донський), йорж Балона, стерлядь прісноводна, марена дніпровська, мінога українська.

2. Верхів'я Канівського водосховища (острови нижче м. Києва, водно-болотні угіддя заплави в р-ні сіл Лісники, Конча-Заспа, гирлової ділянки річки Віта, Процівські мілководдя):

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, судак, лин, щука, верховодка, краснопірка, окунь річковий, головень, вівсянка, карась сріблястий, щипівка, йорж, окунь;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, щипавка звичайна, підуст звичайний, синець, чехоня, жерех, сом, бистрянкa російська, карась золотий, линь річковий, йорж носар, йорж Балона, стерлядь прісноводна, осетр російський, марена дніпровська, мінога українська.

3. Кийлівсько-Ржищівські водно-болотні угіддя (лівобережні мілководдя середньої ділянки водосховища та прилеглі акваторії):

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, лин, верховодка, краснопірка, окунь річковий;

- занесені до Червоної книги України: гольян озерний, бистрянка російська, карась золотий, минь річковий, йорж Балона, стерлядь прісноводна.

4. Верхів'я Кременчуцького водосховища (Канівські острови, Вільшанські, Коробівські, та Липівські мілководдя):

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, сом, тюлька, верховодка, окунь річковий, гірчак;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, бистрянка російська, карась золотий, йорж носар (донський), йорж Балона, стерлядь прісноводна, мінога українська.

5. Сульська затока:

- поширені: лящ звичайний, судак звичайний, короп звичайний, щука звичайна, плітка, плоскирка, короп (сазан), верховодка, окунь річковий;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, йорж носар (донський), йорж Балона.

6. Світловодські водно-болотні угіддя (нижня ділянка Кременчуцького водосховища, Адамівсько-Андрусівський острівний масив та Цибульницька затока):

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, верховодка, окунь річковий;

- занесені до Червоної книги України: Вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянка російська, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), йорж носар (донський).

7. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища (Білецькі плавні, Кременчуцькі плавні, гирлова область р. Псел):

- поширені: товстолобик білий, короп звичайний, амур білий, головень, в'язь звичайний, лящ звичайний, сом європейський, синець, судак звичайний, плітка, плоскирка, лящ, судак, щука, верховодка, краснопірка, окунь річковий, гірчак;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянга російська, карась золотий, линь річковий, судак волзький (берш), йорж-носар (донський), стерлядь прісноводна, марена дніпровська.

8. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя (гирлова ділянка р. Ворскла):

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, щука, верховодка, краснопірка, окунь річковий, гірчак;

- занесені до Червоної книги України: ялець звичайний. Гольян озерний, вирезуб причорноморський, карась золотий, судак волзький (берш), мінога українська.

9. Верхів'я Запорізького водосховища (Дніпровсько-Орільські водно-болотні угіддя):

- поширені: тюлька, оселедець чорноморський, пузанка, атеріна, сонячний окунь, іглиця чорноморська пухлощока, товстолоб білий, товстолоб строкатий, плітка, плоскирка, судак, лящ, лин, щука, верховодка, краснопірка, окунь річковий;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянга російська, карась золотий, линь річковий, судак волзький (берш), бичок пуголовок зірчастий, стерлядь прісноводна, осетер російський, морена дніпровська, мінога українська

- зниклі: білуга, севрюга.

10. Верхів'я Каховського водосховища (Біленько-Розумівські плавні):

- поширені: лящ, плітка, плоскирка, судак, щука, сом європейський, карась сріблястий, тюлька, товстолоб, білий амур, окунь річковий, бичок;

- занесені до Червоної книги України: ялець звичайний, карась золотий, линь річковий, судак волзький (берш), перкарина чорноморська, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, стерлядь прісноводна, осетр російський, марена дніпровська, мінога українська, шемая, лосось, головень.

11. Великолузькі водно-болотні угіддя (острівні масиви Великі і Малі Кучугури, Кушугумські мілководдя):

- поширені: лящ, плітка, плоскирка, судак, щука, тюлька, товстолоб, білий амур, верховодка, окунь річковий, бичок;

- занесені до Червоної книги України: ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), перкарина чорноморська, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, осетр російський, марена дніпровська.

12. Затоки Каховського водосховища:

- поширені: плітка, плоскирка, лящ, щука, судак, карась сріблястий, верховодка, краснопірка, бичок;

- занесені до Червоної книги України: бистрянга російська, карась золотий, минь річковий, судак волзький (берш), перкарина чорноморська, йорж носар (донський), бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий.

13. Гирлова область Дніпра (ділянка від греблі Каховського водосховища до Дніпровського лиману):

- поширені: лящ, плітка, плоскирка, судак, щука, окунь річковий, верховодка, бичок;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, гольян озерний, бистрянга російська, карась золотий, минь річковий, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, бичок-каспіосома каспійська, марена дніпровська, шемая чорноморська, мінога українська.

14. Дніпровський лиман:

- поширені: судак, лящ, тараня, карась, рибець, щука, окунь, тюлька, верховодка, бичок, судак звичайний, короп, шемая дунайська;

- занесені до Червоної книги України: вирезуб причорноморський, ялець звичайний, карась золотий, минь річковий, судак морський, перкарина чорноморська, бичок пуголовочок Браунера, бичок пуголовок зірчастий, бичок-каспіома каспійська, марена дніпровська, шемая чорноморська.

Таким чином, ми бачимо, що чимала кількість риб занесена до Червоної книги України, що говорить про те, що деякі представники іхтіофауни в межах зазначеної території перебувають на стадії зникнення.

Висновки

1. Одним з кроків подальшого функціонування та розвитку Дніпровського екологічного коридору є дослідження та наукове обґрунтування сучасного стану біологічного різноманіття перспективних його ділянок, що в подальшому може стати основною складовою екологічного моніторингу та так званим «підґрунтям» для розробки комплексу заходів щодо охорони, збереження та відновлення вищезначених територій.

2. Запровадження єдиної системи моніторингу екологічного та ресурсного стану об'єктів та земель водного фонду Дніпровського екологічного коридору є першочерговим завданням, яке слід вирішити в найближчий час.

3. Для збереження різноманіття видового складу видового складу іхтіофауни в межах акваторії Дніпра, необхідно:

- відновлення гідроекосистем заплавних водойм Пониззя Дніпра;
- модернізація та реконструкція усіх рибогосподарських об'єктів в межах означеної території;
- створення сприятливих умов для функціонування та розвитку рибництва Дніпровського екологічного коридору;
- збільшення кількості об'єктів природно-заповідного фонду на території річки Дніпро для збереження рідкісних видів іхтіофауни.

Література:

1. Зав'ялова Л. В., Корнієнко О. М. Фітозабруднення Дніпровського екологічного коридору. *Екологія водно-болотних угідь і торфовищ*. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. 300 с.
2. Стецишин М. М., Криворотько В. Проблеми та перспективи розвитку водно-болотних угідь Дніпровського екологічного коридору. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: зб. матеріалів II-ої Міжнар. наук.-пр. конф. (Баку-Ужгород-Дрогобич). 2017. С. 12-13.
3. Бойко П. М. Сучасні тенденції та проблеми розвитку екомережі України та Херсонської області. *Таврійський науковий вісник*. 2017, № 98. С. 178-184.
4. Шапар, А. Г., Скрипник, О. О., Сметана, С. М., Шпилька, А. М. Розвиток територіальних систем збереження біорізноманіття–природно-заповідного фонду та екологічної мережі. *Екологія і природокористування*. 2012, № 15. С. 55 – 67.
5. Новіцький, Р. О. Масштаби, спрямованість та наслідки інвазій чужорідних видів риби у дніпровські водосховища: дис. д-ра біолог. наук: 03.00.10. Київ, 2019. 367 с.
6. Пилипенко Ю. В., Оліфіренко В. В., Рачковський А. В. Проблеми рибогосподарського використання природних водойм і шляхи їх вирішення. *Таврійський науковий вісник*. 2013, № 83. С. 248 – 251.
7. Ганжуренко, І. В. Водна політика держави як базис екосистемного розвитку рибогосподарської галузі. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013, № 7. С. 205-211.
8. Мальцев В. І., Зуб Л. М., Карпова Г. О., Костюшин В. А., Титар В. М., Мішта А. В., Некрасова О. Д. Водно-болотні угіддя Дніпровського екологічного коридору. Київ: Недержавна наукова установа Інститут екології ІНЕКО, Карадазький природний заповідник НАН України, 2010. 142 с.

УДК 910.4(477.42)

Інна Костянтинівна Нестерчук

к. г. н., доцент

Павло Ігорович Кривець здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія),
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир

ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО (ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ) В МЕЖАХ КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність розвитку екологічного (зеленого) туризму набуває дедалі більшого значення, тому що саме ця галузь перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Наразі важливим є внутрішній в'їзний туризм на локальних територіях, зокрема в межах Коростенського району Житомирської області, де є всі географічні передумови розвитку такого виду туризму як екологічного (зеленого).

Екологічний туризм – порівняно нове поняття в туристичній діяльності. Напрями екологічних турів відрізняються від традиційних туристичних потоків. Екотуристи відправляються в основному з розвинених країн у ті, що розвиваються й розташовані переважно в тропіках, де природа екзотична й приваблива для мешканців помірних широт [1].

Об'єктами екологічного туризму є: природні та культові пам'ятки, біосферні заповідники, національні природні і регіональні ландшафтні парки, природно-антропогенні ландшафти, лісові масиви, екзотичні рослини і тварини.

Основні завдання екологічного туризму зведено до гармонізації відносин між природою, суспільством та економікою, вони тісно пов'язані з інтелектуально-освітньою, культурно-пізнавальною, естетично-художньою та розважальною функціями екологічного туризму.

Україна володіє унікальними природними ресурсами: 12,8% її території займає площа потенційних рекреаційних ресурсів, яку складає морська вода узбережь Криму, Одеси, Херсона, мінеральні води Прикарпаття і Закарпаття, грязі лиманів і озер Криму, Одеси, Херсона, Вінниці і Донбасу. Однак природний потенціал України використовується не більше 25 відсотків. Для того, аби природні ресурси використовувати, потрібно мати про них добре уявлення.

Офіційно в Житомирській області зареєстровано 30 [зелених садиб](#). При цьому потенціал сільського зеленого туризму області використовується на 5 - 10%, хоча, [за словами експертів](#), для громад зелений туризм наразі є одним із найпростіших способів поповнити бюджет громади [2].

Коростенський район (з адміністративним центром у місті **Коростень**) у складі територій Білокоровицької сільської, Гладковицької сільської, Горщиківської сільської, Іршанської селищної, Коростенської міської, Лугинської селищної, Малинської міської, Народицької селищної, Овруцької міської, Олевської міської, Словечанської сільської, Ушомирської сільської, Чоповицької селищної територіальних громад, затверджених Кабінетом Міністрів України [3].

За наявністю рекреаційних ресурсів **Коростенський район** Житомирщини посідає одне з провідних місць у державі. Це край озерних, річкових і лісових ландшафтів. Поверхневі водні ресурси в ньому формуються в основному із місцевого стоку у річковій мережі переважно на власній території, за рахунок атмосферних опадів, а також транзитного стоку, який надходить із суміжних областей.

Територіально екологічний туризм в **Коростенському районі** концентрується саме на землях об'єктів природно-заповідного фонду: Поліський заповідник, гідрологічний заказник загальнодержавного значення; Дідове озеро (заболочене озеро та прилеглі болота); орнітологічний

загальнодержавний заказник «Часниківський», до складу якого входять численні та різноманітні за статусом об'єкти.

В цілому, % використання об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення за показником «туристична значущість» складає 83 % , вважаємо, що це доволі високий рівень. За показником «доступність» % використання склав 67 % [4]. Це означає, що об'єкти природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення потребують від туристів відповідних зусиль, щоб до них достатися (транспортна інфраструктура, необхідність залучення спеціального автомобільного транспорту, отримання відповідних дозволів для потрапляння на територію, залучення спеціально підготовлених гідів, використання відповідних інформаційних показників та знаків тощо). Стан збереження об'єктів є високим та складає 81 %. Загальний рейтинг – 77 %, що цілком доводить актуальність включення об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення, в якості атрактивних, до програм екологічно-орієнтованих турів по Житомирській області.

Екологічний туризм пов'язаний з антропогенним навантаженням на природні і культурно-історичні туристські ресурси завдяки масовості туризму. Найбільш вразливими від туристського впливу є малі популяції рідкісних тварин і рослин (ендеміки, релікти) та види, що повільно відтворюються. Деяке зменшення та припинення впливу на природні комплекси реалізується розробкою управлінських заходів.

Література:

1. Географія туризму: Екологічний туризм / В. В. Тарасова, І. К. Нестерчук, І. М. Ковалевська, А. С. Осіпчук. Київ: Вид-во «SBA Print», 2021. 252с.

2. Зелені садиби Житомирщини. Де відпочити влітку URL: <https://suspilne.media/138105-zeleni-sadibi-zitomirsini-de-vidpociti-vlitku/> (дата звернення: 30.01.2023).

3. Житомирщину поділили на 4 райони: куди які села будуть входити
URL:

<https://vysokivska-gromada.gov.ua/news/1595318076/> (дата звернення:
01.02.2023).

4. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм: Навчальний посібник – К.:
Альтерпрес, 2017. – 358 с.

УДК 314

*Світлана Вікторівна Добровольська,
вчитель географії загальноосвітньої школи
I-III ступенів №47, м. Маріуполь*

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОМИСЛОВОЇ РОЗРОБКИ АНАДОЛЬСЬКОГО РІДКОЗЕМЕМЕЛЬНОГО РОДОВИЩА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ВПЛИВУ ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН НА ДОВКІЛЛЯ

Згідно із Кодексом України про надра (ст.4) "**Надра** є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування". За результатами проведених підприємствами, установами та організаціями, які відносяться до сфери управління Державної служби геології та надр України, геологорозвідувальних робіт, в Україні створена потужна **мінерально-сировинна база**. В надрах України виявлено понад 20 000 родовищ і рудопроявів з 95 видів корисних копалин, з яких близько 8 000 родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів. Близько 3 000 родовищ освоєно промисловістю та на їх базі функціонують понад 2 000 гірничовидобувних підприємств.

Сучасні потреби України в рідкісноземельних оксидах складають 400-600 т/рік і задовольняються за рахунок імпорتنих поставок. На території України промислові концентрації рідкісних земель виявлені в південно-східній,

центральної та північно-західній частинах Українського щита. Всі відомі рідкісноземельні об'єкти є комплексними – рідкісноземельно-рідкіснометальні.

Проте на сьогодні в Україні рідкісноземельних родовищ, що розробляються, немає. Анадольське родовище, відоме як новий тип рідкісноземельного родовища Приазов'я, на основі низки характеристичних ознак (головні і другорядні рудні мінерали, акцесорні мінерали, мінерали навколорудних метасоматичних змін, геохімічні особливості) зіставлене з відомими рідкісноземельними родовищами Приазов'я — Азовським, Мазуровським, Петрово-Гнатовським, Новополтавським (Чернігівським) і проявами — Піщевикським, Павлопольським, Дружба, Чермаликським та ін. Найперспективнішим районом щодо виявлення рідкісноземельних родовищ і рудопроявів у східному Приазов'ї, на думку геологів, є Кальміуське рудне поле (рудопрояви Павлопольське, Піщевикське, Дружба, Чермаликське і численними точковими рідкісноземельними рудопроявами карбонатитового типу, яке має відносну подібність до рудного поля родовища МаунтінПас, але не розкрито на глибину.

Анадольське родовище рідкісних земель представлене рудним тілом жильного типу суттєво ортитового складу. Головним мінералом-концентратором рідкісних земель є ортит, який розвинутий як в масивних, так і в смугастих різновидах рудного тіла. Крім ортиту встановлені церит та бастнезит, а також стронцій вміщуюча різновидність фторапатиту, які також містять рідкісноземельні елементи. Анадольський рудопрояр рідкісноземельних елементів (РЗЕ) церієвої групи, розташований у Східному Приазов'ї, відомий незвичайною асоціацією рудних мінералів, серед яких домінує аланіт. Натомість дуже незначну роль відіграють флуоркарбонати РЗЕ, а монацит, тантало-ніобати, циркон практично відсутні. Для розробки родовищ рекомендують: відкритий (кар'єрний), закритий (шахтний) та комбінований. Кожен із цих способів має різний вплив на довкілля.

Для експлуатації даного родовища геологи пропонують використовувати комбінований спосіб добування, який має низку чинників, що негативно впливають на екологічну ситуацію, але в порівнянні з відкритим способом ступінь його впливу значно менше. Головна перевага в тому, що його застосування дозволяє зберегти частину порушених земель в період переходу на підземний видобуток корисної копалини, спостерігається значне зниження негативного навантаження на навколишнє середовище за рахунок переходу на підземні гірничі роботи.

Основними джерелами забруднення атмосфери при видобутку корисних копалин відкритим способом є виймально-навантажувальні і розкривні роботи, буро-вибухові роботи, роботи по відвалоутворенню, зовнішні відвали. Забруднення атмосфери викидами газоподібних від роботи кар'єрної техніки, що чинить негативний вплив на здоров'я. Такі зміни складу атмосферного повітря не вплинуть на мікроклімат та клімат території.

Вплив на поверхневі та підземні води. Вплив діяльності гірничодобувного підприємства на водне середовище в основному буде відбуватися за рахунок рудничного водовідливу та його накопиченню у природних об'єктах. Вплив на поверхневі та підземні води характеризується об'ємами водоспоживання та водовідведення. При вилученні водних ресурсів порушується режим та стан ґрунтових вод в зв'язку з осушенням родовищ, підтопленням та заболоченням ділянок земель при деформаціях земної поверхні. Це призводить до погіршення стану і родючості земель, умов зростання рослин і перебування тварин.

Акустичне забруднення. Основними джерелами зовнішнього шуму є двигуни працюючої добувної та допоміжної техніки та механізмів. Оцінка рівня шуму, проникаючого з виробничої зони на прилеглу територію, полягає в порівнянні розрахункового рівня шуму в розрахунковій точці (найближча житлова зона) для одночасно працюючої техніки з допустимим рівнем шуму

для об'єктів, розташованих на цій території. Щодо даної території, то розміщені населені пункти будуть відчувати наслідки такого забруднення.

Вплив на геологічне середовище. При розробці родовища відбувається незначне вилучення площі земної поверхні, порушення ґрунтового покриву, спостерігається ущільнення ґрунтів, втрата гумусу, зміна структури ґрунтів, зниження водопроникненості та водоутримуючої здатності та проникності для коренів, зміна вигляду території, скорочення площі сільськогосподарських угідь, знищення рослинного покриву. Вплив на рослинний світ носить компенсаційний характер. Вплив на флору та фауну при експлуатації об'єкта - допустимий.

Основний вплив на ґрунти обумовлюється викидами забруднюючих речовин в атмосферу в результаті здування пилу з поверхні відвалів та викидів кар'єрного транспорту та їх осіданням на ґрунти, проведення робіт із складування відходів виробництва. Основними забруднюючими речовинами є пил неорганічний та пуста порода.

Негативний вплив на ландшафт виражається:

- ✓ порушення сформованих форм природного рельєфу;
- ✓ техногенним порушенням мікрорельєфу, викликаних багаторазовим переміщенням будівельної техніки;
- ✓ незворотними змінами рельєфу місцевості при проведенні планувальних робіт на території.

Висновок. Сфера, джерела та види можливого впливу на довкілля:

- ✓ **клімат і мікроклімат** – локальне підвищення температури повітря та природних водних об'єктів не очікується. Локальне підвищення вологості повітря не прогнозується;
- ✓ **геологічне середовище** - відкриті гірничі виробки передбачають порушення земної поверхні та відповідну зміну ландшафту;
- ✓ **водне середовище** – забруднення поверхневих та підземних ґрунтових вод можливо під час водовідливу;

- ✓ **повітряне середовище** – в результаті розкривних та видобувних робіт, при роботі кар'єрного устаткування та автотранспорту, статичного зберігання відвалів, робіт з рекультивації передбачаються викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря;
- ✓ **шумове середовище** – пов'язане з роботою гірничо-транспортних засобів та ремонтних робіт;
- ✓ **грунти** – порушення ґрунтового покриву при його знятті на Анадольському родовищі та збереження для проведення технічної та біологічної рекультивації;
- ✓ **рослинний і тваринний світ** – тимчасове збіднення флори та фауни;
- ✓ **техногенне середовище** – вплив не передбачається;
- ✓ **природно-заповідний фонд** – в районі розміщення родовища не має територій природно – заповідного фонду і територій, перспективних для заповідників.

Отже, для зменшення негативного впливу на довкілля процесів видобутку та переробки корисних копалин необхідно здійснювати відповідний комплекс заходів, який ґрунтується на багатоаспектному аналізі промислової розробки родовищ корисних копалин.

Розділ 4. Реалізація соціально-економічної складової Сталого розвитку та подолання наслідків військових дій в Україні

УДК 640

*Ганна Сергіївна Кашина, доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри спеціальних туристичних дисциплін,
Надія Василівна Писаренко, кандидат економічних наук,
доцент кафедри спеціальних туристичних дисциплін,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ*

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Висока конкуренція в індустрії гостинності стимулює пошук для нових способів та елементів ефективного функціонування. Однією з основних тенденцій у цій сфері є розробка та застосування різноманітних інновацій, які можуть стати потужним поштовхом для розвитку в індустрії гостинності. Інноваційні технології необхідні для життєздатності та конкурентоспроможності готельних і ресторанних підприємств. У процесі впровадження інновацій на підприємствах відбуваються зміни, які практично впливають на всі сторони їх діяльності. Це свідчить про те, що необхідно здійснювати пошук ефективних організаційних форм управління інноваціями. Такий пошук має враховувати всі сторони господарського життя підприємства і полягає в умілому поєднанні наукових, інноваційних, ринкових чинників.

Ефективний розвиток індустрії гостинності об'єктивно вимагає принципових змін в застосовуваних технологіях, принципах побудови організаційних структур, управлінні усіма процесами, що відбуваються у готельно-ресторанних підприємствах.

За таких умов розробка і впровадження інновацій є найважливішою умовою розвитку не тільки окремого готельно-ресторанного підприємства, а й усієї економіки в цілому. Інноваційні процеси на сучасному етапі набувають

все більшої значущості, а їх головним завданням є досягнення підприємствами індустрії гостинності конкурентних переваг і більш повне задоволення попиту споживачів у наданні високоякісних послуг.

Дослідженням теоретичних аспектів інноваційної політики підприємств займаються такі вчені: Л. Гірняк, В. Глагола [1], В. Гросул, Н. Балацька [2], О. Завадинська [3], Н. Кирніс [4], О. Осідач [5], З. Шацька, В. Семко [6], Р. Кожухівська [7] і ін.

Проте, подальшого дослідження потребують питання застосування перспективних інноваційних технологій у діяльності готельно-ресторанних підприємств.

У сучасних умовах розвитку ринку послуг все більшого значення набуває інноваційна діяльність готельно-ресторанних підприємств. Це зумовлено тим, що керівництво прагне до освоєння нових технологій виробництва і тенденцій управління для того, щоб модернізувати і вдосконалити діяльність підприємств в цілому.

Переважаюча більшість сучасних готельних і ресторанних підприємств критично залежать від своїх обчислювальних, комунікаційних та інших систем. За таких умов, для максимізації переваг таких інновацій з одного боку, і для уникнення перешкод або навіть ослаблення через серйозні недоліки цих самих систем, з іншого боку, необхідно мати життєздатну, комплексну та сучасну інноваційну стратегію.

Але інноваційні системи, які використовує готельно-ресторанний бізнес, є засобом досягнення мети, а не самоціллю, тому будь-яка інноваційна стратегія повинна бути тісно інтегрована з більш широкою бізнес-стратегією, щоб вона була повністю ефективною. Існують тисячі інноваційних технологій, які вирішують стільки ж бізнес-проблем, тому інноваційне рішення потрібно специфікувати та впроваджувати з великою обережністю, щоб уникнути дорогих і шкідливих помилок. Мета інноваційної стратегії має полягати в тому,

щоб переконатися, які інструменти потрібні для ефективного бізнесу, і успішно спланувати їх початкове впровадження або покращення з часом.

Інноваційні технології часто розвиваються протягом тривалого періоду часу без будь-якого конкретного плану чи напрямку. Рішення можуть бути старими та застарілими, або, можливо, були впроваджені для вирішення нагальних проблем бізнесу, або були успадковані від інших компаній. Будь-яка з цих обставин може призвести до [2]:

- систем, які несумісні одна з одною, часто мають суперечливий характер, і які неможливо легко інтегрувати;
- систем, які не відповідають вимогам готельно-ресторанного бізнесу;
- зростаючих витрат на впровадження інноваційних технологій;
- труднощів в отриманні своєчасної управлінської інформації через відсутність інтеграції;
- неприйнятний ризик, пов'язаний із надмірною залежністю від ключового персоналу;
- системи, які стали занадто дорогими для інноваційної підтримки.

Сучасний інноваційний ринок ймовірно запропонує багато потенційних рішень. Проте, адміністрації готельно-ресторанних підприємств необхідно визначити та здійснити збалансовану оцінку, яка охоплює витрати, вигоди, профіль ризику та їх здатність задовольняти конкретні вимоги бізнесу. Така оцінка важлива для визначення пріоритетів та поетапного розподілу різних елементів інноваційної стратегії готельно-ресторанних підприємств. Як тільки пріоритети стануть зрозумілими, інноваційну стратегію можна задокументувати та включити загальний план змін.

Перевагами інноваційної стратегії сфери гостинності є [4]:

- витрати на інновації відповідно до вимог бізнесу, часу та обставин;
- чітке бачення запланованих витрат на інновації протягом кількох років і відповідно до прогнозованого розвитку бізнесу;

- більш надійне бюджетування;
- покращена управлінська інформація; – значно знижений ризик стати банкрутом.

Переваги щодо створення інноваційної стратегії підприємств очевидні. Добре продумана система інноваційних рішень знизить витрати, зменшить ризики та підвищить загальну ефективність роботи готельно-ресторанних підприємств [3].

Від складних програмних операцій до обслуговування гостей і ведення маркетингу, технологія інноваційного готелю пропонує різноманітні можливості для економії коштів і прибутку, а також дозволяє власникам готелів досягти нових рівнів прибутковості.

Вельми актуальними на наш погляд є інноваційні технології, які змінять індустрію гостинності в найближчому майбутньому [6].

- Інноваційне управління енергією
- Прогнозне інноваційне технічне обслуговування
- Розумна зарезервована парковка
- Ключі від номерів через додаток у смартфонах
- Інфрачервоні сканери
- Безконтактні платіжні системи
- Сайт чат-ботів
- Голосове керування
- Технологічні зали та цифрові конференц-зали
- Автоматизовані системи управління майном
- Віртуальна та доповнена реальність

Висновки. У статті визначено поточні переваги та недоліки інноваційної стратегії, а також сформувані уявлення про те, що може стати майбутніми тенденціями та перспективним курсом у готельно-ресторанній індустрії та її інноваційним потенціалом. Результати дослідження висвітлюють перспективні інновації, які можуть допомогти менеджерам надавати нові послуги та

підвищувати конкурентоспроможність. Дослідження показують, що інновації, незалежно від того, чи це стосується технологічних застосувань чи процесів, впливають на збагачення готельно-ресторанних послуг, що надаються і впливають на техніко-функціональні та організаційні процеси сфери гостинності.

Література:

1. Гірняк Л., Глагола В. Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 16. С. 71–77.
2. Гросул В., Балацька Н. Digital-маркетинг як дієвий інструмент антикризового розвитку підприємства ресторанного бізнесу в період пандемії та її рецесії. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11–2. С. 7–12.
3. Завадинська О. Інноваційні технології господарювання в ресторанному бізнесі. *Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації*. 2018. № 2. С. 93–102.
4. Кирніс Н. Інновації у сфері підприємств ресторанного господарства, які надають кейтерингові послуги. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2017. № 1. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/105/102>
5. Осідач О. Методичні основи формування інноваційних бізнес-моделей. *Вісник Львівського університету. Серія: Економічна*. 2015. Вип. 52. С. 127–134.
6. Шацька З. Я., Семко В. В. Впровадження нових технологій на вітчизняних підприємствах : *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні»*: 2017 р. : матеріали Міжнар. нак.-практ. конф., 24 травня 2017 р. Київ : КНУТД, 2017. С. 370–373.

7. Кожухівська Р. Б. Використання міжнародного досвіду впровадження інновацій у сферу готельного бізнесу. Вісник Донецького національного університету. *Економіка і право*. 2015. Вип. 1. С. 160–164.

УДК [[338.2:338.46]:330.34]

*Софія Василівна Білоус, кандидат економічних наук, доцент,
Тарас Богданович Завадовський, асистент,
Надія Михайлівна Лемега, кандидат географічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів*

СФЕРА ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ

Лютий поділ життя українців на до та після. З 24 лютого 2022 р. триває російська збройна агресія в Україні, наслідками якої є перш за все втрата тисяч людських життів, значні збитки інфраструктури та секторів економіки, зокрема сфери послуг. Замість розвитку внутрішнього туризму спостерігалась багатомільйонна міграція населення всередині держави, а масовий виїзд громадян України за кордон не пов'язаний із туристичною метою, сьогодні вцілілі на заході країни готелі перестали приймати туристів, а в більшості перекваліфікувалися на прийом біженців зі сходу країни.

Сфера послуг України, що до війни поступово набирала обороти та адаптувалась після ковідних обмежень, знову паралізувало, вимушено введений воєнний стан змусив більшу частину іноземних туристів відмовитись від відвідування України через неможливість гарантій особистої безпеки, що підкреслюють у офіційних заявах та рекомендаціях для своїх громадян більшість світових держав.

Після початку повномасштабної війни сотні цивільних об'єктів, у тому числі об'єкти інфраструктури туризму та транспорту було пошкоджено та зруйновано.

У той же час поступове звільнення українських земель нашими військовими дає надію на мирне майбутнє. Військовий наступ росії на Україну становить великий ризик і для міжнародного туризму.

Аналізуючи стан справ у галузі, потрібно сказати, що значна частина туристичних фірм вимушені були закритися. Тенденцією серед туроператорів стала переорієнтація на інші туристичні ринки. До прикладу туроператор Join UP!, з квітня 2022 р. почав працювати переважно в країнах Балтії, що дало можливість не тільки зберегти робочі місця для українців, а й підтримати економіку України в цей складний час. Ситуація з туристичними агенствами набагато складніша.

Негативно на конкурентоспроможність сфери послуг України впливає перш за все те, що велика частина культурної спадщини України знищена або пошкоджена. Згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 27 травня 2022 р., в Україні було задокументовано 367 епізодів воєнних злочинів росіян проти української культурної спадщини.

Найбільше руйнувань зазнала культурна спадщина Харківщини – 96 епізодів, на Донеччині задокументовано – 75 злочинів, 70 епізодів зафіксовано в Київській області, 38 – в Чернігівській, 26 – в Сумській, 25 – в Луганській, 11 – в Запорізькій, 6 – в Житомирській, по 5 – в м. Києві та Херсонській області, 4 – в Миколаївській, 3 – в Дніпропетровській, 2 – в Одеській, і навіть 1 – в Львівській області. З них важкого ступеню тяжкості зазнав 51 об'єкт української культурної спадщини, 117 об'єктів – середнього ступеню тяжкості.

Важливо та сумно те, що а результаті війни, кількість зруйнованих об'єктів та інших негативних наслідків бойових дій буде зростати і надалі, поки бойові дії не будуть повністю припинені, а наша країна здобуде перемогу.

Доцільно наголосити, що сфера послуг продовжує функціонувати навіть під час війни. У зв'язку з численними скаргами готельних комплексів, туроператорів і туристичних агентств, які просять роз'яснити правила безпеки під час подорожей всередині країни, Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) зробило наступний стратегічно важливий крок і оприлюднило інформацію про дозволи та обмеження, що діють під час воєнного стану в центральних і західних областях України.

Водночас невтішні висновки зокрема можна зробити з результатів соціопитування аналітичного центру міжнародного агентства з працевлаштування Gremi Personal, проведеного напередодні першого вересня [1].

Згідно з результатами опитування серед українців, що після 24 лютого виїхали до Польщі, 17% не планують повертатись до України взагалі, а ще 35% біженців не планують повертатись до України у ближчий рік.

Така ситуація у даний момент не є критичною, адже через війну кількість робочих місць в Україні скоротилася, проте в умовах поствоєнної відбудови цей фактор відіграє негативну роль для української економіки та української сфери туризму [2].

На думку аналітиків центру такі результати пов'язані насамперед з об'єктивними та часто вимушеними чинниками, як втрата житла, постійна небезпека, руйнації інфраструктури.

Також вагомим чинником є різниця у якості життя, що була помітною неозброєним оком і у довоєнний час, навіть коли реальні доходи українців в останні роки стабільно зростали, а у даний момент часу цей розрив у середніх доходах середньостатистичного поляка та українця значно зростає.

Так за прогнозом за звітом World Economic Outlook від жовтня 2022 року прогнозує зниження ВВП України за 2022 рік на рівні -35%.

Вижче згаданий фактор мінування також значно вплине на туристичний відпочинок в Україні, адже це велика загроза для безпеки туристів. Зокрема

заступник Міністра внутрішніх справ України Мері Акоюн заявляє, що для повного розмінування всієї території України знадобиться близько 5-7 років, тобто цей фактор буде стримуючим для багатьох туристів, для яких одним з пріоритетних є фактор особистої безпеки на місці відпочинку ще доволі тривалий час.

Зокрема повідомляється, що вибухонебезпечними об'єктами забруднено близько 300 тисяч км², що складає близько половини від усієї території України. Ця кількість за словами заступника Міністра внутрішніх справ в десятки разів перевищує міжнародний досвід і кожен новий день, поки триває війна такої інтенсивності дорівнює 30 дням розмінування.

Також існують загрози ядерного характеру, зокрема росія протягом всієї війни застосовує ядерний шантаж (захоплення Чорнобильської АЕС, захоплення та обстріли Запорізької АЕС, перевід ядерних сил РФ у бойову готовність). В Україні вже був досвід наймасштабнішої ядерної катастрофи.

Ще одна така або схожа за наслідками ядерна катастрофа, що за прогнозами у випадку, якщо щось станеться з енергоагрегатами найбільшої в Європі Запорізької АЕС може бути масштабнішою у 10 разів за кількістю смертей, а кількість заражених радіацією складе близько 1 мільйона осіб, буде значною мірою стримувати економічне відновлення у повоєнний час та значним чином вплине на імідж України, як зони ядерної катастрофи, з чим ми вже стикались у минулому та що призведе лише до додаткових вагомих побоювань туристів.

Також серед прямих наслідків війни - значне погіршення екологічного стану Чорного моря, чий береги були одними з найважливіших кліматотвірних туристичних ресурсів України.

Зокрема у статті Центр екологічних ініціатив «Екодія» приводиться наступні факти, що Чорноморський біосферний заповідник, національні парки «Азово-Сиваський», «Джарилгацький», «Меотида» та деякі інші об'єкти

природно-заповідного фонду, що знаходяться у Причорномор'ї, фактично стало зоною бойових дій зі всіма відповідними наслідками.

Йдеться про те, що часто працівників даних природоохоронних об'єктів окупанти не допускають до виконання їх прямих обов'язків по забезпеченню охорони та збереження рідкісних видів. Ці обставини спричиняють підвищені ризики до гуманітарної катастрофи.

Деякі природоохоронні території, як і велика кількість інших українських земель, постраждала від пожеж спричинених бойовими діями на цих територіях. Зокрема у травні горіла територія прибережної Кінбурнської коси у Миколаївській області, зокрема пожежа перекинулася і на приморські оселища. В цілому якщо порівнювати минулий рік з теперішнім - то за той самий проміжок часу (весна) кількість об'єктів природоохоронного фонду, що постраждали внаслідок пожеж зросла у 45 разів [1].

Значні території, що мають за своїм характером великий туристичний потенціал, такі як найбільше у Європі поле орхідей (так зване «Покровське орхідне поле») опинилось під ризиком знищення, так само, як і місця гніздування диких птахів.

Головною проблемою та загрозою, з якою при таких надзвичайних ситуаціях стикаються екосистеми - це недопуск або обмежений допуск до зон пожеж українських рятувальників, внаслідок зволікання з заходами локалізації пожеж вогонь здатний доволі швидко винищувати місцеву флору та фауну, що часто є унікальною.

Існує також значна агроза для українських природоохоронних територіях на окупованих територіях Автономної Республіки Крим, зокрема через фактичне перетворення курортно-відпочинкового регіону на військову базу. Зокрема на прикладі стану Опуцького природного заповідника, що знаходиться на Керченському півострові у Криму, можна зробити висновок, що окупаційну владу не цікавить Крим, як територія з біорізноманіттям та ендемічними видами рослин.

Висновки. Отже, сфера послуг є дуже перспективною сферою економіки, яка має всі перспективи вивести з кризи країну після перемоги, але на жаль на сьогодні знаходиться у стані занепаду. Зараз є важливим опрацювання можливих напрямів відновлення та розвитку цієї сфери у повоєнний час, адже велика частина фірм призупинила свою діяльність, або сильно її скоротила, перенесення потужностей в інші регіони не є актуальним для туризму, де організації часто прив'язані до певної місцевості, велика шкода завдана інфраструктурі, втрачено сотні висококваліфікованих працівників галузі.

Дуже серйозним наслідком війни є погіршення екологічного стану країни, у цьому плані ми також мусимо сподіватись на країни заходу, що вже зараз надають нам спецтехніку для розмінування наших територій.

Проте серйозним фактором є і те, що війна ще не закінчилась і негативні наслідки будуть лише посилюватись у відповідності до того, як довго вона триватиме, адже теперішня війна вже фактично стала війною на виснаження.

Але «все що нас не ламає робить нас сильнішими» і на сьогоднішній день завдяки війні проти нашої держави Україна є однією з найбільш цитованих тем у світових ЗМІ, що відображається і популярністю пошукових запитів за 2022 рік, які відслідковуються сервісом Google Trends. Зокрема Україна стала номером 1 у категорії «новини» та номером 3 серед усіх пошукових запитів і основне завдання яке повинне стояти перед експертами сфери послуг використати це і створити всесвітньо відомий бренд України, як незламної, нескореної туристичної європейської держави.

Список використаних джерел:

1. Черленяк І.І., Курей О.А. Якість ведення бізнесу та конкурентоспроможність національної економіки. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/2672/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%8F%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83.pdf>

2. Найбільший виробник товарів для дому частково перемістився на захід країни і планує відкрити виробництво за кордоном. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/news/211882_nayblshiy-virobnik-tovarv-dlya-domu-chastkovo-peremstivsvya-na-zakhd-krani--planu-vdkriti-virobnitstvo-za-kordonom

УДК 314.14:305(477)

*Олена Олексіївна Афоніна, к. геогр. н., доцент
доцент кафедри географії, туризму та спорту,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКАЗНИКІВ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Останніми роками помітно активізувалося вивчення проблем смертності населення. Ринкові відносини докорінно змінюють економічні, соціальні та демографічні умови життя людей. У зв'язку з цим важливо виявити загальні тенденції смертності населення, її особливості за гендерною та віковою ознаками, що важливо для визначення шляхів зниження даного показника.

Вивченню проблем смертності присвячено праці українських вчених, таких як Курило І.О., Лібанова Е.М., Левчук Н.М., Рингач Н.О., Рудницький О.П., Понякіна С.А., Шевчук П.Є. та інших. У різні періоди дослідження закономірностей смертності населення проводили і зарубіжні демографи, зокрема Ш. Хоріуші, Г. Казеллі, С. Престон, Т. Маккеаун, Дж. Саломон, С. Мюрей та інші. Проте спеціальних самостійних досліджень гендерних особливостей смертності населення України недостатньо.

Метою дослідження є оцінка гендерних особливостей смертності населення України в нових соціально-економічних умовах.

Смертність населення як важлива складова процесу природного руху населення є одним із головних факторів, що визначають характер і темпи руху населення України. Для чоловічого населення на відміну від жіночого властиві більш високі показники смертності (рис. 1).

Протягом 2011-2021 рр. показники смертності у чоловіків були вищими, ніж у жінок. Наприклад, у 2021 р. смертність чоловіків виявилася на 6,8% вищою за аналогічні показники для жінок (19,3‰ і 17,9% відповідно). У 2020 р. різниця між показниками смертності була ще більшою – 11,3%.

**Рис.1. Динаміка коефіцієнтів смертності чоловіків та жінок України, ‰
(побудовано автором за даними [1])**

Повікові показники смертності населення України диференційовані за статтю (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка коефіцієнтів смертності чоловіків та жінок України за віковими групами, ‰ (складено автором за даними [1])

Вікові групи	Чоловіки						Жінки					
	2011	2017	2018	2019	2020	2021	2011	2017	2018	2019	2020	2021
0-4	2,4	1,8	1,6	1,5	1,5	1,6	1,9	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
5-9	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
10-14	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
15-19	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

20-24	1,6	1,3	1,3	1,2	1,2	1,3	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
25-29	2,5	2,1	2,0	2,0	1,9	1,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
30-34	4,3	3,3	3,5	3,4	3,3	3,4	1,4	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1
35-39	5,9	5,2	5,4	5,2	4,9	5,2	2,0	1,8	1,9	1,7	1,7	1,8
40-44	7,6	7,3	8,0	7,8	7,7	8,1	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,9
45-49	10,5	9,8	10,4	10,4	10,4	11,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,8	4,3
50-54	15,0	14,1	14,7	14,6	14,9	16,0	5,0	4,7	4,8	4,7	5,2	6,1
55-59	21,8	20,4	21,1	20,5	21,6	23,8	7,6	6,7	6,8	6,6	7,5	9,1
60-64	32,2	30,4	31,0	30,5	33,3	35,9	12,1	10,6	10,8	10,3	11,8	15,2
65-69	44,2	42,8	44,7	43,2	47,8	54,0	19,0	17,6	17,8	17,3	19,1	24,6
70-74	64,6	62,0	61,3	61,0	68,8	82,0	32,7	30,0	29,2	28,5	32,1	42,0
75-79	89,9	92,3	92,8	93,0	103,5	121,8	56,7	54,1	54,8	53,8	57,7	68,9
80-84	133,2	130,4	131,2	132,7	150,2	177,7	99,9	93,7	93,7	94,2	101,5	120,1
85 і старше	188,8	199,5	199,1	195,3	215,9	242,1	186,9	193,0	197,8	197,2	205,4	227,1

В останні роки в Україні намітилася тенденція збільшення показника смертності як чоловіків так і жінок у віці 40 років і старше. Високі темпи зростання смертності за віком характерні для чоловічого населення (у вікових інтервалах 60 років і старше), що посилює відмінності показника смертності чоловіків та жінок та призводить до посилення відмінностей у показнику середньої тривалості життя чоловіків та жінок. У той же час спостерігається зниження показників смертності у молодших вікових групах (чоловіки та жінки 0-39 років).

У структурі померлих чоловічої статі питома вага померлих у працездатному віці склала 26,3%, молодше за працездатний вік – 0,5%, старше за працездатний вік – 73,2%. Структура померлих жінок дещо відрізняється від аналогічної у чоловіків: питома вага жінок, померлих у працездатному віці, склала 10,2%, молодше за працездатний вік – 0,4%, старше за працездатний вік – 89,4%. Із загальної кількості померлих працездатного віку 70,9% складають чоловіки.

Один із негативних аспектів смертності населення – це надсмертність чоловічого населення, тобто високі показники смертності чоловіків (переважно працездатного віку) від нещасних випадків, отруєнь і травм тощо (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка індексу надсмертності чоловіків в Україні

(складено автором за даними [1])

Вікові групи	2011	2017	2018	2019	2020	2021
0-4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
5-9	1,5	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0
10-14	1,5	1,5	1,5	1,0	2,0	1,5
15-19	2,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,7
20-24	3,2	3,3	3,3	3,0	4,0	3,3
25-29	3,1	3,0	3,3	3,3	3,2	3,0
30-34	3,1	3,0	3,2	3,4	3,0	3,1
35-39	3,0	2,9	2,8	3,1	2,9	2,9
40-44	2,9	2,9	3,1	3,0	3,0	2,8
45-49	3,0	2,9	3,0	3,0	2,7	2,7
50-54	3,0	3,0	3,1	3,1	2,9	2,6
55-59	2,9	3,0	3,1	3,1	2,9	2,6
60-64	2,7	2,9	2,9	3,0	2,8	2,4
65-69	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,2
70-74	2,0	2,1	2,1	2,1	2,1	2,0
75-79	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8
80-84	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5
85 і старше	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1

Максимальні значення індексу надсмертності фіксуються у вікових групах 20-24, 25-29, 30-34 роки. Протягом 2011-2021 рр. зростання індексу надсмертності чоловіків спостерігалось у молодих вікових групах (5-9, 15-19, 20-24 роки). Хоча цей розрив дещо скоротився (у 2017 р. для вікової групи 5-9 років та у 2019 р. для вікової групи 20-24 роки) порівняно з 2011 р., наступна динаміка, на жаль, знову виявилася несприятливою. Якщо у 2011 р. максимальне значення індексу надсмертності чоловіків спостерігалось у віковій групі 20-24 роки (3,2 рази), то у 2020 р. максимум реєструвався вже на рівні 4,0 рази.

Простежуються відмінності у структурі причин смертності чоловіків та жінок (табл. 3). У структурі причин смертності перше місце як у чоловіків, так і у жінок посідають хвороби системи кровообігу, друге місце - новоутворення. У

той же час на третьому місці у жінок знаходяться хвороби органів дихання, а у чоловіків – зовнішні причини смерті (нещасні випадки, отруєння, травми, вбивства та самогубства).

Таблиця 3

**Динаміка коефіцієнтів смертності чоловіків та жінок України за
головними класами причин смерті (на 100000 осіб наявного населення)
(складено автором за даними [1])**

Причина смертності	2011	2017	2018	2019	2020	2021
Чоловіки						
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	50,1	33,8	35,0	32,0	27,1	25,3
Новоутворення	233,7	240,6	241,1	239,1	240,9	231,2
Хвороби системи кровообігу	889,2	913,3	937,6	937,1	1010,8	1954,3
Хвороби органів дихання	60,4	48,2	52,0	49,8	58,0	82,1
Хвороби органів травлення	74,9	73,2	82,0	81,2	81,7	85,0
Зовнішні причини смерті	157,4	136,7	136,3	134,3	128,2	129,8
Усього	1541,8	1526,7	1571,1	1560,6	1696,5	1917,6
Жінки						
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	14,1	11,8	12,0	11,0	9,8	8,7
Новоутворення	161,1	164,6	164,8	164,6	166,4	161,7
Хвороби системи кровообігу	1027,1	1034,1	1048,0	1034,5	1088,1	1158,5
Хвороби органів дихання	20,8	16,2	16,8	16,5	27,9	53,2
Хвороби органів травлення	38,3	39,1	43,1	43,0	43,7	45,5
Зовнішні причини смерті	37,2	30,3	29,6	28,5	28,2	28,7
Усього	1378,7	1379,2	1399,6	1384,4	1498,0	1786,8

Особливість смертності від зовнішніх причин полягає в їх майже повній залежності від соціальних факторів. Крім того, дану причину смерті вирізняє ще одна характерна риса – висока надсмертність чоловіків. Особливо високі показники смертності від зовнішніх причин у молодих чоловіків (вікові групи 15-19, 20-24, 25-29, 30-34 та 35-39 років). У цих вікових інтервалах показник смертності становить понад 37% від усіх випадків смерті. Смертність чоловіків

від зовнішніх причин більша за аналогічний показник у жінок у 4,5 рази, у т. ч. різниця за причиною нещасні випадки, травми, отруєння, вбивства та самогубства становить 3,1 разів.

Таким чином, ситуацію зі смертністю населення в Україні можна оцінити як несприятливу. Спостерігається зростання як загальних коефіцієнтів смертності чоловіків і жінок, так і коефіцієнтів смертності в окремих вікових групах. Зберігається значний розрив між показниками смертності чоловіків та жінок працездатного віку. У структурі причин смерті переважають хвороби системи кровообігу, смертність від яких продовжує зростати; новоутворення, а також зовнішні причини, особливо у чоловіків, що перешкоджає підвищенню тривалості життя.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.02.2023).

УДК: 314.74; 911.3

*Юлія Ігорівна Муромцева, к. е. н., доцент,
доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків*

НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙ В УКРАЇНІ, ЗУМОВЛЕНИХ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ 2022 РОКУ

Минув рік від початку активної фази російської агресії проти України з 24 лютого 2022 р. Війна принесла біль і страждання громадянам України, руйнування значних структур народногосподарського комплексу, приватної власності громадян України, а головне, забрала найцінніший ресурс країни - негативно вплинула на чисельність та склад населення, демографічні процеси у суспільстві. Україна понесла втрати військового контингенту та цивільних

громадян через смерті та поранення. З 24 лютого 2022 року, коли почалася широкомасштабна війна росії проти України, до 26 лютого 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зафіксувало 21 580 втрат серед цивільного населення в країні: 8 101 загиблих та 13 479 поранених. Серед них: всього 8101 убитих (3584 чоловіків, 2127 жінок, 256 хлопчиків і 201 дівчинка, а також 31 дитина і 1902 дорослих, стать яких поки що невідома); і всього 13479 поранених (3536 чоловіків, 2421 жінка, 398 хлопчиків і 293 дівчинки, а також 271 дитина і 6560 дорослих, стать яких поки невідома). Однак в УВКПЛ уточнили, що реальні цифри можуть бути вищими [1]. Щодо загибелі силових структур України, то їх оцінка коливається від 13 тис. осіб за даними офісу Президента [2] до понад 100 тис. вбитих і поранених за словами начальника оборони Норвегії Ейріка Крістофферсена [3]. Окрім надсмертності через російську агресію, війна спричинила і масову міграцію громадян України, як внутрішню, так і зовнішню.

Оскільки офіційна статистика природного та міграційного руху населення України з 24 лютого 2022 року не оприлюднювалася, то вітчизняними фахівцями, такими як Е. М. Лібанова, О. В. Позняк, О. І. Цимбал, Л. Филипович, О. Черьомухіна, Ю. Чалюк та ін., здійснювалися спроби оцінки демографічних втрат населення України та змін на ринку праці на основі попередніх даних про динаміку та склад населення України та даних з іноземних джерел, зокрема, міждержавної міграційної статистики. Аналіз наслідків міграції населення України (кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб) проводилися починаючи з 2014 р. (воєнна інтервенція РФ на Донбасі) і дотепер [4, 5, 6]; втрати населення через надсмертність також досліджували Е. М. Лібанова, О.М. Гладун, Н. М., Левчук, Н. О. Рингач, З.О.Пальян, П. Є Шевчук, Ю.І. Муромцева та ін., в т.ч. за наслідками

нещодавньої пандемії COVID-19 [7, 8]. Отже, на сьогодні більш точно можна надати лише оцінки міграційних втрат через війну, використовуючи наявну статистичну базу про населення України на початок 2022 року та дані з іноземних джерел. Найбільш надійною є інформація про зовнішню міграцію, яка базується на обліку перетинів кордону прикордонними службами країн.

Міграцію можна назвати задоволенням потреб населення, реалізація яких вимагає зміни місця проживання. Міграційна активність значною мірою залежить від демографічних характеристик населення. Зазвичай найбільш міграційно активною є молодь, однаки легше зважуються на переїзд, ніж одружені, бездітні також легше мігрують, ніж люди, що мають дітей. Міграції приводять до зміни чисельності населення в районах вибуття і прибуття. Під впливом міграцій трансформується вікова структура населення. У районах, де виїзд перевищує в'їзд, збільшується частка старших вікових контингентів, у центрах же притягання мігрантів населення найчастіше більш молоде. Зміна ж вікової структури спричиняє і зрушення в показниках природного приросту. Через перевагу чоловіків або жінок серед переселенців міграція може викликати диспропорцію статей, що негативно позначається на шлюбності і народжуваності. Міграція приводить і до інших змін у структурі населення. Також територіальні переміщення населення викликають і зміни етнічного складу; переселення осіб певної професії, може спричинити коливання на ринку праці. Міграції можуть сприяти переходові людей з одних соціально-професійних груп в інші, часто приводять до зміни способу життя, а слідом за цим і до трансформації установок, пов'язаних із шлюбністю, народжуваністю і т.п. Усе це впливає на відтворення населення. На сьогодні маємо вимушену еміграцію з України, яка спричиняє негативний вплив на відтворення населення та його якісний склад.

Станом на 21 лютого 2023 р зафіксовано 8 087 952 біженців з України по всій Європі (Джерело – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або аналогічних національних схем захисту в Європі - 4,863,513 осіб (дані на 20 лютого 2023 р, УВКБ ООН) [10], (Рис. 1).

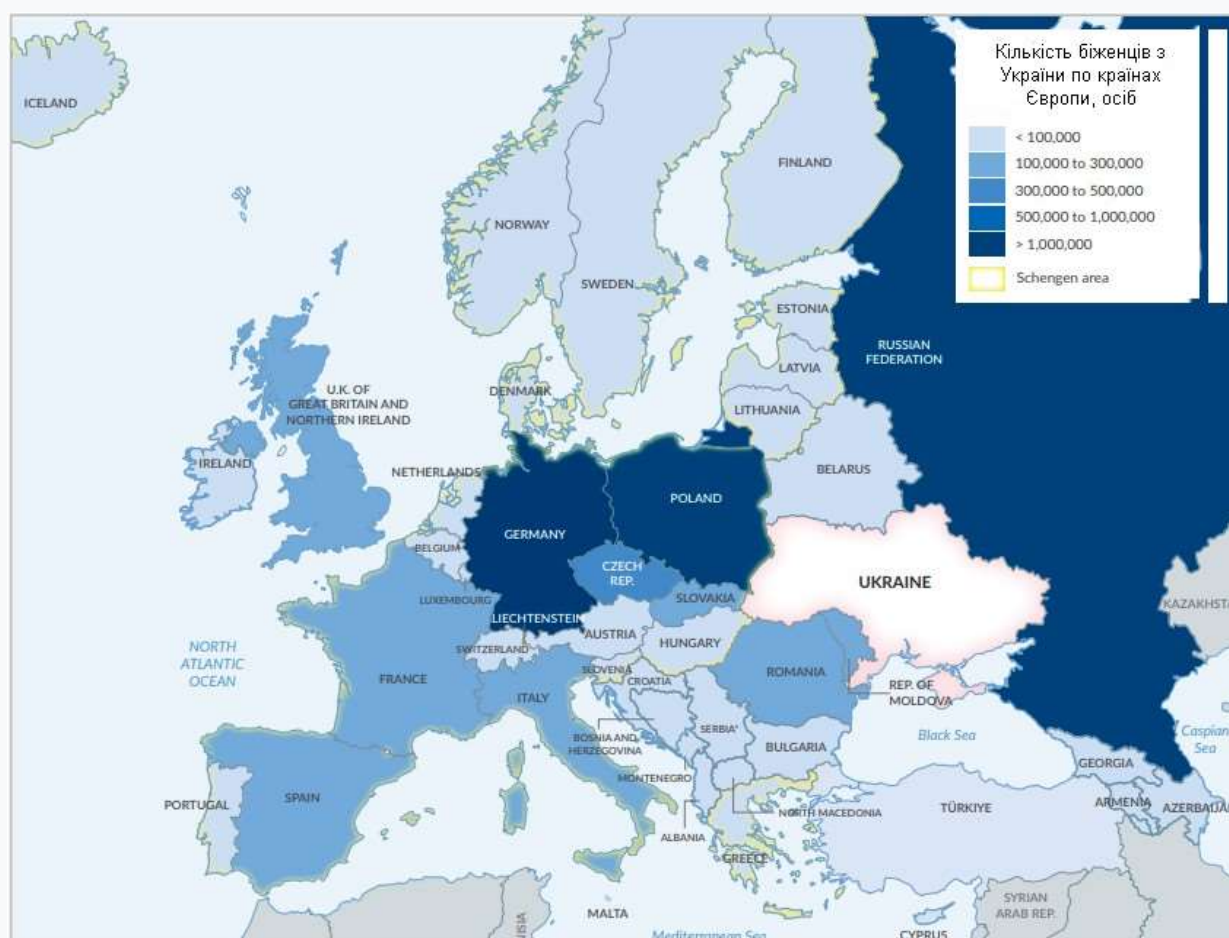

Рис. 1. Біженці з України по країнах Європи (станом на 21.02.2023 р.)

Джерело: UKRAINE SITUATION FLASH UPDATE #41 24 February 2023

<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

УВКБ ООН та її партнерами в Білорусі, Болгарії, Угорщині, Республіці Молдова, Польщі, Румунії і Словаччині було впроваджено збір та аналіз даних про профілі, потреби та намірів біженців з України та відслідковування змін з часом. За результатами моніторингу, проведеного на основі 43 571 інтерв'ю з травня по листопад 2022 року було встановлено приблизний портрет українських біженців. Згідно з інформаційним бюлетенем про профілювання та

моніторинг регіонального захисту «Профілі, потреби та наміри біженців з України» [11], 99% респондентів є громадянами України. Більшість складають жінки (85%) з вищою освітою (46% з університетською освітою або вище та 29% з професійною підготовкою) і з різноманітним професійним досвідом, особливо в сфері послуг і торгівлі.

Більшість респондентів (78%) роз'єдналися зі своїми родинами, головним чином через обмеження свободи пересування чоловіків у результаті воєнного стану. Жінки і діти становили 87% усіх членів сімей, які виїхали з України разом і 13% членів сім'ї - літніми людьми. Більше половини респондентів були змушені залишити своє місце проживання з кінця лютого до квітня 2022 р. Три перші місяці міграцій припали на біженців з Одещини (12% всіх біженців), Харківщини (12%) та Київщини (10%). 16% респондентів вже були внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні перед виїздом з країни.

Переважає більшість (63%) повідомили, що планують залишитися в країні перебування у найближчому майбутньому у безпеці, з родиною, роботою та процедурою надання притулку. Лише 14% повідомили про плани повернутися в Україну найближчим часом, але 74% з них не впевнені, коли саме вони це зроблять. Серед головних причин повернення називали покращення ситуації на Батьківщині, потім економічні причини та бажання повернутися додому та воз'єднатися з членами сім'ї. 9% повідомляли про плани переїзду в іншу приймаючу країну, а 14% не впевнені у своїх планах.

Отже, через геноцидну війну росії проти українського народу, Україна за 2022 рік додатково втратила через смерті і поранення як мінімум 35 тис. чол. переважно працездатного віку, як максимум – понад 135 тис. чол. Головні втрати населення України сьогодні це міграційний відтік населення – 8 млн. біженців, повернення яких, головним чином, залежить від швидкості закінчення бойових дій.

Катастрофічними наслідками міграції через війну на сьогодні є:

- *Зменшення і погіршення якості демографічного потенціалу.* З одного боку, відбувається зменшення кількості населення, а з іншого боку, погіршуються статеві-вікові пропорції в населенні. Через те, що більшість емігрантів (87%) є особи працездатного віку та діти, це призведе до зменшення народжуваності та зростання частки пенсійних контингентів, що в майбутньому викликає соціальні труднощі. Також еміграція переважно жінок у працездатному віці призводить до роз'єднання родин, можливості розлучень; до погіршення шлюбної структури населення через зменшення шлюбоздатних контингентів; зростання рівня смертності по всіх областях України через збільшення частки осіб старшого та пенсійного віку, овдовів.

- *Зменшення робочої сили:* оскільки переважна частина людей, що залишили країну є у працездатному віці, це призведе до зменшення робочої сили в тих галузях економіки, з яких була найбільша кількість емігрантів. Це вплине на виробництво товарів і послуг та загальмує економічне зростання, робочі місця можуть залишатися незаповненими, що спричинить соціальні труднощі, такі як зниження рівня життя та зростання бідності. Також зменшення працездатного контингенту призведе до складнішої ситуації з пенсійним забезпеченням.

- *Зменшення інтелектуального потенціалу:* через високу питому вагу емігрантів з вищої освіти та кваліфікованої робочої сили (від 46% до 75%), еміграція призведе до втрати талантів та високоякісних фахівців, що може призвести до зниження інноваційності і гальмування в галузях, де вони потрібні, може згортатися виробництво та зростати рівень безробіття, що призведе в подальшому до зниження доходів та якості життя населення.

- *Економічні наслідки:* масова еміграція може призвести до зменшення інвестицій в Україну, оскільки відсутність необхідної кількості, в т.ч. і висококваліфікованої робочої сили, може вплинути на прийняття інвестиційних рішень не на користь України.

- *Географічні наслідки:* непередбачувана динаміка розселення населення по території України як ВПО, так і тих, хто буде повертатися із вимушеної міграції з-за кордону.

- *Соціокультурні наслідки:* масова еміграція може призвести до втрати культурного та історичного досвіду різних поколінь України, а також зміни міжнаціональної рівноваги та різноманітності.

- *Політичні наслідки:* масова еміграція цілком ймовірно вплине і на політичну стабільність України. Зокрема, може зменшитися довіра до влади, збільшитися корупція та кримінальність, а також знизитися рівень участі населення у виборах.

Подолання негативних наслідків війни та масової еміграції українців можливе, в першу чергу, за найшвидшого закінчення бойових дій, тобто *забезпечення безпеки громадянам*. Чим далі продовжуватиметься війна, тим менше шансів на повернення. Особливо це стосується молодих громадян України, які адаптувалися та укорінилися на чужині, тим паче, що сучасна вища освіта в Україні сприяла полегшенню адаптації випускників вишів до роботи, де потрібно спілкування іноземною мовою. Як зазначає Є. Ємельянова, «Методика була орієнтована на підготовку фахівця, який працює тільки з друкованими джерелами інформації. Реалії сьогодення змістили акцент на навчання не тільки роботі зі спеціальною літературою, але й активного професійно-орієнтованого спілкування.» [12].:

Наступною умовою повернення громадян є *економічні заходи* - відновлення житла та інфраструктури, соціальна підтримка: (підтримка з освітою та медичним обслуговуванням, допомога по безробіттю, створення робочих місць).

Комунікаційна робота. Для ефективного повернення громадян-біженців необхідна робота з громадськістю та розвиток комунікаційної стратегії.

Важливо забезпечити відкрите спілкування з біженцями та інформувати їх про усі можливості повернення.

Створення програм повернення. Держава має створити програми, які допомагають біженцям повернутися додому, зокрема, надавати фінансову допомогу, забезпечувати житло та інші соціальні послуги, інформаційну підтримку. Уряд повинен сприяти реінтеграції своїх громадян. Також для ефективного повернення громадян- біженців може знадобитися співпраця з міжнародними організаціями.

Проте, не лише владним структурам, а й кожному українцю необхідно дбати про наближення нашої Перемоги та повернення українських біженців і вимушених переселенців з-за кордону.

Література.

1. Ukraine: civilian casualty update 27 February 2023. Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/02/ukraine-civilian-casualty-update-27-february-2023>
2. В Офісі президента розповіли, скільки насправді загинуло українських захисників <https://hromadske.ua/posts/v-ofisi-prezidenta-rozpovili-skilki-naspravdi-zaginulo-ukrayinskih-zahisnikiv>
3. Начальник оборонного відомства: Стільки людських життів забрала українська війна <https://www.tv2.no/nyheter/utenriks/forsvarssjefen-sa-mange-liv-har-gatt-tapt-i-ukraina-krigen/15447680/>
4. Е. М. Лібанова, О. В. Позняк, О. І. Цимбал (2022) Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. Демографія і соціальна економіка, 2 (48), 37-57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
5. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Ін-т демографії та соці-альних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018.

6. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. Демографія та соціальна економіка. 2020. № 4 (42). С. 25—40. <https://doi.org/10.15407/dse.2020.04.025>
7. Муромцева, Ю. І. (2015). Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Економіка*, (15), 124-131.
8. Пальян, З. О., О. І. Золотенкова, and А. С. Савченко. "Пандемія COVID-19 в Україні: оцінювання перебігу, аналіз думок." *Статистика України* 2 (2021): 67-78.
9. Муромцева Ю.І. Надсмертність та її вимірювання в Україні в умовах пандемії covid-19 // *Географія та туризм : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., Харків, 26 лют. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. П. І. Лоцмана. – Харків : ХНПУ, 2021. – С. 140 – 153.*
10. Дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
11. Ukraine situation: Regional protection profiling and monitoring factsheet. [Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/documents/details/97720](https://data.unhcr.org/en/documents/details/97720)
12. Ємельянова, Є. С. "Актуалізація проблем викладання іноземних мов у сучасній українській вищій освіті." *учасникам Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Україна на шляху державотворення: історія та сучасність»*: 251.

УДК 331.5(477):347.156-055.2

*Tetiana Karpenko, PhD, senior lecturer,
Department of Geography and Methods of Teaching,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*
*Anastasiia Tertychna, undergraduate student
of the Faculty of Geography, Tourism and History,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*

PROBIEMS OF GENDER EMPLOYMENT IN THE LABOR MARKET OF UKRAINE

Gender inequality is a condition where gender determines a person's social, economic, and political status, as well as their opportunities in society.

Gender inequality is a complex social phenomenon that has deep historical and cultural roots. Its appearance is connected with stereotypes that exist in society regarding the roles of the sexes, and with historical circumstances that contributed to the formation of inequality.

One of the main causes of gender inequality is the patriarchal culture that prevailed and still prevails in most societies. Within the patriarchal culture, men had the main role in decision-making and control, while women were limited in education, work, and participation in political life. In the modern world, there are still countries where there are restrictions for women. For example, limited opportunities for women in the countries of the Middle East and North Africa, in Iran. There are no concepts and norms of gender equality in the legislation of the countries, women do not have the right to independently choose housing, go abroad and get a job without the consent of their husband.

Historically, various social circumstances, such as wars, epidemics and other crisis situations, have also contributed to the formation of gender inequality, which led to the fact that women were forced to do more of the housework and raising children, while men were mainly responsible for ensuring the material well-being of the family.

Religion can have a significant impact on gender inequality in society. In many religious traditions, for example, men have more rights and opportunities than women. This can affect matters related to the family, decisions about politics, religious positions, etc.

For example, in most religions, women cannot become priests, and they are limited in choosing a religious career. In addition, some religions impose special requirements on women regarding their appearance, behavior, and role in the family, which may limit their opportunities.

However, it is worth noting that in some religions there are also incentives for gender equality. For example, within Christianity, feminists have been singled out, working to be more welcoming to women in ways that do not discriminate against them [1].

In Islam, according to religious norms, the man has advantages in social life and the family has advantages over the woman; the Quran says that women have the same rights as men, but men are superior to women in status. According to many women, Islam is a religion that suppresses the status of women in society. Although there is an opinion that discrimination occurs when someone is not satisfied with his situation. According to the survey, women who practice Islam are satisfied with their lives (although there is a possibility that the survey was conducted in the presence of a man and the answers may not be reliable) [6].

Gender stereotypes are ideas about what roles a man and a woman should perform in society. Stereotypes can have a major impact on gender inequality, as stereotypes are usually associated with different expectations and restrictions on women and men. For example, the stereotype that men should not visit beauty salons or take maternity leave to care for a child, men who want to do this can be discriminated against. On the other hand, the stereotype that a woman should only take care of the child and do the household can lead to the fact that the woman will not be able to realize herself in her career and will not receive full opportunities for development.

Economic and social factors as factors in gender inequality: Women tend to be paid less for the same work as men. Also, they are less represented in certain areas of the labor market and have fewer opportunities for career growth. Unequal access to economic and social resources can also limit the opportunities of women and girls. The social context can have an important influence on gender inequality. For example, stereotypes about what the roles and behaviors of men and women should be can be reinforced in social networks and other media, which can perpetuate gender inequality.

Political factors: Management and decision-making in society is usually carried out by men, which can lead to the fact that gender issues are not taken into account in the process of policy-making and management of society [2].

Inequality in the field of health care is one of the forms of gender inequality. Women and men may experience unequal access to health care, which depends on their gender and other social factors. Example:

1. Reproductive health: Women may experience inequalities in access to reproductive health care, which includes contraception, family planning and abortion services. In some countries, these services are restricted or unavailable for religious or political reasons. In addition, women with low socioeconomic status may not be able to access reproductive health services due to limited financial capacity.

2. Sexual health: Women may also experience inequalities in access to services for the prevention and treatment of sexually transmitted diseases. For example, there may be limited access to testing for HIV and other infections that can result from sexual activity.

3. Mental health: Women may also experience inequalities in access to mental health services. For example, access to psychotherapy and medication to treat depression, anxiety and other mental illnesses may be limited.

4. Health of older people: Women who have become older may experience inequalities in access to health care services, particularly in relation to nursing care.

Today, gender inequality can be supported by various factors, such as systematic discrimination in the workplace, stereotypes about gender roles in the family and society, and limited opportunities to access education and other resources. Insufficient awareness of the problem of gender inequality and an insufficient level of understanding of its consequences for society as a whole can also be an important factor.

The problems of gender employment in the labor market of Ukraine have a long history and are related to the legacy of the Soviet model of gender stereotypes and discrimination. During the Soviet era, women were given the opportunity to obtain higher education and work in fields previously considered traditionally male, such as technical and scientific professions. However, despite this, women usually received lower wages for similar work and were underrepresented in management positions. In general, these problems arose in the second half of the 20th century, when women were actively involved in industry and other areas of work, but at the same time, traditional stereotypes about the role of women in society and the labor market were preserved.

After the independence of Ukraine in 1991, a number of legislative acts aimed at protecting the rights of women in the labor market and their equal opportunities with men were adopted. However, the implementation of these laws often encountered difficulties, as well as the lack of an effective mechanism for monitoring their implementation [5].

Problems of gender employment in the labor market of Ukraine include a low proportion of women in managerial positions, lack of equal opportunities for men and women in career planning, low wages for women and stereotypical perceptions of gender roles in society. Here is a list of problems:

- 1) Low proportion of women in management positions. Ukraine has one of the lowest proportions of women in leadership positions in the world. This creates unequal conditions for women who want to develop their careers.

2) Lack of equal opportunities for men and women in career planning. Often, women do not have the opportunity to occupy leadership positions due to stereotypes about their role in society. Men can also face discrimination when they try to take on positions that are considered "feminine", such as caring for children or the elderly.

3) Gender wage gap: Women in Ukraine generally earn less than men, even though they do the same jobs. According to the Oleksandr Razumkov Ukrainian Center for Economic and Political Research, in 2020 the average salary of men in the country was 24.6% higher than that of women.

4) Discrimination on the basis of sex: Women often face discrimination in the labor market, which can be manifested in the refusal of employment, low wages and unfavorable working conditions. Many women also face sexual harassment in the workplace.

5) Inadequate care infrastructure: The lack of care infrastructure, such as nurseries and other forms of care, can be an obstacle for women with children to work.

6) Excessive use of part-time employment: Women in Ukraine are often engaged in part-time work, which can have a negative impact on their income and professional development opportunities. This is, in particular, connected with the high level of responsibility of women for childcare and other household duties.

7) Insufficient participation of women in high-tech sectors: Women in Ukraine are underrepresented in high-tech sectors, where wages are usually higher. This may be due to gender stereotypes and insufficient access to appropriate education and support.

8) Insufficient protection of women's rights at the workplace: Women in Ukraine may face sexual violence, gender discrimination and other forms of discrimination at the workplace. Insufficient protection of women's rights can be an obstacle to their employment and career development [3].

9) Insufficient access to loans and entrepreneurship support: Women in Ukraine have limited access to loans and other financial resources for starting and

developing their own businesses. This may be related to stereotypes about the role of women in society and an insufficient level of financial literacy.

10) Unequal working conditions: Women in Ukraine may face unequal working conditions, including restrictions on the choice of professions, work schedules and access to additional user services. For example, it may be difficult for women to combine work with caring for children or elderly relatives, especially in the absence of appropriate services at the local level [4].

To date, the problems of gender employment in the labor market of Ukraine remain relevant. Addressing these issues requires policies of equal opportunities, discrimination and gender-based violence, ensuring gender equality in pay and access to jobs, increasing the number of women in leadership positions, improving women's qualifications to enable them to occupy high-paying positions, and reducing inequality in the distribution of responsibilities between women and men in the family and at work.

Literature:

1. Martseniuk T. Henderna rivnist i nedyskryminatsiia: posibnyk dlia ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsentriv. K., 2014. 65 p.
2. Konspekt lektsii. Tema: «Zasady rozuminnia henderu ta hendernoї rivnosti. Zakonodavche rehuliuвання та mizhnarodni standarty hendernoї rivnosti. Zabezpechennia hendernoї rivnosti v systemi MVS та inshykh tsentralnykh orhanakh vykonavchoї vlady»: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/osvitnya_diyalnosti/slugbova_pidgotovka/navchalno_metoduchne_zabezpechennya/gumanitarna_pidgotovka/3.pdf
3. Zakon Ukrainy. Pro zabezpechennia rivnykh prav та mozhlyvostei zhinok i cholovikiv/(Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2005, № 52, st.561): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Kaminska N.V., Pashko D.V., Romanova N.V., Yurydychna psykholohiia. 2017. № 2 (21)

5. Honcharova Y. A. Rol ta mistse pryntsypu hendernoї rivnosti v suchasnomu mizhnarodnomu pravi : dys. ... kand. yuryd. nauk / Y. A. Honcharova. Kyiv, 2017. 200 p

6. Tamara Martseniuk. Chomu ne varto boiatysia feminizmu. Kyiv:KOMORA, 2018, 328 p.

УДК 338.48

*Людмила Сергіївна Безугла, д.е.н., професор,
завідувачка кафедри туризму та економіки підприємства
Михайло Валерійович Дворніков, здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти за спеціальністю 242 Туризм
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро*

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ГЕОТУРИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

На території України знаходиться понад 20 тис. родовищ і проявів, що дає підстави вважати її однією з провідних мінерально-сировинних держав у Європі. Більша частина обсягу корисних копалин видобувається відкритим способом, а в експлуатації знаходиться понад 1500 кар'єрів (до 90% всіх гірничодобувних підприємств). В результаті інтенсивного освоєння мінеральної сировини на території нашої держави утворено більш ніж 8 млрд т. твердих відходів, а порушення земель сягають площі у 160 тис. га. Ці території на тривалий час вибувають з використання у економічній діяльності, і в подальшому не може бути відновлені для використання в техногенному напрямі діяльності. Таким чином, актуальним стає питання раціонального використання техногенних ландшафтів та матеріально-технічної бази промислових підприємств після закриття у різних сферах економіки, включаючи геотуризм, враховуючи принципи сталого розвитку постпромислових регіонів.

Розуміючи перспективність геотуризму, у Європі розроблені та користуються великою популярністю маршрути геолого-мінералогічного та природно-краєзнавчого спрямування. Якщо туристи відвідують те чи інше місце відпочинку через його унікальність, для місцевої влади з'являється стимул зберегти первозданність цього об'єкту [1]. Цей вид туризму відкриває можливості для забезпечення населення роботою і підвищення доходів підприємців туристичної галузі.

Для досягнення післявоєнного відновлення та стабільного розвитку вітчизняна туристична індустрія потребує партнерства на всіх рівнях, надійної та ефективної участі уряду, забезпечення послідовної вертикальної координації між національними та місцевими органами влади (територіальними громадами) щодо сприяння туризму. За умов ефективного управління та планування, промислові зони здатні слугувати у вигляді рекреаційних територій, де геотуризм виступає одним з ефективних інструментів охорони та відновлення навколишнього середовища. Територіальні громади на своєму балансі мають об'єкти індустріальної геотуристичної спадщини, які тривалий час не використовуються та поступово руйнуються. В умовах поствоєнної ревіталізації, важливим завданням є їх відновлення та надання в користування місцевому чи релокованому бізнесу.

Особливої актуальності це питання набуває в рамках поствоєнного відновлення територіальних громад в Україні. Фінансування цього процесу (за рахунок як держави, так і бізнесу) вимагає вже сьогодні проводити комплексну оцінку наявного туристичного потенціалу та шляхів його реалізації на засадах сталого розвитку. Сьогодні Україна, з одного боку, перебуває в надскладних соціально-економічних умовах, але з іншого, має виключну можливість остаточно позбавитись пострадянської спадщини та збалансовано розвивати порушені екстенсивною промисловою діяльністю туристичні території на засадах соціально-екологічної відповідальності. Залучення комплексу заходів для забезпечення можливості повторного

використання територій, порушених у процесі промислової діяльності, передбачає створення культурних ландшафтів, які б повністю відповідали вимогам охорони та збагачення природних ресурсів. Ця ніша спроможна поєднувати економічну, соціальну, екологічну, органічну складові в єдину систему, яка здатна відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язати нагальні соціально-економічні, екологічні проблеми територіальних громад України.

Розвиток Європейського маршруту промислової спадщини (ERIH) в Україні - один з перспективних напрямів залучення нових туристів з усього світу, тим паче в післявоєнний період. На сьогодні ERIH є мережею з різними тематичними маршрутами за найважливішими об'єктами промислової спадщини Європи. Додавання нових об'єктів до вже існуючого маршрути дозволить підсилити інтерес до спільної європейської спадщини індустріалізації та її залишків. Використання інструментів ERIH забезпечить рекламу регіонів, міст та локацій, які мають багату індустріальну історію, тим самим залучити туристів і бізнес з різних країн [2]. На даний момент ERIH включає 845 сайтів у 29 країнах Європи. У свою чергу Україна представлена 16 промисловими об'єктами, серед яких всього чотири підприємства, що займаються освоєнням мінерально-сировинної бази: Інгулецький ГЗК, ArcelorMittal Кривий Ріг, Південний ГЗК, Соледарська соляна шахта. Це свідчить про початковий рівень розвитку ERIH в Україні, адже кількість гірничих підприємств, які сьогодні є активними або припинили своє існування перевищує 2000.

На даний час не повністю визначено, описано та класифіковано геотуристичний потенціал та об'єкти індустріальної спадщини територіальних громад, які могли б бути цікавими для туристичної діяльності.

Література:

1. Stryzhak O. (2019). Assessment of the relationship between the tourism sector development and other sectors of economy. *Economics of Development*. Vol. 2. P. 10-18. DOI:[10.21511/ed.18\(2\).2019.02](https://doi.org/10.21511/ed.18(2).2019.02)

2. Suzuki, D., Takagi, H. (2018) Evaluation of Geosite for Sustainable Planning and Management in Geotourism. *Geoheritage* 10, 123–135. <https://doi.org/10.1007/s12371-017-0225-4>

УДК 338.48

*Андрій Миколайович Іванов, к.е.н., доцент,
доцент кафедри «Підприємництво та туризм»,
Одеський національний морський університет, м. Одеса*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

Збалансований розвиток туризму та рекреації у регіонах потребує розроблення ефективних програм як складових стратегії соціально-економічного розвитку регіонів на довгостроковий період, що сприятиме визначенню місця та пріоритетів галузі у господарській структурі регіонів, нивілюванню міжгалузевих диспропорцій, мінімізації конфлікту пріоритетів та ефективного розвитку громад та ОТГ. Створення даних програм є процесом, інтегрованим у стратегічне планування розвитку регіонів, громад і територій на період 2021-2027 років.

Відповідно до вимог та проблем розвитку сфери туризму та рекреації урядом схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [1], у якому визначені пріоритети, цілі та завдання.

Законодавчим і нормативно-правовим підґрунтям розробки регіональних Стратегій є Закон України «Про засади державної регіональної політики» та «Про стимулювання розвитку регіонів», Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення

моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів (затверджено постановою Кабінету міністрів України №932 від 11 листопада 2015 року), Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації (затверджена наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №79 від 31 березня 2016 р.) [3].

Єдиний методологічний підхід до формування стратегій розвитку регіонів, громад і територій створив підґрунтя для формування та уніфікації регіональних стратегій. У даних стратегіях розвиток туризму та рекреації не виділяється в окремі стратегії, а передбачає розроблення регіональних програм розвитку туризму, рекреаційної галузі та інших. Стратегічні пріоритети та цілі розвитку туризму є складовими загальних стратегій соціально-економічного розвитку, а їх реалізація координується шляхом формування спеціалізованих регіональних програм розвитку туризму та рекреації, охорони культурної спадщини регіонів, розвитку інфраструктури тощо. Фінансування програм покладено на регіональні і місцеві бюджети. Проте, не встановлено чітких критеріїв оцінки ефективності витрат, що створює умови для неефективного використання коштів.

Аналіз регіональних програм у сфері туризму і рекреації показав, що попри різні підходи та заплановані заходи, можна виділити ряд недоліків, що є характерними для всіх програм, зокрема:

- програми не містять дієвих пропозицій щодо диверсифікації джерел фінансування галузі, окрім бюджетних коштів;
- часто не враховують можливостей міжнародного співробітництва у сфері туризму і рекреації;
- у програмах не вказано чіткі критерії оцінки ефективності реалізації завдань та цільового використання коштів;

- майже не використовуються моделювання та моделі як ефективний метод планування;
- більшість заходів, передбачених у програмах, носять неприкладний характер;
- відсутнє комплексне бачення розвитку туристичної сфери регіону як системи, яка інтегрована до господарського комплексу.

Туризм та рекреація є традиційними видами економічної діяльності в Україні, що зумовлено високим рівнем забезпеченості регіону унікальними туристичними десцинаціями, рекреаційними ресурсами, багатою культурною спадщиною, вигідним економічним розміщенням, історичним досвідом розвитку даної сфери та ін.

Дослідження підходів до формування регіональних стратегій розвитку туризму та рекреації в ЄС дозволило сформувавши методичні підходи до формування стратегії розвитку туристично-рекреаційної галузі у регіонах України, що сприятиме інтегруванню та мобілізації всіх складових регіонального ресурсного та економічного потенціалу на засадах поєднання, реалізації цілей сталого розвитку та формування сталих внутрішніх і зовнішніх конкурентних переваг. Основні етапи процесу стратегування збалансованого розвитку туризму та рекреації в регіоні наведено на рис 1.

На рис. 1 показано алгоритм розробки стратегії збалансованого розвитку туризму та рекреації у регіонах, що визначає сутність та послідовність дій, механізми узгодження з базовими стратегічними документами регіонального та національного рівня, наявним потенціалом та прогнозами розвитку соціально-економічних систем.

Основними етапами регіональних стратегій розвитку туризму і рекреації пропонуються наступні:

- розробка місії (розкриває основну мету функціонування та розвитку галузі, її місце та роль у розвитку регіону і країни) та уявлень щодо туристично-рекреаційного комплексу регіону;

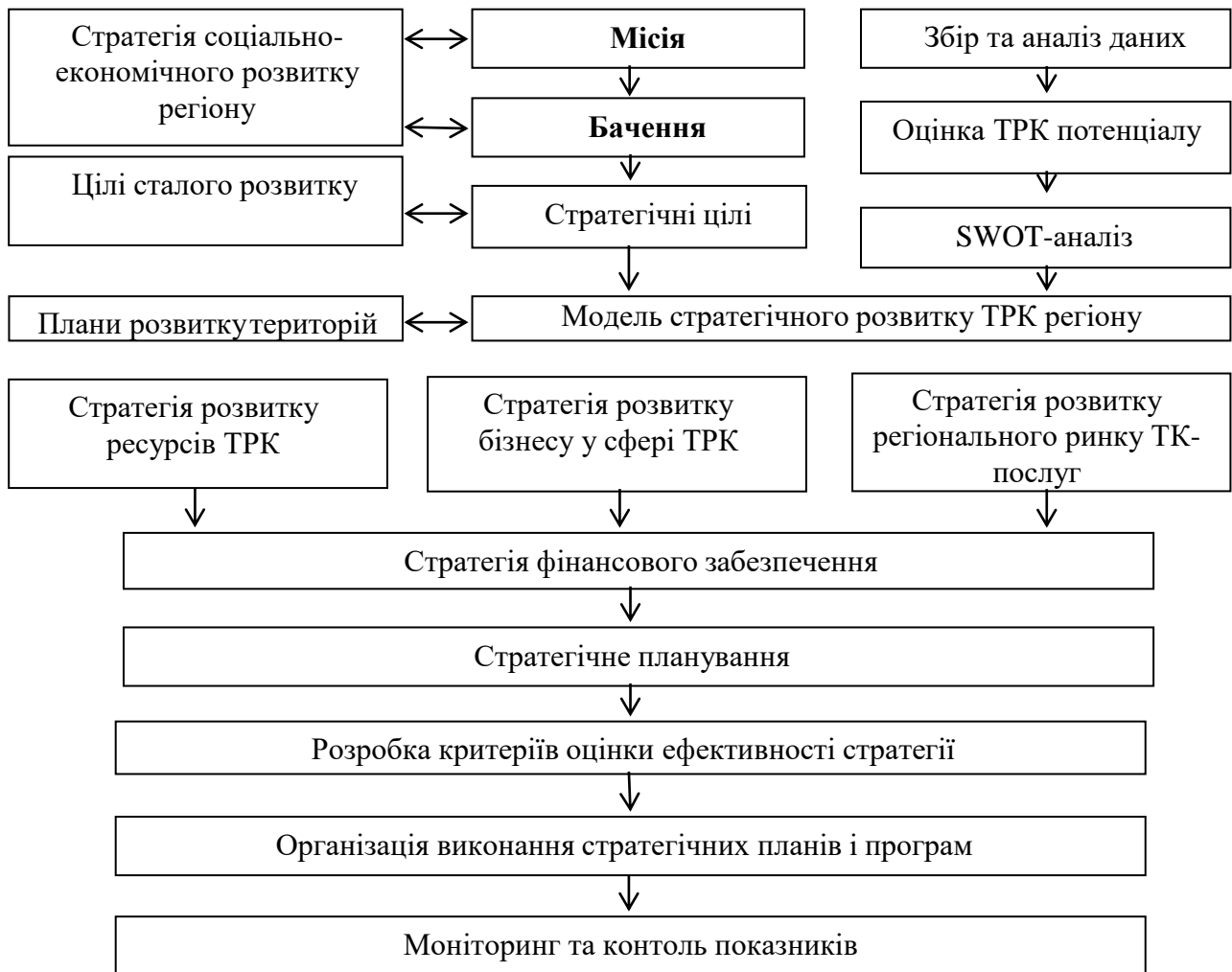

Рис 1. Процес формування стратегії регіонального сталого розвитку туризму та рекреації.

Джерело: складено автором.

- актуалізація стратегічних цілей та напрямків розвитку галузі, очікувані результати;
- створення моделі стратегічного розвитку туризму та рекреації, в якій інтегровано основні складові ТРК;
- формування загальної стратегії розвитку галузі, що визначає основний перспективний шлях у контексті її позиціонування на національному, регіональному та міжнародному ринку туристично- рекреаційних послуг;
- розробка стратегій, дотичних до основної галузі сфер діяльності;
- стратегічне планування, яке полягає у викладенні обраних стратегій у формі чітко визначених задач, для виконання яких обґрунтовано певні обсяги

необхідних ресурсів, терміни їх реалізації, виконавців та обсяги делегованих повноважень;

- моніторинг та контроль показників, що сприяють підвищенню дієвості стратегічного планування.

Пропоновані складові стратегії можуть мати різну конфігурацію та уточнення, що залежать від особливостей соціально-економічного розвитку регіону, розміщення, обсягів на видів туристично-рекреаційних ресурсів тощо. На відміну від діючих програм розвитку туризму та рекреації, що спрямовані на вирішення окремих проблемних питань щодо розвитку туристичних дестинацій, будівництва або модернізації регіональної інфраструктури туризму а також організаційно-інформаційних заходів підтримки туристичної сфери регіону, стратегія дає можливість сформувати комплексне бачення стратегічного розвитку туризму як структурної складової народогосподарського комплексу регіону у вигляді стратегічної моделі, параметри якої відповідають потенційним можливостям розвитку регіону у даному напрямку та визначати критерії ефективності такого розвитку.

Реалізація стратегії потребує розроблення регіональних механізмів, використання яких у різних варіаціях сприятиме інтегруванню та координації суб'єктів туристичного ринку та суміжних галузей та спрямуванню їх зусиль у напрямку, найбільш прийнятному з позиції реалізації загальної регіональної стратегії. В таблиці 1 наведено механізми регулювання процесів реалізації стратегії розвитку туризму та рекреації на регіональному рівні.

Таблиця 1

Механізми регулювання процесів реалізації стратегії розвитку туризму та рекреації на регіональному рівні

Механізми	Заходи
Правові	Нормативно-правові акти, документи дозвільного характеру, національні та міжнародні стандарти і сертифікати тощо.
Фінансово-економічні	Місцеві збори, податкові пільги, амортизаційні відрахування, кредити, страхування, вартість нерухомості, державні закупівлі, умови оренди державних і комунальних закладів,

	земельна рента, умови виділення земельних ділянок під будівництво туристичних об'єктів, методи і форми підтримки малого бізнесу.
Організаційно-управлінські	Концепції, програми, проекти, плани, методи аналізу і моніторингу, інформаційні системи, принципи адміністрування, форми кооперації, координації та співробітництва.
Соціальні	Макроекономічні показники (рівень доходів населення, рівень цін, рівень пенсій, соціальні виплати, рівень зайнятості тощо), галузеві показники та регіональні показники.
Інформаційно-комунікаційні	Програмно-комп'ютерне забезпечення галузі, забезпечення мобільним та Інтернетзв'язком, інформаційні платформи, маркетингові заходи, інформаційні потоки, комунікативні бар'єри тощо.

Джерело: складено автором на основі [3].

Інституційно-правові механізми передбачають формування інституційних умов для розвитку туризму та рекреації у контексті їх сталого розвитку, чітке визначення прав, обов'язків і повноважень управлінських органів регіонального рівня та суб'єктів ринку туристичної індустрії, імплементація міжнародних стандартів безпеки, норм навантаження на природні ресурси тощо.

Важливим стратегічним інструментом забезпечення привабливості територій регіону та його позиціонування у якості туристичних дестинацій є ефективна маркетингова політика як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на рівні територіальних громад.

Важливим чинником ефективної реалізації стратегії розвитку туризму та рекреації у регіонах є створення туристично-інформаційних центрів, що акумулюватимуть інформацію про туристичні ресурси регіону, сприятимуть просуванню туристичного продукту, ініціюватимуть впровадження інновацій в даній галузі. В мовах цифровізації, одним з вагомих джерел конкурентних переваг регіону, його інвестиційної привабливості є активність та презентативність в інформаційному просторі. Актуальним напрямком цифровізації туристичних послуг та дестинацій регіону є створення економічно-математичних моделей на основі геоінформаційних систем.

Формування якісних геоінформаційних систем туризму та рекреації в регіонах - одне з стратегічних завдань місцевих органів влади та важливим інструментом формування конкурентних й інвестиційних переваг. Інформаційною основою ГІС-технологій виступає паспорт регіону як максимально детальна база даних, що містить інформацію про ресурси регіону, у тому числі туристичні, готельно-ресторанні комплекси, історичні пам'ятки і музеї та інші об'єкти дестинації. ГІС здійснює комплекс розрахунків, що забезпечують контроль поточного стану справ, а також реалізацію регіональних програм. Тому, можуть застосовуватися не тільки для розширення кола споживачів туристичних послуг регіону а також для вирішення різносторонніх задач регіонального та муніципального управління.

Умови війни, в яких нараз нажалі знаходиться Україна, вносять свої корективи до процесу формування та реалізації стратегії, її фінансового та інвестиційного забезпечення [2], а також соціального акцентування. Разом з цим, слід усвідомлювати, що після перемоги відкриються нові можливості для відродження галузі на принципово нових засадах. Саме тому, на даному етапі необхідно розробляти альтернативні стратегії майбутнього розвитку туризму та рекреації, готувати необхідні ресурси, досліджувати можливості їх оптимального використання.

Література

1. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення 15.08.2022 року)
2. Іванов А.М. Управління сферою туризму в умовах реформування органів місцевого самоврядування / А.М. Іванов // Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали» (м. Старобільськ, 16-17 листопада 2021 року). - Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський

національний університет імені Тараса Шевченка»: Старобільськ, 2021. – С. 44-45.

3. Тульчинська С.О., Шашина М.В. Методичні підходи оцінювання смарт-спеціалізації регіональних господарських систем / С.О. Тульчинська, М.В. Шашина // Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 2. <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-280-2-30> (дата звернення 22.01.2022 року).

4. Факторіальні складові розвитку туристичного і готельно-ресторанного бізнесу. Колективна монографія. За ред. проф. М.Д. Балджи. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2022. С. 178-214.

УДК 338.48

*Наталія Василівна Якименко-Терещенко, д.е.н., професор,
завідувач кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут», м. Харків*

*Валентина Дмитрівна Холодок, к.держ.упр., старший
викладач кафедри туристичного бізнесу, Харківська державна
академія культури, м. Харків*

СТІЙКИЙ ТУРИЗМ ТА РОЗВИТОК

Туристичний сектор не міг залишитися байдужим до викликів сталого розвитку нашого часу так як туризм займає особливу позицію щодо внеску, який він може зробити в сталий розвиток, і викликів, які він представляє. Це пов'язано з динамізмом і зростанням сектора, а також великим внеском, який він робить в економіку багатьох країн і місцевих напрямків [1].

Зробити туризм більш сталим – це не лише контролювати та управляти негативними наслідками галузі. Туризм займає особливу позицію, щоб принести користь місцевим громадам в економічному та соціальному плані, а

також підвищити обізнаність і підтримку збереження навколишнього середовища [2].

На визначення Всесвітньої туристичної організації, стійкий туризм - це туризм, який в повному обсязі враховує його поточні і майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки, задовольняючи потреби споживачів, промисловості, навколишнього середовища та приймаючих спільнот. Тобто, принципи сталого розвитку стосуються екологічних, економічних і соціально-культурних аспектів розвитку туризму, між якими необхідно встановити відповідний баланс, щоб гарантувати довгострокову стійкість.

Стійкий туризм має на ціллю створення турпродукту, який спирається на чотири стовпи:

- соціальна значимість;
- екологічність;
- економічний зиск;
- задоволення запитів споживача.

Таким чином, сталий туризм має:

- оптимально використовувати ресурси навколишнього середовища, які є ключовим елементом розвитку туризму, підтримуючи важливі екологічні процеси та допомагаючи зберегти природні ресурси;

- поважати соціокультурну автентичність приймаючих громад, зберігати їх збудовану та живу культурну спадщину та традиційні цінності та сприяти міжкультурному розумінню та толерантності;

- забезпечити життєздатні, довгострокові економічні операції, забезпечуючи соціально-економічні переваги для всіх зацікавлених сторін, які справедливо розподілені, включаючи стабільну роботу та можливості отримання доходу та соціальні послуги для приймаючих громад, і сприяння подоланню бідності.

- підтримувати високий рівень задоволеності туристів і забезпечувати значущий досвід для туристів, підвищуючи їхню обізнаність

щодо питань сталого розвитку та просуваючи практику сталого туризму серед них.

Технології гостинності, які будуть потрібні в найближче десятиліття та які відповідають принципам сталості:

1) нативність – звична, природна поведінка людини. Мова про ті послуги, які не змушують туриста робити зайві рухи тіла;

2) гнучкість бізнесу як відповідь на зміни у запитах споживачів, акцент на емоціях. Вимоги туристів до місця відпочинку стають дедалі ширшими. Тепер основне завдання туріндустрії – не просто допомогти гостю виспатися та смачно поїсти, а отримати унікальне враження та досвід від поїздки, бо саме емоції асоціюватимуться у людини з конкретним місцем та спонукатимуть туди повернутися;

3) інтерактивність та усвідомленість. Турист нового покоління звертає увагу на систему стійкості, збудовану у передбачуваному місці проведення відпочинку. Сучасний турист не хоче просто бути споживачем; йому важливо бути залученим у корисний та важливий процес.

Гарно продуманий та керований туризм сприяє вимірам стійкого розвитку відповідаючи Цілям розвитку тисячоліття в контексті Повістки дня в галузі стійкого розвитку на період до 2030 року для людей планети, процвітання, миру і партнерства (ООН).

Так, роль туризму в контексті стійкого розвитку визначається в таких ключових напрямках:

1. Інклюзивне та стійке економічне зростання.
2. Соціальна інклюзивність та зайнятість.
3. Ресурсоефективність та охорона навколишнього середовища.
4. Культурні цінності, різноманітність і спадщина.
5. Взаєморозуміння, мир і безпека.

Література:

1. United Nations Environment Programme (2008). Climate Change

Adaptation and Mitigation in the Tourism Sector: Frameworks, Tools and Practices.

URL: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/9681> .

2. United Nations Environment Programme, & World Trade Organization (WTO) (2005). Making Tourism more Sustainable: A Guide for Policy Makers.

URL: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/8741>.

3. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://cutt.ly/M91KYm0..>

УДК 338.48 : 379.851

Дмитро Володимирович Кузьмін, к.ю.н.,

викладач Класичного фахового коледжу

Сумського державного університету, м. Конотоп

Світлана Зієдонісівна Весперіс, к.е.н., доцент,

доцент кафедри електронних приладів і автоматики

Конопольського інституту

Сумського державного університету, м. Конотоп

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ КІНЦЕВОГО СПОЖИВАЧА ПОСЛУГ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0

Активний розвиток господарських відносин, результатом яких є сталий економічний розвиток, тісно пов'язаний із періодами активізації туристичної галузі. Туризм дозволяє популяризувати історичну спадщину народів через унікальну можливість перетворювати місцевості, де відбулися важливі події для нації, на центри культурного та соціально-економічного розвитку регіонів держав. Результатом є популяризація місцевої історії, яка базується на важливому моменті соціальних комунікацій, що пов'язані із поширенням інформаційних даних у становленні сучасної туристичної галузі.

Процеси інформування людей про можливість відвідування історико-туристичних місцевостей важко уявити без дієвої системи створення, збереження,

передачі та відтворення інформації, яка поширюється за допомогою комунікацій між сучасними електронними пристроями громадян. Загалом, популяризація сучасних програмних продуктів та досягнень електроніки оформили особливості суспільно-економічних процесів, які можемо об'єднати у загальне поняття – цифровізація, у тому числі і у туристичній галузі.

Традиційні форми та методи поширення інформації в умовах цифровізації впливають на розвиток популяризації туризму в умовах становлення Індустрії 4.0. Враховуючи вищезазначене, буде актуальним провести аналіз окремих моментів, пов'язаних із роллю інформації та її впливу на туристичну галузь в умовах становлення сучасних інформаційних технологій Індустрії 4.0.

Форми та методи поширення інформації завжди відігравали важливу суспільну роль для людей, вдосконалюючи їх комунікативні можливості, перетворивши процес поширення інформації на глобальний загально-соціальний феномен сучасної світової спільноти. На основі розвитку форм та методів поширення інформації сформувалася соціальна практика та етикет користування електронними даними серед кінцевих споживачів послуг (у тому числі і у сфері туризму). Інформація стала одним із критеріїв, який виконує важливу соціальну роль у економічному розвитку.

З часом роль поширення інформування у вигляді реклами для населення з пропозиціями послуг у сфері туризму поступово зростала і почала суттєво залежати від розвитку сучасної електроніки та засобів їх електронного забезпечення. Так, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин забезпечувати високі комерційні результати на ринку послуг у сфері туризму можливо лише за умови активного поширення рекламної інформації з урахуванням особливостей поступового переходу на сучасні технології Індустрії 4.0. Відомий дослідник Клаус Шваб у роботі «Четверта промислова революція» відмічає, що революційні технічні зміни надали людям мобільні технології поширення інформаційних даних. Ці зміни дослідник пов'язує із появою мініатюрних виробничих пристроїв

та розвитком сучасних технічних рішень, які дозволили людству зробити доступним для пересічних споживачів мобільний інтернет [1, с. 11].

Масове поширення продуктів мікроелектроніки, таких як смартфони та розвиток мереж мобільного інтернету вплинуло на появу нових соціальних тенденцій у поведінці кінцевого споживача товарів та послуг. Людина на сучасному етапі технологічного розвитку стає все більше інформованою про якість послуг у сфері туризму. За таких умов активно впливають на свідомість споживача вже не традиційні засоби масових комунікацій (газети, радіо та телебачення) а нові цифрові платформи та сервіси, які об'єднують людей у мережу, де суб'єктивне враження окремих споживачів, яке ретранслюється у інформативній формі, впливає на поведінку кінцевого споживача товарів та послуг більш серйозно, ніж ретельно підготовлені та дороговартісні рекламні компанії. На таких інформаційних платформах як Facebook, Instagram.com, Tiktok.com, Youtube.com інформація із розряду місцевої та регіональної може швидко перетворитись у глобальну.

Фактично інформаційні сервіси вже були доступні споживачам доволі давно, проте саме поява продуктів, які є результатом технологій Індустрії 4.0, мобільного інтернету і смартфона зробили їх такими популярними та соціально значимими. Сучасні технології дають при поширенні інформації унікальні можливості на необмежений транскордонний рух інформації між різними її споживачами.

Нові інформаційно-цифрові та комунікативні системи ґрунтуються на принципі соціальної взаємодії між членами суспільства, які об'єднані у взаємопов'язану між користувачами мережу. У сучасного менеджера, який застосовує у своїй професійній діяльності сучасні технології, значно зменшується час, який він витрачає на свої повсякденні обов'язки. На основі інформаційної взаємодії споживачів почали формуватися нові форми соціалізації абсолютно різних учасників поширення інформації, які об'єднані єдиними електронними сервісами та мережами. Виникають абсолютно нові форми спілкування, сленгу, співпраці та етикету між учасниками мереж, фіксуються нові форми

підприємницької діяльності у інформаційно-електронному просторі та змінюються підходи до реклами, яку розміщують у електронній формі. Вітчизняні дослідники І. С. Ткаченко та В. В. Шарко, даючи характеристику цим процесам, відмічали що «за досягнення найбільш складних рівнів цифровізації в економіці відбувається кардинальна трансформація виробничих відносин учасників, результатом якої є об'єднання виробництва і послуг в єдину цифрову (кіберфізичну) систему» [2, с. 44].

Розширення доступності мобільного інтернету, як одна із складових найбільшої глобальної мережі, надає споживачеві унікальні дані про товари та послуги, які неможливо отримати із поширенням рекламних інформаційних даних, які розміщені не у електронній формі. Ціна, якість, сервіс, доступність – це ті категорії, про які активний користувач Інтернету дізнається за допомогою поширення електронної інформації. В умовах глобального світу інформація про туристичні послуги є легкодоступною тим суб'єктам, які задіяні у туристичній галузі України; при рекламуванні своїх послуг вони повинні розуміти значення поширення інформації за допомогою технологій Індустрії 4.0 та її вплив на поведінку кінцевого споживача.

Відмітимо окремі ключові моменти, пов'язані із розвитком цифрових технологій. У першу чергу, це пошук розуміння потреб людини, яка потребує послуг туристичної галузі. У цьому напрямку інформаційні мережі дають унікальні можливості впливати на цільову аудиторію. Споживачі, які зацікавлені у придбанні певного товару чи послуги, шукають інформацію на вузькоорієнтованих спеціалізованих сайтах, форумах, групах, каналах. Очевидним є рекламування своїх послуг на спеціалізованих інформаційних платформах. Більше того, реклама, яка замовляється у власників даних платформ у вигляді непрямой реклами, а рекомендації, поради та враження, серйозно впливають на поведінку кінцевого споживача на соціальному рівні. Така модель рекламування своїх послуг знаходить найбільш ефективний розвиток у формі відносини аутсорсингу та фрілансу. Рекламна модель передбачає, що всі суб'єкти-учасники

об'єднані у єдину мережу, вони не знають про роль та завдання інших, проте емоційно-інформаційний вплив на поведінку кінцевого споживача стане більш ефективним.

Сучасні форми та методи поширення інформації надають можливість впливу на поведінку споживачів без прямого фізичного контакту. Поширення інформації про конкретне туристичне місто, про історичні події та постаті, пов'язані із історією краю, про унікальність рекреаційного потенціалу туристичної місцевості, можуть виступити як чинники, що вплинули на прийняття рішення кінцевого споживача.

Тому популяризація об'єктів туристичної галузі є одним із способів привертання уваги споживачів. Так, організація та проведення за кошти місцевої адміністрації заходів культурного характеру, таких як свята, ярмарки, конференції, реконструкції історичних подій, можуть стати джерелом рекламної привабливості туристичних місцевостей. Поширюючи актуальну інформацію про проведені заходи, у споживачів формується позитивне враження про туристичні об'єкти, збільшується інформованість людей про товари та послуги регіону, у тому числі і ті, які пов'язані із туристичною галуззю.

Проте, потрібно враховувати, що становлення технологій сучасної Індустрії 4.0 поставило перед людством нову проблему, яка пов'язана із створенням, збереженням, передачею та відтворенням «великих даних» (Big data) [3].

Проблема постійно збільшується у обсязі інформаційних даних, стала ключовою проблемою сучасних інформаційних технологій. Виділити із великого масиву даних важливу інформацію стає складним завданням. Означена проблема на сучасному етапі розвитку цифрових інформаційних технологій створює загрози проведення ефективних рекламних компаній. Проблемою є те, що сучасний процес безперервного створення інформаційних даних відбувається щомиті і таким чином формується великий масив одноманітної інформації про товари та послуги. Фактично рекламні, соціальні та культурні проекти стають не помітними

для кінцевого споживача, вони втрачають свою актуальність на фоні величезного масиву аналогічної інформації про туристичні послуги інших рекламодавців.

Тому активне перенесення рекламних проєктів у цифрову інформаційну сферу передбачає потребу адаптуватися до сучасної практики користування інформаційними продуктами. Реклама повинна відрізнятися від аналогічних рекламних компаній та повинна бути оригінальною, що надасть можливість позитивно впливати на свідомість кінцевого споживача туристичних послуг.

Отже, розвиток сучасних форм та методів поширення інформації тісно, пов'язаний із становленням Індустрії 4.0. У результаті процесів цифровізації інформація має глобальний вплив на свідомість кінцевого споживача послуг туристичної галузі. За таких умов при рекламуванні послуг туризму потрібно враховувати феномен «великих даних» (Big data), при якому індивідуалізація та оригінальність розміщення інформації у цифровому просторі стає ключовим моментом впливу на поведінку кінцевого споживача.

Література:

1. *Клаус Шваб.* Четвёртая промышленная революция. «Эксмо», 2016. 138 с.
2. *Ткаченко І.С. та Шарко В.В.* Конкурентоспроможність підприємства в умовах цифрової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2022. № 1. С. 43-48.
3. *Shi, Yong.* Advances in big data analytics: theory, algorithms and practices. Springer Nature, 2022.

УДК 796.5:615.8(477.86)

*Надія Вікторівна Мельник, к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

*Андрій Васильович Мельник, к.геогр.н., доцент,
доцент Інституту природничих наук і туризму,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ*

*Роман Євгенович Качаровський, магістр географії,
ст.лаборант кафедри економічної та соціальної географії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк*

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ НАПРЯМ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ТУРИЗМУ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

Упродовж останніх років фокус уваги багатьох вітчизняних вчених направлений на дослідження лікувально-оздоровчого туризму як базового триггеру туристичного сектору України. Аналіз наукових публікацій показав певне розходження думок науковців щодо окреслення та змісту даного поняття. Зокрема, Гладкий О., Килівник В., Рудий Ю., Руда І., Марчук О., Кифяк В., Рутинський М., Петранівський В. розглядають лікувально-оздоровчий туризм в контексті медичного туризму. Мельник Л., Батиченко С., Михайліченко Г., Молодецький А., Остра В. визначають його як симбіоз лікування, оздоровлення та профілактики організму людини.

Погоджуємось з думкою Галасюк С., що лікувально-оздоровчий туризм – це, насамперед, поєднання лікувального (медичного і реабілітаційного) та оздоровчого (wellness- і spa-) різновидів туризму. Його можна визначити як оздоровчі тури в рекреаційні місцевості з метою отримання профілактичних процедур задля зміцнення імунітету, підтримання загального тонуусу організму; відвідування spa- та фітнес-центрів, термальних ванн, а також участь в оздоровчих програмах для відновлення фізичних та нервово-психічних сил [1].

За кордоном твердження «лікувально-оздоровчий туризм» залишилось в матриці минулого, натомість поширена практика оперувати поняттям "Health tourism", під яким розуміють медичний та рекреаційний туризм. Україна підхоплює дану тенденцію. Так, у [Національній економічній стратегії України до 2030 року](#) [9] саме медичний і рекреаційний туризм визнано одними із п'яти пріоритетних напрямів для проєктів світового рівня, на підтримку яких на конкурсній основі буде направлено ресурси нової державної цільової програми.

Національною туристичною організацією України 2022 рік було проголошено Роком оздоровчого та медичного туризму. Упродовж 2020-2021 рр. у м. Київ проводився Міжнародний конгрес медичного та оздоровчого туризму (Global Healthcare Travel Forum) [7], що засвідчив підвищену зацікавленість іноземних туристів до напрямів відновлювальної медицини в Україні. Маємо вдалі приклади активного просування та популяризації послуг медичного та оздоровчого туризму на регіональному рівні. У Львові та Дніпрі сьогодні успішно функціонують Львівський кластер медичного туризму та Дніпровський медичний кластер.

У серпні 2020 р. відбувся Перший регіональний форум медичного туризму у Львові (Lviv Region Healthcare Tourism Forum), участь у якому взяли професійні постачальники медичних послуг Львівщини та провайдери медичного туризму Саудівської Аравії, Катару, Бахрейну, ОАЕ, Кувейту тощо [11].

Безумовно, значення лікувально-оздоровчого туризму в Україні у постконфліктний період буде зростати. Життя в умовах пандемії, військово-політичної турбулентності, загострення економічних проблем тощо, призведе до усвідомлення першочергового задоволення рекреаційних потреб, а відтак й активного розвитку ринку медичного та лікувально-оздоровчого туризму.

Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року в Україні визначає пріоритетним на державному та регіональному рівнях саме медичний та лікувально-оздоровчий туризм [12]. UNWTO окреслює даний напрям

туризму як один з ключових драйверів туристичного руху зі швидкими темпами зростання після спаду туристичної активності внаслідок світової пандемії Covid-19.

Метою нашого дослідження є оцінка конкурентних переваг лікувально-оздоровчого туризму як іміджевої складової туристичного сектору Івано-Франківщини.

Івано-Франківська область спеціалізується на ринку туристичних послуг України як дестинація культурно-пізнавального, гірськолижного, екологічного, фестивального туризму. Комплексне аналітико-практичне дослідження, проведене впродовж 2018 року в межах області показало, що лікувально-оздоровчий туризм не входить до Топ-5 найпопулярніших видів туризму за метою подорожі, займаючи тільки шосту позицію (9,8% від загальної кількості туристів) [14]. За даними державної служби статистики України у 2020 році в Івано-Франківській області послугами турапереторів і турагентів скористались 62479 осіб, з них 62415 обрали за мету подорожі дозвілля і відпочинок, 4 – лікування [3].

Представлені статистичні дані досліджуваного регіону соголосні із загальноукраїнськими тенденціями. Результати дослідження внутрішнього та виїзного туризму, проведеного в листопаді-грудні 2021 року на замовлення Державної агенції розвитку туризму (ДАРТ) [4], засвідчують, що Івано-Франківська область увійшла до п'ятірки найбільш популярних та найбільш відвідуваних туристичних дестинацій України. Проте, лише 14% респондентів надають перевагу лікувально-оздоровчому туризмі; 4% українців обирають основною метою подорожі оздоровчі та spa-тури; 1% – лікування тривалістю до 1 місяця. При цьому лєвова частка таких туристів припадає на вікову категорію 55-70 років. Суттєвих гендерних відмінностей не фіксуємо. До прикладу, з 8809 респондентів з різних куточків України 11% чоловіків та 16% жінок обирають лікувально-оздоровчий туризм головною метою подорожі. Середні витрати на рекреаційні послуги даного характеру (spa-, оздоровчі, спортивні заняття тощо)

складають 1680 грн. на одного туриста впродовж однієї доби, тоді як послуги з медичного обслуговування (лікування) – 2000 грн. [4].

Збільшити тривалість перебування туристів на території Івано-Франківської області, а відтак підвищити надходження від туристичного сектору можливо за рахунок диверсифікації туристичних послуг та фокусу уваги на розвиток лікувально-оздоровчого туризму.

Досліджуваний регіон має сприятливі природні рекреаційні ресурси, що можуть стати своєрідним базовим каркасом для пріоритетного розвитку лікувально-оздоровчого туризму. В даному аспекті домінантними являються кліматичні та бальнеологічні рекреаційні ресурси.

У межах Івано-Франківської області виявлено близько 300 проявів мінеральних вод різноманітних типів (з них 14 родовищ мають затверджені експлуатаційні запаси) з більш-менш рівномірною територіальною структурою в межах області. Це переважно води без специфічних компонентів, особливості яких визначаються основним іонним складом і загальною мінералізацією, а також вуглекислими, бромними, йодованими, з підвищеною температурою мінеральними водами. Зустрічаються аналоги «Нафтусі», «Моршинської», «Єсентуки», «Миргородської», «Полюстрівської» мінеральних вод.

Води без специфічних компонентів і властивостей (дебіт 8812 м³/добу) поширені на значній території в межах Івано-Франківського, Калуського, Коломийського районах. Попередньо оцінені запаси мінеральних вод такого типу становлять 175 м³/добу у межах Косівського, Верховинського, Надвірнянського, Івано-Франківського районах. З них активно використовується лише вода «Горянка», родовище якої розташоване в с. Новий Мізунь Калуського району та «Гута» в с. Гута Івано-Франківського району. Ресурси цих мінеральних вод становлять 3540 м³/добу [6].

Вуглекислі води мають поширення в південній частині області, у межах Верховинського району, у басейні р. Чорний Черемош. Води за складом і властивостями близькі до знаменитих кавказьких мінеральних джерел «Нарзан»

і «Казбегі». Запаси мінеральних вуглекислих вод за п'ятьма проявами оцінені в кількості 25,0 м³/добу. Сульфідні води поширені в Івано-Франківському, Калуському, Коломийському районах. Прогнозні ресурси сульфідних вод становлять 5130 м³/добу. Залізисті води поширені в південній і в південно-східній частинах області в межах Надвірнянського, Косівського і Верховинського районів. Запаси по 15 джерелах оцінені в кількості 120,0 м³/добу. Мінеральні содові води з оціночними запасами 30,0 м³/добу виявлені у Верховинському, Надвірнянському та Калуському районах. Хлоридно-натрієві й сульфатні розсоли (добовий дебіт 70 м³/добу) поширені смугою з північного заходу на південний схід територією Калуського та Івано-Франківського районів. Йод-бромні води перспективні для бальнеологічного та промислового використання (вміст броду в покладах коливається від 170 до 1055 мг/дм³, а йоду – відповідно у межах 15-1000,7 мг/дм³) приурочені до глибинних горизонтів Передкарпатського прогину [6].

На особливу увагу заслуговує Черченське родовище торфових лікувальних грязей, яке використовується для лікування захворювань опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, гінекологічних захворювань.

Конкурентною перевагою буде розташування медико-рекреаційних туристичних закладів області поряд з об'єктами природно-заповідного фонду.

Сьогодні в області функціонують понад 500 туристично-рекреаційних закладів на 20 тис. ліжок-місць [5]. На основі наявного потенціалу, який до слова, використовується неповно та мало ефективно, функціонують: бальнеогрязевий передгірний курорт Черче, санаторій-профілакторій «Джерело Прикарпаття», оздоровчий комплекс «Синьогора», сра-курорт «Буковель», лікувально-оздоровчий комплекс «Смерічка», санаторій «Косів», санаторій «Перлина Карпат».

Перспективний розвиток лікувально-оздоровчого туризму Івано-Франківщини реалізується через створення бальнеологічних курортів у місті Долина, селищах Ланчин та Делятин (Надвірнянщина); відновлення

функціонування кліматичного курорту Шешори як бальнеологічного (оздоровчо-лікувальна база курорту раніше включала водолікувальний комплекс на 20 ванн з місцевого мінерального природного джерела, а також хвойні, сірководневі, сірчано-бромні ванни). Найбільш сприятливими умовами для розміщення санаторно-курортних закладів володіють Надвірнянський (територія Ворохтянського туристичного центру, Яремчанської ТГ, де виявлено 5 джерел столово-мінеральних вод різного хімічного складу, дебету і лікувальних властивостей) та Верховинський райони (на околиці Верховинського туристичного центру).

На думку Гладкого О., біокліматичні умови Верховино-Путильського низькогір'я (Селятинська, Путильська), а також Яблоницької, Іліце-Верховинської рекреаційних зон, є найбільш сприятливими для організації медичного туризму санаторно-курортного типу в Українських Карпатах, і за цим показником мало поступаються популярним курортам Європи [2].

Задля подолання територіальної диспропорції соціально-економічного розвитку територіальних громад (за даними Агенції розвитку ОТГ Прикарпаття 80% туристів області відвідують Буковель та Яремче) варто активізувати розвиток туризму в локальних спільнотах області. У даному контексті варто навести успішний кейс Матеївецької громади на Коломийщині, де завершилась реалізація проєкту з розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Матеївецька ОТГ перемогла у конкурсі ініціатив місцевих карпатських громад у межах проєкту «Карпатська мережа регіонального розвитку», який впроваджується Єврорегіоном «Карпати-Україна». Це вдалий приклад кооперації місцевого туристичного бізнесу, який в перспективі може трансформуватись у туристичний кластер зі своєрідною туристичною айдендикомою.

У межах ініціативи у селах Пилипи, Тростянка, Кропивище розробили три туристичні маршрути загальною протяжністю 41,5 км. На мапу проєкту нанесли 94 локації (санаторій «Золоті крилечка», джерело Джуркут, цех з виробництва кахелю, місцеві пасіки, овечі ферми тощо), встановили 12

інформаційних стендів та 20 вказівників. Для зручності систему навігації інтегрували на Google Maps [8]. Родзинкою відпочинку в громаді є подорож грінвейсами – зеленими шляхами, які зараз на піку популярності в Європі.

На реалізацію проекту облрада виділить майже 245 тис. грн, ще 66 тис. гривень на умовах співфінансування спрямують з місцевого бюджету ОТГ. У рамках реалізації проекту планують покращити інфраструктуру території, розробити та промаркувати два маршрути (протяжністю 40 км), а також створити лікувально-оздоровчий центр «Золоті крилечка». Сьогодні в санаторії «Золоті крилечка» провадять апітерапію – альтернативний метод лікування на основі продуктів бджільництва, у тому числі й сон на вуликах, який може разом замінити сра-процедури, заняття з медитації і перебування в санаторії.

Успішна реалізація такого проекту повинна стати дорожньою картою для інших локальних спільнот в умовах розвитку постконфліктного туризму в Україні. Уже сьогодні практично у кожному регіоні України впроваджена постковідна реабілітація, актуальною буде післявоєнна не тільки фізична, а й соціальна реабілітація.

Розуміємо, що деструктивні процеси, які мають місце у розбудові матеріально-технічної бази та інфраструктурного облаштування існуючих в області закладів санаторно-курортного комплексу унеможливають прогресивну траєкторію розвитку лікувально-оздоровчого туризму на сучасному етапі.

Наявні екзистенційні виклики можна подолати шляхом імплементації емерджентних стратегічних рішень. Дорожньою картою в даному керунку може стати досвід сусідньої Львівської області. У 2019 року Центром інформаційної підтримки бізнесу у м. Львів було проведено форум, присвячений розвитку медично-оздоровчого туризму в басейні річки Дністер [10].

Слідуючи світовим тенденціям, вперше на теренах України було запропоновано розвивати сектор економіки МОРС (медичний, оздоровчий,

рекреаційний, спортивний туризм) як такий, що може мати системотвірний статус не тільки для туристично-рекреаційної галузі, а й для всієї економіки на регіональному рівні. Форум дозволив вийти на ті сенси, з якими можна працювати далі для перетворення наявного потенціалу на реальну економіку, а саме [10]:

- Концепція spa town за зразком відомих світових курортних центрів.
- Комплексний досвід відвідування – симбіоз лікування, реабілітації чи оздоровлення з послугами культурно-пізнавального та розважального характеру.
- Управління водними ресурсами – приклад все тих же spa towns в Європі, де один оператор управляє готельним комплексом та водним ресурсом, і надає безкоштовний доступ до води усім бажаючим, які переважно не живуть у готельних комплексах компанії.
- Підсилення інтегруючої ролі кластерів. Кластер може сфокусувати зусилля на одному з секторів МОРС, певному ринку (внутрішній ринок, конкретні зовнішні ринки або певний сегмент клієнтів), або вибрати напрямок для підсилення конкурентоспроможності, підвищенні стандартів сервісу або розробці нових унікальних продуктів, які об'єднують кілька компаній (комплексні продукти). Чіткий фокус може істотно розширити ринок для всіх гравців.

Література:

1. Галасюк, С. (2023). Концептуальні підходи до визначення терміну «лікувально-оздоровчий туризм». *Економіка та суспільство*, (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-8>.
2. Гладкий, О.В., Килівник, В.С., Рудий, Ю.Й., Руда, І.В., Марчук, О. В. (2022). Особливості розвитку медичного туризму в західних регіонах України. *Rehabilitation and Recreation*, (11), 90–95. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2022.11.10>
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Звіт за результатами опитування «Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців». ДАРТ URL: <https://cutt.ly/98rmtAH>
5. Івано-Франківська обласна державна адміністрація. Туризм. URL: <https://www.if.gov.ua/turizm>
6. Лікувальні мінеральні води Івано-Франківщини. URL: <https://cutt.ly/18tSEyk>.
7. Міжнародний конгрес медичного та оздоровчого туризму 5th Global Healthcare Travel Forum – GHTF 2021. URL: <https://itmed.org/news/mizhnarodnyy-kongres-medychnogo-ta-ozdorovchogo-turyzmu-5th-global-healthcare-travel-forum-ghtf-2021/>
8. На Франківщині з'явилися три лікувально-оздоровчі туристичні маршрути. URL: <https://cutt.ly/f8tO82n/>
9. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
10. Перспективи медично-оздоровчого туризму. URL: <https://info.ppv.net.ua/mors/>
11. Перший регіональний форум медичного туризму у Львові. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2755321-na-lvivsini-startuvav-persij-regionalnij-forum-iz-medicnogo-turizmu.html>
12. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9>
13. Туристичний барометр України 2020. URL: <https://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf>
14. Який він – турист Івано-Франківської області? Івано-Франківщина туристична. URL: <https://cutt.ly/q8rmDGy>.

УДК 911.3:33:338:48

*Володимир Романович Монастирський,
к.г.н., доцент, доцент кафедри туризму,
Наталія Михайлівна Ганич, асистент кафедри туризму,
Оксана Миколаївна Гаталяк, асистент кафедри туризму,
Львівський національний
університет імені Івана Франка, м. Львів*

СТАНОВЛЕННЯ КУОРТУ ШАЯН НА РИНКУ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ

Актуальність теми. Актуальність досліджень становлення та розбудови курортної сфери є важливою для виявлення сучасних закономірностей її територіальної організації та для розуміння впливу соціально-економічних передумов на розвиток мережі курортно-рекреаційних центрів України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми вивчення питань курортного господарства України займають вагоме місце в історичних та географічних дослідженнях. Різні аспекти дослідження бальнеологічного туризму в Україні відображаються у працях таких вітчизняних вчених О. Любіцевої, В. Павлова, Н. Фоменко, О. Бейдика, Г. Казачковської, Н. Коніщевої, Г. Мазаракі, Л. Черника, І. Волкової, Г. Довгаля, Н. Данько, В. І. Сідорова та інших. Серед вітчизняних дослідників питання розвитку курортно-рекреаційної сфери найгрунтовніше розроблено представниками львівської і чернівецької наукових шкіл рекреаційної географії [4].

Формулювання мети. Мета дослідження – відкрити природні умови формування шаянських мінеральних вод, антропогенні обставини започаткування й еволюції курорту на ринку оздоровчо-рекреаційних послуг.

Результати досліджень. Курортне містечко Шаян знаходиться в прекрасному куточку Закарпаття, на відстані 15 км від залізничної станції Хуст, 60 км – від міста Мукачева. Автобусне і автомобільне сполучення – від

автостанцій Хуст, Мукачеве і Ужгород. Цілющі джерела Марамороша були відомі з давніх часів. На базі місцевих мінеральних вод у 1952 році був відкритий будинок відпочинку, а в 1957 р. одним із перших на схилах Виторлаг – Гутинського хребта на висоті 210 м над рівнем моря був зведений санаторій “Шаян”. Санаторій розташований на лівому березі ріки Тиси біля підніжжя гори Великий Шаян, що разом із горами Середній і Малий Шаян оточує курортну зону, залишаючи відкритим лише східний напрямок. Завдяки цьому формується своєрідний місцевий мікроклімат з майже безвітряною м’якою погодою. Порівняно тривала весна, нежарке літо, тепла осінь і м’яка зима. Середньорічна температура повітря дорівнює +8,7 °С. Найтепліші місяці – липень і серпень. Чудовий ландшафт місцевості з багатою і різноманітною рослинністю. Нині це – відома далеко за межами країни оздоровниця.

Курорт Шаян розташований у долині Шаян на лівому березі ріки Тиса на віддалі 7 км від селища Вишково Хустського району. Висота над рівнем моря – 200 м. Курорт оточують вершини Великий, Середній та Малий Шаян, покриті змішаними лісами. Гори досягають висоти 350-400 метрів над рівнем моря. Гірський хребет облямовує курорт, залишаючи прохід лише на сході. Дорога вітрам закрита і це створює прекрасні кліматичні умови. Наявність первісних неозорих лісів навкруги курорту забезпечує наявність в повітрі натуральних від’ємних аероіонів, які так необхідні жителям мегаполісів.

Курорт Шаян відомий з кінця 19 століття. На курорті зосереджені великі родовища вуглекислих мінеральних вод, в тому числі і термальні – Шаянське, Велятинське, Нарцис. Мінеральні води Шаянського родовища представлені двома свердловинами – № 4 і № 242 – вуглекислої гідрокарбонатно-натрієвої кремнієвої мінеральної води різної мінералізації, подібної до Віші, яка використовується як для пиття, так і зовнішньо у вигляді ванн і методів гідротерапії. Мінеральні води вище згаданих джерел відзначаються прекрасними смаковими якостями, прозорі, без запаху, солонуваті на смак, виділяють вуглекислий газ. Мають порівняно стабільний хімічний склад та

фізико-хімічні властивості (глибина свердловин 180 метрів, тобто на склад води впливають лише тектонічні процеси), температура мінеральних вод 11–15 °С. Мінеральну воду з джерела № 242 можна придбати аптечній мережі та деяких торгових закладах України під назвою “Шаянська” та “Заповітна”.

Домінуючим лікувальним закладом на курорті Шаян безумовно є ДП “Санаторій Шаян” ЗАТ “Укрпрофоздоровниця”, який має вищу акредитаційну категорію як лікувально-профілактичний заклад, має кваліфіковані медичні кадри, необхідну лікувальну базу та багаторічний досвід медичної діяльності. Окрім санаторію “Шаян” на території курорту розташовано 12 об’єктів рекреації приватної форми власності. Ліцензію на лікування також мають санаторій “Вісак” та Медичний реабілітаційний центр МВС України “Перлина Закарпаття (табл. 1).

Таблиця 1

Санаторно-курортні заклади курорту Шаян [5]

Назва закладу	Кількість місць, станом на 2023 рік
Санаторій “Шаян”	170
Пансіонат “Мараморош”	42
Санаторій “Карпатія”	100
Санаторій “Вісак”	64
Медичний реабілітаційний центр “Перлина Закарпаття” санаторію “Шаян”	100
Туристичний комплекс “Легенда Шаян”	104
Готельний комплекс “Смерічка”	50
Готель “Едельвейс”	60
Готельно-ресторанний комплекс “Червона Рута”	48
База відпочинку “Голуба Тиса”	30
Готель “Благодать”	60
Готель “Лаванда”	40

Основний лікувальний чинник курорту – численні джерела лікувальних мінеральних вод, які містять різні макро– та мікроелементи, зокрема залізо, бор і фтор. Останній відносять до адаптогенів-радіопротекторів, котрі захищають організм від різних несприятливих факторів – біологічних, хімічних, фізичних.

Серед них – вуглекисла холодна мало мінералізована крем'яниста гідрокарбонатно-натрієва мінеральна вода “Шаянська”, загальною кількістю гідрокарбонатів вона наближається до мінеральних вод “Боржомі”, “Єсентуки” і “Нарзан”, проте належить до Ділежанського типу через наявність в її складі мета кремнієвої кислоти (табл. 2).

Таблиця 2

Мінеральний склад та фізико-хімічні властивості Шаянської мінеральної води [2]

	Вміст
Гідро-карбонати	1500—3000 мг / дм ³
Хлориди	120-350 мг / дм ³
Сульфати	не більше 150 мг / дм ³
Кальцій	80-90 мг / дм ³
Магній	не більше 100 мг / дм ³
Натрій + Калій	500-1300 мг / дм ³
Кремнієва кислота	50-150 мг / дм ³

Курорт Шаян функціонує давно, має певні традиції та лікувальну школу. Курорт має своїх постійних пацієнтів та відпочиваючих. Курорт функціонує цілорічно. Завдяки наявності дійсно цінних лікувальних мінеральних вод, курорт бурхливо розвивається та має надійну перспективу, розширюється ліжковий фонд курорту (кожен рік вступають в дію нові готельні комплекси), розширюються медичні послуги (діагностичні та лікувальні), розширюється сфера розваг. Загальна місткість закладів курортного лікування складає близько 900 місць. На курорті Шаян за наявності зазначеної кількості ліжко-місць, можуть протягом року отримати санаторно-курортне лікування до 15 тис. осіб.

Для забезпечення стійкого розвитку курорту Шаян необхідно досконало вивчати зовнішнє середовище. Вивчення потреб відпочиваючих, сегментація визначеного цільового ринку та постійна робота в сфері забезпечення якості обслуговування є умовою ефективного функціонування курорту на перспективу.

Курорт зможе активно розвиватися тоді, коли діяльність буде спрямована на приваблення інвестицій та підтримку рівноваги між збереженням природних

ресурсів, економічними ресурсами та соціальними потребами, а також за умови створення необхідних умов для формування якісного національного продукту.

В сучасних умовах ринкових відносин та збільшення попиту на рекреаційні послуги зростає тенденція значення лікувально-оздоровчого туризму. Розвиток лікувально-оздоровчого туризму можливий на територіях, які володіють відповідними рекреаційними ресурсами.

Ринок курортно-рекреаційного туризму практично всеосяжний, тобто охоплює всі верстви, вікові, соціальні й етнічні групи населення. Адже потребу в оздоровчому відпочинку в умовах зростання забруднення довкілля, демографічного й техногенного навантаження відчуває кожна сучасна людина, незалежно від місця й умов її проживання.

Курорт Шаян може мати велике регіональне, національне і міжнародне значення як для системи масового оздоровлення населення України, так і зарубіжних країн. Завдяки лікувальним мінеральним водам, бальнеологічний курорт має чудові перспективи для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Наявність значних запасів унікальних мінеральних вод, які використовуються при різноманітних захворюваннях є вагомою конкурентною перевагою, яка створює потенційні можливості для розвитку конкурентоспроможного туристичного продукту курорту Шаян.

Курорт Шаян – це природна територія, яка не тільки має природні лікувальні ресурси, але й необхідну інфраструктуру для їх використання. Ця природна територія є особливо цінною і потребує забезпечення вимог санітарної охорони з метою збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів, запобігання забрудненню, пошкодженню та передчасному виснаженню цих ресурсів. Родовища мінеральних та термальних вод можуть використовуватись для розвитку туристично-рекреаційної галузі.

Висновки. Сьогодні рекреація й туризм розглядаються як важливий сектор національної економіки, невід’ємна складова соціально-економічної політики Карпатського регіону. Наявність лікувальних природних ресурсів є

важливою умовою розвитку санаторно – курортного господарства. Курорт Шаян, володіючи важливими конкурентними перевагами (матеріально-технічна база, природне середовище, доступність послуг, багаті рекреаційні ресурси та великий потенціал щодо розвитку різних видів туризму, у тому числі санаторно-курортного), має усі перспективи для створення процвітаючої санаторно-курортної галузі.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно – туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. – 395 с.
2. Курорт Шаян. Медико-реабілітаційний центр Шаян. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shajan.ozdorov.info/p/blog-page_5790.html
3. Мацола В.І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.02 /НАН України Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1996. – 29 с.
4. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: Монографія / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 440 с.
5. Санаторії Закарпаття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://karpatia.com.ua>

УДК 379.85

*Анастасія Вікторівна Ільницька,
студентка 4 курсу, спеціальність Туризм
Ганна Володимирівна Омельчак, ст. викладач
кафедри менеджменту та туризму,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЛІКУВАЛЬНО – РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Індустрія туризму в Україні розвивається в умовах жорсткої конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і на зовнішньому туристичному ринку. Вітчизняний ринок лікувально-реабілітаційного туризму досить розвинений. Він не залежить від вікової приналежності туристів, а тільки від кола його інтересів. Цікавити людину може багато, а особливо щось загадкове і незвичне, раніше небачене і невідоме. Тому при розробці лікувально-реабілітаційного туру, а також під час його просування особливу увагу потрібно приділяти висвітленню саме цих сторін туристського маршруту. Існують два різновиди лікувально-реабілітаційних турів: стаціонарні тури з перебуванням туристів в одному місті, туристському центрі; маршрутні тури з відвіданням декількох міст і центрів пам'яток, за визначеним маршрутом.

Під терміном «лікувально-реабілітаційний туризм» необхідно розуміти поїздки людини за межі постійного місця проживання з метою покращення здоров'я на основі проведення лікування у спеціалізованому медичному закладі, організовані за посередництвом туристських фірм [1, с. 67].

Лікувально-реабілітаційний туризм поділяється на два основних підтипи – реабілітаційний (профілактичний) та медичний (лікувальний). Лікувально-реабілітаційний туризм має дві складові: реабілітаційний та медичний туризм, які є формами лікувально-реабілітаційного туризму й відрізняються метою й

характером послуг. Реабілітаційний туризм – це вид туристичної діяльності, який має на меті поліпшити і збалансувати всі основні сфери життя людини, включаючи фізичний, психічний, емоційний, професійний, інтелектуальний і духовний стан та передбачає проведення профілактичних, проактивних заходів, спрямованих на покращення способу життя, таких як фітнес, здорове харчування, релаксація, догляд за тілом і лікування [2, с. 92].

У сучасних умовах лікувально-реабілітаційний туризм в останні кілька років розширюється та стає більш інституціоналізованим, але складність внутрішніх комунікацій між його учасниками, складні моделі організації підвищують проблематичність подальшого розвитку з наукової та практичної точок зору. Варто відзначити, що медичний, лікувально-реабілітаційний туризм слід розглядати як три напрями (підвиду) туризму. Адже сучасна людина, яка живе в несприятливій екологічній обстановці, постійно зазнає стресових навантажень, що призводить до фізичної та розумової втоми, старіння організму і, як наслідок, до різних захворювань. У зв'язку з цим здоров'я для кожної людини стало запорукою повноцінного, щасливого та тривалого життя. Турбота про здоров'я, підвищення життєвої активності стали невід'ємною частиною сучасної системи цінностей [3].

Зростає кількість людей, які прагнуть підтримувати хорошу фізичну форму, а за необхідності своєчасно отримувати якісну медичну допомогу. Звісно, з'являються соціальні суб'єкти, які надають реабілітаційні, лікувально-реабілітаційні та медичні послуги. Територіальна локалізація залежить від природних, історико-культурних та соціально-економічних особливостей країн та територій. Споживачам надається вибір, на який впливають персональні установки, цілі та можливості. Так складається спочатку реабілітаційний, а потім лікувальний та, нарешті, медичний туризм. В даний час досить популярним стає новий напрямок у туризмі – це медичний туризм [4, с. 112].

Для розвитку лікувально-реабілітаційного туризму велике значення мають історико-культурні рекреаційні ресурси. Ринок лікувально-

реабілітаційного туризму на сьогодні розвинений і охоплює порівняно значну частину населення України, особливо дітей та молоді. Розвиток лікувально-реабілітаційного туризму обмежується наступними чинниками: висока вартість платних транспортних послуг, недостатність координації діяльності всіх видів громадського транспорту (різні види, послуги та оператори) на конкретній території, відсутність умов для оптимізації маршрутів; недостатній рівень інформованості населення в сфері лікувально-реабілітаційного туризму; низький рівень різноманітності туристичних послуг, який ініціює зменшення термінів перебування туристів (переважання «одноденних турів»); недостатній рівень розвитку профільного туризму; концентрація пропозицій готельного обслуговування в інвестиційно-привабливих територіях, високий рівень регіональної диференціації, низька якість наданих туристичних послуг і слабкий рівень розвитку в сфері обслуговування особливо в малих і середніх містах України [5, с. 95].

Ринок лікувально-реабілітаційного туризму продовжує зростати з кожним роком. Між установами, спрямованими на лікувальний туризм, народжується конкуренція, що призводить до розширення способів залучення потенційних клієнтів. Курорти та санаторії зберігають лікувальну функцію, розбавляючи її при цьому різноманітними культурними та спортивними заходами [1, с. 68]. На розвиток вплинуло й те, що останні десятиліття подорожі стали доступнішими для людей. Це дозволило обирати різні реабілітаційні заклади у найближчих містах, а й у інших країнах.

Отже, лікувально-реабілітаційний туризм сьогодні – це туристичний напрямок, який швидко розвивається. Це підтверджується тим, що поряд з використанням природних лікувальних факторів у лікувальну практику все ширше впроваджуються фізіотерапевтичні, психотерапевтичні та ін. нові методи лікування. Змінюються вимоги суспільства до лікувальних курортів. Важливого значення набувають не лише медичні послуги, а й рівень комфорту в номерах, спортивне оснащення курортів, різноманітність інших послуг.

Література

1. Богатирьова, Г. А., Головань М. Г., Горіна Г. О., Литвинова-Головань О. П., Снігур К. В., Крижимінська Є. Г. Спеціалізований туризм: навч. посіб. 2-е вид., переробл. та доповн. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. туризму та країнознавства. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2022. 270 с.
2. Гладкий О. В., Килівник В. С., Рудий Ю. Й., Руда І. В., Марчук О. В. Особливості розвитку медичного туризму в західних регіонах України. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини, 2022. № 11. С. 90–95.
3. Кифяк В. Ф. Розвиток медичного туризму в регіонах України. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kyfjak8.htm (дата звернення: 25.01.2023).
4. Паньків Н. Є., Покальчук О. О. Сучасний стан та тенденції розвитку медичного туризму в Львівській області. Вісник Хмельницького національного університету 2021, № 1. С. 111-122.
5. Щука Г. П., Ковальська Л. В., Гальків Л. І. Визначення змісту та структури лікувально-реабілітаційного туризму. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2022. № 5. С. 91-97.

УДК 333.48

*Віта Сергіївна Малигіна, викладач
Валерій Іванович Ячмінь, викладач
Відокремлений структурний підрозділ
«Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж
Державного торговельно-економічного університету»
м. Хмельницький*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТУ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

В Україні туризм не так добре розвинений, як у інших країнах світу, але він став невід'ємною частиною світового туристичного бізнесу завдяки

широкому потенціалу для розвитку, адже наша країна має багато культурних, природних, соціальних та рекреаційних ресурсів, які приваблюють іноземців.

Розвиток сфери туризму в Україні призведе до збільшення туристичного інтересу до України, до прискорення економічного зростання, підтримки зайнятості, структурної модернізації економіки, наповнення бюджетів усіх рівнів. Однак, для того щоб український туризм зайняв гідне місце в структурі світового туризму, потрібно вирішити цілий ряд існуючих проблем. Так, за підрахунками фахівців, частка туризму у ВВП України менше 2%, а в розвинених країнах світу цей показник досягає 5-8%, (в деяких державах навіть 50%) [1, с. 84].

Європейська інтеграція України є найважливішою сучасною тенденцією, що має потужний вплив на процеси реформування туристичної галузі. Не менш важливим є процес глобалізації. Сучасний етап розвитку туристичної сфери позначається прагненням політичних сил відповідати образу провідників євроінтеграції, що позначається і на діяльності органів державної влади. Проте нерідко показує позитивне ставлення до євроінтеграційних тенденцій супроводжується відсутністю реальних реформ, зокрема спостерігається збереження перешкод і ускладнень ведення бізнесу, практична відсутність позитивних змін у залученні інвестицій і бюджетному фінансуванні соціальних програм, пов'язаних із розвитком туризму [2, с. 77].

Для того, щоб зробити туристичний бізнес в Україні більш привабливим, необхідно надавати державні податкові пільги для власників об'єктів туристичної інфраструктури. Так, у багатьох розвинених країнах Європи існують знижені ставки ПДВ саме для цього бізнесу. Інвестиційна привабливість українських об'єктів сильно зростає, якщо ставка ПДВ становитиме близько 5-10%. Така зміна податкового законодавства призведе не до збитку для бюджету, а до його наповнення за рахунок залучення коштів інвесторів [4, с. 73].

Інформаційно-технічний прогрес є сьогодні не тільки головним фактором забезпечення ефективного функціонування туристичного ринку, але й найважливішою умовою процесу його стійкого розвитку. При цьому пріоритетна увага має бути приділена саме сучасним інформаційним технологіям, які завдяки своїм унікальним властивостям будуть активно сприяти динамічному розвитку усіх секторів туристичного ринку. Туризм сьогодні є глобальним інформаційно-насиченим видом діяльності, у якому беруть участь найбільші авіакомпанії, готельні мережі, туристичні корпорації та агенти із усього світу.

Мережа інтернет є найбільш потужною інформаційно-технологічною системою у світі. Вона використовується для різних галузей людської діяльності, включаючи потреби особистого користувача. Завдяки величезній інформаційній ємності та високій швидкості обміну даними, глобальна комп'ютерна мережа інтернет має мільйони користувачів, які отримали доступ до унікальної інформації. Мережа інтернет дозволяє значно підвищити оперативність і якість зв'язку, знизити витрати на комунікації та відрядження, розширити географію діяльності, коло клієнтів і партнерів. Більшість із перелічених можливостей інтернету нині використовується у туристській сфері. Проте особливий інтерес у туристських організації викликають такі форми використання глобальної мережі.

За допомогою пошукових систем користувач може скласти список адрес по необхідній області діяльності, наприклад, в туризмі. Подорожуючи цим списком у мережі, можна познайомитися з організаціями та вибирати собі партнерів, зв'язатися з ними за вказаними координатами:

- комунікації та ефективний зв'язок;
- реклама та просування туристичного продукту;
- маркетингові дослідження;
- електронна презентація фірми та її туристичного продукту;

- використання можливостей електронних міжнародних та міжрегіональних туристичних виставок, ярмарків;
- використання системи бронювання та резервування;
- самостійне формування туру та придбання туристичної путівки;
- використання електронних каталогів туристичного продукту за країнами та напрямками;
- отримання країнознавчої інформації, оперативного прогнозу погоди в різних країнах світу, розкладу руху різних видів транспорту;
- отримання оперативної інформації щодо тарифів та цін для готелів, ресторанів, різних перевізників та інших туристичних послуг;
- використання мережі інтернет для взаєморозрахунку;
- створення віртуального туристичного офісу та ін. [3].

Розглянемо докладніше технологію використання перелічених вище можливостей глобальної мережі інтернет. Плануючи відпочинок (так чинять майже всі іноземні туристи). Збираючись у поїздку на виставку, фестивалі, бажаючи зупинитись у номері конкретного готелю. Маючи намір провести зустріч чи переговори у готелі. Забронювати номер у готелі клієнт може через довірену особу, по телефону або факсу. Але найпоширеніший сьогодні у світі спосіб зарезервувати місце у готелі – через інтернет: безпосередньо на сайті готелю чи через турагента. Бронювання номера безпосередньо на сайті готелю відбувається зазвичай так: майбутній гість заповнює заявку, вказуючи ім'я, передбачуваний час прибуття, тривалість перебування, мету приїзду, форму оплати, за бажання замовляє трансфер. Як гарантія система запитує номер його кредитної картки. Дані про потенційного клієнта (запит) автоматично обробляються. Чим менше часу витрачає клієнт на отримання підтвердження свого запиту про бронювання, тим ефективніша система залучення клієнтів через інтернет. Тому, для готелю дуже важливо не тільки бути присутнім у глобальних системах, але й мати свій сайт, через який клієнт може спілкуватися з готелем у режимі on-line). Це дозволить підтверджувати бронювання в

реальному режимі часу (real time booking), формувати ефективну цінову політику, пропонувати спеціальні програми для гостей.

Отже, просування своїх послуг за допомогою інтернету надає туристичним підприємствам низку переваг перед конкурентами. До основних можна віднести покращення іміджу підприємства; збільшення ефективності рекламних заходів; отримання додаткового каналу поширення інформації та реалізації турпродукту; збільшення інформованості потенційних клієнтів про підприємство та його послуги; можливість прямого та зворотного зв'язку з клієнтами у режимі реального часу; спрощення і зменшення часу на здійснення таких типових операцій, як бронювання, консультування, сплату послуг; одержання технічної можливості для більш повної демонстрації послуг, економія робочого часу співробітників підприємства, що витрачається на надання стандартних відомостей, що можна отримати за допомогою інтернету, можливість дистанційного обслуговування потенційних клієнтів з інших міст або країн.

Література:

1. Бартошук О. В. Оцінка розвитку туризму в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 7. С. 82–86.
2. Зікеєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції: соціально-економічний аспект // Економіка і менеджмент культури. 2013. № 1. С. 74–82.
3. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни [Електронний ресурс] // XIII Міжнародний економічний форум. 2013. Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf.
4. Кравцова А. В. Модель державно-приватного партнерства в сфері українського туризму // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі (серія «Економічні науки»). 2016. № 1 (72). С. 70–76.

УДК 338.48

*Олександр Володимирович Тхожевський,
здобувач вищої освіти ступеня «Бакалавр»
спеціальності «Туризм»,
Юрій Богданович Миронов, к. екон. н., доцент,
доцент кафедри туризму та
готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів*

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Введення воєнного стану в Україні внаслідок російської агресії негативно вплинуло на всі сторони соціально-економічного життя України, зокрема й на туристичну галузь. Безумовно, події з 24 лютого 2022 року змушують туристів утримуватись від подорожей та відвідування туристичних місць нашої країни. Крім того, більшість туристичних компаній за кордоном встановили рекомендації та обмеження щодо обережності при плануванні свого маршруту по Україну. Втім, війна хоч і завдала нищівного удару по туристичній галузі України, все ж не зупинила повністю функціонування туристичного бізнесу.

Західні регіони України відносно зберегли свій туристичний потенціал. Відвідання музеїв, походи в гори, спелеотури, лікувально-оздоровчі тури та низка інших видів туризму та відпочинку продовжують пропонуватися суб'єктами туристичного бізнесу. За перше півріччя 2022 року сума туристичного збору склала 89 млн. 420 тис. грн., що майже на 29 % більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року – тоді до бюджету надійшло 69 млн. 453 тис. грн. (рис. 1) До лідерів за сплатою туристичного збору увійшли місто Київ, а також Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Київська області.

Рис. 1. Динаміка зміни сум сплаченого туристичного збору у 2021-2022 рр.

* Динаміка у порівнянні з відповідним періодом 2021 року

** тис. грн.

Сфера гостинності та індустрія розваг також продовжують функціонувати. Кафе, бари та ресторани продовжують приймати відвідувачів. Театри та кінотеатри теж не припинили свою роботу, виконавці надалі дають концерти. Щоправда, концепт дещо змінився. Так, наприклад, одним із концертних майданчиків столиці України стало Київське метро. Метрополітен почав приймати різноманітні івенти з квітня 2022 р. Там встигли виступити відомі українські артисти, проводив свої пресконференції Володимир Зеленський, мільярдер Річард Бренсон. Заходи, що там проводяться, часто є благодійними. Так під час концерту «Океану Ельзи» на станції «Золоті ворота» 24 квітня 2022 р. зібрали понад 8 млн. грн.. для дітей, котрі постраждали через війну.

Інший спосіб змістовно провести дозвілля – стендап. Більшість концертів на початку війни 2022 р. за замовчуванням проходили у підвальних приміщеннях барів та ресторанів, що ідеально підійшло до нових умов. Так наймасштабніший стендап проект України «Підпільний Стендап» регулярно організовує мистецько-культурні заходи у Києві та інших містах України. Коміки часто роблять свої концерти благодійними.

Унікальним відкриттям минулого 2022 року став проєкт «Repair Together» – українська громадська ініціатива із відновлення постраждалих від окупації населених пунктів та допомоги незабезпеченим родинам. Організатори беруть на себе харчування, якісну музику та необхідне обладнання, а волонтери – свої руки та мотивацію допомогти. Їхні заходи виглядають як індустріальні техновечірки, втім мета по-справжньому надихає. Від одного до декількох днів, в залежності від масштабів роботи, команда та волонтери організації прибирають завали будівель, що були зруйновані унаслідок ворожих російських обстрілів. Участь у такому проєкті – це можливість продуктивно провести час: відвідати нові місця, допомогти відбудові країни та побувати на унікальній вечірці.

Щодо перспектив післявоєнного відновлення сфери туризму – популярним його видом буде військовий туризм. Тури по місцях, де проходили активні бойові дії, міста та села, які пережили окупацію і вже стали відомими на весь світ, безумовно викличуть інтерес в українських та іноземних туристів. Так, війни руйнують міста, нищать туристичну інфраструктуру, однак дестинації, котрі були відновлені після війни володіють низкою переваг. Регіони, які пережили тривалу окупацію, захоче відвідати багато туристів. Тому після їх звільнення їх можна буде перетворити на своєрідні «музеї окупації» із турами по визначних місцях військової звитяги народу України.

Література:

1. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29 %.
URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>.

УДК 379.852

*Оксана Василівна Лелюк,
викладач Чернівецького вищого комерційного училища
Державного торговельно-економічного університету,
м. Чернівці*

МОЖЛИВОСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Російське вторгнення в Україну посилює глобальну світову економічну невизначеність та загрожує занепаду туристичного бізнесу в Україні. В ООН спрогнозували, що через війну в Україні глобальна індустрія туризму може втратити щонайменше 14 мільярдів доларів. Зрозуміло, що з початком війни змінилось усе і це відчув на собі кожен громадянин держави. Постраждали всі сфери та галузі, в тому числі, сфера туризму. Чи зможе Україна відновити туризм після війни та до чого варто підготуватися? Які виклики галузі туризму в Україні? Спробуємо відповісти на запитання, які є особливо актуальним в умовах сьогодення.

Питанням функціонування туризму в умовах воєнного стану та його відновлення у повоєнний період присвячено не так багато досліджень. В той же час проблемні аспекти функціонування сфери туризму в Україні досліджували науковці М. Бащак, Н. Булеца, З. Герасимів, Я. Данило, Н. Коваль, Л. Мельник, Ю. Миронов та інші. Про негативні наслідки впливу війни на сферу туризму йшлося в дослідженнях О. Носирєв, Т. Деділова та І. Токар. Метою даної статті передбачено окреслити перспективи післявоєнного відновлення галузі туризму в Україні.

В перші місяці війни туристичний бізнес в Україні був переорієнтований переважно на благодійність, або перебував на паузі. Більшість готелей або зачинилися, або були трансформовані в житло для внутрішньо переміщених осіб. У журналі «Forbes Україна» зазначається, що у перші місяці війни готельний бізнес фактично завмер. Потік гостей зупинився та усі заплановані

івенції й туристичні / бізнес-поїздки були скасовані. У центральній, південній та східній частинах країни показник відмов від бронювання виріс до 85-98%. [2]. В той же час, в перші місяці повномасштабного вторгнення готелі західної України були завантажені практично на 100%. Це, мабуть, найбільший рівень завантаженості за останніх 10 років, але ці показники не пов'язані з туристичними потоками.

Щодо туристичних компаній зі сфери міжнародного туризму, то галузь також майже заморожена в Україні. За даними Euromonitor International, в 2022 році, окрім безперечно туристичної галузі України, з негативними наслідками зіткнулися деякі близькосхідні країни. Мова йде про три найпопулярніших напрямки для туристів із України та росії - Єгипет, Туреччина і ОАЕ.

В Матеріалах робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» Національної ради з відновлення України виокремлюють такі основні виклики сфери туризму в Україні [4].

- відсутність туристичного потоку в Україну;
- відтік інвестицій з українського туристичного сектора;
- високий ризик перебування в багатьох частинах країни;
- сильне руйнування туристичної інфраструктури, історичних будівель, музеїв, театрів тощо;
- відсутність інформації про стан туристичних об'єктів у різних містах та областях України;
- обмежена мережа туристичної інформації;
- застаріла система класифікації готелів та інших закладів розміщення;
- відсутня автоматизована система збору туристичної статистики для оцінки стану сфери, масштабів отриманих сферою доходів і збитків, потенціалу формування національної політики;
- відсутність польотів у повітряному просторі України тощо.

В той ж час, варто зазначити, що у 2022 році про Україну заговорив весь світ. Попри занадто високу ціну, впізнаваність України у світі значно зросла. Більшість фахівців схиляються до думки, що після перемоги, до України поїдуть мільйони туристів, в першу чергу з близьких до нас європейських країн – Польщі, Литви, Латвії, Естонії. Однак, попри це більшість іноземців не вважають нашу країну туристичною дестинацією. І це зрозуміло, адже у нас триває війна. Після завершення війни потрібна буде масштабна маркетингова кампанія, направлена на формування переконання про Україну, як безпечний туристичний напрямок. Державне агентство розвитку туризму вже зараз інформує, що є домовленості з Європейською туристичною комісією, до якої входять національні туристичні організації з усієї Європи, про те, що вони будуть запускати промокампанії для своїх громадян, надихаючи їх мандрувати Україною, щоб вони змогли відчути нашу гостинність та потиснути руки нашим сміливим та незламним людям.

В теорії туристичних продажів є два основних поняття: впізнаваність і створення лояльності до бренду чи продукту. Пізнаваність України вже є, потрібні умови, щоб український туристичний продукт став цікавим і затребуваним. Неминучою буде трансформація туристичного "ландшафту" країни та туристично привабливих об'єктів. Залишиться актуальним внутрішній туризм. Потрібно буде сформулювати нові змісти для внутрішнього туризму. Більш затребуваними будуть гори, національні парки, екологічно чисті території. Стануть популярними релакс-тури, які допомагатимуть відновити психіку. Безліч людей виснажені морально і фізично. Особливо ті, хто був в гущі подій: військові, лікарі, поліція та люди, які опинилися в епіцентрі війни та руйнувань.

Серед основних заходів/кроків в частині розвитку внутрішнього та в'їзного туризму Матеріалів робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» Національної ради з відновлення України зазначаються:

- Розробка маркетингової візійної стратегії туризму до 2032 року;

- Інформаційна кампанія Ukraine NOW та Мандруй Україною (онлайн та офлайн);
- Проведення низки заходів у готелях та туристичних об'єктах Європи з метою популяризації України через розкриття туристичного потенціалу на міжнародній арені та формування сталого бажання відвідати Україну після перемоги;
- Підтримка інтересу до України через промоційні, туристичні, культурні заходи;
- Створення безпекової стратегії для відновлення туристичних подорожей, збільшення кількості охоплених користувачів;
- Реалізована маркетингова стратегія, регулярні промокампанії туристичних продуктів для цільових сегментів;
- Виготовлення промоконтенту (відео, фото, графічні матеріали, рекламні тексти тощо) та розміщення реклами промо постів (соціальні мережі, телебачення, спеціалізовані інтернет майданчики, зовнішня реклама тощо);
- Участь у міжнародних туристичних виставках, форумах тощо (в т. ч. членство у міжнародних профільних асоціаціях);
- Створення інформаційного порталу та єдиного контенту для туристів, що цікавляться місцями активних бойових дій;
- Створення мережі туристично-інформаційних центрів;
- Створення національного конференц-бюро для залучення та підтримки великих міжнародних подій в Україні;
- Проведення промотурів стежками пам'яті для іноземних, українських ЗМІ та лідерів думок;
- Програми підтримки подорожей для дітей, молоді та літніх людей;
- Проведення щорічних опитувань внутрішніх, в'їзних та виїзних туристів відповідно до рекомендацій UNWTO;
- Отримання туристичної Big Data;

- Впровадження стратегії промоції України на внутрішньому та зовнішньому ринку як безпечного туристичного напрямку;
- Проведення масових подій національного та міжнародного рівня (фестивалів, концертів, спортивних заходів, конференцій, симпозіумів, форумів, виставок тощо).

Зараз в світі актуальне гасло «Stand with Ukraine», яке було б доречно трансформувати в у «відвідати та допомогти». Передбачається, що багато іноземних туристів в післявоєнний час, за умови відновлення авіа перельотів, будуть зацікавлені у відвідуванні місць бойової слави ЗСУ. Зросте інтерес до таких міст як Буча, Ірпінь, Бородянка, Маріуполь та інші. В той же час, відвідування місць кривавих битв, масового знищення, руїн, тощо категорично не має перетворитись на «танці на кістках». Тема дарк-туризму постане особливо гостро після перемоги України. І вже сьогодні краєзнавці, дослідники, екскурсоводи переймаються й дискутують про етику, безпеку і доцільність цієї послуги. І загалом, чи можна вважати такі послуги туристичними [6].

Автори [5] визначають найбільш перспективними напрямками відновлення післявоєнного туризму в Україні наступні:

1. Розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, зеленого та воєнного туризму;
2. Розробка та впровадження програм (національних та міжнародних) підтримки туристичного бізнесу;
3. Забезпечення тісної співпраці між країнами для взаємної підтримки туристичної діяльності;
4. Підвищення інтересу іноземних туристів до повоєнних меморіальних пам'яток і символічних місць;
5. Вивчення нових шляхів і методів реалізації туристичних послуг.

Доцільно було б врахувати досвід інших країн, сфера туризму яких була зруйнована через війну. Однією з таких країн є Хорватія. Не менш відомий приклад відновлення сфери туризму демонструє Ізраїль, який зберіг свій

туристичний статус під час постійних воєн з Палестиною. [1]. В той же час, не слід забувати, що бойові дії там були не настільки руйнівні як ті, що тривають зараз у нашій країні. Крім того, важливим чинником буде спроможність післявоєнної України реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, яка дозволить переключити сприйняття нашої країни з місця бойових дій на безпечну локацію для подорожі [3].

Таким чином, в напрямку відбудови галузі туризму в Україні варто опиратись на досвід інших країн, які ефективно відбудували індустрію туризму після кризових ситуацій, в тому числі війн. Важливо також реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, задля формування переконання про Україну, як про безпечний туристичний напрямок. В післявоєнний період затребуваність внутрішнього туризму, вимагатиме пошуку нових змістів та відновлення культурних, ділових, спортивних, мистецьких, тощо івентів. Підвищений інтерес іноземних туристів до міст-героїв, повоєнних меморіальних пам'яток, символічних і трагічних місць України, вимагатиме особливого підходу з точки зору етики й безпеки.

В той же час, вже сьогодні варто починати розробляти стратегію відновлення туристичної сфери після війни. Тільки за умови завчасного планування Україна зможемо дійсно скористатись моментом, коли інтерес до нашої держави буде високим, а бойові дії завершаться.

Література:

1. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.
2. Журнал Forbes Україна, жовтень-листопад 2022.
3. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kyrychenko2.htm.
4. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>.

5. Моца А.А., Шевчук С.М., Серета Н.М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні // Економіка та суспільство. 2022. Вип.41.

6. 174 день війни: «дарк туризм» по-українськи.
<https://www.youtube.com/watch?v=fSpWS6li8QY>.

УДК 911.3

*Іван Романович Рудакевич, к. геогр. н.,
доцент кафедри географії України і туризму
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль*

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

На початку ХХІ століття в Україні сформувалася одна з найрозвинутіших у Європі систем міського електричного транспорту. Особливостями її розвитку були відносна дешевизна будівництва та експлуатації мереж, а також значні обсяги пасажироперевезень у містах, які внаслідок урбанізації другої половини ХХ століття активно розрослися. Громадський електротранспорт (особливо трамвай і метро) порівняно з іншими видами міських комунікацій має високу провізну здатність, незначне використання простору та можливості впровадження місткого рухомого складу. Ще одною позитивною рисою міського електричного транспорту є його екологічність та енергоефективність завдяки раціональному використанню електроенергії, що надає йому переваги у сталому розвитку міст.

Сфера міського електротранспорту в Україні на початку ХХІ століття зазнала значних змін і трансформацій внаслідок економічних криз, депопуляції населення, падіння пасажиропотоків, здорожчання енергоносіїв та експлуатаційних витрат. Найбільш негативного впливу зазнали системи

електричного транспорту внаслідок російсько-української війни, починаючи з 2014 року. У багатьох містах України (особливо на Донбасі) мережі електротранспорту припинили свою діяльність. Особливо значних руйнувань інфраструктура міського електричного транспорту зазнала внаслідок вторгнення російських військ на територію України у 2022 році. Деякі міста, як і підприємства та мережі електротранспорту фактично зруйновані (Маріуполь, Бахмут, Лисичанськ, Сєверодонецьк). У багатьох містах інфраструктура електричного транспорту зазнала значних пошкоджень (Київ, Харків, Чернігів, Херсон).

Вивчення геопросторових аспектів розвитку мереж міського електротранспорту на території України висвітлено у багатьох наукових працях. Одним з найбільш ґрунтовних таких досліджень є енциклопедичний довідник «Електротранспорт України» авторства С. Тархова, К. Козлова і А. Оландера [4]. Геопросторові тенденції функціонування міського електричного транспорту в промислових регіонах України досліджували польські дослідники М. Рехлович, А. Сочувка і М. Щасни. Одним з найактуальніших видань з цієї тематики є польська монографія А. Сочувки та І. Рудакевича «Трансформація міського електричного транспорту в Україні після 1991 року» [3]. Окремі аспекти розвитку та діяльності міського електричного транспорту серед українських географів висвітлювалися у працях Ф. Заставного, С. Іщука, О. Топчієва, О. Шаблія та інших авторів.

Метою даної публікації є аналіз геопросторових особливостей розвитку електричного транспорту в містах України у контексті російсько-української війни, яка почалася у 2014 році та триває досі. Серед видів міського електротранспорту проаналізовані насамперед традиційні його види: трамвайний, тролейбусний, метрополітен і міська електрична залізниця.

На території України до початку російсько-української війни у 2014 році історично функціонували 32 мережі електричного трамваю. Станом на грудень 2021 року було діючих 17 трамвайних мереж (рис. 1). Ще з 2005-2006 років

простежується тенденція закриття трамвайного руху в містах Донбасу, а воєнні дії з 2014 року лише прискорили цей процес. Через негативні наслідки війни протягом останніх 9 років були закриті трамвайні системи в Авдіївці, Костянтинівці, Краматорську, Луганську. Через значні руйнування міста Маріуполь внаслідок масованих обстрілів російських військ навесні 2022 року поки відсутні якісь перспективи відновлення трамвайного руху в цьому місті.

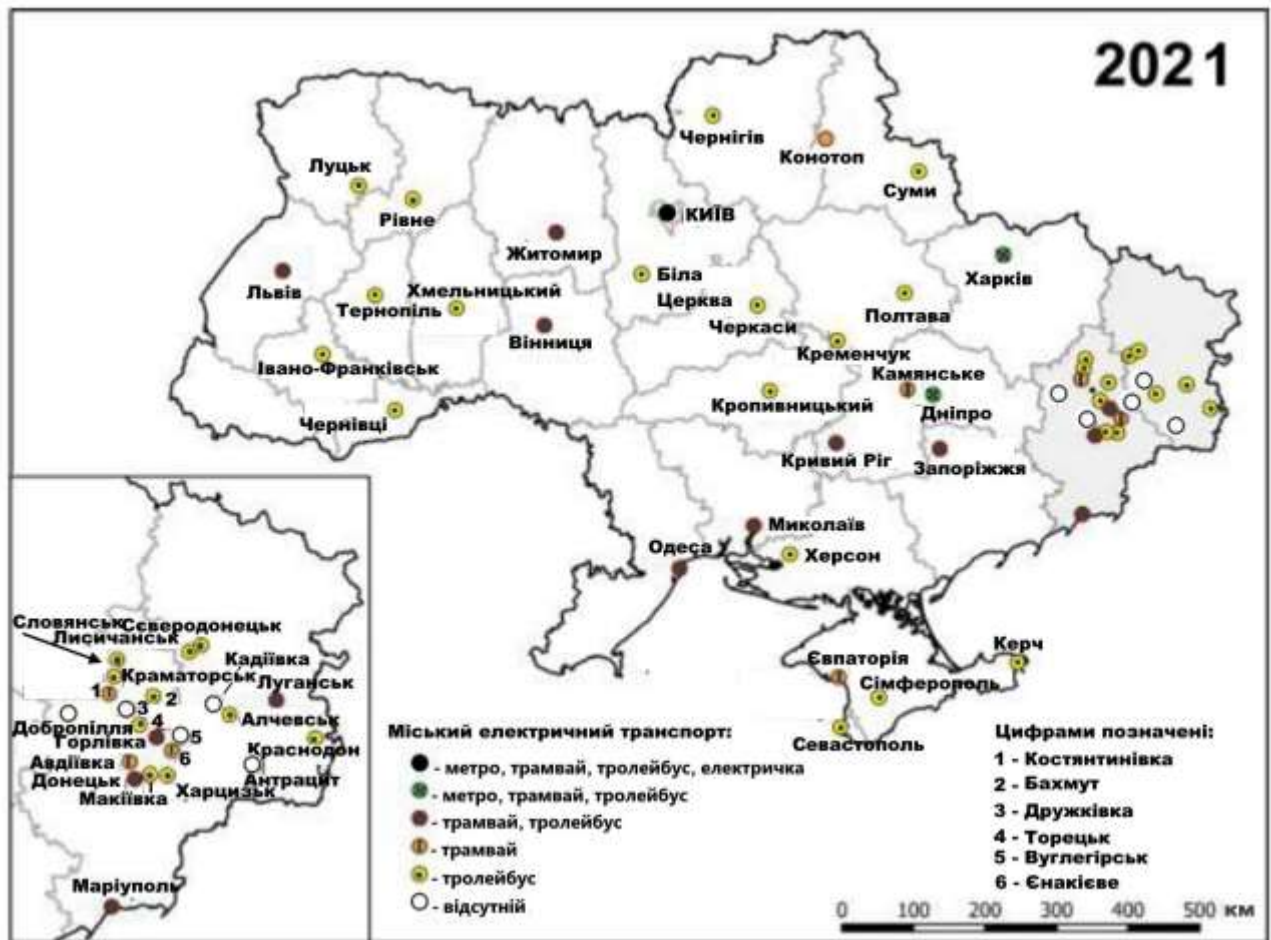

Рис.1. Просторове розташування мереж міського електротранспорту в 2021 р.

Статистика функціонування тролейбусних мереж виглядає дещо краще, бо з 45 систем станом на грудень 2021 року 40 мереж залишалися активними. Протягом 2014-2021 років закриті тролейбусні системи у Вуглегірську (Донецька обл., через руйнування), Антрациті (Луганська обл., економічні причини). Тролейбусні мережі у містах Добропілля, Торезьк (колишній Держинськ, Донецька обл.) та Кадіївка (колишній Стаханов, Луганська обл.) припинили діяльність ще до 2014 року.

В Україні функціонують 3 системи метрополітену (Київ, Харків, Дніпро), а також міська залізниця в Києві. Будівництво четвертої системи метро в Донецьку було зупинене, а перспективи завершення поки відсутні.

У результаті анексії Криму в 2014 році Росією втрачено контроль над 2 трамвайними системами – Євпаторія і Молочне і 3 тролейбусними мережами - Севастополь, Сімферополь (разом з міжміською лінією) та Керч (наймолодша тролейбусна система України, споруджена у 2004 р.). З них трамвай у селищі Молочне більше не працює, бо виведений з експлуатації у 2014 р. Трамвайна лінія у Молочному була найкоротшою в Європі та єдиною в Україні трамвайною системою у сільській місцевості [1].

Внаслідок бойових дій на територіях Донецької та Луганської областей з 2014 р. частини цих регіонів були окуповані проросійськими сепаратистами. На них залишилося півтора десятка міст, у яких функціонує або функціонував після 2014 р. міський електротранспорт. Це міста Донецької області: Харцизьк (тролейбус), Донецьк (трамвай, тролейбус), Горлівка (трамвай, тролейбус), Єнакієве (трамвай), Макіївка (тролейбус), Вуглегірськ (тролейбус). До них належали також частина міст Луганської області: Антрацит (тролейбус), Краснодон (тролейбус), Луганськ (трамвай, тролейбус). З перерахованих мереж тролейбусні мережі Антрациті та Вуглегірську, як і трамвай у Луганську припинили своє функціонування [3].

Новим викликом у функціонуванні міського електричного транспорту в містах України став новий етап російсько-української війни, який розпочався широкомасштабним вторгненням російських військ 24 лютого 2022 року. У більшості міст північної та східної частини нашої держави внаслідок їх обстрілів рух електротранспорту призупинявся. Наприклад, станції метрополітену в Києві та Харкові використовувалися як укриття під час повітряних атак російських військ. Після звільнення територій України протягом весни та осені 2022 року було відновлено рух міського електричного транспорту в Чернігові, Сумах, Конотопі, Харкові, Слов'янську, Миколаєві,

Херсоні. До листопада 2022 р. відновлено рух по трамвайних і тролейбусних лініях у м. Київ, які були пошкоджені на початку війни. Внаслідок ракетних ударів і повітряних атак були пошкоджені та згодом відновлені частини систем електротранспорту в містах Вінниця, Дніпро, Кривий Ріг, Кременчук. Своєю чергою, внаслідок знищення міської інфраструктури у Маріуполі, Северодонецьку, Лисичанську, Алчевську, Бахмуті шанси на відновлення електротранспорту в цих містах є невеликими (рис.2). Дещо кращі можливості має тролейбусний транспорт при використанні сучасних технологій автономного ходу. Однак такі можливості будуть лише при збереженні обслуговуючих підприємств (депо) і повернення населення до зруйнованих міст [1].

Рис 2. Стан міського електротранспорту України у 2022 р.

Перспективи відновлення міського електротранспорту в поруйнованих війною містах України залежать насамперед від міжнародної технічної

допомоги та грантових коштів. Цьому може також сприяти оновлення і перезапуск фінансової програми від Європейського інвестиційного банку «Міський громадський транспорт в Україні», яка була започаткована у 2016 р. Ще одним джерелом оновлення рухомого складу та інфраструктури електротранспорту є спонсорська допомога транспортними засобами, запчастинами, устаткуванням від країн ЄС, яку отримували деякі українські міста (Київ, Харків, Чернігів) у 2022 році.

В Україні до початку широкомасштабної війни у 2022 р. була сформована досить розвинута система міського електричного транспорту, яка охоплювала 3 метрополітени, 19 трамвайних, 40 тролейбусних систем, міська електричка (м. Київ). Закриття мереж електротранспорту після 2014 року спричинили насамперед економічні чинники, однак значний негативний вплив на розвиток міського електричного транспорту відіграв воєнний конфлікт на Сході України, внаслідок якого припили діяльність кілька трамвайних і тролейбусних систем на Донбасі. Значної шкоди розвитку міського електричного транспорту завдала російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 року. Внаслідок військових дій багато електротранспортних мереж були суттєво пошкоджені, а в окремих з них після значних руйнувань (Бахмут, Маріуполь, Сєверодонецьк) низькі шанси на відновлення.

Література:

1. Рудакевич І. Геопросторові аспекти розвитку міського електричного транспорту в Україні у 1991-2020 роках. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Тернопіль: СМП «Тайп». №6 (випуск 6). 2022. С. 15-19.
2. Rudakevych I., Sitek S., Soczowka A. Transformations of urban electric transport in Ukraine after 1991 in the view of transport policy. European spatial research and policy. Łódź, 2019. 26 (1). S. 61–80.

3. Soczówka A., Rudakevych I. Transformacja miejskiego transportu elektrycznego na Ukrainie po 1991 roku. Monografia. Warszawa, Instytut Kolejnictwa, 2021. 440 s.
4. Тархов С., Козлов К., Оландер А., Електротранспорт України: Енциклопедичний путівник, Київ: ФОП Сидоренко В. Б., 2010. 912 с.

УДК 664.1(477.53)

*Олександр Анатолійович Федій, к. пед. н., доцент,
доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму
Владислава Олександрівна Яковенко, здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія)»,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПОЛТАВЩИНИ

Цукор завжди відігравав виключну роль в країні як продукт харчування та сировина для деяких галузей промисловості. Він є одним з продуктів, який входить до споживчого кошика багатьох країн, зокрема, України, визначає певні стратегічні запаси держави, забезпечує розвиток харчової промисловості. Але цукровий ринок є найбільш нестійким серед усіх ринків продуктів. Для нього характерні регулярні різкі спади і підйоми цін, зниження та підвищення попиту з боку населення держави.

Незважаючи на значимість цукру, за останні роки в Україні його виробництво скоротилось внаслідок об'єктивних факторів. Так, різко зменшились розміри посівних площ під цукрові буряки. Вітчизняний виробник цукрових буряків та цукру втратив будь-які стимули до збільшення обсягів виробництва. У зв'язку з цим цукрова галузь перетворилась з експортно-

стратегічної у дотаційну. Подальше скорочення власного виробництва та перехід на імпортований цукор для України означає стратегічну поразку на цукровому ринку. Через війну та подорожання енергоресурсів процес виробництва має високу собівартість, що становить під великий ризик рентабельність виробництва. Споживачам вигідніше пропозиції закупівлі цукру за кордоном за меншою вартістю, ніж на підприємствах в Україні. Зберігати спроможність заводів до виготовлення цукру допомагає побічна продукція цих заводів – виробництво різного роду кормів для худоби, альтернативну сировину для виробництва зеленої енергії.

Цукрова промисловість займає друге місце в структурі харчової промисловості Полтавської області. У зв'язку з високою матеріаломісткістю виробництва і малою транспортабельністю сировини, цукрові заводи розміщуються в районах бурякосіяння. Найбільші підприємства розташовані в Лохвицькому, Карлівському, Кобеляцькому, Чутівському, Семенівському, Глобинському, Лубенському, Оржицькому та Шишацькому районах [1; 3; 4].

Дані Головного управління статистики в Полтавській області за 2021 рік [2] демонструють значні скорочення виробництва цукру в Полтавській області за 10 років (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво цукру в Полтавській області за 2011-2020 роки

Найменування продукції, одиниця вимірювання	Кількість виробленої промислової продукції (валове виробництво) за рік									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Цукор білий рафінований буряковий у твердій формі, тис. т	411,7	406,6	207,5	257,7	209,6	297,8	230,8	222,6	182,0	168,8

З 1997 року на території Полтавської області зареєстровано Асоціацію підприємств і організацій цукрової промисловості «Полтавацукор», до якої входило близько трьох десятків підприємств і організацій. Підприємства асоціації охоплювали всі стадії виробництва цукру – від вирощування

цукрового буряка до реалізації продукції. Зараз над виготовленням цукру в області працюють 4 цукрових заводи: три Агропромхолдингу «Астарта-Київ» (ТОВ «Новооржицький цукровий завод», філії «Яреськівський та Глобинський цукрові заводи» ТОВ «Цукрагропром») та ПП «Ланнівський цукровий завод» [1].

Посівні площі цукрових буряків по області становлять 600 тисяч гектар. Валовий збір цукрового буряка в 2020 р. склав 311,6 тис. т, а середня врожайність становила 395 ц/га. За посівними площами, валовим збором, врожайністю та собівартістю виробництва цукрового буряка в області склались певні територіальні відмінності, що пов'язані з структурою ландшафтів, якістю ґрунтів, наявністю трудових ресурсів, віддаленістю до приймальних пунктів буряків. До районів з найбільшою врожайністю цукрових буряків належать Пирятинський (428,7 ц/га), Карлівський (420,9 ц/га), Шишацький (389,3 ц/га), Глобинський (382,6 ц/га), та Великобагачанський (353,5 ц/га) райони [1].

Приватне підприємство «Ланнівський цукровий завод» є лідером в Полтавській області і вже понад 100 років виробляє цукор 3 категорії з цукрових буряків, вирощених в Полтавській і Харківській областях. Вигідне географічне положення заводу забезпечує реалізацію продукції в будь-який куточок України [3].

Глобинський цукровий завод входить до складу компанії «Астарта-Київ» – вертикально інтегрованого агропромислового холдингу, основними напрямками бізнесу якого є і переробка буряку та виробництво цукру першої категорії, і виготовлення супутньої продукції. Модернізація заводу дозволила підвищити якість цукру, який використовують у продукції кондитерської корпорації «Рошен», ТОВ «Сандора», ПО «Конті», ТОВ «Данон-Дніпро» [3].

Основною перспективою існування цукрових заводів на території Полтавщини є саме їхня модернізування, встановлення більш енергоефективного обладнання та запровадження нових рентабельних процесів виробництва. Значну роль відіграє збільшення посівних площ під цукрові

буряки, які за останні роки мали тенденцію до скорочення майже у чотири рази. Інтеграція сільськогосподарських та переробних підприємств є сьогодні пріоритетним явищем для всієї цукробурякової галузі, що дасть змогу виробляти конкурентоспроможну продукцію для внутрішнього та зовнішнього ринків.

Розв'язання проблем розвитку цукрових заводів на Полтавщині можливо з реалізацією комплексу відповідних заходів:

- проведення структурної модернізації галузі, зокрема в системі сівозмін та технічного переоснащення виробничих потужностей виробників цукросировини;

- оптимізація посівних площ під цукрові буряки;
- налагодження більш ефективної логістики на виробництві всіх стадій;
- ефективне використання існуючого наукового потенціалу та досвіду багаторічного вітчизняного буряківництва;

- раціональне використання виробничих ресурсів;
- удосконалення міжгалузевих зв'язків виробників.

Підвищення ефективності роботи цукрових заводів на Полтавщині забезпечить відновлення традицій «цукрового» регіону та розширить географію цукровиробництва і цукроспоживання.

Література:

1. Асоціація підприємств і організацій цукрової промисловості «Полтавацукор». URL: <https://clarity-project.info/edr/25157091>
2. Головне управління статистики в Полтавській області. URL: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua/>
3. На Полтавщині 4 цукрові заводи вже переробили 235 тисяч тонн сировини. URL: <https://uprom.info/news/agro/na-poltavshhyni-4-czukrovi-zavody-vzhe-pererobyly-235-tysyach-tonn-syrovyny/>
4. Статистичний щорічник Полтавської області за 2021 рік / за редакцією Л.М. Безхлібняка. Полтава, 2021. 260 с.

УДК 911.3

Ірина Володимирівна Пархоменко
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю «Середня освіта. Географія»,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

ГЕОГРАФІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Науковий керівник: Юлія Ігорівна Муромцева к. е. н., доцент,
доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, м. Харків

Подолання демографічної кризи було актуальним для України всі 30 років Незалежності, та особлива увага до демографічних процесів набуває сьогодні, в часи російської навали на Україну. Зменшення чисельності населення України головним чином відбувалося за рахунок зменшення народжуваності. Одним із продуктивних шляхів вирішення цієї проблеми є звернення уваги на проблему сім'ї та шлюбу. Шлюб та сім'я - не завжди тотожне поняття, хоча і розуміють собою взаємини двох осіб різної статі - чоловіка та дружини. Поняття "сім'я" є об'єктом дослідження низки наук, насамперед: демографії, педагогіки, соціальної психології, етнографії, географії, історії тощо.

В Україні фундаментальні дослідження проблем сім'ї, шлюбних відносин, народжуваності здійснюють Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Інститут проблем виховання АПН України, Український інститут соціальних досліджень, Інститут економіки НАН України, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України та інші наукові заклади. Різні аспекти даної проблеми розглядалися у наукових працях українських вчених - Л.В. Чуйко, О.В. Макарової, Н.М. Комарової, М.Ф. Головатого, О.М. Кравець [7], М.П. Перепелиці, О.О. Яременко, К. Мезенцева, Н. Мезенцевої, Ю.І. Муромцевої

[9, 10], Л.Немець, К.Сегіди Л. Заставецької [5], Т. Заставецького [5], Є. Ємельянової [2, 3], а також іноземних - С.А. Сорокіна, Г.В. Саєнко, Г.Г. Сілласте, А.Г. Харчева та ін.

Під поняттям сім'я розуміється бажання двох людей створити певний тандем, який полягає у бажанні разом жити, народжувати та виховувати потомство та вести спільний побут. Що стосується поняття шлюб, то це установлена форма взаємин між статями та ставлення до потомства. Тобто, це рівноправна домовленість між чоловіком та жінкою, що укладається відповідно до порядку та умов, що установлені законом тієї країни, в якій укладається.

Не зважаючи на те, що шлюбом називається вільне, не пов'язане із обов'язками пов'язання відносин між двома людьми, на сьогоднішній день особливості шлюбу та сім'ї залежать від країни та народу. Під час історії розвитку сім'я проходила низку етапів:

- проміскуїтет - тип сім'ї, який був характерним для нижчого ступеня дикунства. Тобто, за такого формування сім'ї, всі стосунки між членами суспільства були не обмеженими, тобто - статеві відносини між членами не регулювалися жодними нормами;

- кровноспоріднений шлюб - наступний етап розвитку і становлення сімейних відносин, за якого вже відбувається певне обмеження у статевих відносинах. При цьому сім'ю формували особи різної статі, проте споріднені між собою в межах роду чи племені;

- пуналуальна сім'я - наступний етап розвитку шлюбно-сімейних відносин, за яких при створенні сім'ї вилучалася можливість статевих взаємин із близькими родичами (спочатку це стосувалося виключно жінок і найближчого ступеня рідства, пізніше - всіх решта родичів не залежно від статі);

- синдіасмічна сім'я - характерна для періоду дикунства та варварства, за якого для чоловіка дозволялася полігамія, жінка ж, у випадку розірвання шлюбу із чоловіком, залишалася одна;

- моногамний шлюб - за якого одна жінка має статеві відносини із одним чоловіком. Даний вид шлюбу виник в результаті прагнення чоловіків зберегти за собою право на продовження роду, за якого потомство буде виключно його.

На сьогоднішній день для всіх народів (крім певних племен африканських країн, а також арабських країн, де не є виключенням ні кровоспоріднений шлюб, ні полігамність шлюбу) основним видом шлюбно-сімейних відносин є моногамний шлюб. Однак, не зважаючи на це, в залежності від віросповідання, економічного та соціального становлення в країні тощо існують і певні відмінності в способах створення шлюбу. В Таблиці 1. наведено особливості створення шлюбу, характерні для певних країн і народів.

Таблиця 1.

Географічні особливості розвитку шлюбно-сімейних відносин

<i>№</i>	<i>Країна / народ</i>	<i>Особливості шлюбних відносин</i>
1	Древня Греція	Табу інцесту; домінування моногамії; багаточисельність родини; патріархат
2	Древній Рим	Моногамія (не виключалися позашлюбні стосунки); шлюб - для дітородіння; винятковий авторитет батька; жінка - частина майна чоловіка
3	Ранній етап християнства	Шлюб укладався за згоди священника; жінка повинна зберігати невинність до шлюбу;
4	Київська Русь	Жінка могла обирати нареченого, мала право відмовляти; зберігалось право жінки на її спадщину

Що стосується сучасності, то згідно законодавства в шлюб можуть вступати повнолітні особи, а за певних обставин чи прагнення молодих людей - у віці 16 років, проте за згоди на це батьків.

Особливого значення набуває вступ у шлюбні відносини в розвинутих європейських країнах та в Америці, де поширеним є підписання шлюбних контрактів. Такими контрактами пари визначають свої права в сімейних

відносинах, визначають що може стати підставою до розірвання шлюбу, а також - виплат компенсацій тощо.

Особливого значення шлюбно-сімейні відносини мають для українців. Так, саме для України характерним є вільний вибір партнера, моногамія у відносинах тощо. Вік, за якого двоє людей можуть вступити в шлюбні відносини - 18 років.

Для українців завжди особливого значення набували правила та особливості ознайомлення молодих людей з правилами сімейного життя, проведення шлюбних церемоній тощо. Так, ще з часів Київської Русі для дівчат традиційним було проведення “Вечорниць”, які проводилися у хатині вдови та тут знайомилися із побутом, правилами та особливостями ведення побуту, знайомство правилами ведення сімейного життя.

Крім того, для українців традиційними є збереження давніх традицій під час шлюбних церемоній: викрадення та викуп нареченої, вінчання в церкві (обітниця перед Богом) та ін.

Проте, не зважаючи на те, що для українців сім'я та шлюб завжди були пов'язані на взаємній довірі, любові та повазі, останні статистичні дані говорять про негативну тенденцію. Так, станом на 2019 рік на кількість укладених шлюбів до кількості розлучень становила 3,5 до 1 [1]. До того ж, зазначена статистика значно відрізняється в різних регіонах країни.

Насамперед, згідно соціальним та статистичним даним, найміцніші шлюби та найбільша кількість укладених шлюбів - на Закарпатті. Так, щорічний показник укладення шлюбів у 2,5-3 рази перевищує показник розлучення. Крім того, саме тут найбільше зберігаються сімейні традиції.

Аналіз динаміки і структури процесів утворення та розпаду шлюбів в Україні свідчить про регіональні відмінності динаміки шлюбно-сімейних процесів, що можна пояснити особливостями історичного розвитку та впливом сучасної соціально-економічної ситуації.

Джерела та література:

1. Державна служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua.
2. Ємельянова Є. С. Культура професійного спілкування суспільства знань у термінологічному вимірі. Культура XXI століття: єдність кризь різноманіття: колективна монографія; за наук. ред. В. О. Ільганаєвої. Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. С. 104-131.
3. Ємельянова, Є. С. "Міжнародні контакти як метод формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції." Матеріали школи-семінару «Нові підходи до навчання іноземних мов», (Харків, 24 листопада 2009).– Х.: ХНУ ім. ВН Каразіна (2010): 25-30.
4. Заставецька, Л., Заставецький, Т. (2022). Суспільно-географічний вимір демографічних процесів в Україні в період незалежності (з 1991 р. до 2022 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*, 52(1), 66-74.
5. Кравець В. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ: Київська Правда, 2000. 688с.
6. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу. Київ: Наукова думка, 1966. 198 с.
7. Матей, Ю. Ф. "Шлюбно-сімейна структура населення України як фактор зміни народжуваності." *Збірник наукових матеріалів LXV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*: 131.
8. Муромцева, Ю. І. (2000). Соціальне партнерство як інструмент формування трудового потенціалу населення. Соціальне партнерство та його роль в становленні ринкової економіки в Україні. *Збірник наукових праць*.–Х.: ХІБМ, 147-152.
9. Муромцева Ю. І. Статистична оцінка й прогноз закономірностей формування трудового потенціалу населення в перехідний період : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.01 – статистика / Ю. І. Муромцева ; Київ. нац. екон. ун-т. – Київ : КНЕУ, 2002. – 21 с.

10. Чубатий М. Історія Християнства на Русі-Україні, Т. І. Рим – Нью-Йорк, 1965.

УДК 338.486:355.01

*Софія Віталіївна Загоруля, студентка,
студентка Факультету міжнародного туризму та економіки,
«Національний Університет «Запорізька Політехніка»»,
м. Запоріжжя*

ТУРОПЕРАТОР «СУЗІР'Я КАРПАТ»: ЕКСКУРСІЙНІ ТА ДОДАТКОВІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

*Науковий керівник – к.і.н., доцент Белікова Марина Володимирівна,
«Національний Університет «Запорізька Політехніка»»,
м. Запоріжжя*

Сьогодні Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику в туристичній сфері. Туроператори під час війни відповідно до пункту 6 Ліцензійних умов зобов'язані разом із заявою про отримання ліцензії та іншими підтверджувальними документами подати до ДАРТ документ, що підтверджує відсутність здійснення контролю за діяльністю суб'єкта господарювання у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України, у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України».

Одним з туроператорів, який займається суто внутрішнім туризмом є Туроператор «Сузір'я Карпат» (Львівська область, смт Східниця) з досвідом понад одинадцять років. Запровадив безліч маршрутів, створених з турботою та любов'ю до краю та його історії, з повагою до предків та їх традицій. Здобутий досвід з організації та обслуговування туристів, а також набуті надійні партнери в сфері готельного та ресторанного бізнесу, серед перевізних

компаній, гідів сприяє, що «Сузір'я Карпат» надає якісні послуги з розміщення, харчування, інформаційного забезпечення та транспорту. Туроператор максимально ознайомлює своїх гостей з деталями маршруту, рівнем обслуговування в об'єктах розміщення та харчування, станом об'єктів огляду, та рівнем фізичних навантажень під час подорожі.

Під час війни людям також треба відпочивати та відновлюватися. В умовах війни «Сузір'я Карпат» зайнялося розробкою нових турів, піших та веломаршрутів; розширили асортимент послуг за рахунок прогулянок в горах на квадроциклах, на конях, рафтинг. Туроператор в подробицях описує хід цікавого вам заходу. На оновленому сайті suziriakarpat.com.ua можна переглянути фотографії, дізнатись вартість екскурсії, її відстань та тривалість; що входить та не входить до вартості; прочитати відгуки попередніх гостей та побачити їх оцінку (1-5 зірок). В деяких статтях до екскурсій описаний точний час та дія, яка буде відбуватись у ході екскурсії, час виїзду та приїзду на певні локації. Загалом туроператором пропонується 12 екскурсій і турів Україною:

- 1) Камені Друїдів (вартість – 350 грн.);
- 2) Камені Сонця (вартість – 200 грн.);
- 3) Говерла (вартість – 750 грн.);
- 4) Сходження на гору Параску (вартість – 500 грн.);
- 5) Фортеця Тустань (вартість – 200 грн.);
- 6) Мукачево-Термали (вартість – 550 грн.);
- 7) Галицька «Каліфорнія» (вартість – 250 грн.);
- 8) «Карпатська Швейцарія» (вартість – 200 грн.);
- 9) «Дрогобич – с. Івана Франка» (вартість – 350 грн.);
- 10) Львів (вартість – 450 грн.);
- 11) Водоспад Шипіт – озеро Синевир (вартість – 550 грн.);
- 12) Скелі Довбуша (вартість – 400 грн.).

Отже, серед екскурсійних продуктів найбільше оглядових екскурсій – 6 (№ 1,2,5,8,11,12), за ними йдуть архітектурні – 4 (№ 6,7,9,10), пішохідні

екскурсії горами – 2 (№ 3,4). Враховуючи погодні умови, було розроблено окремо зимові екскурсії: «Краків» (вартість – 2400 грн.) та «Гірськолижний комплекс «Плай» (вартість не вказана) [1].

Туроператор зареєстровано у смт Східниця Львівської області, спеціалізується на відпочинку у Східниці, пропонуючи активні маршрути, класичні екскурсії, етнотури; групові та індивідуальні поїздки, корпоративи розміщення на віллах «Синевир», «Світанок», «Юран», «Сузір'я» [2].

На думку автора, під час війни, цікавими будуть абсолютно всі запропоновані екскурсії, все залежить від інтересів клієнтів. Важливою складовою нашого народу є наша історія, дух якої знаходиться і в камінні, і великих фортецях, і в кожній частині нашої України. Нема нічого важливішого, ніж дізнаватися про неї все більше, поринати в деталі, мислити про її минуле. Подібні екскурсії виконують не тільки пізнавальну складову, але й не менш важливу зараз – релаксуючу. За захоплюючими оглядами пам'яток та об'єктів можна відволіктися від тривожних думок та просто розслабитися у колі людей.

Туроператор «Сузір'я Карпат» разом з продажем турів в умовах війни доповнили свої послуги продажем землі з допомогою оформлення документів, враховуючи попит серед переселенців, близько 1,7 мільйонів яких обрали місцем тимчасового проживання захід України.

Отже, Туроператор «Сузір'я Карпат» в умовах війни намагається урізноманітнити та поліпшити маршрути, підвищити рівень обслуговування та створити комфортні екскурсійні програми. Цінова політика туроператора дозволяє кожному насолодитися такою можливістю.

Література:

1. Офіційний сайт туроператора «Сузір'я Карпат» : веб-сайт. URL: suziriakarpat.com.ua (дата звернення: 14.02.2023 р.).
2. Сузір'я Карпат Східниця. URL: <https://www.facebook.com/suziriakarpat/photos/808147213068494> (дата звернення: 14.02.2023 р.).

Розділ 5. Перспективи розвитку туристичної галузі в Україні й світі

УДК 359.09

*Ігор Георгійович Смирнов, д.геогр.н., професор,
професор кафедри країнознавства та туризму,
Сергій Петрович Запотоцький, д.геогр.н., професор,
декан географічного факультету,
Ольга Олександрівна Любіцева, д.геогр.н., професор,
завідувачка кафедри країнознавства та туризму,
Діана Юрївна Гринюк, канд.геогр.н.,
асистент кафедри країнознавства та туризму,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ*

АМІШІ – АМЕРИКАНСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ «СТАРОВІРИ»: ГЕОГРАФІЯ ПРОЖИВАННЯ ТА ПОРІВНЯННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Вони і нині живуть так, ніби на вулиці XVII століття, виконують всі вимоги закону держави, але будуть страшенно налякані, якщо їх спробують фотографувати. Це аміші – люди, які заперечують досягнення науки навіть у побутовій сфері і зовсім не користуються електричною енергією [1]. Одна з найбільших громад амішів знаходиться біля міста Ланкастер у штаті Пенсильванія, куди щорічно приїжджають біля 15 млн туристів. За статистичними даними Американського бюро туризму, Ланкастер знаходиться на третій позиції у списку найвідвідуваніших міст США (між іншим, це одразу після столичного Вашингтону). У такій шаленій туристичній популярності амішів «винний» не хто інший, як голлівудський кіноактор Гаррісон Форд, який понад чверть століття тому зіграв головну роль у фільмі «Свідок». Його герой, приватний детектив, проникає у закриту громаду, щоб захистити дитину з громади амішів, котра стала свідком жахливого вбивства. Дитина була врятована, продажні поліцейські спіймані, а світ зрозумів, що аміші з їхніми

допотопними бородами та незвичними капелюхами – не просто диваки, які чомусь застрягли у XVII ст., а люди з чистою вірою, які свято бережуть традиції пращурів, а від їхнього стилю життя перехоплює подих. Завдяки цьому фільму громада амішів в Індіані теж набула своїх шанувальників та відвідувачів, але пенсильванська – найпопулярніша. І нині, якщо проїжджати повз ферми амішів, перед очами постають кадри з фільму.

Аміші – це, власне, послідовники проповідника Якоба Аммана. Перші громади амішів з'явилися 1693 р. у Швейцарії, але у зв'язку з гоніннями їм довелося залишити Європу і переселитися до Америки і Канади. 30 тис. амішів Пенсильванії проживають у мальовничих селах, назви яких не менш яскраві: «Берд ін Хенд» (Птах у руці), «Блу Белл» (Блакитний дзвін), «Парадайз» (Рай). Але жодна з цих назв не зрівняється з назвою головного міста – Інтеркорс (у перекладі з англ. мови - спілкування, міжнародні відносини країн). Отже, вже тоді, у минулому, в назві міста відобразився його майбутній туристичний потенціал. Працівник місцевого Бюро подорожей тільки знизуює плечима і пояснює: «Жодного поняття не маю, що змусило засновників міста триста років тому обрати таку туристичну назву. Але з цим пов'язана певна проблема, яка полягає у тому, що туристи з різних країн світу приїжджають до нас, закохуються у цю назву, і зненацька в місті починають зникати дорожні вказівники з його назвою, а також з назвами вулиць і готелів» [2].

Мешканці міста Інтеркорс сьогодні перетворилися у посередників між найбільшою громадою амішів у США, які заробляють на життя сільським господарством і туризмом, та допитливими гостями, які раніше вдиралися до будинків, щоб остаточно переконатися, що їх не обдурюють і що в помешканнях амішів десь не схований телевізор і не має кондиціонеру. Щоб не втратити туристів, і у той же час дати амішам жити спокійно, було вирішено створити у місті декілька туристичних осередків, де повністю скопійовані традиційні помешкання амішів. Інакше не можна було б зберегти аутентичне життя людей, які сповідують Старий і Новий Заповіти одночасно на

стародавній мові та слідує заповідям, щоб відокремити себе від зовнішнього світу і проповідувати аскетизм у всьому. Ось тут туристи можуть побачити «будинки амішів», а тут – «ферму амішів». Вхід до них платний - \$14, для дітей – \$10. Можна сказати, що квитки недешеві, особливо, якщо врахувати, що так просто ви не вийдете – застрянете в сувенірному магазині, де вам запропонують меблі з натуральної деревини, або ковдру, зіткану вручну. Але що точно слід зробити – це оплатити послуги супроводжувача, щоб отримати хоча б початкові відомості та почати орієнтуватися у цьому незнайомому світі. А вже потім, після екскурсії, можна зі знанням справи озирнутися навколо, і зрозуміти, чи дійсно побачене є типовим для амішів. Яким же чином це робиться? Тут все просто: справжній будинок амішів має зелені фіранки (не подумайте, що це фіранки на вікнах, фіранки – всередині будинку і ділять його на окремі частини), на величезному балконі знаходяться балони з газом пропаном, за допомогою якого аміші нагрівають воду і готують їжу. Ну і, звісно, в жодному будинку амішів немає розеток – вони зовсім не користуються електричною енергією. Професійні екскурсоводи та члени громади, які змінюють один одного на туристичних ділянках (або торгують на ринку сільгосппродукції) поважно пояснюють, що являють собою основні засади життя громади амішів: тільки у віці 16 років, коли людина вже є достатньо досвідченою, за їхньою думкою, щоб мати свою точку зору, її можна хрестити. Тоді молода людина у стані обрати, чи слідувати вірі батьків-засновників (корені яких сягають XVII ст.), або залишити батьківське гніздо (нині общини амішів тільки у США нараховують біля 300 тис. осіб), яке є настільки відокремленим у цьому світі, і ґрунтовно задуматися про життя.

Кожна родина амішів має в середньому 7-10 дітей, яких виховують у суворості та помірності у будинку, де не має жодного дзеркала. З раннього віку діти починають допомагати в корівнику, стайні, збирають кукурудзу на полях. При цьому вони ходять до місцевої школи і на недільну месу (службу), яку проводить священник в одній з будівель. У кінці меси організується обід у дві

черги: спочатку для чоловіків, а потім для жінок та дітей. Усі хлопчики, після досягнення одного року, починають носити брюки на підтяжках, а дівчатка – збирають своє волосся у пучок. У будні дівчата ходять у білих платках, а у неділю – в чорних. Після заміжжя чорний платок змінюється на чорний чепець. Чоловіки після весілля голять вуса, а бороди залишають рости далі, іноді вони сягають колін. Жінки носять темні плаття з фартухами, а прикраси вважають зайвими. Чоловіки та хлопчики - у костюмах з темного сукна, штани застібують на гудзики, зіпери-блискавки не признають, а на голові вони мають солом'яні або фетрові капелюхи (рис.1).

З першого погляду туристу може здатися, що він перенісся у минуле, особливо, якщо ви побачите жах в очах тих, кого хочуть сфотографувати. Але можна зрозуміти, що на вулиці все ж таки ХХІ ст., коли у кутку кімнати помітите мобільний телефон. Але він, звісно, призначений тільки для екстрених випадків. Біля кожного будинку стоїть карета, запряжена конями. Якщо дівчина досягає віку 16 років, батьки забезпечують її приданим, а також вона отримує у подарунок швейну машинку. Юнак по досягненні 16 років отримує екіпаж та коня, щоб обробляти землю, яка перейде у його власність. Тракторів не має, зате є борона і плуг. За два роки молодим людям треба вирішувати, який шлях обрати. Цікаво, що за статистикою 95 % молодих людей обирають продовжувати жити у громаді амішів. Однак, слід зауважити, що громада розуміє і тих, хто обирає світський шлях життя. При цьому молодь всіляко підбадьорюють, бажають не забувати батьків і провідувати їх. Але, якщо молода людина спочатку вирішила хреститися, а потім передумала і подалася у великий світ, залишивши обитель предків, вона буде назавжди піддана анафемі.

Наприкінці основної екскурсії до «будинку амішів», який складається з спальні з двоспальним ліжком, дерев'яним ліжечком для маляти і льоху, де зберігаються банки з варенням і консерваціями – запаси на зиму, туристи можуть проїхатися у кареті, запряженій парою коней, які стоять біля кожного справжнього будинку амішів. Хоча краще взяти авто і промчати вздовж

нескінченних полів кукурудзи, пограти у веселу гру «знайди зелену фіранку» та здалеку поспостерігати за чарівними дітками, які розмалюють стіл біблійними сюжетами для продажу. З цієї ж причини немає потреби знімати номер у готелі з інтригуючою назвою «Ніч з амішем» або «Аміш-інн» (Готель аміша), адже ви вже здогадалися, що приваблива дівчина із зібраним на потилиці волоссям (а юні леді амішів дійсно дуже гарні) не принесе вам сніданок у номер.

Рис. 1. Фрагменти з життя американських амішів [1]

Амішів можна відшукати і в Україні [3]. Вони живуть компактно у кількох галицьких селах уздовж Дністра, і це сотні сімей. Серед місцевого населення вони відомі як «українські аміші», або «кашкетники». Як і їхні американські єдиновірці, вони і нині відмовляються від усіх благ цивілізації: електрики, водогону, центрального опалення, газопостачання, телефонів, радіо, телебачення. Також вони носять одяг і головні убори тільки певних кольорів і фасонів, їздять на возах (фірах), запряжених кінями. Їхньою вірою забороняється служити в армії, фотографуватися, керувати автомобілем, користуватися комп'ютером, носити годинники й обручки. Окрім того, що аміші не визнають благ цивілізації, вони ще й не святкують жодних свят, весіль, хрестин [4]. До речі, шлюби українські аміші, так як і американські, укладають лише зі своїми єдиновірцями. А сім'ї, як правило, багатодітні, навіть по 10-15 дітей... Географія розселення амішів в Україні включає села на обох берегах Дністра –Мостище Івано-Франківської області, Стінка, Космирин і Сновидів Бучацького району на Тернопільщині. Їх називають «кашкетниками» через те, що чоловіки, від дітей і до дідусів, носять переважно кашкети,

незважаючи на те, спека надворі чи холод. Ці головні убори вони або шують самі, або купують на базарі. Узимку, звичайно, чоловіки одягають шапки. А дівчата і жінки – усі в хустках, часто – різнокольорових, яскравих, нехай навіть блаженських, але обов'язково хустка має бути. Носять те, що зручно, попри те, що в інших це може викликати здивування.

Села, де живуть «кашкетники», нагадують одноманітну колонію. Уздовж дороги – однакові одноповерхові хати, жодного електричного стовпа, відсутні газові труби, немає телевізійних антен. Усю їжу українські аміші готують виключно на дровах, бо кажуть, що електрикою користуватися їм не дозволяє віра. Перуть у річці, прасують великими прасками, які нагрівають на печі. Але скромні хатки і подвір'я тримають в ідеальній чистоті, діти - доглянуті, незалежно від того, скільки їх. Основний транспорт, яким пересуваються аміші, - це коні та фіра. Цікаво, що родини у селах амішів живуть переважно за принципом «комуни». Колективно для громади закупаються продукти за гуртовими цінами, шукається, де дешевший товар, який купується із запасом. Будинки своїм одновірцям громада будує методом «толоки»: сьогодні – одному, через місяць – іншому.

А за що ж живуть галицькі аміші? На відміну від Америки, це не сільське господарство, і, на жаль, не туризм. Працюють в основному чоловіки, і то сумлінно, добросовісно. Їдуть на заробітки у великі міста, часто їх можна побачити на будовах у приватників у Києві, Івано-Франківську, на Буковелі, в Тернополі й Львові. Ті, хто запрошує на роботу амішів, знають, що вони не тільки нічого не вкрадуть, але й не п'ють, невибагливі до їжі, абсолютно точно й добросовісно виконають усе, що замовив господар. Діти в таких родин «не дотягують» до випускного класу: вже десь після дев'ятого їдуть разом із батьками на заробітки, а дівчатка залишаються вдома допомагати матерям доглядати своїх молодших братиків і сестричок. Єдина молитва, яку визнають «кашкетники» – це «Отче наш». Кажуть, що до Бога вони звертаються простими, зрозумілими словами, просячи у нього сили, здоров'я, праці. А ще –

допомогти жити у злагоді у своїй родині та з іншими людьми... Як і у випадку з американськими амішами, здається, що там, на невеликому шматочку найбільшої річки, яка розмежовує Тернопільщину і Прикарпаття, застиг час. У цьому мальовничому куточку Галичини десятиліттями ці люди не асимілювалися, зберегли своєрідну автентичність, дивуючи інших своїм побутом, способом життя, нехитрою філософією, яка допомагає їм виживати і жити. Села українських амішів можна побачити під час туристичного туру - сплаву Дністром, коли серед чудернацьких дністрових скель, руїн замків, печер відлюдників і водоспадів, особливе відчуття своєю безпосередністю і простотою викликають ті краєвиди, де на березі Дністра стоять жінки і діти, що відвертаються, ховають погляд від фотоапарату, а на довжелезному дишлі старого воза сушаться різнокольорові випрані речі... (рис.2).

Порівняння життя американських та українських амішів вказує на невикористаний туристичний потенціал останніх, екскурсії до сіл і осель яких варто було б включити до програми туристичного туру - сплаву Дністром. Хоча це потребуватиме величезної підготовчо-організаційної роботи, але воно того варте, як показує приклад інтеграції в туризм американських амішів.

Рис.2. Фрагмент з життя українських амішів [3]

Література:

1. Аміші // <https://uk.wikipedia.org/>
2. Давіде І. Оплот «старого світу». Таємниці ХХ століття. №24. 2016. С.22-23.
3. Снітовський О. Українські аміші: життя поза часом// <https://www.ukrinform.ua/>

4. На Тернопільщині є “столиця” амішів: як живеться поза цивілізацією - інтерв'ю// <https://www.0352.ua/>

УДК 338.48

*Галина Ярославівна Ільницька-Гикавчук, к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму Національного університету
«Львівська політехніка», м. Львів*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Згідно ст. 5 Закону України «Про туризм» туроператор - це юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність [1].

Для початку діяльності необхідно зареєструвати суб'єкта підприємницької діяльності. Державна реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб - підприємців проводиться державним реєстратором виключно у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або в районній, районній у містах Києві й Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи – підприємця.

Для проведення державної реєстрації юридичної особи до державного реєстратора подають такі документи: заява, копію рішення засновників про створення юридичної особи, статут, квитанцію про сплату реєстраційного збору. Термін державної реєстрації – 1 доба від дати подачі документів [2].

Крім того, туроператор повинен отримати ліцензію. Ліцензія - це дозвіл, що видається державним органом юридичній або фізичній особі на здійснення

певного виду діяльності протягом визначеного терміну при дотриманні ряду умов.

Для отримання ліцензії заявник звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії. У заяві про видачу ліцензії повинні міститися такі дані:

1) відомості про суб'єкта господарювання - заявника: найменування, місцезнаходження, банківські реквізити, ідентифікаційний код - для юридичної особи;

2) вид господарської діяльності, на провадження якого заявник має намір одержати ліцензію.

До заяви додаються такі документи:

- Нотаріально завірена копія статуту (для юридичних осіб);
- Відомості щодо місць провадження туроператорської діяльності;
- Нотаріально завірена копія диплому про вищу освіту керівника;
- Виписка з трудової книжки керівника, що підтверджує стаж роботи в туристичній сфері (не менше 3 років);
- Нотаріально завірена копія довідки з банківської або іншої кредитної установи про підтвердження фінансового забезпечення відповідальності (не менше 20 000 євро для туроператора);
- Копія договору із страховою компанією про здійснення обов'язкового страхування туристів, які прямують в туристичну подорож.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі у строк не пізніше десяти робочих днів з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви.

Туроператор повинен відповідати ряду організаційних вимог до туроператорської діяльності [3].

Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності визначають кадрові вимоги до керівника та персоналу. Так, керівник має мати вищу освіту, що підтверджується документом про вищу освіту, стаж роботи у сфері туризму

не менше трьох років або вищу освіту у сфері туризму за першим (бакалаврським), другим (магістерським), рівнями вищої освіти, що підтверджується документом про вищу освіту. Не менше 30 відсотків працівників повинні мати стаж роботи у сфері туризму не менше 3 років, що підтверджується записами в трудових книжках, або вищу освіту у сфері туризму, що підтверджена дипломом про здобуття вищої освіти [3].

З метою забезпечення прав та законних інтересів громадян - споживачів туристичних послуг туроператор зобов'язаний здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами.

Туроператор для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності. Ліцензійними умовами встановлено мінімальні розміри фінансового забезпечення туроператора: 20000 євро або 10 000 євро (у разі надання послуг виключно з внутрішнього та в'їзного туризму).

У туроператора повинні зберігатися документи: ліцензія, угоди із страховиками, документи, що підтверджують фінансове забезпечення цивільної відповідальності перед туристами, договори на туристичне обслуговування з туристами.

Документи та інформація, які розміщуються на видному місці в офісі туроператора: копія довідки банківської або іншої кредитної установи про підтвердження фінансового забезпечення цивільної відповідальності ліцензіата, відомості про керівника, його заступників, головного бухгалтера та номери їх засобів зв'язку, закон України «Про туризм», ліцензійні умови, книга відгуків

та пропозицій громадян, місцезнаходження та номери телефонів ДАРТ, відповідного територіального органу Держпродспоживслужби [3].

Контроль за дотриманням суб'єктами господарювання ліцензійних умов здійснюють Державне агентство розвитку туризму, управління туризму і курортів обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій (місцеві органи виконавчої влади в галузі туризму), шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Отже, для організації туроператорської діяльності треба здійснити певні кроки: зареєструвати підприємство, отримати ліцензію, гарантію фінансової установи, а також відповідати ліцензійним вимогам до туроператорської діяльності.

Література:

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua>
3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності. Постанова КМУ від 11.11.2015 № 991 [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua>
6. Про страхування. Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua>

УДК 338.482.22

*Вікторія Олександрівна Однолько, к.е.н., доцент,
доцент кафедри «Підприємництво та туризм»
Одеський національний морський університет, Одеса*

СТАНДАРТНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ РОЗВИТКУ ГОСТИННОСТІ

У ХХІ столітті швидкий темп життя та зростання створення різних гостинних підприємств призвело до того, що кожне підприємство має посилювати контроль над якістю. Споживачі самі диктують високі вимоги до якості гостинних послуг.

Індустрія гостинності з кожним роком розвивається все швидше і вже сьогодні займає одне з лідируючих місць у світовій економіці. В даний час великий інтерес, як у Україні, і у світі, проявляється до якості надання послуг. Зростає конкуренція між готелями. У зв'язку з цим запити споживачів зростають набагато більшими темпами, ніж якість послуг.

Таким чином, проблема підвищення якості сервісних послуг стає в число актуальних та пріоритетних. Саме тому виникає потреба глибокого вивчення методів та стандартів підвищення та контролю якості послуг в індустрії гостинності. Пошуком сучасних методів оцінки та підвищення якості готельних послуг та вирішенням даної проблеми займалися такі вчені та практики, як: Гронруса, В. Демінга, Д. Джурана, Н. Кано [2], Дж. Кроніна [3], С. Тейлора, А. Фейгенбаума [4], Дж. Фленегана [5] та ін. Проблематикою якості готельних послуг і обслуговування гостей займалися вітчизняні та закордонні вчені, серед яких І.М. Білецька [10], М. Байлик, М. Бойко [6], Ю. Волков, Л. Іванова, В. Липчук, Н.М. Кузнецова [7], М.П. Мальська [8], С.С. Галасюк [7], І.В. Тімар [9] та ін.

Анотація. У статті розглядаються способи покращення якості послуг у готельному бізнесі, а також описуються характеристики наданих послуг.

Ключові слова: стандарти, готель, методи покращення якості послуг, критерії оцінки, характеристики, ціна.

Постановка завдання. Метою дослідження характеристики сучасних методів оцінки рівня якості обслуговування гостей у готельних підприємствах та визначення напрямів застосування цих методів.

Незалежна оцінка якості та високого рівня виробництва, товарів та послуг – це головне завдання для учасників розвиненого ринку, орієнтованого на інтереси споживача [2, с. 24]. Саме тому у 1946 році інженери та експерти низки розвинених країн утворили міжнародний комітет стандартизації, який став транснаціональною платформою для створення системи універсальних та специфічних стандартів UNWTO, ДСТУ.

У світі ринкових відносин одне з основних показників гостинних послуг – це його вартість. Справді, за невелику ціну ми навіть готові пожертвувати багатьма іншими якостями гостинних послуг, і, навпаки, ми можемо відмовитися від послуги, що повністю влаштовує нас по іншим характеристикам лише тому, що нас не влаштовує його ціна. Ціна важлива у будь-якої гостинної послуги.

З іншого боку, ціні часто протиставляється така характеристика як якість гостинної послуги. Якість гостинної послуги – дуже об'ємне поняття, що включає багато інших характеристик. Тим не менш, на інтуїтивному рівні слово «якість» розуміє будь-яка людина.

Ціна та якість у гостинному підприємстві – дві характеристики, які часто прямо пропорційні один одному, тобто чим вища ціна, тим вища якість готелі. При цьому для клієнта висока ціна є недоліком, а висока якість перевагою. Співвідношення ціна-якість – одне із головних критеріїв вибору послуги у готелі. Співвідношення ціна-якість – це чаша терезів, з одного боку гроші, які готовий віддати клієнт, а інший послуга готелю. Найбільш оптимальним варіантом є рівновагу. Однак іноді чаша грошей може переважити, і клієнти відреагують на це низьким попитом. З іншого боку, якщо переважить чаша

якісної послуги, тоді підприємець зіткнеться з не вигідністю такої угоди і неможливістю покрити витрати на послуги готелю або витягти з нього прибуток. Треба зауважимо, що другий варіант більш життєздатний, навіть підприємства, які за низьку ціну можуть запропонувати високу якість швидко захоплюють ринок, за умови, що прибуток для подальшого розвитку підприємства буде достатнім. Питання встановлення найбільш вигідної ціни відносяться до політики ціноутворення.

У світлі переходу на міжнародні стандарти якості продукції, наприклад, ISO 9000, вже якість розглядається з погляду кількох характеристик.

До них можливо віднести:

1. Функціональність. Найважливіша характеристика якості гостинних послуг, це, мабуть, його функціональність. Функціональність – це здатність послуг виконувати ті функції, які вони мають, або ті функції, які обіцяє персонал готелю. Послуга, що не відповідає своїм обов'язковим функціям не може вважатися якісною.

2. Зручність використання та ергономічність. Якісна послуга має бути простою і зручною у вимогах клієнта. Вона не повинна викликати труднощів для отримання своїх корисних функцій. На окрему увагу заслуговує поняття ергономічності. У нього часто вкладають простоту у взаємодії людини та машини, предмета тощо. Поняття ергономічності є у стандарті ISO9241, де воно розкривається як здатність продукту бути простим у використанні і зрозумілим. Варто зауважити, що відповідно до цього стандарту, ергономічність має на увазі не тільки зручність використання, а й думки, при використанні пристрою, задоволеність від роботи з ним.

3. Надійність. У готелю надійна репутація. Поселення (виписка) в готелі виконується чітко, без помилок. У готелі приймається до оплати більшість кредитних карток. Послуги в готелі безпечні. Працівники дисципліновані

4. Безпека послуг. Отримання безпечної послуги відіграє важливу роль, особливо у обслуговуванні дітей, людей похилого віку та інвалідів. Облаштування меблів, санвузлів, відсутність порогів, вимоги до персоналу.

5. Раціональність. Раціональність гостинних послуг полягає у відповідності всіх характеристик функцій гостинності. Кожна послуга повинна відповідати своєму основному призначенню та не мати зайвих, які не підходять до особливостей. Щоб у готелі кількість працівників та їх кваліфікація відповідали вимогам завантаження та навантаження на різні зони готелю.

6. Відповідність стандартам якості. В Україні переважно застосовуються стандарти якості: UNWTO, ДСТУ. До державних стандартів України входять положення: вимоги до якості продукції та послуг, безпека використання, санітарні норми, екологічні; сумісність та взаємозамінність продукції та послуг; методи контролю; основні споживчі характеристики продукції та послуг.

7. Екологічні показники. Майже всі екологічні вимоги можна знайти у стандартах якості. Однак деякі підприємства гостинності приділяють особливу увагу впливу своїх послуг на екологічну обстановку. Так само, як і благодійність, це часто є гарним рекламним ходом, що підвищує престиж готелю. Прикладом можуть бути продукти «халяль», скорочення харчових відходів, сортування сміття, відмову від використання одноразового пластикового посуду, скорочення використання паперу, водозбереження та використання альтернативних джерел енергії.

8. Естетичність. Важливу роль грає естетичність готелю та його працівників. З психологічної точки зору, естетична послуга не тільки викликає у людини хороші емоції, а й підсвідомо говорить про її правильність, гармонійність, закінченість, загалом, всі властивості, які властиві якійсь послугі. Сучасні готелі приділяють величезне значення дизайну своїх будівель і найчастіше витрачають цьому значні фінансові ресурси. Крім того, зовнішній

вигляд готелю часто є частиною бренду та дозволяє виділити свої послуги на ринку.

9. Можливість утилізації відходів готелю. Ця властивість тісно пов'язана з екологічними показниками. У сучасних умовах повсюдно забруднення довкілля, можливість утилізації стає дедалі актуальною. Особливе значення має можливість переробки у вторинну сировину.

Таким чином, стрімкий розвиток індустрії гостинності та високий рівень конкуренції на цьому ринку зумовлюють актуальність та пріоритетність проблеми підвищення якості обслуговування в готельних підприємствах. Стандарти, що застосовуються нині у Україні, дозволили розширити існуючі державні стандарти, а також підвищити ефективність та конкурентоспроможність вітчизняної послуг з сфери гостинності, як на національному ринку, так і світових ринках гостинності.

Література:

1. ДСТУ 4269:2003. Послуги туристичні. Класифікація готелів. – Введ. 01.07.2004 р. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 18 с.
2. Kano's Methods for Understanding Customerdefined Quality // Center for Quality of Management Journal. – 1993. – Vol. 2. – № 4. – 37 p. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <https://wenku.baidu.com/view/b2977a8ecc22bcd126ff0c7b.html>.
3. Cronin J.J. Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension / J.J. Cronin, S.A. Taylor // Journal of Marketing. – 1992. – Vol. 56. – P. 55–68. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : https://www.researchgate.net/profile/J_Cronin_Jr/publication/225083621_Measuring_Service_Quality__A_Reexamination_And_Extension/links/54fbd7a70cf20700c5e7dc4c/Measuring-Service-Quality-A-Reexamination-And-Extension.pdf.

4. Feigenbaum A.V. Quality and Productivity / A.V. Feigenbaum // Quality Progress. – 1977. – P. 18–21. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://asq.org/qic/display-item/index.html?item=6646>.
5. Flanagan J.C. The critical Incident Technique. Psychological Bulletin. – 1954. – Vol. 51. – № 4. – 33 p. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=46A381532022A357B8FDAC27915B7783?doi=10.1.1.372.5021&rep=rep1&type=pdf>.
6. Бойко М. Г. Готельна справа: електронний підручник / М. Г. Бойко, Л. М. Гопкало. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 516 с.
7. Кузнецова Н. М. Регіональний вимір розвитку туристичного та готельного бізнесу: монографія / Н. М. Кузнецова, С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2010. – 256 с.
8. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія і практика: навчальний посібник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
9. Тімар І. В. Категоризація підприємств готельного бізнесу: вітчизняний та світовий досвід / І. В. Тімар // Управління розвитком. – 2016. – № 3 (185). – С. 71-77.
10. Білецька І. М. Національні особливості організації готельної справи у світовій індустрії гостинності / І. М. Білецька // Ефективна економіка. – 2015. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_40.
11. Галасюк С. С. Досвід європейських країн у застосуванні стандартів «Hotelstars Union» / С. С. Галасюк // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України: Матеріали круглого столу та студентської науково-практичної конференції (м. Одеса, 12 квітня 2018 р.) / Одеський національний економічний університет. – Одеса: ОНЕУ, 2018. – С. 13-18.

УДК 911.3

*Tetiana Karpenko, PhD, senior lecturer,
Department of Geography and Methods of Teaching,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*

*Olena Lakomova, c.g.s., assistant professor,
Department of Geography and Methods of Teaching,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*

*Daria Shyian, c.g.s., assistant professor,
Department of Tourism and Economics,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih*

*Dmytro Sopov, PhD, assistant professor,
Department of Chemistry, Geography and Earth Sciences,
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", Poltava*

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EXCURSIONS ACCORDING TO THE TOUR PROGRAMS OF TECHNOGENIC TOURISM

(on the example of Kryvbas)

It is known that the excursion is considered as a methodically thought-out demonstration of interesting objects of history, culture, science, technology, and nature, which is based on their consideration before the eyes of the excursionists, accompanied by the tour guide's narration [2, c. 205]. The excursion consists of two consecutive processes - preparation and its implementation. The preparation process includes the selection of objects for consideration, collection of materials about it, personal familiarization and research of the object [3, c. 38,156].

Planning an excursion involves the implementation of a consistent algorithm of actions: determining the purpose of the excursion according to the motivations of traveling people, choosing a topic, selecting and analyzing literature, compiling a bibliography, studying other sources (archival, research, oral, etc.), selecting and familiarizing yourself with excursion objects, justification of the cadastre of excursion objects, development of the excursion route, familiarization with the route in the area and its timing (determining the time that will be spent on transfers of the tour group and familiarization of tourists with the objects of the display), writing the

text of the excursion, completing the "guide's portfolio", determining methods and techniques of conducting the excursion, drawing up a technological map of the excursion, external review of the content of the excursion, its approval.

Planning excursion services in man-made tourism has its own specifics. First, and most importantly, the objects of the display are man-made structures and formations, which often do not correspond to traditional ideas about a beautiful aesthetic appearance, antiquity, and historicity. Secondly, objects of man-made tourism are often characterized by opposite features - "lunar mining landscapes", littered territory, industrial "badlands", "gray" factory buildings, etc. Thirdly, the resource base of technogenic tourism consists of non-working landscapes and equipment, as well as objects that are in working condition. In the latter case, there is a need to plan excursions to working enterprises - underground mines, factories, plants, combines, power plants, farms, small and medium-sized businesses. When preparing the excursion component of man-made tourism tours, it is also necessary to take into account the following important element as a motive for the trip of potential tourists. We have identified 7 types of motives in man-made tourism: 1) educational (acquaintance with the organization of modern industrial landscapes for educational purposes); 2) historical and cultural with two subspecies - archaeological (acquaintance with partially preserved historical industrial landscapes) and historical (visiting well-preserved landscape objects of industrial territories, territories that bear only the memory of the objects that used to be here functioned; objects and localities with which the lives of prominent people of industrial regions are connected); 3) congress (excursions during scientific forums); 4) environmental (provides familiarization with the most severe negative consequences of economic activity on the example of real objects); 5) extreme - travel (climbing, cycling) on industrial landscapes as analogues of caves (mines), analogues of mountains (steep and rocky slopes of quarries and mine surface sinkholes, loose surfaces of dumps), high technical structures; 6) sports (holding competitions on mining landscapes in rock climbing, hiking and mountain tourism, sports bicycle tourism, mountain biking); 7)

career guidance (conducting excursions to enterprises in order to increase the attractiveness of enterprises as potential places of employment for school and student youth) [1, с. 177-180]. A nostalgic motive can be new to visiting industrial regions - an example of determining the desire to travel to their small homeland of people who migrated to live permanently in another region. The fact of the existence of a specific subculture (mining, working) in industrial regions is reliable, which is quite fond of memories and behavior, and attractive in the spiritual memory of the population. Therefore, the motive of the trip determines the purpose of tours and excursions in the implementation of the tasks of man-made tourism.

The choice of the topic of tours and specific excursions also depends on the motive and purpose. In technogenic tourism, the widest range of topics is possible, in which a concise presentation of the main content of the excursion is laid out. Thematic tours in man-made tourism are based on the wealth, diversity and territorial placement of individual samples and complexes of display objects. Selection and familiarization with objects of excursions for man-made tourism tours involves the creation of a database of objects. At the same time, it is necessary to take into account all preserved and lost (their places) ancient monuments of industrial culture. When selecting objects, the following requirements are taken into account: historicity, industrial attractiveness (attractiveness) and exoticism, educational and ideological (patriotic) significance, architectural, cognitive and technological value. At the same time, industrial attractiveness means the beauty, structure, complexity, presentability, expressiveness of a man-made object in its modern form. When planning the excursion itself, the requirements of accessibility to the man-made excursion object, the convenience of its location on the route, and the safety of tourists are an important aspect. The requirements for the safety of excursionists especially increase when organizing excursions to working industrial enterprises (there is a mandatory training of the tour group on safety techniques) and mining facilities where there is a risk to human life (for example, to failed mine fields, dilapidated mines and other industrial buildings, tunnels, dumps and quarries with steep and steep slopes). At the same time,

the tour guide must have theoretical knowledge of the safety rules of the tour group on the route and have permission to conduct groups. In continuation of the example, the survey of the historical monuments of the iron mines of the Kandybinsky layer is very convenient. Excursion facilities are located in the central part of the city of Kryvyi Rih with convenient entrances through streets and alleys. Some of them are asphalted or have a gravel surface, which makes it impossible for bad weather to affect approaches to excursion sites.

The development of an excursion route in man-made tourism has its own specifics. The route should provide the necessary visual basis and the selection of man-made objects of inspection in order to most fully reveal the theme of the excursion. Man-made objects should stand out as much as possible in the landscape of the area, they should not cover each other, be located close to each other for short-term moves or transitions (10-15 minutes - up to 1 km in the area when moving around the territory on foot). Excursion routes in technogenic tourism are mostly complex - they include bus and pedestrian sections, differing in thematic and chronological nature. The design of the route is based on the regularities of the geospatial placement of excursion objects (the geographic principle of laying the thread of the journey). In general, man-made objects can exist in two forms: 1) alone and sufficiently separated from each other, which causes the need for mechanized movement in the area; 2) complex - in this case, man-made excursion objects form paragenetic (mutually determined) territorial complexes, which allows for a sharp diversification of the list of display objects and the possibility of walking and more detailed movement along the route, grasping the excursion territory in a holistic form and a deeper perception. The planning and organization of excursions in man-made tourism tour programs has special features. Features are present in all constituent components of excursion services. In general, they are determined by the nature of the objects of display - man-made industrial buildings and accompanying residential, service, and transport landscapes. The theme of excursions in technogenic tourism is determined by the motives of travel and tastes of tourists. The content of the

excursion, its technological implementation, development of the route are determined by geospatial patterns, attractive properties, historical value, etc. features of excursion objects. The justification of the content of excursion services must have a scientific and reliable basis of knowledge about the objects of inspection, organizational and methodical methods of conducting the excursion.

Literature:

1. Kazakova T.A. 2007 Content of technogenic tourism. *Shevchenko Spring: Mater. V Between birth science and practice conf.* К.: KNEU p 325
2. Smoliy V.A., Fedorchenko V.K., Tsybukh V.I. 2006 Encyclopedic dictionary-handbook on tourism К.: Slovo p 372
3. Huuskonen N.M., Hlushanok T.M. 2007 Excursion activity practice. St. Petersburg: Izd. Gerda House p 208

УДК [338.48-32:069.1]:355.01(477)

Марина Володимирівна Белікова,
канд. істор. н., доцент, доцент кафедри туристичного,
готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя

**ЕКСКУРСІЙНІ ТА МУЗЕЙНІ ПОСЛУГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ:
ДОСВІД УКРАЇНИ**

У 2022 р. війна призвела до тимчасової окупації, оточення (блокування) та проведення бойових дій у територіальних громадах, на додаток у громадах, у яких є вихід до моря, морські курорти були окуповані або внаслідок мінування моря купання було заборонено. Надходження до державного бюджету від туристичного сектору в неосновний сезон впали на 18% за даними Державного агентства розвитку туризму [1]. В Західній Україні, де безпекова ситуація була кращою, відповідно умови для розвитку туризму під час війни більш

сприятливішими. Впродовж сезону 2022 р. стало зрозумілим, що необхідно вже зараз думати над тим, як розвивати солідарний туризм, коли до України будуть приїждати люди, які захочуть підтримати Україну: Stand with Ukraine. На території Західної України, куди переїхали тимчасово вимушені переселенці, проводилися екскурсії для них на волонтерських засадах, звідси назва «волонтерський туризм» [5]. Під час туристичного сезону стратегія розвитку внутрішнього туризму полягала в мотивації розвитку як можна більшої кількості засобів розміщення. Залежно від своїх особистих потреб та матеріальних можливостей відпочиваючі серед засобів розміщення обирали готелі (зокрема санаторно-курортні), вілли, зелені садиби. Серед об'єктів, які надають додаткові та суміжні послуги, були історико-культурні заповідники, музеї, екскурсійні бюро; кафе та ресторани національної кухні; організація риболовлі, тубінг, прокат велосипедів, електросамокатів, санок тощо. Спільна робота всіх перерахованих вище об'єктів складається в комплексний туристичний продукт і є основою ефективного розвитку туризму в певній місцевості – кластер. Вже за перше півріччя 2022 р. найбільший приріст економіки був зафіксований у 7 областях, 6 з яких – Західної України. Серед них – Львівська область 193%, Івано-Франківська 76,4%, Закарпатська 144%, Тернопільська 145%, Хмельницька 116%, Кіровоградська 105%, Чернівецька 103%. За 2022 р. до загального фонду бюджету Львівської області надійшло 29,9 млрд. грн. податків. Це більше від плану на 11 % або 3 млрд. грн. (такого перевиконання за підсумками року в цьому тисячолітті ще не було). Порівняно з надходженнями 2021 р. зростання становить 43 % або 9 млрд. грн. [4].

Впродовж 2022 р. існував попит на відпочинок у санаторіях, зелений, активний туризм, за даними туроператора Join UP у жовтні на першому місці серед проданих турів Україною 44,4% приходилися на санаторні, друге місце, 29%, – на поїздки до Карпат з метою ретриту та оздоровлення; третє місце, 19,5%, – гірськолижний напрямок з тенденцією до зростання зимового періоду [3]. Екскурсійний та музейний туризм більше грали роль додаткового виду

відпочинку під час санаторно-курортного лікування та зеленого туризму. Більше екскурсій проводилися у вихідні дні, менше в будні, що пов'язано з курсом лікування відпочиваючих.

У Тернополі одними з найпопулярніших були оглядові екскурсії «Тернопіль гастрономічний» та катером «Тернопіль історичний». У Чернівцях з величезним вибором тематичних екскурсій користувалися попитом відвідування та майстер-класи Музею гончарства у Ломачинцях та равликкових ферм з дегустацією. Екскурсанти відвідували Дністровський каньйон, Хотинську фортецю, Луцьку фортецю тощо [2].

Відпочиваючих можна розділити на групи: перша, 5 – 10 днів перезавантаження на природі, гуляли лісом, відвідували місцеві пам'ятки, екскурсії; друга, 14 – 21 день, мали курс лікування, зокрема місцевими мінеральними водами; третя, місяць і більше часу перебування, люди приїжджають виспатися, відновитися або в офіційну відпустку, але через війну залишалися в Західній Україні, тому що безпекова ситуація в їхньому регіоні залишалася надзвичайно складною (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Миколаївська, Дніпропетровська області). Більшості відпочиваючих було не до екскурсійних та музейних послуг: попит знизився через психологічні причини, вони надавала перевагу прогулянкам лісом, збиранню грибів, ягід, лікарняних трав та коріння тощо. В той же час за нашими спостереженнями набиралися групи на міські екскурсії Львовом, природничими та історико-культурними заповідниками, зокрема фортецями, замками, водоспадами, бюветами з мінеральними водами. Серед екскурсійних продуктів Львівщини серед туристів був попит на комплексні екскурсії. Такі екскурсії включали як відвідування джерел та бюветів мінеральних вод, так і природних та історико-культурних пам'яток. Наприклад, відвідування території Державного історико-культурного заповідника «Тустань», катання на найдовшому крісельному підйомнику в Україні «Захар Беркут», водоспад Кам'янка (влітку купання), обід в колибі національної кухні за додаткову плату,

вільний час на місцевому ринку сувенірів (виробів з дерева та глини, овечої шкіри, трав, мила, продуктів бджолярства та виноробства тощо).

Музейні послуги пов'язані з використанням туристського потенціалу музеїв і територій, які до них прилягають в освітніх, навчальних, розважальних та інших цілях. Організаторам музейного туризму Державного історико-культурного заповідника «Тустані» було поставлено завдання формування постійного туристського потоку до нього, для чого створено Агенцію культурного туризму з метою організації і проведення фестивалів та подій, пошуку інвестиції для заходів і розвитку дестинації, а також створення туристичних серверів на території с. Урич та долини Тустань. Не дивлячись на певні заборони на проведення під час війни подієві заходи, агенція працює, зокрема, над тим, щоб вивести найбільший фестиваль української середньовічної культури “Ту Стань!” на якісно новий організаційний та економічний рівень. Агенція також працює над покращенням рівня сервісу: надає торгові місця в оренду, займається облаштуванням території для комфортного дозвілля, налагоджує співпрацю з місцевими мешканцями, які підтримують та розвивають інфраструктуру Урича, опікується навчанням підприємців. Окрім того пропонує власні послуги туристам: карпатську кухню, брендovanі сувеніри та розваги.

Таким чином, екскурсійні та музейні послуги під час війни були додатковими для відпочиваючих впродовж санаторно-курортного лікування та зеленого туризму, оскільки саме ним надавали перевагу відпочиваючі під час туристичного сезону 2022 р. Туристів більше приваблювали екскурсії, які включали природні об'єкти та дегустації. Цілком зрозуміло, що відпочинок потрібен навіть під час війни і більшість бажала відновитися за допомогою зеленого туризму та ретритів.

Література:

1. Артюх К. Щоб відродився туризм, зацікавлюйте іноземців уже сьогодні.

Укрінформ : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

- society/3561536-sob-vidrodivsa-turizm-zacikavljte-inozemciv-ukrainou-vze-sogodni.html (дата звернення: 16.01.2023 р.).
2. Барсукова О. Подорожі під час війни: де дозволено відпочивати і як безпечно організувати мандрівку. *Українська правда* : веб-сайт. URL: <http://life.pravda.com.ua/travel/2022/06/20/249177/>(дата звернення: 16.01.2023 р.).
 3. Внутрішній туризм зростає, але до відновлення галузі ще далеко — аналітика Join UP! *Join UP!* : веб-сайт. URL: <https://joinup.ua/uk/news/vnutrishnij-turizm-zrostaye-ale-do-vidnovlennya-galuzi-shhe-daleko-analitika-join-up/> (дата звернення: 16.01.2023 р.).
 4. До загального фонду бюджету області надійшло 29,9 млрд грн податків: підсумки 2022 року за доходами бюджету. *Львівська обласна військова адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://loda.gov.ua/news/51807> (дата звернення: 16.01.2023 р.).
 5. Науковий круглий стіл «Вплив російського вторгнення в Україну на світовий туризм та майбутнє туристичної професії». *Національний університет «Запорізька політехніка»* : веб-сайт. URL: <https://zp.edu.ua/novyny-kafedry-22> (дата звернення: 16.01.2023 р.).

УДК 338.4

*Вікторія Михайлівна Маховка, к.е.н.,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та туризму Національного університету «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПОЛТАВЩИНІ

Вітчизняна економіка знаходиться під впливом сучасних глобальних тенденцій, які формують умови і обумовлюють фактори розвитку базових галузей економіки, серед яких пріоритетне значення має сфера туризму. Одним

з перспективних напрямом розвитку туристичної галузі є екскурсійна діяльність, яка завжди була актуальною, оскільки екскурсії розширюють кругозір, пробуджують глибоку повагу до минулого й любов до природи, а також надають можливість краще пізнати історію та географію країни. Сучасні цілі організації екскурсійної діяльності орієнтовані на удосконалення і розвиток в першу чергу внутрішнього та міжнародного туризму, що у свою чергу вимагає якості виробничих і управлінських процесів, які мають бути відображені у гармонізації стандартів із світовими вимогами, в першу чергу з країнами ЄС. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою вивчення ключових аспектів екскурсійної діяльності як одного з дієвих факторів формування туристичного іміджу регіону.

Полтавська область має вигідне фізико-географічне положення. Рівнинна територія, сприятливий помірний континентальний клімат з достатньою кількістю тепла і вологи, чорноземні ґрунти обумовили зрівноважену динаміку природних процесів, що разом з гутою й розгалуженою мережею річок та природними багатствами відкриває широкі можливості для господарського та економічного розвитку, в тому числі й сфери послуг. Туристична та екскурсійна діяльність в Полтавському регіоні розвивається, цьому сприяє діяльність туристичних підприємств, що надаються свої послуги туристам та екскурсантам.

Вагоме значення для формування позитивного туристичного іміджу Полтавщини та збільшення кількості туристичних потоків мають екскурсійні об'єкти, а саме: музеї, історико-культурні заповідники області. В ході досліджень встановлено, що на території Полтавського регіону є достатня кількість музеїв, близько 43 і історико-культурних заповідників, це сприятиме розвитку екскурсійної справи та пізнавального туризму загалом та інших видів туризму як у місті, так і регіоні [1, 2].

Значна частина екскурсій в Полтавській області передбачає відвідування пам'яток історії та археології. Так, на Полтавщині налічується більше ніж 2464

пам'ятки історії, які знаходяться під охороною держави [1]. А в меморіальних комплексах, окремих пам'ятках і пам'ятних місцях увічнено багате історичне минуле регіону. Більш ніж 6646 пам'яток археології розташовано на теренах Полтавської області, переважно це фортифікаційні споруди, кургани, могильники, стоянки, які датовані ще з прадавньої доби палеоліту й до доби козацтва (табл. 1).

Таблиця 1

**Приналежність археологічних пам'яток Полтавської області
до історичних епох (узагальнено автором на основі [3, с. 43-46])**

Назва доби	Орієнтована кількість об'єктів	Назва доби	Орієнтована кількість об'єктів
Пізнє середньовіччя	268	Доба бронзи	106
Київська Русь	61	Енеоліт	20
Ранні слов'яни	83	Неоліт	64
Черняхівська культура	137	Мезоліт	3
Ранній залізний вік	187	Палеоліт	16

Зазначимо, що лише деяка частина пам'яток мають точне датування й більше ніж 70% яких включено до історико-археологічних комплексів. Такі об'єкти привертають увагу туристів, з більшістю пам'яток пов'язані легенди та перекази, що активно використовуються екскурсоводами під час екскурсій.

Найбільша кількість екскурсій проводяться в обласному центрі – м. Полтаві, яке має значну історію свого розвитку, де зародилася українська історія та культура, яке дало Україні геніїв, чий імена назавжди залишаться в історії, наприклад М. Гоголь, Т Шевченко, І. Котляревський та ін.

Досить популярні є міські екскурсії Полтавою, окрім великої кількості місць цікавих для туристичного відвідування, перевагою є те, що місто є компактним й дозволяє лаконічно ознайомитись українською історією та культурою. Компактні розміри міста є перевагою для тих екскурсантів, які не прагнуть витратити багато часу на поїздку з одного місця до іншого, або якщо у обмаль багато вільного часу. Більшість екскурсій починаються або включають відвідування головної пам'ятки – Круглої площі, Соборного

Майдану, Успенського собору, знаменитого полтавського пам'ятнику Галушці та найстарішого храму Полтавщини – Спаської православної церкви. Серед інших визначних культурно-історичних пам'яток – Біла альтанка, Іванова гора.

Цікаві мистецькі екскурсії організовують в Полтавський художній музей. Колекція музею заснована на творах полтавського художника Миколи Ярошенка. Незважаючи на знищення більшої частини колекції під час Великої Вітчизняної війни, двері Полтавського художнього музею, як і раніше, відчинені для гостей міста. Музей вразить вас яскравими творами майстрів, серед яких Клара Петерс, Марчелло Баччареллі, Іван Шишкін, Франческо Гварді, Іван Рєпін.

Полтава також відома своїми численними музеями. Серед них Музей Полтавської битви, Музей-садиба Івана Котляревського, Полтавський краєзнавчий музей, Меморіальний літературний музей та музей-садиба Панаса Мирного, Музей космонавтики та авіації й ін.

Справжньою візитівкою Полтавщини є екскурсії присвячені життю та літературній діяльності українського письменника Микола Гоголя.

Для розвитку екскурсійної діяльності активно використовуються етнотуристичні ресурси Полтавської області. Так, під час екскурсій використовують фольклорні, традиційні обрядові особливості регіону щороку, організовують екскурсійні тури присвячені певних фестивалю або народним святкам, наприклад Сорочинський ярмарок, гастро-фестиваль Слива-фест та ін.

Сакральні туристичні ресурси релігійно-культурні комплекси та споруди, духовні центри. Нині досить великої популярності набувають екскурсії, які передбачають ознайомлення екскурсантів з історично-культурним особливостями культових споруд (монастирі та церкви), пам'ятками архітектури державного та місцевого значення, що значно розширює можливості розвитку напрямів туристичної діяльності на Полтавщині. Основними туристичними об'єктами Полтавської області є діючі православні монастирі (Мгарський Спасо-Преображенський, Полтавський

Хрестовоздвиженський, Різдва Богородиці) та церкви (Миколаївська, Спасо-Преображенська, Спаська, Різдва Богородиці, Троїцька, Сампсоніївська, Свято-Макаріївська), а також Свято-Успенський собор.

До основних осередків етнічно-екскурсій в Полтавській області належать с. Більськ (археологічна територія скіфського городища VI–III століття н. е.); с. Степне (Полтавський музей рушника); с. Великі Сорочинці (національний Сорочинський ярмарок); с. Гоголево та с. Диканька (Гоголівські місця на Полтавщині); м. Полтава, м. Гадяч, м. Лубни, смт Велика Багачка (козацькі полкові міста, пам'ятки козацької доби); с. Великі Будища (Музей українського весілля). Також, варто відзначити, що щороку на Полтавщині проводиться близько 50 фестивалів, свят, конкурсів, ярмарків.

Отже, Полтавщина має значний ресурсний потенціал для розвитку туризму, рекреації. Формуванню привабливого туристичного іміджу Полтавської області сприяє розвиток екскурсійних програм за різною тематикою й маршрутами, з відвідуванням різних туристичних об'єктів регіону.

Література:

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Полтавській області. Режим доступу: <http://www.pl.ukrstat.gov.ua/>. Заголовок з титулу екрану.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Заголовок з титулу екрану.
3. Полтавська область: природа, населення, господарства. За редакцією К.О. Маца / Полтава: полтавський літератор, 1998. 336 с.

УДК 338.48

*Ганна Ігорівна Гапоненко,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства,
Катерина Ігорівна Крутько, студентка 3 курсу
спеціальності 242 «Туризм»
кафедри туристичного бізнесу та країнознавства,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків*

ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. За останні десять років по туристичній галузі України було завдано три удари, з яких війна виявилася найжорсткішим. Першим ударом стала анексія Криму та окупація Донецької та Луганської областей у 2014 році. Бойові дії, хоч і не на всій території України, закономірно знизили привабливість України в очах іноземних туристів.

Кількість туристів, які вїхали в Україну, у 2014 році знизилася на 49%. Якщо роком раніше країну відвідало трохи більше 26 млн туристів, то 2014-го – близько 13,2 млн осіб. Відчутно для туристичної галузі скоротилися витрати іноземних туристів під час відвідин України: з \$5,1 млрд 2013-го до \$1,6 млрд 2014 року (-68%) [6].

Другим ударом стала пандемія COVID-19, яка, крім туризму, підкосила й інші галузі у сфері послуг – роздрібну торгівлю, готельний бізнес, відпочинок та розваги. Багато українських туроператорів, втім, як і більшість турфірм в інших країнах, були не готові до тотального локдауну: одні закрилися, інші скоротили як штат, так і масштаб роботи.

Якщо до коронавірусної пандемії у 2019 році близько 29,3 млн українців виїжджали за кордон, то 2020-го – 11,3 млн (-62%). Вїзний туризм, який після 2014-го так і не повернувся на колишній рівень відвідувань у 25–26 млн осіб, у пандемійний рік впав ще сильніше: з 13,7 млн туристів, які відвідали Україну 2019-го, майже до 3,4 млн осіб (-75%) у наступному році [6].

Туристичній галузі України вдалося втриматися на плаву за рахунок накопичених у минулому резервів та державної допомоги. Держава надала субсидії та кредити туристичним компаніям, а також стимулювала роботу зі створення електронних платформ та мобільних додатків для бронювання та планування турів.

Вторгнення російських військ в Україну стало третім ударом по туристичній галузі країни. На початку 2022 року вона тільки-но відновилася від наслідків пандемії COVID-19. Великі гравці галузі запустили нові програми та уклали договори з партнерами з інших країн, але після 24 лютого, коли російські війська вторглися на територію України, все це втратило актуальність.

У перші дев'ять місяців 2022 року, за оцінкою Державного агентства розвитку туризму України (ДАРТ), надходження до бюджету галузі впали майже на 34%, а багато компаній припинили роботу. В'їзний туризм, за словами голови ДАРТ Мар'яни Олесків, практично зник: в українських містах можна зустріти іноземців, але це зазвичай учасники дипломатичних місій, журналісти, волонтери та представники громадських організацій [3].

Щодо виїзного туризму, його оборти зараз становлять близько 15% від довоєнного рівня, а бронюють тури за кордон переважно жінки з дітьми.

Вторгнення російських військ змусило туристичні організації трансформувати бізнес під нові військові реалії: екстрено масштабуватись, створювати нові продукти, які були б актуальні та затребувані у поточній ситуації, налаштовувати віддалений формат роботи для команди. Головним викликом для тих, хто зараз намагається відновити діяльність, є максимально ефективна організація операційної діяльності, що дозволила б бізнесу мінімізувати втрати та витрати, забезпечувати роботою українські команди, чії можливості сильно обмежені через війну.

В умовах коли одна частина туристичної та рекреаційної інфраструктури України окупована, інша частина просто зруйнована, внутрішній туризм в

Україні зберігся у відносно безпечних західних регіонах. Туди з початку військових дій люди виїжджають, рятуючись від війни або для так званого вікенду для перезавантаження. Найчастіше українці обирають оздоровчі курорти, зокрема Славське, Трускавець, відпочинок у Карпатах для оздоровлення, а також дитячий відпочинок та міський туризм. Очікувано на початку зимового сезону спостерігається підвищений запит на активний гірськолижний відпочинок: Яремче, Славське, Буковель, Драгобрат. Втім, попит на внутрішній туризм лише частково компенсує загальне падіння, оскільки ситуація в туристичній індустрії все ще залишається складною.

Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів за умов збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика розвитку екологічного туризму для вітчизняної науки хоч і є новою, проте вона перебуває в епіцентрі уваги багатьох науковців. Найбільший науковий інтерес становлять праці таких вчених, як В. Безсонюк, М. Волошина, Г. Ємець, Ю. Зінько, В. Євдокименко, О. Король, Ю. Кушнір, М. Лендел, О. Любіцева, В. Мацол, Т. Пінчук, А. Чудновський та ін.

Метою статті є розробка теоретичних та методичних положень з перспектив удосконалення вітчизняного ринку зеленого туризму України в повоєнний час.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відмітити, що Україна є єдиною країною Східного партнерства, яка демонструє активний суспільний дискурс з усіх аспектів Європейського «Зеленого курсу», включаючи конкретні галузеві пріоритети. Ключові зміни, передбачені ЄС у його документах щодо впровадження та дотримання «Зеленого курсу», у більшості секторів повністю або частково відображені у стратегічних документах України (урядова

програма, плани дій, стратегії тощо). Створено два міжвідомчі координаційні органи (загальний та СВМ). Активні консультації з ЄС продовжуються, а український уряд запропонував ЄС розробку дорожньої карти.

Технології гостинності, які будуть затребувані протягом найближчого десятиліття відповідно до «Зеленого курсу» наступні [1]:

1. Нативність – звична, природна поведінка людини. Мова про ті послуги, які не змушують туриста робити зайві рухи тіла.

2. Гнучкість бізнесу. Період самоізоляції під час пандемії показав, наскільки туріндустрія може бути адаптивною та креативною. Одні вигадували нові проекти для запуску після зняття обмежувальних заходів, інші проводили внутрішній аудит та виправляли помилки, треті запроваджували нововведення, не чекаючи масового перезапуску туристичної сфери. Наприклад, ресторани організували доставку їжі містом; готелі сформували на своїй базі коворкінги та пропонували приміщення для зйомок кліпів та фотосесій. У цей же час стали розвиватися глемпінги, оскільки запит споживача на комфортний, відокремлений ековідпочинок зараз є абсолютним трендом.

3. Інтерактивність та усвідомленість. Турист нового покоління звертає увагу на систему сталості, побудовану у передбачуваному місці проведення відпочинку.

4. Акцент на емоціях. Вимоги туристів до місця відпочинку стають дедалі ширшими. Тепер основне завдання туріндустрії – не просто допомогти гостю виспатися та смачно поїсти, а отримати унікальне враження та досвід від поїздки, бо саме емоції асоціюватимуться у людини з конкретним місцем та спонукатимуть туди повернутися.

Головні чинники впливу на формування екологічного туризму можна розділити на дві групи: статичні і динамічні. Статичні мають незмінне в часі значення, до цієї групи належать природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні фактори, де суб'єкти туристичного бізнесу тільки підлаштовують відповідну територію для надання туристичних послуг, та створюють більш

доступні природні умови для перебування. Такі складові як: матеріально-технічні, соціально-економічні, політичні та демографічні являються структурними елементами динамічних чинників, для яких властиво мати різну оцінку, значення, та ті котрі видозмінюються в часі та просторі.

Згідно даної класифікації, наразі через збройну агресію Росії на території України під загрозою опинилися саме статичні фактори розвитку зеленого туризму. Військові дії суттєво вплинули на стан природних ресурсів, природно-заповідного фонду України та екологічні умови, необхідні для розвитку даного виду туризму [4].

Міністерство культури та інформаційної політики України станом на жовтень 2022 року задокументувало 540 воєнних злочинів Росії проти культурної спадщини України. Так, верифіковано пошкодження 161 об'єкта культурної спадщини, 23 пам'яток національного значення, 129 пам'яток місцевого значення, 143 об'єктів цінної історичної забудови та 9 щойно виявлених об'єктів. До зруйнованих і пошкоджених країною-агресором об'єктів входять об'єкти спадщини, інституції й релігійні споруди. Найбільше злочинів проти культурної спадщини здійснено в Харківській, Донецькій, Київській, Чернігівській, Луганській та Сумській областях [5].

Вплив динамічних чинників на розвиток зеленого туризму в Україні у повоєнні часи складно оцінити на даному етапі, оскільки невідомо, як зміниться державне регулювання цього виду туризму після закінчення військових дій, і зокрема, якою буде бюджетна політика держави стосовно туризму. Проте, вже зараз можна очікувати збільшення інтересу на український туристичний продукт з боку іноземних туристів, а також поживлення внутрішніх туристичних потоків. Крім того, варто очікувати збільшення попиту на відпочинок на природі, який буде більш доступним для громадян в умовах післявоєнної економіки, і, крім того, допоможе відновити сили.

Зросте потреба в рекреаційному туризмі. Два роки пандемії COVID, які стрімко перенесли нас у воєнний хаос, далі – хвиля міграції, вихід за рамки

буденності, стрес, горе, втрати. Після цих жахів людям захочеться щось простого і відпочинкового. Відпочинок у моря, в горах чи лісі – те, що буде повертати до життя і допоможе відновити сили.

Розвиток екологічного туризму дозволяє консолідувати кошти, які надалі йдуть для підтримки економіки регіону, а також для охорони навколишнього середовища, і навіть для збереження культури, традиційної для даної території. Необхідно відзначити, що в ході реалізації екотуристичних проектів, як показує світовий досвід, частково чи повністю покриваються не лише прямі витрати на різні заходи з охорони природи та збереження культурної спадщини, але й альтернативні витрати, пов'язані з вилученням території із господарського використання. Справжній екологічний туризм має на увазі отримання економічних вигод, спрямованих на охорону природних та культурних цінностей, на сталий розвиток території [2].

При належному плануванні та управлінні екотуризм може бути важливим джерелом економічних вигод у рівній мірі для уряду, приватних підприємств, місцевої громади.

Екотуризм, на відміну від інших видів туризму, вимагає меншого обсягу необхідної туристичної інфраструктури (готелів, ресторанів, закладів дозвілля) з розрахунку на одного відвідувача та на кожен грошову одиницю прибутку. Цей вид туризму характеризується меншою ресурсоемністю і більшою економічною віддачею проти звичайними видами туризму [7].

Екологічний туризм є особливо вигідним для місцевого населення, бо надання послуг з прийому та обслуговування екологічних туристів може стати для них додатковим джерелом доходів, особливо у міжсезоння. Крім того, вирішується проблема зайнятості населення та закріплення молоді у населених місцях, де на сьогоднішній день фактично немає робочих місць. Місцеві жителі отримують можливість розвивати свої традиційні форми господарювання, зберегти та примножити багатовікові традиції та звичаї, при цьому фінансові вкладення населення не відрізняються масштабністю.

Загалом, для регіону екологічний туризм створює передумови для організації нових робочих місць та отримання додаткових доходів до бюджету. Крім цього, розвиток екотуризму зменшує залежність економічного благополуччя місцевого населення від примх природи, що є важливим в умовах українського клімату.

Слід зазначити, що екотуризм сприяє розвитку супутніх видів діяльності у регіоні, зокрема виробництва та торгівлі сувенірною продукцією, налагодження комунікацій тощо. З'являється додатковий стимул для розвитку інфраструктури, підвищення доступності регіону (будівництво доріг, підвищення якості послуг зв'язку тощо). Важливим є факт збільшення інвестиційної активності у зв'язку з розширенням реклами регіону. Виникають нові джерела для прямого фінансування ООПТ (заповідників, парків тощо) за рахунок запровадження вхідної плати, розширення спонсорства, податкових надходжень тощо [2].

В контексті вищевикладеного, на нашу думку, пріоритетними завданнями розвитку екологічного туризму в країні після війни мають стати:

- державне сприяння просування продукції екологічного туризму на світовому ринку;
- колективна робота регіональної влади та місцевого співтовариства з формування екологічного туризму на територіях регіону, що охороняються;
- залучення внутрішніх та іноземних інвестицій у відновлення туристичної галузі;
- підготовка кваліфікованих спеціалістів для галузі;
- розробка широкого асортименту нових продуктів екологічного туризму;
- застосування гнучкої цінової політики.

Отже екологічний туризм – це явище, яке може мати сильний позитивний вплив на економіку як окремих регіонів, так і всієї країни, а також посилити рух із захисту та збереження природних територій країни.

На рисунку 1 зображені усі переваги розвитку зеленого туризму в Україні для місцевого населення та навколишнього середовища.

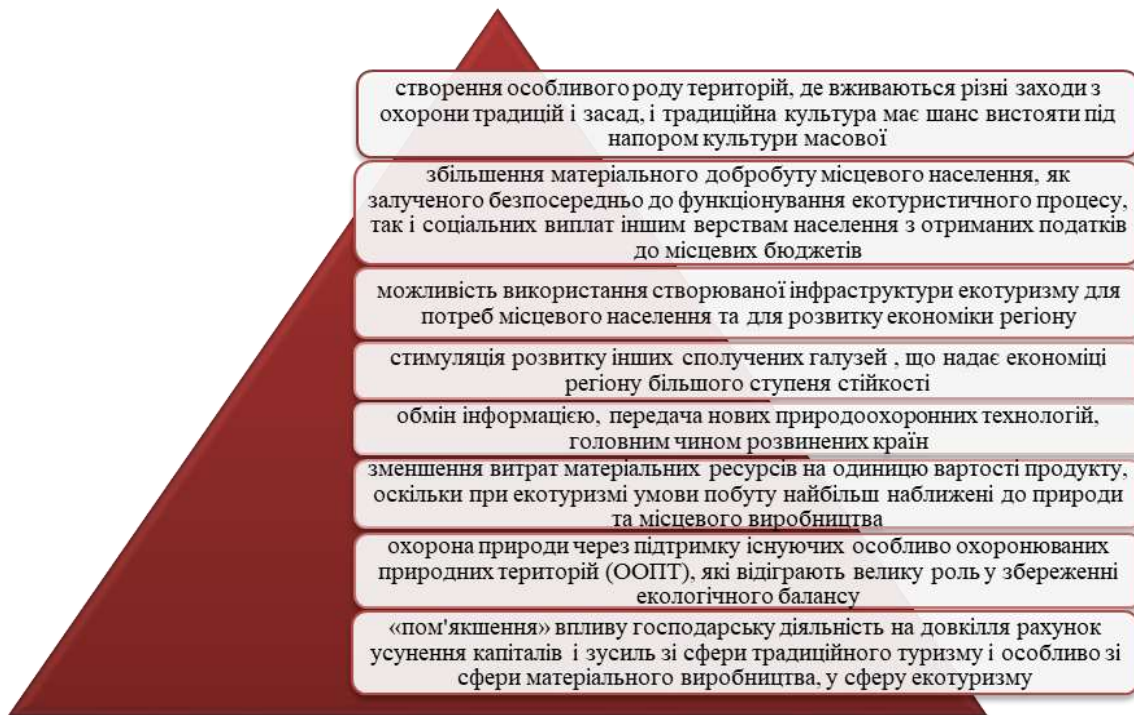

Рис. 1. Переваги розвитку зеленого туризму для місцевого населення та навколишнього середовища

Не менше переваг отримують і ті, хто обирають ековідпочинок (рис. 2).

Рис. 2. Переваги розвитку зеленого туризму для рекреантів

Однак незважаючи на значний потенціал розвитку послуг, що розглядаються, існує ряд обмежень його сталого зростання:

- високий рівень замінованості територій;
- зруйновані об'єкти культурної спадщини України;
- складності інфраструктурного розвитку у важкодоступних районах;
- необхідність реалізації комплексних проєктів із розробкою екологічних маршрутів з метою підвищення інвестиційної привабливості;
- нестача кваліфікованих кадрів, зокрема гідів-провідників.

Тому перспективним напрямом екологічного туризму є впровадження досягнень науково-технічного прогресу: електронні карти маршрутів та віртуальні гідів, сервіси позиціонування, що суттєво покращить якість обслуговування та підвищить безпеку туристів.

Висновки. Світова практика доводить, що коли люди подорожують, вони хочуть не лише познайомитися з природою та культурою країни. Вони розуміють, що необхідно зберігати спосіб життя, який складався століттями. При цьому «екологічні туристи» більше вникають у проблеми довкілля, наприклад, збереження лісів та моря. Крім того, вони отримують можливість ближче познайомитись із самобутньою культурою місцевих жителів. Для місцевих жителів екологічний туризм – це унікальний шанс представитися усьому світу.

Незважаючи на очікуване підвищення попиту на екотури у повоєнні часи, існує значна проблема у вигляді зруйнованих природних ландшафтів та високої мінної небезпеки; з огляду на це, для успішного розвитку зеленого туризму необхідно створювати безпечні туристичні маршрути, сприяти рівню обізнаності населення у даній сфері. Іншими факторами, що здатні забезпечити високі темпи розвитку зеленого туризму, є сприятлива політика у сфері туризму, відновлення втрачених ландшафтів та інфраструктури природно-заповідного фонду, залучення іноземних інвестицій для створення туристичної

інфраструктури та просування українського туристичного продукту на міжнародний ринок.

Література:

1. Гапоненко Г. І., Василенко А. В., Шамара І.М. Перспективи організації Зелених шляхів в Україні як пріоритетний напрямок розвитку ринку внутрішнього туризму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2021. № 13. С. 231-240.
2. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Проблеми та перспективи екологізації туризму в Україні. *Проблеми економіки.* 2021. №1. С. 4–10.
3. Державне агентство розвитку туризму ДАРТ : веб-сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>
4. Зелений туризм під час воєнного стану. URL: <https://khmelnyskyi.name/ru/articles-3886-zelenyj-turyzm-na-hmelnychchini-pid-chas-voyennogo-stanu>
5. Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/>
6. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
7. Haponenko H. I., Kravchuk I. I., Kravchuk I. A., Shamara I. M., Marchuk N. A. The information means to promotion green tourism. [Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice](#). 2019. Vol 4, No 31. P. 497-505.

УДК 379.8

*Наталія Анатоліївна Горожанкіна, к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Зоя Володимирівна Бойко, к.геогр.н., доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

КВЕСТ-ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У світі налічується більше одного мільярда людей проживання з різними видами інвалідності, цифра, еквівалентна приблизно 15 % населення планети. В країнах Європи інваліди становлять від 22 до 31 % населення, в США 17 % населення держави. Відомо, що подорожі людей з інвалідністю складають 7-8 % у всьому світі, 11 % усіх туристичних поїздок в Європі; 11 % внутрішнього туризму США та Австралії – це туризм людей з особливими потребами.

Враховуючи сучасний стан суспільства у світі, необхідно констатувати швидкі темпи зростання кількості людей, які потребують соціальної та спеціальної допомоги. За загальноприйнятими міжнародними стандартами їх відносять до різних інклюзивних категорій, а якщо йдеться про туристичну сферу, то до категорії інклюзивних туристів. Зазначимо, що найменш вивченими напрямом туризму є туризм для осіб з обмеженими життєвими можливостями, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є розгляд квест-екскурсії як перспективної форми організації екскурсійного обслуговування людей з обмеженими можливостями.

Проблеми надання різних форм реабілітаційної допомоги в туристичній сфері розглядалися науковцями С. Дарсі, Т. Діксоном, Л. Мореллі, М. Нокко, А. Петрілло, С. Столфі, С. Рейнсом, Н.В. Білоусовою, Н.М. Влащенко та іншими.

Туризм для осіб з обмеженими життєвими можливостями є порівняно новим напрямком туризму, що динамічно розвивається. Соціальна значимість туризму для спеціальних категорій населення зумовлена, зокрема, тим, що

відносне і абсолютне число осіб із різними видами обмеження життєвих повноважень безупинно зростає.

Процес взаємодії людей із особливими потребами зі здоровими людьми називається інклюзією. Слово інклюзія походить від латинського *include* – укладаю, вмикаю.

Кожен повинен мати можливість рівноправно брати участь у соціальному, економічному і політичному житті.

Організація Об'єднаних Націй на період до 2030 року для сталого розвитку затвердила принцип про «нікого не залишати позаду». Туризм має особливий потенціал для просування щодо включення та сприяння стійкому розвитку країн, що розвиваються.

На сучасному етапі розвитку суспільства існують кілька інтерпретацій терміна «інклюзивний туризм».

В країнах Європейського Союзу сегмент туризму для людей, що мають обмежені можливості, називають «туризмом для всіх» або «доступним туризмом».

Термін «інклюзивний туризм» остаточно був затверджений у 2009 році на вісімнадцятій сесії Генеральної Асамблеї Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) в місті Астана (Казахстан) та прописаний в «Декларації зі спрощення туристичних подорожей».

Країнам-членам ЮНВТО було запропоновано створити на території своїх держав такі туристичні об'єкти та установи, які були б доступні для людей із обмеженими фізичними можливостями [1].

У 1991 році була прийнята резолюція «Створення можливостей для туризму «Створення можливостей для туризму людям із обмеженими можливостями» (Creating Tourism Opportunities for Handicapped People in the Nineties) на черговій сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО.

На даний момент найбільш поширені терміни:

1. Туризм доступний всім (accessible tourism) – послуга у сфері туризму всім категоріям споживачів незалежно від віку, фізичних можливостей конкретної людини чи наявності інвалідності.

2. Безбар'єрний туризм – вид діяльності, бізнес, який надає туристський продукт, інформацію, окремі туристські послуги з урахуванням потреб у доступі та організації цих послуг для маломобільних груп осіб.

3. Інклюзивний туризм – доступність туризму всім, включаючи осіб з обмеженими можливостями нарівні зі здоровими людьми. Більшість міжнародних документів використовується термін «Туризм доступний всім» (accessible tourism).

В Україні, до повномасштабного вторгнення росії, за статистичними даними нараховувалось 5,8% населення країни – людей з інвалідністю, а це кожен 18-й громадянин держави. Близько половини інвалідів – люди з обмеженими можливостями пересування, тобто це ті люди, які переміщуються за допомогою візків. На сучасному етапі ця цифра, на жаль, на багато разів вища.

Часто особи з обмеженими можливостями займають активну життєву позицію, освоюють нові професії.

Переважна кількість – це молоді люди віком до 40 років, а з них близько 170 000 – діти [2].

Сьогодні в Україні триває процес переходу від медичної до соціальної моделі інвалідності, коли вираз «все різні, але всі рівні» означає, що в державі змінилося ставлення до людей з інвалідністю.

Одним із видів соціалізації інклюзивних туристів є їх залучення до квест-екскурсій. Квест-екскурсії – це чудова можливість перевірити самого себе, подивитися по-новому на звичайні речі та події та отримати дорогоцінний досвід. Умови гри, досягнення своєї мети, незнання своїх напарників та бажання розібратися в таємниці змушують героїв, шляхом навідних питань та

аналізу придбаних даних, розгадувати мотиви, вирішувати поставлені завдання, аналізувати здібності інших учасників та працювати в команді.

Залежно від індивідуальних фізичних можливостей та особливостей екскурсантів, квест-екскурсії можуть проводитись як пішохідні, так і з використанням різних видів транспорту: велосипедного, автомобільного чи іншого транспортного засобу. Існують квести: для дорослих, молоді, школярів, дітей. Досвідчені учасники можуть проходити ту саму квест-екскурсію по кілька разів, і щоразу відкривати собі щось нове [4]. Різною буває форма видачі завдань. Квест-екскурсія може проводитися у таких формах: а) квест-екскурсії за участю екскурсовода, де кожне завдання екскурсовод (ведучий) видає особисто; б) безособова квест-екскурсія, де учасникам видають відразу весь пакет-легенду (квест-маршрут); в) квест-екскурсія, де завдання видаються дистанційно, тобто. учасники отримують завдання на смартфон/планшет, або шукають задану точки за допомогою GPS-навігатора (мобільні квести) [3].

Можемо зазначити, що квест-екскурсія відрізняється від екскурсії в її класичному розумінні. Основні відмінності пов'язані з кількістю учасників, функціями екскурсоводів та активністю учасників на маршруті. Підготовка та реалізація програм екскурсійного обслуговування для людей з особливими потребами вимагає значних зусиль, планування маршрутів, облаштування екскурсійних та інфраструктурних об'єктів, підготовки фахівців відповідної кваліфікації.

На сучасному етапі на туристичному ринку України спостерігається нестача туристичних пропозицій для людей з обмеженими фізичними можливостями. Таким чином, квест-екскурсії можуть виступати інноваційним туристичним продуктом, що сприятиме задоволенню пізнавальних потреб туристів з фізичними обмеженнями та забезпеченню створення можливостей для реалізації їх права на відпочинок.

Література

1. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: навч. посіб. URL: https://www.sgpinfo.org.ua/sites/default/files/pdf/inklyuzyvnyy_turyzm_.pdf
2. Белоусова Н. В. «Інклюзивний туризм» або «подорожі без бар'єрів» у сучасному суспільстві України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 5-6 жовтня 2017 р. / За загальною редакцією І. Пилипенко, Д. Мальчикової. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 33-35
3. Міхо О.І. Використання ігрових технологій в процесі підготовки та проведення екскурсій по Києву. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм в умовах глобалізації: виклики часу» (За підтримки UNWTO)] (м. Київ, 23 жовтня 2014 р.): URL: http://tourlib.net/statti_ukr/miho2.htm
4. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics : електрон. наук. фах. видання з економ. наук. 2019. No 15. С. 191-195. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/trunina.pdf>

УДК 379.85 + 796.5 + 338.46 + 338.48

*Тетяна Юрївна Чайка, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків*

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ

Еволюційний розвиток індустрії туризму призводить до розширення спектру послуг, пошуку нових несподіваних і креативних рішень. Прагнучи

отримати конкурентну перевагу, туроператори розробляють туристичні продукти, орієнтовані на задоволення різноманітних інтересів і потреб. З іншого боку, туристи пред'являють все більш складні, найчастіше вузькоспеціальні вимоги до туристичних продуктів.

Результатом стало виникнення нового напрямку в туризмі, який в англійській літературі отримав назву «special interest tourism (SIT)» [1; 2]. Наразі спостерігається деяка неузгодженість у перекладі цього терміну. Іноді цей термін перекладається як «спеціальний туризм» [3], а іноді – як «спеціалізований туризм» [4; 5; 6].

Спеціалізований туризм виник і розвивається як альтернатива масовому туризму. Ключова характеристика спеціалізованого туризму – наявність *конкретного особистого інтересу*. Туристичний продукт може бути орієнтований як на групове, так і на індивідуальне обслуговування, але при цьому неодмінно слід дотримуватись основного принципу спеціалізованого туризму – *персоналізації подорожей*.

Отже, надамо визначення спеціалізованого туризму. *Спеціалізований туризм* – вид туристичної діяльності, орієнтований на задоволення конкретних особистих інтересів за допомогою не-масових персоналізованих автентичних турів. Туристичні локації спеціалізованого туризму мають бути пов'язані з конкретною тематикою та задовольняти конкретний інтерес туристів.

Для того щоб сутність спеціалізованого туризму стала більш зрозумілою, наведемо конкретний *приклад*. Яскравою ілюстрацією концепту спеціалізованого туризму є *тури для фанів серіалу The Lost* (рисунок 1). Туристична компанія ««Oahu's #1 LOST tour company»» пропонує лише чотири тури, причому всі вони призначені для вузької туристичної ніші фанів серіалу The Lost [7]. Всі туристичні продукти, що пропонуються цією компанією, – яскравий *приклад турів спеціалізованого туризму*.

Рисунок 1. Реклама турів спеціалізованого туризму компанії «Oahu's #1 LOST tour company»

* джерело – офіційний сайт компанії «Oahu's #1 LOST tour company» [7]

Одним з критеріїв класифікації видів туризму є мета поїздки [8]. Як видно з розгляду сутності спеціалізованого туризму, механічне зарахування до спеціалізованого туризму всіх видів туризму, класифікованих за метою поїздки, є хибним. Спеціалізований туризм характеризується не тільки наявністю конкретної мети чи конкретного інтересу поїздки. Ознаками спеціалізованого туризму є також *персоналізація, не-масовість, автентичність, унікальність, інтерактивність*.

Сучасний розвиток туристичної індустрії характеризується стабільним збільшенням частки спеціалізованого туризму при, відповідно, зменшенні частки масового туризму [9]. До речі, *не-масовість* спеціалізованого туризму є

дуже важливою характеристикою з погляду сталого розвитку. Спеціалізований туризм не впливає негативно на довкілля в масштабах, притаманних масовому туризму. Зниження антропогенного навантаження на туристичні дестинації сприяє сталому розвитку та оздоровленню довкілля.

Література:

1. Agarwal S., Busby G., Huang R. Special interest tourism: concepts, contexts and cases. UK, Plymouth: School of Tourism and Hospitality, University of Plymouth Business School, 2017. 196 p. DOI: 10.1079/9781780645667.0000
2. Douglas N., Douglas N., Derrett R. Special interest tourism. Australia, Brisbane: John Wiley & Sons, 2001. 475 p.
3. Лико Д. В., Логвиненко І. П. Спеціальний туризм: робоча програма навчальної дисципліни. Рівне: РДГУ. 2018. 14 с.
4. Богатирьова, Г. А., Головань М. Г., Горіна Г. О., Літвінова-Головань О. П., Коптева Т. С., Снігур К. В. Спеціалізований туризм: навчальний посібник. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2021. 173 с.
5. Борисова О. В. Спеціалізований туризм: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2020. 360 с.
6. Остапчук І. О. Спеціалізований туризм: робоча програма навчальної дисципліни. Кривий Ріг: КДПУ. 2012. 13 с.
7. Official website «Oahu's #1 LOST tour company». URL: <https://losttourshawaii.com/>
8. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : підручник. Київ: Знання, 2013. 334 с.
9. Special Interest Tourism Market to Increase at Robust 22,7% CAGR, With the Valuation Reaching US \$26,921.1 Bn By 2023. *Future Marketing Insights*. 2022. May 05. URL: <https://www.globenewswire.com/en/esg>

УДК 379.851

*Вікторія Анатоліївна Худавердієва,
к. екон. н., доцент, доцент кафедри туризму,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ: ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Індустрія туризму є високоприбутковим, складним, міжгалузевим комплексом, важливою складовою світового та українського ринку послуг. Розвиток туризму для багатьох країн і регіонів світу є пріоритетним напрямом економічного розвитку, який всебічно сприяє підвищенню життя населення [1,2]. Стратегічну конкурентну перевагу на ринку туристичних послуг неможливо завоювати тільки на основі специфіки та особливостей продукту, тому в сучасних умовах до найбільш значущих вчені-економісти відносять питання формування маркетингових стратегій, використання інноваційних шляхів та методів управління просуванням туристичних послуг від ініціаторів комунікаційної активності до контактної кінцевої аудиторії [3].

У сучасних економічних умовах індустрія туризму є досить стабільно зростаючим сектором економіки, який серйозно впливає на соціально-економічний розвиток країн та окремих регіонів. Тому постійно зростає інтерес до знаходження способів ефективного розвитку туризму як з боку держави, так і з боку окремих бізнес-структур. Завдяки розвитку туризму з'являються сотні тисяч робочих місць, зміцнюються позиції дрібного та середнього бізнесу, розвиваються мережі телекомунікаційних систем, підвищується культура та грамотність місцевого населення [4].

Всесвітня туристична організація (UNWTO) опублікувала звіт за підсумками 2021 року, де встановлено, що міжнародний туризм не продемонстрував значного зростання. Так, у 2021 році було зафіксовано 415 млн. міжнародних поїздок – це лише на 4% більше, ніж у 2020 році. Порівняно з 2019 роком кількість міжнародних поїздок зменшилась на 72%. Згідно даним

звіту, регіони відновлюються нерівномірно, темпи відновлення туризму залишаються повільними та нерівномірними через різний рівень обмежень та різний рівень вакцинації в регіонах світу. Найбільше зростання кількості прибуттів у порівнянні з 2020 роком спостерігалось у трьох регіонах: Карибський басейн (+63%); Середземномор'я (+57%); Центральна Америка (+54%). Зворотні тенденції зафіксовані в регіонах, де більшість країн залишається закритою для туризму: Близький Схід (-24% прибуття); Азіатсько-Тихоокеанський регіон (-65% прибуття) [5].

Згідно з дослідженням UNWTO зафіксовано доходи майже вдвічі менше за допандемійних: економічний внесок туризму у світовий ВВП у 2021 році склав 1,9 трлн. доларів. Це на 19% більше у порівнянні з 2020 роком, але на 46% менше у порівнянні з 2019 роком. При цьому на поїздки 2021 року у кожного туриста пішло в середньому 1500 доларів - у 2020 року сума була на 200 доларів менша. Згідно з опитуванням, проведеним у грудні 2021 року, 64% експертів вважають, що кількість міжнародних прибуттів досягне рівня 2019 року лише у 2024 році або пізніше. У вересні 2021 року таких песимістів було 45% - погіршення прогнозів пов'язане з появою штаму «омікрон». Незважаючи на поширення «омікрону», Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) у січні 2022 року закликала скасувати або послабити чинні обмеження на міжнародні поїздки. В організації вважають, що існуючі обмеження не приносять реальної користі і лише ускладнюють економічний та соціальний стрес [5].

Туризм можна імпортувати в країну та експортувати з неї. Витрати туристів з інших регіонів є вкладом в економіку даного регіону, що приймає. Туристичний експорт - це вивіз із країни туристичних вражень, що супроводжується одночасним ввезенням туристом грошей у цю країну. Туристичний імпорт - це ввезення у країну туристичних вражень, який супроводжується одночасним вивезенням туристом грошей із країни. При туристичному експорті напрямок грошового потоку збігається з напрямком

потоків туристів, тоді як під час експорту товарів ці потоки спрямовані протилежно. Коли потік платежів іде в Україну, значить, щось було експортовано: туристичний досвід чи товари. Грошові потоки в обох випадках йдуть в одному напрямку.

Міжнародний в'їзний туризм – це кількість туристів, які їдуть у країни, але не в ті, де вони мають звичайне місце проживання, протягом періоду, що не перевищує 12 місяців, і головною метою їхнього відвідування не є діяльність, яка оплачується із джерел країни, що відвідується. Джерела та методи збору для прибулих відрізняються у різних країнах. У деяких випадках дані взяті з прикордонної статистики (поліції, імміграційної служби тощо) та доповнені кадастровою зйомкою. В інших випадках дані взяті від установ, які розміщують туристів [3]. Дані про в'їжджаючих туристів відносяться до поїздок, а не до кількості людей, що подорожують. Таким чином, людина, яка здійснює кілька поїздок протягом певного періоду, підраховується щоразу як прибула.

У 2021 році туристи по всьому світу здійснили близько 415 млн. поїздок з ночівлями, що на 4% більше, ніж роком раніше, коли показник вимірювався 400 млн. Однак у порівнянні з 2019 роком, коли ще не було пандемії коронавірусу COVID-19, кількість міжнародних туристичних прибуттів впало на 72%. Це зробило 2021 рік найгіршим роком для туризму за всю історію після 2020 року, коли падіння склало 73%, повідомила 18 січня 2022 року Всесвітня туристична організація ООН (UNWTO). Експерти туристичного ринку вважають, що поширення охоплення вакцинації у поєднанні з ослабленням обмежень на поїздки допомогли невеликому відновленню міжнародного туризму у другій половині 2021 року [6].

Міжнародні доходи від туризму - це витрати іноземних відвідувачів, включаючи платежі національним перевізниками за міжнародний транспорт. Ці доходи включають всі попередні оплати за товари та послуги, придбані в країні призначення. Вони також можуть включати доходи від туристів, які відвідують країну на один день, за винятком випадків, коли вони заслуговують на окрему

класифікацію. В Україні такі доходи мають тенденцію до зменшення і коливаються від 4696 млн. дол. США. у 2010 році до 687 млн. дол. США у 2020 році, аналогічна тенденція простежується за всіма ключовими показниками Міжнародного туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові показники Міжнародного туризму в Україні в динаміці за 2000-2020 роки (за даними КНОЕМА).

№ з/п	Показники	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
1	Міжнародний туризм, кількість відправлень (млн.)	-	-	17, 741	23, 336	27, 977	29, 346	11, 251
2	Міжнародний туризм, доходи, у поточних цінах (млн. дол. США)	563	3 542	4 696	1 662	2 269	2 595	687
3	Міжнародний туризм, доходи від пасажирських перевезень (млн. дол. США)	169	417	908	580	824	975	313
4	Надходження від міжнародного туризму (млн. дол. США)	563	3 542	4 696	1 662	2 269	2 595	687
5	Міжнародний туризм, витрати (% від загального імпорту) (%)	3,3	7,3	5,9	10,8	11,7	11,7	7,6
6	Міжнародний туризм, витрати на пасажирські перевезення (млн. дол. США)	91	273	392	307	388	390	132
7	Міжнародний туризм, витрати на поїздки та покупки (млн. дол. США)	470	2 805	3 742	5 101	7 899	8 517	4 691
8	Міжнародні витрати на туризм (млн. дол. США)	561	3 078	4 134	5 408	8 287	8 907	4 823

**Джерело: складено за матеріалами [7]*

Незважаючи на всі збитки, зазначені туристичною сферою України, на початку 2022 року відбувалося відновлення та поступове зростання туристичного збору, про що свідчать статистичні дані за 2021 рік. Про це повідомила прес-служба Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) у прес-релізі. У відомстві уточнили, що за 2021 рік до бюджету країни надійшло 244 млн. грн. туристичного збору. Цей показник на 86,8% перевищує показник 2020 року, який склав 130,6 млн. грн., а також на 20% вище за аналогічний

показник 2019 року – тоді до бюджету надійшло 196 млн. грн. У ДАРТ також склали рейтинг регіонів країни зі сплати туристичного збору. До лідерів увійшли місто Київ та 4 області. Столиця України поповнила бюджет на 68 млн. грн. Одеська область заробила 26,8 млн. грн., третє місце посіла Львівська – 23 млн. грн., четверте – Київська з 15,3 млн. грн. На п'ятому місці – Закарпатська область, яка заробила 11,7 млн. грн. Це вдвічі більше у порівнянні з 2020 роком, коли дохід до бюджету регіону становив 5,6 млн. грн. [8].

Розвиток організованого туризму на внутрішніх напрямках підвищує доступність вітчизняних курортів як для туристичних агентів, так і для туристів. Таким чином, ключовим завданням для туристичних фірм є збереження позитивної динаміки показників у сфері туризму та зміцнення позицій України на світовому туристичному ринку, що без ретельно проведених маркетингових досліджень практично неможливо. До проблем проведення маркетингових досліджень у сфері туризму можна віднести такі:

- гостра необхідність проведення маркетингових досліджень пов'язана, переважно, із ситуацією на ринку, при якій існує виникла проблема, і виникає необхідність вживання термінових заходів для її локалізації (що часто буває не своєчасним);

- туроператори під час проведення маркетингових досліджень нерідко розраховують виключно на свої сили, незважаючи на обсяг поставлених завдань, що часто перевищує можливості одного маркетингового відділу, зобов'язаного виконувати поточні завдання;

- у замовників дослідження виникають певні побоювання у зв'язку з необхідністю забезпечення конфіденційності інформації (як на рівні постановки проблем, так і на рівні дослідження отриманих даних). Ці побоювання викликані можливістю відтоку інформації до конкурентів, а також передчасного інформування громадськості про свої інтереси, які у більшості туроператорів значно перетинаються;

- робота з клієнтами та агентствами (респондентами) у сфері туристичних послуг має свої особливості щодо змісту досліджуваних питань та доступу до джерела інформації. Складність, як правило, полягає в необхідності пошуку потрібного респондента для проведення опитування та спроби отримати від нього інформацію [2].

Оскільки туризм являє собою складну систему, симбіоз економіки, політики, соціології, екології та культури, для отримання позитивного ефекту від реалізації маркетингових заходів тут більш ніж де-небудь потрібна тісна координація маркетингу всіх фірм, що функціонують у цій сфері. Концепція маркетингу в індустрії туризму повинна мати єдиний і комплексний характер. Реалізація маркетингових досліджень у туристичній індустрії має свою специфіку, що пов'язано, насамперед з тим, що туризм належить до сфери послуг. Якщо порівнювати проведення маркетингових досліджень у сфері послуг та сфері товарного ринку, то ми побачимо, що в першому випадку використовуються складніші методи. Це пояснюється наступним: по-перше, ставлення споживача до послуги та її якості досить суб'єктивне, що обов'язково позначається на інтерпретації кінцевих результатів; по-друге, необхідно проводити оцінку та аналіз трудової діяльності персоналу турфірми, оскільки саме від його кваліфікації та рівня майстерності залежить сприйняття послуги та ступінь задоволення споживача.

Маркетинг у туризмі представляє собою процес організації діяльності турфірми з розробки, формування та просування нових видів туристичних і екскурсійних послуг з метою отримання прибутку на основі підвищення якості туристського продукту і враховуючи особливості потреб туристів. Маркетинг в індустрії туризму призначений для того, щоб допомогти в оцінці послуг турфірми, а також здійснити клієнтом оптимальний вибір. Це демонструє те, що концепція маркетингу у туризмі охоплює діяльність турфірми повністю, а не тільки збутову політику. Маркетинговий підхід при розвитку туризму вже тривалий час з успіхом застосовується регіональними органами влади та

представниками туристичної індустрії США, Німеччини, Великобританії та ін. [9].

Всеосяжний характер концепції маркетингу у туризмі передбачає розгляд процесу маркетингу на різних рівнях управління виробництвом, формуванням, просуванням і реалізацією туристського продукту. В якості суб'єктів маркетингового процесу виступають не тільки комерційні підприємства, а й органи державної влади у сфері туризму, а також території. За функціональною ознакою на всіх рівнях формування туристського продукту необхідно використовувати інструменти стратегічного та тактичного (операційного) маркетингу. Стратегічний і тактичний маркетинг доповнюють один одного і знаходять свій конкретний вираз у рамках маркетингової політики. Операційний маркетинг робить акцент на таких змінних, як ціна, система збуту, реклама і просування товару, стратегічний маркетинг спрямований на вибір товарних ринків, на яких компанія володіє конкурентною перевагою, і на прогноз загального попиту на кожному із цільових ринків. Виходячи з цього прогнозу, операційний маркетинг встановлює цілі з освоєння частки ринку, а також маркетинговий бюджет, необхідний для цього. Яким би потужним не був план операційного маркетингу, він не може створити попит там, де відсутня потреба, і не може зберегти напрямок діяльності, приречений на зникнення [1-3]. Отже, для забезпечення прибутковості операційний маркетинг повинен базуватися на стратегічному маркетингу, який, у свою чергу, спирається на потреби ринку та його очікувану еволюцію. Орієнтація на ринок – це основна умова, що визначає стійке економічне зростання компанії, працюючої в індустрії туризму.

За структурною ознакою у сфері туризму можна визначити маркетинг товарів і маркетинг послуг. Поєднання торгівлі послугами і торгівлі товарами в туризмі становить відповідно 75% та 25%. При розробці маркетингових стратегій компаній, що працюють у сфері туризму – турфірмам, готелям, підприємствам харчування, об'єктам туристичного показу необхідно

враховувати специфіку «неосяжності» туристичного продукту. Розробка маркетингової програми має будуватися не тільки на традиційних елементах комплексу маркетингу, але й необхідно задіяти додаткові елементи – процес надання послуги, контактний персонал і фізичне оточення [9]. Туризм як товар реалізується у вигляді послуг. Послуга туризму, як і послуга взагалі, є дія певної споживчої вартості, що виражається у корисному ефекті, що задовольняє ту чи іншу людську потребу. Туристична послуга як «невидимий» товар має низку особливостей: 1) нематеріальний характер; 2) нездатність до нагромадження; 3) її виробництво та споживання відбуваються одночасно; 4) споживач бере участь у процесі виробництва туристської послуги [10].

В якості специфічних особливостей маркетингу в туризмі можна визначити: 1. Основне завдання туристського маркетингу не пасивне слідування за попитом, а активне його формування з урахуванням прогнозу його розвитку. 2. При формуванні туристичного продукту набуває великої значущості ретельність у його розробці. 3. При реалізації туристського продукту особливо важливо проводити достовірні інформаційні заходи стосовно клієнтів. 4. Оскільки в Україні значення фактору сезонності у сфері туризму досить велике, це формує потребу в період міжсезоння приділяти підвищену увагу маркетинговим заходам, що дозволить туристичному підприємству бути менш залежним від фактору часу. 5. У системі управління маркетингом у туризмі необхідно враховувати крім матеріальних аспектів, психологічний та емоційний стан споживача, а також його індивідуальні особливості. 6. У зв'язку з тим, що туристський продукт включає як речовинні, так і нематеріальні компоненти, велике значення приділяється функції координації маркетингової діяльності кожного учасника виробництва туристичних послуг, і навіть регулювання туризму на державному рівні .

Ґрунтуючись на вище сказаному, можна виділити такі особливості проведення маркетингових досліджень у туризмі [11]: маркетингове дослідження має бути спрямоване насамперед управління попитом, і з цією

метою необхідно особливу увагу приділяти аналізу споживчих переваг; при проведенні маркетингових досліджень у туризмі виникають труднощі з отриманням достовірної інформації про турпродукт, оскільки немає єдиного реєстру даних, а думка експертів суб'єктивна; необхідно враховувати сезонні коливання попиту у туризмі під час проведення маркетингових досліджень; при проведенні маркетингових досліджень у туризмі центральна роль належить психологічно-поведінковим та соціальним особливостям споживача; необхідно приділяти особливу увагу не тільки туристичному продукту та його складовим, але і, в першу чергу, інфраструктурі туристичного ринку.

У сучасних ринкових умовах туристична організація має забезпечувати безперервний комунікаційний взаємозв'язок з існуючими та потенційними клієнтами організації. Розширення в сучасних умовах форм і методів просування туристичного продукту пов'язане із значними змінами купівельної поведінки. Ці зміни виражаються у посиленні персоналізації та інтенсивності взаємовідносин продавців з покупцями, зменшенні довіри споживача до традиційних маркетингових інструментів, прискорення процесів прийняття рішень та продажу.

Туризм у всьому світі є драйвером економічного зростання та сферою спільних інтересів десятків галузей національних економік. Туризм залишається однією із сфер діяльності, які демонструють стійке зростання. Щорічно кількість міжнародних турпоїздок збільшується в середньому на 4%. Сьогодні в рейтингу світових експортних галузей туризм займає третє місце, в галузі формується близько 7% світового експорту в цілому і майже третина світового експорту послуг [12]. Тому фокусування уваги кожному аспекті розвитку туристичної індустрії, у тому числі сфері маркетингу, у майбутньому має забезпечити отримання вищого доходу [13]. В даний час необхідність використання маркетингового підходу в діяльності фірм не викликає сумнівів, існує достатня кількість ефективних методик і перевірених на практиці інструментів, що сприяють розвитку ефективного маркетингу. Основним

завданням компаній, фірм є задоволення потреб і потреб цільових ринків, у тому числі споживачів, партнерів по бізнесу, а також суспільства в цілому і розвиток співробітництва, розрахованого на довгострокову перспективу .

Література:

1.Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни. XIII Міжнародний економічний форум. 2018. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf.

2.Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України. Вісник соціально-економічних досліджень. Одеський національний економічний університет. 2018. №3(67). С. 162–173.

3. Худавердієва В.А. Основні напрямки трансформації маркетингової діяльності туристичних компаній в умовах скорочення туристського потоку. *International Science Group. International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2022; Vol. 1, No. 3, 2022, pp. 14-33. doi: 10.46299/j.isjmef.20220103.2.

4.Офіційний сайт Всесвітньої ради з туризму і подорожей. URL: <https://wttc.org/Research/Insights>.

5.Звіт UNWTO: міжнародний туризм у 2021 році. 21.01.2022. URL: <https://b2b.ostrovok./blog/otchyot-unwto-mezhdunarodnyj-turizm-v-2021-godu/>

6. UNWTO: кількість туристів в мирі скоратилось на 74%. URL: <https://www.atorus./news/press-centre/new/54073.html>

7. KNOEMA. Світовий атлас даних. URL: <https://business.knoema.com/about-team/>

8. ДАРТ оприлюднює масштабні туристичні дослідження. Державне Агентство Розвитку Туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/news-and-announcements>

9. The Travel & Tourism Competitiveness Report. Retrieved from URL: <https://www.weforum.org/reports>

10.Особливості туроперейтингу як виду діяльності. URL:

https://www.travel.rbk.ua/piligrim.ua/osoblyvosti_turoperejtnhu_iak_vydu_diial'n.

11. Охота В. І., Брич В. Я. Показники якості послуг продуктів туристичної індустрії. *Економіка та держава*. 2020. №4. С. 68-84.

12. Туризм. Світовий ринок. 2022/01/20. URL:
<https://www.tadviser./index.php/>

13. Організація туристичної діяльності в Україні URL:
<https://library.if.ua/books/31.html>

УДК 910.4(477.42)

*Леся Валентинівна Забуранна, д. е. н., професор
Олександр Петрович Трикіша здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Туризм і рекреація»,
Поліський національний університет
м. Житомир*

РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сегментація туризму важлива для ведення бізнесової діяльності. Водночас наразі складно виокремити туристичну діяльність за формами та видами туризму. Це пояснюється, насамперед, тим, що в сучасному туризмі важко виокремити такі види туристичної діяльності.

Туризм можна класифікувати за різними ознаками: за метою, засобом транспорту, видом розміщення тощо. Види туризму різноманітні. Вони залежать від різних факторів: наявності та тривалості вільного часу, віку, статі, стану здоров'я, рівня розвитку, особистих смаків і матеріального становища людей; різноманітність природи та сезонність; наявність інфраструктури та транспортних засобів тощо [2, с. 73].

Сучасні підходи до класифікації туризму зумовлюють доцільність виокремлення глобального туризму, під яким варто розуміти важливу складову

світових економічних зв'язків і відносин, а з іншого боку глобальний туризм являє собою один з основних галузей туризму.

Термін “вид туризму” використовують експерти Всесвітньої туристичної організації для характеристики конкретної туристичної діяльності. Відповідно з визначенням ЮНВТО, щодо однієї країни розрізняють наступні типи: внутрішній туризм стосується подорожей жителів будь-якої країни в межах своєї країни; в'їзний туризм відноситься до подорожуючих до країни людей, які не є її резидентами. Виїзний туризм визначається як подорож жителів будь-якої країни до іншої країни [5].

Співвідношення цих видів визначає основні категорії туризму: туризм усередині країни включає внутрішній туризм і виїзний туризм; внутрішній туризм включає внутрішній туризм і виїзний туризм; міжнародний туризм включає в'їзний і виїзний туризм [5].

У роботі ми розглядатимемо туризм у Закарпатській області як внутрішній туризм – тимчасовий виїзд або внутрішні подорожі громадян (резидентів) та осіб, які постійно проживають у межах своєї країни, без заняття прибутковою діяльністю за місцем тимчасового перебування в Закарпатській області. території країни з місць їх постійного проживання для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів, занять спортом тощо [2, с. 70].

На внутрішній туризм припадає 80-90% подорожей у всьому світі. Його витрати в 5-10 разів перевищують витрати на міжнародний туризм. Пріоритетним напрямком розвитку будь-якої країни є внутрішній туризм. В'їзний туризм (туризм на Закарпатті для іноземців) – подорожі в межах країни осіб, які не проживають постійно на її території. Приїзд іноземних туристів в країну, в будь-який регіон країни, є активним туризмом. Він служить чинником для ввезення грошей (валюти) в певну країну або регіон. Туристичний експорт - це експорт туристичних вражень з країни, який супроводжується одночасним ввезенням туристом грошей в нашу країну [10].

Вид культурно-пізнавального туризму пов'язаний із задоволенням потреб мандрівника щодо пізнання звичаїв, побуту та інших складових культури народів, країн і регіонів. Для задоволення духовних потреб мандрівників-паломників (відвідування святих місць і релігійних центрів) структурований весь релігійний паломницький туризм [9].

Основні чинники мотивації ділових поїздок відповідають двом видам туризму: діловому (економічному) і науковому [4, с. 49]. Якщо діловий туризм практикується з комерційною метою, в основному для ведення бізнесу, участі в бізнес-тренінгах, то науковий туризм поєднується з участю в різноманітних формах, колоквиумах, семінарах з наступними туристичними візитами.

Певну специфіку має політичний критерій, пов'язаний з виокремленням видів дипломатичного та майданного туризму. Адже дипломатичний туризм – це подорожі та участь у різних політичних заходах, офіційно організованих державами-учасницями. Туризм Майдану пов'язаний із політичними подіями та діяльністю партій та громадських організацій у демократичних державах [3].

Романтичний туризм – це подорож з метою відвідування родичів, знайомих, сімейних місць. Цей вид туризму особливо актуальний для людей, які були примусово вигнані з місця проживання, або емігрували з політичних мотивів, або добровільно покинули країну в пошуках роботи. Туга за рідним краєм спонукає їх подорожувати покинутими, але не забутими краями [6, с. 52].

Також варто відзначити відсутність у запропонованій схемі Гаворецької туристичної мотивації, пов'язаної з необхідністю спілкування з живою та екологічно чистою природою. Адже зростаюча урбанізація міст, тобто замкнутий спосіб життя і проведення часу, дає всі підстави виділити такий вид туризму, як екотуризм [4, с. 52]. У процесі зростання туристичної діяльності, особливо невеликих туристичних садиб, її все частіше називають більш розширеним терміном – зелений туризм.

Екологічним критеріям мотивації туризму відповідає самодіяльний туризм, пов'язаний, наприклад, з риболовлю, збиранням ягід, грибів тощо.

Форми туризму за походженням туристичних потоків поділяють на національний і міжнародний. Внутрішній (регіональний) туризм пов'язаний з тимчасовим виїздом громадян до місць відпочинку у своїй країні, державі чи регіоні. Міжнародний туризм також практикується з туристичною метою, але він пов'язаний з виїздом з країни постійного проживання.

Містичний туризм – це різновид пізнавального туризму, який полягає у відвідуванні місць, пов'язаних з потойбічним світом. Частіше це називають «темним туризмом» [6].

До складових «темного» туризму відносяться:

- туризм катастроф (відвідування місць, постраждалих від стихійних лих, «токсичні тури» до місць екологічних катастроф);
- містичний туризм (подорож до місць паранормальної активності);
- туризм на кладовищах;
- «смертельний» туризм (має на меті відвідування місць із трагічною історією: концтабори смерті в Польщі, «червоні кхмери», «Поля смерті» в Камбоджі, місця Голодомору в Україні, музеї тортур, в'язниці суворого режиму, місця історичних битв. (наприклад, Геттісберг і Босуорт) і страти, райони, де серійні вбивці, такі як Джек Різник, вчиняли свої злочини).

Сьогодні люди все менше бажають подорожувати та відпочивати пасивно, що змушує виробників туристичного продукту пропонувати активний відпочинок, який супроводжується багатьма пам'ятками та доступними гострими відчуттями. Тому популярністю серед туристів користуються екстремальні та нетрадиційні види туризму. Одним із них є «темний» туризм [11].

Відповідно, розробка теоретичних і практичних наукових засад «темного» туризму має важливу перспективу для української науки та споживача.

Останнім часом стався надзвичайно потужний вибух туристичного попиту на такий вид подорожей, особливо після вибуху літаків під час

руйнування Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку. Згідно зі світовою статистикою, «темний» туризм активізується після потужних ураганів, тайфунів, цунамі, інших техногенних стихійних лих і техногенних явищ.

Інтерес до об'єктів «темного» туризму пояснюється наступними причинами:

- отримати нові враження та емоції;
- бажання вшанувати пам'ять загиблих;
- досліджувати нові горизонти власної держави;
- відкривати нові об'єкти «темного» туризму;
- почуття патріотизму [10, с. 83].

«Темний» туризм — один із видів туризму, пов'язаний з відвідуванням кладовищ і поховань, місць катастроф, стихійних лих і масової загибелі людей, а також місць, пов'язаних з містикією. Для характеристики цього виду туризму в цьому ж сенсі використовується термін і інший термін - «темний» туризм, оскільки синоніми зазвичай використовують для таких видів туризму, як, наприклад, сільський (зелений) туризм, релігійний (ностальгічний) тощо [10, с. 94].

За характером організації подорожей ці форми туризму розрізняють на паушальний, власний і неорганізований [10].

Пакет – це стандартизований і заздалегідь організований комплекс туристичних послуг, що надаються компаніями за рахунок попередньої оплати [1]. Вважаємо за доцільно до цієї категорії включити туристично-пізнавальні маршрути на відкритому просторі.

Тривалість подорожі як ознаки характерних форм туризму залежить від часу, проведеного туристами в подорожі або відпочинку в місці їх концентрації. Так, поїздки, пов'язану з туристичною метою середньою тривалістю від двох до чотирьох днів або трьох ночей, називають короткостроковим, а довгостроковим - з подорожами тривалістю 4-7,8 -28, 29 -91, 92- 364 ночі і здійснюється під час

відпустки, творчого відрядження або з іншою професійною чи особистою метою [1].

Форми туризму залежно від віку мандрівників поділяють на: дитячий (в якому беруть участь діти шкільного віку, які подорожують переважно з батьками або супроводжуваними); молодь (юнаки та дівчата 16-24 роки) та дорослі (всі інші вікові групи) [1].

Отже, туризм можна класифікувати за різними ознаками: за метою, засобом транспортування, видом розміщення тощо. Сучасні підходи до класифікації туризму зумовлюють доцільність виокремлення глобального туризму, під яким варто розуміти важливу складову світових економічних зв'язків і відносин, а з іншого боку глобальний туризм являє собою один з основних галузей туризму.

Література:

1. Біркович В.І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України Статистика України. 2006. С. 83–86.
2. Гетьман В. Рекреаційна діяльність у регіональних ландшафтних парках України Географія та основи економіки в школі. 2005. С. 45–49.
3. Інвестиції та інноваційний розвиток (матеріали Державного агентства України з інвестицій та інновацій до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів») DOI: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48726>
4. Іванух І., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання Економіка України. 2008. С. 36–38.
5. Кифяк В.Ф. Сфера рекреації та туризму як складова регіональної економічної системи Формування ринкових відносин в Україні. 2006. С. 116–119.

6. Кифяк В.Ф. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону формування ринкових відносин в Україні. 2009. С. 157–161.
7. Новикова В. І. Типізація регіонів України за ступенем розвитку рекреаційної діяльності Український географічний журнал. 2007. С. 43–47
8. Матеш В. А. Україна запрошує на відпочинок Вісті з України. – 2009. 54 с.
9. Орлов, Олівер Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає Економіст. 2008. 74 с.
10. Рабаданова, Я.М., Особливості підготовки фахівців туристичної галузі. 2012. 93 с.
11. Ралко, О.С., Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства. Наукові праці НУХТ, 2010. С. 38–41.

УДК 338.48

*Олександр Олександрович Носирєв, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Анастасія Павлівна Литвиненко,
здобувач ОП «Туристичний бізнес»,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків*

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ: СВІТОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Значення туризму в міжнародній економічній діяльності постійно зростає, а сам ринок набуває нових тенденцій і особливостей, впливаючи на торгівлю, транспорт і зв'язок, сільське господарство та будівництво. Процеси глобалізації на туристичному ринку характеризуються зміною технологій, модернізацією транспортної інфраструктури, інтернаціоналізації

підприємницької діяльності та створення механізму регулювання. Україна як самостійний суб'єкт міжнародної економічної діяльності залишається недостатньо залученою в міжнародні туристичні процеси, хоча особливості географічного положення, сприятливий клімат, унікальні природно-рекреаційні ресурси та велика кількість пам'яток історії та культури створює можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів туризму [1].

Функціонування та розвиток туристичної галузі безпосередньо залежить від розвинутої туристичної інфраструктури та туристичних ресурсів (природних, етнічних, історико-культурних, розважальних та інших). Важливим складовим туристичної привабливості областей України є ступінь розвитку транспортної інфраструктури, до якої належить розвиток та стан обласних магістралей, міжнародні транспортні коридори, розвиток периферійних магістральних доріг і транспортна доступність популярних рекреаційних місць відпочинку. Для покращення позиції областей України на вітчизняному та світовому ринках у туристичній галузі необхідно створити сучасну транспортну інфраструктуру, яка відповідатиме міжнародним стандартам і вимогам людини, яка здійснює туристичну подорож [2].

Світова туристична індустрія стикається як зі зростаючим рівнем конкуренції між регіонами світу, так і між країнами всередині своїх регіонів. Характерна проблема диспропорції розвитку регіонів як з позиції сталого розвитку рекреації та туризму, так і з позиції загального рівня соціально-економічного розвитку. Розвиток сталого туризму тісно пов'язаний з якістю туристичних послуг. Якість послуг важливіша, ніж їх кількість, тому що занадто великі обсяги туризму можуть легко перевершити межі навантаження, яке може нести відповідний регіон, тим самим ставлячи під загрозу туристичну діяльність в цілому. Завдання, пов'язані зі сталістю, можна вирішувати завдяки якості, яку може запропонувати туристам та місцевим жителям відповідний район, дестинація: тиша та спокій, розвинена транспортна мережа, чисті вода та

повітря, незаймана природа – все це є маркерами якості для туристичних центрів та зон, які при цьому є показниками сталого розвитку [3].

Туристичні організації повинні вписуватися в єдину систему регіонального управління та організаційно-економічного механізму господарювання, метою яких є забезпечення постійної та довготривалої конкурентоспроможності на ринку. При цьому обґрунтування організаційно-економічного механізму ефективної туристичної діяльності повинен враховувати сукупну дію ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають реальні умови його реалізації. У повоєнний час потрібно буде розвивати туристичне підприємництво; на державному рівні відпрацювати механізми економічного регулювання господарських відносин туристичної сфери; відбудувати виробничу та соціальну інфраструктуру загального призначення, (дороги, транспортне сполучення, зв'язок, водопровідного – забезпечення, каналізація, торгівля, громадське харчування). Туристичний бізнес чутливий до політичних подій. Цей фактор у поєднанні з падінням життєвого рівня населення, ростом цін на путівки й вартості послуг в найближчі роки буде серйозним гальмом розвитку туристичної індустрії. По закінченню війни в Україні необхідно стимулювати темпи туристичного освоєння регіонів, особливо тих, які менше постраждали внаслідок воєнних дій. Для усунення небажаних наслідків необхідно: провести комплексну оцінку туристично-рекреаційних ландшафтів; встановити екологічно та соціально-економічно обґрунтовані норми допустимої місткості туристично-рекреаційних центрів, регіонів, маршрутів; визначити зони обмеженого розвитку туристичних територій [4].

Туристична галузь в Україні, попри вплив як позитивних, так і негативних факторів, є однією з найбільш прибуткових галузей, яка активно розвивається. До 2020 року туристична галузь України була однією з найприбутковіших ділянок ринкової економіки. Через всесвітню пандемію Covid-19 та війну в Україні темпи розвитку суттєво знизилися, але, всупереч

негативним факторам, підприємства туристичної галузі здебільшого продовжують свою діяльність саме в сфері туризму, для підтримки своєї рентабельності запроваджують додаткові товари та послуги [5].

Становлення і розвиток інноваційної діяльності та наукове забезпечення туризму сприятиме створенню нових оригінальних туристичних продуктів, комплексному використанню та збереженню навколишнього природного середовища та культурної спадщини, патріотичному вихованню, пропаганді здорового способу життя, зміцненню міжнародного авторитету України як туристичної держави. Одним з найважливіших напрямів державної політики у туристичній галузі є підвищення ефективності інформаційно-комунікаційної інфраструктури, створення позитивного образу України як туристичної держави та активізація просування національного туристичного продукту як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку туристичних послуг завдяки організаційній та фінансовій підтримці підприємств та організацій туристичної галузі з боку центральних і місцевих органів виконавчої влади [6].

Після закінчення війни, в Україні очікувано з'являться нові види туризму. Оскільки зацікавленість Україною серед багатьох країн світу проявляється в різних напрямках: від розташування нашої країни до історії, менталітету, української мови, кухні тощо. Тому вже сьогодні варто подумати над програмами турів, які можна буде запропонувати іноземним туристам після завершення війни. Такі тури допоможуть і надалі популяризувати нашу країну і навіть масштабніше розвинути туризм в Україні. в умовах воєнного стану спостерігається звуження туристичного ринку в Україні, що здебільшого впливає на рішення споживачів щодо придбання туристичних продуктів, тому саме рекламна діяльність у туристичній сфері повинна зберігати вагоме значення. Важливо підкреслити нові підходи для створення рекламних креативів під час війни, де рекламодавці створювали особливі сенси для популяризації туризму. Ці зміни можна визнати доцільними й перспективними

у наш час, оскільки це допомагає закріплювати у споживачів стійке розуміння ситуації та сприяти популяризації туризму на світовому рівні [7].

Ринок туристичних послуг України є досить розгалуженим, він має багато конкурентних переваг, які здатні покращити становище країни на міжнародній арені та залучити іноземних туристів. Одним з головних зовнішніх факторів, який гальмує розвиток туризму в країні, є недосконалість інфраструктури, несприятливі умови туристичних послуг, рівень сервісу, що не відповідає міжнародним стандартам. Головною проблемою виступає відсутність необхідної зацікавленості та інвестування для розвитку туризму з боку держави. Наразі війна перешкоджає впровадженню будь-яких планів щодо вдосконалення цієї сфери. Однак, неодмінно, в дуже близькому майбутньому Україна зарекомендує себе, як країна з успішним ринком туризму, і все більше людей відвідуватимуть її кожного року [8].

Література:

1. Кривоберець М. Розвиток туризму в умовах динамічних змін економічного середовища. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2022 року)*. К.: ДУІТ, ХНУРЕ. 2022. С. 422–424. URL: <https://tinyurl.com/mr245k33>
2. Черняєв О., Ігнатенко Н., Бурдонос Л. Аналіз потенціалу туристичної галузі в Україні. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. № 2(1). С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230201.07>
3. Бунякова Ю. Я., Арестов С. В. Напрямки реалізації досягнення сталої туристичної діяльності. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 69. С. 151-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure69-27>
4. Кулик Ю. Туризм в Україні – сучасні реалії. *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*. 2023. № 1. URL: <https://tinyurl.com/884b8z7d>
5. Графська О. І., Кулик О. М. Аналіз діяльності органів місцевого самоврядування для розвитку туристичної галузі в територіальних громадах.

The I International Scientific and Practical Conference «Modern methods for the development of science». January 09–11, Haifa, Israel. С. 70–72. URL: <https://tinyurl.com/ykd99f3z>

6. Яхно Т. П., Беньо Ю.-І. Ю. Стратегічні напрямки розвитку українських туристичних підприємств. *The 5th International scientific and practical conference “Scientific progress: innovations, achievements and prospects” (February 6–8, 2023)*. MDPC Publishing, Munich, Germany. 2023. С. 428–430. URL: <https://tinyurl.com/23z4sdb4>
7. Шоробура І. М., Бардей О. І. Роль PR та реклами в організації туристичних подорожей під час війни. *Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference «General regularities and models of science development»*. Zagreb, Croatia by the «InterSci». January 09–10, 2023. С. 53-55. URL: <https://tinyurl.com/4tk4xtrt>
8. Пашкуда Т. В., Маснюк К. А. Особливості функціонування та регулювання ринку туристичних послуг України. *The 1st International scientific and practical conference “Innovations and prospects in modern science” (January 15-17, 2023)*. SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. С. 377-382. URL: <https://tinyurl.com/mt3pch5z>

УДК 379.852

*Марина Дмитрівна Балджи, д.е.н., професор
Анастасія Олександрівна Мачулко, студентка II курсу
Одеський національний морський університет, м. Одеса*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ

У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних та економічних проблем держави. Активізація сфери туризму сприяє підвищенню рівня освіти, вдосконаленню системи медичного обслуговування населення,

впровадженню нових засобів поширення інформації тощо. Туризм безпосередньо впливає на соціальне, культурне й економічне життя держави. І активний туризм в Україні у повоєнний час розвиватиметься як невід'ємна складова туристичної галузі. Цьому є всі передумови: іноземці захочуть відвідати «країну незламних»; побувати в місцях, які прозвучали в новинах на весь світ; познайомитись з місцевим населенням. А також українці захочуть більше подорожувати по своїй країні, відкриваючи для себе і своїх рідних нові і цікаві об'єкти та насолоджуватись вільною державою.

Проблема, яка розглядається, ще не висвітлена в науковій літературі, тому вважаємо це перспективним напрямком.

Метою статті є висвітлення перспектив подальшого розвитку активного туризму в Україні у повоєнні часи.

До конкретних причин розвитку саме активного туризму належать загальногносеологічні та практичні:

1. Процес пізнання людиною навколишнього світу тісно пов'язаний з подорожуванням.

2. Розвиваючись на межі спорту та активного дозвілля в природному середовищі, активний туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму, шляхом пропаганди відносно дешевого і одночасно ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних доходів значної частини населення України у повоєнний час, надасть йому соціально-пріоритетного значення для зацікавлених державних, громадських та комерційних організацій.

3. Саме активний туризм має за мету привчити громадян до корисного і раціонального використання вільного часу, забезпечення оптимального використання туристських ресурсів.

4. Активний туризм спрямований на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини, шляхом залучення її до участі у подорожах і походах різної складності.

5. Активний туризм є невід'ємною складовою вітчизняної туристичної галузі, сприяє розвитку та поширенню рухомих форм відпочинку, тому має рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції.

6. Розвиток нових напрямів активного туризму таких як екстремальний, пригодницький та інших, створює умови для залучення до занять туризмом молодь, і поряд з цим, має стимулюючий вплив на пропозиції в світовій спільноті.

7. Активний туризм, залучаючи іноземних туристів, сприяє загальному розвитку туристичної галузі як високорентабельної галузі економіки України та її входженню до світового туристичного ринку.

8. Зменшення вартості відпочинку, завдяки використанню елементів і засобів активного туризму і мінімізації видатків на матеріально-технічну інфраструктуру такого, робить його соціально доступним та економічно привабливим для пересічного громадянина й економічно вигідним для організаторів.

9. Розвиток нових напрямів активного туризму у повоєнній Україні з використання наявних природно-рекреаційних, історико-культурних та кадрових ресурсів створює умови для занять туризмом.

В останні десятиріччя туризм розвивався і встановлювався як динамічне, комплексне та багатогранне за своїм характером явище. Світова пандемія обумовила те, що населення планети почали турбуватись про своє здоров'я і активізувати рухому діяльність. Війна в Україні призвела до загальносвітового звучання назви незламної країни, яка протистоїть ворогу більшому за площею, населенням, військовим потенціалом тощо. Ім'я нашої держави позитивно

звучить по всьому світу і викладає пошану. Тому, вважаємо, що у повоєнний час багато іноземних туристів захочуть відвідати українську територію та подорожувати по ній, саме використовуючи активний вид туризму.

Дослідники туризму вивчають різні аспекти функціонування активних подорожей, які практично сформувались у такі напрямки досліджень: економічний, політичний, культурний, психологічний, соціальний, географічний, рекреаційний, екологічний тощо.

Зв'язок активного туризму з чисельними секторами господарської та соціальної сфери суспільства забезпечує широке застосування досягнень різних галузевих наук. Характерним прикладом тут може слугувати медицина (охорона здоров'я). Оздоровлення населення, підвищення його працездатності та рівня культури завдяки здійсненні культурно-просвітницької та рекреаційної діяльності посилює соціальну значущість активного туризму.

Подорожі у суспільстві виступають ознакою певного рівня і стилю життя, фіксатором соціального статусу, засобом закріплення іміджу та інших соціальних ознак, тому активний туризм це не тільки корисно, а й «модно». Впевнені, що після війни стане «модно» приїхати в Україну, відвідати незламний Харків, прогулятись по вулицям оновленого Ірпеня, подихати повітрям стародавнього Києва, побувати на о. Зміїний, навідатись до героїчного Херсону, навідати Кримський півострів та ще багато об'єктів.

Доступність туристичних послуг, соціальна орієнтованість активного туризму розширює коло споживачів, залучаючи різні верстви населення.

Отже, загальне поширення активного туризму у повоєнний час, імовірно обумовить те, що цей вид туризму стане фактично одним із масових видів подорожей.

Перспективами подальших наукових розвідок можуть стати як теоретичні, так і прикладні аспекти розвитку активного туризму на території, де

пройшли військові дії. До теоретичних належатимуть концептуальні пропозиції та наукові гіпотези, регіональні особливості оновлених регіонів, а до прикладних – розробки конкретних маршрутів і пропозицій для туристів та туристичних компаній.

Література:

1. Балджи М.Д. Особливості управління туристичним підприємством в контексті євроінтеграції. Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в контексті євроінтеграції: збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції 12 травня 2022 р. Рівне: НУВГП, 2022. С. 26- 27.
<http://ep3.nuwm.edu.ua/23734/>
2. Балджи М.Д. Перспективи відродження річкових круїзів у повоєнний стан. 75 професорсько-викладацька науково-технічна конференція: збірник тез доповідей. 30 вересня 2022 р. Одеса : ОНМУ, 2022. С. 20-22.
3. Балджи М.Д., Житомирська А.О. Залучення технологій іміджмейкерства для формування туристичних потоків у повоєнній Україні. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференція (м. Житомир, 24-25 червня 2022 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 21-24.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 395 с.
5. Головащенко О.В. Туризм як соціальне явище і його розвиток в Україні. Альманах наукових праць. 2000. Вип. 17. С. 6-8.
6. Усе про туризм. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/active-tourism.htm
7. Факторальні складові розвитку туристичного і готельно-ресторанного бізнесу: колективна монографія. За ред. проф. М. Д. Балджи. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2022. 270 с. URL:

https://www.onmu.odessa.ua/images/university/news/books_onmu_Factorial_comp_tourism_horeca_business_development.pdf

УДК 338.48

*Ірина Володимирівна Поручинська, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Волинського національного університету імені
Лесі Українки, м. Луцьк*

СПОРТИВНО-ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ ЯК СЕКТОР ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Сьогодні досить популярним видом діяльності у всьому світі є організація міжнародних спортивних заходів, оскільки вони завжди привертають увагу великої кількості людей, які мають можливість переїздити на значні відстані для їх відвідування.

Світовий досвід проведення таких міжнародних заходів показує швидке зростання як їх розмірів, так і соціально-економічного значення для приймаючої країни. Спортивні заходи користуються великою популярністю, про що свідчить постійно зростаючий попит на їх трансляцію у всьому світі. Саме тому організацію таких спортивних подій можна розглядати як один із видів подієвого туризму [1].

Спортивний туризм як один з видів активного відпочинку сприяє задоволенню потреби людини в занятті спортом (активний туризм), а також турист, подорожуючи з метою відвідування спортивних заходів, відчуває причетність до спортивних змагань, і тим самим задовольняється його потреба як вболівальника (пасивний туризм) [2].

Спортивний туризм – це дуже різноманітний ринок. Цей вид туризму передбачає подорожі для відвідування, тренування чи змагань у спортивних заходах чи подіях. Таким чином, серед відвідувачів спортивних подій, можна

виділити три найбільш чисельних групи: відвідувачі мегаспортивних заходів; учасники групових занять спортом та учасники окремих видів спорту [4].

Мегаспортивні заходи становлять досить велику частину ринку спортивного туризму. Деякі з них, зокрема такі, як Чемпіонат світу з футболу, Олімпійські ігри та Гран-прі «Формула 1» надають великі можливості з точки зору розвитку туризму, оскільки можуть стати стимулом для розвитку економічних можливостей, коли є відповідне використання брендингу території та розвитку інфраструктури. Деякі спортивні події, які не є мега-подіями, наприклад Вімблдон, Холменколєнський лижний фестиваль, також приваблюють багато туристів своєю спадщиною та традиційною цінністю [4].

Учасники індивідуальних видів спорту включають участь в індивідуальних видах спорту, таких як марафон, триатлон та благодійні спортивні заходи, наприклад, марафон « Велика п'ятірка» в Південній Африці, який поєднує марафон з відпусткою на сафарі. Є й інші події, в яких беруть участь як професійні, так і любителі. Наприклад марафон Кіліманджаро та марафон Уганди. Такі невеликі заходи покращують імідж приймаючих міст.

Нішевим ринком спортивного туризму є дайвінг-туризм. Сполучені Штати Америки та Європа є основними джерелами дайвінг-туризму. Саме серед жителів цих регіонів є найбільше дайвінг-туристів. Основними регіонами для занять дайвінгом є Червоне море, Мальдіви, Південно-Східна Азія, Середземномор'я та Карибський басейн. А серед країн, найбільшою популярністю користуються Єгипет, Таїланд, Мальдіви, Мексика, Індонезія та Галапагоські острови [3].

Досить невеликим, але актуальним сектором спортивного туризму – це є спортивна спадщина та ностальгія, яка приваблює мандрівників, які шукають екскурсії на стадіони, відвідування спортивних музеїв, залів слави, історичних спортивних місць. Серед таких відомих туристичних атракцій можна назвати Музей футболу в Бразилії на стадіоні Расаембу в Сан-Паулу; Музей фанатського спорту в Індії; Вімблдонський музей тенісу в Лондоні; Музей

Олімпійського руху в Лозанні; Світовий музей регбі в Лондоні; Національний зал слави бейсболу в Куперстауні; Зал хокейної слави в Торонто; Зал слави баскетболу в Спрінгфілді; Музей - Галерея Феррарі в італійському Маранелло [5].

Сьогодні спортивний туризм є одним із найбільш швидко зростаючих секторів туристичної індустрії. Якщо його розвивати, то спортивний туризм може мати сильний позитивний економічний, соціальний та екологічний вплив на місцевому, регіональному та національному рівнях. Тому країни можуть включити його до своїх стратегій розвитку туризму, а також для брендингу конкретних туристичних напрямків.

Література:

1. Все про туризм – туристична бібліотека. URL: http://tourlib.net/statti_tourism/shapravskij.htm
2. Дайв-туризм з Європи. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/dive-tourism/europe>
3. Колотуха О.В. Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія / О.В. Колотуха. Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2015. 448 с.
4. Потенціал європейського ринку спортивного туризму. URL: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/creativesportshots/2984521/>
5. Топ-6 спортивних музеїв світу. URL: <https://ua.1dea.me/uk/blog/2019/sport-museums/>

УДК 379.85:338.48

*Вікторія Анатоліївна Худавердієва,
к. екон. н., доцент, доцент кафедри туризму,
Сергій Анатолійович Бугай,
аспірант кафедри туризму,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків*

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ В ТУРИЗМІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стратегічну конкурентну перевагу на ринку туристичних послуг неможливо завоювати тільки на основі специфіки та особливостей продукту, тому в сучасних умовах до найбільш значущих вчені-економісти відносять питання формування стратегії маркетингових комунікацій, використання інноваційних шляхів та методів управління просуванням туристичних послуг від ініціаторів комунікаційної активності до контактних аудиторій. Крім цього, якщо раніше об'єктом комунікаційної діяльності на ринку туристичних послуг виступали в основному анонімні групи покупців, то сьогодні ними є ідентифіковані споживачі, взаємодіям з якими необхідно приділяти особливу увагу [1]. В умовах зростаючого значення ставлення споживачів до підприємств і надавачів послуг, даний аспект набуває особливої актуальності.

У вітчизняній та зарубіжній літературі глибоко досліджено питання теорії та соціології комунікацій, при цьому більшість робіт з даної проблематики присвячено переважно зв'язкам із громадськістю в теоретичному плані або на конкретних прикладах [1-3]. Досить широко розглянуті питання формування теорії, методології маркетингу та особливості туристичного маркетингу.

Складність управління маркетинговими комунікаціями визначається двоїстою природою даного базисного елемента [3]. По-перше, інформація є тим важливим інструментом управління, за допомогою якого підприємство прагне активно впливати на всіх зацікавлених осіб (споживачів, постачальників, посередників), формує певний імідж та бажану поведінку зазначених осіб щодо

підприємства. У цьому сенсі інформація є ефективним інструментом досягнення стратегічних комунікаційних цілей сучасного підприємства. По-друге, інформація є об'єктом управління, стосовно якого застосовні загальноприйняті функції управління: планування, організація, мотивація та контроль.

Процеси глобалізації та інформатизації активно впливають на всі галузі економіки. Дані процеси взаємодіють між собою та сприяють якісній зміні ділового світу та системи взаємовідносин у ньому. Збільшення обсягів інформації, її постійне оновлення та покращення якості зумовлюють стрімке збільшення частки надлишкової, дубльованої, неточної інформації, яка отримала назву інформаційних шумів. Їх існування, своєю чергою, не сприяють прийняттю своєчасних раціональних рішень в економіці, підвищують транзакційні витрати, знижують ефективність комунікацій.

Сучасний етап розвитку світового ринку туристичних послуг характеризується посиленням впливу споживача. Важлива роль у цьому процесі відведена інформаційним технологіям, які сприяють консолідації споживачів незалежно від своїх національної власності та територіального розміщення [4]. Зростає роль соціальних мереж, які перетворилися на гнучкий інструмент спілкування та найефективнішого нині маркетингу – маркетингу у соціальних мережах. Вибудовування відносин є ключовим фактором у сучасному діловому світі, і широка аудиторія соціальних мереж стає все більш привабливою спільнотою для організації та ведення бізнесу. Комп'ютерні технології активно застосовуються в індустрії туризму як для надання інформації про основні послуги: доступності транспортних засобів, наявності номерного фонду і т.ін., а також для автоматизації вирішення допоміжних завдань при наданні туристичних послуг [3]

Застосування концепції інтегрованих маркетингових комунікацій є досить новим способом аналізу комунікацій загалом, тоді як раніше аналізувалися лише окремі розрізнені складові – такі, як реклама, паблік релейшнз,

стимулювання продажу, просування послуги, закупівлі, комунікації з працівниками тощо. Такий комплексний підхід забезпечує ефективну координацію всіх видів комунікацій для того, щоб подивитись на них очима споживача – як на потік інформації із недефінційованих джерел [4,5].

Інформаційне забезпечення туристичної діяльності – складна система, що включає комплекс елементів та механізм реалізації. У туризмі рух інформації здійснюється на всіх етапах роботи з туристичним продуктом і особливу важливість має у процесі просування турпродукту. У сучасному світі залучення туристів у DESTИНАЦІЮ ґрунтується на просуванні її привабливості з використанням сучасних інструментів комунікації зі споживачем.

Автоматизація маркетингу – це використання спеціалізованих комп'ютерних програм та технічних рішень для автоматизації маркетингових процесів підприємства. Рішення в галузі автоматизації маркетингу поставляються у складі деяких систем з управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM-систем), а також у вигляді незалежних програм – окремих програм управління маркетинговими завданнями (Enterprise Marketing Management – EMM). У свою чергу, незалежні програми можуть бути комплексними системами або призначеними для вирішення приватних маркетингових завдань [6].

Американська компанія Aberdeen Group, яка спеціалізується на дослідженнях, підтверджує, що компанії, які використовують рішення для автоматизації маркетингу у своїх галузях, отримують переваги [7]:

- коефіцієнт конверсії потенційних покупців у споживачів вищий на 107 %;
- обсяги середньої угоди збільшуються до 40% і більше;
- рівень прийняття комерційних пропозицій вище на 20%;
- прогноз продажів більш сприятливий на 17%.

Важливо розуміти, що в сучасних умовах система інформаційного забезпечення у туризмі багато в чому базується на застосуванні інформаційних технологій та технічному інструментарії інформування споживача як на етапі

вибору DESTИНАЦІЇ та турпродукту, так і при реалізації послуг. Тому питання просування DESTИНАЦІЇ та турпродукту, у тому числі просування в Інтернеті та мобільних технологіях, є найважливішою складовою інформаційного забезпечення у туризмі та мають розглядатися у комплексі, як у методологічному, так і у прикладному аспекті. У табл. 1 подано дані про частку витрат підприємств на просування в Інтернеті у загальній структурі витрат на маркетинг.

Таблиця 1

Частка витрат підприємств на просування в Інтернеті у структурі витрат на маркетинг, % від числа опитаних експертів

Частка витрат на Інтернет-просування	Частка експертів, %
Менше 20 %	8
20-30 %	11
30-40 %	17
40-50 %	28
Більше 50 %	42

**Джерело: складено за матеріалами [8]*

Як приклад наведемо розподіл туристів за джерелами отримання інформації для вибору місця відпочинку та конкретного регіону у світі (табл. 2).

Таблиця 2

Інформаційні канали, які використовуються туристами для вибору місця відпочинку, (під час анкетування дозволено кілька варіантів відповіді), % [8]

Джерело інформації	Місце відпочинку
Розповіді друзів, знайомих	66,8
Власний досвід	51,2
Інтернет-сайти	49,4
Телевізійні передачі	24,1
Рекламні оголошення	15,7
Розповіді туроператорів	11,1
Путівники	9,2
Статті у газетах, журналах	7,8
Державні служби туризму	5,9
Радіопередачі на FM-радіостанціях	4,2
Туристичні виставки/ярмарки	3,4
Інше	2,6

**Джерело: складено за матеріалами [8]*

З даних табл. 2, видно, що основним джерелом інформації, що домінує при виборі місця відпочинку, є враження. На третьому місці знаходяться інтернет-сайти, які, як правило, людина шукає і досліджує самостійно. Цікаво, що рекламні оголошення, розповіді туроператорів, статті в газетах та журналах незначно впливають на вибір туриста, хоча саме вони є найбюджетнішими видами масової комунікації.

У споживчих перевагах на ринку туристичних послуг однією з основних елементів є ставлення потенційного покупця до туристичного продукту, підприємству, регіону, території. Ставлення споживача займає проміжне положення між стимулюючою інформацією, з одного боку, та споживчою поведінкою у процесі ринкового вибору – з іншого. Ставлення впливає на прийняття рішення про купівлю через намір, який, в свою чергу, також впливає формування та зміну відносин споживача. Тобто, ставлення споживача виникає і змінюється у процесі вибору, залежить від звички, досвіду, пізнавального та оперативного прийняття власних рішень. Таким чином, аналіз відносин споживача може бути вихідною інформацією, як діагностики споживчої поведінки, так і для його прогнозування, що є методичною основою розробки стратегії управління рішеннями споживачів про купівлю туристичних послуг [5].

Можна дійти висновку, що не тільки туризм впливає на регіон, а й сам регіон, докільля, в якому він функціонує, впливають на туризм. Регіон впливає на туризм за допомогою таких чинників, як природно-географічні та культурно-історичні, які становлять основу, причину попиту туристів, забезпечують унікальність місцевості; демографічні - показники, що характеризують населення регіону; соціально-економічні, що відображають рівень розвитку соціальної сфери та економіки в певному регіоні; матеріально-технічні – рівень розвитку інфраструктури у регіоні; політичні – вплив політичної стабільності та порядку у регіоні на безпеку туризму.

У перші п'ять місяців 2022 року у міжнародному туризмі спостерігалось сильне зростання, при цьому кількість прибуттів досягла майже половини (46%) рівня за той же період 2019 року. Міжнародні туристичні прибуття (відвідувачі з ночівлею) збільшилися більш ніж утричі (+221%) у січні-травні 2022 року порівняно з 2021 роком, але залишилися на 54% нижче за рівень 2019 року. До травня 2022 року в усьому світі було зареєстровано майже 250 мільйонів міжнародних поїздок. Для порівняння, за ті самі місяці 2021 року було зареєстровано 77 мільйонів поїздок [9].

По регіонах Європа та Америка продовжували лідирувати у відновленні. Європа прийняла більш ніж у чотири рази більше міжнародних прибуттів, аніж за перші п'ять місяців 2021 року (+350%). У Північній та Південній Америці (+112%) кількість прибулих збільшилася більш ніж удвічі. Незважаючи на сильний відскок, кількість прибуттів залишалася на 36% і 40% нижче за рівень 2019 року в Європі та Америці відповідно. На Близькому Сході (+157%) та в Африці (+156%) у січні-травні 2022 року також спостерігалось сильне зростання порівняно з 2021 роком, але вони залишилися на 54% і 50% нижче за рівень 2019 року відповідно. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні кількість прибуттів майже подвоїлася (+94%), хоча їхня кількість як і раніше була на 90% нижчою, ніж у 2019 році, оскільки деякі кордони залишалися закритими для другорядних поїздок. За субрегіонами Карибський басейн (-18%) та Центральна Америка (-27%) продемонстрували найшвидше відновлення до рівня 2019 року, поряд із Південною Європою Середземномор'я, Західною Європою та Північною Європою. Витрати на туризм у Франції зросли до -15% у січні-травні 2022 року порівняно з 2019 роком, тоді як витрати Німеччини становили -23%, Італії - -27% та США - -31%. Витрати з Індії, Саудівської Аравії та Катару перевищили до пандемічний рівень [10].

Маркетинг відносин розглядає відносини учасників ринку туристичних послуг як результат ефективної взаємодії, продукт, у якому інтегровані інтелектуальні та інформаційні ресурси. При цьому акценти у комунікаційній

активності переносяться на індивідуалізацію взаємодії з учасниками маркетингової системи, що можливе лише на основі розвитку довгострокових взаємин партнерів. На основі аналізу даних табл. 1 і 2 очевидно, що надзвичайно важливою складовою інтеграції маркетингових комунікацій на регіональному та галузевому рівнях є горизонтальна та вертикальна інтеграція маркетингових комунікацій підприємств індустрії та інфраструктури туризму.

Основними причинами необхідності інтеграції маркетингових комунікацій є: глобалізація ринків, що призводить до необхідності формування прихильності споживачів; розширення географії комунікацій вимагає забезпечення більш однорідної та узгодженої присутності образу, торгової марки продукту, регіону, території у свідомості споживачів, і для цього необхідно забезпечити однозначне сприйняття позиціонування різними категоріями споживачів; зростання маркетингових витрат учасників збутового ланцюжка призводить до різкого збільшення витрат на просування, внаслідок чого використання інтегрованих маркетингових комунікацій дозволяє оптимізувати бюджет просування і домагатися більш високого комунікаційного ефекту.

Шляхом синтезу існуючих підходів, інтегровані маркетингові комунікації можна визначити як концепцію планування маркетингових комунікацій з урахуванням стратегічної ролі різних комунікаційних інструментів для забезпечення чіткості, послідовності та максимізації ефективності впливу комунікаційних програм шляхом інтеграції різних комунікаційних інструментів, методів та моделей. Інтегрованим маркетинговим комунікаціям притаманні такі основні властивості [11]:

1) оптимальне поєднання різних типів реклами, стимулювання, зв'язків із громадськістю та інших елементів комунікаційного комплексу для забезпечення максимального економічного та комунікаційного ефекту;

2) відповідність загальному комплексу цілей підприємства щодо внутрішнього та зовнішнього маркетингового середовища;

3) планування кампанії просування та рекламних компаній з урахуванням часу, місця, цільових ринків та інтересів покупців;

4) планування ефектів комунікації щодо споживачів залежно від рівня поінформованості споживачів, їх ставлення до торгової марки, особливостей реклами конкурентів та рівня потреб.

Можна виділити такі типи проблем підприємств туристичного бізнесу, при вирішенні яких проводяться маркетингові дослідження, що включають аналіз ціни, продажу та просування турпродукту [5,6]: дослідження для проведення сегментації та визначення їх критеріїв; визначення ринкового потенціалу; виявлення цільових ринків та вивчення характеристик засобів масової інформації, демографічних профілів життєвого стилю споживача; дослідження та аналіз турпродукту; дослідження політики цін; запровадження нових цінових змін та дослідження реакції на них; дослідження для розробки та впровадження системи просування турпродукту; аналіз оптимального бюджету та комплексу просування; оцінка та аналіз ефективності реклами; відносини учасників продажу та просування туристичного продукту; можливості продажу та просування турпродукту; розташування туроператорів та турагентств.

В умовах глобалізації можна виділити низку основних принципів забезпечення ефективності комунікацій, що відображають особливості функціонування ринку туристичних послуг [5,6]:

- принцип міжнародної конкурентоспроможності, що передбачає необхідність орієнтації на світовий рівень туристичних послуг задля забезпечення стратегічних можливостей туристичних підприємств, комплексів, регіонів;

- принцип нових завдань, що означає, що за умов прискорення галузевих виробничих циклів на наступних етапах розвитку має забезпечуватися рішення якісно нових, інноваційних завдань, а не механічне повторення традиційних послуг;

- принцип системного підходу та комплексності завдань, що передбачає необхідність системного аналізу як об'єктів комунікації, так і процесів інтеграції між ними як основи для розробки систем стратегічного управління маркетинговими комунікаціями у туризмі;

- принцип єдності та актуалізації інформаційної бази, що означає необхідність постійного оновлення інформації щодо ситуації на ринку туристичних послуг;

- принцип раціонального поєднання уніфікації та ексклюзивності послуг, що передбачає можливість застосування системи комунікацій для вирішення якомога ширшого спектра завдань функціонування туристичного комплексу. Цей принцип враховує можливість визначення розумного ступеня уніфікації, коли прагнення до широкого охоплення систем управління не призведе до істотного ускладнення типових рішень і при цьому збережеться ексклюзивність послуг.

Висновки. Маркетингові комунікації більшості вітчизняних підприємств індустрії та інфраструктури туризму має нереалізовані ресурси та можливості. Важливу роль у поведінці споживача над ринком туристичних послуг грає ставлення потенційного покупця до туристичної компанії. Воно визначає не тільки одиничний вибір споживача, але і його загальну лояльність до підприємства, комплексу, території та пропонованих ними туристичних послуг. Горизонтальна та вертикальна інтеграція маркетингових комунікацій підприємств індустрії та інфраструктури туризму є важливим компонентом інтеграції на регіональному та галузевому рівнях. Інтеграція маркетингових комунікацій дозволяє отримати синергетичний ефект, у якому узгоджене використання різних комунікаційних інструментів дозволяє досягти вищого кінцевого результату.

Література:

1. Пойта І.О. Тенденції розвитку ринку туристичних послуг в Україні. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії*

туризму в Україні та Польщі: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції / за ред. Саух І.В. Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2019. С. 183-188.

2. Кашемір Я. В. Соціально-економічні чинники розвитку внутрішнього туризму в Україні. *Збірник праць Причорноморських економічних студій*. Випуск 52-2. 2020. С. 7-11.

3. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf

4. Vision Tourism: 2020: URL: http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/archivio/files/ONT_2001-01-01_00991.pdf

5. Худавердієва В.А. Аналіз європейського досвіду проведення рекламної кампанії з просування турпродукту на міжнародному ринку. *«Вчені записки» Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Спецвипуск 2022. С. 156-164.* URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.spec/24>

6. Бондаренко А.П. Автоматизований маркетинг у туризмі: інструменти та їх вплив на конкурентоспроможність тур продукту. *Збірник: Матеріали доповідей 49 Міжнародної науково-технічної конференції викладачів та студентів у 2 томах.* 2019. С.180-182. URL: https://elibrary/download/elibrary_26641422_98424508.pdf

7. Marketing Automation. URL: <http://www.emailmonday.com/marketing-automation-statistics-overview>

8. Serdyukov S.D., Serdyukova N.K., Romanova L.M.. The system of tourist destination promotion as a component of information support in tourism. *The Eurasian Scientific Journal*, [online]. 2018. 2(10). URL: <https://esj.today/PDF/08ECVN218.pdf>

9. Всесвітній економічний форум: Рейтинг країн світу по рівню конкурентоспроможності подорожей і туризму в 2019 році. *Центр гуманітарних технологій*. URL : <http://gtmarket/news/2019/05/07/7152>

10. UNWTO World Tourism Barometer. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/%2010.18111/wtobarometerrus.2020.18.1.4>

11. Ananeva T.N., Novikova N.G., Isaev G.N. The Identification of Tourism Information Support Paradigms. : URL: https://elibrary/download/elibrary_29025720__29981057.pdf.

УДК 338.48

*Оксана Олексіївна Фастовець,
к. пед. н, доцент, доцент кафедри туризму
Національного університету фізичного
виховання і спорту України, м. Київ*

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВЕКТОР ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ 2022

Сфера міжнародного туризму активно відновлюється після падіння, що було обумовленого пандемією COVID-19. Цьому сприяв великий відкладений попит та скасування або послаблення обмежень на подорожі у більшості країн світу. Станом на грудень 2022 р. майже 116 напрямків не мали обмеження на подорожі через COVID-19. За даними ЮНВТО у 2022 р. вже понад 900 мільйонів туристів здійснили міжнародні подорожі. [1,с.1] Цей показник вдвічі більше, ніж у 2021 р. але на 37% менше в порівнянні з 2019 р. Проте він свідчить, що міжнародний туризм почав стабільне відновлення і досяг 63% від до пандемічного рівня.

Найбільшим у світі регіоном призначення залишається Європа, до якої у 2022 р. зафіксували 585 млн. прибуттів. Цей показник дозволив досягти майже 80% відновлення від до пандемічного рівня (-21% порівняно з 2019 р.). Регіон Близький Схід отримав найбільше відносне зростання по регіонах у 2022 р. Чисельність прибуттів до цього регіону зросла до 83% до пандемічної кількості (-17% проти 2019 року). Регіони Африка та Америка відновилися приблизно на 65% відвідувачів, тоді як регіон Азія та Тихоокеанський досяг лише 23%, через сильніші обмеження, пов'язані з пандемією. Також зазначимо, що субрегіони

Західна Європа (87%) та країни Карибського басейну (84%) наблизилися до рівня до пандемії. [1,с.1]

У 2022 р. відбулося значне зростання витрат на туризм, що призвело до відновлення до пандемічного періоду рівню доходів багатьох напрямків дестинацій. Більшість експертів ЮНВТО прогнозують, що міжнародний туризм готовий консолідувати своє відновлення у 2023 р., підкріплене відкладеним попитом з регіону Азії та Тихоокеанії, де почати відкриватися напрямки та ринки. Разом з тим 65% експертів вважають, що міжнародний туризм не повернеться до 2024 р. до рівня 2019 р, який залишається найвищим.

На основі сценаріїв ЮНВТО на 2023 р., чисельність міжнародних туристів може сягнути від 80% до 95% до пандемічного рівня цього року. Регіони Європа та Близький Схід, як очікується, досягнуть цього рівню. Проте сферу туризму очікують великі ризики, особливо економічні та геополітичні. Очікується, що туристи через складне економічне становище все більше обиратимуть недорогі регіональні подорожі поблизу країни проживання.

Незважаючи на появу вірусу Омикрон на початку 2022 р., початок вторгнення Росії на Україну, погіршене економічне середовище, міжнародний туризм продемонстрував стійкість, що відображено в його швидкому відновленні у прибутті відвідувачів: від -59% проти рівня 2019 р. в першому кварталі 2022 р. до -28% в останньому кварталі цього року. Такі регіони як Європа та Близький Схід відновлювалися найшвидше, проте всі регіони отримали значне зростання в порівнянні з попередній роком. Європа, найбільший у світі регіон призначення, зафіксували 585 мільйонів прибуттів у 2022 р., щоб досягти майже 80% до пандемічного рівня (-21% за 2019 рік), особливо в літній сезон. Це було обумовлено потужним внутрішньо регіональним попитом і здійсненням скоординованих заходів щодо подорожі. У 2022 р. на цей регіон припало 64% світових прибуттів.

Також швидко відновився потік відвідувачів до країн регіону Близький Схід. Кількість прибуттів зросла до 83% від показників до пандемії (-17%

порівняно з 2019 р.) В регіоні відбулися масштабні заходи такі як Ехро 2020 Dubai і Чемпіонат світу з футболу в Катарі, а також паломництво в хадж з великою кількістю відвідувачів в Саудівській Аравії. Регіони Африка та Америка відновилися приблизно на 65% відвідувачів до пандемічного рівню. Регіон Азія та Тихоокеанський досяг лише 23%, через сильні обмеження, пов'язані з пандемією. Регіон Азія та Тихоокеанія, що приймав 25% світового потоку міжнародних відвідувачів 2019 р., прийняв лише 9% у 2022 р.

Два субрегіонами Західна Європа (87%) та країни Карибського басейну (84%) мали найближчі показники до рівня 2019 року. До основних центрів тяжіння відвідувачів, які повідомляють про прибуття більше, ніж до пандемії рівні в перші десять-дванадцять місяців включають: Американські Віргінські острови (+27%), Албанія (+17%), Гондурас (+17%), Сент-Мартен (+15%), Андорра (+14%), Домініканська Республіка (+10%), Сальвадор (+7%), Кюрасао (+6%), Колумбія (+5%), Ефіопія (+3%) і Ліхтенштейн (+2%).

Також було зафіксовано значне зростання надходжень від міжнародного туризму. Це підтверджується збільшенням середнього чеку витрат на одну поїздку завдяки більш тривалому період перебування, готовністю мандрівників витратити більше в пункті призначення, а також через збільшення в цілому вартості подорожей. Кілька напрямків повідомили про надходження від туризму вище до пандемічного рівня в перші десять-дванадцять місяців 2022 р., включаючи Туреччину (+40%), Румунію (+25%), Мексику (+13%), Португалію (+15%), Латвію (+14%), Пакистан, Марокко (+6%) і Францію (+1%). Пожвавлення також зафіксовано у виїзному туризмі, із значними міжнародними витратами. Це ринки, як Франція (-4% порівняно з 2019 р.), Німеччина (-8%), Італії (-10% до жовтня 2022 р.) та США (-15% до листопада), порівняно з 2019 р. Ринки, що розвиваються, мають потужне відновлення витрати в 2022 р.: Катар (+29%), Індія (+10%), Саудівська Аравія (+7%). [1,с.3]

Очікується, що міжнародний туризм консолідує своє відновлення в 2023р. За основними прогнозами експертів ЮНВТО, прибуття міжнародних

туристів може досягти 80-95% від до пандемічної кількості у 2023 р. Очікується, що Європа досягне результатів у 2023 р., з надходженнями, що досягли або перевищили до пандемічного рівня та має значні можливості для відновлення по деяких напрямках. Регіон Близький Схід також може відновитися до рівня 2019 р. протягом 2023 р. Недавнє відновлення кількох азіатських ринків та напрямків сприятимуть закріпленню відновлення у 2023 р. Зняття обмеження на подорожі з Китаю та до Китаю, пов'язані з COVID-19 (найбільший у світі ринок виїзного туризму у 2019 р.) є важливий кроком до відновлення сектору туризму в регіоні Азія та Тихоокеанія. У найближчій перспективі відновлення поїздок з Китаю ймовірно буде здійснюватися до країн Азії. Проте на вибір напрямків вплине відновлення авіаційного сполучення. його вартість, візи, правила та процедури, а також обмеження, що пов'язані з COVID-19. На середину січня 2022 р. загалом 32 країни зберегли спеціальні обмеження пов'язані з подорожами з Китаю. Це переважно країни Азії та Європи. Водночас високий попит на подорожі фіксується з боку Сполучені Штатів Америки. Регіон Європа, зокрема, частково виграє від цього до слабшого євро по відношенню до долара США. Очікується, що відновлення частоти повітряного руху, сприятиме поточному відновленню міжнародного туризму у 2023 р. Проте потужність залишилася на 37% нижче рівня 2019 року, про це свідчать данні звіту ІАТА. Внутрішній туризм продовжуватиме підтримувати відновлення сфери туризму, викликане попитом на подорожі у власній країні, оскільки туристи шукають подорожей на свіжому повітрі, натуральні продукти та сільський туризм.

Отже, економічні, медичні та геополітичні проблеми впливатимуть на стійке відновлення міжнародного туризму у 2023 р. Через складне економічне становище, що включає високу інфляцію та процентні ставки, зростання цін на нафту та продовольство, побоювання глобального рецесії, продовжує залишатися основним чинником складності швидкого відновлення туризму. Крім того, триває невизначеність, пов'язана з Російської агресією проти

України. Тому посилення геополітичної напруги, виклики здоров'ю пов'язані з COVID-19, а також нестачею робочої сили також представляють ризики швидкого відновлення до рівня 2019 р. Регіони Європа та Близький Схід, як очікується, досягнуть до пандемічного рівню значно раніше у порівнянні з іншими регіонами світу.

Джерела:

1. UNWTO World Tourism Barometer /Volume 21. Issue 1. January 2023. 6 p.

УДК 913(4/9)

*Ніна Миколаївна Куреда, к. е. н., доцент
Євгеній Юрійович Штена, студент спеціальності Туризм
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО КУРОРТНОГО ТУРИЗМУ

З різноманітних визначень курорту найбільш відповідним його сучасній сутності є розуміння його, як освоєної території з природними оздоровчими та іншими туристичними ресурсами. У своїй еволюції курорти функціонували як з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, так для оздоровлення і відпочинку громадян. Наявність природних лікувальних ресурсів (лікувальних мінеральних та термальних вод, грязей, сприятливих для оздоровлення кліматичних зон, водних та лісових ресурсів), створеної матеріально-технічної бази, відповідних фахівців, історичний досвід розвитку курортів у країнах різних континентів світу неоднакова. Лідерами за цими критеріями є Європейські країни. (Рис. 1)

Однак є відмінність між оздоровчим туризмом та медичним туризмом, а саме: перший зосереджений на профілактиці захворювань і підтримці якості

життя людини, а другий передбачає подорожі з метою отримання лікування. Подорожі до місць і закладів, таких, як оздоровчі SPA, WELLNESS, фітнес-центри та оздоровчі курорти стає частиною способу життя багатьох сучасних людей. Одночасно на оздоровчих курортах розвивається сфера курортної індустрії - транспорту, закладів гостинності, громадського харчування, розваг, комунікацій, торгівлі та інших.

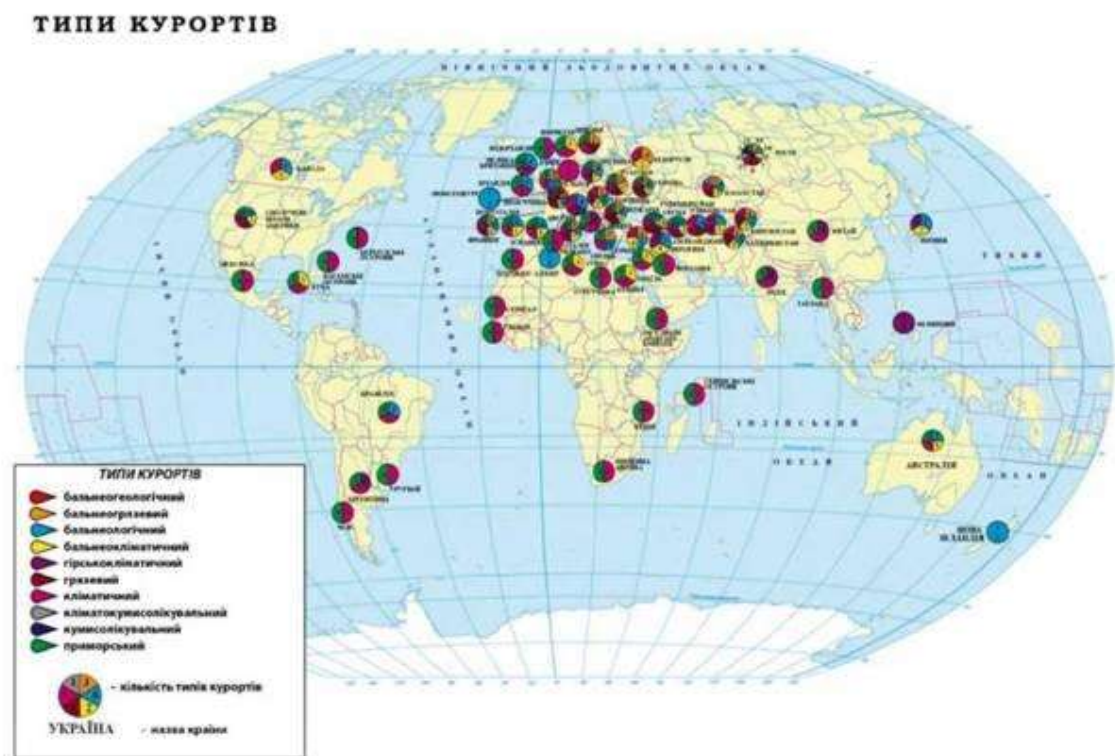

Рис. 1. Географічне розміщення найбільш популярних лікувально-оздоровчих курортів світу

Важливим фактором розвитку оздоровчого туризму у країнах регіонів світу є витрати подорожуючих саме на відповідні тури. Так, у більш сприятливому «доповідному» періоді - у 2019 році надходження коштів від оздоровчого туризму до країн регіонів світу склали : Північної Америки – 238,5 трлн. дол., Європи – 217,2 , Азіатського та Тихоокеанського регіону –118,6 трлн. дол , Латинської Америки та країн Карибського басейну – 28,2 трлн. дол , Африки – 14,5 трлн. дол.[1] Сучасний ринок курортного оздоровчого туризму є

частиною світової економіки, тому відображає як сприятливі, так і несприятливі тенденції його розвитку. Так, небезпека захворювань та обмежувальні заходи національних урядів щодо подорожей у період пандемії COVID-19 призвели до значного їх скорочення та зменшення надходжень до бюджетів держав-виробників оздоровчих послуг (так, у 2020 році у порівнянні з попереднім роком вони зменшились на 39,5%).

Курортний оздоровчий туризм також суттєво впливає на розвиток невеликих за територіальним розміром та масштабами національної економіки держав, які використовують для цього свої унікальні природні ресурси. Про це свідчить частка оздоровчого туризму у їх загальному валовому внутрішньому продукті, зокрема: на Сейшельських островах - 16,5%, Мальдівах - 14,5%, Аруба - 11,9%), Коста-Ріка (11,4%) та Сент-Люсія (10%). [2]

Згідно Всесвітньої організації охорони здоров'я глобальний темп захворювань зростатиме до 56% до 2030 року. [3] Разом з цим чинником домінуючий мотив отримання курортних послуг у сучасних умовах - оздоровлення значно посилюється під впливом таких чинників, як зростання інтенсивності праці, життєвих стресів, обізнаності щодо психічного та фізичного здоров'я людини, потреби запобігання ранньому виникненню захворювань та відпочинку, зростання доходів, орієнтації на здоровий спосіб життя. Тому можна прогнозувати у подальшому зростання потреб громадян в оздоровчих послугах курортів.

Література

1. New Data on Wellness Tourism// <https://globalwellnessinstitute.org/global-wellness-institute-blog/2022/01/11/industry-research-new-data-on-wellness-tourism-projected-to-hit-817-billion-this-year-1-3-trillion-in-2025/>

2. 2022 The Global Wellness Economy: Country Rankings// <https://globalwellnessinstitute.org> > ...

3. Wellness Tourism Market Size, Share & Trends Analysis Report By Service (Lodging, Wellness Activities), By Travel Purpose (Primary, Secondary), By Travel

Type (Domestic, International), By Region, And Segment Forecasts, 2022 - 2030
<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/wellness-tourism-market>

УДК 338.48 (075.8)

Марія Валеріївна Белобородова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Владлен Ігорович Фірсов
здобувач вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро

ОЗДОРОВЧИЙ ТА МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Оздоровчий туризм існує вже тисячі років з третього тисячоліття до нашої ери. Це форма туризму, яка полягає в тому, що пацієнти відправляються в інші країни для отримання медичної або реабілітаційної допомоги. Він включає в себе всі послуги, пов'язані з туризмом, такі як транспорт, проживання та гостинність. Серед науковців існує позиція, що лікувально-оздоровчий туризм – більш загальне поняття стосовно термінів «медичний туризм» та «оздоровчий туризм» і включає їх як субкатегорії [1]. При цьому вони розрізняють поняття «лікувально-оздоровчий туризм» та «санаторно-курортна допомога». Більш загальним є поняття «лікувальний туризм», яке включає в себе власне лікувальний (медичний) туризм та оздоровчий туризм.

Медичний туризм – туризм, основною метою якого є закупівля медичних послуг та інших медичних втручань, в той час як оздоровчий туризм – туризм, основною метою якого є активний відпочинок, відновлення фізичного, емоційного та трудового потенціалу за умови відсутності у структурі турпродукту лікувальних (медичних) послуг. Лікувально-оздоровчий туризм, відповідно – поєднана форма туризму, структуру турпродукту якого входять як

елементи лікувального (медичного) туризму, і елементи оздоровчого туризму [1].

Оздоровчий туризм є доволі широким поняттям і його значення залежить від культури та географії. Наприклад, у південній Європі оздоровчий туризм пов'язаний із морем, середземноморською дієтою та повільним темпом життя. У Скандинавії оздоровлення зосереджено на активності на свіжому повітрі, як, наприклад, ходьба та плавання. Загалом, визначення оздоровчого туризму не дуже чітке, що ускладнює його включення до статистики туризму. Це, отже, ускладнює вимірювання важливості, зростання та впливу оздоровчого туризму на загальну туристичну індустрію та економіку.

Донедавна найпопулярнішими напрямками для здоров'я європейців були Великобританія, Франція, Німеччина, Італія та Іспанія. Однак після нової європейської директиви про транскордонне медичне обслуговування (в якій зазначено, що для всіх громадян ЄС має бути безкоштовний доступ до лікування в громадському просторі) [2] з'явився новий платний ринок медичного туризму. Як наслідок, такі країни, як Угорщина, Чехія, Румунія, Польща та Латвія, стали популярними напрямками для західних європейців [3].

Зростання оздоровчого туризму доволі чітко відображено у відповідних звітах асоціації медичного туризму. Дані опитування, яке було проведено Асоціацією медичного туризму (МТА), свідчать про наступне [4]:

- 64% пацієнтів, які подорожували для надання допомоги, не мали медичної страховки;
- майже 83% пацієнтів подорожували із супроводжувачем;
- 33% пацієнтів виїжджали за кордон на косметичні операції;
- майже 90% пацієнтів або їх супроводжувачів займаються туристичною діяльністю;
- 80% попиту на медичні подорожі обумовлено економією витрат;
- медичні туристи витрачають від 6 083 до 12 885 євро на медичну подорож;

– 48% опитаних зацікавилися б медичним туризмом знову в якийсь момент у майбутньому.

Вартість та якість лікування були найважливішими факторами для їхнього рішення поїхати на лікування за кордон. З 49 учасників, які раніше їздили за кордон для лікування, 36% скористалися послугами фасилітатора медичного туризму.

Опитування Європейської комісії показує, що значна частина громадян ЄС, близько 49 відсотків, готові подорожувати заради охорони здоров'я. Це може бути пов'язано з директивою ЄС про охорону здоров'я, відповідно до якої держави-члени повинні відшкодувати своїм громадянам вартість допомоги, яку вони отримують вдома (з метою захисту фінансової стійкості національних систем охорони здоров'я) [3].

Сьогодні ми спостерігаємо потужний світовий ринок медичного та оздоровчого туризму, вартість якого в 2019 році становила понад 37 мільярдів доларів. Пацієнти бронюють авіаперельоти в країни для різноманітних медичних процедур, починаючи від косметичної хірургії, стоматологічної допомоги та закінчуючи ортопедичними процедурами за доступними цінами. Для напрямків оздоровчого туризму та постачальників медичних послуг конкуренція є жорсткою, що вимагає взаємодії факторів для стимулювання медичних подорожей та покращення їхнього бренду на ринку медичного туризму [3].

Розвиток оздоровчого та медичного туризму в Україні лише розпочинає своє становлення, але вже зараз характеризується значним потенціалом. Законом України «Про курорти» закріплено правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні; Закон спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони. Законом України «Про курорти» визначені

спеціалізовані заклади, які надають лікувально-оздоровчі послуги – це курорти, санаторії, пансіонати тощо [5].

У галузі медичного туризму України створено вітчизняний стандарт: «Медичний туризм. Вимоги до послуг», також діють стандарти ISO в сфері spa, wellness та таласотерапії [6; 7], що регламентують роботу цього складного комплексу. Стандарт розроблено технічним комітетом стандартизації «Туризм і послуги в сфері туризму», прийнято та надано до чинності наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і начальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Національний стандарт розроблено згідно з правилами, установленними в національній стандартизації України.

Щодо сфери застосування, то цей стандарт установлює вимоги і рекомендації для координаторів та постачальників медичних послуг у сфері медичного туризму. Стандарт призначений забезпечити якісне надання послуг з метою задоволення очікувань пацієнтів (туристів), основною мотивацією подорожей яких є медична причина. Цей стандарт не поширюється на центри таласотерапії, оздоровчі спа-центри.

Згідно із загальним положенням стандарту, медичний туризм поділяють на три основні етапи:

- період перед поїздкою та попереднє лікування;
- лікування;
- період після лікування, включаючи повернення додому та подальше спостереження.

За кожний з етапів відповідає профільний відділ, діяльність якого керується відповідним протоколом.

Реабілітаційні програми після Covid в Україні пропонують санаторії Морщина, Трускавця, Одеси, Хмільника, Закарпаття. Місцеві здравниці мають сучасну лікувально-діагностичну базу. Там працюють кваліфіковані лікарі та середній медичний персонал, який спеціалізується на лікуванні захворювань органів дихання та серцево-судинної системи. Усі оздоровчі процедури

виконуються після ретельної діагностики стану пацієнтів. Додатковий лікувальний фактор у санаторіях – цілюще свіже повітря, адже вони знаходяться далеко від індустріальних центрів.

Оздоровчий та медичний туризм може допомогти впоратися з сезонністю, оскільки він не обов'язково слідує сезонному графіку в порівнянні з іншими сегментами туризму. Він має тенденцію бути менш сезонним і може бути інтегрований у стратегію 365-денного призначення. Оздоровчий туризм також може сприяти поширенню й інших видів туризму, оскільки багато оздоровчих та медичних закладів можуть розташовуватися на околицях міст та в сільській місцевості [8].

Варто зазначити, що на сьогоднішній день ключовими драйверами оздоровчого та медичного туризму є відсутність медичної страховки та послуг в країні пацієнта, нижчі витрати, більш якісний догляд, оздоровчі процедури, недоступні в країні клієнта, мобільність оформлення карти лікування та короткі періоди очікування на надання медичних та оздоровчих послуг.

Література:

1. Бабов К. Д., Дмитрієва Г. О., Тихохід Л. В., Гавловський О. Д. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. *Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 2019. № 2. С. 5-9. DOI 10.32618/J19MRBPH25

2. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/24/oj>

3. Eurostat. Tourism trips - introduction and key figures. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_trips_-_introduction_and_key_figures#On_line_publication

4. Medical Tourism Association. Official website. URL: <https://www.medicaltourismassociation.com/>

5. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>

6. ISO 17679:2016 Tourism and related services — Wellness spa — Service requirements. URL: <https://www.iso.org/standard/60243.html>

7. ISO 17680:2015 Tourism and related services — Thalassotherapy — Service requirements. URL: <https://www.iso.org/standard/60244.html>

8. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. Видання п'яте / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

УДК 338

*Ігор Олегович Бориславський, аспірант,
Одеський національний морський університет,
м. Одеса*

ОСОБЛИВОСТІ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У БОТЕЛЯХ ТА ФЛОТЕЛЯХ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Особливе місце в світовій готельній індустрії займають такі підприємства тимчасового розміщення як ботелі та флотелі. Для України даний вид готельного бізнесу є перспективним та мало вивченим з наукової точки зору. Сьогодні в умовах, коли українська держава знаходиться у складному соціально-економічному стані, розвиток флотелів та ботелів є вкрай важливим, а ефективне запровадження бізнес-процесів може вирішити проблему забезпечення номерним фондом, зменшення впливу сезонності на розвиток готельного господарства та як результат - підвищення ролі готельного господарства в економіці України.

Між ботелем та флотелем як підприємством тимчасового розміщення є сутнісні відмінності. Головною відмінністю є те, що ботель має постійне місце дислокації (пристань, порт, марина, берег) та використовується як засіб

тимчасового проживання та надання додаткових послуг, а флотель характеризується тим, що розташований на водній поверхні (має місце дислокації, можливо не постійне) та переобладнаний спеціально для водних подорожей нетривалих за часом і простих з точки зору напрямку руху. Також важливою відмінністю є те, що флотелі мають більш високий рівень обладнання та обслуговування.

До воєнних дій в Україні найбільшого розвитку флотелі та ботелі отримали в містах Київ, Херсон, Миколаїв та інших, розташованих на водному просторі (найбільше на р. Дніпро та портах та морилах, розташованих на узбережжі Чорного та Азовського морів). Сьогодні внаслідок російської агресії ці заклади тимчасового розміщення призупинили функціонування та суттєво змінили сутність бізнес-процесів. Розглянемо головні зміни у бізнес-процесах, які мають місце в ботелях та флотелях в межах України (таблиця 1).

Таблиця 1

Зміни у бізнес-процесах на ботелях та флотелях України

Зміни бізнес-процесу	
позитивні	негативні
1. Проживання	
- можливість залучення особливого контингенту споживачів (переселенці, військові...); - спрощення процесу обслуговування в каютах	- постійні зміни технологічного процесу (повного та неповного циклу); - постійні зміни в процесах обслуговування в залежності від змін контингенту споживачів
2. Харчування	
- спрощення та скорочення меню; - спрощення процесу обслуговування харчуванням	- ускладнення поставок продовольства та супутніх товарів внаслідок воєнних дій та інших соціально-економічних проблем
3. Додаткові послуги	
- посилення охорони флотелів та ботелів як підприємств та споживачів; - збільшення переліку додаткових послуг	- збільшення витрат на юридичні послуги; - посилення небезпеки для працівників та споживачів
4. Бізнес-процеси управління	
- застосування новацій та інновацій;	- збільшення витрат на перепідготовку

<ul style="list-style-type: none"> - застосування інтерактивних та інноваційних форм і методів просування послуг; - зміни маркетинговий стратегій; - можливість залучення особливих (нехарактерних раніше) кадрів до бізнес-процесів – психологів, спеціалізованих лікарів... 	<ul style="list-style-type: none"> кадрів; - скорочення, чи заміна кадрів; - зміни структури управління
<p>5. Бізнес-процеси розвитку</p>	
<ul style="list-style-type: none"> - поглиблення концептуальності кожного підприємства; - зміни у пріоритетності бізнес-процесів в цілому; - спрощення процесу обліку та аудиту та фінансової звітності 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення доходів з причин воєнних дій в Україні; - суттєве збільшення видатків та цін на послуги; - суттєві зміни у логістиці поставок; - зміни маршрутів та портів заходів; - високі ризики функціонування в цілому; - вимушені переміщення з одних пунктів дислокації в інші.

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Як бачимо з таблиці 1, сьогодні в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації та військових дій в Україні, усі без виключення бізнес-процеси, які пов'язані із функціонуванням ботелів та флотелів в Україні, потерпіли суттєвих змін. З одного боку це є позитивним, а з іншого ризикованим та вкрай негативним. Однак, на кожну негативну зміну є актуальні пропозиції щодо їх вирішення, чи нівелювання:

- впровадження новацій та інновацій в технологічні цикли бізнес-процесів;
- розгалуження контрагентів щодо поставок сировини та товарів;
- залучення на постійну роботу фахівців окремих професій;
- вирішення на рівні держави питань щодо спрощення податкової системи, процесу обліку, аудиту та фінансової звітності при функціонуванні ботелів та флотелів;
- постійне застосування інтерактивних та інноваційних форм і методів просування послуг;
- зміни маркетинговий стратегій;
- поглиблення концептуальності кожного підприємства;

- можливості придбання флотелів та ботелів у іноземних власників та компаній за зниженими цінами;
- при збільшенні кількості флотелів та мотелів розширені можливості будівництва нових портів та морин.

В цілому як і будь-якого підприємства, бізнес-процеси у флотелях та ботелях України – це об'єктивне явище, яке призводить до постійних змін.

Література

1. Факторіальні складові розвитку туристичного і готельно-ресторанного бізнесу. Колективна монографія. За ред. проф. М.Д. Балджи. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2022. С. 178-214.

УДК 338.48

*Дарья Валеріївна Шиян, к. географ. н., доцент,
доцент кафедри туризму та економіки
Наталія Андріївна Нестеренко, студентка 4 курсу
спеціальності 242 Туризм,
Криворізький державний педагогічний
університет, м. Кривий Ріг*

КВІТКОВИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Майже кожній людині притаманне бажання подорожувати, поєднуючи традиційний відпочинок з позитивними емоціями, спогляданням, відчуттям прекрасного, улюбленим хобі та участю у подієвих заходах, тобто отримання різнобічного задоволення від відпочинку. Останніми роками набувають популярності як нові, так і незвичні напрямки туризму, більшість із яких пов'язані з природою та навколишнім середовищем: екотуризм, сільський туризм, орнітологічний туризм, квітковий туризм тощо.

Туризм, пов'язаний зі світом квітів - це напрямок, який стає все більш популярним. Квітами захоплюються, їх колекціонують, споглядання квітами

приносять людині позитивні емоції, справжнє задоволення, психологічний та душевний відпочинок.

Любителі флористики для відпочинку обирають та відвідують мальовничі місцевості з гарними природними краєвидами, квіткові локації, квіткові тури, завдяки яким з'являється можливість залучення більшого числа відвідувачів у «квітучі» регіони країни. Не зважаючи на це, квітковий туризм рідко виявляється провідним туристичним напрямком України, йому приділяється недостатньо уваги, хоча у світі він є пріоритетним видом туризму та комплексною галуззю і може приносити як суспільну, так і фінансову користь певним територіям, регіонам, державі.

За таких умов особливо актуальними є дослідження та пошук нових напрямків розвитку квіткового туризму, розвиток даної сфери туризму в Україні.

Квітковий туризм як окремий напрямок туризму досліджувався на мультидисциплінарному рівні у сфері туризму, географії, ботаніки, садово-парковому мистецтві. Розвиток садово-паркового мистецтва [3, с. 123], використання ботанічних садів, дендропарків, рекреаційного садово-паркового господарства у квітковому туризмі досліджували українські науковці І. Дідур, В. Білоус, Т. Черевченко, С. Волков, , В. Прокопчук, Г. Панцирева, В. Редько [2; 4; 6] та закордонні науковці П. Пайва, Р. Соуза, Н. Карко [1] тощо.

Попри те, що на сьогодні у світі квітковий туризм є одним із найбільш популярних та економічно привабливих видів туризму, в Україні він доволі популярний, але не досить розвинений, що зумовлено низкою чинників, зокрема не високим рівнем розвитку квіткової інфраструктури, неналежним рівнем державного регулювання садово-паркового господарства.

Тому, важливим є визначення особливостей, перспектив та напрямків розвитку квіткового туризму в туристичній діяльності України.

Квітковий туризм науковці визначають, як «напрямок туризму, який передбачає відвідування територій, не порушених антропогенним впливом, на

яких розташовані великі ареали квітучих рослин, а також організованих територій (парків, ботанічних садів)» [1, с. 122].

Квітковий туризм передбачає участь в подієвих заходах квіткового спрямування, відвідування квіткових фестивалів, ярмарок, виставок, комплексних та тематичних парків різної спрямованості, дендропарків, ботанічних садів, міських парків та скверів, парків розваг, природних, ландшафтних та етнокультурних парків, парків, що мають туристичну привабливість тощо [1, с. 122; 5, с. 124].

Популярність та відвідуваність квіткових турів визначається налагодженістю та транспортною доступністю, місцем знаходження об'єктів, функціональним зонуванням, спеціалізацією, тематикою, архітектурно-історичними особливостями, що становлять туристичний інтерес.

Специфічними особливостями квіткового туризму є те, що цей вид туризму, орієнтований на відвідування місцевості в певний час (сезон), пов'язаний з цвітінням квітів (рослин), такі подорожі можуть бути разовими (присвячені певній події) або періодичними (проводиться щорічно або в певні проміжки часу).

Квітковий туризм приваблює туристів незвичними природними явищами, своєю унікальністю, неповторністю, іноді навіть екзотичністю, може містити заходи культурного, фестивального, виставкового характеру, поєднувати пізнавальний і рекреаційний відпочинок.

Квітковий туризм України багатий на цікаві квіткові локації, плантації, долини, сади та поля, великою популярністю користуються інфраструктури з виходом на квіткові поля, місця зі спеціальними фотолокаціями. Найбільш привабливими серед них є: Лавандовий парк «Порадів» (с. Порадівка, Київська обл.), «Lavender Family» (с. Піщане, Полтавська обл.), «Лавандове поле на Рівненщині» (с. Уїздці, Рівненська обл.), «Луцький Прованс» (с. Лище, Волинська обл.), «Царина Лаванда» в Прикарпатті (с. Коршів, Івано-Франківська обл.).

Туристам в Україні пропонують відвідати:

- долину крокусів (с. Колочава та с. Драгобрат, Закарпатська обл.), долину тюльпанів (с. Чукалівка, Івано-Франківська обл.; с. Магала та Мамаївці Чернівецька обл.), долину нарцисів (урочище Кіресі, на Закарпатті);

- тюльпанові поля («Волинська Голландія» Волинська обл., Гуменці Хмельницька обл.), «дикі» або «чорні тюльпани» (с. Надітичі, на Львівщині);

- парк тюльпанів: Кропивницький дендропарк (м. Кропивницький) та Добропарк м. Київ;

- бузкові парки в Корсунь-Шевченко та Національному ботанічному саду імені М. Гришка (м. Київ);

- парки та сквери сакури в Ужгороді, Чернівцях, Мукачеві, Іршаві, Виноградіві, Хусті;

- квіткові оранжереї, орхідаріум, колекції троянд, кактусів та сукулентів, плодові рослини, азалії та камелії в Національному ботанічному саду імені М. Гришка (м. Київ);

- квіткові фестивалі: «Сакура Фест» м. Ужгород; «Квітковий фестиваль на Співочому полі» Печерський ландшафтний парк м. Київ; фестиваль квіткових композицій «Квіти мирному місту» м. Миргород; квітковий фест «Сент-Міклоші» на Закарпатті; фестиваль тюльпанів «Волинська Голландія» на Волині; «Фестиваль хризантем» Криворізький ботанічний сад АН України, м. Кривий Ріг тощо.

- квіткові виставки та ярмарки: квіткова виставка з міфічними тваринами за мотивами творів Марії Примаченко м. Київ; виставка квітів «Україна Європейська», м. Київ; виставка квіткових інсталяцій, присвячена роману "Аліса в країні див" м. Київ тощо;

- професійні квіткові виставки та ярмарки, які щорічно проводяться різними міжнародними та вітчизняними компаніями Kyiv Flower market, Flower expo Ukraine;

- цікавий туристичний об'єкт - «Квітковий годинник» у м. Кривий Ріг.

Це найбільший у світі квітковий годинник діаметром 22 метри, годинниковою стрілкою довжиною 8 метрів, а хвилиною – 12 м. На тарілці годинника щороку висаджується близько 22 тисяч квітів.

Крім того, Кривий Ріг може запропонувати туристам цікаву програму екскурсійного маршруту «Квіткові барви залізного міста», з відвідуванням виставки трав'яних скульптур в сквері Героїв, ландшафтних композиції та мальовничих клумб біля Криворізького Міськвиконкому, відвідуванням квіткового годинника та екскурсії до 3D-відеогалереї, парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва імені Ф. Мершавцева, Криворізького ботанічного саду АН України та оглядову автобусну екскурсію містом по маршруту.

Отже, квітковий туризм отримує все більшої популярності в Україні та можливість розвиватися за світовими стандартами. З'являються квіткові локації, фотолокації, інфраструктура з виходом на квіткові поля, збільшується кількість шанувальників квіткового туризму - зазвичай це люди, які прагнуть єднання з мальовничою українською природою.

Квіткові тури мають достатній потенціал, щоб стати альтернативою традиційному відпочинку, перспективним, привабливим та економічно рентабельним туристичним напрямком для певних місцевостей та регіонів нашої держави. Квітковий туризм не потребує від туриста великого бюджету, при цьому надає можливість бути залученими у видовищні заходи, насолоджуватися розкішними квітами та інсталяціями з них, отримувати нову інформацію, позитивні емоції, натхнення, насолоду, поєднуючи хобі, творчість і навіть професіоналізм.

Література:

1. Paiva P. D. O., Sousa R. B., Carcaud N. Flowers and gardens on the context and tourism potential. *Ornamental horticulture*. 2020. Т. 26. С. 121-133.
2. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво: коротка історія розвитку та методи створення художніх садів. Київ : Науковий світ, 2001. 299 с.

3. Ботанічні сади та дендропарки : наук.-довід. вид. / відп. ред. Т. Черевченко, С. Волков. Київ : 2009. 293 с.
4. Дідур І.М., Прокопчук В.М., Панцирева Г.В., Циганська О.І. Рекреаційне садово-паркове господарство : навч. посіб. Вінниця : ВНАУ, 2020. 328 с.
5. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 334 с.
6. Редько В.Є. Перспективи паркового туризму в Дніпропетровській області. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 13. С. 59-62.

УДК 338

*Світлана Миколаївна Фіногєєва, викладач,
Наталія Миколаївна Колосінська, викладач,
Державний навчальний заклад
«Центр професійно-технічної освіти №1 м. Вінниця»*

МОЖЛИВІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ ЯК СКЛАДНИКА ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В останні роки сфера відпочинку, розваг і туризму є однією з найбільш перспективних сфер економіки та бізнесу. Більшість розвинених країн активно змагається одна з одною у боротьбі за туристів, поліпшуючи якість організації нині існуючих і придумуючи нові подієві заходи, тим самим розвиваючи відносно молодий і перспективний напрям туристичного бізнесу гастрономічний туризм. Це останнім часом, дуже популярна тенденція, яка продовжує набирати обертів.

Дослідженням гастрономічного туризму присвячено ряд наукових праць зарубіжних вчених [4, с. 14; 5, с. 33 - 34], які дали визначення та зміст, проаналізували деякі об'єкти, включені до складу «гастрономічних турів»;

українських науковців [1, с. 22 - 24; 3, с.79], які доводять важливість розвитку даного виду діяльності в окремих регіонах України.

З українських науковців Д.І. Басюк визначає гастрономічний туризм, як спеціалізований вид туризму, пов'язаний з ознайомленням і дегустацією національних кулінарних традицій країн світу, що є синтезом екології, культури і виробництва [2, с. 47].

Чіткого визначення, що називають гастрономічним туризмом, не існує. А ось що стосується ролі гастрономічного складника для туризму, то, як відомо, «їжа – це одне з небагатьох задоволень, доступних людині все життя». Цей вислів належить великому вченому, лауреату Нобелівської премії у галузі фізіології і медицини Іллі Мечникову, і воно щонайкраще відображає роль гастрономічної складової у нашому житті, зокрема й під час подорожей.

Гастрономічний туризм – один із аспектів світової науки.

Її світило вчений Ерік Вольф, котрий 2001 року заснував Міжнародну асоціацію гастрономічного туризму, твердить: їжа – це квінтесенція нації, її менталітету, характеру і, звісно, історії.

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, що є тісно пов'язаним із економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Туристичну галузь закономірно вважають однією з найбільш швидкозростаючих галузей світової економіки XXI ст. Для багатьох країн індустрія туризму є найважливішою статтею доходу і, як наслідок, одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки. Численні туристичні підприємства пропонують клієнтам тури, диференціюючи їх за уподобанням, матеріальними можливостями, порою року, містом відвідування.

Гастрономічний тур актуальний увесь рік – сезонності немає. А в деякі місця навіть краще приїздити в не сезон: на виноробні господарства, які займаються виготовленням оливкової олії, збором трюфелів – восени. В цей же час часто проводяться гастрономічні фестивалі та кулінарні шоу. Всі ці події та дегустації можна відвідати і самостійно, і в складі туристичної групи.

Гастрономічний туризм – різновид туризму, взаємопов'язаний з пересуваннями по різних країнах з метою ознайомлення з національними стравами, продуктами, напоями [1]. Під час таких турів споживач відвідує ресторани з національною кухнею, бере участь в гастрономічних заходах і приготуванні місцевих страв, знайомиться з історією та рецептурою національної їжі та напоїв, дегустує напої й подорожує по місцях вирощування, збору й виробництва продуктів, які його цікавлять.

У гастрономічних подорожах можна дізнатися про повсякденне життя, історію та культуру країни часом більше, ніж в класичних екскурсійних поїздках.

Останнім часом спостерігається популяризація та зацікавленість населення кулінарією: телевізійні шоу, проведення майстер-класів для професіоналів та аматорів у ресторанах, а також дитячі кулінарні школи, що пропонують деякі заклади ресторанного господарства тощо.

Безліч людей їздять в цілі тури по всьому світу, щоб спробувати страви різних країн. Але мало хто знає, що необов'язково витратити великі гроші на подорож за кордон. На території України проживає так багато етнічних груп, що навіть самий вибагливий турист зможе провести час захоплююче і цікаво.

Перші еногастрономічні маршрути в Україні розробили в Одеській області у рамках проекту ЄС “Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні”. Їх об'єднали під спільною назвою *Дорога вина і смаку Української Бессарабії*.

Туризм та готельно-ресторанний бізнес як новітні галузі можуть сприяти виведенню економіки України на більш високий рівень, особливо, враховуючи сучасні тенденції їх динамічного розвитку в світі.

Враховуючи надзвичайно високий рівень наявності природних та соціально-економічних ресурсів України, є можливість і перспективи розвитку гастрономічного туризму як складника туристичної діяльності [5].

Україна як новий туристичний напрям все частіше з'являється на туристичних картах мандрівників. Відомість додають і різні рейтинги від міжнародних туристичних путівників, які рекомендують мандрівникам звернути свої погляди на Україну.

Головними містами, які користуються популярністю серед закордонних та вітчизняних туристів, є Київ, Одеса та Львів.

Перевагою гастрономічного туризму в порівнянні з іншими підвидами пізнавального туризму є те, що тільки гастрономічний туризм задіює крім зору і слуху також інші органи відчуття людини, зокрема смак та запах.

Нині Україна має низку гастрономічних заходів, що створює передумови для розвитку гастрономічного туризму, який має свої особливості у регіональному аспекті. Зокрема, в Центральних регіонах дуже люблять страви з тіста (галушки, пампушки, капуста), Північ – деруни, печеня, Південь – страви з риби і овочів, Західна Україна – банош, бограч, чанахі, книші тощо.

Слід зазначити, що гастрономічний туризм на сучасному етапі активно розвивається в Україні традиційними способами і організаціями різних арт-заходів, що дозволяють популяризувати не тільки національну кухню, але і кухню інших країн світу.

Проблемами українського гастрономічного туристичного ринку послуг є низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури та стан шляхів сполучення, невідповідність засобів розміщення світовим стандартам, низький професійний рівень підготовки фахівців у цій галузі, недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму, низька й неефективна інформаційно-рекламна продукція вітчизняних туроператорів [4].

Україна, маючи глибокі культурні традиції, зокрема у харчуванні, може запропонувати численні цікаві гастрономічні тури як для закордонних, так і вітчизняних громадян.

Завдяки геополітичному розташуванню, етнічному складу населення, багатству культури і самобутності народів, особливостям обрядів і традицій

Україна має значний потенціал для організації і розвитку ринку гастрономічного туризму.

Представники туристичних підприємств України відзначають, що гастрономічний туризм з кожним роком збільшує свою присутність на туристичному ринку.

Література:

1. Антоненко В.Г. Міжнародний туризм як чинник взаємодії та взаємозбагачення культур // Філософські нариси туризму. За ред. проф. В.С. Пазенка. К., 2005. С.223-233.

2. Armesto L.X.A., Gomez M.B. Tourism and Quality Agro-Food Products: an Opportunity for the Spanish Countryside // Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. 2006. V.97 - Is.2 - P.166-177.

3. Басюк Д.І. Інноваційний розвиток гастрономічного туризму в Україні / Д.І. Басюк // Наук. пр. НУХТ - 2012. №45. С.128-132.

4. Корнілова В.В., Корнілова Н.В. Гастрономічні фестивалі в Україні як фактор розвитку гастрономічного туризму // Агросвіт. 2018. № 20. 2018. С. 21 – 26.

5. Кукліна Т. С. Гастрономічний туризм на туристичному ринку України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/682.pdf>.

6. Офіційний сайт Всесвітньої асоціації гастрономічного туризму. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.worldfoodtravel.org>

УДК 338.48(477.63-21):663.2

*Ірина Олександрівна Остапчук,
к.г.н., доцент, в.о. зав.кафедри туризму та економіки
Ярослав Валерійович Тодосан,
студент факультету географії, туризму та історії,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг*

РОЗРОБКА УКЕНДНИХ ВИННИХ ТУРІВ ІЗ КРИВОГО РОГУ

В останні десятиліття все більшу популярність набуває гастрономічний туризм, що відповідає глобальній тенденції «їжа, напої + пригоди». Довгий час гастрономічний туризм розглядався як доповнення до основної програми туру, тобто не був достатньою мотивацією для подорожі.

Одним із видів гастрономічного туризму є винний чи енотуризм. Виноробна галузь як сегмент харчової промисловості та туризм як галузь індустрії послуг знаходяться у різних сферах економічної діяльності, які відрізняються технологіями, організацією та управлінськими механізмами економічної діяльності, галузевим нормативним регулюванням.

Виноробство в значній мірі залежить від сировинної бази, що спеціалізується на випуску однорідної стандартизованої продукції.

Туризм, як і індустрія гостинності, характеризується передусім необхідністю комплексної взаємодії суб'єктів різних сфер діяльності та диференційованою ціновою політикою.

Через широкий діапазон економічних, технічних, культурних, соціальних, професійних та маркетингових факторів ці дві галузі економіки поєднуються у винному туризмі з взаємною користю та значними вигодами для споживачів, регіонів та країн.

Даною темою займалися такі вчені як: І. Т. Балабанова, М. Б. Биржакова, І. В. Зоріна, В. С. Пазенка та ін. В Україні питаннями розвитку винно-гастрономічного туризму як зарубіжного, так і вітчизняного займаються Є. П. Шольц-Куліков, Басюк Д.І., Божук Т.І. та ін. [1, с. 14-25].

Винний туризм — туризм, який має на меті дегустацію, споживання та купівлю вина безпосередньо на виноробні, оскільки вино – це продукт який «не полюбляє» подорожі. Винний туризм є новою формою туризму, історія якого може варіюватися від регіону до регіону. Але, не дивлячись, на це туризм стрімко розвивається і набирає популярності серед туристів, причому як серед професіоналів, так і серед любителів [2, с.10-15].

У поняття «винний туризм» включають такі види діяльності: екскурсії виноградниками та виноробними підприємствами; знайомство з технологією виготовлення вина, історією виноробства, традиціями вживання вина; а також відвідування музейних комплексів та виставок з даною тематикою; дегустація напоїв із місцевих сортів винограду на підприємстві; відвідування ресторанів, що пропонує участь у майстер-класах; відвідування винних фестивалів [3, с. 127]. У деяких виноробнях туристи мають можливість розміститися на ночівлю у невеликому гостьовому будиночку. Багато відвідувачів купують вина, що їм сподобалися, на цьому ж заводі.

У розвитку винного туризму необхідне дотримання наступних фундаментальних принципів: автентичності, атрактивності, комплексності, культури споживання вина [2, с. 172]. Принцип автентичності полягає в тому, щоб дегустувати вина тільки в місцях їх виробництва, атрактивність – формується привабливістю та санітарно-гігієнічною чистотою виробництва вина, комплексність – забезпечується наданням основних послуг і продуктів (дегустація вина, ознайомлення із виробництвом) і додаткових (купівля вина, участь в майстер-класі з виробництва вина), супутніх (розміщення, харчування, сувенірна продукція, екскурсія по виноградним полям, катання на конях і т.д.).

Україна, як і інші країни світу, має свої традиції виробництва вина, які мають чітко виражену географію. Українці можуть насолодитись винами подорожуючи Закарпаттям, Одещиною, Херсонщиною та Миколаївщиною.

Одеса – південний винний центр України. Доволі активно туроператори пропонують дегустаційні винні тури на завод шампанських вин, завод ТМ

«Французський бульвар», до музею коньячної справи Н. Л. Шустова, центру культури вина Шабо, ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова» [4, с. 85].

Автори статті проаналізували наявні ресурси винного туризму в Україні та розробили програму уїкендного туру «Вихідні з вином» для туристів із Кривого Рогу.

Розробка туру «Вихідні з вином»

1-й день.

О 7:00 збір групи біля Центрального вокзалу Кривий Ріг. Виїзд на туристичному автобусі. Обід по маршруту. Прибуття в Затоку, поселення в готель «Едем».

2-й день.

Сніданок в готелі (шведський стіл). Експедиція до м.Вилкове. На островах стоять будинки, дачі та, навіть, городи. Тут роблять унікальне вино - новак. Виноград росте на вологому ґрунті разом з полуницею, що надає вину дивовижний смак. Помилуємося видами на Дунай, позагоряємо на сонці, побачимо безліч птахів і відпочинемо на пікніку, де обов'язковими частуваннями будуть смачнаа вуха та вино новак. Повернення в готель орієнтовно до 20:00.

Вартість екскурсії в Вилкове - 1050 грн. Включено: проїзд, екскурсія, пікнік, прогулянка на кораблику.

3-й день.

Сніданок в готелі (шведський стіл). Туристи можуть на вибір присвятити день пляжному відпочинку або поїхати на екскурсію в с. Шабо.

Експедиція до центру культури вина Шабо дозволить опинитися в старовинному «Королівському підвалі», створеному понад 200 років тому французько-швейцарськими переселенцями. Тут побував румунський король Карл. Подивимося Хересний підвал, де в дубових бочках «зріє» унікальне вино і Коньячний двір для витримки благородних спиртів. Є тут і Шампанський

будинок для виробництва високоякісного ігристого, незвичайний музейний лабіринт, фонтан Діоніса. Екскурсія може включати дегустацію. Базовою є дегустація - 6 зразків продукції SHABO. На території виноробного заводу є магазин, де можна придбати продегустовані вина. Повернення в готель орієнтовно до 13:30. Вільний час, відпочинок на морі.

Вартість екскурсії в Шабо - 550 грн. Включено: проїзд, екскурсія, дегустація.

4-й день.

Сніданок в готелі (шведський стіл). Екскурсія в Білгород-Дністровський.

Білгород-Дністровський - одне з найдавніших міст. Йому, як Риму, Афінам, Єрусалиму, Пекіну більше 2,5 тис. років. Колись тут було місто-держава Тіра, навіть сьогодні головною прикрасою міста є середньовічний форт. Екскурсія в найбільшу фортецю нашої країни! Її будівництво почалося ще в 13 столітті, вона пережила багато нападів та три російсько-турецькі війни, в її стінах знімали кадри фільму «Капітан Немо».

На причалі, на території фортеці, є можливість орендувати катер на групу до 6 осіб, що дозволить оглянути Білгород-Дністровську фортецю у всій красі з р. Дністер та зробити найкращі фото на її фоні.

Повернення в готель орієнтовно о 13:30.

Вартість екскурсії в Білгород-Дністровський - 400 грн. Включено: проїзд, вхідний квиток, екскурсія по фортеці. Вартість прогулянки на катері 30 хв. – 500 грн з групи.

5-й день.

Сніданок в готелі (шведський стіл). Переїзд в Одесу.

Оглядова екскурсія Одесою, під час якої ви дізнаєтеся про історію виникнення міста та унікальної одеської культури. Туристи почують про відомих одеситів, контрабандистів, письменників та диригентів. Побачать один з найкрасивіших театрів в світі, палац графа Воронцова, центр міста та панораму на Одеський порт.

В програмі також заплановано екскурсію до Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова» Національної академії аграрних наук України - найстарішого науково-дослідного закладу в Україні, де проводяться дослідження виноградарства та вивчається його продукт - вино. Вміст підвалів - це унікальна колекція вина. Мета екскурсії - ознайомлення зі світовими типами вин, виготовлених з сортів винограду селекції ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова». У програмі екскурсії передбачено: відвідування Музею історії виноградарства і виноробства України, винного підвалу, проведення дегустації, прогулянка по дендропарку, на території якого розташована будівля ННЦ. Час екскурсії та дегустації - 2 години. Ціна - залежно від зразків вина.

Після екскурсії група відправиться скуштувати вино в ресторані «Vinobroteria».

Виїзд до Кривого Рогу.

Кількість людей: до 12-ти осіб.

Вартість туру: 5250 грн/особа.

Узагальнений кошторис уїкендного туру «Вихідні з вином» наведено нижче у таблиці:

Таблиця 1

Таблиця кошторису туру «Вихідні з вином»

№	Назва	Ціна (грн./особа)
1	Проїзд	1200
2	Екскурсія по м. Вилкове з пікніком і дегустацією	1050
3	Екскурсія до Центру культури вина Шабо	550
4	Екскурсія в м. Білгород-Дністровський, Акерманська фортеця	400
5	Прогулянка на катері (факультативно)	150

6	Екскурсія з дегустацією в ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова»	300
7	Проживання в готелі, сніданки	1600
8	Всього	5250

У вартість не входить: обіди, вечері, особисті витрати.

Винний туризм є основною формою маркетингу вина, поєднується зі всіма видами діяльності, є просуванням виноградної сировини та виноматеріалів від сільськогосподарських до виноробних підприємств та до кінцевих споживачів.

Крім того, винний туризм підвищує ефективність маркетингових комунікацій як суб'єкта господарювання на зовнішніх і внутрішніх ринках виноробної продукції, так і в цілому виноробних регіонів Одеси і області.

Розвиток спеціалізованих послуг такого виду туризму дає можливість збільшити тривалість туристичного сезону в регіоні та підняти його імідж, збільшити кількість туристичних екскурсій, розширити та урізноманітнити місцевий туристичний продукт за рахунок ведення винних фестивалів, турів, дегустацій та екскурсій.

Для розвитку винного туризму в Україні, необхідними мірами є:

- просування регіонів як винних;
- ведення повноцінної промоційної компанії;
- залучення кваліфікованого персоналу;
- побудова різноманітних винних туристичних маршрутів;
- вдосконалення якості туристичних послуг;
- формування конкурентоспроможної пропозиції.

Створення винних та гастрономічних маршрутів, у яких передбачено створення спеціалізованих туристичних об'єктів – дегустаційних залів, ресторанів, музеїв гастрономії, а також тематичних заходів, які сприятимуть

формуванню конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту та підвищення туристичної привабливості регіону.

Винний туризм відноситься до перспективних напрямів туристичної діяльності в Україні.

Література:

1. Басюк Д. І. та ін. Винний та гастрономічний туризм : глобальні тренди та локальні практики. Монографія / За наук. ред. Д. І. Басюк. Вінниця : ПП ТД «Едельвейс і К», 2017. 316 с.
2. Божук Т. І. Сучасний стан і перспективи розвитку винного туризму (на прикладі Закарпатської області). *Туристична індустрія: сучасний стан і перспективи розвитку*: VI міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 квітня 2011 р. Луганськ, 2011. Том 2. № 6. С. 171–177.
3. Винний туризм: підручник для студентів ВНЗ / С. В.Іванов, В. О.Домарецький, Д. І.Басюк та ін. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2012. 472 с.
4. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства : навч. посіб. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова / під ред. О. Г. Топчієва. Одеса : Астропринт, 2012. - 336 с.
5. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки. URL: <https://oda.od.gov.ua/odeshhyna/soczialno-ekonomichnyj-ta-kulturnyj-rozvytok/strategichni-plany-dij-ta-programy-rozvytku/strategiya-regionalnogo-rozvytku/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky/> (дата звернення: 20.02.2023)

УДК 338.48

*Ігор Валерійович Чайка,
студент четвертого курсу,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ MICE-ТУРИЗМУ ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЯ

*Науковий керівник: Юрчишина Людмила Іванівна, старший викладач,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро*

Життя сучасної ділової людини сьогодні – це постійні ділові переговори, ділові зустрічі, поїздки і звичайно активна участь у різних навчальних програмах, спрямованих на підвищення професійного рівня та кваліфікації. Тому в останні роки як в Україні, так і в інших країнах неухильно зростає частка ділових подорожей, що належать до бізнес-туризму, виставкового та наукового туризму.

Дослідження, які стосуються ділового туризму, представлені в низці праць українських та міжнародних авторів, таких як : Н. Дехтяр [1], Є. Музичка [2], І. Прохорчук [3] та ін. Однак у вітчизняній науковій літературі питання теорії та практики ділового туризму досліджувалися фрагментарно. Метою дослідження є висвітлення тенденцій розвитку MICE - туризму та його організація.

Кінець ХХ століття ознаменувався швидким зростанням ділових відносин, у тому числі у сфері туризму. Для позначення сфери послуг, що обслуговує діловий туризм, стали використовувати англійську аббревіатуру «MICE» [1]. Термін «MICE» означає чотири ключові складові ділового туризму: М – Meetings (зустрічі), І – Incentives (Інсентив), С - Confrences (конференції), Е - Exhibition (виставки) (рис. 1).

Відповідно до сучасної класифікації у діловому туризмі розглядається два виду інсентив-турів [1], до яких належать індивідуальні тури, виїзні семінари та

конференції, а також дилерські школи. Організація цього виду діяльності у всьому світі планується та проводиться компаніями, що спеціалізуються на MICE-індустрії. На світовому туристському ринку функціонують три найбільші транснаціональні компанії, що спеціалізуються на корпоративному туризмі – American Express Global Business Travel, BCD і Carlson Wagonlit Travel [1].

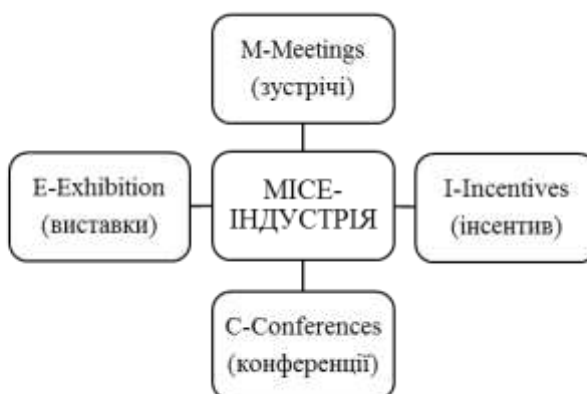

Рисунок 1. Схема складових елементів MICE – туризму

Дуже важливою складовою цієї аббревіатури є «I – Incentives» (Інсентив). Тому дані заходи прийнято називати інсентив-турами. Статистика свідчить про те, що найпоширенішими місцями проведення MICE-заходів є готелі, на другому місці – виставкові центри, на третьому – освітні заклади (університети).

Організація інсентив-туров має власну специфіку. До команди організаторів повинні входити: фахівці з бронювання готелів та менеджери з організації культурно-дозвільної програми. Особливість таких програм полягає в наявності наступних характеристик: унікальність; специфіка; винятковість. Під унікальністю слід розуміти, що жодного із заходів не повинно повторюватися, вони мають бути насичені інформацією. Специфіка інсентив-туру – важлива складова частина заходу, пов'язана з наданням можливості спробувати чи побачити щось незвичайне.

Винятковість пов'язана з тим, що після закінчення туру його учасники повинні бути впевнені в тому, що вони відвідали цікаве місце та зустрілися з

цікавими людьми. Слід зазначити, що у підборі туристичної компанії головним критерієм є бюджет, що виділяється для ділового туру. Важливе значення має і вибір місця для організації ділової програми, яке має відповідати наступним ознакам: розміщення з високими стандартами обслуговування та пропозицією розважальних послуг; наявність конференц-залів для проведення інсентивізованих зустрічей; ексклюзивний імідж місця проведення туру; доступність, яка передбачає можливість прибуття в місце призначення різними транспортними засобами; наявність визначних пам'яток у місці проведення туру.

Існують різноманітні формати проведення ділових заходів (табл. 1)

Таблиця 1

Формати ділових заходів

Види форматів ділових заходів	Характеристика форматів ділових заходів
Саміт (від англ. summit meeting), він же «зустріч на вищому рівні»	Зустріч представників вищих ешелонів влади та/або бізнесу, подібні заходи організуються в відповідно до офіційного протоколу
Форум (у стародавньому Римі – місце громадських зборів)	Наймасштабніший із ділових заходів, присвячений всебічному публічному обговоренню широкого кола питань, що належать до однієї із сфер діяльності. Участь в форумах сприяє посиленню почуття довіри до компанії, вирішення ділових питань та підвищення кваліфікації компанії
Конгрес (від латів. congređior)	Великий з'їзд, збори (зазвичай з питань міжнародного значення). Має міжнародний статус. Проводиться всередині професійних груп або прихильників будь-якої ідеї для вироблення загального бачення ситуації
Конференція (англ. Academic conference)	Конференцією називають збори вчених, дослідників чи публіцистів під час якої учасники представляють спільноті свої роботи чи результати досліджень, які потім спільно обговорюються. Говорячи сучасною мовою, конференція – засіб модернізації інновацій. У ході проведення конференції обговорюються проблеми, що виникають під час реалізації бізнес-ідеї, виявляються шляхи вирішення цих проблем. За підсумками конференції публікуються її матеріали
Виставки (англ. Exhibitions)	Демонстрація продуктів та послуг запрошеним представникам для стимулювання продажу чи інформування гостей. У секторі ділового туризму організація та проведення виставок сприяють притоку коштів до місцевого бюджету за рахунок гостей.

Джерело: узагальнено за [4, 5]

Під час підготовки ділових заходів слід враховувати всі технологічні нюанси. Загальна концепція розробки ділового заходу має будуватися з урахуванням цільової аудиторії та цілей, які ставить замовник перед організаторами проєкту.

Тому під час підготовки заходу прописуються:

- первинна аудиторія – ті люди, чию поведінку ви хочете змінити (тобто та група, на яку безпосередньо має бути вплив);
- вторинна аудиторія – окремі люди, які пов'язані безпосередньо з первинною аудиторією;
- третинна аудиторія – організовані групи людей (клуби, асоціації, ліги та ін.), які впливають на первинну та вторинну аудиторії.

В організації ділових заходів використовуються певні канали комунікації. Щоб зрозуміти, як організуються такі канали, необхідно знати на кого конкретно буде впливати цей захід; сам зміст цього заходу – переконувати чи просто поінформувати; чи дослухається аудиторія до тих лідерів, які будуть запрошені на цей захід тощо. Модерація MICE-проєкту та вибір професійних модераторів – запорука успіху події. У діяльність модератора входить:

- ведення заходу у заданій темі;
- напрямок дискусії у потрібне русло;
- управління ступенем активності дискусії;
- залучення всіх учасників до дискусії;
- дотримання регламенту виступів;
- керування зворотним зв'язком зі слухачами.

Використання інсентив-програм сприятливо відбивається на розвитку та процвітанні компанії, дозволяючи вирішити відразу безліч завдань. Головне завдання організаторів, щоб кожен учасник залишився із позитивними емоціями та з інформаційним багажем, який він міг би використовувати далі у професійної діяльності. Це не тільки нові знання, а й нові знайомства, нові зв'язки. Тому інсентив-тур – це не лише найпотужніший каталізатор зміцнення

команди, мотивації, ідеальний інструмент нематеріального заохочення, а й раціональне вкладення коштів.

Література:

1. Дехтяр Н. А. Тенденції розвитку світового ринку ділового туризму. *Проблеми економіки*. № 1, 2014. С. 43–51.
2. Музичка Є. О. Стан і тенденції розвитку ділового туризму в Україні. *Економіка та держава*. № 1. 2018. С. 55–60.
3. Прохорчук І.В. Теоретичні аспекти розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 110. С. 118.
4. Денисенко М. П., Геньбач Д. Д. Сучасний стан та перспективи розвитку ділового туризму в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 19. С. 23–28. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.19.23
5. Прокопишин-Рашкевич Л. М., Шадурська Б. О., Петрович Й. М. Індустрія туризму в Україні: перспективні напрями та виклики сучасності. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми економіки та управління”*. 2020. Т. 4, № 1. С. 72–82.

УДК 338.48(477):796.1

Ірина Олександрівна Остапчук,
к.г.н., доцент, в.о. зав.кафедри туризму та економіки
Кристина Сергіївна Лазарева,
студентка факультету географії, туризму та історії,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг

ТУРИСТИЧНІ КВЕСТИ. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Інформаційна цивілізація та форми інтерактивного спілкування породили нові способи отримання й засвоєння інформації. Традиційні класичні види туризму, такі як культурно-пізнавальний, рекреаційно-оздоровчий та ін. уже не

привертають значної уваги туристів, оскільки сучасне суспільство зазнає значних змін, змінюються і мотиви туристичних подорожей і організації відпочинку. Надзвичайної популярності набувають екстремальні та активні види туризму. Одним із таких інноваційних видів туризму є «квест-туризм».

Теоретичні основи розробки і проведення квестів загалом дослідженні в рамках інноваційних видів туризму такими вченими, як: І. Т. Скрипченко [7, с. 83-102], О. Федоровим [9, с. 218-227], С. С. Ростовцевим [6, с. 93-101]. Економічні основи квестів розглянуті в роботі Л. В. Ноздріною [5, с. 121-127]. Практичний досвід організації туристичних квестів як правило ґрунтується на використанні сучасної техніки – смартфона, бажано із підтримкою функцій доповненої реальності та додатків (напр. WalQlike, Free Gen) і міститься на таких ресурсах як <https://ggtravel.com.ua/desiati-kvest-mist-walqlike-vidkryvay-ukrainu-standartno/> [1], <https://freegen.group/projects/freegen-games/> [3].

Впровадження туристичних квестів в туристичну практику України реалізується через ряд програм як результат співробітництва держави і бізнесу, наприклад Державної агенції розвитку туризму та представників туристичного і інформаційного бізнесу, наприклад «Цифровізація туризму» відбувається за участю Ю. Зозулі (засновник FreeGen Group та спортивно-розважального комплексу X-Park, радник із цифровізації мера Києва) та Юлії Матяш (засновниці Discover.ua) та ін.

Слід зазначити, що далеко не у всіх дослідженнях зазначено специфіку саме туристичних квестів, яка полягає на думку авторів у тім, що має обов'язкову прив'язку до місцевості (маршрут прокладено по реальній місцевості) і передбачає активний рух туриста, також викликає певні розумові напруження, оскільки питання носять розважально-пошуковий характер. Туристичний квест об'єднує в собі віртуальний цифровий світ і реальний світ конкретного міста. В цьому полягає актуальність теми дослідження.

Мета статті – дослідити поняття «туристичний квест» та проаналізувати український досвід створення туристичних квестів за допомогою інструментів цифровізації.

Квест (від [англ. quest](#) — [пошук, пошуки пригод](#)) — аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Під час гри команди вирішують логічні завдання, здійснюють пошук на місцевості, будують оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні рішення і підказки. Після завершення чергового завдання команди переходять до виконання наступного. Перемагає команда, що виконала всі завдання швидше за інших [2]. Також під квестами розуміють: 1. Жанр комп'ютерних ігор, що вимагають від учасників рішення логічних задач для просування по сюжету; 2. Жанр командних інтелектуально-рухливих ігор, що включають елементи міського орієнтування [7, с. 83].

Перший «предок» квестів з'явився на початку 1970-х, коли програміст і спелеолог Вільям Краудер, який нині вважається одним із засновників жанру пригодницьких ігор розробив програму під назвою Colossal Cave Adventure для ЕОМ марки PDP-10.

Квести, як різновид організації дозвілля, з'явилися в туристичній практиці зовсім нещодавно, але швидко набули популярності серед споживачів туристичних послуг та в деяких випадках стали самостійною послугою, що поклала початок створенню цілого ряду організацій, які спеціалізуються на розробці та організації квест-програм для різних цільових груп.

Квест виступає як механізм, що активізує вже сформовані навички, направляючи їх виконувати завдання, генерувати ідеї та розробляти стратегії, ви можете розвивати такі навички та здібності, як ефективність, винахідливість, комунікативні навички тощо.

Квести, внаслідок надзвичайного їх різноманіття класифікують за різними критеріями:

1. За рівнем реальності: реальні та віртуальні завдання. По суті квести — це міські реальні ігри, які передбачають участь гравців на місці у визначеному ігровому просторі. Але є й віртуальні завдання, як-от «Мозковий штурм». У цій грі учасники розгадують головоломки та відповідають на запитання, не відходячи від комп'ютера.

2. За тривалістю: короткі, середні, тривалі квести. Вони можуть тривати від кількох годин до тижня.

3. За рівнем складності: початковий (підходить для новачків), просунутий, складний.

4. За засобом пересування: піші (всі пішохідні екскурсійні квести та тури); велосипедні; автомобільні та ін. в залежності від виду транспорту.

5. За віком учасників: для підлітків, молодіжні, універсальні [8, с. 139].

Квести прийшли в туризм зі світу інтерактивних комп'ютерних ігор, як один з основних видів, в якому гравець занурюється у віртуальний пригодницький світ, досліджує його, щоб виграти гру, йому доводиться виконувати багато завдань, які вимагають розумової праці, миттєвої реакції та вчасних дій. Сьогодні вже можна говорити про цілий напрям туристичних квестів. Основним завданнями туристичних квестів є:

1) рішення цікавих, нестандартних завдань і головоломок, ребусів пов'язаних з історією, культурою, мистецтвом і архітектурою місць, які відвідують;

2) відвідування незвичайних місць і архітектурно-історичних пам'яток;

3) отримання нових знань в ігровій подачі, яка сприяє кращому засвоєнню матеріалу;

4) розвиток ерудиції, уваги, кмітливості та багатьох інших здібностей людини;

5) різні види завдань, які спрямовані на командоутворення, один із варіантів тимблдіingu;

6) отримання нових вражень і емоцій [4, с.4-8].

Туристичні завдання розробляються завдяки широкому використанню інформаційних та телекомунікаційних засобів, що дає змогу учасникам приєднатися до груп однолітків у знайомій атмосфері. За своєю суттю туристичні квести відрізняються від звичайних екскурсій і турів декількома аспектами:

- шляхом виконання ряду креативних завдань спрямовують туриста від старту до кінця маршруту (можуть і не бути послідовними);
- в інтерактивній формі ніби занурюють туриста до історико-культурного шару певної місцевості;
- здійснюються за рахунок завантаження спеціальних додатків у смартфон і зазвичай є безкоштовні, однак є і платні місії;
- не передбачають присутність гіда, а проблема дезорієнтації вирішується за допомогою сучасної GPS-навігації додатку смартфона;
- квест-тури майже завжди за часом коротше звичайних екскурсій, і не втомлюють туристів.

Так само як і звичайні туристичні маршрути та екскурсії туристичні квести відбуваються в реальному місці і часі, але доповнені за допомогою спеціальних програм і додатків віртуальним середовищем.

Технологія створення туристичних квестів покликана розвивати інтерес та формувати пізнавальну діяльність, розширювати загальний світогляд туристів, включати духовні, національні, патріотичні та загальнолюдські цінності, розвивати індивідуальні соціо-культурні компетенції.

Сучасні туристичні квести неможливі без використання техніки – смартфона, бажано із підтримкою функцій доповненої реальності та можливістю встановлення і оновлення додатків (напр. WalQlike, Free Gen).

В Україні для туристів запустили додаток WalQlike, який допоможе дізнатися більше про місто в цікавий спосіб. WalQlike (walk you like) — це соціально-культурний проект, мета якого — відкрити друге дихання внутрішньому туризму в Україні, показати міста нашої країни з найбільшим

туристичним потенціалом з нового ракурсу — свіжо і цікаво для сучасних мандрівників. Так виникла ідея створити мобільний путівник для дослідження міста у форматі інтерактивної прогулянки.

В даному випадку ви ще дізнаєтеся захоплюючі історії місцевих визначних пам'яток і, справляючись з нескладними загадками, рухаєтеся далі по маршруту, як справжній дослідник.

Проект розпочали з туристичних міст **Львів** і **Київ**. Надалі ініціативу поширили і на інші міста: **Одеса**, **Чернігів**, **Кам'янець-Подільський**, **Тернопіль**, **Дніпро**, **Івано-Франківськ**, **Чернівці** та **Харків** [1].

Ще один цікавий різноманітний проект реалізує засновник спортивно-розважального комплексу Xpark - Юрій Зозуля, який надихнувся поєднанням віртуального та реального світів. Командою під керівництвом Ю. Зозулі було створено мобільний додаток FreeGen, який легко перетворить сусіднє подвір'я на місце загадкових пригод та цікавих квестів [3].

Віртуальні геоігри можуть бути різної тематики, простими та складними. Їх головна особливість полягає в тому, що в процесі проходження потрібно подорожувати і взаємодіяти з іншими об'єктами. Програма FreeGen знайде для туриста квест, зчитавши місцеположення і запропонує доступні квести саме в цьому районі. У кожній точці маршруту гравці отримують вікторину, загадку, головоломку, завдання з пошуком відгадок у доповненій реальності, офлайн-подію або миттєвий приз.

Географія туристичних квестів від цього додатку вражає, і не обмежується тільки територією України (рис. 1.).

Рис. 1. Карта туристичних квестів FreeGen по містам України [3].

Так і один із авторів цієї статті (І. Остапчук) долучилась до розробки квесту по Кривому Рогу (розробила сценарій), це квест "Залізним проспектом", який прокладено від 95 кварталу до перехрестя проспекту Металургів і вул. Вадима Гурова. Мета квесту - в інформаційно-розважальній формі ознайомити зі специфікою молодого туристичного міста, показати основні туристичні об'єкти розташовані у Металургійному районі, розповісти історію міста, спонукати до відвідування криворізьких екскурсій.

Велику кількість туристичних квестів розроблено у м. Київ, наприклад «Київ проти корони», мета - допомогти світу впоратися з пандемією і врятувати місто від вірусу. Ця гра покликана відвернути людей від депресії та прикрасити їх дні емоціями на самоізоляції. Цей тип ігор не передбачає подорожей і призначений виключно під локдаун, щоб люди залишалися вдома.

Ще один квест по Києву, який отримав багато позитивних відгуків «Різдвяний квест» занурює мешканців у пригоди та допомагає насолодитися чудовим новорічним Києвом. Гра особливо популярна серед сімей і закоханих пар. У доробку FreeGen є і спортивні квести, лідером серед яких залишається

«Муромецька гонка». Екскурсійна група в основному базується на «Київських пейзажах» та екскурсіях мальовничими алеями. Гра "Застава Муромець", яка зараз дуже популярна серед туристів, виконує роль віртуального гіда, веде гостей до історичного міста X століття, епохи Ілли Муромця [3]. Розробники передбачили можливість здійснення квестів не лише пішки, а і з можливістю прокату велосипедів та сигвеїв, а в кінці кожного квести, в залежності від правильності виконання завдань і швидкості проходження місії, гравці отримують миттєві призи та виграші лотерейних квитків - від чашки кави до електричного скутера. Такі ігри надихають мешканців побачити уже звичні міста по-іншому та познайомитися з історією, культурою, традиціями.

Таким чином, науково-технічний прогрес дозволяє надзвичайно урізноманітнити звичайні програми відпочинку та туристичних подорожей новітніми інноваційними напрямками, серед яких особливо виділяються туристичні квести. Авторами проаналізовано сучасні підходи у розумінні квестів, особливості історії їх виникнення, приклади створення туристичних квестів на території України із використанням мобільних додатків. Одна із авторів статті, дійсний туристичний гід м. Кривого Рогу, здійснила розробку туристичного квесту по місту «Залізним проспектом», який ознайомлює туристів та місцевих мешканців із принадами Сталевого серця України.

Література:

1. Десять квест-міст WalQlike: Відкривай Україну нестандартно. URL: <https://ggtravel.com.ua/desiat-kvest-mist-walqlike-vidkryvay-ukrainu-nestandardno/> (дата звернення: 24.02.2023)
2. Квест-змагання. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 24.02.2023)
3. Квест маршрути. URL: <https://freegen.games/questroute/> (дата звернення: 24.02.2023)

4. Кошелева О. О., Скрипченко І. Т. Інноваційні технології в системі фізичного виховання студентів ЗВО : методичні рекомендації. Дніпро : Журфонд, 2021. 48 с.
5. Ноздріна Л. В. Проектні підходи до створення туристичних квестів // *Вісник університету Банківської справи*, Львів. 2019. № 2–3 (35–36). С. 121-127.
6. Ростовцев С. С. Теоретичні засади квест-екскурсій як інноваційного методу надання екскурсійних послуг // *Вісник ХДАК*. Харків, 2021. Випуск 59. С. 93-101
7. Скрипченко І. Т. Інноваційні технології в туризмі : навчальний посібник. Дніпро : Журфонд, 2021. 137с.
8. Сокол І. Н. Класифікація квестов // *Молодий вчений*. 2014. № 6 (09). С.138-140.
9. Федоров О. Найновіші досягнення інформаційних технологій і туризм – нові виклики і можливості // *Наукові записки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, серія : педагогічні науки*. Вінниця, 2011. Випуск 107. С. 218-227.

Розділ 6. Рекреаційно-туристичний потенціал України та його відновлення і використання

УДК 911.2:338.483.11|(477-89Пол)

*Сергій Володимирович Міхелі,
д. геогр. н., доцент, професор кафедри географії,
Український державний університет імені
Михайла Драгоманова, м. Київ*

ПРИРОДНИЙ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Рекреаційно-туристичний потенціал будь-якої території формують природні, соціально-економічні та культурно-історичні ресурси. Кожна з цих складових має важливе значення для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. Проте саме природні ресурси повинні стати основою для організації рекреаційних територій, розробки маршрутів й екскурсій оздоровчо-спортивного та пізнавально-освітнього туризму. Метою даного дослідження є узагальнення та систематизація знань про природні умови і ресурси Волинського Полісся з точки зору їх потенціальної сприятливості для рекреаційно-туристичної діяльності, що відповідає завданням «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [10] щодо забезпечення ефективного і комплексного використання туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу туристичних територій України.

Структуру природного рекреаційно-туристичного потенціалу розробив О.О.Бейдик [1]. Серед природних рекреаційно-туристичних ресурсів він розрізняє природно-географічні та природно-антропогенні. Природні ресурси поділяє на геологічні, спелеологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтово-рослинні, фауністичні і ландшафтні. В окрему категорію виділяє природні унікальні. До природно-антропогенних ресурсів відносить об'єкти і території природно-заповідного фонду.

Регіональні особливості формування природного рекреаційно-туристичного потенціалу на території України наведені у навчальному посібнику «Туристичні ресурси України» [4], де охарактеризовані кліматичні, бальнеологічні, водні, природно-заповідні, біотичні і геоморфологічні рекреаційно-туристичні ресурси, у тому числі й Українського Полісся. Деякі важливі особливості природного рекреаційно-туристичного потенціалу Українського Полісся розкриваються у навчальному посібнику «Туристські ресурси України» [6]. Характеризуються кліматичні ресурси зими (середня температура січня -4°C і товщина стійкого снігового покриву 10–17 см)

б. літа на Волині, що є сприятливими для організації зимових видів відпочинку протягом 50 днів та організації літнього відпочинку протягом 145–155 днів.

Звертається увага на важливу особливість клімату Полісся, яка полягає у тому, що перехідні сезони характеризуються несприятливими для рекреації та туризму погодними умовами. У якості потенційних геоморфологічних туристичних об'єктів згадуються еолові дюни, ози, моренні горби (друмлини) і пасма. У якості гідрологічних рекреаційно-туристичних об'єктів називаються озера Волинської, Рівненської і Чернігівської областей, річки Десна, Тетерів і Случ (сплав на надувних суднах і байдарках), ставки у колишніх гранітних і піщаних кар'єрах. Заболоченість території, яка сягає 11 % території Волинської області, характеризується авторами посібника як чинник, що відчутно лімітує рекреаційно-туристичну діяльність. Між тим саме до боліт приурочені значні ягідні угіддя (журавлина, чорниця, брусниця), що є важливим рекреаційно-туристичним ресурсом. А деякі болота, як, наприклад, болото Глуханя в Закарпатській області, можуть бути самостійним пізнавально-освітнім і науковим туристичним об'єктом. Докладно охарактеризовані як туристичні ресурси території та об'єкти природно-заповідного фонду України, у тому числі на території Українського Полісся. При цьому наголошується, що найбільш великим рекреаційно-туристичним потенціалом характеризуються

окремі пам'ятки природи як унікальні природні об'єкти, що мають особливе наукове, естетичне та пізнавальне значення. На важливість унікальних природних об'єктів як вагомих елементів туристичного потенціалу будь-якої території звертає увагу Г.Ш.Уварова зі співавторами при оцінці перспектив їх використання в туризмі [12; 14].

Волинське Полісся є одною з п'яти фізико-географічних областей, на які у відповідності із фізико-географічним районуванням України, поділяють Українське Полісся, одну з фізико-географічних провінцій (країв) зони мішаних лісів Європи. Воно розташоване між річками Західний Буг на заході та Случ на сході. Східну межу області проводять по відслоненнях кристалічних порід Українського щита. До складу області входить північна частина Волинської області та більша, північно-західна частина Рівненської області.

Відмінними рисами Волинського Полісся, що представляють інтерес як рекреаційно-туристичні ресурси, є м'який клімат, більш теплий і вологий, порівняно з іншими фізико-географічними областями Українського Полісся, порівняно велика лісистість (45 % від всієї площі області), значне поширення озер різних типів походження (до 170 лише у Волинській адміністративній області) і густа мережа річок, значна кількість боліт усіх типів походження, широкий розвиток гляціальних (моренні горби і пасма), флювіогляціальних (зандрові та лімногляціальні рівнини, ози), карстових (западини, лійки) та давньоолових (параболічні дюни, кучугури, вали, бархани) екзогенних форм рельєфу, строката структура ландшафтної організації території, обумовлена строкатістю поверхневих геологічних відкладів – гляціальних, флювіогляціальних, лімногляціальних, давньоалювіальних, алювіальних й органогенних (торфових), і поширенням крейдяно-мергельних порід у неглибокому підстиланні.

Теплий і вологий помірно-континентальний клімат Волинського Полісся з м'якою зимою (середня температура найхолоднішого зимового місяця січня -5°C) і нежарким літом (середня температура повітря у червні $+19^{\circ}\text{C}$, у липні $+23^{\circ}\text{C}$, у

серпні + 22 °С), у поєднанні із мішаними лісами і густою мережею озер і річок, відповідає умовам лісового кліматичного курорту. Основними засобами лікування є аерофітотерапія – лікування лісовим, насамперед сосновим повітрям, насиченим фітонцидами, ефірними оліями та озоном, а також купання в озерах та річках. Проте реалізація кліматичних, лісових і водних ресурсів з метою санаторно-курортного лікування поки що відстає від наявного потенціалу: лише один санаторій («Лісова пісня») функціонує у поліській частині Волинської адміністративної області, і три санаторії («Случ», «Горинь», «Червона Калина») – у поліській частині Рівненської області. Курортні території Волинського Полісся розвиваються за рахунок розбудови навколо озер пансіонатів і приватних котеджів.

Важливою складовою рекреаційно-туристичного потенціалу Волинського Полісся є порівняно велика лісистість території. Панівне поширення мають соснові (лишайникові, зеленомохові, сфагнові і складні), дубово-соснові і сосново-дубові ліси [7]. На невеликих площах збереглися грабово-дубово-соснові ліси. У північній частині області у вигляді невеликих острівців на перезволожених зниженнях зустрічаються ялинові ліси. По всьому Волинському Поліссі поширені чорновільхові, осикові та березові ліси. Волинські ліси володіють високим лікувальним аерофітотерапевтичним потенціалом і багаті на ягоди та гриби. Площа під ягідниками в лісах Державного агентства лісових ресурсів становить понад 20 тис. га, загальна грибоносна площа – понад 37 тис. га. Основу ягідників становлять чорничники (80 %). Решту ягідних ресурсів складають журавлина, брусниця, лохина, малина, ожина і суниця. У складі грибів панують білий гриб і маслюк. Значне поширення мають також підосичники, підберезники, лисички та опеньки.

Важливим рекреаційно-туристичним ресурсом Волинського Полісся є значне поширення озер. Лише у Волинській області нараховують до 170 озер карстового, заплавного і льодовикового походження [7]. Карстові озера поширені у басейнах рік Західного Бугу та Прип'яті (Турії, Вижівки і Стоходу),

а найбільша їх кількість характерна для Шацького поозер'я, де нараховують понад 80 озер, серед яких 42 карстових. Найбільшими з них є Світязь, Пулемецьке, Люцимер, Остров'янське, Пісочне, Кримне. Світязь є найбільшим (27,5 км²) і найглибшим (58,6 м) озером природного походження в Україні, та одним із переможців в конкурсі «Сім природних чудес України» в 2008 році.

Озера усіх типів походження важливі для рекреаційного використання, проте їх рекреаційно-туристичний потенціал різний. Озера заплавного (Люб'язь, Нобель, Турське) і льодовикового (Луки, Оріхове, Нечимне, Сомине та ін.) походження багаті рибою, але мають заболочені береги та в'язке дно, вкрите торф'янистим мулом або шаром сапропелю, і сильно заростають водною рослинністю завдяки постійному притоку поверхневих вод з розчиненими органічними сполуками і сильному прогріванню влітку, поступово перетворюючись на болото. Тому використовуються переважно з метою рибальства. Виключенням є заплавне озеро Нобель в Зарічненському районі Рівненської області, яке журналісти і краєзнавці називають перлиною Українського Полісся, з піщаними берегами й дуже чистою, м'якою водою, відоме як місто неорганізованого відпочинку і рибної ловлі. До того ж, озеро є частиною Нобельського НПП, створеного з метою збереження та ефективного використання типових і унікальних природних комплексів Західного Полісся, які мають особливу природоохоронну, наукову, освітню та оздоровчу цінність, і найбільшим у Рівненській області місцем гніздування та відпочинку перелітних водоплавних птахів. Тому одним із перспективних напрямів подальшого рекреаційно-туристичного використання озера Нобель є його включення у якості атрактивного об'єкта до маршрутів освітньо-пізнавального і наукового туризму. Початок цієї роботи закладений фахівцями відділу еколого-освітньої роботи та рекреації Нобельського НПП, які створили проект екостежки «Південним берегом озера Нобель» [3].

Озера карстового походження живляться переважно підземними водами карстових джерел, і тому мають, як правило, дуже чисту прозору воду, верхні

шари якої добре прогріваються влітку до оптимальних для купання температур (+20...22 °С), а нижні зберігають постійну низьку температуру (+9 °С), яка слугують запобіжником їх заростання водною рослинністю. Вони багаті рибою (вугор, лящ, окунь, щука, сом) та водоплавними птахами, розташовані серед лісових, переважно соснових і дубово-соснових масивів, і мають, як правило, піщане дно та у багатьох випадках піщані береги з шириною пляжів від 5 до 50–60 м, оскільки сформувались на зандрових (піщаних) рівнинах, тож володіють високим рекреаційно-туристичним потенціалом. При цьому води карстових озер не тільки чисті і прозорі, але і володіють лікувальними властивостями завдяки їх хімічному складу, що містить срібло, йод і гліцерин. Срібло та йод сприяють швидкому загоюванню ран, а гліцерин робить шкіру м'якою та еластичною. Найбільш високий коефіцієнт рекреаційно-туристичного використання серед карстових озер Волинського Полісся мають озера Світязь і Пісочне із групи Шацьких озер, а також озера Біле і Сомине. Саме на березі Пісочного розташований санаторій «Лісова пісня». Озеро Біле поблизу с. Рудка Варавського району Рівненської області має таку чисту і прозору воду, що на дні добре видно біле крейдове каміння, яке і дало йому таку назву. Озеро відоме як місто неорганізованого відпочинку з примітивною інфраструктурою (кафе, жакливі туалети, баки для сміття). А між тим є унікальною водоймою, що відноситься до так званих «гліцеринових озер». Вода озера Біле характеризується підвищеним вмістом гліцерину (до 6,37 мг/л) і має надзвичайні цілющі властивості, які ніяким чином не використовуються у лікувально-оздоровчому туризмі, хоча відомий приклад їх використання ще у 20-х роках ХХ століття дружиною глави польської держави Юзефа Пілсудського.

Для Волинського Полісся характерна густа мережа великих, середніх і малих рівнинних річок (Західний Буг, Прип'ять, Турія, Стохід, Стир, Горинь, Случ), що відрізняються дуже повільною течією (0,1–0,2 м/сек) та значною заболоченістю заплавл. Заболоченість робить долини цих річок важко прохідними, що лімітує можливості їх використання для рекреаційного туризму

– купання, приймання сонячних ван, піших прогулянок. Але цілком доцільним є їх використання для рибної ловлі і нескладних, пізнавально-оздоровчих видів водного туризму, насамперед, сплаву на байдарках. Такий туристичний проект успішно реалізується на Стоході, який волинські краєзнавці називають «Поліською Амазонкою», де щорічно, влітку, проводиться міжнародний фестиваль з водного туризму «Поліська регата». Водний туристичний маршрут «Тихоплинна Турія» на байдарках або пакрафтах (надувних човнах) протяжністю 30 км прокладений річкою Турія [13].

Важливе освітнє, пізнавальне і наукове туристичне значення мають болота різних типів походження, широко представлені на території Волинського Полісся. Значні площі займають заповідні болотні масиви Гнідавське, Черемське (Волинська область), Переброди, Сира Погоня, Гало (Рівненська область) та ін.

Болото «Переброди» – це унікальний торфово-болотний, периферійно-оліготрофний масив поблизу с. Переброди Сарненського району Рівненської області, який у 2004 році віднесено за Рамсарською конвенцією до водно-болотних угідь міжнародного значення [2]. Унікальність його полягає в тому, що він єдиний в Україні, який зберіг свій первісний природний вигляд. Назва «переброди» пов'язана з тим, що під час дощів болото стає непрохідним. На частині болотного масиву створений Перебродівський загальнозоологічний заказник державного значення (що є частиною Рівненського природного заповідника) для охорони реліктових видів рослин, які занесені до Червоної книги України (верба чорнична, шейхцерія болотна, росичка проміжна, коручка болотна), та рідкісних, червонокнижних видів тварин (лелека чорний, орлан-білохвіст, зміїд, пугач, журавель сірий, орел-карлик, кіт лісовий). Болотний масив «Переброди» поки не включений до жодного туристичного маршруту, але представляє безумовний пізнавальний, освітній та науковий інтерес.

Болото «Сира Погоня» – це єдиний болотний масив в Україні з горбисто-мочажинним рельєфом, що є характерним для боліт Північної Європи. На його території у межах Сарненського району Рівненської області створений

однойменний ботанічний заказник державного значення, де у рослинному покриві на підвищених ділянках переважають оліготрофні сосново-чагарниково-сфагнові, а на знижених перезволожених місцях – осоково-сфагнові угруповання. З рідкісних видів, що занесені до Червоної книги України, зростають хамедафна чашечкова, журавлина дрібноплода, росичка англійська та росичка проміжна. Ботанічний заказник «Сира Погоня» включений до туристичної екскурсії «Заказник Сира Погоня. Юзефінові дуби», що проводиться туристичною фірмою «КолоКрай» [11].

Значний і досі нереалізований рекреаційно-туристичний потенціал мають поширені на Волинському Полісся гляціальні (льодовикові), флювіогляціальні (водно-льодовикові), карстові та давньоеолові форми рельєфу, що можуть стати важливими атрактивними об'єктами для маршрутів пізнавального, освітнього та наукового туризму для учнів загальноосвітніх закладів освіти, студентів географічних і геологічних спеціальностей закладів вищої освіти та науковців.

Гляціальні форми рельєфу – кінцево-моренні горби, складені переважно гравійно-гальковим матеріалом з великою кількістю кристалічних валунів різного розміру, утворюють широку смугу виразних горбів, що тягнеться із заходу на схід від міста Любомля у Волинській області до міста Дубровиці у Сарненському районі Рівненській області та отримало назву Волинського моренного пасма.

Флювіогляціальні форми рельєфу – ози, що являють собою піщано-гравійні вали шириною 70–100 м і підіймаються над плоскою рівниною Полісся на 7–12 м, можна побачити поблизу сіл Піща, Лука, Пульмо, Світязь у Ковельському районі Волинської області, а також поблизу Рафалівки Вараського району Рівненської області та на узбережжі озера Біле поблизу с. Рудка того ж району [7; 8].

Карстові форми рельєфу, представлені переважно різними за розмірами западинами та лійками, що являють собою круглі або овальні заболочені зниження, поширені на зандрових та озерно-зандрових рівнинах між річками

Західний Буг і Стохід у Волинській адміністративній області, зустрічаються поблизу міста Костополя, смт Клевани та села Нова Любомирка Рівненської області. Більші за розмірами карстові западини заповнені водою і являють собою озера. Найбільшим і найглибшим з таких озер у Волинській області є Світязь з максимальною глибиною 58, 6 м. Найбільшим карстовим озеро Рівненської області є озеро Біле, що займає карстову западину глибиною до 26 м [7; 8].

Давньоеолові форми рельєфу – параболічні дюни, горби і кучугури, закріплені заростями верби-шелюги або сосновими лісами, поширені на заплаві Прип'яті у північній частині Волинської області, де вони немовби втоплені в заболочену поверхню, і також у північній частині Рівненської області на борових терасах Стира, Горині і Случа [7; 8]. Строката структура ландшафтної організації території Волинського Полісся створює умови для формування мережі туристичних маршрутів різних категорій складності з отриманням спортивних звань та розрядів у спортивних походах і на змаганнях з пішогодного, лижного, велосипедного та кінного видів спортивного туризму та спортивно-туристичного орієнтування.

Перспективними і досі слабо реалізованими об'єктами лікувально-оздоровчого туризму Волинського Полісся є родовища лікувальних мінеральних вод (Журавицьке і Ковельське – у Волинській області, Жобринське, Корецьке і Степанське – у Рівненській області) і лікувальних торф'яних грязей (Журавицьке, Тетеринське та Шацьке – у Волинській області, Вічавське, Замошшя та Погуляйське – у Рівненській області), які включені Кабінетом міністрів України до переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних [9]. Лікування торф'яними грязями та мінеральною водою з місцевих родовищ практикується у волинському санаторії «Лісова пісня» та рівненських санаторіях «Горинь» і «Червона калина». Досі не реалізованим у лікувально-оздоровчій діяльності залишається потенціал сапропелевих грязей, чії запаси у Волинській області оцінюються як найбільші в Україні [5].

Окремий інтерес представляють об'єкти природно-заповідного фонду України на території Волинського Полісся, які володіють власним і поки недостатньо реалізованим рекреаційно-туристичним потенціалом.

Волинське Полісся є неповторним фізико-географічним регіоном України, що володіє значним природним рекреаційно-туристичним потенціалом, який формують своєрідні, а іноді й унікальні кліматичні, лісові, озерні, річкові, болотні, геоморфологічні, бальнеологічні та природно-заповідні ресурси. Проте ступінь їх вивченості з точки зору сприятливості для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у багатьох випадках недостатній. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі полягають у розгортанні польових експедиційних і дистанційних досліджень та узагальненні й систематизації наявних знань (складання кадастру) про природні рекреаційно-туристичні ресурси Волинської та інших областей Українського Полісся.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Болото «Переброди». URL: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/rivenska-oblast/boloto-perebrody/> (дата звернення: 01.02.2023).
3. Екостежка: фахівці розповіли, яких рослин і тварин можна зустріти біля найбільшого озера Рівненщини. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/521920-ekostezhka-fakhivtsi-rozpovili-yakikh-roslin-i-tvarin-mozhna-zustriti-bilya-ozera-pobel> (дата звернення: 24.01.2023).
4. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. посібник. Київ : Альтерпрес, 2017. 369 с.
5. Пасічник М.П., Ільїн Л.В., Хільчевський В.К. Сапропелеві рекреаційно-туристичні ресурси озер Волинської області. Луцьк : Волиньполіграф, 2021. 172 с.

6. Покоłodна М.М., Гордієнко Т.В., Полчанінова І.Л. Туристські ресурси України : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 222 с.
7. Природа Волинської області / Під ред. К.І. Геренчука. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1975. 147 с.
8. Природа Рівненської області / Під ред. К.І. Геренчука. Львів : Видавниче об'єднання «Вища школа», 1976. 156 с.
9. Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР961499?an=1> (дата звернення: 02.02.2023).
10. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249826501> (дата звернення: 13.01.2023).
11. Сира Погоня. Юзефінові дуби. URL: <https://kolokray.com/uk/product/syraya-pogonya-yuzefinovy-duby.html> (дата звернення: 01.02.2023)
12. Таран В.В., Уварова Г.Ш. Унікальні туристичні ресурси України: оцінка перспективи використання. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали III Міжнародної конференції (м. Київ, 2-3 грудня 2021 р.). Київ: Університет «КРОК», 2021. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/769> (дата звернення: 19.01.2023).
13. Туристичні маршрути, екскурсії. URL: <https://cnpvtk.volyn.ua/index.php/napryamki/turizm/pokhodi/interaktivni-pokhodi> (дата звернення: 01.02.2023).
14. Уварова Г.Ш., Бахмацька Х.О. Унікальні природні ресурси регіонів України, використання їх в туризмі. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали IV Міжнародної конференції (7 грудня 2022 р., м. Київ). Київ:

Університет «КРОК», 2022. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/1368> (дата звернення: 19.01.2023).

УДК 780.633.133:[338.48.6:2](477.86)

*Богдан Дмитрович Кіндратюк, д. мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика,
директор Центру дослідження дзвонарства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

ДЗВОНИ ТА ДЗВІНИЦІ В АРЕАЛІ КАРПАТ І ПРИКАРПАТТЯ: РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Нові виклики й тенденції у функціонуванні сучасної системи безперервної освіти України, подолання наслідків військових дій на її теренах потребують ефективного використання кожним різними засобами зміцнення духовного, морального, соціального, психічного, психологічного й тілесного здоров'я. У цьому аспекті важко переоцінити невичерпні можливості, закладені в рекреаційно-туристичному потенціалі нашої держави. Ефективність його застосування посилюється, як переконує досвід, при опануванні кожними можливостями арттерапії (зцілення мистецтвом), доречного використання творів цілого спектру його видів: архітектури, скульптури, малярства, графіки, декоративно-ужиткових виробів, музики та ін. Усі вони, як правило, присутні в церковній культурі. Серед них виділяються складові дзвонарства (била, дзвінки, дзвони, їхнє виробництво, будівництво споруди для них, творення світських і канонічних дзвонів тощо). В умовах розвою релігійного туризму мету своїх студій бачимо в приверненні уваги не тільки до дзвонарської культури великих міст України, а й окресленні її особливостей на теренах

Карпат і Прикарпаття, спробі показу лікувально-оздоровчого потенціалу елементів дзвонарства в цьому ареалі нашої держави.

Із прийняттям християнства в середньовічній Русі Церква поступово стає консолідуючим і стабілізуючим чинником духовного життя українців. Її функціонування немислиме без дзвонів. Вони – не тільки поважна належність кожного церковного храму, а й ударні самозвучні музичні інструменти з групи ідіофонів, самобутні пам'ятники історії, матеріальної культури, твори мистецького відливицтва, пам'ятки писемності й механічних систем. Церковні й світські дзвоніння супроводжували життя людини від народження до смерті. Вони звучали по декілька разів на день, наповнюючи своїми лункими й містичними звуками довкілля. Під час Служби Божої не тільки підсилюють її врочистість, а й подають благу вість, позначають значущість читань богослужбових текстів, нагадують вірним про їх обов'язок перед Богом і Церквою. Такі дзвоніння несли людям розміреність часу, радість і смуток, заклик і страх, заповняючи своєрідними барвами емоційний світ народу [6]. Особливо сприяла розвою застосування бил і дзвонів, їхньої музики мережа монастирів, де багослуження проводяться цілодобово. Подібні звучання допомагають упорядкуванню життя ченців і черниць. Не випадково неодмінним елементом і вертикальною домінантою монастирських комплексів є дзвіниця – композиційний центр їх архітектурного ансамблю. Виробилася увага до музики дзвонів і загалом до дзвонарства, її самобутнє сприйняття та розуміння. Це впливало на народний світогляд і відобразилось у віруваннях, переказах, прислів'ях і піснях. Дзвони й усе, що з ними пов'язане вивчає така відносно молода наука як кампанологія. Досліджується, зокрема, їхнє відображення в народній культурі українців і українок [5, с. 505–543], їхній прозі й поезії [5, с. 544–600], візуальних видах мистецтва [5, с. 601–637], творах композиторів і композиторок тощо [5, с. 638–680]).

Віддавна привертають увагу екскурсантів/екскурсанток унікальні набори дзвонів і споруди для них Києва (приміром, бронзовий ідіофон *Мазена*,

відлтий кийвським майстром Опанасом Петровичем 1705 р.; цей найбільший із чудом збережених давніх дзвонів України (вага 13 т, заввишки з короною 125 см, нижній діаметр 155 см) знаходиться на другому ярусі Триумфальної дзвіниці Софійського собору), Львова (наприклад, Святоюрський дзвін 1341/1342 р., вага 415 кг, заввишки з короною 85 см, нижній діаметр 71 см), одна з найвищих дзвіниць в Україні – Олександрівська споруда для дзвонів Успенського собору в Харкові (заввишки 89,5 м), єдина в Україні їхня виставка в Луцькому замку Любарта й ін. Подібні, не менш цікаві пам'ятки культури України й кампанологічні джерела віднаходяться в багатьох містах, містечках і селах на теренах Карпат і Прикарпаття.

Усе більше розкривається рекреаційно-туристичний потенціал цього гірського й передгірського ареалу України, зокрема завдяки можливостей такого напрямку, як релігійна (духовна) форма активного відпочинку й освіти. Екскурсанти й екскурсантки відвідують монастирі, беруть участь у богослуженнях, які проводяться у давніх (*намолених*) церквах, піднімаються зі співом духовних пісень на споруди для дзвонів, із цікавістю розглядають їхні набори, з особливим трепетом торкаються кампанів, вслухаються у дзвоніння, краще пізнають їхній феномен. Про розвиток духовного туризму на Прикарпатті, зокрема поселення в сім'ях священників, відвідування церков, монастирів, зацікавлення іконописом і дзвонарством (арттерапія) тощо мовилося ще 2 січня 2005 року в репортажі журналістки Алли Пасс для новин телестудії «1+1».

Певні можливості для туристів/туристок стосовно пізнання дзвонарства відкриваються під час великодніх свят. Тоді всім бажаючим дозволяється бити у дзвони, творити власні музичні композиції та цим оздоровлюватися [6]. Звісно, сильніше така музика, яку називають Євангелієм у музиці, голосом Бога діє на християн, зокрема тих, хто розуміє віровчення Старого й Нового завіту.

Уже чимало опубліковано про дзвонарство в етнографічних регіонах Західної України. Так, Фельчинські в рекламному проспекті ще 1938 року

написали про більш як 130-літнє виробництво їхньою родиною дзвонів у Калуші [16], окреслено дзвонарство Бойківщини [11], Івано-Франківська та його околиць [3], Косівщини [7], Покуття [8], зокрема Коломийщини [4] й Тлумаччини [12]. Відображено регіональний аспект функціонування головних складових дзвонарської культури на своєрідній Гуцульщині [9]. Дзвіниці в українців Карпат як феномен дерев'яної архітектури, генезу, типологію таких унікальних споруд описав Ярослав Тарас [15]. Чималій кількості щойно згаданих кампанологічних розвідок [2–12] завдячується створеному при нашому виші Центру дослідження дзвонарства. Відповідно до програми роботи цього структурного підрозділу залучається майбутніх учителів/вчительок [12; 17] і практикуючих освітянок [11] до експедиційно-польових досліджень, написання за їхніми результатами курсових, дипломних робіт, статей, дисертацій [1], розробки рекреаційно-туристичних проєктів. В їхньому змісті передбачено знайомство із цікавинками дзвонарства в регіонах нашої області, розтлумачення, при потребі, оздоровчої дії церковних і світських дзвонів на тіло й душу особистості християнина, розкриття психолого-педагогічного механізму цілющого впливу на організм людини музики, зокрема дзвонів, пояснюються її особливості тощо [10].

Зміцненню традиції застосування музики дзвонів у парафіях Карпат, придбанню дорогих у всі часи таких великих ідіофонів, будівництву споруд для них, складання на це пожертв сприяли, на наше переконання, такі домінуючі особистісні риси гуцулів і гуцулок, як побожність, свободолюбність, сміливість, прагнення до краси тощо. Ці якості, мабуть, стали однією з причин того, що багато дзвонів удалося зберегти від реквізицій у роки Першої та Другої світових воєн, знищенню в час атеїстичних кампаній у колишньому СРСР.

Серед унікальних пам'яток людвисарства виділимо раритет Михайлівського храму (с. Уторопи; місця давнього варіння солі). В історії ідіофонів цієї та інших парафії відображено трагедію і тріумф дзвонарства

нашого краю. Під час Першої світової війни уторопські дзвони закопали. Ті, хто знав місце сховку, померли чи загинули, тому шукали в різних місцях, проте знайшли лише один дзвін. Разом із короною він сягає заввишки 59 см, нижній діаметр – 67 см (тут і далі перша й друга цифри позначатимуть ці параметри). Дзвін знову на типовій дерев'яній триярусній дзвіниці, що нині оббита бляхою. Підтвердженням давнього відливання дзвона є не тільки його форма, нерівне розміщення букв у написі між укріплюючими тягами на шії (у перекладі з латинської читається *Тебе, Бога, восхваляємо, Тебе, Пане, хвалимо*, що засвідчує давнє призначення музики дзвонів – славити Бога), а й відсутність кількох знаків в останньому слові. У каталозі дзвонів Тадеуша Шидловського (1883–1942) ідіофони з подібними написами датують кінцем XVI ст. Давність дзвона підтверджує відсутність інших розлогих оздоблень. Стосовно музичних характеристик і причини феномена звучання таких інструментів слід зауважити, що в момент удару він видає звук *a*, через декілька секунд – *e*, потім – *cis*.

У 30-х роках XX ст. до цього найбільшого дзвона докупили ще чотири. Перші три – 33 і 33,5 см (1925 р. відливки), 33 і 35 см, 36 і 37 см (1928 р.). Щоправда, на середній із цих пам'яток точної дати виготовлення не зазначено, але за виглядом можна вважати, що її виготовили приблизно в ті самі роки. На крисі четвертого дзвона 1928 року (41 і 45 см) під рельєфом-оздобою вибито рівними буквами: *Начальник громади Ілько Лучко*. Завдяки сміливості уторопчан ці раритети у війну вдалося зберегти й після того як лінія фронту пройшла, до Великодня 1945 року дзвони знову були на їх звичному місці. Стосовно способу дзвоніння, то зазначимо, що в найбільший дзвін б'ють, як прийнято в православних, за допомогою язика, до якого прикріплено шнур. Іншими дзвонять, розгойдуючи інструменти за важелі. Є в парафії ще шостий дзвін – невелика *сигнатурка*, але його не видно (підвішений у головній бані храму) [2].

Багата пам'ятками дзвонарства Нижньоберезівська церква Святого Миколая (Косівщина). Колись, як розповів у 30-х рр. ХХ ст. старий дяк храму Стефан Фіщич, господар Микола Арсенич, на прізвисько *Євчык*, знайшов опришківський скарб. Перед смертю багач купив до церкви важкий дзвін, якого й назвали *Євчык*. Він був такий великий, що ним не могли дзвонити, розгойдуючи інструмент. Тому завжди на дзвіниці били серцем дзвона два хлопці. На жаль, його, як і багато інших, у 1915 році реквізували австрійські військові. Була ще менша за розмірами пам'ятка опришківства – дзвін *Закутинський*, якого навіть вважали голоснішим за *Євчыка*. Гроші на його виготовлення дав Федір Генік *за душу* свого брата Івана Закутинського, який перед смертю заповів, щоб за кошти, набуті в час співпраці з опришками, придбати до церкви такий великий дзвін, аби його голос чули поза гору Няджин. У другому десятилітті ХІХ ст., відповідно до заповіту, замовили дзвін із написом *За отпущеніє гріхов брата Івана*. Інструмент звучав надзвичайно мелодійно й гучно; у гарну погоду, як розповідають, його голос чули за 7,5 км. Використовували цей дзвін до Другої світової війни.

Нині на стіновій дзвіниці (недавно покритій, як і храм Святого Миколая, жовтою блискучою бляхою) з вежечкою посередині – сім дзвонів різного часу відливання та цінності. Передусім увагу привертає підвішений у центрі найбільший дзвін (нижній діаметр близько 100 см). Дзвін відлитий зі сталі, має згладжені форми, пофарбований. Шия інструмента оздоблена малим нечітким рельєфним орнаментом. Над цим інструментом, як і над двома невеликими крайніми ліворуч, відлитими з бронзи, прикріплено металеві пластини. На них вирізьблено: *КАНАДА*, нижче – *Юрій Габорак*, ще нижче – *Дзвони свободи та 1997 рік*. Між цими двома й найбільшим дзвоном також висить бронзовий інструмент діаметром близько 70 см. Він, як повідомляє рельєфний напис на пам'ятці, фундований громадою Березова.

Праворуч від найбільшого дзвона розташований чисто відлитий *Georcium Geib et Ioannet...* (Георгієм Гайбою і Йоаннем...) 1854 року в колонії

Ляндестрай (біля Калуша) дзвін із нижнім діаметром приблизно 71,5 см. Він, як зауважено, виготовлений *єдиному й усемогутньому Богові*. Посвята, ім'я майстра й місце майстерні подано рівними рельєфними літерами латинською мовою у дворядковому написі. Текст уміщено між рельєфними тягами й охоплює він шию дзвона під шапкою. Нижче на корпусі між двома рельєфними образами церковнослов'янською мовою нагадано про фундатора *сего дзвона* Іоана Генека, його *жєну* Параску, доньку Софію, синів Стефана й Онофрія та *Дметра Генека за отпущение грїхов*. Ці відомості розміщені від фриза до низу спідниці дзвона, кожне слово викладене на невеличкому підвищенні.

Поряд із дзвоном 1854 року підчеплено менший інструмент – 1925 року. На плащі він оздоблений рельєфним зображенням Матері Божої з Дитям на руках. Фриз у цього інструмента високого рельєфу, сягає аж під шапку дзвона. Інструменти за вуха корони прикріплені до рівних осей, над якими невеликі дерев'яні противаги-окуття. Відповідно дзвони приводять до звучання за важелі, до яких прив'язані шнури чи тонкі троси. За потреби задіяти всі ідіофони, напевно, залучають не менше ніж чотирьох дзвонарів. Це сприяє розширенню кола парафіян, що зможуть колись виконувати такі відповідальні обов'язки .

Цікаві пам'ятки дзвонарства має Середньоберезівська церква Успіння Пречистої Діви Марії (Косівщина). На вимурованій 1932 року двох'ярусній дзвіниці (прямокутник в основі: $\approx 9 \times 4$ м) висить, мабуть, найбільший дзвін Прикарпаття (95 і 120,3 см). Його оздоблює цікавий напис, з якого довідуємося, що 1902 року «звонарня Францишка и сына Людвика Фельчиньских в Калуши сеи звон отлили до церкви Успения пресв. Дивы в Березови Средном за выплатою 1600 кор. через Илька Клымюка и за додатком двох розбитых церковных звонов за отпущение грїхов Ильи, его жены Анны зо Слюсарчуков и их детей Василя, Стефана, Матия, Ивана, Павла, Юлияны, Параскевии, Анны, Катарини, Марии». Поряд із цим текстом у сім рядків на його висоту вміщено рельєф Розп'яття та ще на стільки ж рядів відомості про те, у який час

виготовлено дзвін і завдяки кому: «Сеи звонъ выливав ся за панованя папы римского Леона XIII наияснешого цисаря нашого Франц Иосифа I за преосвященного митрополита кир Андрея графа Шептицкого за Григория Тымняка місцевого приходника декана Пистыньского деканату и рыцара ордена Франц Иосифа за Константина Ласийчука сотрудника». Далі – рельєф із зображенням біблійного сюжету, мабуть, з Ісусом та Іваном Хрестителем (?). На валу дзвона однаковими буквами (початок і кінець речення розділяє хрест): «За Никиты Романчича березовского пивця церковного при помочи членов комитета Дмитра Малковича Березовского Николая Юхно Сулятицкого Стефана Клымюка и других». Як бачимо, згаданий співак мав, мабуть, неабиякий талант і повагу, якщо його згадали в такий спосіб.

Із західного боку біля цього найважчого інструмента підвішений також щедро декорований дзвін (≈ 85 і $74,7$ см). На його значимому місці – під шапкою між валиками – написано про власника майстерні й місце відливання: *Вилит Антонием Серафин в Калуши року 1911*. Нижче – образ св. Миколая, поруч із ним чотири рядки тексту про фундатора Івана Клим'юка, його дружину, сина з невісткою, онука та його дружину. Указано, куди призначено дзвін: *веси Березовы в церкву храму Успіння пресв. Владычицы Богородицы за здорově и вымоление грехов титулу Божого 1911* (обриси літер на дзвоні подібні до тих, що на дзвоні 1854 р. з Нижнього Березова). Далі пам'ятку оздоблює рельєф Матері Божої з Дітям на руках, а потім на висоту тексту великими буквами п'ять рядків: *За душпастырства Володемира Озаркевича пароха*. Обидва ідіофони міцно підвішені за круглі корони до вигнутих осей, що не вимагає для полегшення дзвоніння противаг-окуття. Дзвонять, розгойдуючи інструменти. Це потребує чималих зусиль.

Поряд із дзвоном 1911 року з півдня підвісили недавно знайдений раритет (41 і 45 см, у т. ч. вуха корони мають 8,5 см), закопаний 1942 року. Його разом із дзвоном, відлитим 1926 року, купили дві дівчини за гроші, зароблені прядінням ниток. Після того, як гітлерівці почали забирати дзвони, найважчий

інструмент закопали у дзвіниці, ідіофон 1911 року – біля неї, а два менших – на подвір'ї Івана Ігнатюка (1905–1957). У кінці 1950-х рр. їх вирішили повернути на дзвіницю. З останніх двох *паровиків* знайшли тільки один, оскільки сміливці, які їх ховали, загинули чи померли після війни. Його кілька раз намагалися відкопати, однак це вдалося лише через 70 років. Під шістьма вухами шию недавно віднайдені пам'ятки охоплює між рельєфними тягами латинський напис. Він вибудований рівними літерами: *DEVS DEVS MEVS AD TE DE LVCE VI GILO* (Божже мій, Божже мій, я від Тебе пройнятий Твоїм світлом). Початок і кінець цього вислову розділяє, мабуть, фірмовий знак відливарні. Він складається з накладеного на літеру *G* дещо зміщену вниз *F* (?). Чи пов'язана остання буква з Фельчинськими, певно, треба ще досліджувати. Скромно оздоблений інструмент обрисами форми нагадує ті, що відлиті не пізніше ніж у першій половині XIX ст. Його відчистили, і він поблискує бронзою серед побратимів .

На дзвіниці з північного боку від дзвона 1911 року висить майже не оздоблений інструмент (нижній діаметр – 26,1 см). Його чисто відлили 1926 року. Зі східного боку підвішено три дзвони, виготовлені 2006 року в Нововолинську. Перший (≈ 66 і 59,7 см) оздоблює напис: *Пожертва громади села*, а другий і третій (вони однакового розміру – ≈ 41 і 41,6 см) – *Пожертва засновників кафе «База», Дар Богу і людям*.

Стосовно музичних характеристик дзвонів, то найбільший із них у момент удару видає п'ять базових частот: 209,41 герц (*a* великої октави), 293,62 герц (*d*), 392,93 герц (*a*), 663,85 герц (*e*), 992,2 герц (*h* першої октави). Ці обертони звучать не зовсім чисто, мають свої призвуки. Коли звучання дзвона устоюється, залишаються перші три призвуки, а інші поступово пропадають. Другий дзвін (1911 р.) у момент удару видає чотири обертони: нижній звук наближається до *d* малої октави, потім чути призвук d^1 , за ним e^1 і останній обертон між c^2 і cis^2 . Після того, як звучання встоялося, залишаються стабільно перші три призвуки, а підголоски ледве чутно. Тобто ці два дзвони дещо

співзвучні, від базової ноти стабільно чути інтервал кварта ($A - d$). Зауважимо, що на початку ХХ ст. ливарні за допомогою свого представника (як писали в рекламних проспектах – *спеціаліста від дзвонів – кампанолога*) допомагали підібрати дзвін, що був би співзвучний із тими, які висіли на дзвіниці. У цьому переконує суголосність інструментів 1902 і 1911 років (створюється своєрідний акорд, який вибудовує ще один феномен церковних дзвонів). Імовірно, визначення звучання давнішого дзвона дозволило потім відлити співзвучний йому інструмент.

Викликає зацікавлення туристів, зокрема із Буковеля, санаторіїв, приміром, Моршина, Трускавця, Закарпаття новий для України вид мистецтва, яким є музика карийонів. У Гошівській чернечій обителі на Ясній горі (Івано-Франківщина) появилася третій стаціонарний карийон в Україні (перший влаштували 1996 року на дзвіниці Києво-Святомихайлівського Золотоверхого чоловічого монастиря (дзвони відлиті в Києві та Нововолинську), другий – на споруді для дзвонів Софії Київської (складається з набору точно налаштованих 52 дзвонів (на чотири октави) з електронно-механічним управлінням; ці ідіофони виготовили в Голландії). Дзвони Гошівського карийона теж привезли із цієї країни, їх оздоблюють не тільки дата виготовлення, позначення ноти, ваги, а й імені жертводавця та рік його народження. За технічними можливостями цей чернечий карийон вважають найкращим в Україні. Символічно, що 14 червня 2015 року (на празник Святої Євхаристії), коли дзвони скликають вірних до храму на Ясній Горі для спільної трапези з Богом, започаткувався Перший міжнародний фестиваль *Дзвони Ясної Гори еднають усіх* [14]. Традицію карийонного мистецтва на Прикарпатті розвиває місто Коломия, яка приваблива для туристів не тільки Музеєм писанки, а й карийоном. Він установлений на соборній дзвіниці УГКЦ [13]. У дитячих музичних школах Долини, Івано-Франківська, Калуша, Коломиї навчають гри на карийонах.

Знайомство з історією дзвонарства на теренах Карпат і Прикарпаття не тільки розкриває неабиякий рекреаційно-туристичний потенціал цієї важливої складової культури України, а й кличе до нових кампанологічних пошуків її науковців.

Література:

1. Ільчук Л. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання підлітків засобами дзвонарства: автореф. дис.канд. пед. наук. 13.00.04. Івано-Франківськ, 2018. 16 с.
2. Кіндратюк Б. Уторопські дзвони. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2001. 14 квіт. С. 4.
3. Кіндратюк Б. Церковні дзвони й дзвоніння околиць Івано-Франківська. *Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилівца*. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2003. С. 126–132.
4. Кіндратюк Б. Дзвонарське мистецтво Коломийщини. *Галичина: наук. і культ.-просвіт. краєзн. часоп.* / [гол. ред М. Кугутяк]. Івано-Франківськ, 2006–2007. № 12–13. С. 313–321.
5. Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України : моногр.; [наук. ред. Ю. Ясіновський]. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. 898 с. (Іст. укр. музики: Дослідження, вип. 19 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).
6. Кіндратюк Б. Бронзовий голос Бога. Як за допомогою церковних дзвонів лікують людей, розганяють грозові хмари, а шнурком від язика-била виховували «по голому задку» хтивих нешлюбних жінок: [інтерв'ю про дзвонарство / записав І. Крайній]. *Україна молода: щоденна інфор.-політ. газ.* Київ, 2012. 25 жовт. № 159 (4405). С. 11.
7. Кіндратюк Б. Особливості побутування дзвонарства на Косівщині. *Народна творчість та етнологія* / [гол. ред. Г. Скрипник]. Київ, 2014, № 3 (349). травень–червень. С. 40–50.

8. Кіндратюк Б. Дзвонарство історико-географічного регіону України Покуття. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наук. зб. / [упоряд. і наук. ред. В. Виткалов]. Рівне : РДГУ, 2018. Вип. 26. С. 91–100.

9. Кіндратюк Б. Дзвонарство Гуцульщини. *Гуцульщина – слов'янська Атлантида: історія, етнокультура, персоналії, туризм*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. на пошану професора Петра Сіреджук з нагоди 70-ліття (Івано-Франківськ – Космач, 22 лист. 2019 р.). Краків – Івано-Франківськ – Космач: «Wierchy», 2019. С. 31–57.

10. Кіндратюк Б., Дзвонарство в змісті освіти вишів як запорука зміцнення здоров'я особистості. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні* : матер. всеукр. наук.-пед. підвищ. кваліф. (3 травня – 13 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 182–187.

11. Кіндратюк Б., Семко С. До історії дзвонарства Рожнятівщини. *Галичина* / [гол. ред. М. Кугутяк] Івано-Франківськ, 2011. № 18–19. С. 363–371.

12. Кіндратюк Б., Свідерська Г., Тугай Ю. Дзвонарство на Тлумаччині. *Тлумач: історія та сучасність* : матер. Всеукраїнської наук.-практич. конф., присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовт. 2013 р.) / [упор. А. Білас]. Івано-Франківськ – Тлумач : Злагода, 2014. С. 134–142.

13. Ковтун В. Дзвіниця з карильйоном у Коломиї. *Культурологічний проєкт «Коломия у світі мистецтва»* [автор проєкту Валерій Ковтун]. Коломия, 2021. Вип. 29.

14. Лазоришин І. У Гошеві грали дзвони, а в Долині – сурми... [про фестивалі карийонного і дзвонарського мистецтва та духових оркестрів]. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2015. 18 черв. С. 11.

15. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект : моногр.; НАН України, Ін-т народознавства. Львів : ІН НАНУ, 2007. 640 с.

16. Церковні дзвони. Ювілейне видання з нагоди 130-літньої річниці заложення ліярні дзвонів Б-тів Фельчинських у Калуші і Л. Фельчинського і С-ки в Перемишлі. Станиславів : «Союзна друкарня», 1938. 48 с.

17. Шешорак В. Дзвонарство Монастирчан. *Слово народу*. Богородчани, 2014. 4 січ. С. 4.

УДК 338.48-44

*Марта Пилипівна Мальська, д. екон. н., професор,
завідувач кафедри туризму,
Оксана Миколаїна Гаталяк, асистент кафедри туризму,
Наталія Михайлівна Ганич, асистент кафедри туризму,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів*

СУЧАСНИЙ ХАРАКТЕР ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Понад 84% міст Львівської області зараховують до історичних. Проблема їх збереження, подальшого розвитку перебуває в центрі уваги як органів державної влади, так і науковців та громадськості. Для історичних міст з цінним туристичним потенціалом туризм може і має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку.

У науковій літературі пропонується чимало підходів до вивчення історичних міст та їх ролі у піднесенні туризму. Серед публікацій останніх років можна виокремити праці О. Гаталяк [1], Н. Ганич, В. Гоблика [2], К. Діденка [4], Ю. Жука [5], М. Мальської [7]. Однак ґрунтовнішого підходу потребують питання використання наявного туристичного потенціалу історичних міст для туризму, з одного боку, та збереження історичної самобутності й цінності таких населених пунктів – з іншого.

Метою дослідження є вивчення сучасного використання туристичних ресурсів історичних міст Львівської області як одного з пріоритетних напрямів їх подальшого розвитку.

Поняття «історичне місто» вперше з'явилося в ухваленій 1987 р. Міжнародною радою з питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС) Вашингтонській міжнародній хартії про охорону історичних міст, що доповнює Венеціанську міжнародну хартію з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць 1964 р. Це поняття вживається в сучасному праві, пов'язаному з охороною історико-культурної спадщини, для означення міст, які: втілюють цінності, притаманні традиційним міським цивілізаціям; зберегли впродовж віків неповторне обличчя, традиційну планувальну структуру, відповідне культурне, історичне та архітектурне середовище [7].

У 2001 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 878 до Списку історичних населених місць внесено 400 міст і селищ міського типу. Згідно з «Порядком визнання населеного місця історичним», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України 3 липня 2006 р. за № 909, місто, селище та село можна визнати історичним і внести до Списку, якщо воно відповідає, щонайменше, двом з таких критеріїв:

- 1) наявність історичних, архітектурних, ландшафтних і садово-паркових об'єктів культурної спадщини, які мають містоформувальне значення;
- 2) розпланування відповідно до минулих історичних епох (до початку ХХ ст.);
- 3) збереження основних композиційних центрів і композиційних осей населених місць;
- 4) рядова історична забудова [8].

В Україні до історичних прийнято зараховувати міста, вік яких сягає понад 300 років, а також усі обласні центри, незалежно від їх віку (з огляду на зосереджені в них містобудівні й культурні цінності).

З 44 міст Львівської області 37 залічують до історичних (табл. 1).

Таблиця 1

Історичні міста Львівської області: дата заснування та людина, 2022 рік*

№ з/п	Назва міста	Чисельність населення, осіб	Дата заснування або першої писемної згадки
1.	Львів	717273	1256 р.
2.	Белз	2191	1031 р.
3.	Борислав	32473	XIV ст.
4.	Бібрка	3761	1211 р.
5.	Броди	23134	XII ст.
6.	Буськ	8662	1097 р.
7.	Великі Мости	6286	кін. XV ст.
8.	Винники	19037	XIII ст.
9.	Глиняни	2954	1379 р.
10.	Городок	16085	1213 р.
11.	Доброміль	4111	1374 р.
12.	Дрогобич	73682	1233 р.
13.	Дубляни	9748	1440 р.
14.	Жидачів	10353	1164 р.
15.	Жовква	13852	1368 р.
16.	Золочів	23912	1442 р.
17.	Кам'янка-Бузька	10937	1464 р.
18.	Комарне	3653	XII-XIII ст.
19.	Миколаїв	14497	1570 р.
20.	Моршин	5562	1482 р.
21.	Мостиська	9103	1392 р.
22.	Перемишляни	6415	1437 р.
23.	Пустомити	9372	1441 р.
24.	Рава-Руська	8494	1455 р.

25.	Рудки	5230	1462 р.
26.	Самбір	34152	1238 р.
27.	Сколе	6054	1397 р.
28.	Сокаль	20373	1441 р.
29.	Старий Самбір	6440	XI ст., 1553 р.
30.	Стрий	59425	1396 р.
31.	Судова Вишня	6470	1230 р.
32.	Турка	6925	1431 р.
33.	Угнів	939	1360 р.
34.	Хирів	4104	1374 р.
35.	Ходорів	8954	1394 р.
36.	Червоноград	64297	1692 р.
37.	Яворів	12785	1376 р.

*Складено за [8; 10, с. 32 -34]

За людністю історичні міста Львівської області поділяються на дуже малі (до 10 тис. осіб), малі (10 – 50 тис. осіб), середні (50 – 100 тис. осіб) і надвеликі (500 – 1000 осіб). Найбільше історичних міст належить до групи дуже малих. У цій групі є 21 місто. Серед них м. Угнів (939 осіб), яке найменше не лише у Львівській області, а й в Україні. У групі малих – 12 міст. Середніх міст є три: Дрогобич (73,7 тис. осіб), Червоноград (64,3 тис. осіб) і Стрий (59,4 тис. осіб). До групи надвеликих міст входить Львів з населенням 717,3 тис. осіб (табл.).

Туристичні ресурси в містах слугують, почасти, мотиваційною підставою для вибору певного туристичного продукту (за видом, напрямком, сезоном та іншими ознаками). Місто водночас є і ресурсом, і умовою розвитку туризму на певній території, і чинником територіальної організації туризму. Результативність туристичної діяльності в містах значною мірою залежить від відповідної оцінки всього комплексу туристичних ресурсів.

Туристичні ресурси міст, як загалом, так і історичних міст, мають такі властивості:

- а) унікальність;
- б) доступність;
- в) ступінь освоєності;
- г) потенційний запас;
- г) спосіб використання [7, с. 8].

Основним критерієм класифікації туристичних ресурсів історичних міст виступає, на нашу думку, атрактивний (або критерій привабливості). За ним туристичні ресурси поділяють на об'єкти показу (природні, природно-антропогенні, культурно-історичні, етнічні) та об'єкти дозвілля (музеї, театри, заклади шоу-бізнесу, виставки тощо).

Оскільки туристичні ресурси в історичних містах є різними за давністю, кількістю, унікальністю, то склад цих ресурсів для кожного окремого міста буде індивідуальним і мінливим, відповідно до динамічних змін.

У структурі туристичних ресурсів історичних міст Львівської області найвагомішими, на нашу думку, є історико-культурні. Вони складають спадщину минулих епох суспільного розвитку, до них прийнято відносити лише ті об'єкти, які досліджені й оцінені як такі, що мають суспільне значення та можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для задоволення рекреаційних та духовних потреб.

На території Львівської області на державному обліку перебуває 8 453 пам'ятки культурної спадщини (з них 816 – пам'яток національного значення): 3 755 пам'яток архітектури (з них – 794 – національного значення), 3 833 пам'ятки історії (з них – 14 національного значення), 306 пам'яток монументального мистецтва (з них 5 – національного значення), 500 пам'яток садово-паркового мистецтва (з них 5 – національного значення) [9, с. 5].

Найбільша кількість пам'яток історії та архітектури припадає на Львів (понад 2500). Деякі з них вже є символами та візитними картками міста. Ансамбль історичного центру м. Львова внесено до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. У місті є музей-заповідник «Личаківський цвинтар». Два парки

Львова є пам'ятками садово-паркового мистецтва національного значення, один – місцевого. Всього у Львові є 8 пам'яток садово-паркового мистецтва, 11 археологічних пам'яток, 293 історичних пам'яток, 2089 пам'яток архітектури та містобудування, 87 пам'яток монументального мистецтва.

Аналіз розподілу туристів за метою відвідування (на основі статистичних даних Головного управління статистики у Львівській обл. [3]) протягом останнього десятиліття показує, що основною метою є культурно-пізнавальний відпочинок та дозвілля, який становить в середньому 2/3 від загальної кількості як внутрішніх, так і зовнішніх туристів. Переважання історико-культурних ресурсів з-поміж інших сприяє розвитку таких видів туризму в історичних містах як пізнавальний, сакральний, культурно-історичний, сентиментальний.

При цьому простежується інтенсивніша локалізація туристичних потоків у місця із щільнішою концентрованістю історико-культурних пам'яток, якими власне є історичні міста області.

Окрім історико-культурних пам'яток Львова, як найбільшого їх зосередження популярними є:

– пам'ятки Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX – XIV ст.) (міста Белз, Буськ, Старий Самбір);

– замки: Золочівський замок бастіонного типу і «Китайський» палац у східному стилі; Бродівський замок – пам'ятка архітектури національного значення, фортифікаційна споруда XVII–XVIII ст.; Жовківський замок – пам'ятка архітектури епохи ренесансу;

– палаци: палац графа Бадені у Буську, палац родини Потоцьких у Червонограді, палац Гредлів у Сколе;

– історико-культурні центри ренесансного містобудування: міста Жовква, Городок, Яворів, Судова Вишня, Глиняни, Буськ, Золочів;

– міська забудова XIX – початку XX ст.: Жовква, Самбір, Рава-Руська, Дрогобич, Стрий, Борислав, Ходорів, Кам'янка-Бузька;

– релігійні центри і пам'ятки народної сакральної архітектури у Белзі, Дрогобичі, Жовкві та ін.

Використання туристичних ресурсів історичних міст насамперед зосереджується на таких провідних аспектах як оцінювання потенціалу, збереження та захист, використання інформаційно-комп'ютерних технологій, електронних засобів комунікацій тощо.

В сучасному характері використання туристичних ресурсів історичних міст Львівської області назрілими є такі:

- проведення логістичної оцінки (потенціалу) туристичних ресурсів. При цьому важливо контролювати максимально можливий потік туристів, який не зашкодить стану самих ресурсів (об'єктів), умовам відпочинку і стану здоров'я туристів, екології регіону їх розташування, умовам життя місцевого населення;
- використання «подорожі другим містом» [6] з метою зменшення надмірного туристичного навантаження на м. Львів (вибір історичних міст, в яких є достатня кількість схожих туристичних ресурсів, які є маловідвідуваними);
- збереження та утримання в належному стані культурно-історичних об'єктів, які становлять туристичну цінність;
- впровадження інтерактивних турів доповненої реальності про втрачені пам'ятки історичних міст. (Інтерактивний тур доповненої реальності про втрачені пам'ятки міста було впроваджено у Львові. Серед пропонованих об'єктів - львівська Ратуша у XVII ст., Краківська брама, Високий замок, синагога Золота Роза);
- впровадження віртуальних турів пам'ятками архітектури (дерев'яна церква Св. Юра у Дрогобичі, церква Св. Параскеви у Буську, музей-заповідник «Жовківський замок»);

- популяризація об'єктів показу історичних міст Львівської області шляхом застосування сучасних цифрових технологій, таргетованої реклами відповідно до підібраної цільової аудиторії;
- забезпечення можливості відвідування історичних міст інклюзивними туристами;
- захист архітектурних пам'яток, скульптур, мистецьких об'єктів від можливих руйнувань під час війни.

З наведеного вище можна зробити висновок, що туристичні ресурси історичних міст Львівської області є основою для розвитку на їх території пізнавального, сакрального, культурно-історичного, сентиментального та інших видів туризму. Важливим при дослідженні є використання атрактивного підходу – акцентування на привабливих об'єктах та об'єктах дозвілля для туристів. Формуванню туристичної привабливості історичних міст сприяють:

1. Наявність значної кількості історичних, архітектурних та культурних об'єктів, у тому числі включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
2. Збереження та захист історико-культурних пам'яток.
3. Доступність відвідування об'єктів інклюзивними туристами.
4. Сучасний підхід у використанні туристичних ресурсів (проведення їх логістичної оцінки, зменшення туристичного навантаження на м. Львів, впровадження віртуальних турів, використання реклами, спеціально налаштованої на певні аудиторії тощо).

Література:

1. Гаталяк О. М. Розвиток туризму в історичних населених місцях Волинської області. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Випуск 34. 2014. С.33 – 40.
2. Гоблик В. В. Перспективи розвитку туризму в малих історичних містах. *Освіта і наука*. Випуск 24 (1). 2018 С. 244 – 248.
3. Головне управління статистики Львівської області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.02.2023).

4. Діденко К. Д. Роль історичних міст України в розвитку внутрішнього туризму. *Український географічний журнал*. 2014. № 3. С. 52 – 56.

5. Жук Ю. І., Назарук М. М. Проблеми та перспективи розвитку туризму в малих історичних містах Львівської області. *Матеріали X Всеукраїнських наукових Таліївських читань*. Харків. 2014 С. 66 – 71.

6. Кравцов С. С., Тертична А. А. «Подорож другим містом» як перспективний напрямок розвитку туризму в Україні. *Державне управління: вдосконалення та розвиток*. №1. 2022.

7. Мальська М. П., Гаталяк О. М., Ганич Н. М. Поняття та структура туристичних ресурсів міста. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 43. С. 4-11.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України». №878 від 21 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2023).

9. Програма «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2016 – 2018 роки». URL: https://archive.lvivoblrada.gov.ua/document.php?file_id/384 (дата звернення: 20.02.2023).

10. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_%D0%A1huselnist.pdf (дата звернення: 20.02.2023).

УДК 379.85(477.82)

*Ольга Сергіївна Гончарова, канд. іст. н., доцент,
доцент кафедри історії України,
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, м. Харків*

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СЕЛИЩА СТАРИЙ САЛТІВ: ПРОБЛЕМИ, МОЖЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Напередодні Російсько-української війни туризм в Україні став однією з повноцінних складових частин економіки й соціально-культурного життя країни. Для цієї сфери на регіональному рівні було характерним все більше зростання потреб у туристично-рекреаційних послугах, залучення нових ресурсів та інвестицій, підвищення якості туристично-рекреаційних комплексів. Основними умовами для розвитку туризму були наявність рекреаційних центрів – чистих річок, лісових масивів, озер та водоймищ, а також пам'яток історії та культури. Більшість з визначених компонентів мало й селище Старий Салтів, що сприяло розвитку тут туристичної галузі у довоєнний період.

Селище має давню історію, однак історичних пам'яток в селищі, які могли б привабити туристів, не збереглося. Територія, де на початку XVIII століття виник Нижній Салтів (у цьому ж столітті перейменований у Старий Салтів), була заселена з найдавніших часів, про що свідчать результати чисельних археологічних досліджень, здійснених вченими-археологами поблизу селища. Так, у 1948 р. Дніпровською лівобережною експедицією, організованою Інститутом історії матеріальної культури АН СРСР спільно з Інститутом археології АН УРСР, були виявлені рештки давнього поселення V-III ст. до нашої ери північніше села, на правому березі Сіверського Донця; на початку 1980-х років співробітниками Харківського історичного музею спільно з обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури було проведено розкопки могильника, городища та поселення VIII-IX

ст., що знаходилось на вершині гори біля села Старий Салтів [1, с. 7–9]. На сучасному етапі ці археологічні об'єкти законсервовані, а віднайдені артефакти передано до різних музеїв. Однак розповіді про них можуть слугувати гарним матеріалом при розробці екскурсій. Чудовим матеріалом для екскурсоводів можуть слугувати й згадки про події давнини на територіях, де нині розташований Старий Салтів, у писемних джерелах. Про перебування тут кочових племен хазар, печенігів та половців дізнаємося з «Слова о полку Ігоревім» та «Книги большому чертежу» [1, с. 5-6, 16]. Історія села ХХ ст. представлена рядом світлин, на яких можна побачити ті об'єкти, які не дійшли до наших днів та особливості життя місцевих жителів. Більш, наочними згадками про минуле селища, представлений період Другої світової війни: це й система укріплень на правому березі Печенізького водосховища та колодязь на вулиці Великій куди були кинуті ті мешканці села, хто не мав змоги залишити його за наказом окупаційної влади (діти та люди похилого віку) в ході примусового виселення у квітні 1943 року. Група мешканців селища, які небайдужі до історії краю та зацікавлені у створенні умов для розвитку туристичних послуг, напередодні війни ініціювала створення тут краєзнавчого музею. Для його розміщення було виділено помешкання, що потребувало ремонту. Було визначено обсяги ремонтних робіт та почався пошук джерел його фінансування. Однак, втілення цієї чудової ініціативи було перервано війною. Все це демонструє, що історико-культурні ресурси селища були несприятливі для розвитку в Старому Салтові культурно-пізнавального туризму.

Однак, якщо історичних пам'яток у селищі обмаль, то природні умови досить сприятливі для розвитку туризму. Селище розташоване на правому березі Печенізького водосховища. Це велике руслове водосховище на річці Сіверський Донець, створення якого тривало з 1958 р. по 1963 р., головним чином, для постачання міста Харкова прісною водою. У зв'язку з його будівництвом деякі зміни відбулися й у самому селищі: буда збудована дамба,

що сполучила правий берег, на якому розташоване село, з лівим; на дамбі побудована була водозабірною станція для перекачування води до міста Харкова (з 1990-х років не працює); частина населення із зони затоплення була переселена до так званого «Нового Салтова», що створило ефект розділеності села на дві частини, бо між ними розташований великий лісовий масив; побудована траса з твердим покриттям, що сполучила міста Харків та Вовчанськ. Наявність такого великого красивого водоймища, лісів, чистого повітря, мальовничих куточків природи та гарного транспортного сполучення з м. Харковом перетворили Старий Салтів в туристично привабливу зону. На берегах річки поруч з селом розпочалось активне будівництво баз відпочинку. Всього до кінця 1980-х років на території сільської ради їх було збудовано – 20 [1, с. 140]. Ці місця стали улюбленим місцем відпочинку харків'ян та туристів з інших міст. Найбільшою популярністю користувались бази відпочинку збудовані заводами ім. Малишева, «Комунар», «Серп і молот», Харківським державним авіаційним підприємством та «Міськелектротранс».

З 2000 року Старий Салтів отримав статус селища міського типу. Було визначено і затверджено герб та прапор селища, які демонструють ті значні природні ресурси, на які багатий цей край. Прапор Старого Салтова – це квадратне жовте полотнище, посередині якого йде синя вертикальна смуга, обабіч якої – по два зелені листки дуба. Синій геральдичний стовп символізує собою річку Сіверський Донець, на березі якої розташоване селище. Жовтий колір вказує на сільське господарство і є символом щедрості та багатства землі. Зелені листки дуба розповідають, що поселення розташоване серед густих дубових лісів, зелений колір відповідає кольорам козацьких прапорів козацького полку, що був на цих теренах у XVIII ст. Кількість листків символізує чотири населених пункти: Старий Салтів, Березники, Металівка, Петрівське (зараз село Зарічне), що входили на час затвердження символу до складу територіальної громади й були підпорядковані Старосалтівській селищній раді. Ці ж символи зображені й на Гербі Старого Салтова. Однак,

зміна статусу поселення мало чим вплинула на економічний розвиток населеного пункту та рівень статків місцевого населення. Досить гостро стояла проблема зайнятості населення. До початку війни тут працювали комунальне підприємство «Старосалтівський комбінат житлово-комунальних послуг» та «Старосалтівська аварійно-рятувальна водолазна служба», Старосалтівська ЗОШ, професійний аграрний ліцей, дитячо-юнацька спортивна школа, лікарська амбулаторія та амбулаторія загальної практики сімейної медицини, дошкільний навчальний заклад «Барвінок», Будинок культури, бібліотека, аптека, відділення зв'язку, дільниця ВАТ «Укртелекому», дільниця ВАТ «Харківгаз» та РЕС, ВАТ «Старосалтівське ремонтно-транспортне підприємство», споживче товариство, лісництво, 37 об'єктів торгівлі приватних підприємців [1, с. 148]. Певну зайнятість місцевого населення забезпечували й існуючі поряд з селищем ще з радянських часів бази відпочинку, які перейшовши у приватну власність, продовжували працювати не змінюючи профіль. Почало працювати й декілька приватних готелів, розрахованих на задоволення потреб осіб, що приїздили до селища відпочивати, однак ця галузь не набула великого поширення. Для збільшення туристичної привабливості, бо саме обслуговування туристів в останні роки складало основу прибутку місцевих мешканців, було проведено ряд заходів: декілька фестивалів, масових традиційних святкувань. Однак ця робота не набула системного характеру, а отже, не змінила ситуації в цій галузі. Більшість мешканців Старого Салтова, за відсутності робочих місць у селищі, змушена була їздити на роботу до міста Харкова.

З часу російсько-української війни селище було відрізане від міста Харкова, а згодом окуповане російськими військами. З стратегічних міркувань було зруйновано міст на дамбі, що сполучав селище з м. Вовчанськом. Припинили роботу всі підприємства та об'єкти торгівлі, відсутнє було будь яке продовольче постачання, Старий Салтів був знеструмлений, пропав зв'язок. У результаті декількох влучень у Печенізьку дамбу гребля отримала ушкодження

й відбувся відтік води з водосховища, що стало досить відчутним у районі Старого Салтова. Більшість мешканців селища виїхала, рятуючись від війни. Довгоочікуване звільнення настало 4 травня 2022 року, та повернутись до звичного життя мешканці селища не могли, бо ворог майже щоденно обстрілював населений пункт з іншого берега Печенізького водосховища з усіх видів зброї та техніки. Тривало це до осені 2022 р. коли Збройним силам України вдалося звільнити прилеглі до селища території Харківської області. Оцінки стану будівель продемонстрували, що селище зруйноване на 80 % [2]. Знищена школа, дитячий садок, магазини та більшість приватних будинків, ушкоджені бази відпочинку та міні-готелі.

Жителі села з жовтня 2022 р. почали поступово повертатися до своїх домівок. У засобах масової інформації вказується, що наприкінці листопада у Старому Салтові мешкало лише 300 осіб. Здебільшого це люди похилого віку. Для створення хоч якихось елементарних умов для їх проживання почалися роботи по відновленню інфраструктури села: налагоджено автомобільне сполучення з містом Харковом; з 14 січня відкрито пішохідний міст на лівий берег [4]; працюють ремонтні бригади електриків, яким вдалося повернути світло частині споживачів [2]. Однак це лише перші кроки й зруйноване селище потребує в подальшому серйозних заходів щодо відновлення після таких масштабних руйнувань. Зусиль місцевої громади для цього недостатньо. Є сподівання, що у ході реалізації Закону № 2254-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності», прийнятого 12 травня 2022 р. Верховною Радою України [3] та тих відбудовних програм, що приймаються на державному рівні, селище отримає належну фінансову та організаційну допомогу. У відповідності до згаданого закону передбачено розробку комплексної програми відновлення територій, що зазнали руйнацій в ході війни, то є надія, що при цьому буде враховано місцезнаходження селища та його туристично-рекреаційний потенціал і у результаті його реалізації селище зможе відновитися й повернути

свою колишню славу курортного містечка, привабливого для туристів не лише Харкова, а й інших міст України. Велике значення матиме відновлення баз відпочинку та їх перепрофілювання на зелений туризм, якому в усьому світі зараз надають перевагу. Це має бути враховано у ході відбудови селища. Слід задалегідь розробити туристичні шляхи, створити місця для відпочинку на цих маршрутах, відкрити сільськогосподарський і народний музеї, а також центри з обслуговування туристів з провідниками та екскурсводами. Слід приділити увагу популяризації серед місцевого населення такого сектору туризму як зелений сільський туризм, що визнаний Всесвітньою туристичною організацією (ЮНВТО) одним з перспективних. Відсутність історико-культурних пам'яток можна компенсувати організацією масових гулянь на честь місцевих свят, з численними конкурсами, майстер-класами, змаганнями й концертами.

Таким чином, Старий Салтів має значний, досі ще малоосвоєний, рекреаційно-туристичним потенціал, що має бути врахований під час відбудови селища. Це потребує пошуку альтернативних ефективних шляхів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях. В першу чергу слід стимулювати розвиток сільського зеленого туризму, різноманітних пропозицій по проведенню дозвілля з елементами етнокультурної самобутності та традиційного господарського укладу Слобожанщини. Розвиток туристичної сфери може забезпечити створення нових робочих місць для мешканців селища, стимулює мале підприємництво, дасть поповнення бюджету громади через сплату податків, посилить взаємозв'язки між різними сферами та видами економічної діяльності у територіальній громаді.

Література:.

1. Гончарова О. С. Історія селища Старий Салтів (1700-2016 рр.). Х.: ФОП «Напольська А.В.», 2016. 192 с.
2. Життя триває: у селищі Старий Салтів відновлюють електропостачання. *Слобідський край*. 19.01.2023. URL:

<https://www.slk.kh.ua/oblast-online/starij-saltiv/zitta-trivae-u-selisi-starij-saltiv-vidnovluut-elektropostacanna.html> (Дата звернення 27.01.2023)

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text> (Дата звернення 26.01.2023)

4. Через водосховище у Старому Салтові звели пішохідну переправу. *Kharkivtoday*. 16 січня, 2023. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/cherez-vodoskhovishche-u-staromu-saltovi-zvely-pishokhidnu-perepravu> (Дата звернення 27.01.2023)

УДК 616-084: 37

*Мендерецький Вадим Владиславович, д. пед. н., професор,
професор кафедри географії та методики її викладання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана
Огієнка, м. Кам'янець-Подільський*

*Недільська Уляна Іванівна, к. с-г. наук, доцент,
завідувачка кафедри екології та загальнобіологічних дисциплін,
Заклад вищої освіти
«Подільський державний університет»
м. Кам'янець-Подільський*

*Марущак Марина Володимирівна, магістрантка
кафедри географії та методики її викладання, Кам'янець-
Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НІГІНСЬКОГО РЕГІОНУ (КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН, ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Сьогодні туризм є невід'ємною частиною економіки будь-якої країни. За останні роки цивілізований світ зіткнувся з багатьма проблемами та викликами як для світової економіки, так і для людства загалом. Серед них – пандемія Covid-19 та агресивна війна, яку розпочала росія у лютому 2022 року. Такі

обставини стали характерними для індустрії туризму і змусили шукати нові шляхи для подальшого існування та розвитку. Так у багатьох країнах почав набирати популярності саме не закордонний туризм, а внутрішній. Люди почали більше подорожувати у власних країнах та тим самим підтримувати регіональну економіку. Серед туристичних операторів зросла потреба у пошуку та відкритті нових, цікавих та захоплюючих турів та маршрутів.

Місто Кам'янець-Подільський є відомим туристичним центром. Воно щорічно приймає сотні тисяч туристів як із закордону, так і з інших куточків України. Але нерідко в туристів після основної оглядової екскурсії по місту виникає питання: «Що ще можна тут побачити?» або «Чим можна зайнятися, окрім екскурсії?». Щоб задовільнити такий попит серед візитерів, ми почали досліджувати нові місцевості та відкривати їх туристам. І одним із таких перспективних місць є регіон навколо села Нігин у Кам'янець-Подільському районі.

Село розташоване у межах національного природного парку «Подільські Товтри». В межах нігинського регіону до складу території національного природного парку «Подільські Товтри» входять такі об'єкти природно-заповідного фонду України: Циківський заказник – ландшафтний заказник загальнодержавного значення; Нігинська товтра – ботанічний заказник; Залучанська печера – геологічна пам'ятка природи місцевого значення [9].

Ландшафтний заказник «Циківський» створено на базі пам'ятки природи державного значення. Заказник входить до природно-заповідного фонду України і охороняється як національне надбання. Він цікавий у багатьох аспектах, особливо у ботаніко-географічному та фіто-історичному. Тут можна побачити велику кількість представників південно-європейських, середземноморських видів флори, а також рідкісних рослин інших зон. Це і наділило його своєрідним, оповитим легендами старовини, куточком Подільського регіону.

До цього заповідного об'єкту залишаються байдужими ні дослідники, ні природолюбці, ні громадськість. Багатство біорізноманіття на його терені здавна привертало увагу багатьох вчених: географів, геологів, геоморфологів,

ботаніків, ґрунтознавців, зоологів, краєзнавців, туристів. Своєрідність ландшафту заказника підкреслюють карстові печери, вхід до яких відкривається з боку скелястих стін оголених Сарматських вапняків, які тягнуться на багато кілометрів вздовж річки. Одна з найбільших печер вапнякового каньйону Смотрича споконвічно слугувала місцем схову від нападів ворожих орд [2].

«Нігинська Товтра» – ботанічний заказник місцевого значення в Україні. Розташований у межах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, на північний схід від села Нігин. Статус надано з метою збереження товтри (частина Товтрового кряжу), на якій зростають рідкісні види степової рослинності. «Нігинська Товтра» має потенціал для використання з науковою, природоохоронною, естетичною та рекреаційною метою [6].

Залучанська печера – геологічна пам'ятка природи місцевого значення в Україні. Розташована між селами Залуччя та Нігин. Печера розташована у вапняках верхнього тортону і заглиблена на половину висоти прямовисної скелі каньйону Смотрича. У товщі вапняків спостерігається закарстованість у вигляді ніш, печерок, навісів та вертикальних колон. Найбільша з печер відкривається гротом, оберненим на південь. Печера виглядає як вузький звивистий хід, з численними непройденими відгалуженнями [8].

Сьогодні туристична діяльність як головна форма рекреації, має яскраво виражену ресурсну орієнтацію. Проте, у сучасний період підвищених вимог до якості туристичного продукту, особливе місце відводиться інфраструктурній складовій туристично-рекреаційного потенціалу території.

Актуальним питанням є дослідження сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури в регіональних господарських системах, у межах окремих адміністративно-територіальних утвореннях, що може послужити важливим чинником формування конкурентоспроможного туристичного продукту місцевого і регіонального значення, дасть можливість істотно підвищити інвестиційну привабливість території, вирішити питання зайнятості населення та суттєво наповнити місцеві бюджети.

Інфраструктуру туризму розглядають як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристичних послуг. Вона має бути системою, що включає: заклади розміщення, заклади харчування, заклади дозвілля та побутового обслуговування, транспортна інфраструктура, зв'язок та інформаційне забезпечення, людський потенціал. Нігинський район має значні туристично-рекреаційні ресурси та суттєвий потенціалом для організації туристично-рекреаційної діяльності. Нігин розташовується у 19 км від Кам'янця-Подільського та в 80 км від Хмельницького. Найкраще сюди дістатися приміським потягом «Гречани-Кам'янець-Подільський» (до станції Нігин), а далі кілька кілометрів пішки до села через поля, вкриті мальовничою рослинністю. Можна добиратись і автобусом, тоді спочатку потрібно доїхати до м. Кам'янець-Подільський, а звідти з автостанції кожного дня курсує автобус «Кам'янець-Подільський-Нігин» [10].

У селі Нігин є готельно-ресторанний комплекс «Губернія», де туристи можуть залишитися на ніч, поїсти та навіть відвідати басейн, який відкрився літом 2022 року. Якщо потрібний більш економний варіант, то в продуктовому магазині «Олімп» також можна замовити обід на групу або для декількох чоловік. В селі працює ще три продуктових магазини, де можна поповнити запас їжі та води.

Нігинський регіон має значні та різноманітні рекреаційні ресурси. В першу чергу необхідно відмітити значну різноманітність рельєфу. На його території розташовані цікаві геоморфологічні об'єкти як Товтри. В наслідок природного різноманіття, в регіоні було створено найбільший в Європі Національний природний парк «Подільські Товтри» а також ряд менших НПП та РЛП [3]. Зважаючи на це, одним із найкращих видів туризму, який можна впроваджувати на цій території – це пізнавальний туризм (пішохідний туризм та екскурсії), а також екологічні або зелені тури.

Екологічний туризм – порівняно нове поняття в туристичній діяльності. Основна причина виникнення екологічного туризму знаходиться у неврегульованості відносин у системі «суспільство-природа», або в туристичній інтерпретації – «туризм-екологія». Численні опитування туристів свідчать, що

серед провідних мотивів туристських подорожей на перший план все більше виступає прагнення людей до спілкування з природою. Такий вид туризму є формою активного відпочинку з екологічно значущим наповненням – особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння.

Туристи отримують від такого спілкування з природою фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних втрат, а місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування [5]. Наявні природні ресурси Нігинського регіону дозволяють проводити таку діяльність. Товтри ідеальне місце для знайомства з незвичною та прекрасною природою, можна на власні очі побачити рідкісні червонокнижні рослини та представників місцевої фауни. А також дізнатися цікаву історію формування Товтр та їх особливості.

На території Нігинського регіону можна організовувати екологічні стежки. Екологічна стежка – це спеціально обладнаний маршрут, який проходить через різні екологічні системи й інші природні об'єкти, архітектурні пам'ятки, які мають естетичну, природоохоронну та історичну цінність. На екологічній стежці відвідувачі отримують усну (за допомогою екскурсовода) або письмову (стенди, аншлаги) інформацію про ці об'єкти. Організація екологічних стежок – одна з форм виховання екологічного мислення та світогляду. За допомогою таких стежок поглиблюються і розширюються знання екскурсантів про навколишній світ (рослинний і тваринний, геологічну будову місцевості), удосконалюється розуміння закономірностей біологічних та інших природних процесів. Це підвищує відповідальність людей за збереження навколишнього середовища, сприяючи вихованню почуття любові до природи своєї Батьківщини та природи в цілому [1].

Саме селище Нігин, крім природно-рекреаційних ресурсів, має пам'ятки

архітектури та культури. Серед таких пам'яток є пам'ятний знак на честь відміни кріпосного права у 1861 році. Він знаходиться одразу біля в'їзду в центр села та приваблює погляди проїжджих та не місцевих жителів. Його спорудили ще в 1911 році й до сьогодні він стоїть та нагадує людям за цю важливу подію в житті українських селян.

За дослідженнями, перші люди на цій території жили з давніх часів, про що свідчать знахідки діб палеоліту, неоліту, трипільської культури. Також знайдені знаряддя праці і предмети побуту: серп, сокира-барда, ткацьке приладдя, ярмо, капшук з кресалом, рубель, дерев'яні і глиняні ковші-двійнята. Ці пам'ятки та багато інших можна побачити у Народному музеї села Нігин [1].

Якщо реалізовувати такі екологічні тури та стежки варто продумати і їх популяризацію і методи залучення аудиторії. Сьогодні ми вже не можемо уявити наше життя без Інтернету, комп'ютерів та смартфонів. Тому щоб про маршрут могла дізнатися більша кількість людей, ми розробляємо сайт та мобільний додаток. Така річ, як мобільний додаток, обов'язково має стати в пригоді для промоції туризму у регіоні. Він може стати допоміжним для туристів під час пошуку цікавих локацій для відвідин, зокрема закладів громадського харчування, а також готелів. Застосування інновацій у туристичній сфері спрямовані на формування нового туристичного продукту, надання унікальних туристичних послуг, застосування нових маркетингових підходів, використовуючи новітні техніки та ІТ-технології, що підвищить конкурентоспроможність туристичного продукту на національному та міжнародному ринках, здатного не тільки максимально задовольнити туристичні потреби, а й призвести до появи нових видів туризму.

Туризм як складова регіональної економіки є важливим елементом механізму її функціонування. Необхідні нові підходи щодо розвитку регіональних ринків туристичних послуг для підвищення ефективності їх функціонування. Лише тісна взаємодія його основних елементів сприятиме реалізації результатів на основі формування відповідних напрямів регіональної

політики та їх діяльності у сфері розвитку туризму. Одним із факторів регіональної туристичної політики є регіональні програми розвитку туризму. На регіональному рівні досліджуваний Нігинський регіон має значні можливості для розвитку індустрії туризму і рекреації: потужний природний, рекреаційний та архітектурно-історичний потенціал.

Кожна із складових туристичної інфраструктури району потребує окремого, комплексного, системного підходу щодо вдосконалення та реформування. Для оптимізації сучасного стану туристично-рекреаційної інфраструктури досліджуваного району варто удосконалити нормативно-правову базу туристичної діяльності на районному рівні, покращити існуючі та розробити нові туристичні маршрути, провести інвентаризацію та паспортизацію об'єктів туристичних маршрутів, збільшити обсяги залучення інвестицій у розвиток інфраструктури галузі, створити нові об'єкти інфраструктури за європейськими стандартами та реконструювати вже існуючі, забезпечити інформаційний супровід галузі на даній території, шляхом покращення рекламних проєктів, забезпечити галузь кваліфікованими спеціалістами туристичного менеджменту, екскурсійної діяльності та готельно-ресторанного господарства.

Література:

1. Бабюк Л. М. Теоретико-методологічні засади наукового обґрунтування створення екологічних стежок. Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. С. 71-76.

2. Белінська М. М., Мендерецький В. В. Тенденції розвитку туристичної галузі на території Хмельницької області. Географія та туризм: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (26 лютого 2021 р., м. Харків). П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 246-252.

3. Брусак В.П., Москалюк К.Л. Сучасний стан та перспективи збереження і геотуристичного використання геологогеоморфологічних об'єктів Кам'янець-

Подільських Товтр. Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. Збірник наукових праць. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 1(6). 304 с.

4. Гладченко П. М. Кам'янецьчина: села і люди. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільська міська друкарня, 2016. 536 с.

5. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навчальний посібник. К: Альтерпрес, 2004. 192 с.

6. Заказник місцевого значення «Нігинська Товтра». [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.npptovtry.org.ua/p033/>

7. Заказник місцевого значення Товтри Садова та Деренова. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.npptovtry.org.ua/p027/>

8. Ковальчук С. І. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Залучанська печера». Український ботанічний журнал, 2004. № 8. С. 58-63.

9. Об'єкти природно-заповідного фонду, що знаходяться на території НПП «Подільські Товтри». [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.npptovtry.org.ua/podilski-tovtry/pryrodni-pam-yatky/ob-yekty-pryrodno-zapovidnogo-fondu/>

10. Подорожуємо Хмельниччиною. У каньйон Смотрича – за гарними краєвидами. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://ye.ua/podorozhi/29877_Podorozhuyemo_Hmelnichchinoyi_U_kanyon_Smotricha_za_garnimi_krayevidami.html

УДК 991.9:502

*Ольга Федорівна Гелевера, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри природничих наук
та методики їхнього навчання
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький*

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЕКТОВАНОГО ЧОРНОЛІСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

В Україні, як і в усьому світі, з метою збереження природи та розвитку туризму розширюються території природно-заповідного фонду та створюються нові національні природні парки. Кіровоградська область залишається єдиною в Україні, де відсутні заповідники чи національні природні парки, тому виникла необхідність проаналізувати й узагальнити унікальні особливості території Чорнолісся верхів'їв Інгульця з метою створення Чорноліського національного природного парку.

Про створення заповідника високої категорії науковці писали ще у 20-х роках минулого століття, виходячи з ландшафту навколо верхів'я річки Інгулець з великими болотами та заплавними лісами. Тоді передбачалося створити степовий заповідник у північній частині сучасної Кіровоградської області [4]. Цей план був певною мірою реалізований, і в 1975 році в Чорному лісі була створена гідрологічна пам'ятка природи "Болото Чорний Ліс", а через п'ять років було створено ландшафтний заказник "Чорний Ліс".

Наступний етап у вирішенні проблеми створення заповідної території припав на 80-90-ті роки 20 століття – це наукові розробки вчених Національної академії наук України щодо створення Чорнолісько-Дмитрівського заповідника (Ю.Р. Шеляг-Сосонко), Дмитрівсько-Чорноліського національного парку (Т.Л. Андрієнко) та інших [4].

Важливим кроком на шляху до створення НПП "Чорноліський" стало прийняття резолюції на регіональному круглому столі у 2009 році, яка містила

положення про доцільність створення НПП "Чорноліський" до 2020 року. Т.Л. Андрієнко, О.Ф. Гелевера, А.О. Домаранський, А.В. Зарубіна, О.В. Колотуха, В.М. Мірза-Сіденко, Я.Я. Онойко, В.А. Онищенко, О.І. Прядко досліджували природоохоронний та туристичний потенціал Кіровоградській області та пропонували змінити акценти природокористування та підвищити значення рекреаційного та охоронного використання природних ресурсів.

Територія Чорнолісся, до якої входять лісові масиви Чорний, Чута, Нерубай, Бірки, невеличкі байрачні ліси, річкові долини, розташована у верхів'ях річки Інгулець, на вододілах річок Тясмин та Інгулець, Інгул і знаходиться на півночі Кіровоградської області. Поверхня докембрійського фундаменту нерівна, з підняттями у вигляді невеликих гряд, валів і масивів та зниженнями у вигляді невеликих ярів і структурних тріщин. Докембрійський фундамент перекритий відкладами потужністю понад 100 м. Безпосереднього до території Чорноліського НПП прилягає великий Олександрійський буровугільний басейн, Морозівський розріз якого зараз затоплений і має значний рекреаційно-туристичний потенціал. У районі Чорнолісся знаходяться й такі геологічні пам'ятки, які вплинули на формування рідкісних ландшафтів Чорнолісся, як наслідки падіння (близько 65 млн. років тому) метеориту (Бовтиський, Зеленогайський та Адамівський кратери). Бовтиський кратер діаметром 24 км є найбільшою імпактною структурою на Українському щиті і в південно-західній частині Східно-Європейської платформи [3].

На території парку найбільш поширені підземні води у відкладах архейської та кайнозойської ер, велике значення мають тріщинні води у гранітах і гнейсах, які зустрічаються повсюдно на вододільних плато на глибинах до 20-30 метрів. На схилах глибина залягання підземних вод зменшується, нерідко вони виходять на денну поверхню у вигляді джерел з дебітом води до 1000 літрів за годину і більше. У річкових долинах і балках підземні води накопичуються у товщі давнього та сучасного алювію і залягають на глибинах 2-8 метрів. Води усіх горизонтів мають задовільну якість і широко

використовуються населенням для власних потреб. Також тут поширені слабо мінералізовані радонові гідрокарбонатні натрієво-кальцієві мінеральні води. На основі радонових вод функціонує Знам'янська бальнеологічна лікарня, що розташована у безпосередній близькості до Чорноліського НПП, що відкриває великі можливості для створення тут оздоровчих рекреаційних комплексів.

Клімату території Чорноліського НПП притаманне тепле та часом хмарне літо. Теплий сезон триває 3,7 місяця, з 20 травня до 10 вересня, з максимальною середньодобовою температурою вище $+21^{\circ}\text{C}$. Найспекотніший місяць року – липень, із середнім температурним максимумом $+26^{\circ}\text{C}$ і мінімумом $+15^{\circ}\text{C}$. Холодний сезон триває 3,8 місяця, з 19 листопада до 12 березня, з мінімальною середньодобовою температурою нижче -4°C . Найхолодніший місяць року – січень, із середнім температурним мінімумом -8°C та максимумом -2°C . Середня річна кількість опадів складає 470 мм, вони випадають переважно у теплий період. Тривалість снігового покриву 75-80 днів, ліс сприяє накопиченню снігу. Товщина снігового покриву коливається від 15 до 25 сантиметрів і більше. Такі кліматичні показники сприятливі для розвитку туризму.

У межах заповідної зони знаходиться унікальне озеро-болото "Чорний ліс" - найпівденніше сфагнове болото України. Болото лежить на кордоні між річками Інгулець і Тясмин, центральною водоймою якого є озеро Берестувате що займає площу 16 га, у 1975 році було оголошено гідрологічною пам'яткою природи площею 2 га. Плавучі острови (плоти), які можна побачити на болоті, викликають інтерес у туристів. На думку вчених, у льодовиковий та післяльодовиковий періоди накопичення талих вод створило умови для формування болота та озера. Ще одним природоохоронним об'єктом України в цьому регіоні є пам'ятка природи "Витоки річки Інгулець", яка займає площу 7,1 га і є яружно-балковою системою зі значною кількістю джерел [6].

Крім того, на території Олександрівського держлісгоспу розташовано два об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (заказники "Редьчине" та "Миколаївський") та 13 об'єктів місцевого значення.

Ґрунтовий покрив Чорного лісу відрізняється великою різноманітністю: темно-сірі опідзолені ґрунти, чорноземи опідзолені, чорноземи реградовані, чорноземи лучні, лучно-болотні та болотні ґрунти.

Згідно з Українською ботанічною класифікацією, територія НПП "Чорноліський" належить до Єлисаветградсько-Онуфріївського округу Подільсько-Середньодніпровської підпровінції Східноєвропейської області Євросибірського лісостепу [6]. Середній вік лісів становить 50-80 років, на окремих ділянках досліджуваної території все ще існують старовікові ліси віком 110-160 років. Однак це невеликі деревостани, розкидані по всьому масиву. Найпоширенішими лісами тут є грабово-дубові (*Carpinetum-Quercetum*) ліси, менші площі займають ясеневі-дубові (*Fraxinetum-Quercetum*) та липово-дубові (*Tiliatum-Quercetum*) ліси, значно рідше зустрічаються чисті дубові (*Quercetum roboris*), липово-грабово-дубові (*Tiliatum-Carpinetum-Quercetum*) і ясеневі-грабово-дубові (*Fraxinetum-Carpinetum-Quercetum*) ліси.

Флора досліджуваної території містить 264 видів судинних рослин. У флорі Чорного лісу налічується 13 видів судинних рослин з Червоної книги України та виявлено 13 регіонально рідкісних видів, які увійшли до переліку видів, що охороняються в Кіровоградській області [6]. Багатим є трав'яний покрив проектного Чорноліського НПП (медуниця, тюльпан дібровний, хохлатка рожева і біла, фіалка лісова, пролісок, валеріана, в'язіль строкатий, копитняк європейський, суниця лісова, цибуля ведмежа).

Науковий інтерес викликає дослідження рослинності сфагнового болота-озера Чорний Ліс. У центральній частині болота зустрічаються сплавини, на яких зростають верба, геліптерис, очерет, сфагнум та ін. Ці рослини, зокрема сфагнум, не є характерними для центральної України з її степовим ландшафтом, вони зростають переважно в Поліссі або на Кавказі. По краям

болота зростають: береза пухнаста, верба попеляста, вільха клейка. Також тут можна зустріти мускарин, різні види мохів, осоку роздуту, пухівку струнку, росичку, які в основному розміщуються на півдні болота. Цей об'єкт є одним із ареалів поширення рідкісної реліктової флори, що дійшла до нас з льодовикового періоду, тому є цікавим як для науковців так і для туристів.

У Чорному Лісі мешкають такі типові представники тварин, які козуля, дикий кабан, лось, лисиця, заєць-русак, білка тощо. Тут мешкає щонайменше 25 видів з числа представників Червоної книги України, 118 перебувають під охороною Бернської конвенції. У Чорноліському масиві мешкає кілька видів птахів, які є рідкісними не тільки в Україні – орел-карлик, канюк степовий, балабан, голуб-синяк. Наприклад, канюк степовий – вид, який включено до Червоної книги України (1994, 2009), до Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES), Боннської та Бернської конвенцій. Зазначається, що для охорони виду достатньо зберігати місця гніздування в острівних, байрачних лісах та старих лісосмугах. Балабан охороняється Конвенцією з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES), Боннською та Бернською конвенціями, також його занесено до Червоної книги України (1994, 2009).

Досить рідкісним став у Чорному лісі єнотовидний собака, який раніше селився у балках біля водойм, ховаючись у борсукових і лисячих норах, у чагарниках і очеретах. Рідкісними стали куниця, з птахів – орли, голуб-синяк, куріпка сіра, червоний шуліка, сокіл, мишоїд, змієїд, яструб-тювік та інші хижаки. Із зменшенням кількості перестійних лісів зменшилася кількість сов.

Серед ссавців занесених до Червоної книги України, на території Чорнолісся мешкають борсук, горностай, зустрічається вовк, занесений до Європейського червоного списку. Найбільш рідкісними є перев'язка звичайна, могильник, красотіл пахучий, жук-самітник, вусач великий дубовий західний, мнемозина, бражник Прозерпіна, жук-олень, махаон, Ванесса чорно-руда, сатурнія мала. Так, махаон, мнемозина, вусач великий дубовий західний,

красотіл пахучий є видами, занесеними до Червоної книги України; орел-могильник входить не тільки до списку Червоної книги України (1994, 2009), а й охороняється Конвенцією з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES), Боннською та Бернською конвенціями; бражник Прозерпіна включений в Додаток Бернської конвенції.

Цікавим фактом є те, що в озері Берестувате мешкає лише один вид риби, а саме карась золотистий, включений до Списку рідкісних риб Європи та до Червоної книги МСОП.

Територія проєктованого Чорноліського НПП славиться своїми археологічними та історико-культурними пам'ятками не тільки регіонального, а й загальнодержавного значення. Вважається, що вперше археологічні дослідження на території Чорнолісся було розпочато у 1763 році з розкопок біля с. Кучерові Буєраки (у наш час це ділянка, яка знаходиться між с. Топало та с. Копані Кіровоградської області) за наказом О.П. Мельгунова. У результаті цього було розкопано скіфський курган Лита могила, який у наукових колах отримав назву Мельгуновський курган. Широкому загалу були представлені цінні старожитності, які своїм корінням сягали VII ст. до н.е. Як стверджувала Н.М. Бокій, вивчення Мельгуновського кургану знаменувало початок скіфської польової археології й було одним із перших археологічних досліджень у всій Європі [1].

Крім кам'яної піщаної статуї без голови у Литій могилі був знайдений знаменитий набір речей ранньоскіфського часу. До цього комплексу входили такі цінні речі: залізний меч з рукояттю, покритий золотою пластиною з орнаментом, декоровані золоті обкладинки піхов з лопаттю для підвішування, золоте масивне кільце, залізне кільце, золота діадема, срібні деталі середньоазіатського табурета, 17 золотих блях із зображенням хижого птаха з розпростертими крилами, 40 бронзових наконечників стріл, бронзова застібка, покрита листком, золоті прямокутні пластини з рядами крапок, золота пластина

із зображенням тварин, срібна кругла бляха [8]. Усе було передано до Петербургу у Академію наук.

Загалом, археологічні розкопки у Чорноліссі дали можливість дослідити близько 50 пам'яток різних історичних епох. Найбільш дослідженими є пам'ятки чорноліської культури й скіфського часу, які були знайдені в лісових масивах Чорний ліс та Чута. Це Чорноліське городище, скіфський могильник, Чутівські городища, Іркліївське городище. Як стверджує М. Тупчієнко, ці пам'ятки мають національне значення, оскільки «чорноліська культура відіграла роль одного із культурних компонентів в етногенезі слов'ян» [10].

Чорноліське городище знаходиться в Чорному лісі – найбільш витягнутій на південь великої діброви на дніпровському Правобережжі. Під нього було використане широке плато, розташоване між глибокими довгими ярами на правому березі річки Чорноліска, правій притоці Інгульця [9].

Територія Чорного лісу славиться й такою археологічною пам'яткою як скіфський могильник V-IV ст. до н.е., до якого входять 265 курганів [10]. Курганний могильник знаходиться у межах третього укріплення Чорноліського городища й постягується вздовж західного боку яру біля озера Берестувате. Внаслідок розкопок деяких курганів даного могильника археологами були знайдені бронзові наконечники стріл, дрібні уламки червоних грецьких амфор і ліпних скіфських посудин, верхній камінь від ручної зернотерки, елементи прикрас тощо.

Територією Чорнолісся верхів'їв Інгульця проходив Чорний шлях, який отримав свою назву від назви Чорного лісу. Найменування цього шляху зустрічається у джерелах із кінця XV ст. Так, у зарубіжних джерелах того періоду шлях називався – Czarny Szlak або Via Nigra. Чорний шлях розпочинався з Перекопу, проходив пониззям Дніпра, тягнувся між верхів'ями Інгульця, Тясмину й Росі в напрямку Умані, Тернополя через Львів до Варшави.

У роки української Національно-визвольної війни, яку очолював Богдан Хмельницький, Чорноліський лісовий масив виконував «важливу функцію в новій системі українсько-татарських стосунків» [2]. У XVII ст. ліси Нерубай, Чута були важливими місцями для татарської орди, оскільки тут вони зосереджували сили для нападів, а також відпочивали після походів [5]. Біля околиць Чорного лісу татари розбивали свої коші, за твердженням В. Брехуненка, в 1649, 1651, 1652 рр. [2]. Богдан Хмельницький усвідомлював цінність Чорного лісу та його околиць, тому вимагав від короля Речі Посполитої Яна Казимира, щоб дана територія увійшла до володінь гетьмана.

Усвідомлення козаками значущості лісових масивів Чорний, Чута, Нерубай у забезпеченні своєї життєдіяльності, вийшло на новий рівень у часи створення Вольностей Війська Запорозького Низового. З метою охорони лісових угідь були створені спеціальні козацькі команди, командиром однієї з яких був Данило Малиновський. Такі загони слідкували за станом лісів і надавали належну інформацію Запорозькому Кошу. Розуміння потреби берегти ліси у козаків призвело до раціонального природокористування, збереження екосистеми, дбайливого ставлення до даних об'єктів. Тому, як стверджує В. Брехуненко, до 1770-х рр. лісові масиви збереглися у своєму первозданному вигляді [2]. Чорний та Чутівський ліси відіграли важливу роль у гайдамацьких повстаннях, які відбувалися в XVIII ст. Зокрема, з середини 30-х рр. XVIII ст. в лісах Чута, Бовтиський і Нерубай були базами концентрації загонів гайдамаків [5].

Маловідомою сторінкою в історії України є відомості про місце Кіровоградщини та її мешканців у часи визвольної боротьби. Чорнолісся, як стверджує Ю. Митрофаненко [7], було важливим центром повстанської боротьби доби Української революції 1917-1921 рр. Такі лісові масиви, як Чорний ліс, ліс Нерубай, ліс Чута, Яничанський ліс, ліс Бірки, Кам'янський давали можливість українським селянам вести тривалу боротьбу проти окупантів упродовж усього періоду визвольних змагань.

У 2020 р. було презентовано проект історико-меморіального заповідника «Чорний ворон», який мають створити на території Розумівки Олександрівської громади. Урочище «Чорний Ворон має стати єдиною концепцією загального міжрегіонального туристичного маршруту «Холодноярські стежки Поінгулля». Було вирішено створити філію Кіровоградського обласного краєзнавчого музею історико-меморіального заповідника «Чорний ворон». З цією метою планується розвиток інфраструктури й створення комфортних умов для туристів. Такі заходи сприятимуть розвитку зеленого туризму, у якому братимуть участь жителі с.Розумівка у сусіднього с. Бовтишки.

Отже, проєктований Черноліський НПП володіє цінними природними ландшафтами, історичними пам'ятками та туристичними маршрутами: військово-історичний туризм – «Козацькими шляхами с. Цибулевого», «Стежками Холодного Яру», «Таємниці Чорного озера», «Партизанська звіяга Чернолісся», «Холодноярські стежки Поінгулля»; археологічний туризм – «Витоки черноліської культури», «Таємниці скіфів».

Розроблені туристичні маршрути й історичні пам'ятки, розташовані в досліджуваному регіоні, мають вагомe значення у формуванні національної свідомості українців, розвитку почуття патріотизму, що є важливим на сучасному етапі розбудови нашої держави. Тому нагальними сьогодні є питання організації вивчення й збереження природних ландшафтів, археологічних та культурно-історичних пам'яток Чернолісся, що є можливим за умов створення національного природного парку «Черноліський».

Література:

1.Бокий Н., Могилев А. Новое о Мельгуновском кургане. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки.* – Вип. 21. Кіровоград, 2014. С. 26–51.

2.Брехуненко В. Чорний ліс в історії українського козацтва. *Чернолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи: матеріали круглого столу*

(1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г. В. 2018. С. 42–48.

3.Вовк В.М. Геологічна спадщина території. *Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи*: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г.В. 2018. С. 25–28.

4.Гелевера Ольга, Пісоль Яна. Передумови створення Чорноліського національного природного парку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Том 2. Випуск 49. Тернопіль: СМП "Тайп" - 2020. С. 211-219. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.22>

5.Кузик Б.М., Білошапка В.В. У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини. Київ : Мистецтво, 2002. 320 с.

6.Мирза-Сіденко В. Чорний ліс як одна з найважливіших ботанічних територій в Україні. *Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи*: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г. В. 2018. С. 29–34.

7. Митрофаненко Ю. Український повстанський рух 1917 – 1921 рр. на теренах Чорнолісся верхів'їв Інгульця. *Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи*: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький). Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г.В., 2018. С. 55–57.

8.Придик Е. Мельгуновский клад 1763 г. МАР. Санкт-Петербург, 1911. № 31.

9.Тереножкин А.И. Предскифский период на Днепровском Правобережье. Киев : Издательство Академии наук Украинской ССР, 1961. 250 с.

10.Тупчієнко М. Археологічні пам'ятки Чорнолісся та проблеми їх збереження. *Чорнолісся верхів'їв Інгульця: цінність, проблеми, перспективи*: матеріали круглого столу (1 березня 2018 року, м. Кропивницький).

Кропивницький – Харків : ФОП Озеров Г.В. 2018.
С. 42–48.

УДК 911.2

*Ірина Марківна Нетробчук, канд. геогр. наук, доцент,
доцент кафедри фізична географія, Волинський
національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк*

ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В РОЖИЩЕНСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розвиток сільського туризму сприяє добробуту мешканців сільської місцевості, стимулює удосконалення соціальної інфраструктури та збалансованості довкілля. Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти, цікава історико-культурна спадщина слугують запорукою успішної організації різнобічного відпочинку й туризму в сільській місцевості України. Для сільських мешканців цей вид туризму є найбільш доступною для започаткування та розвитку формою підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує зайнятість членів сільських родин. Саме особливо сприятливі умови створені для розвитку сільського туризму в Рожищенській територіальній громаді (ТГ) Луцького району, де існує можливість поєднати повноцінний відпочинок з пізнанням природного та історико-культурного потенціалу регіону [1]. Тому вивчення природничої складової та існуючих проблем для розвитку сільського туризму в ТГ та його сучасний стан є актуальним.

Рожищенська ТГ Луцького району знаходиться в південно-східній частині Волинської області, займаючи вигідне географічне положення. Через неї проходять шосейна дорога Луцьк-Ковель, залізниця Ковель-Львів. Це створює передумови для міжнародного співробітництва, а ТГ має всі

можливості набути статусу у трансєвропейського «мосту» у розвитку міжнародних економічних зв'язків.

Природні ресурси громади загалом сприятливі для розвитку сільського туризму. По-перше, там переважають рівнинні форми рельєфу. Пересічні висоти коливаються від 150 до 160 м. Так, найнижча відмітка громади фіксується поблизу с. Крижівка і піднімається на 158 м від рівня моря. Місцевість нахилена на північний схід, про що засвідчують напрями річок Стохід і Стир, а також ряд дрібних річок. Звичним явищем на території громади є невеликі рукотворні форми рельєфу – меліоративні канали, які з'явилися тут у 70-х роках минулого століття [2].

По-друге, територія громади розташована в помірному кліматичному поясі, з м'якими теплими зимами та спекотним іноді літом. Річна температура в останні роки змінювалась від 10 до 13°C, що засвідчує тенденцію до потепління. Середньорічна сума опадів становила 575-700 мм. Кількість опадів збільшується в теплий період (квітень-вересень). Отже, кліматичні умови є оптимальними для розвитку всіх основних видів рекреаційної діяльності в зимові і, особливо, в літні місяці.

По-третє, на території громади є багато водних об'єктів. Тут протікає дві великі річки: Стир і Стохід. Крім того, налічується понад десять озер природного походження, найбільше з яких озеро «Чебені» (29 га) неподалік села Кобче, не менш мальовничими є озера: «Борове» (12,8 га) – село Крижівка, «Святе» (4,4 га), «Середнє» (5,0 га), «Мале» (0,6 га) біля села Навіз, «Банькове» (3,2 га), «Велике» (5,0 га) біля села Сокіл. Більшість озер невеликі і не дуже глибокі. Озера живляться дощовими і підземними водами [3].

По-четверте, на території громади дуже багато лісів. Найпоширенішими деревними породами є сосна, ялина, береза, липа, вільха, ліщина, берест, клен, рідше зустрічається дуб. Є ягоди малини, суниці. Росте ожина, чорниця. Дуже багато трав. У долинах річок Стиру, Лютиці, Стоходу багато лучної рослинності. При дорогах росте подорожник. На пустирях, пасовищах росте

будяк пониклий, кропива, лопух, череда. На болотах ростуть мохи, осока, верба. Часто зустрічаються калюжниця. На поверхні прісних стоячих водойм часто можна побачити ряску.

У лісах з підліском, галявинами, де вдосталь трави живуть козулі. Досить чисельними у лісах краю є дикий кабан. На полях, на узліссі, вздовж доріг, в чагарникових заростях живуть зайці. На деревах живуть білки. Часто зустрічаються лисиці та інші хутрові звірі: куниця, борсук, видра, тхір, лисиця.

Особливості природи громади, мальовничі місця створюють всі умови для облаштування рекреаційних зон.

Варто відзначити, що на території громади знаходиться значна кількість об'єктів ПЗФ, що можуть слугувати екскурсійними об'єктами. Це загалом заказники та одна ботанічна пам'ятка природи: *Лісовий заказник «Ліски»* (с. Єлизаветин), *ботанічний заказник «Дубовий завіт»* (с. Кобче), *гідрологічні заказники: «Гурсько-Гривенський»* (с. Навіз), *«Надстирський»* (с. Крижівка), *«Падалівський»* (с. Мильськ), *ботанічна пам'ятка природи «Ясен звичайний»*, (м. Рожище) [4].

З метою систематизації проблем та переваг розвитку сільського туризму в Рожищенській ТГ здійснено SWOT-аналіз стану цього виду діяльності (таб.1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз розвитку сільського туризму в Рожищенській ТГ

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none">• вигідне географічне положення;• екологічно чиста місцевість;• гарна природа, щільність розташування природних об'єктів;• гнучка цінова політика;• наявність екскурсійних маршрутів;• історія та культура;• місця пов'язані з іменами видатних людей;• різноманіття послуг;• готовність сільського населення займатися бізнесом;• зайнятість сільського населення, у	<ul style="list-style-type: none">• Недостатнє облаштування зон відпочинку.• Низький культурний рівень населення.• Проблема стихійних сміттєзвалищ.• Заболочення озер.• Погана якість доріг.• Відсутність інформаційних буклетів, низький рівень реклами.• Відсутність туристичних фірм та туристичних послуг.• Низький рівень реконструкції історичних пам'яток.

<p>першу чергу жінок.</p> <ul style="list-style-type: none"> • не вимагає значних інвестицій і використовує переважно приватні джерела капіталу. Капіталовкладення швидко окупаються. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слаборозвинута інфраструктура . • Несформована екологічна свідомість.
<p style="text-align: center;">Можливості (О)</p> <ul style="list-style-type: none"> • тривалість туристичного сезону; • проведення фестивалів (Рожищенська Мальованка), національних свят; • за рахунок сільського туризму можливе поповнення бюджету; • збереження навколишнього середовища, збереження туристичних ресурсів, флори і фауни; • взаємодія і толерантність; • додаткова зайнятість населення; • поліпшення добробуту населення сіл; • залучення інвестицій; • готовність об'єктів сільського туризму бути соціально орієнтованими; • конкурентоспроможність; • відродження народних промислів; • розвиток інфраструктури села; • створення нових атракцій. 	<p style="text-align: center;">Загрози (Т)</p> <ul style="list-style-type: none"> • відсутність інтересу з підтримки сільського туризму у держави; • суперництво та відсутність координації між різними організаціями, що займаються промоцією сільського туризму; • виникнення некатегоризованої нічліжної бази, яка зменшуватиме якість послуг; • накопичення великої кількості сміття; • підвищення рівня ґрунтових вод; • загроза підтоплення; • лісові пожежі; • зникнення високоцінних порід дерев, рослин, знищення тварин, що занесені до Червоної книги.

Отже, для розвитку сільського туризму в Рожищенській ТГ є всі необхідні природно-рекреаційні умови та історико-культурні ресурси.

У перспективі використання туристських ресурсів є проведення інвентаризації всіх видів ресурсів, складання кадастру земель оздоровчого призначення, вивчення соціальних потреб населення, зміцнення матеріально-технічної бази туризму, створення вільних туристських економічних зон із широким залученням коштів, технологій і досвіду зарубіжних країн як експериментальних лабораторій для поетапного виходу області на світовий ринок туристських послуг, розширення мережі заповідних об'єктів, які забезпечують раціональне й екологічно безпечне використання рекреаційних ресурсів.

Література:

1. Лужанська Т. Ю., Махлинець С. С., Тебляшкіна Л. І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи. К. : Кондор, 2008. 385 с.
2. Рожищенський район. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Рожищенська територіальна громада. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/3606>
4. Сільський зелений туризм на Волині виходить на європейський рівень. Відомості. URL: <https://vidomosti-ua.com/newspaper/19023>

УДК 911.3:338.48

*Любов Богданівна Альтгайм, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри географії України і туризму,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль*

ЗНАЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ

Важливість туризму для західних регіонів країни, незважаючи на всі перешкоди, які він зазнає в останні 4-5 років, все ж залишається помітною як із економічного боку, так і соціального та культурного. Це пояснюється, перш за все тим, що туризм, як галузь що надає послуги, характеризується швидким терміном окупності капіталовкладень та надходженням доходів у місцеві бюджети. І, як вже зазначалося раніше багатьма дослідниками, туризм у багатьох країнах входить у перелік провідних галузей держави, а також і в Україні ми спостерігали його швидкий ріст у до COVID-ний період, а також відродження перед повномасштабним вторгненням країни-окупанта у лютому 2022 року. Хоч туристичним послугам не вдалося ще повернути свої позиції на економічному ринку, які вони посідали до світової пандемії, але вони починали знову розвиватися швидкими темпами. І вже весною 2022 року, після дозволу на відновлення підприємницької діяльності у нашій області, відродження

туристичних послуг почалося саме із надання екскурсійних послуг і формування перших нетривалих турів на їх основі. І це мало важливе соціальне та економічне значення, оскільки відновилися і почали створюватися додаткові робочі місця, відновили свою роботу додаткові галузі пов'язані із виробництвом кінцевого туристичного продукту, знову почала розвиватися соціальна та виробнича інфраструктури у туристичних центрах, а також і у сільській місцевості. Все це також сприяло активізації народних промислів та розвитку культури, відновленню культурної спадщини. Це дало можливість підвищити рівень доходів місцевого населення і збільшити грошові надходження до місцевих бюджетів у вигляді місцевих та інших податків, що є таким необхідним зараз для фінансування нашої армії. Також сподіваємось, що із часом відновляться і надходження іноземних інвестиції та іноземних валютних коштів.

Важливу роль у відновлення організації екскурсійних послуг відіграло і продовжує цю роботу Комунальне підприємство «Туристично – інформаційний центр міста Тернополя», яке постійно інформує туристів і гостей міста щодо історико-культурного потенціалу м. Тернополя, організації екскурсій, різних заходів, про реалізацію сувенірної продукції тощо. Туристично-інформаційному центру міста Тернополя у цей складний час вдається реалізовувати майже всі завдання, а саме:

- інформування туристів щодо історико-культурного потенціалу м. Тернополя;
- надання інформації щодо рекреаційної інфраструктури міста;
- надання інформації щодо закладів культури: музеїв, галерей, кінотеатрів, театрів, тощо;
- надання інформації щодо спортивних, культурних подій, виставок і можливості їх безпечного відвідування тощо;
- інформування туристів щодо транспортної системи міста;
- продовжується розробка, виготовлення та поширення інформаційної та

поліграфічної продукції і видань із метою реклами та просування туристичної діяльності м. Тернополя.

- формування та просування комплексних туристичних продуктів, включаючи екскурсійні, готельні, рекреаційні, транспортні та інші послуги;
- надання інших послуг, пов'язаних із запитом туристів.[4]

Звісно розвиток екскурсійних послуг і туризму у Тернопільській області чинить позитивний вплив на економіку регіону, але лише за умови гармонійного і всебічного розвитку інших галузей економіки, не перетворюючи при цьому економіку тільки у економіку послуг. Тобто, економічна ефективність туризму передбачає, що він повинен розвиватися паралельно і у взаємозв'язку з іншими галузями соціально-економічного комплексу. Тому питання сучасних тенденцій розвитку туризму та рекреаційного потенціалу країни, зокрема Тернопільської області, а також ефективного використання їх природних ресурсів, збереження багатства місцевої природи, раціональної організації туристично-рекреаційної діяльності на цій території зараз на пряму залежить від наслідків цієї військової агресії.

Тернопільська область, маючи вигідне геополітичне розташування, володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом: сприятливі кліматичні умови, рівнинні і горбисті ландшафти, багатство флори і фауни, такі природні об'єкти як печери і водоспади, розвинута транспортна мережа, велика кількість історичних пам'яток культури та архітектури. На Тернопільщині нараховується п'ята частина всіх пам'яток природи України – 542 одиниці, серед яких: 14 регіональних ландшафтних парків, 117 заказників місцевого та загальнодержавного значення, 9 дендрологічних парків, 1 зоологічний парк, 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 3 ботанічні сади. Ми сподіваємось, що все це залишиться збереженим до закінчення війни. [2].

Головною особливістю економічного та географічного положення Тернопільської області є її транзитне положення та відносно близьке розміщення до державних кордонів України. Вона межує із Рівненською,

Хмельницькою, Львівською, Івано-Франківською, Чернівецькою областями, які також є порівняно безпечними і, куди можна організувати екскурсійні послуги. Це дає можливість вивчити історичну спадщину цих територій, а також ділитися цієї інформацією із внутрішньо-переміщеними особами, які вимушені покинути свої домівки через війну. Близьке розміщення до державних кордонів України із Словаччиною, Польщею, Угорщиною, Румунією та наявність зв'язків дає можливість продовжувати підтримувати ділові й культурні контакти із цими регіонами.

Готельне господарство Тернопільщини представлене різними видами засобів тимчасово розміщених туристів. Хоча готельна інфраструктура також зазнала негативного впливу пандемії, проте продовжують працювати і надавати послуги, так само як і приватні квартири та садиби, що здаються для розміщення туристів, так і готелі-люкс та готелі певної категорійності.

Якість туристичних послуг залежить від вирішення багатьох проблем, зокрема відповідної законодавчої бази та ефективної реалізації правильного менеджменту суб'єктів туристичної індустрії, а саме: туристичних операторів, туристичних агентів, інших суб'єктів підприємницької діяльності, гідів, екскурсоводів, спортивні інструкторів, провідників та інші фахівці туристичного супроводу, а також фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.[3]

Незважаючи на позитивні тенденції, які вже є помітними у сфері екскурсійних послуг у Тернопільській області невирішеними залишається низка проблем, які так і не вирішили:

- незадовільний стан деяких туристичних об'єктів;
- стан доріг та транспортного сполучення;
- нерозвиненість мережі туристичних інформаційних центрів у малих містах, колишніх районних центрах;
- відсутність у них якісної туристичної інфраструктури;
- відсутність співпраці між населенням та органами місцевої та обласної

влади у питаннях розвитку місцевого туризму;

- відсутність просування бренду Тернопільщини як туристично-рекреаційного регіону;
- недостатність економічних, зокрема податкових та фінансово-кредитних стимулів для розвитку екотуризму області;
- недостатнє забезпечення професійними кадрами у галузі туризму. [1]

Питання розвитку туризму в Тернопільській області після завершення війни необхідно розглядати комплексно із розвитком обласного центру – міста Тернополя, підвищення зацікавленості до нього із боку туристів, поширення інформації про його ресурси. Відновлення у місті фестивалів, таких як музичний фестиваль «Файне місто», мистецький фестиваль «І», фестиваль «Галицька дефіляда» і інші, мистецьких заходів і спортивних подій, змагань із хокею, чемпіонат світу із риболовлі, фестивалів і змагань різного рівня із водних і водно-моторних видів спорту, які завдяки потужній рекламній кампанії можуть стати значним інструментом доходу у місцевий бюджет. Окрім того, одними із пріоритетних видів туризму у Тернополі та області може знову стати сільський туризм, релігійний (паломницький), ностальгійний, діловий туризм, а також існує значний потенціал для розвитку літніх та зимових видів активного відпочинку.

Сьогодні зацікавленість регіоном із боку туристів та екскурсантів підвищується, через його, порівняно, безпеку перебування, і тому існує проблема того, що рівень послуг і пропозиції на ринку може не до кінця задовольнити потреби споживачів. Сучасному туристу стає недостатньо лише історичних пам'яток і природи, вони шукають нових вражень і емоцій, які Тернопільщина може їм запропонувати. Проте, існує безліч проблем, про які говорять роками, але вони досі лишаються невирішеними. Також сприяло б розвитку екскурсійної справи і туризму вирішення окремих проблемам рекреації та рекреаційного потенціалу області, а саме:

- негативного впливу на стан навколишнього середовища, через значно

послаблений останніми роками, контроль із боку органів місцевої влади за дотриманням екологічних і санітарних норм у рекреаційній сфері;

- низький рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, особливо у сільській місцевості, що є осередком зеленого туризму;

- присутність чинника сезонності;

- не стабільне нарощування ефективного використання рекреаційного потенціалу;

- відсутність концепції рекреаційного маркетингу;

- низька якість менеджменту, та відсутність висококваліфікованих фахівців, брак персоналу через низький рівень оплати праці.[2]

Розвитку організації екскурсійної справи в області сприяло б також поєднання цієї послуги із таким напрямки туризму як:

- релігійний туризм, представлений найбільшими пам'ятками православної і греко-католицької церков – Почаївською лаврою і святинями села Зарваниця, а також римо-католицьким орденом Сестер непорочного зачаття у селі Язловець;

- спелеотуризм, для розвитку якого є великий комплекс печер у Чортківському районі області;

- водний туризм мальовничими річками краю – Дністер і Серет;

- організація зимового відпочинку на базі чудових гірських масивів, санної траси і комплексу трамплінів у Кременецьких горах тощо;

- організація курортних зон на берегах річки Дністер на півдні області, де клімат наближений до середземноморського.

Департамент культури та туризму обласної державної військової адміністрації і сьогодні ставить перед собою за мету додаткову популяризацію туристичних об'єктів Тернопільщини, що вже вказано у розпорядженні голови ще від 19 липня 2021 р. № 457/01.02-01 «Про схвалення проєкту змін до програми розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки».[5]

Крім розвитку інфраструктури в області актуальними залишаються

питання створення туристичного бренду області, проведення різноманітних рекламних і маркетингових заходів, підвищення рівня поінформованості потенційних туристів про пропозиції, які може надати Тернопіль і Тернопільська область, а також покращення якості надання туристичних послуг і сервісу.

Тернопільщина має великі передумови для розвитку рекреаційних територій, які обумовлені наявністю природних ресурсів, мережею санаторно-курортних закладів і необхідної для їх функціонування інфраструктури. Рекреація має значення на загальнодержавному рівні, а не лише на регіональному рівні, тому що сприяє широкому відновленню працездатності. Незважаючи на певні досягнення у розвитку туристичної індустрії, галузь потребує подальшого розвитку і залучення значних інвестицій у її розвиток.

Беручи до уваги природно-ландшафтні умови, історико-культурну спадщину та вже наявну рекреаційно-туристичну інфраструктуру, в області визначено райони пріоритетного розвитку туризму, куди у першу чергу слід спрямовувати інвестиції, зокрема: Національні природні парки «Дністровський каньйон» і «Кременецькі гори», Кременецько-Почаївський та Бережанський історико-культурні заповідники; Національний заповідник «Замки Тернопілля», міста Тернопіль, Бережани, Борщів, Бучач, Теремовля, курорти Гусятин і Микулинці, село Зарваниця Тернопільського району, як паломницький центр. За наявності такого потенціалу слід розвивати туризм, як стратегічну галузь економіки нашого регіону.

Поставлені завдання можуть бути вирішені шляхом:

- впровадження сучасних методів рекламно-презентаційної діяльності;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини;
- створення сучасної дорожньої інфраструктури на основних екскурсійних і туристичних маршрутах;
- реалізації інвестиційних проектів;

- реконструкції та модернізації санаторно-курортних, відпочинкових і туристичних закладів;

- підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг;

- розвитку сільського туризму, створення сільських садиб, що прийматимуть туристів та екскурсантів.

Реалізація даних заходів після завершення війни створить умови для стимулювання інвестиційної привабливості регіону, суттєвої модернізації туристичної та транспортної інфраструктури, ділової активності малого й середнього бізнесу, завантаження потужностей суміжних галузей, розвитку індустрії сервісу. Насамперед відбудеться збільшення потоку туристів, зросте кількість високоякісної рекламної продукції про туристичні можливості краю, поліпшиться якість ринку екскурсійних послуг та умови відпочинку й оздоровлення населення. Розвиток туристичного потенціалу Тернопільського регіону, а також реалізація стратегічних завдань щодо удосконалення туристичної галузі дасть змогу створити якісний туристичний продукт, здатний максимально задовольнити потреби туристів та екскурсантів, забезпечити комплексний розвиток туристичної сфери, розвинути передумови для залучення іноземних інвестицій, ефективно сприяти туристичному обміну та збільшенню потоку туристів, виготовляти високоякісну рекламну продукцію про туристичні можливості краю та поліпшувати якість екскурсій, збільшити кількість екскурсантів, покращити умови відпочинку та оздоровлення населення, а також збільшити частку в'їзного туризму, що у свою чергу призведе до можливості отримання додаткових фінансових ресурсів у місцевий бюджет.

Література:

1. Альтгайм Л.Б. Основне значення та принципи організації екскурсійних послуг. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 6(1). С. 215-219.

2. Альтгайм Л.Б. Роль соціально-економічних чинників у формуванні

туристичного ринку Тернопільської області. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 3(1). С. 126-130.

3 Альтгайм Л.Б. Теоретичні особливості організації і технології надання екскурсійних послуг // Вісник львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2016. Випуск 40. С. 3–11.

4. Інформація про КП «Туристично – інформаційний центр міста Тернополя». URL: <https://ternopilcity.gov.ua/komunalni-pidприємства/kptmr/komunalne-pidприємство-turistichno-informatsiynyi-tsentr-mista-ternoполя/> (дата звернення: 21.02.2023).

5. Про схвалення проекту змін до програми розвитку туризму в Тернопільській області. URL: <https://oda.te.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proyektu-zmin-do-programi-rozvitku-turizmu-v-ternopilskij-oblasti-na-2021-2025-roki><http://oda.gov.te.ua/main/ua/catalog/item/85246.htm> (дата звернення: 22.02.2023).

УДК 338.487 (477.84)

*Ігор Романович Кузик,
доктор філософії (PhD), асистент кафедри
геоекології та методики навчання екологічних дисциплін,
Роман Васильович Фентон, аспірант географічного факультету,
спеціальності 103 Науки про Землю
Катерина Романівна Флінта, студентка
географічного факультету, спеціальності 101 Екологія
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль*

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЕЛИКОБЕРЕЗОВИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Однією із актуальних проблем сучасної урбоекології та рекреаційної екології є забезпечення мешканців міст зонами відпочинку та збільшення

просторового комфорту. Безперечно, що в умовах міста організувати додаткові зони відпочинку, окрім парків, скверів і бульварів доволі складно. У такому випадку активно залучаються приміські території. Великоберезовицька селищна громада безпосередньо межує із містом Тернопіль та виконує функцію спального передмістя. Наявні природні рекреаційні зони громади привертають увагу мешканців міста Тернопіль, які частко їздять сюди на короткотривалий відпочинок. Така популярність приміських територій особливо зросла в умовах пандемії та військового стану. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб, які оселилися у Тернополі та Великоберезовицькій громаді активно проводять вільний час у лісі, на природних угіддях вздовж долини річки Серет. Тому виникає необхідність дослідити стан природних рекреаційних ресурсів та екологічно допустиме їх навантаження (ємність) в межах приміської Великоберезовицької територіальної громади.

Метою нашого дослідження є оцінка природно-рекреаційного потенціалу Великоберезовицької територіальної громади, визначення рекреаційної ємності природних комплексів та обґрунтування їх раціонального використання.

Природно-рекреаційний потенціал приміських зон і територіальних громад досліджували Біла Т. [1], Божук Т. [2], Фесюк В.О, Мороз І.А. [11] та інші. Підходи до оцінки рекреаційного потенціалу озелених приміських територій висвітлено у публікаціях Кучерявого В.П. [6]. Природні рекреаційні ресурси Тернопільщини вивчали Царик Л., Чернюк Г. [12]. Водним рекреаційним ресурсам та перспективам їх використання присвячені публікації Новицької С.Р. [8]. Особливості рекреаційного лісокористування у Тернопільській області досліджували Питуляк М.Р., Питуляк М.В. [10]. Рекреаційну роль лісів комплексної зеленої зони міста Тернопіль вивчав Кузик І. [5], оцінку природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської міської територіальної громади і її приміських територій проведено у дослідженнях Царика Л.П., Кузика І.Р., Царика П.Л. [13, 14].

Під природно-рекреаційними ресурсами розуміють чинники, речовини і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть послужити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей [1]. Відповідно, природно-рекреаційний потенціал – це властивості і чинники компонентів природного середовища, які можуть бути використані для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення людей.

Природно-рекреаційні ресурси передусім охоплюють території природно привабливі. Вони виконують важливі функції із відновлення фізичних і психічних сил, контакту з природою для мешканців міста шляхом зміни середовища перебування, спортивних і рекреаційних занять, піших і велосипедних мандрівок. Насамперед, це стосується територій, які розташовані поблизу водних об'єктів (рік, озер, водосховищ, ставків тощо). Великою популярністю користуються території, зайняті лісовими масивами.

Рекреаційній оцінці підлягають території, які за властивостями природного середовища, призначенням і станом ландшафтів можна розглядати як потенційні ресурси рекреації та оздоровлення. Важливе значення для організації приміського відпочинку мають землі рекреаційно-оздоровчого призначення. Це пов'язано із наявністю на цих територіях природних та природно-соціальних умов, що здатні забезпечити рекреаційні потреби населення. До таких територій можна віднести земельні ділянки дачних поселень та садівничих товариств, оскільки їх первинне призначення відповідає функції відпочинку [1].

Великобerezовицька територіальна громада (ТГ) Тернопільського району розташована у центральній частині Тернопільської області, межує із південними околицями обласного центру міста Тернопіль (рис. 1). До складу громади входять 12 сіл: Буцнів, Велика Лука, Йосипівка, Лучка, Мар'янівка, Миролубівка, Мишковичі, Настасів, Острів, Петрики, Серединки, Хатки та центр громади – селище Велика Березовиця [3].

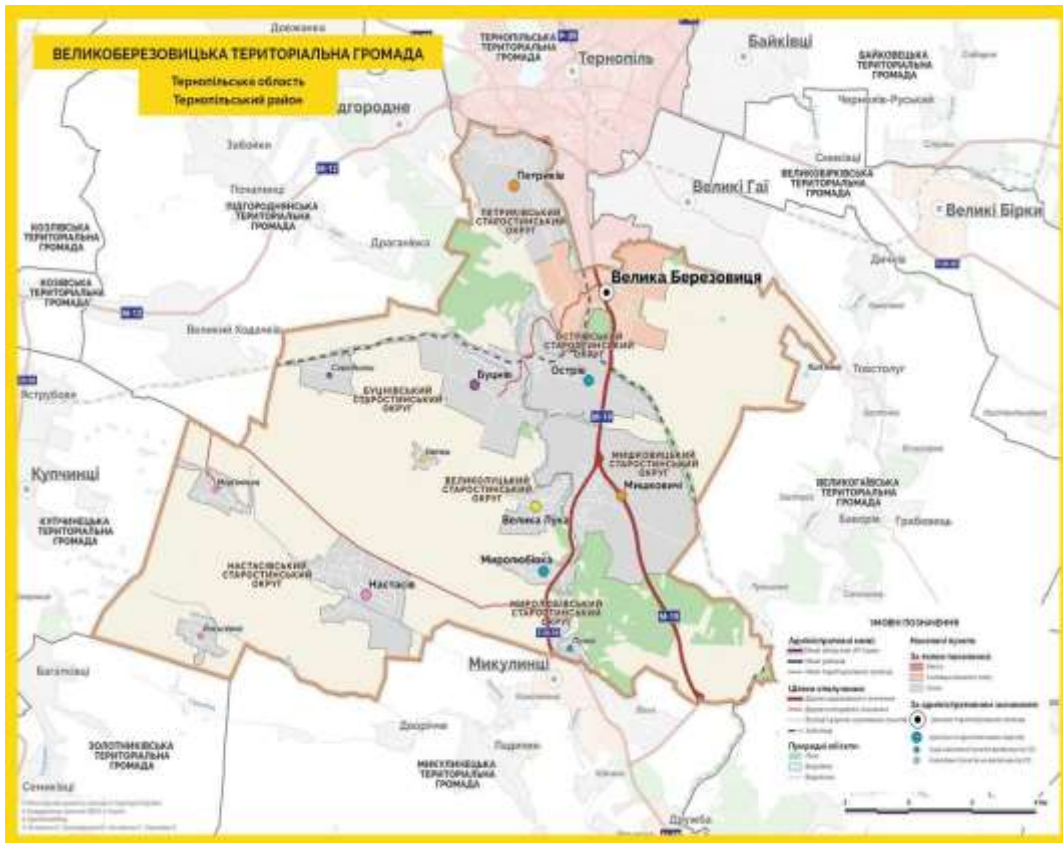

Рис. 1. Великоберезовицька територіальна громада [7]

Великоберезовицька громада межує: на півночі – із Тернопільською ТГ, на сході – із Великогаївською ТГ, на півдні – із Микулинецькою ТГ, на заході – із Купчинецькою та Золотниківською громадами і на північному-заході – із Підгороднянською ТГ. Загальна площа Великоберезовицької територіальної громади станом на 1 січня 2023 року становить 20 тис. га, чисельність населення 23 174 особи [3]. У структурі землекористування переважають сільськогосподарські угіддя – 82,5%, розораність громади – 67,5%, лісистість – 13%, частка забудованих земель складає 6,5%.

Структуру природно-рекреаційних ресурсів Великоберезовицької ТГ (рис. 2) формують ліси – 2555 га, газони, пасовища і сіножаті – 1700 га, водні об'єкти і території – 200 га та багаторічні насадження – 700 га. Загалом площа природно-рекреаційних ресурсів Великоберезовицької ТГ складає 5155 га, що становить близько 26% території громади.

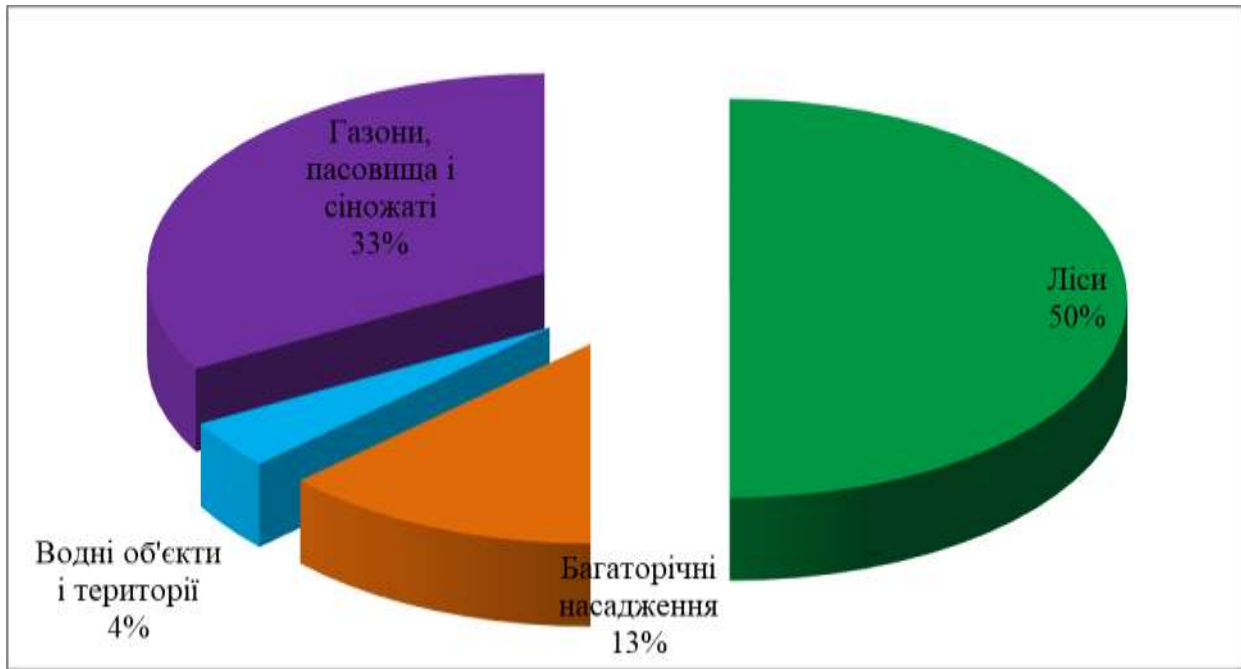

Рис. 2. Структура природно-рекреаційних ресурсів Великоберезовицької ТГ

Основну частку природно-рекреаційних ресурсів Великоберезовицької громади становлять ліси. Лісові масиви в межах адміністративних територій відіграють важливе рекреаційне значення. Їх якісною ознакою є готовність до масового відпочинку, що досягається відповідними пристосуваннями території, досить густою алейною мережею, використанням малих архітектурних форм тощо [1]. У структурі землекористування Великоберезовицької громади, частка лісовкритих земель складає 13%. Площа лісових масивів у межах громади становить 2555 га.

Ємність території для умов організації відпочинку у лісі розраховується за формулою:

$$D = T \times L \times 0,5 \times 1000 / 100 \times H \times M \quad (1)$$

де D – це частка рекреаційної ємності території лісу (осіб), T – площа лісу для організації відпочинку (км^2), L – лісистість території (%), $0,5$ – коефіцієнт, який враховує необхідність організації зелених зон міста, H – норма необхідності рекреаційних територій для 1 тис. мешканців міста (2 км^2), M – коефіцієнт, який враховує розподіл мешканців міста для відпочинку у лісі та біля водойм (для міських поселень помірного клімату $M=0,3$) [6].

Відповідно, рекреаційна ємність лісів Великоберезовицької ТГ становить:

$$D = 25,5 \times 13 \times 0,5 \times 1000 / 100 \times 2 \times 0,3 = 165\,750 / 60 = 2762 \text{ особи}$$

Таким чином, за результатами проведених розрахунків, встановлено, що рекреаційна ємність лісів Великоберезовицької ТГ, площею 25,5 км², складає 2762 особи. Тобто, одночасно у лісах Великоберезовицької громади може відпочивати лише 12% її мешканців. А якщо ще врахувати відвідувачів із міста Тернопіль, то можна зробити висновок, що ліси Великоберезовицької громади зазнають значного рекреаційного навантаження.

Окрім відпочинку в лісах чи на водоймах популярністю у приміських територіях користується відпочинок у дачних зонах, садово-городніх ділянках тощо. Ємність території для організації заміської сільськогосподарської діяльності із врахуванням можливості виділення земель, на яких планується проведення сільського господарства, розраховується за формулою:

$$D_{сг} = T \times E \times 1000 / П \quad (2)$$

де $D_{сг}$ – це ємність території придатної для організації сільського господарства у заміській зоні (осіб), T – площа території придатної для ведення сільського господарства (га), E – коефіцієнт, який враховує можливість використання сільськогосподарських земель заміської зони (0,3), $П$ – орієнтовний показник, який відображає потребу 1 тис. мешканців міста у землях сільськогосподарського призначення (1250) [6].

Оскільки дачні та садово-городні ділянки відносяться до природно-рекреаційних ресурсів приміської зони [1], а їх первинним функціональним призначенням є відпочинок та оздоровлення, значна частина тернополян і мешканців Великоберезовицької громади проводить свій вільний час саме на таких територіях. Відповідно до розрахунків за формулою 2, ємність території Великоберезовицької громади, придатної для організації сільськогосподарської діяльності становить 4560 осіб.

Значно підвищує рекреаційну привабливість адміністративних територій, наявність об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Особливо це стосується розвитку еколого-пізнавального, культурологічного, спортивного (кінного,

велосипедного, лижного) та кваліфікованого видів туризму [1]. Проте, заповідність території Великоберезовицької громади становить лише 0,02%, площа земель природно-заповідних об'єктів складає 3,2 га [9]. В громаді створено 8 територій та об'єктів ПЗФ (табл. 1), найбільшим з яких є Настасівський дендрологічний парк площею 2 га.

Таблиця 1

Об'єкти і території ПЗФ Великоберезовицької громади

Назва об'єкту ПЗФ	Категорія	Площа, га
«Настасівський»	Дендрологічний парк	2,0
«Скупчення кристалів кальциту у с. Лучка»	Геологічна пам'ятка природи	0,1
«Дуб звичайний (8 дерев)»	Ботанічна пам'ятка природи	0,1
«Джерело Божої любові»	Гідрологічна пам'ятка природи	0,03
«Джерело Пресвятої трійці»		0,23
«Острівське джерело		0,12
«Миролюбівське джерело»		0,3
«Озерце «Безодня»		0,32

Отож, в ході проведеного дослідження встановлено, що природно-рекреаційний потенціал Великоберезовицької ТГ, в основному формують ліси та інші природні угіддя (пасовища і сіножаті, багаторічні насадження, землі під водою тощо). Відповідно до проведених розрахунків, рекреаційний потенціал лісів Великоберезовицької громади становить 2762 особи; рекреаційна ємність територій придатних для ведення сільського господарства – 4560 осіб. Таким чином, потенціал природно-рекреаційних ресурсів Великоберезовицької громади складає 7322 особи. Доволі низькою є заповідність громади (0,02%), 8 об'єктів ПЗФ загальною площею 3,2 га, не створюють жодних передумов для розвитку екологічного туризму. Тому з метою раціонального використання

природних рекреаційних ресурсів територіальної громади, збільшення ємності досліджуваної території для відпочинку та рекреації, необхідно збільшувати площу природоохоронних територій, створювати нові об'єкти ПЗФ, особливо на гідрологічних об'єктах (ставки, долини і витоки річок тощо).

Література:

1. Біла Т. Аналіз природно-рекреаційного потенціалу приміської зони Львова. Вісник Львівського ун-т. Серія географічна. 2013. Випуск 46. С. 28–36.

2. Божук Т. Підходи до оцінки урбанізованих територій (на прикладі природних рекреаційних ресурсів міста Тернопіль). Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка Серія: географія. 2021, №1 (випуск 50), С. 141-147.

3. Децентралізація. Офіційний сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення 20.12.2022).

4. Кузик І. Рекреаційна роль лісів комплексної зеленої зони міста Тернопіль під час карантину населення. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2020. №1 (48). С. 163-171. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.19>

5. Кузик З., Кузик І. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу Копичинецької міської територіальної громади. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. 2022. №6 (випуск 6). С. 47-51.

6. Кучерявий В. Озеленення населених місць. Львів: Світ, 2005. 456 с.

7. Міністерство розвитку громад та територій. Адміністративно-територіальний устрій України. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#karta> (дата звернення 02.12.2022).

8. Новицька С. Водні рекреаційні ресурси: еколого-географічний аналіз і оцінювання. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2007. №1. С. 158-167.

9. Офіційний сайт Управління екології та природних ресурсів Тернопільської ОДА. Мережа природно-заповідного фонду. URL:

<https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/merezha-pzf/#1-merezha-pzf>

(дата звернення 02.01.2023).

10. Питуляк М., Питуляк М. Особливості рекреаційного лісокористування в Тернопільській області. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія, 2017, №2. С. 185-190.

11. Фесюк В.О., Мороз І.А. Рекреаційне використання об'єктів комплексної зеленої зони м. Луцька. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі. Збірник наук. праць. Луцьк-Світязь: РВВ ЛуцНТУ. 2015. С. 142-145.

12. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області). Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 188 с.

13. Царик Л.П., Кузик І.Р., Царик П.Л. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської міської територіальної громади. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. Cambridge-Vinnitsia, 2022, С. 372-377.

14. Царик Л.П., Царик П.Л., Кузик І.Р. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу приміської зони міста Тернопіль. Географія та туризм: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. За заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2021. С. 54-61.

УДК 640.41

*Юрій Ігорович Жук, к. геогр. н.,
асистент кафедри туризму географічного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, м. Львів*

РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПРОГНОЗИ

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України відвідини ресторанів перестали бути актуальним для сотень тисяч українців. Головними викликами для національного ресторанного бізнесу в умовах війни стала загроза постійних обстрілів, відтік населення, відсутність стабільного місця праці, зростання цін та зниження заробітної плати. Така ситуація створює суттєві перепони для рестораторів, оскільки істотно впливає на прибуток закладів харчування, а також позбавляє можливостей відкривати нові локації.

Згідно даних системи обліку для ресторанів Poster станом на квітень 2022 року українські ресторатори акцентували зусилля на створенні невеликих та гнучких форматів закладів харчування – кафе, пекарні, фаст-фуд та кав'ярні. Формат такої категорії не потребує значних інвестицій при запуску і дотримується прийнятної для клієнтів цінової політики.

Найскладніші часи переживає барна справа в Україні – запровадження комендантської години призвело до припинення існування багатьох закладів. До прикладу, якщо станом на квітень 2022 року кількість нових кафе та кав'ярень скоротилася вдвічі, то кількість нових барів впала у 4 рази.

Незважаючи, на те, що нових закладів відкривається небагато у порівнянні з минулими роками стає помітною тенденція присутності на ринку ресторанного бізнесу великих франшиз та мереж, які в умовах сучасних воєнних реалій прийняли рішення перейти з російського софту типу Liko на український продукт [1].

Беручи до уваги дослідження Poster протягом 2022 року, виручка малих і середніх закладів громадського харчування у західних та деяких центральних областях України вже надолужила показники, що були до війни. Так, Закарпатська область є лідером за показниками виручки України – у травні 2022 року їх виручка у середньому сягнула 152 % у порівнянні з першим тижнем війни. У Волинській та Чернівецькій областях виручка становить 124 % та 119% від довоєнної. Мережі ресторанів активно відновлюють роботу у багатьох регіонах країни, однак не поспішають відкривати нові заклади.

Культура харчування та напоїв поступово долає ризики і тривоги пов'язані з війною.

Як вже було згадано нові заклади відкриваються поволі, роблячи акцент на креативі і доступності для споживачів. Так, у 2022 року в місті Львові було відкрито Sakaе Ramen Bar – ресторан японської кухні з традиційним раменом, де засновники закладу вдало поєднали класичну раменну з традиційними стравами японської кухні. Родзинкою закладу є те, що гостям пропонують самостійно створити рамен, обравши інгредієнти на власний смак.

Український шеф-кухар Євген Клопотенко навесні 2022 року запустив нову мережу бістро «Інші» у Львові та Івано-Франківську. Формат «Інших» передбачає асортимент страв українського фаст фуду (Львів) та страви світової street food (Івано-Франківськ). Ціллю ресторатора є продавати франшизу новоствореної мережі, щоб популяризувати національні смаки і сенси крізь призму їжі. які люди у різних країнах світу вже звикло сприймають у якості фаст фуду.

Серед нових креативних закладів індустрії харчування варто виділити «Чорноморку» – це мережа гастролавок що у червні 2022 року відкрила одразу два нових заклади у Чернівцях та Кам'янці-Подільському. особливість закладів полягає у тому, що вони працюють одночасно як ресторан та магазин, де можна придбати у сирому вигляді власний улов з Чорного моря та морепродукти з-за кордону.

Haim Telavivian Food & Mood Haim Telavivian Food & Mood створено командою Sowa Cafe та Atelier19. Це принципово новий заклад, де представлена кухня сучасного Тель-Авіва у центрі міста Львова. Ресторан виконує роль центру комунікації друзів і поширює добрі довоєнні традиції: скуштувати смачний фалафель та обмінятися новинами.

Frankly – нещодавно відкрита кав'ярня на Золотих воротах є уособленням сучасного Києва – нестримного, творчого. основою меню кафе складають сніданки, випічка власного виробництва та ексклюзивні коктейлі. [3].

Аналізуючи роботу закладів харчування у різних регіонах України, відкритих після повномасштабного вторгнення можна стверджувати, що сучасні ресторани та кафе – це не просто локації, де можна смачно поїсти, а перш за все осередки спілкування, місця для коворкінгу та культурні хаби.

На даний час відбувся чіткий розподіл розвитку сфери ресторанного бізнесу залежно від регіону. Більшість підприємств харчування, які знаходяться на окупованих територіях змушені були припинити роботу.

У великих містах – центрах ресторанної справи таких як Київ і Харків стрімко впала активність діяльності, до прикладу – третина ресторанів Києва закрита від початку повномасштабного вторгнення.

Незважаючи на прогнози експертів масової міграції ресторанного бізнесу у західні регіони України не відбулося. Це пов'язано з тим, що, ресторатори з міст, де індустрія харчування переживає вимушену кризу з часом прагнуть до ревіталізації бізнесу у себе вдома [1].

Зараз прийнято вважати, що релокація є оптимальним шляхом для бізнесу, але насправді така стратегія породжує низку проблем. Найпридатнішим для релокації на заході України вважається Львів, де відсутня містечковість, що є доброю передумовою для переїзду ресторанів. Так, з початку війни у Львові відкрито понад 500 нових закладів, серед них –

популярні мережі Bao Casual, «Остання Барикада», а також низка закладів, що працюють на умовах франчайзингу.

Хоча з іншими містами Західної України може бути значно складніше, оскільки вимушеним переселенцям дуже складно розпочинати новий бізнес. Серед основних причин: труднощі з орендою приміщень, звиклість місцевої аудиторії до локальної кухні, небажання бізнесових кіл співпрацювати з новими партнерами та колегами з ресторанної сфери.

З іншого боку, при переїзді за кордон функціонування ресторанного бізнесу також є досить обмеженим, тому рекомендовано відкриватись у тих країнах, де менталітет схожий до українського, і там, де проживає багато українців (Польща, Молдова, Румунія).

Щодо вибору приміщень для закладів харчування у період війни, то загалом значного попиту на приміщення під ресторани не спостерігається в жодному місці України, натомість у Києві незначним попитом користується комерційна нерухомість на околиці міста, а також у спальних районах, що зумовлено труднощами з переміщенням містом та дефіцитом бензину.

Натомість на теренах Західної України зростає попит на нерухомість у туристичних районах міста та у приміських зонах.

Новою формою ресторанного бізнесу є відкриття ресторанів, пабів, кав'ярень у підвальних приміщеннях, з метою посилення безпеки під час повітряних тривог.

Щодо формування сучасних кулінарних трендів у період війни, то експерти ресторанної справи роблять ставку на простій та домашній їжі, приготування якої не вимагає високих витрат, натомість спостерігається падіння споживчого попиту на італійську та азіатську кухню. оскільки імпорتنі продукти значно здорожчали через валютний курс.

Успішно розвиватимуться заклади, що пропонують своїм клієнтам меню, з випивкою та мінімальною їжею. Також активно розвиватиметься малий бізнес

– шаурма, бутербродні, кав'ярні, пекарні – ресторанний бізнес, який не потребує значного вкладення коштів

Загалом з початком війни можна виокремити наступні тенденції розвитку ресторанної справи в Україні:

- часткове перепрофілювання закладів харчування у волонтерські штаби, робота яких передбачає безкоштовне приготування їжі для потреб ЗСУ, ТРО та вимушених переселенців;

- активні донати закладів громадського харчування, спрямовані на реалізацію проектів для підтримки Української армії;

- створення нових робочих місць для внутрішньо переміщених осіб;

- постійне підвищення кваліфікації персоналу і поступове підвищення заробітної плати за робочі зміни;

- скорочення позицій меню через відсутність необхідних інгредієнтів;

- розширення асортименту продукції власного виробництва;

- підняття цін на продукцію в середньому на 15%;

- падіння споживчого попиту на сніданки на користь просування бізнес-ланчів;

- активна реклама закладів у соціальних мережах [4].

У контексті сучасних реалій можна розглядати декілька сценаріїв розвитку ресторанного бізнесу: тимчасове заморожування діяльності, якщо фінансові ресурси дають змогу утримувати приміщення та частину персоналу; спроби забезпечити функціонування закладів, мінімізуючи витрати, зберігаючи персонал та втримати постійних клієнтів (послуги доставки, скорочення робочого графіку до кількох днів на тиждень, неповний робочий день з урахування графіків планового відключення світла) [2].

Війна в Україні може привернути увагу саме до української кухні і це не будуть етнічні страви, а ті, які українці звикли споживати вдома. Зараз люди переживають багато стресів, тому експериментувати з інноваційними кулінарними трендами зважуються далеко не всі. Тому ресторатори акцентують

на їжі типу «comfort food», тобто комфортній для психіки їжі у моменти невизначеності.

Література:

1. Ресторанний бізнес у воєнний час: яка їжа, приміщення та в яких містах користуються попитом. Публікація від 27 травня 2022 року. URL: <https://delo.ua/uk/business/restorannii-biznes-u-vojennoi-cas-yaka-yiza-primishhennya-ta-v-yakix-mistax-koristuyutsya-popitom-398364/>
2. Ольга Насонова: Ресторани під час війни – це психологічний захист. Публікація від 7 листопада 2022 року. URL: <https://kp.ua/ua/economics/a658958-olha-nasonova-restorani-pid-chas-vijni-tse-psikholohichnij-pritulok>
3. Їсти подано: нові ресторани, які відкрилися під час війни у Києві та інших містах України. Публікація від 12 серпня 2022 року. URL: <https://rau.ua/novyni/novi-restorani-pid-chas-vijni/>
4. Робота закладів західної частини України в умовах війни: що змінилося? Публікація від 8 черв. 2022 року. URL: <https://www.restorator.ua/post/west-ukrainian-restaurants-during-war>

УДК 338.48: 332.14

*Олександр Олександрович Носирєв, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків*

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС ЯК СКЛАДОВА АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Розвиток туризму та рекреації суттєво впливає на економічний розвиток України та її регіонів. Це викликає інтерес багатьох дослідників до проблем становлення і розвитку сфери туризму та рекреації регіонів, для якого

характерна наступність зростання потреб у туристично-рекреаційних послугах, залучення нових ресурсів та інвестицій, підвищення якості туристично-рекреаційних комплексів регіону [1]. Територіальні туристично-рекреаційні системи формуються на основі об'єктів, які задовольняють потреби людей у туризмі та рекреації, тому їх розглядають як рекреаційні ресурси, одна частина яких безпосередньо споживається населенням під час неорганізованого відпочинку, а інша – пов'язана зі спеціальними закладами та установами сфери обслуговування, що реалізують рекреаційну функцію (будинки відпочинку, санаторії, пансіонати тощо).

Серед переваг, якими володіє Україна та може скористатися для активізації індустрії туризму й рекреації, можна виділити вигідне географічне положення, наявність сприятливих природно-кліматичних умов, центрів історичної та культурної спадщини, до переваг належить і відносно невисокий рівень цін на послуги галузі та супутніх їй видів діяльності. Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінним природно-ресурсним потенціалом, здатним забезпечити сучасний характер різноманітних потреб мандрівників, і тим самим зацікавити вітчизняних та іноземних туристів. Маючи спільні кордони з країнами-членами Європейського Союзу, вона має спільну основу сталого просторового розвитку з прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Це викликає інтерес до України як стратегічного партнера та сусіда для країн Європейського Союзу. Аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної сфери свідчить про те, що ефективність її діяльності стримується через невирішеність низки проблем, які гальмують досягнення перспектив сталого розвитку та інклюзивного зростання, а саме збалансованості між елементами соціально відповідальної, економічно ефективною та екологічно орієнтованою діяльності. Розвиток внутрішнього туризму та рекреації стає пріоритетними в умовах пандемії, спричиненої поширенням вірусу COVID-19 [2].

Одним з потенційно привабливих напрямів розвитку переважної більшості регіонів України є розвиток рекреаційної сфери. Потужний природно-ресурсний та історико-культурний потенціал, стан існуючої транспортної інфраструктури, географічне розташування та досвід функціонування рекреаційної сфери України, існування значного попиту як з боку внутрішнього, так і зовнішнього споживача дозволяють визначити саме цю сферу одним з важливих пріоритетів економічного розвитку регіонів країни. Специфікою даної сфери є те, що її розвиток забезпечує не тільки зростання кількісних параметрів розвитку регіонів (зростання валового регіонального продукту, обсягу виробництва тощо), а й позитивні зрушення в інших ланках господарського комплексу регіону (торгівлі, побутовому обслуговуванні, транспорті та зв'язку, будівництві, АПК, охороні довкілля тощо), створює передумови для підвищення рівня доходів населення та розв'язання соціальних проблем, поліпшення інвестиційного клімату, інтеграції країни до світового економічного простору. Протягом останніх років, переорієнтація переважної більшості населення України та сусідніх держав на переваги здорового образу життя, призвело до перегляду підходів до питання організації відпочинку, а також посилення вимог до інфраструктури сфери рекреації. Рекреаційна сфера на сьогодні стає привабливою нішею для бізнесу у переважній більшості країн світу. Її роль як сфери економічної діяльності зростає в геометричній прогресії. Чим більш економічно розвиненою та стабільною є країна, тим вищими є доходи населення та його купівельна спроможність і тим більше фінансових ресурсів вкладається у відпочинок [3].

Аналіз даних офіційної статистики України свідчать, що дохід від надання послуг у сфері рекреації щорічно динамічно зростає, при цьому даний бізнес є галуззю, яка генерує і активізує розвиток суміжних галузей: готельно-ресторанного бізнесу, малого підприємництва у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку, сприяє розвитку сільської місцевості тощо. Потенціал для інвестування саме до рекреаційної сфери (України в тому числі) у порівнянні з

іншими вигідно відрізняється наступними факторами: відносно невеликий обсяг початкового інвестування, значно вища (у порівнянні з іншими галузями) оборотність капіталу, короткий термін окупності капіталовкладень, високий рівень рентабельності, постійний, зростаючий попит на рекреаційний продукт (послугу) тощо. Активізування інвестиційної діяльності України у сфері рекреації вимагає формування комплексного системного управлінського підходу, на основі факторного аналізування, чіткої державної пріоритетності цієї діяльності [4].

Не зважаючи на продовження війни, населення усе ще перебуває у пошуку альтернативних звичним способів задоволення туристично-рекреаційних потреб. Слід зауважити, що найбільш важливою складовою попиту надходить від людей, які безпосередньо докладають зусиль для перемоги України залишаючись на своїх місцях впродовж всього часу від початку війни. Це військові, співробітники ДСНС, лікарі, волонтери, підприємці та державні службовці. Частина з цих людей втратили домівки, переживають втрату чи розлуку з близькими, страждають від депресії та емоційного вигорання. Збереження людського потенціалу держави вимагає забезпечення потребуючих рекреаційними послугами, новими позитивними емоціями та враженнями, що є подекуди більш важливим завданням, ніж фінансова та матеріальна підтримка [5].

Сучасний стан розвитку туризму та рекреації залежить від великої кількості чинників, що проявляються на глобальному, національному та регіональному рівнях. Аналіз сучасного стану галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери потрібен для того, щоб забезпечити розробку стратегії розвитку туризму із врахуванням низки чинників: політична ситуація в країні, нормативно-правове забезпечення, COVID-19, військова агресія, соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом тощо. Галузь туризму та курортно-рекреаційної сфери формує економічний та соціальний ефекти, які

тісно взаємопов'язані. Туристичний бізнес та курортно-рекреаційна сфера містить у собі функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, це дитячі заклади санаторного типу, дитячі центри, позаміські заклади оздоровлення та відпочинку, табори з денним перебуванням, дитячі заклади праці та відпочинку і наметові містечка. По Україні їхня кількість постійно зменшується. Динаміка показників з 2010 до 2020 рр. засвідчує зменшення кількості закладів на 47 %. Тенденції розвитку у сфері туризму та курортно-рекреаційної сфери погіршується, особливо у закладах оздоровлення та відпочинку [6].

На початку літнього сезону 2022 року на українському туристичному ринку відбулось відновлення внутрішнього попиту на туристично-рекреаційні послуги. Ключовими регіонами, які залишились привабливими для українських туристів були умовно-безпечні регіони – Львівщина, Івано-Франківщина, а також Закарпаття; значний попит спостерігався на відпочинок у Карпати. Враховуючи поступове звільнення територій, зростає зацікавленість з боку туристів до екскурсій Київщиною та Полтавщиною. Але в умовах воєнного стану внутрішній туризм набуває специфічних рис, пов'язаних з наявністю обмежень, які залишатимуться актуальними до перемоги України у відносно безпечних західних та центральних областях. Можливо рекомендувати прискорення процесів розробки гнучкої державної політики відновлення туристично-рекреаційного потенціалу, що орієнтуватиметься як на загрози воєнного часу, так і сприятиме створенню умов для прискореного розвитку потенціалу у повоєнний час з урахуванням пріоритету європейської інтеграції України [7].

Важливою складовою рекреаційно-туристичного потенціалу є туристична привабливість рекреаційних об'єктів і територій. З нею пов'язана характеристика рекреаційної місткості територій, що визначає верхні межі потоків рекреантів та туристів, що не порушують природну, екологічну та соціально-економічну рівновагу у місцях рекреації та туризму.

Література:

1. Носирєв О. О., Третьякова К. Д. Розвиток курортів та оздоровчо-рекреаційного комплексу України. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: тези доп. 30-ї міжнародної науково-практичної конференції MicroCAD-2022, 19-21 жовтня 2022 р.* Харків : НТУ «ХПІ», 2022. С. 575. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/58546>
2. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 211 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruzsm_2022.pdf
3. Ільтьо Т. І. Регіональні аспекти оцінки стану та ефективності розвитку підприємництва у сфері рекреації в Україні. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Мукачево: РВВ МДУ, 2022. С. 56-58. URL: <https://tinyurl.com/mrx8htmw>
4. Нагірна М. Управління інвестиційною діяльністю рекреаційної сфери України: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство.* 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-30>
5. Філюк С. М. Пріоритетні цілі екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у довгостроковій перспективі. *Академічні візії.* 2022. Вип. 13. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/128>
6. Нодь О. Л. Аналіз сучасного стану розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери України та її регіонів. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2021. № 5, Т. 2. С. 274-279. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5\(2\)-46](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-46)
7. Філюк С. М. Ідентифікація загроз екосистемному відновленню безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у воєнний час.

Академічні візії. 2023. Вип. 16. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/137>

УДК 330

*Андрій Михайлович Манько, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри туризму географічного факультету*

*Юрій Володимирович Зінько, старший викладач
кафедри туризму географічного факультету*

*Христина Володимирівна Ардан, інженер
кафедри туризму географічного факультету,*

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ СЕЛА КРИВОРІВНЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Пандемічно-воєнний час заставляє по-новому оцінити відомі і маловідомі туристичні дестинації. Деякі з них втрачають популярність, а інші розпочинають «друге життя». Саме у цей нелегкий для туристичної галузі час у мас-медіа та у туристичних блогерів з'явилось зацікавлення до давнього карпатського відпочинково-етнографічного центру – селища Криворівня. Цьому допомогло пріоритет малозаселених дестинацій з природничою і культурною спадщиною в пандемічний час та релігійні календарні реформи під час воєнних дій.

Історія становлення рекреації села Криворівня. Село Криворівня Івано-Франківської області розташоване в долині річки Чорний Черемош у семи кілометрах від Верховини. Населений пункт оточують мальовничі гори Карпати. Криворівня є унікальною туристичною дестинацією не лише України, а всього Карпатського регіону, оскільки володіє багатством природних, історичних та культурних об'єктів.

Тривалий час ця невеличка місцевість, загублена серед Карпатських гір утримувала статус модного курорту, що здобув популярність серед українського бомонду на початку ХХ століття.

Відомий етнограф Володимир Гнатюк назвав місцевість «українськими Атенами» (Афінами). Саме Володимир Гнатюк та Іван Франко стали основоположниками туристичного руху у Криворівні.

Родина Франків відпочивала у цій локації і зупинялася в садибі місцевого газди Проця Мітчука на Заріччі. Інформація про тодішню первинну туристичну інфраструктуру та умови в яких відпочивала родина відомого письменника не збереглася до нашого часу. Але, відомо, що гуцули брали плату зі своїх тодішніх клієнтів. Про це свідчать спогади сина Івана Франка – він згадує, що батько допоміг Мітчуку придбати землю, а той натомість дозволив відпочивати у своєму домі щоліта.

У Криворівні часто проводив свій літній відпочинок Михайло Коцюбинський разом із сином Юрком. Сюди навідувалася Леся Українка разом зі своїм нареченим Климентом Квіткою. Михайло Грушевський придбав у Криворівні віллу і земельну ділянку з видом на чудові краєвиди долини Жаб'є та центральне пасмо Чорногори.

З 1903 року Криворівня приймала курортників не лише з Галичини, але і Наддніпрянщини. Вакації на Гуцульщині стали неодмінним атрибутом літнього відпочинку для представників української інтелігенції. Популярним осередком для «літників» (туристів) стала садиба отця Волянського, який у своїх спогадах зазначає, що прохання «зарезервувати» місце у Криворівні з метою відпочинку починали надходити з травня. Варто зауважити, що на той час австрійська влада змусила газдів, які приймали у себе туристів, протягом 24 годин реєструвати їх в органах держаної влади.

На той час Криворівня була бідним гірським селом, тому виникали труднощі з харчуванням. Отець Олекса Волянський, що взяв на себе відповідальність за розвиток туристичної діяльності, пропонував гостям

особливий тип харчування: двічі на тиждень «літники» мушили відмовлятися від м'яса і вони погоджувались на такі умови. Головною метою приїзду у Криворівню тодішніх туристів було оздоровлення за допомогою гірського клімату. Гуцули називали своїх гостей «холерниками», бо кожен приїздий сподівався вилікувати тут свою недугу.

Туристичні атракції села Криворівня. Унікальність села Криворівня полягає в тому, що тут сконцентрована велика кількість туристичних атракцій меморіально-етнографічного та релігійного типу. Дана місцевість може стати знаковим орієнтиром для започаткування туристичних маршрутів, які користуватимуться попитом у туристів. Особливий туристичний інтерес викликають музеї меморіального, етнографічного, мистецького, літературного спрямування. Так, у 1960 році у Криворівні було засновано *літературно-меморіальний музей Івана Франка* (рис. 1).

Рис. 1. Кабінет Івана Франка у с. Криворівня [2]

Експозиція музею представлена у 5 кімнатах. У музеї збереглися предмети побуту, якими користувався письменник. Музей було включено до проекту «Відкритий туризм: доступність відпочинку на Івано-Франківщині для людей з особливими потребами» [3].

Етнографічний музей старожитностей Гуцульщини є приватним музеєм, створений Ярославом Зеленчуком у Криворівні. В туристичному плані музей цікавий тим, що тут представлено велику кількість давніх речей та старожитностей. Музей старожитностей Гуцульщини знайомить відвідувачів з видами діяльності жителів Гуцульських Карпат, які сформувалися на цих землях завдяки природнім та соціальним умовам: збиральництво, мисливство та рибальство, полонинське господарство, дерев'яна архітектура та будівництво, гірські лісорозборки та ліосплави, керамічний посуд часів Польщі та Австро-Угорської імперії, Косівська кераміка та місцеві гончарні вироби [8].

Ще однією непересічною туристичною атракцією села Криворівня є *мистецький музей Параски-Плитки Горицвіт*. Параска Плитка-Горицвіт – українська гуцульська художниця, фотографиня, письменниця, казкарка, народна філософиня, фольклористка, етнограф, діалектолог. Її називають «Гомером Гуцульщини».

Експозиція музею представлена двома локаціями: основна частина експозиції розміщена у приміщенні колишньої сільської ради у Криворівні, а також будинку в присілку Грашпарівка, де мешкала художниця.

Центральну частину експозиції музею в Криворівні складають роботи Параски Плитки-Горицвіт, що були відреставровані спеціально для виставки «Подолання гравітації», організованої столичним Мистецьким арсеналом у 2019 році. У планах організаторів музею – перетворення його на культурно платформу для різноманітних заходів та подій [4].

Етнографічний музей «Хата-гражда» гуцульської господарки – ще один унікальний історико-етнографічний музей у Криворівні, створений у хаті-гражді родини Харуків (присілок Заріччя, село Криворівня). У 1964 хата-гражда перетворилася на знімальний майданчик для фільму «Тіні забутих предків». На даний час у музеї представлена колекція автентичних предметів XIX та початку XX століття, доступна для огляду туристів.

Ще одним непересічним *краєзнавчим музеєм* є «Дідова Аптека» у селі Криворівня пропонує відвідувачам дегустацію унікальних настоянок, основу яких складають карпатські трави, плоди, ягоди, тут можна випити запашного чаю, а для дітей створено окрему пропозицію – ягідні сиропи. Місією музею «Дідова аптека» є – познайомити якомога більше цільової аудиторії із традиціями і таємницями подолання різноманітних недуг.

Криворівня – центр релігійного туризму України. Унікальність села Криворівня полягає в тому, що воно є своєрідною «різдвяною столицею» України. Церква в Криворівні – відомий на всю Україну сакральний осередок. Саме церква стала однією з центральних локацій, яку знімав легендарний режисер Сергій Параджанов у своєму фільмі «Тіні забутих предків», вона служила вишуканим майданчиком для знімання фотосесії «Маланка» всесвітньо відомим модним журналом VOGUE. У грудні 2022 року церква стала місцем, де громада села вирішила вперше святкувати Різдво за григоріанським календарем (рис. 2), разом з усією католицькою світовою спільнотою.

Різдво в Криворівні – особливе свято. 25 грудня з 10 годині ранку на подвір'ї церкви збираються колядники у святковому гуцульському вбранні. Також неодмінним атрибутом дійства є використання традиційних гуцульських музичних інструментів. Початок коляди гуртує навколо себе місцевих жителів та гостей з різних куточків України, що спеціально приїхали заради цієї події. Вікова традиція полягає в тому, що колядники групами збираються біля церкви й колядують спочатку там, а вже потім ідуть по хатах. Дійство може тривати до трьох днів [5].

«Невеличка» колядка складається з 30-40 куплетів. Талант і завзяття місцевих колядників завжди щедро винагороджується – сьогодні це гроші, а в давнину прийнято було обдаровували колядників їжею, вовною, іншими матеріальними речами.

Рис. 2. Різдвяне дійство у Криворівні [5]

Особливо урочистим є ритуал, коли колядники починають дуги в трембіти, унікальна поліфонія не має системності чи певної мелодії, але створює незабутню атмосферу піднесення. Колядки Криворівні є специфічними на слух для урбанізованих слухачів. Ритуал коляди супроводжується певним дійством: чоловіки-колядники, пританцювуючи підкидають вгору бартки, кожен їх рух супроводжується перегуком дзвоників. Синергія скрипки, голосів, дзвіночків, трембіт створюють насправді магічну атмосферу. За давньою традицією коляду розпочинають від храму. Храм у Криворівні є найдавнішим у горах, його перенесено на нинішнє місце з-за ріки у 1719 році.

Загалом Криворівня має вісім гуртів колядників – по ватазі на кожну частину села. Обов'язковим для колядників у період від Різдва до Водохреща є обійти кожну оселю, колядують навіть там, де господарі не живуть – «Аби добро не минуло хату та землю», так кажуть колядники.

Бути колядником у Криворівні – особливий почесний статус, адже селяни записуються до гуртів колядників ще за 3 місяці до Різдва. До гурту колядників

Криворівні приймають чоловіків, які є добрими господарями і мають гарну репутацію серед односельчан. За старших у колядницькій ватазі «береза» і «вибирця». «Виверця» – організатор-адміністратор: він збирає на репетиції і на коляду, слідкує за порядком, одягом і дотриманням традицій. «Береза» відповідає за творчу частину. Його обов'язок – керувати хором колядників. «Береза» фактично виконує обов'язки режисера і має найбільший авторитет най – це щось таке, як режисер. Він у колядників – найбільш шанована людина. Це – душа гурту, керівник усього дійства.

Гуцульське Різдво завжди захоплювало своїм колоритом. Відтак коляда це не лише розвага, а є і важка праця. Тому і розтягується процес на всі зимові свята – від Різдва Христового до Стрітіння Господнього. Гуцульська коляда проникає в душу і там залишається навіки, навіть якщо її почув лиш один раз [6]. Гуцульська коляда як унікальне автентичне явище увійшла до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. також було розпочато процес її внесення до відповідного міжнародного списку ЮНЕСКО [7].

Інфраструктура розміщення та туристичні перспективи. Формування повноцінного туристичного продукту селища тісно пов'язане з наявністю нічліжної бази. Тут колись розпочинався сільський туризм у виді «літниська» – відпочинку в оселі сільських господарів. Сучасна форма сільського зеленого туризму теж розвинута у Криворівні. Зокрема, на регіональних сайтах представлено рекламні пропозиції садиб. Ці садиби використовуються при реалізації турів, які проводять турфірми з обласних центрів заходу України.

Враховуючи історичні, культурні, краєзнавчі аспекти та природні географічні умови у контексті того, що зараз до України прикута увага всього світу можна стверджувати, що саме зараз у Криворівні формується потужна основа для створення оригінального колоритного туристичного продукту, який буде конкурентоспроможним на регіональному і національному туристичному ринку. Цьому сприяють такі фактори:

- колись популярне місце серед української культурної еліти викликає жвавий інтерес у поціновувачів української культури саме зараз у переломні історичні часи;

- Криворівня – сакральний центр Карпат та України завжди буде актуальним туристичним магнітом, враховуючи високий рівень релігійності серед українців;

- значна концентрація музеїв та історико-архітектурних пам'яток на фоні розмаїття гірської природи Карпат тільки сприяють зростанню туристичного попиту у Криворівні.

На сучасному етапі зростання зацікавленості туристів до культурної і етнографічної спадщини регіонів України Криворівня має шанси перетворитись на спеціалізовану туристичну дестинацію культурно-етнографічного та подієвого туризму. Розробка і модернізація старих програм обслуговування туристів дозволить перетворити цей унікальний центр від транзитного кількогадинного відвідування до 2-3-денних перебувань з насиченою програмою ознайомлення з меморіальними музеями, традиційною культурою і побутом гуцулів та взяти участь у релігійно-культурних дійствах.

Література:

1. Відпочинок в Криворівні 2023: все, що потрібно знати туристу. URL: <https://travello.com.ua/uk/krivorovnya/hotels>
2. Піонери «зеленого туризму»: як Криворівня 100 років тому стала українськими Атенами. Наша історія. URL: https://kurs.if.ua/articles/pionery_zelenogo_turyzmu_yak_kryvorivnya_100_rokiv_to_mu_stala_gutsulskymy_atenamy_34921.html/
3. Літературно-меморіальний музей Івана Франка, Криворівня. URL: <https://karpaty.rocks/literaturno-memorialnyy-muzey-ivana-franka-kryvorivnya>
4. Музей Параски Плитки-Горицвіт відкрили на Франківщині. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/news-detail/f87f3fa5-a143-4251-1f9c-08dae36f3f8b/muzey-parasky-plytky-horytsvit-vidkryly-na-frankivshchyni>

5. Як святкували Різдво в Криворівні. URL: <https://vogue.ua/article/vogueman/lifestyle/yak-svyatkuvali-rizdvo-v-krivorivni-50890.html>
6. На Різдво у Криворівню – колядування на Гуцульщині. URL: <http://igormelika.com.ua/moi-karpati/zhittya-buttya/na-rizdvo-u-krivorivnyu-kolyaduvannya-na-guculshhini>
7. Традиційна гуцульська коляда тепер буде 25 грудня. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/news-detail/4143df80-8e0c-4fa4-b3df-08dae589d63a/the-traditional-hutsul-sarol-will-now-take-place-on-december-25>
8. Етнографічний музей старожитностей Гуцульщини, Криворівня. URL: <https://karpaty.rocks/etnografichniy-muзей-starozhitnostey-guculshchiny-krivorivnyu>

УДК 659.44:640.43

*Володимир Романович Монастирський,
к.г.н., доцент, доцент кафедри туризму,
Ростислав Вікторович Ганич, магістр,
Львівський національний
університет імені Івана Франка, м. Львів*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧОРНОГІРСЬКОГО МАСИВУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Актуальність теми. Гірська система Українських Карпат – це унікальна скарбниця європейського значення, адже саме тут спостерігається велика біологічна різноманітність, потужний природно-ресурсний потенціал, високий рівень збереженості дикої природи та самобутня культурна спадщина. Карпатський регіон характеризується наявністю унікальної природно-ресурсної бази. Все це сприяє активному розвитку на цій території різних видів рекреації та туризму, враховуючи сучасні виклики для туристичної індустрії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження рекреаційного потенціалу розкриті у працях Багрова Л.А., Шаблія О.І., Мацоли В.І., Топчієва О.Г., Бейдика О.О., Матвіїва В.П., Койнової І.Б., Любіцевої О.О., Рожка І.М., Кузика С.П., Паньків Н.М. та ін.

Формулювання мети. Мета дослідження – аналіз туристичного потенціалу Чорногірського масиву Українських Карпат для потреб рекреації та туризму, дослідити значення рекреаційного потенціалу для сучасного розвитку туризму, проаналізувати основні засади раціонального природокористування.

Результати досліджень. Під поняттям “рекреаційного потенціалу” розуміють об’єкти і явища природного і антропогенного походження, які використовуються для оздоровлення, відпочинку і туризму. Найбільш поширеним є поділ рекреаційних ресурсів на природні, історико-культурні та соціально-економічні [8, с. 27].

Природні рекреаційні ресурси – один з провідних факторів розвитку рекреації. До природних рекреаційних ресурсів відносяться кліматичні, бальнеологічні ресурси і лікувальні речовини (лікувальні мінеральні води, грязі, озокерит), водні (річкові системи, природні водойми, морські акваторії), пляжні, ресурси рельєфу (певні форми рельєфу, в тому числі печери), біологічні (рослинний і тваринний світ) та природні пейзажі та краєвиди

Чорногора – найвищий гірський масив Українських Карпат, розміщений у межах Івано-Франківської та Закарпатської областей. Головний хребет простягається на довжину близько 40 км між долинами річок Чорної Тиси на заході і Чорного Черемоша на сході. До нього належить головний Чорногірський хребет з найвищими вершинами Українських Карпат: г. Говерла (2061 м), г. Петрос (2020,2 м), г. Піп-Іван (Чорна Гора (2022 м)), г. Бребенескул (2036 м), г. Гутин Томнатик (2016 м), г. Ребра (2001 м), а також паралельні йому нижчі хребти, які відокремлені долинами Пруту: хребет Козьмеска (г. Велика Козьмеска – 1571,7 м), хребет Маришевська (г. Маришевська Велика – 1567,3 м), хребет Озірний (г. Озірна – 1344,2 м), хребет Кукуль (г. Кукуль –

1539,4 м), хребет Кострича (г. Кострича – 1585,9 м). Межує Чорногора з такими гірськими масивами: на півночі – Братківська, на сході – Гриняви, на півдні – Чивчини, на південному заході – Рахівські гори, на заході – хребет Свидовець, на північному заході – Ясинська улоговина.

З Чорногірського хребта беруть початок ріки Прут, Бистрець і Біла Тиса, які є, відповідно, притоками Пруту і Тиси (доплив Дунаю), що несуть свої води в Чорне море. Річка Прут формується від злиття двох потоків – Гомульського (Данцерського), який випливає з урочища Кізли, і Заросляцького, який бере початок з джерела, розміщеного на сідлі між Говерлою і Брецулом на висоті 1 850 м. Потоки північно-західного сектора Чорногори належать до басейну Чорної Тиси, до басейну Пруту – північно-східний, до Чорного Черемошу – південно-східний.

Значна частина Чорногори є вододілом між Прутом і Тисою (багато віків це був одночасно кордон держав, до яких належали Галичина і Закарпаття). Західна частина з вершиною Петрос (2 020 м) лежить на Закарпатті, в сточищі Тиси, східна частина тягнеться на південний схід і південь. Обидві частини Чорногори відокремлені глибокою міжгірною сідловиною – Полониною Скопеською (висота до 1 550 м). Західна частина, відносно низька – 300 м. Східна – висока (понад 1 900 м), масивна, з високими вершинами: Говерла – 2 061 м, Менчул – 1 998 м, Гутин Томнатик – 2 016 м, Піп Іван Чорногірський – 2 022 м), сідловини не сходять нижче 1750 м.

На висотах 1 500 – 1 800 м в.р.м. розміщене субальпійське високогір'я, яке представлене криволіссям. Стежки, які проходять через природні комплекси цієї місцевості, інколи кам'янисті й розмиті водною ерозією. Проходження через цю місцевість утруднюється, тому що часто наплечники зачіпаються за гілки гірської сосни, яка в деяких місцях досягає значних розмірів (висотою вище як два метри) [2].

На північно-східному макросхилі Чорногори добре виражені циркоподібні кари (урочище Гаджина, під вершинами Гомул – Шпиці – Туркул

– Пожижевська, тощо), карлінги (урочища Великий і Малий Кізли), трого (у верхів'ях річок Пруту, Мреї, Дземброні), карові озера (Бребенескул, Несамовите, Марічейка та інші безіменні), моренні горби і пасма.

У межах південно-західної частини Чорногори льодовикової ескарпаційної й акумулятивні форми розвинуті гірше. Кари розміщені під вершинами Шешул (1 728 м), Брецул (1 911,5 м), Пожижевська, Говерла, Гутин Томнатик, Бребенескул (2 036 м). В останньому котлі є найвище карове озеро України – Бребенескул (1 801 м) [2].

У Чорногорі є близько двадцяти озер, більшість яких має давньольодовикове походження. Вони є прикладами високогірних льодовикових водойм на території України. Найбільшими озерами є Марічейка, Бребенескул і Несамовите, а також Брескул, Верхнє Озірне та Нижнє Озірне.

Озеро Марічейка розташоване у південній частині [Карпатського національного парку](#), на північно-східному схилі гори [Шурин](#). На північний захід від озера розташована одна з найвищих вершин Українських Карпат – [Піп Іван](#) (2022 м). Озеро Марічейка привертало увагу туристів уже на початку ХХ ст.: повз нього проходив маршрут із Буркута на гору Піп Іван Чорногірський [5].

Озеро Бребенескул розташоване у межах [Рахівського району Закарпатської області](#), на південно-західному схилі [Чорногірського хребта](#), в котловині між горою [Бребенескул](#) (2035 м) і [Гутин Томнатик](#) (2016 м), на території [Чорногірського заповідного масиву](#) (частина [Карпатського біосферного заповідника](#)). Озеро Бребенескул є найбільш високогірним озером України (1801 м над рівнем моря); [гідрологічна пам'ятка природи](#) місцевого значення (зареєстрована як Озеро Бербеняскул), об'єкт туризму [5].

Працівниками Карпатського біосферного заповідника розроблений еколого-пізнавальний маршрут під назвою «До озера Бребенескул», який розпочинається від КПП «Білий» й прямує вздовж потоку Бребенескул, після чого проходить повз полонину Бребенєска й через днище долини виходить до

озера з південної сторони. Загальна протяжність цього радіального маршруту становить 10,7 км, тобто він є одним із найбільших еколого-пізнавальних маршрутів у Карпатському біосферному заповіднику.

До озера Бребенескул ведуть й інші туристичні маршрути та стежки. Тому основна кількість його відвідувачів – це туристи, які проходить туристичним маршрутом по головному вододільному хребту Чорногори й рухаються від г. Говерла та оз. Несамовите у сторону г. Піп Іван (Чорна Гора) або у зворотному напрямку.

Гребеневою поверхнею масиву проходить регіональний туристичний маршрут «Закарпатський туристичний шлях», від якого до озера Бребенескул відгалужуються два туристичні шляхи: перший – з сідловини між головним хребтом та його відрогом з г. Гутин-Томнатик, який спускається до озера з півночі; другий – траверс г. Бребенескул. Отже, до оз. Бребенескул зорієнтовані декілька туристичних маршрутів та шляхів, що сприяє чисельній кількості туристів та рекреантів і значному рекреаційному навантаженню на високогірні ПТК субальпійського й альпійського високогір'я Чорногори.

Щорічно озеро Бребенескул приваблює тисячі мандрівників, що підіймаються на висоту майже 2 кілометрів над рівнем моря для живої зустрічі з водною стихією.

Озеро Несамовите – одне з найвищих [високогірних](#) озер льодовикового походження в [Українських Карпатах](#) (1750 м над рівнем моря). Розташоване в межах [Надвірнянського району Івано-Франківської області](#). Лежить у межах [Карпатського національного парку](#), в [льодовиковому карі](#) (впадині) на східних схилах гори [Туркул](#) (масив [Чорногора](#)). Довжина озера 88 м, ширина 45 м. Глибина по всій площі коливається в межах 1-1,5 м. Живиться переважно атмосферними опадами. Взимку замерзає. Дно біля південних берегів вкрите валунами, у північній частині поширені піщано-мулисті відклади. Південний і західний берег кам'янистий: на нього осипаються продукти розпаду скельного схилу. Поверхневого стоку озеро не має, але нижче моренного валу витікає

декілька струмків – приток [Прута](#). Місцевість поблизу Несамовитого вражає доісторичними формами. Недалеко знаходяться хребти Великі та Малі Козли, які розсікають долину з озером на три частини. Хребти складаються з гострих, неприступних скель.

Регіон багатий мінеральними водами. Тут можна знайти практично всі типи мінеральних вод. Нараховується понад 820 водопунктів мінеральних вод із сумарним дебітом вище 57,5 тис. м. куб. Найбільш поширеними є мінеральні води специфічного складу, лікувальна дія яких визначається наявністю таких біологічно активних компонентів, як вуглекислота, бром, йод, залізо, миш'як, радон та ін. У селі Кваси є 16 мінеральних джерел.

Географічне положення Черногори зумовлює її помірно-континентальний клімат. Температурний режим формується здебільшого під впливом рельєфу – абсолютної висоти хребтів і вершин, форм рельєфу та експозиції схилів. З підняттям угору температура повітря знижується. У долинах середньорічна температура становить 6–5°C, на хребтах середньогір'я близько 1 200 м – 4°C, а в смузі найвищих вершин (близько 2 000 м) – 0°C [2].

Кількість опадів залежить від висоти над рівнем моря і форм рельєфу. Найбільше опадів випадає влітку – близько 1 500 мм. У холодну пору року опади пов'язані з проходженням циклонів. У зимовий період, здебільшого, випадає сніг, хоча зі зміною погодних процесів сильні снігопади можуть змінюватися дощами і, навпаки, дощі – снігопадами.

Під час проходження глибоких циклонів з Атлантики і Середземномор'я випадають сильні дощі та настають відлиги. В результаті вторгнення холодного фронту тепла дощова погода може різко змінюватися холодною з вітрами, ожеледицею, хуртовинами і сніголамами. Власне такі несприятливі метеорологічні явища і характеристики погоди, як кількість днів з опадами і швидкістю вітру понад 10 м/с, грозами, градом, туманами, хурделицями, зливовим дощем і снігопадом суттєво обмежують терміни комфортного проведення гірських походів, особливо у високогір'ї [2].

Досвідченим мандрівникам для відпочинку в горах підійде будь-який сезон. Однак березень та початок квітня на високогір'ї – повноцінні зимові місяці. Літо в горах починається пізніше, тому червень, як правило, дощовий та непередбачуваний. В середині літа теплі та сухі дні, сприятливі для екскурсій та сходження на гірські вершини. Зимові Карпати приваблюють своїми засніженими вершинами. Зливові дощі та снігопади суттєво погіршують комфортне проведення гірських походів.

Здійснюючи оцінку кліматичних ресурсів варто зазначити про лікувальні особливості. А саме про позитивні зміни, які виникають в організмі людини під впливом погодних умов. Найбільш цінні в цьому відношенні кліматичні умови гірських територій. Вони сприятливо впливають на хворих туберкульозом, іншими хворобами органів дихання, функціональними захворюваннями нервової та серцево-судинної систем, органів травлення та ін. Привабливість цього ресурсу проявляється також у тому, що достатньо значна кількість сприятливих днів для кліматолікування.

Природно-рекреаційні ресурси й об'єкти (їхнє багатство чи унікальне поєднання) сприяють розвитку рекреаційного природокористування Чорногори. Це можуть бути як активні види відпочинку (гірські походи, сплав на байдарках, альпінізм), так і пасивні (пікніки, прогулянки тощо).

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

В Українських Карпатах багато пам'ятних, історичних місць, пов'язаних із визвольною боротьбою народу і життя видатних людей; меморіальних знаків і монументів, пам'ятників архітектури (стародавніх замків, колишніх фортець, дерев'яних житлових, побутових і культових споруд) з шедеврами монументального та декоративного мистецтва.

Вершина Піп Іван Чорногірський висотою 2028 м приваблює мандрівників своєю несхожістю на інші вершини. Верхівка гори увінчана

«тіарою» – кам'яною будівлею колишньої обсерваторії. Піп Іван Чорногірський – це доволі знаний природний об'єкт, який щороку підкорює велика кількість мандрівників.

Астрономічна і метеорологічна обсерваторія на вершині Піп Іван, також звана умовною назвою Білий Слон – колишня обсерваторія на горі Піп Іван. Це найвище розташована споруда України, в якій постійно жили й працювали люди, яка діяла у 1938–1941 рр. як частина Польської Ліги протиповітряної оборони держави. Рішенням Верховинської районної ради та Івано-Франківської обласної ради обсерваторію було передано в управління Прикарпатському Національному Університету ім. В. Стефаника в Івано-Франківську. У 2011 році проект відбудови будівлі довоєнної обсерваторії Варшавського університету на г. Піп Іван отримав перший грант від Міністерства культури і національної спадщини Польщі.

Обсерваторія має широке комплексне використання. Перший напрямок – для астрономічних спостережень. Другий – метеорологічні спостереження. Цілковитим новим напрямком є гірське рятувництво. 22 лютого 2019 р. в м. Яремче підписано Грантову угоду між Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника та Міністерством інвестицій і розвитку Республіки Польщі щодо проекту PIMReC «Адаптація колишньої обсерваторії на горі Піп Іван для потреб високогірного рятувального центру» в рамках програми ЄС транскордонного співробітництва. Велетенська споруда насправді є достойною прикрасою однієї з найвищих карпатських гір. До сьогодні автономне опалення обсерваторії, електропостачання та водозабезпечення – факти, котрі викликають повагу в учених, котрі сходяться на одному, що обсерваторія – надтехнологічний об'єкт.

На пологішому схилі у північно-східному напрямку за назвою Пожижевська полонина на висоті 1550 м розташовані сніголавинна метеостанція, а також Біологічний стаціонар Інституту екології Карпат НАН України. На початку функціонування станції проводилися дослідження на

предмет адаптації альпійських рослин в комерційних цілях, вдосконалення методів випасу овець і експериментів з використання штучних добрив, а також дослідження біологічної продуктивності гірських екосистем, їхньої структури і динаміки.

Пізнавальна цінність історико-культурних ресурсів має велике значення для розвитку рекреації та туризму.

Чорногора розташована в цікавому історико-етнографічному районі – Гуцульщині, де є унікальна культурно-історична спадщина. Гуцули – це частина гірського українського населення Карпат, одна з найяскравіших складових українського етносу, котра зберегла свою самобутність до теперішнього часу [4].

Яскравим зразком гуцульської народної архітектури є одна з найдавніших будівель у селищі Верховина Церква Успіння Пресвятої Богородиці, яка була побудована 1880 року. Пам'яткою гуцульської дерев'яної архітектури у селі Ворохта 1615 року є церква Різдва Пресвятої Богородиці, перевезена з села Яблуниці 1780 року.

Струківська церква Вознесіння Господнього (1824 р.) в селищі Ясіня Рахівського району – одна із восьми дерев'яних церков в Україні, які внесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це унікальний зразок традиційного храмового будівництва Гуцульщини.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Криворівня, побудована 1719 року є найдовершенішою спорудою в гуцульській школі народної архітектури. Дерев'яна церква, з розписами темперою XIX ст. є пам'яткою архітектури.

У селі Лазещина знаходиться унікальна хрещата гуцульська Церква Преображення Господнього (1780). Цей стиль ще називають північногуцульським або центральним. Церква Церква св. Петра і Павла (1827) у селі Лазещина належить до гуцульських церков середньогуцульського стилю.

У 1860 році в селі Кваси збудовано Церкву Різдва Пресвятої Богородиці в середньогуцульському стилі. У 1931 році церкву перебудували і значно

збільшили. Кваси - справжня знахідка для тих хто любить гори. Тут можна пройтись Свидовецьким хребтом, піднятись на Петрос, Близниці, Драгобрат, Менчул, відвідати унікальні туристичні місця цієї місцевості.

У селі Бистець діюча дерев'яна Церква Успіння Святої Анни, датована 1872 роком. В церкві збережено різьблене панікадило (велика центральна люстра зі свічками).

Можна зробити висновок, що гуцульська народна храмова архітектура слугує унікальною особливістю регіону.

У селі Яблуниця у 2019 року встановлений найбільший дерев'яний Тризуб заввишки понад 15 метрів. Така ідея виникла у мистецькому просторі «Полонини Перці», який відроджує гуцульські традиції. Дерев'яний Тризуб визнали рекордом України, що був зафіксований представником Національного реєстру рекордів України.

Музична культура Гуцульщини здавна відзначалася своєрідними гірськими мелодіями в славнозвісних коломийках, обрядових і побутових піснях краю. Гуцульські мелодії, відомі коломийки, особливо весільні пісні, гра на дрибмі, сопілці, трембіті, завжди захоплювали всіх своєю особливою музичністю, також і хореографія «коломийка» чи «гуцулка». Традиційно гуцули з роду в рід передавали свої співи і музику.

Великим святом для місцевих жителів є проводи гуцульських пастухів на віддалені гірські пасовища - полонини для випасу худоби. Найбільш яскраво його відзначають у Микуличині.

Особливе місце займає гуцульська кераміка, яка зародилася у XV ст. і продовжує свій розвиток. У багатьох селах Гуцульщини основним ремеслом було гончарство, що дозволило місцевим майстрам швидко розвинути та набути свого особливого, унікального стилю. Цей стиль розвивався, утворюючи нові види техніки виготовлення та розпису. Гуцульські майстри виробляють горщики, глечики, миски, горнятка – весь необхідний домашній посуд. Кахлеві печі косівського виробництва ставили не лише на Гуцульщині, а й у Румунії та

Угорщині. Найдавніші косівські кахлі зберігаються у музеях Бухареста та Відня.

Найпоширенішим випадком народної творчості гуцулів є художня різьба по дереву. Численні мистецькі пам'ятки, що збереглися до наших днів і знаходяться в експозиціях багатьох художників та історичних музеїв нашої країни, свідчать про високу культуру гуцульської народної різьби по дереву.

Гуцульська художня різьба широко застосовувалася насамперед як декоративна прикраса на предметах домашнього вжитку – на скринях, столах, мисниках, полицях, лавах, дерев'яних ліжках, сундуках, кушках, тарницях, рахвах, рамках, декоративних тарелях, цукерничках, барильцях, топірцях ложках тощо, а також на деталях житлової архітектури – на лицьовій стороні дверей, воротах, наличниках вікон і дверей, на пам'ятних спорудах тощо. Художня різьба по дереву широко використовувалась в інтер'єрі гуцульських церков і на церковних речах.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві.

Гірський масив – малозаселений, а населені пункти розташовані по периферії Чорногори: селища міського типу Верховина, Ворохта і Ясіня, села Криворівня, Кривопілля, Яблуниця, Лазещина, Кваси, Богдан. На території Чорногори розміщені села Бистрець, Луги, Дземброня та хутори Завоєля, Усть-Чорна.

Основним видом господарювання в межах масиву Чорногора залишається лісове господарство. З давніх часів деревину використовували для будівництва житлових споруд та побутових потреб. Найбільшого вирубування ліси Чорногори зазнали у радянські часи, особливо у повоєнний період. Сьогодні

вирубування проводять лише поза межами заповідних територій, вони мають обмежений характер.

Значного розвитку на території Чорногірського масиву набуває рекреація і туризм, прояви яких щораз відчутніші як в економічному, так і в екологічному плані. Проте, якщо соціально-економічний аспект можна трактувати як позитивний, то екологічний – часто як негативний, оскільки надмірна концентрація туристів на окремих ділянках призводить до деградації природних комплексів. Екологічна проблема є актуальною у зв'язку з розвинутим туризмом на вершини Говерли, Попа-Івана, озер Несамовите та Бребенескул, а також в околицях спортивної бази “Заросляк”, в урочищі Гаджина.

Висновки.

Рекреаційний потенціал - це сукупність можливостей природних ресурсів, історико-культурних комплексів та об'єктів, соціально-економічні показники на певній території створювати умови для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності з дотриманням режиму її охорони. Багатство рекреаційних ресурсів Чорногірського масиву Українських Карпат забезпечує розвиток усіх видів рекреаційного природокористування:

- рекреаційно-пізнавальне природокористування: природно-пізнавальний туризм; екологічний (зелений) туризм.
- рекреаційно-спортивне природокористування: водно-спортивна рекреація; гірський туризм; гірськолижний туризм; велотуризм;
- рекреаційно-лікувальне природокористування: кліматолікування;
- рекреаційно-оздоровче природокористування: прогулянкова рекреація; утилітарна рекреація (збирання їстівних, лікувальних та декоративних рослин).

Визначивши рекреаційний потенціал можливо забезпечити раціональне використання рекреаційних ресурсів.

Література:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. – 395 с.
2. Географо-екологічні маршрути Чорногори: навчальний посібник / І. М. Рожко, В. П. Матвіїв, В. П. Брусак. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 224 с.
3. Жук П. В. Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання / П. В. Жук, В. С. Кравців // Українські Карпати: проблеми і перспективи. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. - Львів, 1993. – С. 111-112.
4. Лаврук Марія. Гуцули Українських Карпат. – Львів. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. С – 286.
5. Микітчак Т. І., Рожко І. М., Ленько О. В. Фізико-географічна та гідрохімічна характеристики озер та озерець масиву Чорногора (Українські Карпати) // Наукові праці УкрНДГМІ, 2010. – Вип. 259. –С. 231–244.
6. Оленич І. Ландшафтне різноманіття Карпатського національного природного парку // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія географічна. – 2003. – Вип. 29. – Ч. 1. – 269 с.
7. Петлін В. Особливості туристичного потенціалу гірських територій / В. Петлін, А. Лук'янова // Наук. записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : географічна. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2012. – Вип. 33. – № 3. – С. 98–112.
8. Смаль І. В. Рекреаційні ресурси світу. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

УДК 94 (477.52)

*Надія Віталіївна Бакало, к.е.н. доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та туризму, Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
м. Полтава*

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЙНОЇ СПАДЩИНИ ПОЛТАВЩИНИ

Питання збереження культурної спадщини останнім часом після повномасштабного вторгнення, увійшли до порядку денного багатьох засідань на міжнародному рівні. На сьогодні в Україні зруйновано російськими окупантами понад 30 музеїв, пошкоджено понад 500 культурних об'єктів та культурних інституцій, і ця цифра зростатиме, бо війна триває. Тому охорона культурної спадщини, вироблення ефективних підходів до її збереження, консервації та популяризації є одним з пріоритетних напрямів сучасної внутрішньої та зовнішньої політики України.

На території Полтавського району зареєстровано рис. 1.

16 пам'яток археології місцевого значення
166 об'єктів культурно-історичної спадщини, з них:
60 пам'яток історії 14 пам'яток мистецтва, 2 пам'ятки архітектури

Рис. 1. Музеї Полтавського регіону [1].

Полтавське музейництво зберігає давні традиції, які пов'язані з різними іменами збирачів, колекціонерів, меценатів, діяльність яких стала основою для створення музейної мережі на Полтавщині. Перші, створені на початку XIX століття, музеї були приватними. Вони передбачалися для вузького кола відвідувачів та являли собою виставки творів живопису, ювелірних прикрас і

скульптури. Музеї для широкого кола відвідувачів з'явилися лише наприкінці XIX століття, в даному регіоні відкриваються:

1) краєзнавчі музеї, які стають важливими культурно-історичними осередками області Миргородський науковий художньо-промисловий музей, Лохвицький краєзнавчий музей, Роменський та Прилуцький музеї, відкриті у 1920 році, Чорнухинський краєзнавчий музей, Хорольський народний науковий музей (заснований В. Бірюковим у 1917 році)

2) меморіальні музеї П. Мирного у Полтаві, М. Гоголя у с. Нероновичі (Великі Сорочинці), літературно-меморіальний музей В. Короленка у Полтаві (один із найстаріших музеїв Полтавщини), О. Горького в с. Мануйлівка, А. Макаренка у м. Кременчук та ін.

Таким чином, на кінець 1950-х років музейна мережа Полтавщини налічувала дванадцять музеїв, з яких рис. 2.

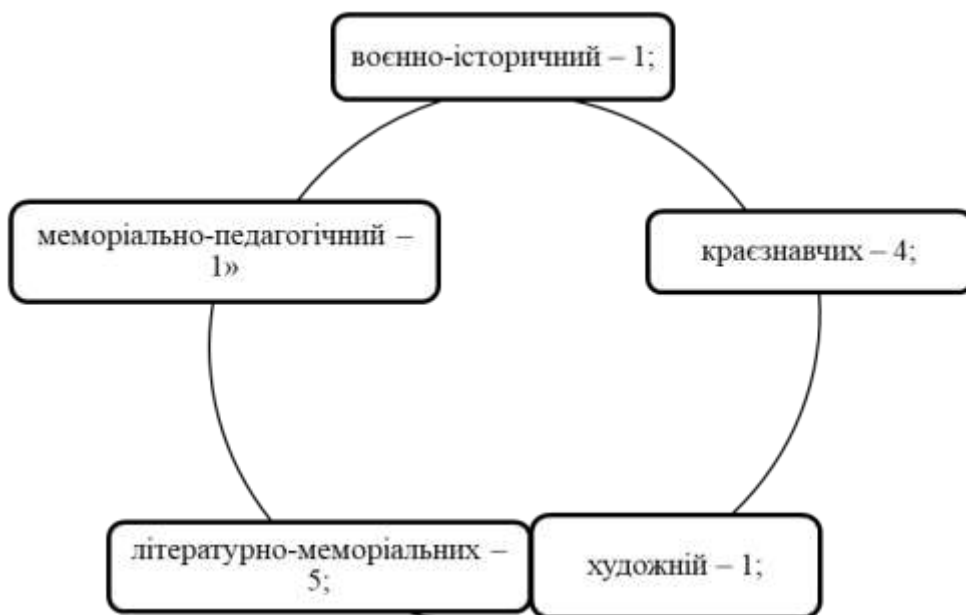

Рис. 2. Музейна мережа Полтавщини [2].

Подальший розвиток музейної мережі був пов'язаний із відзначенням ювілеїв видатних діячів науки та культури, життя та діяльність яких були причетні до досліджуваного нами регіону – Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Гоголя і т. п. Багата історія Полтавського краю збережена в музеях,

найстарішим з яких є Полтавський краєзнавчий музей – значний науково-культурний центр, створений у 1891 році при Полтавській губернській земській управі в трьох маленьких кімнатах флігелю. У становленні музею приймали участь видатні музеологи, культурологи, а також любителі української культури та мистецтва, серед яких – «Іван Зарецький, Кость Мощенко, брати Вадим і Данило Щербаківські, Яків Риженко та інші» [3].

У 1908 році архітектором В. Кричевським та художниками С. Васильківським (виконав декоративний розпис музею) і М. Самокишем (створив три величезних полотна в залі засідань земства) було споруджено справжній архітектурний шедевр, який і досі вважається найоригінальнішим будинком міста. Він відображає всю спадщину українського мистецтва та народної архітектури – поєднання конструкторських форм та старовинних українських орнаментів складають велич та неповторність будівлі. Лише в 1920 році цю споруду було повністю передано під приміщення музею. У цей же час на сторінках краєзнавчих видань розміщується інформація про створення колекцій та пошукову роботу музею. Дослідження музеєзнавства Полтавщини активізуються з більшою силою наприкінці 80-х – на початку 90-х років [4].

Проте основна діяльність музею спрямована на збереження пам'яток культурної спадщини та підтримку української державності та національних традицій. Цікавими зібраннями відзначаються також Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Полтавський художній музей (Галерея мистецтв), Кременчуцький краєзнавчий музей та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні. Останній з перелічених є єдиним в Україні всеукраїнським етномистецьким науково-дослідним центром збереження та популяризації гончарської та керамічної спадщини України.

Кременчуцький краєзнавчий музей славетний своєю етнографічною колекцією, де представлені картини народних промислів краю. Центральною експозицією представлена українська хата з селянським подвір'ям, на фоні яких представлені народні вироби вжитку.

Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» вважається одним із перших стаціонарних музейних закладів на Полтавщині. Він відноситься до Міжнародної організації військових та історичних музеїв ЮНЕСКО і, недарма, вважається культурною спадщиною рис. 3.

Рис. 3. Основні музеї Полтавського регіону

Аналіз діяльності музейної мережі Полтавщини, дозволяє зробити висновки, що вона розвивається, оскільки за проміжок 2010–2019 рр. їхня кількість збільшилася на 7 одиниць (32 заклади було у 2010 році і 39 стало на період 2020 року) рис. 4.

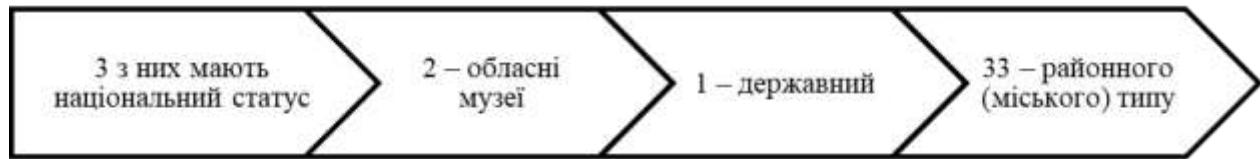

Рис. 4. Музейна мережа Полтавщини на 2020 р.

У зв'язку з пандемією Covid-19 з введенням карантинних обмежень і залежно від карантинних обмежень заклади культури були вимушені адаптуватися до дистанційного формату роботи. У 2020 році під час локдаунів, за даними дослідження, проведеного серед музеїв європейських країн, кількість відвідувачів скоротилася на 27%-75%. На початку 2022 року, з початку війни, музеї міста були зачинені для відвідувачів, але персонал був на робочих місцях. Зараз робота музеїв полтавського регіону поступово відновлює режим роботи.

Література:

1. Культурна спадщина Полтавського району: зберегти пам'ятки історії, культури та археології. Вісті. 2017. 28 квіт. (№ 17). С. 6. Лорд Б., Лорд Г. Менеджмент в музейній справі. М.: Економіка, 2002. 390 с.
2. ЦДАВО України. Ф. 5116. Оп. 10. Спр. 156. Арк. 50-51.
3. Хорольщина: від давнини до сьогодення: зб. наук. пр. та мат-лів конф. / Ред. кол.: Н.О. Гаврилюк, Л.О. Гріффен, А.М. Івахненко; О.Б. Супруненко (відп. ред.) / ЦП НАН України і УТОПК; УК ПОДА; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського; 2017. 160 с., іл.
4. 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею: Матеріали наукової конференції. Частина друга. Археологія Полтавщини. Полтава, 1991.
5. Заклади культури, фізичної культури і спорту України у 2017 році. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 95с.

УДК 379.85

*Тетяна Миколаївна Безрукова,
Керівник гуртка історичного краєзнавства
Комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості»
Південної міської ради Харківського району
Харківської області, Почесний краєзнавець України,
м. Південне*

НІМІ СВДКИ БЮГРАФІЇ ГЕНІЯ.

ПАМ'ЯТНИКИ ТА ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЖИТТЯМ І ДІЯЛЬНІСТЮ Г.С. СКОВОРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Філософ-гуманіст, письменник, борець проти соціальної несправедливості – таким залишився в пам'яті народній Григорій Савич Сковорода. Його філософські ідеї відіграли величезну роль в історії і розвитку української громадської думки й літератури XVIII століття.

Культурна спадщина будь-якої сучасної нації була і залишається одним із пріоритетних напрямків державної політики у всіх сучасних розвинених країнах. Об'єкти культурної спадщини є недоторканими, оскільки вони надійно захищені державою на всіх рівнях: від законодавчої бази до конкретних, належним чином профінансованих державних програм, втілених у повсякденній соціальній практиці.

Актуальність роботи полягає в тому, що знання пам'яток, пов'язаних із життям і творчістю Г.С. Сковороди зараз конче необхідно тому, що творчість мандрівного філософа кожне покоління відкриває для себе по-новому; знання історії створення пам'ятників пробуджує інтерес молоді до моральних норм суспільства, формує у молоді почуття гордості за свою державу.

Об'єкт дослідження – пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані із життям і творчістю Г. Сковороди в Україні.

Предмет дослідження – вивчення стану пам'ятників та пам'ятних місць, пов'язаних із життям і творчістю Г. Сковороди на території Харківського

району; дізнатися кількість вулиць, названих іменем мандрівного філософа у населених пунктах Харківського району.

Мета дослідження – виявити, дослідити, описати пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані із життям і творчістю Г. Сковороди у Харківському районі, ознайомитися з роботами відомих дослідників-сковородинознавців Харківщини, почати збирати легенди про мандрівного вчителя.

Завдання дослідження – на основі вивчення стану пам'ятників та пам'ятних місць, пов'язаних із життям і творчістю Г. Сковороди у Харківському районі розкрити значення пам'яткоохоронної роботи в системі патріотичного виховання молоді.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з теми дослідження, вивчення краєзнавчих матеріалів, статистичних даних; знайомство з відповідними розділами каталогів і картотек ЦРБ Харківського району, відділу Україніки ХДНБ імені В.Г. Короленка; при книжними та при статейними списками літератури; виносками та посиланнями в монографіях Д. Багалія, А. Ніженець, Л. Мохновця, Д. Ушкалова; опитування респондентів; використання Інтернет-ресурсів.

Наукова новизна полягає в тому, що у роботі вперше з максимальною повнотою зібрана інформація про пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані із життям і творчістю Г. Сковороди у Харківському районі. Таке дослідження проведено вперше в районі. Крім того, вперше подані відомості про охоронні документи об'єктів, узагальнені відомості про дату встановлення, авторів пам'ятників у Харківському районі.

Територіальні межі – Харківський район

Хронологічні межі – середина XVIII ст. – наші дні.

Огляд літератури. Особистість Г. Сковороди віддавна привертала увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, про його життя і творчість написано сотні розвідок у XIX, XX та на початку XXI ст. Його твори видавалися багато разів не тільки в оригіналі, а й у численних перекладах, а сам він став знаковою

фігурою для цілого грона блискучих письменників та інтелектуалістів: Т. Шевченка, І. Франка, Л. Толстого, О. Потебні, М. Сумцова, Д. Багалія, М. Грушевського, М. Хвильового, П. Тичини, Іоана Павла II, Паоло Коельо та багатьох інших. У своїй роботі я насамперед зверталася до творів самого Г. Сковороди. Дуже цікавий матеріал по темі я знайшла у книжках та статтях А. Ніженець та її учнів-послідовників Надії Плугатарьової та Петра Гомона. Вивчення книги Леоніда Махновця «Григорій Сковорода» [7], Ф.М. Поліщука «Григорій Сковорода. Життя і творчість» [12], А.Ю. Лейбфрейда, Ю.Ю. Полякової «Харьков: от крепости до столицы» [5], спонукало мене до створення хронології подорожей мандрівного філософа по Слобожанщині з 1765 по 1794 роки. Фотокнига «Наш перворозум. Григорій Сковорода на портреті і в житті» [8] вразив великою кількістю цікавих ілюстрацій. Стаття А.О. Гончаренко «Образи героїв та авторів художньої літератури в монументальній скульптурі України в кінці XIX – початку XX ст.» дала чимало цікавих відомостей про пам'ятники Г. Сковороди в Україні [3]. З автором книги «Пильнувати я буду дороги свої...» [17], Ганною Столяровою я особисто знайома. Ми зустрічалися з цією жінкою у відділі Україніки ХДНБ імені В.Г. Короленка. І звичайно, не можна було не ознайомитися з виданнями Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди [6]. Опрацювання всіх цих джерел дало мені можливість написати дослідження.

Прогресивна громадськість кожного року відзначає річницю з дня народження українського Сократа Г.С. Сковороди. Ці події примушують задуматися: «А чи знаємо ми свого великого земляка Сковороду?»

Людям властиво забувати давноминуле, проте в житті кожного народу є такі визначні події, котрі навечно вкарбовуються в його пам'ять і з часом стають міфами, легендами, переказами. Відтак найвизначніші вихідці рідного краю з часом стають легендами. Таким феноменом для України є великий філософ-гуманіст, поет і педагог Григорій Савич Сковорода (1722 – 1794).

Проживши довгу навіть по нашим, а тим більше по міркам XVIII сторіччя

життя, шанувальник Біблії Григорій Сковорода яскраво освітив українське небо. Сковорода – філософ практичної користі. Йому чужі абстрактні міркування про суб'єкти та об'єкти. Він дивиться на філософію як на шлях опанування дійсним блаженством. З його точки зору філософ повинен бути готовий відповісти мудро і просто на питання «як жити?»

Загальновідомо, що Григорій Савич віддавав перевагу мандрівному способу життя, адже не міг просиджувати в затхлому кабінеті. Це й не дивно, бо він був вихідцем із козацького роду, понад усе любив свободу і незалежність. У байці «Орел і сорока» філософ зазначає: «Хто народжений для того, щоб бавитися вічністю, тому приємніше жити в полях, гаях і садах, аніж у містах». Поява мандрівного філософа у будь-якій слободі сприймалася як незвичайна подія: кожен простолюдін вважав за честь запросити гостя до себе. Тоді до оселі господаря чи в дворі просто неба збирався натовп цікавих шанувальників, щоб послухати мудрого чоловіка. Недарма ж Григорій Савич писав у байці «Щука і Рак»: «Без розуму й за морем погано, а мудрому чоловікові весь світ – рідний край: скрізь йому і завжди добре. Він добро не збирає по місцях, а носить його в собі. Воно йому – сонце у всі часи і як скарб у всіх країнах. Не місце його, а він оживлює місце, не вигнанець, а подорожній, і не вітчизну кидає, а лише змінює її; куди прийшов – тої землі і син, бо несе в собі народне право...». Гр. Сковорода був оригінальний поет, який від природи мав незвичайний дар оповідача, чудовий голос і музичний хист. Його загальновідома поезія «Всякому городу нрав і права» – то результат тривалих спостережень і роздумів про життя суспільства. Ця пісня настільки полюбилася народу, що відразу й увійшла до репертуару кобзарів-лірників, співалася на толоках, входидах, весіллях і навіть на звичайних застіллях. Григорій Сковорода на Харківщині провів усе своє свідоме життя. Тут, серед чарівної природи, оселився філософ, тут і спочив вічним сном.

Анастасія Максимівна Ніженець (1902-1992) – літературознавець, кандидат філологічних наук, доцент. Автор понад 80 наукових праць, у тім

числі монографій «На зламі двох світів» (1970) та книжок «Г.С. Сковорода. Заповідні місця на Харківщині. До 240-річчя з дня народження» (1962), у співавторстві з І.П. Стогнієм «Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні» (1984). Як уродженка Слобожанщини та викладач Харківських ВНЗ, вона не могла не зацікавитися постаттю філософа, друга половина життя якого була пов'язана з Харковом і Харківщиною. Багато зусиль докладала А. Ніженець для вшанування і увічнення пам'яті Г. Сковороди в місцях його перебування на Харківщині. Важко перерахувати всі види діяльності дослідниці у науково-громадській роботі. Почати можна з того, що вона була одним з найактивніших членів Харківської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури.

Також А. Ніженець була організатором республіканських наукових конференцій на базі ХДУ, присвячених ювілейним датам Г. Сковороди (1962, 1972 роках), екскурсій учасників тих конференцій до пам'ятних місць перебування Григорія Савича на Харківщині. З метою розшуку додаткових відомостей про життєвий шлях мислителя, вона влаштувала фольклорні експедиції студентів-філологів у Харкові, Сковородинівці, Бабаях, Великому Бурлуці.

За її ініціативою і безпосередньою участю у ХДУ було створено меморіальну кімнату в аудиторії-кабінеті імені Г. Сковороди, де було зібрано цікавий матеріал, встановлено скульптурний портрет Г. Сковороди роботи місцевого скульптора В. Савченка.

Як невтомний краєзнавець А. Ніженець доклала багато зусиль для організації і створення 1960 р. меморіального музею Г. Сковороди у селі Сковородинівці (колишній Пан-Іванівці) Золочівського району на Харківщині, ставши фактично його фундатором. Результатом багатомісячної копіткої праці науковця стало відкриття у 1960 р. музею Сковороди (була відремонтована кімната, що була «чуланом»), організована експозиція з тих матеріалів, що були в Харківському історичному музеї, і з тих фото, що були зібрані студентами

ХДУ під час поїздок у Сквородинівку, прибрано могила Г. Сквороди і парк, насаджені нові дерева). Зараз «Літературно-меморіальний музей Г.С. Сквороди», якому Указом Президента України від 18 червня 2008 р. було надано статус національного, один із найцікавіших музеїв Харківщини. Після варварського бомбардування російськими агресорами у травні 2022 р., музей втратив свою туристичну привабливість. Але ми всі впевнені, що музей відремонтують і він знову буде приваблювати шанувальників Г. Сквороди.

В селі Сквородинівці, де вчений жив в останні роки життя, вирішили створити літературно-меморіальний музей мислителя. Того року музеєві були передані рідкісні книги з фондів різних бібліотек країни, Київським музеєм західного і східного мистецтва були надіслані гравюри XVIII ст., на яких були зображені місця Європи, де побував український філософ [9, С. 102 – 103].

Не зважаючи на чималий клопіт, дослідниця активно залучилася до суттєвого оновлення експозиції меморіального музею у 1972 р. Окрім нагляду за реставрацією будинку, парку, ставка та дуба, А. Ніженець, як справжній ентузіаст, запропонувала не тільки відновити гніздів'я лелек на сквородинівському дубі, яке було потрощено фашистами під час війни, а й повернути улюблених птахів українського мислителя до гнізда. Однак, якщо впоратися з першим завданням вдалося швидко, то друге виявилось значно складнішим, бо лелеки ніяк не бажали оселятися на дубі знову [12, С. 144 – 150]. Отже, А.М. Ніженець – постать багатогранна: талановитий дослідник з тонким чуттям і високо розвиненим естетичним смаком.

Тривалий час поет жив у прихарківській слободі Бабаї, в одному з будиночків місцевої церкви, котру з відомих причин у 1930-х роках було зруйновано. Харчувався у священника Якова Івановича Правицького, який жив по-сусідству. За іншою версією, Скворода мешкав в одній з кімнат будинку місцевого дворянина Петра Щербініна. На сьогодні цей будинок зберігся, на ньому є меморіальна дошка.

Над усе Скворода любив природу, де відходив душею, зміцнював

здоров'я, збагачувався ідеями. Улюбленим місцем відпочинку і роздумів мислителя був бабаївський ліс. На пасіку, де жив Сковорода, прибували друзі і незнайомі люди звідусіль, щоб послухати великого чоловіка. Це тут було створено знамениті діалоги, що лягли в основу його філософсько-поетичної збірки «Басни харьковския». Одна з тридцяти байок зі збірки «Сова і Дрозд» закінчується силою: «Лучше у одного разумного и добродушного быть в любви и почтении, нежели у тысячи дураков».

Учений А. Ніженець взяла на себе турботи по упорядкуванню місць, де жив, любив бувати та працювати мислитель. За її ініціативою і безпосередньою участю у 1962 р. було упорядковано пам'ятні місця у селищі, де, серед чудової природи, Г. Сковорода написав свої філософські трактати «Розговор дружеский о душевном мире», «Діалог или разглагольствование о древнем мире», «Кольцо» та уклав збірку «Басни Харьковския».

Завдяки колосальній напруженій роботі дослідниці, через поневіряння і подолання бюрократичних перешкод, у Бабаях було упорядковано меморіальну кімнату філософа, встановлено меморіальну (мармурову) дошку. У «Реєстрі нерухомих пам'яток культури Харківської області. Харківський район. Пам'ятки історії» під № 1 є відповідний запис: «1359. Селище Бабаї. Місце, де працював український філософ, поет, просвітитель Г.С. Сковорода. 70-ті рр. XVIII ст. Пам'ятка історична місцевого значення. Рішення Харківського облвиконкому № 61 від 25.01.1972)». Старовинний будинок, в якому жив Сковорода під час свого знаходження в Бабаях у 1970 р. був взятий на державний облік. У «Реєстрі нерухомих пам'яток культури Харківської області. Харківський район. Пам'ятки історії» під № 2 є відповідний запис: «1435. Селище Бабаї, пл. К. Маркса. Будинок, у якому жив Г.С. Сковорода український філософ, поет, просвітитель. 70-ті рр. XVIII ст. Будинок одноповерховий дерево, шифер. Меморіальна дошка – 0,8x0,7 м мармур. Пам'ятка історична місцевого значення. Рішення Харківського облвиконкому № 61 від 25.01.1972. Рішення підпадає під вплив Закону України «Про перелік

пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» № 574-VI від 23.09.2008 р.»

Завдяки Анастасії Максимівні вдалося облагородити джерело-криницю «Холодно-Сковородинівську». Під безпосереднім нагляді А. Ніженець були проведені будівельні роботи. У «Переліку об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області на 01.10.2013 р. Харківський район» під № 13 є запис «Джерело ім. Г.С. Сковороди. Гідрологічна пам'ятка природи. Площа 6,3 га. Рішення облвиконкому № 562 від 03.12.1984. Розташована у 18 кв. Бабаївського лісництва».

У Бабаївському лісі, що простягається обабіч асфальтованого шосе Москва-Харків-Сімферополь, на узліссі (біля в'їзду до турбази – кемпінгу) у селищі Високий, теж завдяки зусиллям А. Ніженець у 1960 р. встановили гранітний монумент [11, С. 148].

Від асфальтівки до криниці веде лісова стежка, на яку вказує окремий вказівник з написом «Стежка Сковороди». У 1995 р. на території кемпінгу встановлено бюст Григорію Савичу (автор скульптор Сергій Ястребов), на урочистому заході був присутній визначний український письменник Олесь Гончар. Бюст Сковороди виконаний орієнтовно архітектором Олексієм Івановичем Фоменко по моделі Ігоря Яковича Ястребова (записано від В.Д. Путятіна у вересні 2014 р.).

У 2010 р. Харківська РДА та Департамент культури і мистецтва ХОДА виступили засновниками першого культурно-мистецького заходу на Бабаївській землі, де часто бував великий Варсава. Блукаючи в Бабаївському лісі, він щоразу виходив до криниці, щоб напиться води, а потім спускався вниз до мальовничого Чорного озера, на березі якого ріс грушник, сідав у затінку старої груші й натхненно творив. Саме в цих місцях Г. Сковорода написав 15 з 30 своїх байок. Написані в 1772-1774 роках байки Сковорода особисто не зберігав, а залишив їх рукописи своєму бабаївському другу, ієрею Іакову Правицькому, завдяки якому й зберігся унікальний творчий доробок

«мандрівного філософа». А перше друковане видання цих поетичних творів Сковороди побачило світ у 1837 році в Москві під назвою «Басни Харьковские». Ось така коротенька передісторія заснування культурно-мистецького заходу «Сад пісень Сковороди», який вже став своєрідною візитівкою й самобутньою родзинкою Харківського району. У рамках цього заходу 22 вересня 2013 р., біля Бабаївського селищного Будинку культури, було урочисто відкрито бюст Г.С. Сковороди (автор скульптор Сергій Ястребов). На постаменті з трьох боків написи з висловами нашого Сократа: «Мудрому Человеку весь Мир есть Отечество», «Все минає, лиш не Бог і не Любов», «Освіта, милосердя, великодушність, справедливість, Цнотливість. Ось ціна наша і честь». Алгоритм проведення свят був незмінний. Спочатку гості та учасники свята збиралися у центрі селища, де відвідували музей у Будинку культури, покладали квіти до бюста мандрівного поета. Потім йшли до знаменитої галявини-грушника в глибині Бабаївського лісу [18]

19 вересня 2015 р. у знаменитому Бабаївському лісі, на галявині-грушнику неподалік легендарного Чорного озера, мистецько-етнографічний фестиваль «Сад пісень Сковороди» широко, весело й змістовно відзначив свій перший ювілей. На урочисте відкриття фестивалю прибули поважні офіційні гості. Всі вони говорили про непересічне просвітницьке, культурне й духовне значення Сковороди для нашого краю та України в цілому, наголошували на об'єднуючій ролі творчості великого мислителя, поета й філософа, запевняли в тому, що в майбутньому фестиваль «Сад пісень Сковороди» набуде всеукраїнського й міжнародного значення.

Вже традиційним на фестивалі стало облаштування творчих галявин за інтересами і уподобаннями. «Поетична галявина» поблизу Сковородинівського джерела зібрала майстрів поетичного жанру. Тут виступали не лише відомі харківські літератори, а й поети з Нової Водолаги, Змієва, Дергачів, Краснограда, Полтави і навіть із Донецька. Сюди прибув ректор ХНПУ імені Г. Сковороди Іван Прокопенко, який не лише поспілкувався з поетами, а й

повідомив про те, що в цьому році науковці університету підготували до друку нове, найповніше зібрання творів Григорія Сковороди, що стане справжньою філософсько-поетичною скарбницею великого Варсави.

«Галявина майстрів» зібрала кращих фахівців художньо-ужиткового і декоративного мистецтва з усіх куточків України.

«Співочих галявин» було найбільше, до того ж вони вражали рясним складом артистів і жанровим різноманіттям. Було багато самодіяльних колективів із сусідніх районів [19]. Надзвичайно цікаво проходило засідання Круглого столу. Ведучий, ректор ХНПУ імені Г. Сковороди І. Прокопенко, багато розповідав про життя й творчість великого Варсави. Голова Бабаївської селищної ради, один із засновників фестивалю О. Мороз повідомив, що враховуючи визначну роль бабаївської громади у пропаганді життя і діяльності Г. Сковороди, оргкомітет щорічної міжнародної конференції «Переяславські читання» запросив його представляти харківську делегацію. Спонсор Круглого столу, господар ресторану «Сковорода» І. Васеха розповів про вплив на людей свого оточення ідей «мандрівного вчителя». Колишній очільник Харківського району Л. Задорожний зазначив, що за часів радянської влади пропаганда ідей Г. Сковороди була під пильним наглядом партійної верхівки. Автор, Почесний краєзнавець України, Т. Безрукова розповіла про щорічні Всеукраїнські філософські історико-краєзнавчі конференції «Пізнай себе, свій рід, свій нарід». Нажаль, фестиваль з відомих причин, не проводиться з 2020 р.

Урочище Муховате у Будах. Найближчі населенні пункти до урочища: місто Південне (район Комарівка), місто Мерефа (район Аретмівка), село Бедряги (Будянська селищна рада). Урочище Муховате (Муховате) – історична частина селища Буди Харківського району Харківської області. Розташоване між двома пагорбами у південно-східній частині селища. У селищі урочище називають Муховате.

Перша документальна згадка про урочище Муховате (Муховате) села Буди Харківської волості відноситься до 1881 р. Колись тут був культурний

сад. Це, ймовірно, залишки культурного саду поміщика Г.Г. Котляра, закладеного до 1878 р., або землевласника М.С. Орлова, закладеного до 1858 р. [1, С. 371-373].

В урочищі донедавно було два ставки [15, С. 95-97]. Зараз вони пересохли. На греблі поміж ставками було два джерела (зараз одно) [14, С. 218]. За переказами (записано від Н.В. Молчанової у 1980-х рр.), ці джерела облаштував видатний український просвітитель, філософ, поет Г.С. Сковорода під час своїх мандрів по Слобожанщині з 1774 до 1794 рр. Село Буди належало губернському прокурору П.А. Щербініну, троюрідному брату Євдокима Олексійовича Щербініна першому губернатору Слобідсько-Української губернії. Мешкали Щербініни у селі Бабаї Харківського повіту. У Щербініна Петра Андрійовича часто гостював Г.С. Сковорода, який водив тісну дружбу з бабаївським священиком Яковом Правицьким. Відомо, що Григорій Савич бував у Валках. Найкоротший шлях з Бабаїв до Валок пролягає саме через Буди, що й дає підстави вважати, що Г.С. Сковорода облаштував найстаріші джерела у селі в урочищах Муховате і Дерезувате. Наукові дослідження з цього питання проводяться вже декілька років. Так, вихованці клубу «Краєзнавець» РЦДЮТ Харківської районної ради на базі Будянського ліцею брали участь у наукових конференціях, присвячених вивченню життя й творчості Г.С. Сковороди: міжнародна науково-практична конференція в межах Великого Проекту «Григорій Сковорода – 300» 16-17 жовтня 2008 р.; міжнародна наукова конференція «Шістнадцяті Слобожанські читання» присвячена 290-річчя від дня народження Г.С. Сковороди (1722-1794), українського філософа-гуманіста, письменника-демократа, педагога-просвітника; щорічні Всеукраїнські філософські історико-краєзнавчі конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід».

Урочище Муховате завжди було улюбленим місцем відпочинку мешканців не тільки селища Буди, а й гостей Слобожанщини. Про це говорить й той факт, що будяни самотужки в останні роки облаштували джерело,

зробили бетонні східці, поставили два столи з лавками, прибирають навколишню місцевість. Будянські школярі регулярно приходять сюди на екскурсії з метою вивчення історико-краєзнавчого та екологічного багатства рідного краю [14, С. 151-152]. Та у травні 2014 р. земельна ділянка площею 12,6023 га, на якій розташоване урочище без узгодження з громадою, була продана приватній особі для розведення худоби. Восени 2015 р. активісти Будянського осередку Харківської обласної Спілки ветеранів Афганістану та Будянської організації Українського реєстрового козацтва провели благодійну акцію по облаштуванню території навколо джерела. Громада селища планує встановлення пам'ятного знаку на місці джерела, об'єкта лаштованого Г.С. Сковородою. Текст на меморіальному знаку: **«Це джерело впорядкував у 1766-1768 рр. великий син українського народу Григорій Савич Сковорода під час своїх мандрів по Слобожанщині»** (якщо дозволять кошти, на дошці буде відтворено єдиний прижиттєвий портрет Г.С. Сковороди художника Лук'яненка, написаний у другій половині XVII ст.) Встановлення меморіального знаку стане нашим вагомим внеском у розбудову суверенної держави.

Не можна знищити цей унікальний куточок природи. Урочище Муховате має виключне значення для процвітання Буд і повинне бути місцем спільного користування громади.

Оточення Г. Сковороди у Харківському повіті. Особливе місце серед людей, з якими спілкувався Г. Сковорода належить бабаївському священику Якову Правицькому, з яким Сковорода особливо інтенсивно спілкувався протягом 18 років, найбільше листів збереглося саме до цієї особи. «... Яків Правицький – юнак хороший, не заздрисний, простий, дуже жадібний до істинної науки, задоволений своїми здібностями, від природи по-справжньому порядний, м'який, людяний. Це ті якості, що спонукали мене полюбити його...» – писав Г. Сковорода у листі до М. Ковалинського у жовтні-листопаді 1762 р. Приваблювало Григорія Савича бувати в Бабаях те, що навколо Якова

Правицького утворився гурток прихильників філософа. Сам Правицький був щиро відданий ідеям Сковороди, збирав його твори, робив списки з автографів, допомагав матеріально, поважав і любив філософа [17, С. 36-37]. «Нам відомі імена тільки тих членів гуртка, яким у листах до Правицького Сковорода адресує добрі побажання «отцу Василию, отцу Єустафію, отцу Гуслист, от меня лобызаніє искреннее. О. Наеман! И тебе, друже мой, тут же духом истинным лобызаю». У листі від 30 травня 1785 р. згадується Ілля – син Наумана [16, С. 392]. Те, що Сковорода додає до деяких імен слово «отець», свідчить, про це, напевне були священики – сусіди Правицького. Не виключена можливість, що і вони виховувалися у колегіумі. Яків Правицький пережив Сковороду і помер, очевидно, не пізніше як 1795 р., бо його молодший син числиться у списку колегіуму 1796 р. як «...села Бабаїв Архангельської церкви, померлого священика Якова син Григорій». Коли закінчив колегіум сам Правицький – трудно сказати. Гадаємо, він вступив до колегіуму десь року 1756. Якщо йому при вступі було приблизно 10 років, то помер він п'ятдесятилітнім [10, С.168-169].

Деякий час Г. Сковорода жив у Бабаях і у князя Петра Андрійовича Щербініна, освіченого чоловіка, якого свого часу запрошували викладати в колегіумі французьку мову. Петро Андрійович був троюрідним братом першого Харківського губернатора Євдокима Олексійовича Щербініна.

Наеман (Наум) Петрович – друг Сковороди, вірогідно піп із сусіднього села Жихар біля Бабаїв. Єдиний лист Г. Сковороди до Наемана дійшов до нас у копії в одному зошиті зі списком «Басні Харківські». На жаль, ми не знаємо прізвища цього священика, та саме йому написав Г. Сковорода про їх дружбу, яка «не горить в огні, не тоне у воді» [17, С. 38].

У Липцях Сковорода жив (що видно з листа до Т.Г. Тевяшова) в Олексія Івановича Авксентієва. Тут Сковорода пише «набело» «Разговор», який обіцяє прислати до Нового року. Тут 1774-1775р. написаний «Алфавіт, или Букварь мира». Прізвище «Авксентієвих» на Слобожанщині у XVII ст. зустрічається

серед осавулів, сотників у військових поселеннях у Липцях, Валках, Тишках. Так у реєстрі дворян «Харківської провінції» 1767 р. в Липецькому комісаріатстві називається зокрема, відставний поручик Олексій Іванович Авксентієв. До цього роду відноситься ігуменя Марфа, духовна матір Г. Сковороди. В цій родині вирішив перезимувати філософ, а твір над яким він працював був «Алфавіт, или Букварь мира». За спогадами старожилів Г. Сковорода жив у флігелі, який становив одну кімнату, надбудовану над кам'яним погребом. Потім, коли вже були інші власники, вони зберегли пам'ять про філософа, у його кімнаті довго нічого не міняли – так і стояв грубої теслярської роботи стілець, стіл, лава і шафа для книжок. Будинок Авксентієвих, на жаль, не зберігся, згорів у 1917 р. [11, С. 29].

З діалогів нам відомі імена Афанасія, Григорія, Якова, Єрмолая, Лонгіна. Чи відповідають ці імена справжнім іменам друзів-послідовників Сковороди в Липцях? [10, С. 172].

Легенди про Сковороду. Існує легенда про знайомство між першим губернатором Слобідсько-Української губернії Є. Щербініним і Г. Сковородою. «Щербінін їхав по вулиці в пишному ридвані з гайдуками і побачив Сковороду, що сидів коло гостинного двору на обочині дороги. Губернатор послав до нього ад'ютанта. «Вас кличе до себе його превосходительство!» – «Яке превосходительство?» – «Пан губернатор!» – «Скажіть йому, що ми незнайомі!» Ад'ютант, запинаючись, передав відповідь Сковороди. Губернатор послав удруге. «Вас просить до себе Євдоким Олексійович Щербінін» – «А! – відповів Сковорода, – про цього чув, кажуть, добра людина і музикант», знявши шапку, підійшов до ридвана. З того моменту вони зійшлися [10, С. 156].

Коли мешкав Сковорода на Лисій горі, то саме сюди, за легендою, присилала Катерина II свого гінця, щоб запросити поета до Петербурга, на що Сковорода, будучи якраз біля гурту овець, гордо відповів: «Мені сопілка і вівця дорожче царського вінця». Інша легенда переповідає, що на Лисій Горі поет викопав криницю, з якої вся вулиця пила воду. Кажуть, вода в ній була цілюща

і не псувалася навіть під час епідемії.

У 1770 р. Сковорода деякий час жив у Китаївській пустині, що біля Києва. Він раптом примітив в собі внутрішній порух, що спонукав його їхати з Києва... Прохав Григорій Савич відпустити його до Харкова. Приїхавши через два тижні до Охтирки-міста, спинився він у монастирі. Тут раптом одержали звістку, що в Києві виявилася морова язва, про яку за перебуванням його й чути не було, і що місто замкнене вже [4, С. 42].

Під старість, як відомо, Григорій Сковорода перебрався жити в село Іванівну (пізніше Паніванівка) Богодучівського повіту до знайомого поміщика А. Ковалевського. Саме в Іванівці завдяки настирливості господаря художник Лук'яненко нарешті зміг написати портрет філософа, єдиний прижиттєвий портрет Сковороди.

Легенда переповідає, що вже на 72-му році життя поет, перебуваючи на Орловщині у свого товариша Михайла Івановича Ковалинського, першого біографа Сковороди, філософ вирішив іти на Слобожанщину. Господарі боялися за здоров'я Григорія Савича, тому й не пускали в далеку дорогу. На переймання друзів філософ розважливо заспокоїв, що хоче померти на своїй улюбленій Харківщині. З властивою йому мудрістю поет тоді зізнався «дух бодр, но тело немощно». Добравшись до Іванівки, він ще кілька днів працював, зокрема, завершував «Потоп змійн», а в день смерті взяв лопату, пішов у садок і викопав яму. На запитання пана, що він робить, поет спокійно відповів: «Копаю для себе яму». Закінчивши роботу, філософ пішов до себе в кімнату, помився, переодягнувся в чисту білизну і заснув на лаві. Коли ж господарі прийшли кликати його на вечерю, Григорій Савич лежав уже в позі покійника і спочивав вічним сном. Тут його і поховали поміщики Ковалевські.

Щодо могили Сковороди, вона за народними легендами, як і могила Івана Сірка, мала чарівну силу. За легендою, вже по смерті поміщика Ковалевського одна юродива баба, зустрівши жінку Ковалевського, загадково сказала: «У тебе, бариня, в твоїм імені лежить клад». Зрозуміло, що ворожка мала на увазі

могилу філософа, проте нерозумна поміщиця, шукаючи скарбу, почала копати землю по всьому маєтку.

Існує легенда, що нібито й перше видання творів філософа за радянських часів було видано в Петербурзі за кошти слобожанина. Якось на початку ХХ-го століття до петербурзької редакції зайшов чоловік у буденному сільському одязі, але повів зовсім небуденну розмову з редактором Володимиром Бонч-Брусевичем. Селянин сказав: «Лицарів Духу не стало, а без них і життя не життя, а туга. Народ терпить і борсається, не маючи опори в правдивих учителях, що для них були дорогими. От у нас був такий лицар Духу – Григорій Савич Сковорода, він рівний Будді, Сократові, Ніцше, але він покинутий, його приховали й придавили столітнім гнітом». Після цього селянин вийняв з кишені дві тисячі карбованців на видання творів Сковороди. Завдяки цьому 1912 року книга вийшла [2, С. 112-113].

Висновки. Як керівник гуртка історичного краєзнавства, я кілька років допомагаю відділу культури Харківської ОДА в оформленні документації на історичні об'єкти. Під час екскурсій до Центру краєзнавства та ЦНБ ХНУ імені В.Н. Каразіна та відділу Україніки ХДНБ імені В.Г. Короленка, я знайомила своїх вихованців з фондами цих установ, нам давали можливість тримати в руках старовинні книжки, газети кінця ХІХ ст., переглядала альбоми, каталоги і картотеки відповідної тематики. У своїй роботі я інколи використовую інформацію із Інтернету. Вивчаючи літературу по Харківському району, я дізналася, що вулиці, названі ім'ям Г. Сковороди є у селищах Бабаї, Безлюдівка, Буди Манченки, Рогань, а у місті Мерефа є площа Г. Сковороди. Мені здається, що це дуже мало для увічнення пам'яті мандрівного філософа у районі. Хіба ж у Липцях, Високому не можна увічнити пам'ять про Г. Сковороду. Навіть на найдорожчій державній купюрі у 500 грн. зображена скрипка на якій грав Григорій Савич. Нащадки Правицького зберегли скрипку, на якій, перебуваючи у Бабах, грав талановитий музикант [6, С. 5].

На засіданнях гуртка історичного краєзнавства, я розповідаю дітям, як

готую документи для того, щоб громада селища Буди змогла повернути собі урочище Муховате, криницю в якому облаштував Г.С. Сковорода. З доповідями про вшанування пам'яті визначного філософа, я виступаю перед учнями ліцею. Мої вихованці виступають з такою темою на Всеукраїнській історико-філософській конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід», на міжнародній науковій конференції «Слобожанські читання», обласній відкритій конференції старшокласників «Традиції і сучасне в культурі народів Слобожанщини». Будянський краєзнавчий осередок Харківського обласного відділення національної спілки краєзнавців України, який я очолюю вже декілька років, на виконання «Декомунізаційного пакету законів», прийнятого Верховною Радою України у квітні 2015 р. подав «Клопотання до Будянської селищної ради» щодо перейменування вулиць селища. Вулицю Радянську ми пропонуємо назвати іменем Григорія Савича Сковороди. Наприкінці 2015 р. рішенням Будянської селищної ради вулицю Енгельса перейменовано на вул. Г. Сковороди. Також, на мою думку, це дослідження може зацікавити Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди. Про свої мрії увічнити імя Г. Сковороди у селищі я розповідала у 2007 р. під час екскурсію по селищу та в урочище Муховате для активістів профспілкової організації Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Сковорода вірив у щасливе майбутнє свого народу. «Ми створимо світ кращий, - говорив Григорій Савич. – В горній Русі (тобто в майбутній незалежній Україні) бачу все нове: нових людей, нове творіння і нову славу». Хіба це не пророчі слова? А проте були сказані майже 250 років тому. Ось такий Григорій Сковорода.

Народ вшановує філософа-гуманіста Г. Сковороду, бо, незважаючи на віддаль віків, Сковорода промовляє до своїх нащадків як наш сучасник, засуджуючи віджиле, вітаючи нове, стверджуючи хвалу трудовому натхненню як джерелу радості, щастя.

Список використаних джерел

1. Безрукова Т.М. До питання про історію села Буди Харківської області // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Випуск 7. – Київ; Рідний край, 1999. – 462 с.
2. Гомон Петро. «Пришли, друже, барильце пива бабаївського...», або чи знаємо ми свого великого земляка Сковороду? // Слобожанщина. – 2000. - № 12. – С. 99-121.
3. Гончаренко А.О. Образи героїв та авторів художньої літератури в монументальній скульптурі України кінця XIX – початку XX століття // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура, мистецтво, філософія, охорона пам'яток. Збірка науково-популярних статей. – Х.: Курсор, 2011. – Випуск 24. – 344 с.
4. Григорій Сковорода в спогадах сучасників і народних легендах /Упоряд. В.Г. Штих; Передм., пер.рос.текстів і комент. Д.М. Дудка. – Х.: Оригінал, 2002. – 96 с.
5. Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы: Заметки о старом городе /Худож.-оформитель Б.Ф. Бублик. – Харьков: Фолио, 1998. – 335 с
6. Літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди. Фотопутівник. – Сковородинівка, 2007. – 8 с
7. Махновець Л. Григорій Сковорода. – К.: Наукова думка, 1972. – 256 с.
8. Наш перворозум. Григорій Сковорода на портреті і в житті: Фотокнига. – К.: «Спалах», 2004. – 180 с.
9. Ніженець А. Для увічнення пам'яті нашого великого земляка // Прапор. – 1969. – № 12. – С. 102-103
10. Ніженець А. На зламі двох світів. Розвідка про Г.С. Сковороду і Харківський колегіум. – Х.: «Прапор», 1970. – 209 с.
11. Ніженець А. М. Про оточення Г.С. Сковороди у Липцях і Валках // Радянське літературознавство. – 1983. – № 2. – С. 28-35.

12. Плугатарьова Н.В. А.М. Ніженець: вшанування сквородинівських місць на Харківщині // Слобожанське культурне надбання: Зб. ст. учених з пам'яткознавчої роботи. – Х.: Курсор, 2009. – Вип. 2. – 364 с.
13. Поліщук Ф.М. Григорій Сковорода. Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1978. – 264 с.
14. Радченко А., Безрукова Т.М. Вивчення екологічного стану водоймищ на території Будянської селищної ради Харківського району Харківської області // Молодь, наука, технології: Хімія і фізика в сучасних технологіях. Тези XII науково-технічної конференції доуніверситетської молоді 27 листопада 2013 р. – Харків, 2013. – 264 с.
15. Радченко А., Безрукова Т.М. Особливості природного середовища селища Буди Харківського району Харківської області // Молодь, наука, технології: Хімія і фізика в сучасних технологіях. Тези IX науково-технічної конференції доуніверситетської молоді 24 листопада 2010 р. – Харків, 2010. – 198 с.
16. Сковорода Григорій. Твори в двох томах. Т. II. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961.
17. Столярова А. Пильнувати я буду дороги свої.... – Х.: КП Друкарня № 13, 2009. – 100 с.
18. Чигрин В. Оживає «Сад пісень» // Трибуна трудящих. – 2014. - № 71. – 17 вересня. – С. 4
19. Чигрин В. «Сад пісень Сковороди»: перший ювілей! // Трибуна трудящих. – 2015. - № 74-75. – 26 вересня. – С. 3

Список інформантів

1. Гура Тетяна Володимирівна, мешкає у селищі Буди Харківського району. Освіта – вища
2. Молчанова Наталія Віталіївна, мешкала у селищі Буди Харківського району. Освіта – вища
3. Маслов Микола Павлович мешкає у місті Харків. Освіта – вища.
4. Путятін Володимир Дмитрович мешкає у місті Харків. Освіта – вища

УДК (014)(379.8)(726)(796)(798)(908)

*Софія Євгенівна Краснік, здобувачка 3 курсу бакалаврського рівня
спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія),
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди, м. Харків.*

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРАСНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Науковий керівник: Тетяна Сергіївна Коптєва,
доктор філософії зі спеціальності 103 Науки про Землю,
викладач кафедри суспільно – економічних дисциплін і географії,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди, м. Харків.*

Туризм є одним з найважливіших ланок розвитку економіки країни та духовного розвитку суспільства. Туризм – це подорожі у вільний час, що поєднують пізнання й оздоровлення, це – активна форма раціонального відпочинку, поновлення сил людини [10, с.5]. Важливим потенціалом для туристичної діяльності є природні рекреаційні ресурси (природно-заповідний фонд, ліси, зелені зони міст та приміських територій, водні ресурси) [10, с.6].

Детальніше рекреаційно-туристичний потенціал розглянемо на прикладі Красноградського району. В географічному відношенні Красноградський район знаходиться в Україні, у південно-західній частині Харківської області і межує з Полтавською та Дніпропетровською областями, що був утворений під час адміністративно-територіальної реформи в Україні 2020 року (рис.1). Адміністративний центр — місто Красноград [7].

У рекреаційно-туристичному потенціалі в даному районі можна виділити такі історичні пам'ятки: село Іванівське, Бельовська фортеця, Будинок купця Шелестіна, Земська управа, Свято-Покровська церква, Красноградський краєзнавчий музей імені Порфирія Мартиновича, Сахновщинський краєзнавчий музей.

Село Іванівське. В селі розташовувалася одна з земляних фортець Української оборонної лінії – фортеця Святого Іоанна (рис.1), фортеця була найпершою спорудою серед інших 16 укріплень цієї оборонної лінії. Її залишки знаходяться поблизу села, і знаходилася в центрі лінії між Більовською та Орловською фортецями. Головним призначенням фортець був захист територій від татарських набігів [3].

Рис. 1. Фрагменти фортеці Святого Іоанна

Бельовська фортеця. Бельовську фортецю можна вважати головним символом Краснограда, адже саме навколо неї почали будувати місто. Вона виступала центральним зміцненням Української оборонної лінії, збудованої на початку XVIII століття для захисту південних околиць імперії. На сьогодні Бельовська фортеця практично не збереглася [2].

Будинок купця Шелестіна. Одна з небагатьох старовинних споруд, що вціліли на Харківщині (рис.4). Час будівництва кінець XVIII століття, дана споруда була першою будівлею з цегли в Краснограді, яка належала купцеві Шелестіну. Ця будівля з'єднана підземними ходами з Бельовською фортецею, у роки Другої Світової війни тут знаходився табір для військовополонених, наразі тут функціонує бюро технічної інвентаризації.

Земська управа. В результаті здійснення реформ в середині XIX століття відбувалося створення земських управ. Дана будівля (рис.2) є однією з

найкрасивіших і найстаріших споруд міста Краснограда. Збудований будинок в 1914 році в стилі модерн, наразі тут розміщується міська рада, редакція місцевої газети та реєстрація актів цивільного стану.

Рис.2. Колишній будинок земської управи

Свято-Покровська церква. Досить незвичний храм, можливо, єдиний такого виду на Харківщині. Свято-Покровська церкву було споруджено у 1912 році. Церква має хрестовокупольну будову з чотирма пірамідальними вежами, еkleктичні форми поєднують мотиви, властиві українській світській та церковній архітектурі [1].

На території Красноградського району розміщена велика кількість музеїв, найбільшого значення набули Красноградський краєзнавчий музей імені Порфирія Мартиновича та Сахновщинський краєзнавчий музей.

Красноградський краєзнавчий музей імені Порфирія Мартиновича розташований в історичній будівлі лікаря Шиндлера, в центрі Краснограда, заснований у 1922 році. Музей іменований на честь українського живописця, фольклориста, етнографа та засновника музею Порфирія Мартиновича. На сьогодні в музеї налічують 24 тисячі експонатів краєзнавчого характеру[6].

Сахновщинський краєзнавчий музей. Музей заснований в 1967 р. і на сьогодні складається з наступних експозицій: «Природний фон району», «Район в далекому минулому», «Етнографія», «Район перед революцією», «Революція 1917 р. та громадянська війна», «Відбудовчий період», «Розвиток колгоспного виробництва», «Розвиток сахновщинських переробних підприємств» (рис.3). Музейний фонд складається понад 596 експонатів [8].

Рис.3. Сахновщинський краєзнавчий музей.

Всі наведенні вище об'єкти можна відвідувати як самотійно, так і в майбутньому створювати історичні екскурсії. У Харківській області єдина територіальна система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні і досі остаточно не сформована. В ході дослідження систематизовано дані щодо природо-заповідних територій Красноградського району. Тут знаходиться 21 природно-заповідна територія, з них:

- 7 ентомологічних заказників (Гірчаківський, Зорянський, Мокрянський, Улянівський, «Шевченків яр», Бесарабівський, Бджолиний № 2);
- 2 орнітологічних заказники (Мартинівський, Займанський);
- 3 гідрологічних заказники (Руський Орчик, Орільський, Коханівський);
- 3 ботанічних заказники (Ковиловий, Олександрівський, «Родничок»);

- 1 ландшафтний заказник «Павлівський»
- 1 заповідне урочище «Дубові гряди»

В Красноградському районі в рекреаційно-туристичному відношенні досить розвиваються і водні ресурси зазначимо на прикладі Солоного озера.

Солоне озеро утворилося в результаті техногенної катастрофи приблизно в 1962 році. В період пошуку нових родовищ нафти та газу біля села Антонівка Кегичівського району. На сьогодні озеро є солоне і поступово опріснюється.

Нажаль біля техногенної водойми не проводяться рекультиваційні заходи, але як приклад слугує Криворізька ландшафтно-технічна система, яка має безліч аналогів техногенних водойм. Наприклад Жовтневому гранітному кар'єрі з 1990 р. припинилися роботи з видобування граніту і це зі свого боку призвело до стрімкого затоплення чаші кар'єру тріщинними підземними водами. На 2003 р. глибина техногенного озера становила 28,5 м, але вже на кінець 2018 р. глибина сягала 40 м [4]. І внаслідок цього були задіяні оптимізаційні шляхи, а саме гірничотехнічної та біологічної рекультивації і наразі техногенна водойма використовується як рекреаційно-туристичним об'єктом. Також як приклад Карачунівський гранітний кар'єр розташований у межах Центрально-Міського району Дніпропетровської області. Площа кар'єру 26,9 км². Карачунівський кар'єр, приурочений до надзапальної тераси р. Інгулець, абсолютна висота якої 200–220 м [5]. І також техногенна чаша Карачунівського гранітного кар'єру затоплена і використовується в рекреаційних цілях.

В рекреаційно-туристичному потенціалі Красноградського району слід виокремити об'єкти, які тяжіють до цікавого дозвілля, а саме: мотокроси, лавандове поле і кінна ферма.

Мотокроси. В Красноградському районі є 2 мото-траси, одна знаходиться в Хомутівському парку, а інша на околицях села Наталине. До повномасштабного вторгнення кожен рік проводилися змагання з мотокросу.

Рис. 4. Солоне озеро

Лавандове поле. В селі Попівка Красноградського району знаходиться лавандове поле, яке можна орендувати для фотосесії. Також власники виготовляють продукцію з лаванди.

Кінна ферма. В селі Вільховий Ріг знаходиться конюшня де можна орендувати коней та віслюків для фотосесій, верхової їзди. Також можна орендувати альтанки (рис.5).

Рис.5. Кінна ферма

Отже, навіть в невеликих районах, як Красноградський, є велика різноманітність цікавих, пізнавальних та важливих рекреаційно-туристичних об'єктів. Нажаль, такі об'єкти розвиваються на місцевому рівні, а не на рівні області чи навіть країни. Під час проведення дослідження, було встановлено, що Красноградський регіон – це є регіон з потужною базою рекреаційно-туристичних об'єктів, які при активному залученні можуть слугувати в розвитку туристично-рекреаційної діяльності і це в свою чергу в майбутньому позитивно вплине на культурну-спадщину та економічний потенціал України.

Література:

1. Берестовенька. [Електронний ресурс] // Україна Інкогніта. . – 2023. – доступу до ресурсу: URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/berestovenka>
2. Бельовська фортеця, Красноград. [Електронний ресурс] // UA.IGotoWorld.com. . – 2023. – Режим доступу до ресурсу: URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/71455_belevskaya-krepost.htm
3. Іванівське. [Електронний ресурс] // Україна Інкогніта. . – 2023. – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/ivanivske>
4. Коптева Т. С. Жовтневий гранітний кар'єр: історія формування та перспектива розвитку. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. № 33. С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-09>
5. Коптева Т.С. Висотна диференціація та різноманіття гірничопромислових ландшафтів Криворіжжя: дисер. на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD). Вінниця: ВДПУ, 2021.163 с.
6. Краєзнавчий музей, Красноград: інформація, фото, відгуки. [Електронний ресурс] // Путівник Україною №1 онлайн. Все про туризм та подорожі Україною. . – 2023. – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/2377/krasnohradskyyu-krayeznavchyyu-muzeyu-imeni-porfyriya-martynovycha>
7. Красноградський район . [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – 2023. –

Режим доступу до ресурсу: URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Красноградський_район

8. Сахновщинський краєзнавчий музей. [Електронний ресурс] // Харківський обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://www.cultura.kh.ua/uk/cultural-institutions/museums/1483-sahnovschinskij-kraeznavchij-muzej>

9. Слобожанський краєзнавчий музей. [Електронний ресурс] // Слобожанське. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/4925>

10. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону. Харків : Харків. обласна універс. наук. б-ка, 2008. 203 с. Режим доступу до ресурсу: URL: <http://library.kharkov.ua/libdruk/LibKh-00000000008.pdf>.

УДК 004.42:338.48

*Людмила Анатоліївна Бондаренко, к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Богдан Олексійович Бочинський, студент групи 242м-22-1,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро*

ВИКОРИСТАННЯ ІТ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Демонструючи сталі економічне зростання, туристична індустрія виступає потужним соціально-економічним та політичним чинником, що становить основу розвитку багатьох країн і регіонів світу. Так, за даними експертів Національної туристичної організації України, наша країна в 2019 році зайняла 15 місце у світі серед найбільш відвідуваних країн світу з показником рівним 13,7 млн. туристів. Відповідно до класифікації Всесвітньої туристичної організації ООН (World Tourism Organization, UNWTO), з

Загалом, за підсумками 2020-2021 рр. доходи від міжнародного туризму скоротились на величину близько 1 трлн. дол. США, а абсолютне зниження прямого внеску туристичної сфери у світовий ВВП склало 1,6 трлн. дол. США (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники розвитку світового ринку туристичних послуг за 2019-2021 рр.

Показники	Роки			Відхилення			
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2020/2019		2021-2020	
				Абсолютне	Відносне	Абсолютне	Відносне
Міжнародні туристичні прибуття, млрд. осіб	1464	400	415	-1064	-73%	+15	+4%
Доходи від міжнародного туризму, млрд. дол. США	1700	638	700	-1062	-63%	+62	+10%
Прямий валовий внутрішній продукт туризму, трлн. дол. США	3,5	1,6	1,9	-1,9	-46%	+0,3	+19%

Джерело: складено автором за [1; 2]

За твердженнями UNWTO кількість міжнародних прибуттів за період з 2010 по 2030 рік в середньому підвищиться на 3,3% за рік. З часом, швидкість зростання кількості міжнародних прибуттів будуть поступово уповільнюватися, у 2011 з 3,8% а у 2030 р. до 2,5%. В абсолютних величинах кількість міжнародних прибуттів на рік збільшиться на 43 млн., в порівнянні з збільшенням на 28 млн. з 1995 по 2010 роки. За прогнозами в 2030 році темпи зростання міжнародних прибуттів в усьому світі досягне 1,809 млрд. (рис. 2).

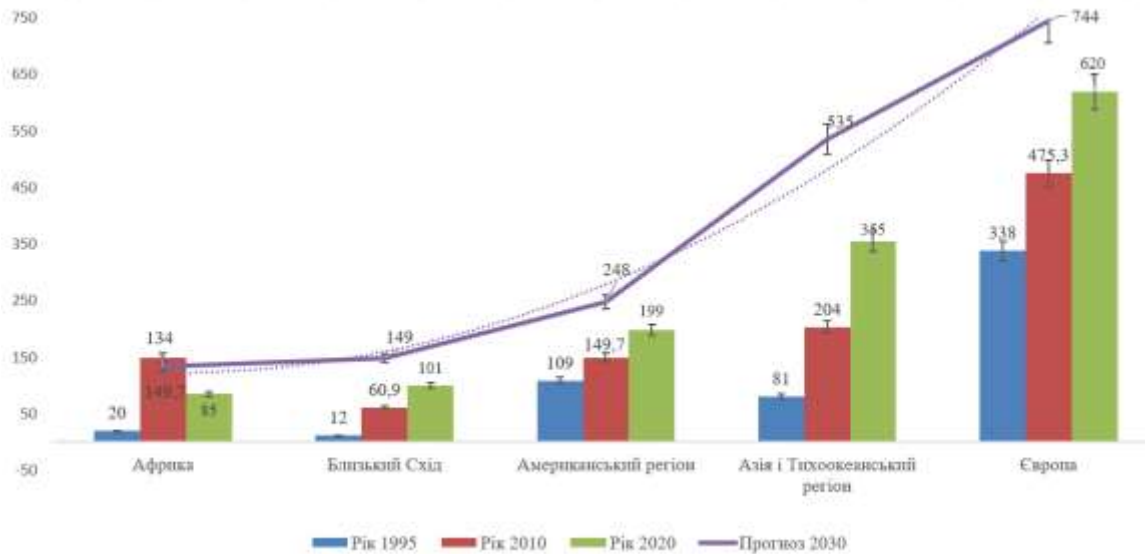

Рисунок 2. Прогноз міжнародних прибуттів за регіонами світу на 2030 р.
Джерело: складено автором

Разом із тим у туристичній сфері спостерігається зростання конкурентної боротьби та пошуку нових можливостей. У таких умовах для утримання уваги потенційних клієнтів необхідно розвивати існуючі товари та послуги і створювати додаткові змісти, що сприятимуть збільшенню рівня зацікавленості туристів. Однією з можливостей залучення та утримання уваги відвідувачів країни є застосування високих технологій на кожному етапі подорожі. Зокрема, особливої уваги потребує технологія доповненої реальності як потенційний інструмент отримання конкурентної переваги на туристичному ринку.

Оскільки вимоги споживачів до туристичного продукту невпинно зростають, туристичні компанії намагаються використовувати найсучасніші цифрові технології на кожному етапі їхньої подорожі та у своїй повсякденній практичній діяльності.

Так, серед глобальних цілей сталого розвитку країн (ЦСР) до 2030 р., ухвалених на Саміті ООН у 2015 р., важливе місце посідає необхідність створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям. Включення до глобальних цілей туристичної сфери як такої, що може стати потужною силою у просуванні сталого розвитку

в економічному, соціальному та екологічному напрямках, зумовило необхідність переглянути роль технологій із погляду операцій, управління і знань. Зокрема, йдеться про потребу створення «розумних» напрямів, де технології сприятимуть створенню більш стійкого і конкурентоспроможного туристичного сектору

Дослідження показали, що лише в останні декілька років цифрові технології «віртуальна і доповнена реальності», які більше відомі як VR та AR поступово виходять на масовий ринок, викликаючи при цьому помірний інтерес у користувачів. Так, на рис. 3 зображено динаміку змін популярності віртуального туризму відносно найвищої точки на графіку починаючи з 2019 р.

Рисунок 3. Популярність віртуального туризму у пошуковій системі Google
Джерело: дані отримані із сервісу Google Trends [3]

Більш того, відомі музеї, такі як Музей сучасного мистецтва у Нью-Йорку вже використовують для туристів VR інсталяції, як частину своєї постійної експозиції. Авіа компанії пропонують мандрівникам VR технології для створення «реальної» картини салону літака для того, щоб обрати краще місце та купити квиток заздалегідь, збільшити рівень продаж авіа квитків та додаткових послуг.

Доповнена реальність справляє трохи інакший ефект, ніж віртуальна. Остання ніби переносить людину в інше місце, а доповнена реальність дозволяє створити віртуальну реальність, що накладається на реальний світ [4]. Крім

того, AR дозволяє людині отримувати більш детальну інформацію про певне місце, використовуючи додатки на своєму смартфоні чи планшеті. Наприклад, турист може навести смартфон на двері ресторану, в якому збирається поужити, й отримати відгуки про це місце або ж переглянути відео про те, як шеф-кухар готує фірмову страву. Також AR дозволяє мандрівникам брати участь у віртуальних турах по готелях, курортах, музеям тощо з метою визначитись з бажаним місцем відпочинку. Якщо турист їде до країни, мову якої не знає, то в нагоді стануть додатки до смартфонів, що автоматично перекладають усі друковані матеріали – меню, газети, знаки тощо [5].

Зокрема, виділяють чотири типи доповненої реальності:

1) AR на основі маркерів, або розпізнавання зображень. Даний метод вимагає наявності спеціальних візуальних об'єктів (QR-кодів, спеціальних знаків), розміщених у просторі, та камер для їх зчитування.

2) Безмаркерна геолокаційна AR. Переважно використовує такі технології, як GPS, компас, гіроскоп та акселерометр, для надання інформації виходячи з положення користувача. На базі карти застосунки надають інформацію про події в даному регіоні, спливаючу бізнес-рекламу, навігаційну допомогу тощо.

3) Проекційна AR. Передбачає проектування штучного світла на об'єкт і дає змогу взаємодіяти з ним (так звані голограми).

4) AR на основі заміщення. Повністю або частково замінює оригінальний вигляд на доповнений.

Слід зауважити, що перед запровадженням AR-технологій необхідно чітко усвідомити ціль та бажані результати зокрема: - яку проблему має вирішити даний застосунок (виокремити на тлі конкурентів, підвищити залученість аудиторії, привернути увагу молодого покоління); - який результат має бути у підсумку (емоція, думка, дія); - яка аудиторія буде ним користуватися (важливо розуміти цільову аудиторію, її вік і ступінь схильності до використання AR-технологій, в яких умовах вони будуть їх

використовувати, з якою метою, як часто і за допомогою яких пристроїв); - де й як буде використовуватися застосунок (удома/у подорожі, самостійно чи в офісі туристичного агентства з менеджером); - як відбуватиметься просування AR-рішення (перед тим як завантажити застосунок, користувачі мають дізнатися про нього та зацікавитися); - який контент буде відображений у застосунку

Таким чином, цифрові технології такі як VR та AR мають великий потенціал для застосування у туристичному бізнесі за умови їх відповідності низці критеріїв: поширення, зручності, мобільності, вартості, готовності суспільства та ін. Крім того, подальший розвиток технологій, безумовно, сприятиме появі нових переваг VR/AR для туристів і для туристичних компаній. А компанії, які зважаться стати ранніми послідовниками щодо застосування AR-технологій, мають можливість отримати значну конкурентну перевагу, оскільки нова технологія, вірогідно, викликатиме значний інтерес серед користувачів, що дасть змогу відносно легко доносити до них потрібну інформацію, і максимально залучати їх у бізнес-процеси.

Література:

1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org>;
2. UNWTO. World Tourism Organization. URL : <http://www2.unwto.org/press-release/2018-08-27/unwtohighlights-confirm-another-record-year-2017>;
3. Occupancy rate of the hotel industry worldwide from 2008 to 2018, by region URL: <https://www.statista.com/statistics/266741/occupancy-rate-of-hotels-worldwideby-region>;
4. Keller B., Shmidt R., Möhring M., Bayer C.R. Augmented Reality In The Travel Industry: A Perspective How Modern Technology Can Fit Consumer's Needs In The Service Industry. Naples Forum on Service. 2015. Naples. P. 101-120.;
5. Mobile AR: Who's Using it? When? And How? URL : <https://artillery.co/artillery-intelligence/mobilear-usage-and-consumer-attitudes>.

УДК 338.48

*Олександр Олександрович Носирєв, к. геогр. н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Альона Андріївна Чернат,
здобувач ОП «Туристичний бізнес»,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків*

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Харківська область традиційно вважається регіоном з високим рівнем розвитку промисловості, сільського господарства, освіти і науки. Туризм не є визначальним у розвитку регіону, хоча має для цього сприятливі передумови – природні, історико-культурні, економічні, соціально-демографічні. Ресурсна база кожного із районів Харківської області має значний потенціал для комплексного розвитку різних видів відпочинку й оздоровлення: санаторно-курортного лікування, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, сільського зеленого, мисливського та рибальського туризму. Харківська область є багатопрофільною дестинацією літнього та зимового відпочинку, бальнеологічного лікування й масового пізнавального туризму.

Метою розвитку туризму в Харківській області є інтенсифікація галузі передусім зростання її ролі в соціально-економічному житті регіону шляхом ефективного використання наявного туристичного потенціалу на основі принципів сталого розвитку. Створення на цій основі умов для розвитку людського капіталу, забезпечення зайнятості населення, зростання доходів, формування національної та регіональної конкурентоспроможності. Реалізація стратегії розвитку туризму в Харківській області повинна сприяти капіталізації природних, екологічних, ландшафтних, історико-культурних та інших надбань регіонів через розвиток туристичної галузі. Досягнення поставленої мети забезпечить поліпшення соціально-економічних показників області: збільшення податкових надходжень до бюджету; підвищення рівня життя населення за

рахунок зростання відсотка зайнятості та середньої зарплати в туристичній індустрії; зростання якості життя шляхом підвищення культурного рівня та патріотичного виховання населення міста тощо [1].

Туристична привабливість території залежить від природних умов, розвиненої інфраструктури, різноманітності рекреаційно-туристичних об'єктів та послуг, що надаються туристичними підприємствами. В цьому контексті, однією з перспективних регіональних дестинацій в Україні є Харківська область, яка має потужний рекреаційно-туристичний потенціал та вагомі передумови для розвитку туризму: вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси. На Харківщині потрібно модернізувати та удосконалити туристичну виробничу, інституціональну, соціальну та інформаційну інфраструктуру, що забезпечує взаємодію суб'єктів туристичної сфери та врегульовує матеріальні, фінансові та інформаційні потоки [2].

Харківська область має достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, здатними генерувати значний інтерес вітчизняних та іноземних туристів. Визнання пріоритетності розвитку туризму як одного з основних чинників економічного зростання регіону та визначення розвитку внутрішнього та в'їзного туризму стратегічної та оперативною цілями розвитку регіону потребує розвитку наявних та необхідність розвитку нових перспективних видів туризму через формування, в першу чергу регіональних туристичних продуктів на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження й відродження навколишнього природного середовища, історико-культурної спадщини Харківської області, сприяння розвитку сучасної індустрії туризму [3].

Харківська область володіє великою кількістю пам'яток архітектури, які є складовою його історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів.

Найбільш забезпеченими пам'ятками архітектури виявилися Богодухівський, Вовчанський, Валківський, Зміївський, Чугуївський та Краснокутський райони. Саме їх можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. Проте, більша частина культурної спадщини Харківської області, в тому числі й архітектурної, перебуває у незадовільному стані й потребує проведення робіт із реставрації, або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

Сприятливими передумовами для розвитку туризму в Харківській області є значний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. За кількістю пам'яток культурної спадщини м. Харків стоїть на другому місці в Україні (після м. Київ). Туристичні ресурси Харківської області складають природні комплекси та штучно створені об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, рекреаційну, естетичну цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду, рослинного і тваринного світу, збереження біорізноманіття. Туристсько-рекреаційна сфера регіону не може повною мірою виконувати свою соціально-економічну та культурно-дозвільну функцію, стати стабілізаційним фактором збереження довкілля та наявної історико-культурної спадщини, оскільки ряд об'єктів на території Харківської області перебуває в незадовільному стані, потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для відвідувань туристами [4]. Основними проблемами туристсько-рекреаційної сфери регіону є:

1. Низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму, спричинений відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі.

2. Обмежена транспортна доступність більшості об'єктів (низька якість доріг, відсутність сучасного парку автобусів для туристського обслуговування, відсутність обладнаних автостоянок).

3. Непідготовленість деяких музейних експозицій до відвідування групами туристів.

4. Значне антропогенне навантаження на об'єкти природно-заповідного фонду і загроза їх швидкого виснаження.

5. Недостатній рівень обслуговування та надання санаторно-курортних, туристичних, готельних послуг.

6. Неєфективний маркетинг і низький рівень менеджменту [4].

Для подальшого ефективного розвитку туристської сфери Харківського регіону потрібна стабільна ефективна туристська політика, яка сприяла б розширенню і покращенню туристської сфери регіону. За допомогою даного політичного регулювання можна було б ефективніше просувати регіональний турпродукт як на національному ринку, так і на міжнародному, не боячись конкуренції. Метою регіональної та державної політики повинно бути спрямування усіх зусиль на ефективний розвиток туристської галузі. Також посилення активності державної влади та місцевого самоврядування у даній сфері не завадило для її покращення. Ще одним шляхом покращення є збільшення ролі регіональних і місцевих туристських організацій в процесі створення та просування туристських послуг. Проблемою туризму регіону є недостатнє фінансування даної галузі. Дану проблему можна вирішити завдяки інвестиціям, а інвестиційні вклади більшою мірою залежать від політичного становища галузі як регіону, так і держави. Завдяки залученню вітчизняних і іноземних інвестицій можна стимулювати розвиток інфраструктури туристської галузі, а саме через будівництво нових і реконструювання старих об'єктів туристської галузі. Про це повинні піклуватися і регіон, і держава створюючи вигідні умови для інвесторів [5].

За умови забезпечення популяризації та транспортної доступності привабливими для рекреаційного туризму в Харківській області є: Зміївський, Харківський, Дергачівський і Вовчанський райони, а для історико-культурного туризму – Ізюмський, Богодухівський, Дергачівський, Нововодолазький

райони. Серед потенційно перспективних для розвитку різних видів туризму слід зазначити: Чугуївський, Дворічанський, Печенізький, Краснокутський райони [6].

Коливання туристичних потоків у Харківському регіоні викликані погіршенням соціально-економічного положення країни в цілому та регіону зокрема; зuboжінням значної частки населення регіону; дорожнечео туристичного продукту, що робить його недоступним для соціальних категорій населення; недостатньою кількістю комфортабельного та безпечного автотранспорту для обслуговування екскурсантів; незадовільним станом більшості автомобільних шляхів; практичною відсутністю реклами туристичних маршрутів Харківщини. Одним із дієвих інструментів розвитку внутрішнього туризму є стимулювання соціального туризму, адже в регіоні є потреба у масових запитах споживачів певної форми рекреації. Для Харківської області такою формою може бути щотижнева рекреація, тобто основні зусилля мають бути спрямовані на тури вихідного дня із центром (початком та закінченням маршруту) у місті Харкові та тури з районних центрів до міста [7, 8].

Однією з проблем недостатнього розвитку туризму в Харківській області також можна вважати відсутність організованої системи заходів з боку державної, міської та обласної влади.

Література:

1. Богдан Н. М., Свідло Ю. Д. Розроблення стратегії розвитку туризму в Харківській області. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова, 2022. С. 169–171. URL: <https://tinyurl.com/24emhcej>
2. Поступна О. В., Філенко Д. С. Стратегія розвитку туристичної дестинації Харківської області. *Місьцеве самоврядування в Україні: теорія та практика : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (з*

міжнародною участю), м. Полтава, 08 грудня 2020 року. Полтава : ПДАА, 2020. С. 161–163. URL: <https://tinyurl.com/ytp8mj5u>

3. Семенова М. В. Аналіз основних завдань щодо розвитку туризму в Харківській області. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 23 січня 2020 року)*. Харків, НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 103–107. URL: <https://tinyurl.com/3na7fnx9>

4. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. І. М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2011. 284 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11327937.pdf>

5. Рекун Г. П., Стаднюк Я. А. Оцінка впливу туристських чинників на розвиток Харківського регіону. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2014. № 2 (7), Т. 1. С. 44–50. URL: <https://tinyurl.com/mtc6359d>

6. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/Стратегія.pdf>

7. Скриль І. Сучасні тенденції розвитку туризму на прикладі Харківської області. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»*. Кропивницький. ЛА НАУ, 2018. С. 111–116. URL: <https://tinyurl.com/57n8n8zy>

8. Носирєв О. О., Третякова К. Д. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Харківської області. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації»*. Харків : НУЦЗУ. 2023. С. 55-58. URL: <https://tinyurl.com/2p8jhh8z>

УДК: 338.48

*Ірина Василівна Левченко, PhD, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин та туризму
Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка», м. Полтава*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТАНАЦІЙ

Тривалий час туристична індустрія України потерпає від вагомих непередбачуваних обставин таких як: COVID-2019 та розгортання гострого військового конфлікту у 2022 році, що у свою чергу призвели до різкого зменшення туристичних потоків, та відповідно до зниження фінансових надходжень. Військові дії на території нашої країни призвели не лише до змін у кількості відвідувачів країни, а й значних руйнувань міст, історичних та культурних паняток нашої держави. Таким чином рано чи пізно постане питання про відновлення господарської діяльності на зруйнованих територіях, і відновлення туризму в цілому [1].

На сьогоднішній день Україні бракує системних досліджень за напрямом формування державної підтримки у сфері туризму під час збройних конфліктів. Все, що ускладнює даний процес, це прийняття управлінських рішень та оцінки фінансових наслідків діяльності, а також удосконалення індустрії внутрішнього туризму. Слід зазначити, що на розвиток міжнародного туризму на території України негативно вплинули події ще 2014 року [2]. Ситуація, що виникла внаслідок тимчасового військового конфлікту на території Криму та частини Луганської та Донецької областей в Україні та продовження бойових дій призвели до зменшення чисельності в'їзних і виїзних туристів, а отже, капітальних доходів від туристичної діяльності. Саме Автономна Республіка Крим мала значний рекреаційно-туристичний потенціал на території України, а отже і ту частину туристів, які віддавали перевагу відпочинку на морі в Криму,

довелося вибрати іншу країну для відпочинку або відмовитися від такого виду туризму.

Про внутрішній туризм, хоча він і намагається відродитися, але все ще дуже багато існує обмежень, ситуація із закордонними поїздками ще складніша. По-перше, через військовий стан в Україні повністю закрито небо, а по-друге, більшість українців цікавляться подорожами за кордон з метою евакуації, а не відпочинку. Але якби зараз ситуація з українською сферою туризму не виглядала песимістично, у світі є багато прикладів, коли після масштабних конфліктів, цунамі, землетрусів та наводнень країни швидко оговтувалися і знову приймали гостей. Потрясіння, викликані збройними конфліктами, викликають глибокі зміни в туристичній галузі, особливо це впливає на «ландшафт» країн. Створюється нова спадщина та постконфліктний «туризм пам'яті», що інколи змішується з іншими напрямками – культурним чи морським туризмом.

Таким чином пропонуємо розглянути приклади відновлення таких міст як: Крайстчерч (Нова Зеландія), Сан-Франциско (США), Ісіномакі (Японія), хоча дані міста постраждали від природніх катаклізм, проте руйнування та збитки були не меншими.

У 2011 році в місті Крайстчерч, що у Новій Зеландії стався руйнівний землетрус з амплітудою 6,8. Від стихійного лиха постраждав центр міста, зруйновані десятки будівель, у тому числі історичні пам'ятки та цілі райони стали, що стали непридатними для проживання. Для ефективної реконструкції міста було вирішено створити спільний народний проект, відповідно до якого міська рада розробила програму, щоб зібрати всі ідеї містян щодо відновлення Крайстчерча та зрозуміти, чого хочуть мешканці. Консультаційний проект отримав назву «Поділіться ідеєю». Результатом цього стало понад 100 000 порад і пропозицій щодо відновлення Крайстчерча, а саме було запропоновано: створити місто, що має впізнавані простори, велодоріжки, більше зелених насаджень, маленький торговий район, місто для людей [3]. Так виникла

концепція невисокого міста з гарним центром. Висота будинку була обмежена 7 поверхами.

Іншим прикладом відновлення є Сан-Франциско коли у 1989 році в місті стався землетрус, що приніс збитки в шість мільярдів доларів та внутрішні зміни. Так, було проведено ремонтні роботи з 1991 по 2000 рік, що обійшлися у 50 мільйонів доларів. А саме було створено громадський простір на місці магістралі, який привертає увагу інвесторів. Побудовано 3 тис. квартир, майже 200 тис. кв.м офісів і майже 35 тис. кв.м торгової площі. По бульвару міста почав знову курсувати трамвай, якого тут не було з 1930-х років [4].

Місто Ісіномакі, що знаходиться на півночі від Токіо на острові Хонсю, фактично, було зруйновано повністю під час цунамі у березні 2011 року. Хвилі заввишки 20 метрів вбили понад 3 тисячі осіб та знищили більше 20 тисяч будинків, пошкодивши ще майже 30 тисяч. З того часу прибрано 4 мільйони тонн уламків. Здавалося б, місто має стати мертвим, але тут потроху відновлюється життя, хоча нормальним його назвати важко. Через безвідповідальність влади, мешканці самостійно намагалися об'єднатись задля виживання та відбудови міста. Особливо це стало помітно на прикладі місцевих підприємців, влітку 2012-го року відкрився «Центр щасливого відновлення Ісіномакі», щоб допомогти власникам магазинчиків, кафе та ресторанів відбудувати власні будинки. Працівники центру пропонують підприємцям повернутися до роботи, щоб почати знову заробляти кошти тим, чим вони вміють. Рибалки отримують замовлення з Токіо, власники готелів утримують невеликі помешкання для гостей, ресторатори відкривають нові кафе. Деякі заробляють на екскурсіях для туристів. Кожне місто намагається якнайшвидше відновитися та повернутися до нормального життя [5].

Приклад вищенаведених міст показує, що рішення є і потрібно лише почати діяти. У ситуації з Україною це звісно все складніше, адже поки на території проходять активні бойові дії про в'їзд туристів можна забути, але це лиш дає можливість нам повноцінно відбудувати міста, що постраждали та за

даний період створити реальні та цікаві туристичні проекти, що стануть новою візитівкою України.

Література:

1. Носирєв О. (2022). Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України [Електронний ресурс] / Олександр Носирєв, Тетяна Деділова, Інна Токар // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2022. — Вип. 1 (26). — С. 55-68. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>
2. Фастовець, О. (2022). Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України. Економіка та суспільство, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-43>
3. Світовий досвід відбудови міст: Ісіномакі. (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2014/08/14/svitoviy-dosvid-vidbudovi-mist-isinomaki/>
4. Світовий досвід відбудови міст: Крайстчерч. (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2014/07/20/vstati-na-nogi-yak-vidbudovuyut-zruynovani-mista/>
5. Світовий досвід відбудови міст: Сан-Франциско – Хмарочос. (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2014/08/06/svitoviy-dosvid-vidbudovi-mist-san-frantsisko/>

УДК 338.48

*Єлізавета Романівна Сенічкіна,
студентка 4 курсу, спеціальність Туризм,
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя*

СТАН ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІКУВАЛЬНО- РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

*Науковий керівник: Ганна Володимирівна Омельчак, ст. викладач
кафедри менеджменту та туризму Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя*

Успіх розвитку туристичної сфери насамперед залежить від якісної реалізації туристичного потенціалу країни, адже це є основним фактором формування та розвитку туристичної діяльності країни.

Сфера туризму і рекреації є одним з найперспективніших та прибуткових сфер в економіці сучасного світу. Туризм виконує одну з головних ролей в розвитку соціально-економічної сфери країн та їх окремих регіонів, він створює нові робочі місця, підвищує рівень життя населення, а також, дає поштовх для розвитку супутніх з ним сфер – торгівля, транспорт, сфера послуг, зв'язок, будівництво тощо. Рекреаційна діяльність забезпечує збереження та раціональне використання природних, екологічних, культурних ресурсів країни.

На сьогодні, близько 10% всього валового продукту світу забезпечує курортна рекреаційно-туристична сфера.

Лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм, пов'язаний з відновленням здоров'я шляхом поїздок на різноманітні оздоровчі комплекси та курорти, в цьому відношенні він є повністю новою формою діяльності.

Україна має великий потенціал розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму. Вона має велику кількість природно-географічних та

соціально-культурних рекреаційних ресурсів, але їх використання не можна назвати ефективним. Ці ресурси мають такі властивості, як доступність, привабливість, потенційний запас, значущість.

Головною перешкодою розвитку лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні є відсутність державної та регіональної стратегії санаторно-курортного господарства області, яка б містила в собі активний вплив в інвестиційну привабливість.

В рамках створення і розвитку системи лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму Україні вважаю за потрібним поставити такі завдання як: створення та впровадження стандартів якості надання лікувально-оздоровчих послуг, впровадження критеріїв Європейської асоціації курортів до нормативно-правової бази, створення асоціацій регіонів зі спа- та велнес-продуктами на внутрішньому ринку, та їх реклама і просування, налагодження контактів з туроператорами, створення комфортного транспортного сполучення до туристичних регіонів, збільшення Інтернет-присутності українських курортів з ухилом на лікувально-реабілітаційну та оздоровчу діяльність.

Вся територія України знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Найліпші умови для організації лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму знаходяться на узбережжях та лиманах Азовського та Чорного морів, на берегах річок та озер, особливу увагу вважаю за потрібним приділити горах Карпатському регіону.

За прогнозами експертів розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму у вигляді курортополісів, рекропарків та рекреаційних зон в таких курортних регіонах як, Полісся, Карпати, узбережжя Чорного та Азовського морів, має змогу сформувати загальнонаціональну оздоровчу мережу, яка буде інтегрована в міжнародну світову спільноту.

Карпатський регіон має всі перспективи стати центром розвитку санаторних та спа-курортів. Це обумовлюється природно-кліматичними умовами, наявністю великої кількості мінеральних та термальних джерел,

лісових масивів, соляних шахт, а також, особливостями розміщення. Однак, вони потребують нових способів позиціювання на ринку, організації інфраструктури, створення стилю менеджменту та самого формату продукту. Покращення якості продукту, систематичне позиціювання та якісна реклама Карпат у країнах-сусідах буде відкривати нові можливості на нових ринках та покращить імідж регіону.

Наукове електронне видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали VI Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(28 лютого 2023 - 1 березня р., м. Харків)**

Матеріали подаються в авторській редакції.
Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори.

**Відповідальний за випуск Зеленько О.О.
Комп'ютерна верстка: Тагільцева Н.В.
Коректор: Муромцева Ю.І.
Фото обкладинки Муромцева Ю.І.**

Ум. друк. арк. 30,9

Державний вищий навчальний заклад
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
м. Харків, 61002
вул. Алчевських, 29.